This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

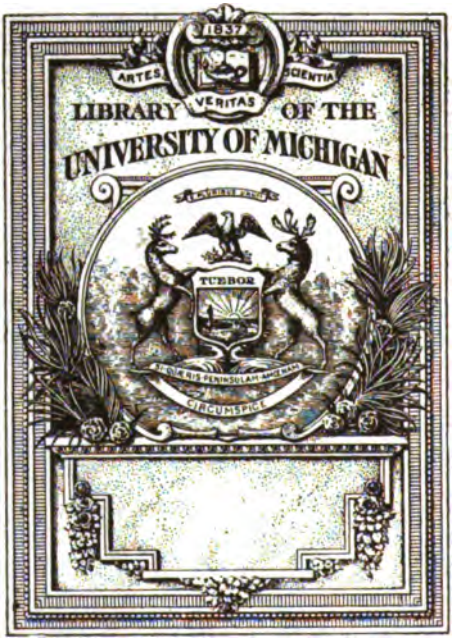
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

BV
3340
.A2
T6

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

VIJF EN TWINTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.

1881.

INHOUD.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bladz.

Poenden, door J. KREEMER. . . . . 1.

De geestesarbeid der Alifoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode. (Eene voorlezing), door N. GRAAFLAND. . . . . 97.

Hoe de Javanen hunne tanden verzorgen, door J. KREEMER. 197.

Geophagie, door denzelfden. . . . . 293.

Algemeene Land- en Volkenkunde.

Het Indische Kluizenaars- en Monnikenleven. (Eene voorlezing), door Prof. Dr. H. KERN. . . . . 136.

Circulaire van het Anthropologisch genoots. te Hamburg. 206.

Dagboeken, Verslagen en brieven uit de Zending.

Brief van W. M. DONSELAAR, uit de dagen toen hij geroepen werd Babauw voor Makasser te verlaten . . 12.

Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1880. . . . . 165.

Statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1880. . 187.

Staat der genootschapsscholen in de Minahassa, op ult°. December 1880. . . . . 193.

Onze zending op Java in hare werking beschouwd, door J. BODDÉ. . . . . 210.

Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christengemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te

358603

Bladz.
Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ . . . . . 236 en 297.
Staat der gemeenten in Kediri – Madioen op ult°. 1880. 254.
Verslag mijner verrichtingen en bevindingen gedurende het jaar 1880, door J. KRUYT . . . . . 303.
Staten van de gemeenten, scholen en zieken, behoorende tot den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô over 1880 . . . . . 311.
De vrouwen in de Minahassa, door N. GRAAFLAND . . 316.

De Zendingwetenschap.

De godsdiensten uit het oogpunt der zending, door J. C. NEURDENBURG . . . . . 25.
De houding, die den christen voegt ten aanzien van de godsdiensten van niet-christenvolken, naar het Engelsch van den Zendeling J. THOMSON, M. A., te Calcutta. . 255.
De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen, door N. GRAAFLAND. . . . . 265.
De voortgang en bevestiging der Evangelieverbreiding in Nederlandsch Oost-indië, door J. C. NEURDENBURG. . 339
Bijlage I. O. G. HELDRING'S voorstellen in 1855 . . 360.
Bijlage II. Rapport van W. FRANCKEN, AZ. op deze voorstellen . . . . . 364.
Bijlage III. Id. van D. PIJZEL. . . . . 376.
Het oogpunt waaruit de Zending de niet-christelijke godsdiensten in Nederlandsch-indië te beschouwen heeft, door N. GRAAFLAND. . . . . 388.
Geen bevoorrechting maar recht, door Dr. A. H. CH. VAN LEEWEN 404.

Varia.

Acten-stukken in zake de vestiging van den Islam in Bolaäng-Mongondou . . . . . 79.
Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen? door J. C. NEURDENBURG. . . . 93.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Poenden.

Javaan is ontzettend bijgeloovig. Hoewel niet eld van gezond verstand, van opmerkingsgave, van ft zelfs, – getuige zijn schat van spreekwoorden, pun- ezegden, zinspreuken en overdrachtelijke zegswijzen, hij toch alles goed geloovig aan, wat hem maar zijne doekoens, (1) door hadjis en santris, Maleiers rabieren (2) wordt wijs gemaakt.

n kritiek geen sprake. Integendeel: alles wat gril- onbestaanbaar en wonderbaar is, heeft juist daarom van te voren de meeste kans om door hem aan- nen te worden. Of er voor ons gezag gevaar ligt voortduren dezer creduliteit? De oorlog met DIPÔ ô en zoo menige opstand en zamenzwering in vroeger- teren tijd kunnen hierop het antwoord geven. Of ze zoo geheel onschadelijk is voor de gemoedsrust der chen als sommigen meenen? Dit blijve hier onbe- Een feit is het zeker, dat de gewichtigste handelingen leven (3) er door beheerscht worden. Zaaiing en , ziekte en ongeval, ontginning en verhuizen, edele nedele daden, zijn in hun' voortgang afhankelijk de vlucht van een' vogel, eene voorbijkruipende , van een' zoo genaamden gelukkigen dag (4), van luid door een' sprinkhaan gemaakt, van de lijnen

der handpalmen, van de onwillekeurige bewegingen van wenkbrauwen en oogleden en zoo meer. Op een en ander wordt nauwkeurig acht gegeven. Nietwaar? het wordt ons duidelijk, de nukken van het toeval en niet de uitspraken der rede, regeeren het leven van den Javaan. Er zijn er die zeggen, dat hij gelukkig is in zijn' betrekkelijken natuurstaat, dat hij als islamiet een' welstand kent, die voor hem een hooger en beter middel van opvoeding (5) onnoodig maakt. Is dit zoo?

De waarheid is dat hij steeds in angst is en in vreeze. Hoeveel woorden heeft hij niet om dit uit te drukken! Soorten van draken en spoken zitten hem overal op de hielen. Gedurig is hij in vreeze door dezen of genen ḍoekoen of wel van wege zoo'n tooverheks of duivelbanner een koopje te krijgen. Tal van ilmoes (6) en rapals, — onvruchtbare kennis, meestal in onverstaanbare spreuken of samenvoegingen van arabische woorden bestaande; — djimats of amuletten, — van de zelfde herkomst, — moeten dienen om hem onkwetsbaar, gelukkig in de liefde, onzichtbaar bij moord en diefstal en voorspoedig in zijn' arbeid te doen zijn. Dure slamĕttans, — offermaaltijden aan huis of op heilige plaatsen gegeven, — moeten dienen om zijn lichaam gezond, zijne velden vruchtbaar, zijn bezwaard geweten weêr zuiver te maken.

't Is wel interessant eens na te gaan hoe de heilige plaatsen of poeṇḍens soms ontstaan. Ik moge er u zoo een paar leeren kennen.

Wij zijn in 't Malangsche en bezoeken de pasar te Goṇḍang-lĕgi. Op een door bamboe afgescheiden plekje liggen eenige gewone baksteenen, étages- of trapjesgewijs opgestapeld. Hierop brengen de marktgangers, — (en ieder die te pasar komt, koopt of verkoopt in meerdere of mindere mate, 't zij b. v. lijnwaad of ook slechts een

kipje of wel een paar eijeren) boreh, (7) bloemen, mĕnnjan en soms slechts een bosje brandend padistroo ten offer, opdat de handelsartikelen grifweg van de hand zullen gaan. In den aanvang, toen de naam en roem dezer poenḍen nog niet door anderen (8) in den omtrek werd overschaduwd, kwamen er meermalen van heinde en ver tal van eenvoudige landlieden offermaaltijden houden. Dan kon men o. a. den ouden boer, maar ook den jongere van jaren met de zijnen in rijen gezeten om een rijstmaal met toebehooren, bij 't opgaan van den walm van den ontstoken wierook, hooren prevelen: „Kjaï, uw dienaar brengt u hulde en dank, omdat mijne velden uitnemend zijn geslaagd door uwen zegen. Nu moge ik u deze spijze (9) beleefdelijk aanbieden. Het is thans mijne innige bede, dat u ook in den vervolge mij en mijn huis voorspoedig zult willen maken. Amen."

Wie is nu deze Kjaï? Wij lieten het ons vertellen. Vóór ruim 30 jaren, laat 't 40 zijn, was deze streek nog woest, allerwege met dicht geboomte, met glagah en met alang-alang bedekt. De wakkere Sogol, rijkelijk met kinderen maar minder met aardsche goederen gezegend, zooals 't wel eens meer gaat, kon op zijn vaderlijk dorp maar niet vooruit komen. Er waren te weinig sawahgronden. Nu had hij 't Goṇḍang-lĕgische bosch reeds meermalen verkend, toen hij er zich eindelijk, door zijne zonen en schoonzonen vergezeld, heen begaf ter ontginning. Voor sangoe (gebolsterde rijst, landbouwgereedschap en een weinig keukengerij) was gezorgd. Bevreesd voor tijgers en wilde stieren leefde men er aanvankelijk op de takken der boomen. Ook toen er reeds een daroengan, – zeer primitief hutje, – stond opgetrokken, bracht men de nachten op deze wijze door. Toen men

wat beter behuisd was en er al een stuwdam, – ter irrigatie van de aan te leggen rijstvelden, – was opgeworpen, werden de sapi (koeien), karbouwen, paarden en kippen gehaald. De vrouw had reeds den moed om meê te gaan. (10) Het jongere volkje kwam later langzamerhand aanzetten.

Geëerd en ontzien door de zijnen, was Kjaï Sogol zóó na jaren een welvarend man geworden. Zijne sawahs, zijne rijstschuren, zijne groote familie maakten hem een man van gewicht.

Doch wat gebeurde er, dat aan al deze heerlijkheid een diep tragisch einde maakte?

Kjaï Sogol was hartstochtelijk verzot op de hertenjacht. Gewapend met een oud vuursteen-geweer, gezeten in eene ouderwetsche glinding, door een paar karbouwen getrokken, beloerde hij dan door de kijkgaten van de kar zijn slachtoffer. Zoo is hij er weder eens op uitgegaan. Hij heeft reeds lang gezocht. Ha! daar doet zich eindelijk een hert op, nog in de glagah min of meer verscholen. Hij merkt het op, het piepend en knarsend geluid der karrewielen trekt de aandacht van het vlugge dier. Het staat als geketend aan de plaats. Ajo! Nu in snelle vaart en in steeds nauwer kringen er om heen gereden en het zoo van lieverlede genaderd om het onder 't schot te krijgen. De logge buffels worden voortgezweept en aangezet met alle kracht; de glagah kromt zich onder de zware massive wielen van de jachtkar. Ajo! Ajo! Nog een paar omgangen. Voort! Voort! De oude Nimrod heeft zijn snaphaan reeds gericht ..... Daar vliegt het gevaarte op eens met krakend geweld tegen een' grooten rolsteen aan; ... de karbouwen terstond morsdood; de glinding geheel uit elkaâr, en Kjaï Sogol dermate gekneusd en inwendig beleedigd, dat hij weldra den geest geeft.

Zijne kinderen en kleinkinderen, die te vergeefs hem wachtten, gaan hem eindelijk zoeken, en vinden hem op de plek dood.

Men delft er zijn graf en het buitengewone en zonderlinge van het geval, in verband met het indrukwekkende leven van den wakkeren oude, maakt zijne laatste rustplaats tot een poenden.

Maar niet altijd hebben de heilige plaatsen op zoo 'n illustren oorsprong te wijzen.

't Was omstreeks het jaar 1867, toen zich een jong meisje, vergezeld van haren schoonvader en broeder, van Prĕmboeggan, eene desa onder Singô-sari, begaf naar Pagĕlarran, een desa zuidelijk van Goṇḍang-lĕgi gelegen. 't Doel dezer lieden was om den padi-oogst te gaan inhalen. Zoo liepen zij, naar de gewoonte der inlanders, achter elkaâr, steeds zuidelijk aan. Op eens scheidt zich de jonge dochter van het gezelschap, voorgevende noodig naar de rivier te moeten. Vader en broeder vervolgen intusschen langzaam hunnen weg. Ongemerkt heeft het meisje dan ook de mannen ingehaald en loopt, alsof er niets gebeurd is, weêr meê op. Men bereikt zoo de verlangde rijstvelden, en spoedig is het drietal, na wederzijdsche begroeting, met de anderen aan het rijstsnijden. Den volgenden dag is de onvermoeide deern reeds dapper bezig aan 't stampen der verdiende padi. Maar terwijl ze daar zoo druk aan 't ontbolsteren en wannen is, komt er ongemerkt een politiedienaar (12) het erf oploopen. Hij gaat regelrecht op haar af, vraagt haar een en ander, en gebiedt haar ten slotte met hem mede te gaan.

De zaak was, dat er eene wreede misdaad, gelukkig zeldzaam onder dit volk, bleek gepleegd te zijn. Na lang zoeken, was men de ongelukkige eindelijk op het spoor gekomen.

De vlijtige rijststampster was namelijk niet zoo eerzaam als ze scheen. Toen ze zoogenaamd even naar de rivier moest, was ze daar bevallen. Een herdersjongen, die in den omtrek zijne karbouwen hoedde, had gezien, hoe zij 't pas geboren wichtje op den buik in het water legde. Hij gaf het 's avonds aan bij den aris (13) van Bandjar-rĕdjô, die er onmiddellijk werk van maakte. De misdadigster werd, zoo als wij zagen, gevonden, en ontging hare gerechte straf niet.

Het lijkje werd naar Bandjar-rĕdjô vervoerd en niet, zoo als gebruikelijk, verder naar het verwijderde kerkhof van Pagĕlarran gebracht, maar door den aris bij den gardoe aan een' viersprong van den weg begraven. Sedert was deze plaats heilig, en onder den naam van Djôkô-sijô (14) bekend. Bij toeneming heeft deze naam een' liefelijken klank voor de omwonende bevolking gekregen. Ja, er komen zelfs menschen ter bedevaart van Bangil, van Pasoeroean en van Soerabaja. Naarmate de roem van Djôkô-sijô heinde en ver weêrklonk, heeft men ook het grafje beter verzorgd. Nu is er eene soort van pandoppo aangebouwd voor de te geven slamĕttans. De pandoppo doorgaande, komt de bezoeker aan eene geheel door bamboewanden en eene dito deur afgesloten ruimte. Daar binnen, nog weder afgesloten door linnen omkleedselen, en wee dengene die deze lichtvaardig zou durven oplichten, (15) is het opgehoogde grafje, steeds met boreh en welriekende bloemen rijkelijk overdekt. 's Nachts brandt daarop bestendig een lampje.

Men geeft daar slamĕttans, vergezeld van gamĕlan en dansmeiden, voor zieken; voor 't gelukken der velden; voor 't vertier van handel en nijverheid; voor 't erlangen van kinderen; ook wel ter bekoming van een postje.

Wie weet welke wonderen men nog eens van dit

heilige graf zal verhalen. Of misschien wordt het even als de poeṇḍen van Goṇḍang-lĕgi, weder door den roem van eene andere heilige plaats in den omtrek overschaduwd. Hoe 't zij, Djôkô-sijô komt voorshands steeds meer in de mode. Voor den zoogenaamden Kjaï djoeroe-koentji, de man die de poeṇḍen bewaakt en de slamĕttans helpt verorberen, alsmede voor de welvaart der desa geen onverschillige zaak. Boven alles, men heeft nu iemand, dank zij de zeer uitnemende zorg der beschermgeesten der desa, die nooit slaapt noch sluimert, die over dag en bij nacht, die altijd het dorp behoedt.

Daarom, roem en eer zij Djôkô-sijô!

December, 1880. J. KREEMER.

Aanteekeningen.

(1) Er zijn soorten van Doekoens. Zoo heeft men D. sawah, die voor de vruchtbaarheid der rijstvelden door tooverformules zorgen; D. baï, vroedvrouwen; D. prijaji of antenar, die den Hoofden de rapals voor spoedige promotie aan de hand doen, e. m. a.

(2) De Arabieren, zelven zeer bijgeloovig, zijn 't vooral die den Javanen allerlei hokus-pokus tegen grof geld verkoopen. De rapals en de wonderbaarlijke verhalen, zooals van Blorong b.v. hebben meestal geen' anderen oorsprong. Kleine reepjes papier, met eenige arabische karakters beschreven, hebben de kracht van amuletten.

't Is opmerkelijk welken grooten invloed de Arabieren op het volk oefenen, zelfs in de binnenlanden. Men bedelt om hunne vriendschap, vliegt op hunne wenken, verheugt zich op 't innigst, de hand van zoo'n dikwijls smerig mensch gedrukt te hebben. De hoofden van eenige beteekenis gaan op het arabische nieuwjaar in vollen arabischen dos – tulband en lange japon met wijde mouwen – reeds voor dag en voor dauw naar de moskee. Laat 't ons zeggen, dit volk is

gehecht aan die getulbande heeren, en volgt gaarne hunne allures waar 't het hoogere geldt, omdat zij er slag van hebben gemeenzaam en knutsjes met de lui te verkeeren, als hunner een en 't van de Arabieren ook gedaan wil zijn; maar vooral omdat zij minstens voor 't oog religie hebben. Dat imponeert. Dit doet onze neutraliteit en ons indifferentisme niet. Door overmacht van bajonetten en door godsdienstloosheid wordt een volk niet gewonnen. 't Is ook het geheim van de aanhankelijkheid den zendelingen zoo dikwijls betoond. Zij bidden met de inlanders. Hunne hoogste liefde en eerbied zoowel als die van den vromen Javaan en Maleijer betreffen een en hetzelfde Opperwezen, van wien zij zich gelijkelijk afhankelijk gevoelen. Dat geeft een band.

(3) Door zijne geestelijke leidslieden wordt den Javaan het godsdienstig leven niet opgehelderd. De Koran, al kent hij er soms ook een paar soeras van, op den klank af van buiten, is voor hem geen openbaringsboek. Onwetendheid in het godsdienstige leidt in zonnige dagen tot onverschilligheid, gebrek aan idealen zin, tot platheid en cynisme, tot bijgeloof, in tijden van moeite en zorg.

(4) De Javaan in den Oosthoek zal b.v. op de pasardagen Wagé en Légi er nooit toe overgaan om bamboe te kappen. Deed hij 't dan kreeg hij zeker een ongeluk. Onze javaansche christenen storen zich natuurlijk aan dit bijgeloof niet.

(5) Dat middel van opvoeding is voor hem zooals voor alle volken het Christendom. De zending heeft onder de inlanders de eigenaardige taak, de menschen op te leiden, vatbaar te maken voor het hartvernieuwend Evangelie. Dat doet zij door onderwijs, door omgang, door maatschappelijke toestanden te verbeteren; maar bovenal door de bezielende en aangrijpende prediking van Gods zondaarsliefde in Jezus open baar. De zendeling voelt, dat hij zóó iets voor de menschen is; dat hij ze wat geeft; dat die hem volgen, gelukkiger en beter worden. Ook op Java betoont zich het Evangelie eene kracht Gods voor een ieder die gelooft.

(6) Als men de Doekoens verzoekt hunne rapals en ilmoes (naar Javaansche uitspraak ngelmoe) wel te mogen weten,

zijn zij met hunne wetenschap alles behalve gul. Een aan anderen zoo maar meêgedeelde rapal verliest zijn vermogen, zijne scherpte. Er moet eerst goed voor betaald worden, om dit te voorkomen.

(7) Boreh een geel smeersel, uit kruiden en bloemen vervaardigd. De bloemen die meestal op de poendens gestrooid worden, zijn de Kôtjô-piring (Gardenia grandiflora, Lour), de Gading (niet in het woordenboek: een prachtige, bleekroode, volle bloem), de bekende melati, de Kĕnôngô, de Pandan wong (Pandanus Samak. Hassk.) zeer fijn gekerfd, enz.

(8) Men kreeg in de nabijheid op een' heuvel al gauw Djôkô-salam, ook een graf. Bij Swaroe, maar nooit door de Swaroeërs vereerd, vindt men: Sélô-kĕntjônô, twee groote langwerpige padassteenen: Kjaï en Njaï. e. a.

Te Poegĕran, eene desa in het Soerabajasche, stierf voor eenigen tijd een krankzinnige, die zijn leven bedelende op de pasar had gesloten. Ook zijn graf werd een poenden.

Kjai ABISAÏ, vóór korten tijd te Môdjô-warnô arm en ongelukkig gestorven, geniet reeds dezelfde eer.

(9) Na de opdracht valt men dapper op den maaltijd aan. Maar meen niet, dat er voedsel zit in die lekker toebereide spijzen: de geur, de smaak, de kracht en al de heerlijkheid zijn er al uit. »De geest ging er meê heen." ꦱꦫꦶꦩꦺꦴꦤ꧀ zegt de Javaan.

(10) De ondernemingszucht, het weerstandsvermogen zitten hier niet bij jeugd of jongelingschap. De oudjes gaan voorop, staan aan de spits. Hoezeer de volwassen zoon en dochter ook een willetje hebben, dat reeds lang koning kraaide, worden ze toch nog geruimen tijd als onmondig en niet tot handelen in staat beschouwd.

Voor »ontginnen" maakte ik bij dit onderzoek kennis met het woord ꦧꦤ꧀ꦢꦲꦤ꧀

(11) De maatschappelijke toestanden hebben hier soms iets aantrekkelijks, iets wat men zou wenschen in Europa eveneens aan te treffen. Het pauperismus en de gevolgen van dien, waren dan zeker daar zoo vreeselijk niet als nu het geval is. Zoo gaat men hier in den padi-oogst. Het een vierde of

vijfde deel van het gesnedene is voor den arbeid. De arme, die geen sawah heeft, krijgt op deze wijze, voordeeliger en eerzamer dan bij 't aren-lezen onder 't O. T., een' goeden voorraad padi. Helpt hij zijn' welvarenden buurman de padi stampen, dan is al weder een vierde of vijfde der gestampte rijst voor zijn' arbeid; voor haren arbeid moesten wij liever zeggen; want padi-snijden en padi-stampen is doorgaans het werk van vrouwen.

Zoo zijn er in de desa meer van zachtheid en goedwilligheid getuigende bepalingen. Jongelui, pas getrouwd, zijn een geheel jaar van allen gemeentelijken arbeid vrij, opdat zij tijd zullen hebben om zich behoorlijk in te richten. Wie een geheel nieuw huis moet bouwen, wordt 6 weken lang van allen arbeid vrij gesteld. Zoo mede hij, die een feest wil geven, dat men overigens door algemeen bij te dragen en hulp te bieden mogelijk maakt. Heeft een desa-man een werk te doen dat hem alleen te mans is – b. v. hij wil zijn huis opzetten of verplaatsen, of wel zijne padi in bossen binden – dan helpen hem, al naar het noodig is, een deel of wel al de werkbare mannen van het dorp daarin zonder loon, alleen tegen het genot van de kost. Hij is bovendien gedurende 5 dagen van allen arbeid vrijgesteld. Komt er een nieuweling in de desa wonen, men stelt hem in de gelegenheid op stel te raken, door hem een geheel jaar lang niet lastig te vallen noch met gemeente-, noch met cultuur-, noch met heeredienaten. Iemand die gebrekkig is – b. v. maar één' arm heeft – is eveneens van alle werk ontslagen.

(12) Een kadjiněman (ಕಾಜಿಮನ್ನ n.i.w.), -distrikts-politiedienaar, zonder kostuum, met geen ander distinctief dan eene koperen plaat of koppel, in 't genot van eene gage van *f* 10 per maand. Behalve deze heeft men nog de kĕpĕtĕngngan, – de desa-politieman (in deze bet. niet in het woordenboek) die noch uniform, noch distinctief, noch traktement heeft, maar in zijne hoedanigheid is vrijgesteld van heere- en kultuurdiensten. De oppas (in dienst van Residenten, Ass. Residenten, schouten enz.), ook een politie-dienaar, heeft eene uniform en gage. Hij vertoont zich nooit in de desa.

(13) De Aris is een pĕtinggi, een dorpshoofd, dat wat meer in tel is dan zijne mede-functionarissen. Gewoonlijk heeft hij een vijf of zestal desas onder zich. Door zijn intermediair geeft de ass. Wĕdônô zijne bevelen aan die desas. Als zoodanig vergemakkelijkt en vereenvoudigt hij 't werk van het onder-districtshoofd niet weinig. Maar zijne onderhebbende desa-genooten dragen er den last van, daar de bestuursleden der desa, toch meestal in verhouding tot de werkbare mannen zeer talrijk, daardoor met item zoo veel kĕbajan-aris – ordonnansen van den Aris naar de omliggende desas – vermeerderd worden. Zoo ver mij bekend, is de Aris niet als zoodanig door het gouvernement erkend. De naam komt niet in het woordenboek voor.

(14) Djôkô-sijô, dat djôkô – jongeling – zeker per analogie met Djôkô-salam, de naam van een nabijgelegen poenden. Sijô beteekent, zoo als men weet: wreed behandelen. Het Jav. bijgeloof moet reeds sedert lang – de oude traditie is hier in 't spel – aan een dus geboren en onmenschelijk behandeld wicht eene bizondere kracht van heiligheid en grooten invloed hebben toegekend.

(15) De plaats is angkĕr, door een' geest bewoond. Bloemen te plukken op een graf is mede in 't geheel niet geoorloofd.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Brief van W. M. DONSELAAR, uit de dagen toen hij geroepen werd Babauw voor Makasser te verlaten. (1)

Babauw, den 25sten Mei 1851.

Hooggeachte Bestuurders!

De brieven des Bestuurs, dd. 2 Augustus, 21 December en 21 Januarij l.l. ontving ik gelijktijdig, op den 10den dezer. Zoo onverwacht als treffend waren mij de besluiten aangaande de Timorsche missie in het algemeen en mij in het bijzonder, in de beide laatstvermelde brieven medegedeeld. Ware mij, in de eerste tijden van mijn verblijf op Timor, een andere zendingpost aangewezen, niets zou mij aangenamer hebben kunnen zijn, en ik zoude geen oogenblik geaarzeld hebben Timor voor een' anderen werkkring te verlaten. Thans echter meen ik aan het besluit des Bestuurs, om mij van Timor te verplaatsen, niet te mogen voldoen, zonder eerst den toestand van

(1) Aanleiding tot het opnemen van dezen brief is te vinden in eene schijnbaar weinig beteekenende omstandigheid, het overzenden van eene bijdrage uit de gemeente van Babauw op Timor, „als een blijk van erkentelijkheid voor hetgeen het Genootschap vroeger voor haar deed." Er wordt zoo vaak getwijfeld aan den invloed der Evangeliepredikíng, en toch doen zich gedurig teekenen op, die getuigen, dat die prediking nergens geheel vergeefs geweest is. Babauw heeft thans het voorregt in den Hulpprediker J. F. NIKS een' herder en leeraar te bezitten, die de belangen der gemeente ter harte neemt. Het zal ook dezen niet ongevallig zijn nog eens te vernemen, met welke gevoelens DONSELAAR haar verliet.

mijn' tegenwoordigen werkkring en de vooruitzigten, die dezelve aanbiedt, zoo naauwkeurig en duidelijk mij mogelijk is, voor Bestuurders te hebben bloot gelegd. Dat ik, volgens hun besluit, mijn' tegenwoordigen post, niet zoo dra mogelijk verlaat en mij naar elders begeef, daartoe meen ik vrijheid te vinden in de brieven van Bestuurders zelven, daar mij, naar luid dier brieven, alléén eene stellige zending wordt gegeven, in de veronderstelling, dat ik ongetwijfeld Timor voor een' anderen werkkring zou willen verlaten, indien mij de weg daartoe werd opengesteld. Ofschoon ik Bestuurders warmen dank verschuldigd ben voor het bewijs hunner liefdezorg, zoo zou ik echter meenen, ontrouw te zijn aan mijne roeping en verpligting als zendeling, en het ook voor den Heer niet kunnen verantwoorden, indien ik alleen, om het minder aangename van mijn' tegenwoordigen post, een' anderen verlangde. Ik wil daarom trachten den staat en de vooruitzigten van mijn' tegenwoordigen werkkring met getrouwheid voor te stellen, opdat Bestuurders kunnen oordeelen of het in het belang der zending al dan niet wenschelijk zij, dezen post te blijven bezetten of dien in te trekken. Mogten er voldoende redenen gevonden worden, om tot het eerstgenoemde te besluiten, dan verlang ik niet, mijne tegenwoordige standplaats met eene andere te verwisselen.

Naar mijn inzien had men op Timor, zoo min als op de Z.W.-eilanden, eene zending moeten aanvangen, zoo lang er nog andere eilanden in onzen Archipel waren, die voor de bedoelingen des Genootschaps een veel gunstiger arbeidsveld aanboden; en het is, dunkt mij, alleen toe te schrijven aan de gebrekkige kennis van de landen en volken onzer O.-Indische bezittingen, die vroeger in het vaderland

bestond, en die eerst in de laatste jaren aanmerkelijk is verbeterd, dat men tot eene zending op zulke ongelukkige en afgezonderde eilanden, als inzonderheid de Z.W.-eilanden, heeft kunnen besluiten, of liever, dat Bestuurders die hebben kunnen goedkeuren, want zij was eigenlijk het werk van de zendelingen KAM en LE BRUYN. (Maandberigt 1829, p 50). De gedachte is wel eens bij mij ontstaan, hoe het toch kon wezen, dat men in eene zaak, zoo geheel ter liefde van Christus en onder afsmeeking van zijne leiding en zijnen bijstand, door de edelste christenen ondernomen, zoodanig kon mistasten; doch ik kom meer en meer tot de overtuiging, door mijne eigene levenservaring versterkt, dat de Heer zijne volgelingen vooral ook door hunne eigene ervaringen wil leiden en onderwijzen, en alzoo de hun van Hem geschonkene vermogens, hoe langer zoo meer, wil leeren aanwenden en oefenen, om door ondervinding wijsheid op te doen.

De eerste maal dat, na de vestiging van Br. LE BRUYN op Timor, in de maandberigten, van Babauw wordt melding gemaakt is in den jaargang 1823, p. 49, waar gezegd wordt, dat genoemde broeder in Junij 1821 zich naar die plaats begaf, „om de aldaar aanwezige christenen te bezoeken en een ontwerp te beramen tot de oprigting van een schoolhuis." De twee volgende jaargangen der berigten niet bezittende, vind ik wederom een berigt, en wel een zeer gunstig omtrent Babauw in de mededeelingen van den zendeling TER LINDEN in den jaargang 1828, p. 157; want, ofschoon TER LINDEN niet bepaaldelijk genoemd wordt als berigtgever, zoo schijnt mij uit den stijl en den geest dezer berigten met zekerheid te blijken, dat geen ander dan hij, van de in dat verslag genoemde zendelingen, de

steller kan wezen. Aldus luidt hetzelve: „Hier bloeit eene kleine, lieve gemeente, van welke vele leden hartelijke, opregte, eenvoudige christenen zijn. Twee avonden achtereen was ons huis gevuld met heilbegeerige zielen. De school is hier ook in een' geregelden staat; zij telt 57 leerlingen. De onderwijzer, een jonge inlandsche medehelper, van voortreffelijke zeden, en met de noodige school- en godsdienstkennis toegerust, leidt en bewaakt deze teedere zielen met alle zorgvuldigheid, en wij stonden verbaasd over de vorderingen der aan zijne zorg toevertrouwde kinderen. Roerend was ook hun gezang, en wij konden onze aandoening naauwelijks bedwingen, bij het zien van het groote werk, dat de Heer onder de heidenen heeft gewrocht." Om de waarde van dat berigt te beoordeelen, moet vooreerst in aanmerking worden genomen, dat de berigtgever, gelijk uit zijn verslag blijkt, toen eerst twee maanden zich in Indië bevond, en ten tweede dient het vergeleken te worden met de latere mededeelingen van dezen zelfden broeder. In het oogvallend zijn de tegenstrijdigheden tusschen de vroegere en latere verslagen van dezen anders zoo uitmuntenden en bekwamen zendeling, die ik vooral daaraan meen te moeten toeschrijven, dat hij, vol geestdrift, zich ligtelijk door den schijn liet vervoeren en later, bij naauwkeuriger kennis van zaken, zijne vroegere berigten moest terugnemen. In het algemeen vertoonen zijne mededeelingen van Timor en Rotti iets hooggekleurds en overdrevens, zoo als ook reeds blijkbaar is uit de weidsche benamingen van „koning, eersten minister, paleis, voorname dame, jongeling van aanzienlijken huize" en dergelijke in zijne verslagen voorkomende.

Een berigt van Br. Heijmering, (Maandberigt. 1837, p. 189) luidt aldus. „De opkomst der heidenen tot het

gehoor des woords overtreft die der gedoopten. Indien het de nieuwheid der zaak niet is, die deze lieden zoo ijverig maakt, dan zou men genoodzaakt zijn de kerk aldaar te vergrooten. De groote toeloop der heidenen heeft bijzonder des Zondags plaats. Men heeft mij verhaald, dat deze menschen dan niet werken, maar den dag geheel besteden aan hunne geestelijke belangen."

Toen ik mij in 1847 in het binnenland vestigde en de hulpzendeling PELLO nog te Babauw werkzaam was, had die toeloop van heidenen echter al geheel opgehouden, en evenmin kon ik iets bespeuren van dat rusten op den Zondag en dat behartigen van geestelijke belangen, maar wel nam ik overal het tegendeel waar, ook onder de christenen. Door medewerking van den Resident GRONOVIUS, werd het aantal scholieren te Babauw en omliggende kampongs aanzienlijk vermeerderd en kon Br. HEIJMERING gunstige berigten aangaande de scholen mededeelen; doch later, gelijk zich uit den aard der zaak liet verwachten, leverden deze scholen hem weder stof tot klagen. In het algemeene verslag van 1842 p. 135 heet het „Op Timor zelf had Br. HEIJMERING in den laatsten tijd bij zijn werk minder aanmoediging dan te voren. De scholen door hem in de binnenlanden opgerigt, leden er veel door de slechte opkomst der leerlingen."

De slotsom dezer verschillende berigten komt, dunkt mij, hier op neder, dat het doorgaans te Babauw, gedurende al de jaren, dat eene zending op Timor gevestigd was, noch met de gemeente, noch met hare uitbreiding, noch met de school gunstig is gesteld geweest, maar dat dit alles meestal in zeer gebrekkigen toestand verkeerde. En dit kan ook volstrekt geen verwondering baren. Is het toch voor eene gemeente in het vaderland reeds noodzakelijk voor haren wasdom in de genade en kennis van

den Heer Jezus, dat zij aanhoudend en gezet worde bediend met prediking, onderwijs, bezoek, enz., hoeveel te meer is dit hier noodig, waar men buiten dat genoegzaam alle andere middelen tot opleiding mist, waar de onkunde zoo diep, de vatbaarheid zoo gering, de behoeften zoo menigvuldig, het gevaar om af te wijken en te verachteren zoo groot is en de zedelijke krachten zoo zwak zijn. Indien ergens, dan behoeft voorzeker eene nieuwelings uit onbeschaafde en onkundige heidenen opgerigte gemeente, wier beste leden nog slechts kinderen en zuigelingen in Christus zijn, aanhoudend toezigt en onderwijs, en bij gebrek hiervan kan het niet bevreemden, wanneer alles kwijnt en verflaauwt. Hoe zouden dan ook die enkele bezoekreizen van den zendelingleeraar te Koepang, wiens betrekking hem voornamelijk aan deze laatstgenoemde plaats verbond, voldoende hebben kunnen zijn, om in de behoeften van de gemeente te Babauw te kunnen voorzien, en haar te bevestigen, op te bouwen en uit te breiden? Het is waar, er waren onderwijzers gevestigd, aan wie, behalve het werk in de scholen, ook die arbeid was opgedragen, doch met weinig uitzondering behoeven onze inlandsche meesters zelven aanhoudend toezigt en aansporing, en indien het hun ook niet aan christelijken zin en ijver ontbreke, dan missen zij toch die meerdere bekwaamheid en die helderder en grondiger godsdienstkennis, die de zendeling, door zijne betere opleiding en vorming kan bezitten, en die onontbeerlijk zijn voor het behoorlijk volvoeren en welgelukken van zoodanigen arbeid.

Het was dan ook geenszins zoo bevreemdend, dat ik, bij mijne vestiging in het binnenland, den toestand van gemeente en school zoodanig vond, als ik dien in mijne brieven van Sept. 1847 en Aug. 1848 (Maandberigt 1848

No. 11 en 1849 No. 5) aan Bestuurders voorstelde. Het aantal christenen bevond ik toen tachtig te bedragen, namelijk negen en veertig mannen en een en dertig vrouwen, onder welke tien, die belijdenis van hun geloof hadden afgelegd. In een berigt van Br. HEIJMERING (Maandberigt 1836, p. 8) wordt het getal christenen in de gemeente te Babauw op twee honderd en één bepaald, doch hierbij zijn ongetwijfeld de christenen van de naburige kampongs mede begrepen. Sedert mijne komst te Babauw werd het getal lidmaten aldaar met tien en in het geheel, de omliggende plaatsen medegerekend, met zeventien vermeerderd. Twaalf paren bevestigde ik in den echt, waaronder zes paren te Babauw, terwijl ik aan drie en twintig kinderen en zeven volwassenen, bijna allen ter laatstgenoemde plaats, den Doop bediende. Tot de kennis nu van den tegenwoordigen toestand der gemeente verwijs ik voornamelijk naar mijnen brief van 1 April, die waarschijnlijk reeds bij Bestuurders zal ontvangen zijn. Daaruit blijkt, dat, bij veel gebrekkigs en onvolkomens, aanvankelijk eenige verandering ten goede plaats heeft, dat er eenige meerdere belangstelling begint te ontwaken, dat bij sommigen de lust tot onderzoek aanwakkert en dat inzonderheid de lidmaten, die de kern der gemeente vormen, zich over het algemeen door een' christelijken wandel gunstig onderscheiden. Tevens blijkt uit dat schrijven, dat er eene organisatie der gemeente tot stand kwam door de aanstelling van vier opzieners, die door hunnen christelijken zin en wandel, als ook door hunnen stand, voor deze betrekking geschiktheid bezitten. In menig opzigt heb ik reeds het nut van deze nieuwe inrigting ondervonden en ondervind dat ook nu weder bij den verkoop der Bijbels, die ik onlangs heb ontvangen, en waarvan aan elk hunner een bepaald getal is toevertrouwd.

Mede is een aanvang gemaakt met de inzameling van vrijwillige bijdragen ten behoeve van kerk en school, die in het vorige jaar nagenoeg eene som van *f* 100 opbrachten. Ook over de opkomst der scholieren heb ik minder te klagen, en de schoolbehoeften worden tegenwoordig grootendeels alleen tegen betaling verstrekt. De giften in de kerk bedroegen in 1848 *f* $88\frac{8}{10}$ in 1849 *f* $103\frac{68}{100}$ en in 1850 *f* $79\frac{46}{100}$, dus in dit laatste jaar werd, met de bovengemelde bijdragen, omstreeks *f* 180 recepissen verzameld. Hierbij moet wel in het oog worden gehouden het geringe aantal christenen en de diepe armoede der bevolking. Met *f* 847 van elders geschonken bedraagt ons kerkfonds op het oogenblik bij de *f* 800 recepissen.

Moet het de wensch van het Genootschap wezen, dat overal, waar het gemeenten uit de heidenen sticht, deze vroeger of later zich zelven kunnen staande houden en daartoe de noodige middelen in haren eigen' boezem vinden, op de geheele verwezenlijking van dien wensch, gelijk ik mede in mijnen laatsten brief schreef, bestaat hier vooreerst nog geen uitzigt. De armoede der bevolking en hare karige bronnen van bestaan onthouden haar daartoe de vereischte middelen. De geheele bevolking van Babauw zal ongeveer een zes à zevenhonderd zielen, en met die der omliggende kampongs mede gerekend, tusschen de twee en drieduizend bedragen; doch ingeval deze allen, met den tijd, het Christendom omhelsden, dan geloof ik niet, dat zij meer dan een drie à vierhonderd gulden 's jaars zouden kunnen bijeen brengen, want de tegenwoordige christenen behooren reeds tot de meest gegoeden alhier, d. i. zij zijn grootendeels bezitters van rijstvelden. Deze rijstvelden zijn reeds bezwaard door het Gouvernement met de betaling van een tiende gedeelte der

opbrengst, dat hier, bij den veelal schralen oogst, eene vrij bezwarende belasting is. Uit dezelve worden de traktementen gevonden van de posthouders te Babauw en te Pritti, waarvan de eerste maandelijks *f* 40 en de ander *f* 20 geniet. (1)

En wat nu de uitbreiding van het Christendom in deze streken betreft, ook dienaangaande zijn de uitzigten beperkt. Gelijk ik boven meldde, bedraagt de bevolking van Babauw en omliggende kampongs tusschen de twee en drieduizend, misschien wel volle drieduizend zielen, die over eene landstreek van twee à drie uren in lengte en breedte verspreid wonen. Een deel dezer bevolking bestaat uit Timorezen, en de stompheid, onvatbaarheid en onverschilligheid van het grootste deel dezer menschen laat vooreerst nog weinig van hen hopen. Het grootste deel bestaat uit Rottineezen en zoogenaamde burgers, dat zijn personen, die hier geboren zijn en wier voorouders hier reeds gevestigd waren. Onder dezen nu zoude zich het Christendom kunnen uitbreiden, en te Babauw alléén, bij voortgezetten arbeid, met den tijd eene gemeente kunnen ontstaan van vier à vijfhonderd zielen. Doch tot verdere uitbreiding in de binnenlanden van Timor en onder de eigenlijke Timoreesche bevolking bestaat, naar mijn inzien, bij den tegenwoordigen maatschappelijken toestand der Timoreezen en hunne zeer verspreide woonplaatsen geen vooruitzigt. Dit zal, buiten hetgene, door Br. SCHOT en mij, reeds gezegd is over Amarassie en Amabie, nog nader kunnen blijken uit de verslagen onzer reis naar het rijk van Amanoebang, die wij onlangs naar Rotterdam hebben verzonden.

(1) Den Broeders in Duitschland, die meenen, dat het in Oost-Indië zoo gemakkelijk is gemeenten te vormen, welke in eigen onderhoud voorzien, worde deze opmerking ter overweging aanbevolen. Zij geldt voor gansch Indië. H.

Ik meende dus, met het oog op een land, dat zulk een ongunstig zendingveld aanbiedt, met volle regt te kunnen zeggen, dat het voor den arbeid en de bedoelingen des Genootschaps ongelukkig gekozen is, en verschil derhalve geheel in gevoelen, van het Hulp-zendelinggenootschap te Koepang, dat in vroegere jaren, ten tijde van LE BRUIJN, aan het Hoofdbestuur schreef: „Gelukkiger keuze, dan om het eiland Timor te nemen tot een voornaam Zendelings-etablissement is er welligt nimmer gedaan." (Maandberigt 1828, p. 4). Ook Br. HEIJMERING schreef in 1840: „Onze Zendelingen moesten reeds voorlang onder de bergbewoners van Timor, zoowel als onder de Rottineezen, geplaatst zijn geweest. Nu spreken wij nog niet eens van zoovele andere eilanden, die onder deze Residentie behooren, en tot welke wij toegang hebben, of immers kunnen trachten te verkrijgen. Wat toch zijn een paar zendelingen met eenige inlandsche schoolmeesters onder eene bevolking van ten minste 400,000 zielen, die geacht worden deze eilanden te bewonen?" (Maandberigt, 1841 p. 11, 12). Doch bij deze opgave der bevolking, zal men regt kunnen oordeelen, moet noodzakelijk in aanmerking genomen worden de oppervlakte van den grond, dien zij bewoont, en dan wordt dit getal van 400,000 zielen, dat op zichzelf genomen nog al klinkt, al vrij gering. Volgens de berekening toch van den luitenant ter zee P. MELVILL VAN CARNBÉE geplaatst in den Almanak voor Nederlandsch Indië, wordt alleen de oppervlakte van de eilanden Timor en Flores op 865 vierk. Geogr. mijlen geschat, waarvan Timor alleen 613 heeft. Deze opgaven bevestigen dus al weder, dat Timor, naar evenredigheid van deszelfs uitgestrektheid, eene zeer schrale bevolking heeft, en alleen uit dien hoofde, alle andere redenen nog daar gelaten, geen gunstig terrein voor den zendingarbeid oplevert.

Maar, ofschoon nu Timor zoo beperkte uitzigten voor de Evangelieverkondiging aanbiedt, en men het, naar mijne meening, nimmer tot zendingveld had moeten kiezen, immers zoo lang er voor de bedoelingen des Genootschaps elders veel gunstiger gelegenheid bestond, zoo is het echter eene andere bedenking, of, nadat door den arbeid des Genootschaps, aan een deel der bevolking de zegen des Christendoms is gebracht geworden, en nu het licht van het Evangelie aanvankelijk de duisternis doet wijken, thans vrijheid kan gevonden worden, hun dit weder te ontnemen en hen tot vorige duisternis of kwijning terug te laten keeren. Dit laatste zal toch zekerlijk plaats hebben, wanneer te Babauw geen zendeling meer zal gevestigd zijn. Wel heeft het Genootschap bepaald, dat, bij mijn vertrek, de medehelper PELLO mij te Babauw, onder toezigt van Br. HEIJMERING vervangen zal, doch van diens arbeid te dezer plaats is weinig goeds te verwachten. Ik voor mij geloof, dat PELLO in der daad een christen is, en daarbij heeft hij de gave van met vrijmoedigheid en zeker vuur te kunnen spreken, doch zijne kennis en godsdienst-begrippen zijn zeer gebrekkig en oppervlakkig, althans onvoldoende om met gewenscht gevolg voorganger en leidsman eener gemeente te zijn. Daarbij ontbreken hem de vereischten om genegenheid en vertrouwen te winnen, en zijne wijze van spreken en handelen doen hem vrij algemeen bij de inlanders als hoogmoedig beschouwen. Daarom zijn dan ook velen hier zeer tegen hem ingenomen, wat mij ook reeds vroeger gebleken is, en de opzieners te Babauw, benevens de schoolonderwijzers hebben reeds verklaard, dat, wanneer PELLO hier voorganger wordt, zij hun ontslag willen nemen. Ook Br. SCHOT, die hem gedurende zijn driemaandelijksch verblijf op Rotti

heeft leeren kennen, is van meening, dat PELLO aanhoudend toezigt behoeft. Daarbij is Broeder HEIJMERING ook al te ver in jaren gevorderd, nu reeds digt nabij de 60, dan dat men van hem een geregeld bezoek naar het 6 uren van Koepang verwijderde Babauw zoude mogen verlangen. Naar menschelijke berekening kan deze broeder zijn' dienst te Koepang misschien nog een jaar of tien waarnemen, doch om bezoekreizen op dien afstand te doen, die hier niet anders dan te paard kunnen geschieden, daartoe geraakt hij natuurlijk hoe langer zoo meer buiten staat. Br. HEIJMERING schreef mij dan ook nog onlangs, na de ontvangst van zijn' laatsten brief van het Hoofdbestuur: „Men spoort mij aan, om weder met nieuwen ijver te beginnen; maar ik kan niet reizen dan bij zacht weêr, des morgens vroeg en laat des namiddags. Het Hoofdbestuur schijnt maar niet te kunnen gelooven, dat ik bejaard ben, en dat ik veeleer naar rust verlang, dan om weer op nieuw te beginnen." Wordt dus Babauw aan de zorg van den medehelper PELLO overgelaten, dan durf ik met zekerheid voorspellen, dat het Christendom weder tot dien vorigen staat van kwijning terug zal keeren, waaruit het zich aanvankelijk begint te herstellen.

Ziet daar, hooggeachte Bestuurders! u, zoo naauwkeurig mij mogelijk was, blootgelegd den vroegeren en tegenwoordigen toestand van mijnen werkkring en welke uitzigten hij voor de toekomst aanbiedt. Ik heb getracht zulks met de meeste getrouwheid en onpartijdigheid te doen, opdat Bestuurders, daardoor kunnen geleid worden in de beraadslagingen over het lot van deze missie, althans zoo verre mijn eigen werkkring aangaat, aan de broederen HEIJMERING en SCHOT overlatende, wat zij aangaande de vooruitzigten nopens de Evangelieverbreiding te Koepang

en omstreken en op het eiland Rotti, naar hunne inzigten, meenen te moeten mededeelen. Ware ik alleen met mijn eigen belang te rade gegaan, dan zou ik voorzeker geen oogenblik geaarzeld hebben, nu mij de weg daartoe openstaat, mijne tegenwoordige standplaats, die voor het uitwendige zoo weinig aangenaams oplevert, te verwisselen met eene andere, die, in dit opzigt althans, veel uitlokkender is. De grond van Babauw is zoo dor en onvruchtbaar, dat behalve de maïs in den regentijd, er genoegzaam geen enkel eetbare plant of vruchtboom tieren kan; en zelfs de kokosboom is er schaarsch en schraal. Eene proeve, in het vorige jaar genomen, om een groentetuintje bij mijne woning aan te leggen, mislukte wegens dezelfde oorzaak. Alleen de rijstvelden, die op eenigen afstand liggen, verschaffen met de maïstuinen levensonderhoud aan de bevolking, en dit dikwerf nog schraal genoeg, daar inzonderheid het rijstgewas, wegens ongedierte en gebrek aan water, na schralen regentijd, aan veel mislukking is blootgesteld. En van die rijstvelden moet zelfs het drinkwater worden gehaald, daar het water in de putten te Babauw zelf, geene enkel uitgezonderd, ziltig en brak is. Voor het uiterlijke heeft Babauw dus niets aantrekkelijks, en dit kan mij dan ook aan deze plaats niet binden.

Moge nu de Heer der Gemeente aan Bestuurders, bij hunne overwegingen, wijsheid verleenen, om zoodanig te beslissen als meest bevorderlijk is aan de belangen van Zijn rijk en deszelfs uitbreiding in deze gewesten. Met deze bede beveel ik mij bij voortduring in hunne belangstelling en hun gebed en noem mij met liefde en hoogachting, enz.

ZENDINGWETENSCHAP.

De godsdiensten uit het oogpunt der Zending.

(Eene voorlezing. (1))

Mijn optreden te dezer plaatse heeft wel een eenigszins dubbelzinnig karakter, waarvan ik mij verpligt acht u rekenschap te geven.

Al sedert jaren wijs ik er op, dat de zending behoefte heeft aan de zamenwerking van mannen, die zich geheel aan haar wijden; mannen van wetenschap, die den lust en den tijd hebben tot grondig onderzoek van alles wat op dit ons gebied te huis behoort of daarmede in betrekking staat.

In het laatst van 1879 gaf ik in het licht: „Proeve eener handleiding bij het bespreken der zendingwetenschap." Ik had gehoopt, daardoor aanleiding te zullen geven tot het gezet bespreken der zending. Dit is mij gebleken eene illusie te zijn. De zending wordt wel aangeprezen, en dat met warmte, niet besproken onder ons.

Toen nu in eene vergadering van ons Afdeelingsbestuur ter sprake kwam het houden van eenige voordragten in den loop van dezen winter, was ik vermetel genoeg, mij aan te bieden tot het vervullen van de vier voorge-

(1) Men gelieve hierin het karakter van dit stuk onder het oog te houden. Ontbrak het mij niet aan tijd, ik zou mijne denkbeelden in anderen vorm overbrengen. Het is mij voor het tegenwoordige genoeg, ze te hebben uitgesproken. Ik geef mijne voorlezing onveranderd.

stelde spreekbeurten, als het mij vergund wierd eenige onderwerpen uit mijne „Proeve" te behandelen.

Met wijsheid werd dit aanbod heuschelijk afgewezen. Met wijsheid, zeg ik, want men zal niet over het hoofd gezien hebben mijn' leeftijd en mijne beperktheid in kracht en tijd. Met wijsheid, want, al sprak men het niet uit, men zal hebben laten gelden, dat ik de man niet ben om de zending, als een verheven Godswerk, aan het hart te leggen van een altijd gemengd gehoor. Ik ben te vast overtuigd, dat er opwekking genoeg, te over zelfs is; dat er gewerkt moet worden.

Ik zou echter éene van de spreekbeurten vervullen. Bij mij stond vast, dat ik dit niet anders kon doen, dan in de lijn, die ik mijzelven eenmaal getrokken had. Ik blijf aandringen op eene wetenschappelijke behandeling van de zending. Liefst had ik mijne handleiding vóór mij gelegd, en een deel van den inhoud met u besproken, om daarna uwe aanmerkingen, uwe bedenkingen, welligt ook verklaringen van instemming te vernemen. Het zou mij tot leering hebben kunnen strekken, tot nader onderzoek hebben geleid.

Daardoor zou ik echter te ver zijn afgeweken van het plan, door ons Bestuur opgezet. Ik heb dus eene lezing, zoo ver ik daartoe in staat ben, in optima forma geschreven. Mijn vriend GRAAFLAND, die welwillend op zich nam, ze u voor te lezen, als ik niet bij stem mogt zijn, had ze onder de oogen, en zijne uitspraak was: „het stuk zal beter voldoen in ons Tijdschrift, dan onder de voordragt."

Dit oordeel van den man, die zoo goed weet zijn gehoor te boeijen, luidde niet bemoedigend voor mij. Ik deel het u mede, opdat gij u wapenen moogt tegen verveling. Tot mijne verontschuldiging diene het twee-

slagtige van de mij te beurt gevallene taak. Wilt geduld met mij hebben!

En nu ter zake!

Vóór eenige jaren stond ik voor eene van onze bruggen en met mij een man, reeds hoog bejaard, maar, gelijk ik hem lang gekend had, altijd nog helder van hoofd, met een warm hart voor de belangen van Kerk en Staat. De somberheid stond op zijn gelaat te lezen, en, wel eenigszins vreemd voor mij, die er mijn werk niet van maak, op straat in de diepten van 's menschen gemoed te willen indringen, de vraag ontsnapte mij: „Deert u iets?"

„Deeren?" was zijn antwoord. „Wat zou mij deeren? Wie weet, bij al het geschrijf en al de gevoelens van onze dagen, waaraan hij zich te houden heeft?" De brug ging neer; ik had weinig tijd, en waarschijnlijk was het dien ten gevolge, dat ik na korte woordenwisseling hem toevoegde: „Wees u zelven!"

Dat woord is mij bijgebleven, en sedert meermalen door mij herhaald, maar alleen tot mijzelven, en wel dan, wanneer ook ik mij gevoelde aangegrepen door den maalstroom der gevoelens en meeningen van onzen tijd, waarin ons met nadruk wordt voorgehouden: „Beproeft alle dingen, behoudt het goede"; maar waarin niet velen met volle vrijmoedigheid zeggen kunnen: „Ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geeindigd, ik heb het geloof behouden."

Niet om een stichtelijk woord tot u te rigten, of u te onderhouden over persoonlijke gevoelens of gemoedsgesteldheid ben ik voor u opgetreden. Ik moet mij daartoe ongeroepen beschouwen. Maar ik wensch met eenige vrijmoedigheid tot u te spreken over onderwerpen, die mij sedert jaren stof tot onderzoek en nadenken

geleverd hebben en die, wat nog meer zegt, mij na aan het hart liggen. Koos ik voor dezen avond „de godsdiensten uit het oogpunt der zending," ik zal in de eerste plaats uwe toegevendheid noodig hebben, waar ik mij slechts met enkele schreden zal kunnen begeven op een onafzienbaar veld. Dringend verzoek ik u, mij tot den einde in mijne beschouwingen te volgen, en mij dus uwe aandacht te schenken. Vergeeft het mij, als aan mijne behandeling en mijne voordragt ontbreekt wat die aandacht zou kunnen boeijen; vergeeft het mij als de ernst mij stroef maakt.

Ik ben bereid, als zulks verlangd wordt, mijne stellingen nader toe te lichten, en bij bedenking of tegenspraak ze te verdedigen.

Mijn standpunt is dat van den zendingman, en dit verschaft mij een oogpunt, van waar uit zaken van eene andere zijde gezien worden, dan waaruit de man van bedrijf of de geleerde gewoon is ze te beschouwen.

Vraagt gij mij, wat mij het regt geeft, zulk een standpunt te kiezen? Mijn antwoord luidt: Ik heb het mijzelven niet gekozen; ik werd er onder Gods leiding door menschen op geplaatst; maar ik heb sedert ook de hooge waarde van dat standpunt leeren kennen, en daarin verheug ik mij.

Meent welligt iemand uwer, dat de zending geen eigenaardig standpunt aanbiedt, dat zij eenvoudig een verschijnsel is op het gebied van de Kerk, en dat dus, wie hier van standpunt spreekt zich op dat der Kerk heeft te plaatsen, dan moet ik in naam der zending of liever in naam van allen, die de uitbreiding van het Godsrijk bedoelen, tegen deze meening opkomen.

Toen de Heer zijne Apostelen uitzond, gaf hij hun geen' anderen lastbrief mede, dan dezen: „Predikt het Evangelie

allen creaturen." Dat is nog altijd de lastbrief des zendelings. Hij is ruim, zoo ruim, dat hij voor alle volken, maar ook voor alle tijden dienen kan; dat hij daarom echter ook eene mate van zelfstandigheid bij het gebruik vordert, die alleen gevonden wordt bij mannen, tot welke men met volle vrijmoedigheid kan zeggen „weest uzelven"; bij mannen dus, die aan een helder hoofd, een warm hart paren, die toegerust zijn met kennis, geschikt en bereid tot waarnemen, vaardig in hun handelen, niet gewoon zich zelven te ontzien, waar zij daartoe geroepen worden, mannen vol des geloofs en des Heiligen Geestes.

Zulke mannen nu hebben een hoogst gewigtig werk te verrigten, een grootsch, een eenig werk, dat gezette voorbereiding, algeheele toewijding vordert, eene voorbereiding, die hun noch van wege de Kerk, noch van wege den Staat gegeven kan worden, eene toewijding, die zij niet aan een ambt, aan eene aanstelling, aan pligtsgevoel of gewetensdrang ontleenen, maar die voortvloeit uit liefde tot God en tot hunne medemenschen. Zij moeten leven in de wereld, zonder zich door haar te laten medeslepen; zij moeten leeren van de wereld, maar zonder zich in hare stelsels te verwikkelen; hun blik moet ruim en vrij blijven, om overal het goede te kunnen opmerken, zonder zich door het kwade of verkeerde het oog te doen benevelen. Zij moeten naar den verheven zin, die in het schoone woord van Paulus ligt, den Grieken, Grieken, den barbaren, barbaren kunnen zijn.

Met zulke mannen en voor zulke mannen, zou ik het regt eischen, zich een eigen standpunt te kiezen, als hun dit niet reeds verzekerd was, als zij dit niet reeds zich zelven verworven hadden bij allen, die hun werk met aandacht hebben gadegeslagen. Door dezen

wordt erkend, dat zendelingen doorgedrongen zijn tot streken, niet dan bij naam in de beschaafde wereld bekend; dat zij wegen geopend hebben onder volken, die eeuwen lang aan vreemdelingen den toegang ontzegden; dat zij veel hebben bijgedragen tot het verkeer van volksstammen en geheele natiën; dat zij daardoor bevorderlijk waren aan de groote beweging van onzen tijd op het gebied van handel, industrie en wetenschap. In dit alles zijn zij echter geëvenaard, ja overtroffen door velen, die voor de zending oog noch hart hebben; hierin waren zij niets meer dan kinderen van onzen zoekenden, delvenden, naspeurenden tijd. Anders is het, waar zij zich gevestigd hebben te midden van onbeschaafde of halfbeschaafde stammen en volken; hun gansche leven aan dezen gewijd hebben; met noeste vlijt en taai geduld hunne talen aangeleerd en in schrift gebracht, naar hunne legenden geluisterd, hunne godsdienstige handelingen bespied, hunne geheime wetenschap den ingewijden ontlokt, hunne zeden en gewoonten bestudeerd, hunne volksdeugden en ondeugden gewogen hebben, kortom waar zij doorgedrongen zijn tot het wezen van het volksleven, en dit alles door woord en geschrift aan onderzoeklievende stamgenooten hebben overgeleverd. Dáár staan zij hooger dan de handelaar, de industriëel, de zeereiziger, die slechts korten tijd en met eenzijdig doel in den vreemde verkeerden; dáár staan zij minstens gelijk met de wetenschappelijke reizigers, die gezondheid en leven wagen om de voorraadschuren der wetenschap te helpen aanvullen.

Eenig zijn zij, en boven allen staan zij in doel, in middelen, in methode, waar zij optreden als discipelen en navolgers van Jezus, en als zoodanig zich wijden aan het heil van medemenschen, die nog niet geleerd hebben wat het zegt mensch te zijn in den waren,

den verheven' zin van het woord, waar zij het Evangelie der genade Gods in Christus, aan natuurgenooten verkondigen.

Denzulken komt het regt toe een eigen standpunt in te nemen, ook op wetenschappelijk gebied, tenminste voor zooverre zich dit bepaalt tot den mensch in zijn gevoelen, denken, spreken en handelen. En met dit regt voor oogen waag ik het „de godsdiensten te beschouwen uit het oogpunt der zending."

Het is verre van mij, te beweren, dat de zending ten allen tijde van haar standpunt de godsdiensten met een helder oog beschouwd heeft. Het kon niet anders of zij moest in tijden, dat haar de hulpmiddelen tot onderzoek ontbraken, in tijden dat zij gebruik moest maken van de kennis, veelal onvoldoende kennis, van de geslachten, waaruit zij was voortgekomen, tekort schieten in doorzigt, en daarom mag men op hare vroegere berigten niet onvoorwaardelijk afgaan.

Wanneer men van het blinde Heidendom sprak, dan lag in de uitdrukking niet zelden miskenning, minachting, van het goede, dat ook bij heidenen te vinden is, en dan droeg men geen kennis van de schoone denkbeelden, die bij vele heidenen, ook omtrent de Godheid te vinden zijn. Sprak men van duivelsdienst, dan geschiedde dit in een' geest, die meer van haat tegen de afgodendienaars dan van medelijden met hunne dwalingen getuigde. Is het te verwonderen, dat toen eenmaal licht opging over de heilige boeken van Hindostan, China en Perzië, en men daarin schoonheden en denkbeelden ontdekte, die met die van het Christendom te vergelijken zijn, eene reactie zich openbaarde, die zóóver ging, dat geleerden deze geschriften boven de Bijbelboeken stelden, dat anderen het Christendom voorstelden

als uit de Veda's ontstaan, dat weêr anderen een innig verband tusschen Christendom en Hindoeïsme ontdekten, en dat men als jongste phase van deze zienswijze eene geregelde ontwikkeling van de godsdienstige begrippen, eene opvolgende reeks van godsdiensten, als het noodzakelijk proces van de algemeene ontwikkeling van het menschdom voorstelde?

Het ligt niet op mijnen weg, deze laatste voorstelling, alhoewel met belangrijke verscheidenheden, door groote geleerden aangenomen en uiteengezet, te bestrijden. Dit mag ik hier echter niet verzwijgen, dat zij mij toeschijnt voor de zending van geene waarde, bij consequente toepassing zelfs voor haar doodend te zijn. Men kan op physisch gebied de evolutieleer laten gelden, zonder haar op psychisch, dus ook op religieus gebied waarde toe te kennen; en bij elke beschouwing van de godsdiensten zal men zich steeds op het gebied der zielkunde moeten blijven bewegen, wil men den grond niet onder zijne voeten zien wegzinken. Wie dit ontkent late gerust de zending voor hetgeen zij is.

Maar dan ook moeten zendingvrienden, die niet dieper zijn ingegaan in het wezen der godsdiensten, zooals dit beter gekend kan worden uit de ontdekkingen van den jongsten tijd, die afgaan op de nog vrij algemeen aangetroffen voorstellingen van mythologie, godsdienstige gebruiken en leerstukken, zooals deze vóór 50 jaren werden voorgedragen, zich onthouden van stellige uitspraken. Verstandiger is het met geleerden van naam aan te nemen, dat er nog veel te onderzoeken valt, aleer men met eenige juistheid de begrippen zal kunnen bepalen omtrent de Godheid bij volken en in tijden, die niet uit geschrevene bronnen te kennen zijn. De overlevering moet niet alleen zuiver tot ons komen, maar wij moeten ook

in haren geest ten volle kunnen doordringen. (1) Daartoe kan de zending veel bijdragen, maar zij behoeft waarlijk haar werk niet te laten rusten of te vertragen totdat de geleerden haar meer stellige resultaten verschaft hebben; wat meer is, zij kan zich verzekerd houden, dat deze ten slotte met de hare zullen zamenvallen.

En dit beweer ik op grond van mijne overtuiging, dat de mensch overal en ten allen tijde dezelfde geweest is, en dat wij dus een' veiliger leiddraad hebben bij het onderzoek naar de godsdiensten dan mythen, legenden, godsdienstige gebruiken en al wat overigens licht over het onderwerp verspreiden kan, ons op zich zelf genomen en zóó als zij voor ons bewaard gebleven zijn, aan de hand geven. Die leiddraad is te vinden in ons eigen leven. In ons eigen gevoelen, denken, streven kunnen wij dat van het menschdom zien afgespiegeld, en gelukt het ons langs dien draad de geschiedenis van het godsdienstig leven te volgen, dan kunnen de bouwstoffen, die voortdurend aangebracht worden, geleidelijk verwerkt en dan kan het geheele stelsel tot een schoon geheel opgebouwd worden.

De mensch is ten allen tijde met dezelfde vermogens toegerust geweest, die wij nu nog in al wat mensch is, die wij in ons zelven kunnen waarnemen. Het begrip is onafscheidelijk van denken en spreken; maar daaraan is dan ook als gevolg, bij het zoeken naar oorzaak en verband, verbonden, voortdurende ontwikkeling. Het begrip mensch laat zich niet afscheiden van een gevoel van verantwoordelijkheid zoo ten aanzien van de dingen, die hem omringen, en van natuurgenooten, als van eene hoogere magt. Ik ga verder en beweer, dat het begrip mensch verbonden is met een gevoel van verwantschap met het hoogere, naar ons spraakgebruik, van verwantschap met God.

Het lijdt echter geen tegenspraak, dat er ten allen tijde menschen en menschen geweest zijn. Ieder zal uit eigen ervaring getuigenis van deze waarheid kunnen afleggen; maar dan ook moeten erkennen, dat terwijl elk mensch zijne eigene ontwikkeling, zijn eigen leven heeft, de ontwikkeling, het leven van het menschdom in zijn geheel uitgaat van, bepaald wordt door de meest verhevenen van hun geslacht.

Deze stellingen zullen weêrsproken worden; ik weet, dat zij door menig een als bespottelijk, als geen weêrlegging verdienende beschouwd zullen worden. Ik moet mij daar over heen zetten, en waag het zoo, een ieder, die nog niet onwrikbaar op zijn eigen standpunt staat, uit te noodigen, zich op het door mij ingenomene te plaatsen, en van daar den mensch te beschouwen.

Hoe ver mijn oog ook terug ziet, tot daar waar de nacht der eeuwen den horizont afsluit, zie ik den mensch gebruik maken van gereedschap, van werktuigen, en waarheen ik ook mijn' blik over onze aarde laat waren, nergens doet zich de mensch voor, die geen gebruik maakt van werktuigen tot bepaalde doeleinden. Hij wil den bodem omwoelen: van den stok tot den patjol of hak, tot de stoomploeg; van het gebruik van den afgebroken boomtak en den steen daaraan bevestigd tot het door stoomkracht gedreven stalen kouter loopt ééne onafgebroken lijn, de lijn der ontwikkeling. Hij wil zich vuur verschaffen: van de beweging, die hem door wrijving van twee houtsoorten op elkander zijn doel doet bereiken tot die, tot hetzelfde einde gevorderd voor het aanstrijken van een lucifer, loopt alweder slechts ééne onafgebroken lijn. Honderden voorbeelden zijn hier aan te voeren; maar klimt men op tot den eersten oorsprong van al die hulpmiddelen, dan is het steeds de menschelijke

geest, het menschelijk vernuft, verpersoonlijkt in den uitvinder. De practische geest van zijne tijdgenooten, zich openbarende in het gansche geslacht, verheft de uitvinding tot algemeen goed.

En nu vraag ik, welk verschil van aard in de geestvermogens bestaat tusschen hem, die het eerst op de gedachte kwam van het allereenvoudigste werktuig en hem, die op de schouders der voorgeslachten staande, door de eeuwen heen, tot eene uitvinding kwam, zelfs eene zoodanige als die nog ons tegenwoordig geslacht verbaast? (2)

Verbazing! Ik neem aan, dat zij bij het dier bestaat; want waarlijk ik behoor niet tot hen, die de geestvermogens der dieren laag stellen. Maar kom aan, geef mij een voorbeeld van de uitwerking van deze aandoening des geestes bij dieren gelijk deze bij de bewoners van een der Gezelschaps-eilanden zich openbaarde, toen zij WILLIAMS met gereedschap aan het werk zagen?... Neen! Daaraan waren zij reeds op hunne wijze gewoon. Maar toen deze Europeaan met potlood op eene houtkrul den naam van een gereedschap schreef, een' der omstanders verzocht die krul bij Mevrouw WILLIAMS te brengen, en toen deze den brenger onmiddellijk daarop het verlangde gereedschap medegaf. Toen had voor den inlander die krul gesproken, en nu hing de inlander, de mensch, die nog geen begrip van schrijven had, het voorwerp om den hals en zag zich dagen achtereen omringd door eene luisterende, opgetogene menigte, die toch niets anders vernam, dan dat zulk een onbeduidend voorwerp spreken kon. Daarbij bleef het echter niet bij dat geslacht; want na eenige jaren had het zelf geleerd, zich van schriftteekens te bedienen.

Ei! Het schrift! Waar en bij wien ligt zijn oorsprong?

Niemand zal ons dit ooit kunnen zeggen. Maar ieder kan begrijpen welk eene schranderheid gevorderd werd om, meer dan zaakteekens, meer dan hiëroglypen, om klankteekens te gebruiken tot het overbrengen van de gearticuleerde geluiden, in welke de mensch zijne gedachten aan zijne evenmenschen mededeelt. Doorloopt die lijn, zoo ver u zulks mogelijk is, en zegt mij, of de geestvermogens van dien uitvinder op een' lageren trap kunnen gestaan hebben, dan die der groote geesten van onzen tijd.

Spreken! De menschelijke taal! Wie zou haar nog als eene uitvinding durven voorstellen? Is zij niet de natuurlijke uiting van het menschelijk denken, het gebruik maken van de goddelijke gave der spraak? Maar zeg mij, gij, die eenigszins grondig hebt nagegaan wat spreken is, of gij niet daarin reeds de goddelijke sprank moet erkennen?

Bezien wij enkele punten nog iets nader.

Het zoeken naar oorzaak en verband bij verschijnselen en gebeurtenissen! Och, ja! Ook bij de dieren zijn daarvan sporen te vinden. Waarom niet? Maar waarlijk het dier zal zijnen geest niet pijnigen, bij zulk onderzoek. En juist dit is het wat den mensch bij al het schoone en verhevene, dat er in gelegen is, zóó veel verdriet en ellende berokkent; wat hem nu eens de waarheid te gemoet voert, dan zich in den nacht der dwaling doet verliezen. Is het dit niet wat de wijsgeeren sedert de vroegste tijden verlustigde, maar tevens voor hen vermoeijenis des geestes was? Was het niet juist dit wat het menschdom door alle tijden heen, nu meer nu minder, op dwaalwegen voerde? Is het dit niet voor een groot deel wat in de geschiedenis de tijdperken van schijnbaren achteruitgang verklaart? Van schijnbaren achteruitgang zeg ik; want ook dit weder

is eigenaardig menschelijk, dat, terwijl de waarheid voor hem niet voor het grijpen ligt, en hij zich groote inspanning moet getroosten om tot haar op te klimmen, struikelen en vallen noodzakelijk verbonden zijn aan het bestijgen van een moeijelijk bergpad. Maar toch hooger en hooger, dat was steeds het streven van den menschelijken geest. (3)

En nu, de verantwoordelijkheid voor zijne daden tegenover zijne medemenschen, tegenover het Hoogste wezen! Waar en wanneer wordt zij onder menschen niet gevonden? Getuigen niet daarvan wetten, gewoonten en zeden zelfs van de ruwste volksstammen? Wil men de begrippen van geweten, van onsterfelijkheid, van regt daarmede in verband brengen, ik heb er vrede mede; maar zal dan altijd verlangen, dat men mij niet op het gebied der abstracties overbrenge, maar zich bepale tot dat der strikte werkelijkheid, dat voor mij alleen ligt dáár waar wij de openbaringen hebben van eigen zieleleven.

Kom ik ten slotte van dit gedeelte van mijn kort betoog op de stelling „de mensch heeft een gevoel van verwantschap met God" (4), dan ben ik ook genaderd tot het punt waarop ik u mijne zienswijze over de godsdiensten heb te ontvouwen. Hier komt het aan op onderscheidingen, die naar ik meen, niet altijd genoeg in het oog gehouden worden.

En dan maak ik in de eerste plaats onderscheid tusschen bijgeloof en godsdienst. Ja, ik ga verder: wij moeten bij onze beschouwing van de godsdiensten het bijgeloof streng afzonderen. Waar het zich met godsdienst vereenigd vertoont, waar het zelfs de overhand over godsdienst verkregen heeft, daar doet zich hetzelfde verschijnsel voor, dat in al het menschelijke is waar te

nemen. De mensch is een complex, waarin niets gemist kan worden van wat er toe behoort, waarin alle deelen ten innigste verbonden zijn, waarin men dus, zal men niet in wanstaltige voorstellingen vervallen, altijd het geheel in het oog moet houden. Alleen onder deze voorwaarde mag men tot de analyse de toevlugt nemen, ter verheldering van het begrip. Vaak heeft het ééne deel de overhand over al de overige. Nu eens zijn het de zinnen, dan zijn het de verstandelijke vermogens, dan weder heeft het gevoel de overhand, en dit alles in schakeeringen en in verbindingen van allerlei gehalte en soort. Zoo kan ook het bijgeloof den ganschen mensch beheerschen, zijn godsdienstig gevoel ten eenenmale onderdrukken, of ook zich daarmede in verschillende graden vereenigen; maar dan ook is bijgeloof nog geen godsdienst.

Het bijgeloof, in den zin van superstitio (superstition), niet van ligtgeloovigheid (crédulité), is een zielkundig verschijnsel, dat voortspruit uit de indrukken op de zintuigen teweeg gebracht, in zooverre deze zich niet dadelijk laten verklaren; en dit is bij den ongeoefende, den onontwikkelde steeds het geval als de waarneming slechts met één zintuig kan plaats hebben, dus niet gesteund wordt door minstens een tweede. Het bijgeloof wordt gesteund, onderhouden, voortgeplant door gebrek aan onderzoek, door overlevering en door het gezag van individus, die daarin het middel vinden om overwigt te verkrijgen of te behouden op hunne natuurgenooten.

Wat heeft dan plaats? Wij kunnen het bij onszelven nagaan. Het is een stikdonkere nacht; een geluid, waarvan gij de oorzaak niet dadelijk kunt bevroeden, treft uwe ooren. Van waar komt dit, is het uit de verte of van nabij? Gij kunt het niet bepalen. Gij spitst uw gehoor, of het zich ook herhalen zal, en al geschiedt dit,

altijd blijft gij in het onzekere omtrent oorzaak en plaats van herkomst. Of wel gij voelt, dat u iets nadert, iets voorbijgaat, welligt u aanraakt, en gelijke onzekerheid grijpt u aan. Zijt gij onderzoeklievend of vermoedt gij gevaar, en hebt gij den noodigen moed, dan onderzoekt gij; en, zij het dan ook steeds in den duister, uw gevoel, de verplaatsing, het doorzoeken van wat onder uw bereik is, brengt u welligt op de hoogte van oorzaak en gevolg. Maar laat gij het onderzoek na, en herhaalt zich het verschijnsel, bij volgende gelegenheden, dan loopt gij gevaar aan oorzaken te denken, die buiten het bereik van uw waarnemingsvermogen liggen, aan oorzaken, die uwe verbeelding u opdringt, aan oorzaken, die niet bestaan; en hoe gemakkelijk vat dan het bijgeloof post in uwe ziel!

Op een' anderen tijd verkeert gij in de schemering. Uwe oogen ontvangen licht-indrukken, echter niet voldoende om voorwerpen te kunnen onderscheiden. Toch worden beelden in uw oog gevormd en de phantasie verleent aan deze eigenaardige vormen. Hoe ligt ontstaan daaruit indrukken, die het verstand verbijsteren, alweder wanneer gij het onderzoek nalaat of zelfs schuwt! Ik kan mij niet onthouden hier een voorbeeld uit mijne eigene ervaring aan te voeren. Als jongeling was mijne legerstede tegenover een groot raam, waarvan ik het gordijn 's avonds hoog ophaalde. Op zekeren nacht werd ik wakker, wat mij hoogst zelden gebeurde, en meende iemand in mijne kamer te zien. Ik kneep de oogen half digt, om mij beter te kunnen overtuigen, en bespeurde, dat daardoor de vermeende indringer mij naderde; als ik de oogen weder opende, verwijderde hij zich. Het was voor mij duidelijk, dat het verschijnsel uit de gesteldheid mijner oogen te verklaren was, en spoedig was ik weder ingeslapen. Den volgenden nacht, had ik

dezelfde ervaring. Maar ook den derden nacht werd ik op gelijke wijze gewekt. Toen begreep ik, dat ik mij van dit ziekteverschijnsel genezen moest. Ik liet, door mijne oogen nagenoeg te sluiten, het verschijnsel mij naderen tot binnen het bereik van den arm, greep toen vaardig, als zou ik iemand in de borst vatten, toe, en ik was genezen; want later deed zich zóó iets bij mij niet meer voor. Gesteld, dat ik mij door angst had laten vermeesteren, zou er dan veel meer noodig geweest zijn, om bij mij eene soortgelijke halucinatie te doen ontstaan, als die zekere dame den dood aandeed, toen zij na herhaaldelijk onder den indruk te zijn geweest, dat eene zwarte kat naast haar opsprong, dat beeld na eenigen tijd zag verwisselen met dat van een geraamte?

Genoeg ter opheldering uit ervaringen, die wij allen zullen kunnen bijbrengen. Maar hoe moet nu de onontwikkelde gesteld zijn in de tallooze gevallen, die zich bij hem kunnen voordoen? De geluiden voortspruitende uit afkoeling, teweeg gebracht door luchtverplaatsing, door nachtvlinders, nachtvogels, roofgedierte, enz. enz.; de indrukken op het oog ontstaande door zijne eigenaardige gesteldheid, door halve, vaak phantastische verlichting, door dampkringverhevelingen, phosphorizeren, enz. enz., om niet eens te gewagen van het spel der verbeelding, dat ook buiten de zintuigen omgaat, zij zijn genoeg om de grondslagen te leggen voor het bijgeloof, en daarmede staat dan de weg open tot de ongerijmdste uitersten. Laat niet zóó de zinnelijke mensch zich door zijne zinnelijkheid beheerschen, als hij zich in spijs of drank of andere lusten op den duur te buiten gaat? En behoeft het ons te verwonderen, dat het kind, de zwakke volwassene, de onontwikkelde en onbeschaafde

in voorstellingen vervallen, die de overhand verkrijgende, als zij gevoed worden door zijne omgeving, hem ten speelbal verlagen van de voor ons verklaarbare verschijnselen in de natuur?

Immers dat bijgeloof kleeft dan aan alles wat den mensch betreft, grijpt om zich heen als de woekerplant, benevelt den geest, plant zich over in de taal, vervult de geheele ziel. En .... is toch nog een bewijs van 's menschen oorspronkelijken adel! Want hoe zou het dier bijgeloovig kunnen zijn?

Wat al bijgeloof bij ziekten en begrafenissen, bij feesten en offers, bij zingen en spelen, in voorteekenen en voorbehoedmiddelen, in goede en kwade dagen, bij huisbouw, akkerbouw en visscherij, in geesten, heksen en wat niet al! (5) En waarlijk wie deze verschijnselen alleen bij onbeschaafde volken zoekt, moet de ooren en oogen gesloten hebben voor wat nog in onze beschaafde, wat zeg ik? in onze christelijke maatschappijen voorvalt. De tijd laat niet toe, dat ik hier in bijzonderheden trede, maar waarlijk het zou niet veel moeite kosten te bewijzen, dat wij in deze 19de eeuw in ons eigen land midden in het Heidendom leven, als moet worden aangenomen, dat het bijgeloof in eenigen vorm de vertegenwoordiger of de uiting van den godsdienst is. Hoe meesterlijk beschreef onze CREMER het in zijn „Grietje op 't Hönings-arf! Denkt aan Lourdes!

Iets anders geldt van de ligtgeloovigheid (credulitas, la crédulité). Deze openbaart zich niet zelden als uitvloeisel van het godsdienstig gevoel, dat niet behoorlijk gesteund wordt door de rede. De credulitas is dan ook alleen het te ligt aannemen op getuigenis of op gezag; zij laat den geest steeds in passieven toestand; zij treedt niet op als zelfbepalende, zelfbeslissende; terwijl de superstitio

altijd voortvloeit uit eene zelfstandige bepaling, eene beslissing. Het kind is ligtgeloovig (crédule) en de geloovige, dat is de goedvertrouwende volwassene is het eveneens, wanneer hij zich verlaat op eenen, dien hij zijn' meerdere acht. Als de eenvoudige gelooft, dat de goochelaar het geldstuk, dat deze hem quasi in de hand gelegd heeft, werkelijk door zijne kunst er weêr uitgetooverd heeft, niet vat, dat hij het nooit in de hand kreeg, dan is hij ligtgeloovig (crédule); als de onbeschaafde in het voorwerp, dat hem daar op de eene of andere wijze voor oogen komt, eene hoogere magt aanschouwt, dan is hij bijgeloovig (superstitieux), geenszins godsdienstig.

Het fétiçisme is mijns erachtens, geen godsdienstvorm, veel minder de eerste godsdienstvorm. Het is een uitvloeisel van het bijgeloof. Wanneer een onbeschaafde eenig voorwerp, zooals het heet tot zijnen god verheft, om het later voor een ander te verwisselen; wanneer hij dus een stuk ijzer, een kurk, een steen als zijn' fetiç aanneemt, dan spruit dit voort eensdeels uit eene zekere mate van verbazing, die hem bij het zien van dat voorwerp heeft aangegrepen, anderdeels uit het gebrekkig opsporen van oorzaak en gevolg; eindelijk uit eene eigenaardige bijgeloovige beteekenis, die hij aan het voorwerp hecht.

Ik kan mij niet onthouden hier woorden van MAX MULLER aan te halen, waar hij zegt: „Als de beenderen, of de asch, of het haar van een' overleden vriend in waarde gehouden worden, als zij op eene veilige of gewijde plaats bewaard worden, als men ze nu en dan beschouwt ja zelfs toespreekt, zooals diep bedroefden zulks doen bij het gevoel van hun verlies, dan kan men dit alles wel fetiçdienst heeten, zooals dan ook werkelijk gedaan is."

„Verder als een zwaard, dat eens gevoerd werd door een' dapperen krijgsman, als eene banier, die de vaderen den weg ter overwinning wees, als een stok of laat het ons een scepter noemen, als een calabas of laat het eene trom zijn, met eerbied of geestdrift door krijgslieden begroet worden, die zelven ten strijde trekken, dan kon men dit alles fetiçdienst noemen. Maar dan zijn ook wij fetiçdienaars." MAX MÜLLER meent, dat het al even ongerijmd is te veronderstellen, dat Negers zulk een voorwerp aanbidden, als op zichzelf de godheid, als aan te nemen, dat in de vooraf gestelde gevallen goddelijke vereering plaats heeft. MAX MÜLLER meent, dat het voorwerp alleen te beschouwen is als de tijdelijke zetel van den geest, de wong, zooals hij op de Goudkust zou genoemd worden. Ik zou berusten in dat oordeel, als onder diezelfde volken geen sporen waren van eene hoogere opvatting van de godheid. Nog eens, mijn besluit is: de fetiçdienst is eene bijzondere openbaring van het bijgeloof, die alleen bij oppervlakkige waarneming met godsdienst verward kan worden.

En als grond voor deze meening voer ik aan, dat bij alle zoogenaamde fetiçaanbidders herinneringen gevonden worden aan den „onbekenden God", opmerkelijk genoeg als een wezen, dat geen kwaad berokkent, dat men dus ook niet behoeft te vreezen, dat men daarom ook niet vereert.

MAX MÜLLER haalt in zijne bestrijding van de oppervlakkige beteekenis, die door sommige geleerden in de godsdienstwetenschap aan den fetiçdienst gehecht wordt, verschillende voorbeelden aan, waaruit ten duidelijkste is af te leiden, dat de fetiçdienaar, die eenig begrip heeft van zijn' godsdienst, steeds meent, dat een geest

in het voorwerp zijner vereering gevaren is, en eindigt de reeks met de volgende vermelding op het gezag van WAITZ: „De Ibos, (een volksstam op de Westkust van Afrika) gelooven in een' maker van de wereld, dien zij Tsjoekoe noemen. Hij heeft twee oogen en twee ooren, één in de lucht en één op de aarde. Hij is onzigtbaar, en slaapt nooit. Hij hoort alles, dat gesproken wordt; maar hij kan alleen hen bereiken, die tot hem naderen. . . Goede menschen zullen hem zien na hunnen dood, booze menschen gaan in het vuur."

„Sommige Negers," zegt hij, „gevoelen het vernederende van den fetiçdienst. Die van Akrā zeggen, dat alleen de apen fetiçdienaars zijn." (6)

Ik zou mij in deze dingen liever niet op WAITZ of MAX MÜLLER beroepen. Het komt mij voor, dat wij hier eerst aan het begin staan van een moeijelijk onderzoek, dat ik als, op nieuw, van de zending wil doen uitgaan, waartoe zij in onzen tijd geroepen is.

De Rev. HENRY CALLAWAY, M. D. gaf van 1869 tot 70 eene reeks van onderzoekingen in het licht door hem ingesteld bij de Zoeloes. Wat verstonden dezen toch door hun' Oenkoeloenkoeloe? Wat door Amatongo? Met veel zorg en daarbij volkomen bekend met de taal van het volk, ondervroeg hij op verschillende wijze de inlanders. Oenkoeloenkoeloe was uit het riet voortgekomen; maar uit hem kwamen menschen en dieren voort. De inlanders wisten er zelven geen raad mede. Eén hunner zeide: „De oude menschen zeggen Oenkoeloenkoeloe verkreeg het aanzijn, en gaf het aanzijn aan den mensch. Hij kwam uit een bed van riet. Wij kinderen zeggen: Waar is het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam, daar gij zegt, dat er een bed van riet is? In welk land

is het? Want de menschen zijn nu naar alle landen gegaan: in welk van die is het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam? Zij antwoordden: wij weten het ook niet. En daar waren andere oude menschen vóór ons, die zeiden, dat zij ook niet kenden het bed van riet, waaruit Oenkoeloenkoeloe te voorschijn kwam.... Men zegt, dat Oenkoeloenkoeloe in het aanzijn kwam en de menschen voortbracht; hij gaf hun het aanzijn; hij teelde hen." (7)

Verwarring, niets dan verwarring, zoo als men ziet; maar ligt niet juist in deze verwarring bij een volk, dat geene schriftelijke oorkonden bezit en alleen leeft bij eene duistere overlevering, het bewijs, dat het gevoel van het bestaan van een hooger wezen den grondslag vormt van zijne godsdienstige uitingen? En zoo was Amatongo, die met Oenkoeloenkoeloe verwisseld werd, de eerste der voorvaderen, waardoor dan de godsdienst van dat volk voorvaderendienst zou moeten heeten.

Hoe vinden wij hier overeenkomst met den godsdienst der Alfoeren, ja, van alle Polynesische volken! En hoe treft ons het eigenaardig karakter, dat de godsdienst bij de Chinezen draagt, waarin de ouders en voorouders zulk eene belangrijke plaats innemen! (8)

Zielkundig verklaard, komt het mij voor, dat hierin ligt de idée, de verheffende idée, maar in de meest sobere, tot onnoozelheid afdalende vormen uitgedrukt van ons: „De mensch is van Gods geslacht."

Tal van geleerden en onder dezen MAX MÜLLER, onlangs weder Prof. LEGGE hebben aangetoond, dat de grond-denkbeelden bij verschillende volken op het monotheïsme terug wijzen. Met kracht komen anderen, tegen deze meening op. Ik zal al weder niet treden in de opvattingen van deze mannen, uitmuntende door geleerdheid.

Ik hecht zooveel niet aan het monotheïsme, mij overtuigd houdende, dat er een monotheïsme bestaat, dat verder afvoert van God, onzen Hemelschen Vader, dan het polytheïsme. Ik herhaal: duisternis ligt nog steeds over de godsdienstige begrippen van de onbeschaafde volken van onzen tijd, veelmeer nog over die van de vroegste voorgeslachten. Begrippen! Ik hecht niet aan begrippen, waar ik delf naar de verborgen grondslagen van de godsidée bij den mensch. Begrippen komen eerst laat en veelal eerst dan, wanneer de spiegel, waarin de stralen van het menschelijk zieleleven tot ons worden teruggekaatst, bewalmd, ja verwrongen is.

Ik wensch, ik verlang, dat de zendelingen blijven onderzoeken, gelijk reeds velen dit deden, en dat men niet honderden waarnemingen, uitspraken, losse mededeelingen van reizigers en natuuronderzoekers bij een brenge, om daarop stelsels te bouwen, die, hoe schoon ook, toch niet, ik wil het met alle bescheidenheid uitspreken, van den waren toestand van ons zieleleven uitgaan. (9)

Nu zal het zeker wel waar zijn, dat de wetenschap niet mag uitgaan van aprioristische voorstellingen of begrippen, maar niet minder waar is het, dat de waarnemer niet van elk standpunt de beste gelegenheid heeft tot waarnemen.

Het standpunt, van waar de zendeling het oog moet vestigen op de godsdiensten, ik heb het reeds gezegd, is dat van zijne eigene menschelijke natuur. De kindsheid van het menschdom is het best te vergelijken met de kindsheid van den individu, met onze eigene kindsheid. Wie geen vreemdeling is in zijn eigen leven, wie op zijnen levensweg tot ware zelfkennis geraakt, moet zich kunnen voorstellen, met welken helderen, vrolijken blik hij de natuur aanzag, hoe alles juichte van genot in

zijne kinderlijke ziel; en wie niet geheel verleerd heeft te zijn »gelijk de kinderkens", die moet nog dikwijls met kinderlijk oog de wereld kunnen aanschouwen.

Wel nu, stellen wij ons den mensch voor in het stadium, toen noch positieve kennis, noch maatschappelijke banden, noch de vraag, wat zullen wij eten of drinken, noch in één woord de beslommeringen van ons bedrijvig leven hem het genot konden benemen van een' blijden, kinderlijken blik in de natuur, en gaan wij na welke indrukken hij toen ontvangen moest, hoe hij daaraan uitdrukking moest geven. Al weder hebben wij echter te doen met de uitstekenden, de uitverkorenen van dat geslacht.

Gezigt, gehoor, gevoel, reuk, smaak werden beurtelings of vereenigd aangenaam of onaangenaam aangedaan; maar al deze aandoeningen waren gelijk bij het kind zinnelijk; nog eens: zinnelijk, maar als bij het kind in hooge mate zuiver en gevoelig. De uitingen van zijnen geest in gearticuleerde klanken waren geheel in overeenstemming met die aandoeningen; zijne taal was zinnelijk; elk woord, elke gedachte was zinnelijk; en waar het schoone, het nieuwe hem trof, daar was de spraak de natuurlijke, de noodzakelijke veiligheidsklep, om lucht te geven aan de hem overmeesterende indrukken. Van begrippen geen spraak. Vormt het kind zich die? Zij zijn immers eerst de producten van het verstand bij den nadenkenden, peinzenden mensch; en dat was de mensch niet in het eerste stadium van zijn bestaan. Nog kunnen wij de overblijfselen van die primitieve toestanden naspeuren in onze talen, die allen in den grond geheel metaphorisch zijn: het woord alleen de aanduiding van de zaak. En waar nu de groote geesten van dat geslacht de overstelpende volheid hunner aan-

doeningen en indrukken in hunnen kring uitstortten, daar kon het niet anders zijn dan in beelden. De prachtige sterrenhemel vertoonde duizend fonkelende oogen, vol vuur, maar ook tot weemoed stemmende in hunne lieftalligheid, bij de onmogelijkheid om tot dat uitspansel te naderen. Die vriendelijke luchter aan den nachtelijken hemel, wiens stralen gouden gloed verspreidden over het kabbelende water; aan de vlakte, aan het geboomte eigenaardige tinten verleenden; wiens aanblik kalmte stortte in het reeds al te sterk bewogen gemoed; dat hemellicht zoo statig in het oosten opgaande, als de zon nog naauwelijks hare schijf in het oneindige had uitgedoofd, en dat, als het op zijne beurt aan den westelijken hemel zich aan het oog onttrok, weder vervangen werd door de verblindend stralende dagvorstin, wier gloed weldra te sterk werd, en die toch blijkbaar op al wat leefde zulk een' heilzamen invloed oefende; na weinige dagen weder de nachtelijke sterrenbegeleider veranderd van vorm, om eindelijk in de gedaante van het zich sluitende ooglid voor goed te verdwijnen! Dit en de oneindige rijkdom van aanschouwingen, waarin oog en oor, waarin elk der zintuigen zich verlustigen kunnen, gaf de ruimste stof tot kinderlijke uitingen, in kinderlijke, dat is kinderlijk aanschouwelijke taal. En die uitingen zij werden door de met opgetogenheid naar zulke redenen, noemt het liever uitboezemingen, luisterenden met verrukking overgenomen, nagezegd, overgebracht, door geslachten heen bewaard, en eindelijk legendarisch, met grootere getrouwheid dan die van vele onzer boeken, uit het geheugen weergegeven, als de heilige reliquiën van de geëerde, later vereerde voorvaderen. Zóó ontstond de mythe, die eerst veel later door dichters verwerkt, door geweldigers tot hunne doeleinden mis-

bruikt, overging in mythologie. In deze weder verloor de zuivere, de rijke mythe hare beteekenis, om later over te gaan in volksvertelsels, van welke zich dan nog later priesters meester maakten om hunnen invloed te versterken, terwijl de zin in veel latere tijden in de mysteriën op onzinnige wijze onthuld of door wijsgeeren in hunne bespiegelingen en overdenkingen opgenomen, in hunne stelsels verwerkt of met verstandsredenen ontzenuwd werd.

Evenmin als wij ooit zullen doordringen tot de primitieve wortels in de taal, evenmin zullen wij ooit eene zuivere, oorspronkelijke mythe vernemen. Maar daarom juist wordt bij het behandelen van mythen en mythologie eene hooge mate van voorzigtigheid gevorderd, naar het mij voorkomt, niet genoeg in acht genomen, daar waar men het animisme met den godsdienst in verband brengt! Dit laatste kan geschieden, mits het animisme, zuiver gedefinieerd, niet als uitgangspunt van den godsdienst, maar als openbaring van het kinderlijk denken van den kinderlijken mensch over de natuur in hare veelvuldige onbegrepen verschijnselen worde aangenomen. (10)

Hiermede is niet ontkend, dat in een later stadium de natuuraanschouwing met het godsdienstig gevoel zamenvloeide; dat natuurdienst, polytheïsme en in het algemeen alle zinnelijke vervorming van het goddelijke plaats had; dit kan zelfs de geschiedenis ons leeren, en voor zoo verre zij ons licht verschaft zijn wij op vasten bodem beland, waar wij dan ook met eenige zekerheid den aard der godsdiensten in bepaalde tijden en bij bekende volken kunnen nagaan.

Reeds de mythe was de openbaring en eene liefelijke openbaring van het goddelijke in den mensch. Dit moet den apostel PAULUS voor den geest gestaan hebben

toen hij aan de christenen te Rome schreef: „Want Gods onzienlijke dingen worden, van de schepping der wereld aan, uit de schepselen (d. i. uit Gods werken) verstaan en doorzien."

Maar een nog hooger beginsel leefde in den mensch: Zijne verwantschap met den Onzienlijke was hem in de ziel geprent. Om de beteekenis hiervan te verstaan, moeten wij ons nog eens het kind voorstellen. Staat het u nog voor, hoe gij u als kind gevoeldet in de nabijheid, in de liefdesfeer uwer ouders? Hoe volkomen uw vertrouwen op hen was? Hoe zij u waren als goden, die alles wisten, alles vermogten; van wie niets dan goeds tot u afdaalde; hoe zij uwe zon, uw leven waren? Ik heb het gevoeld, en op mijn' gevorderden leeftijd staat mij duidelijk genoeg voor den geest welk een gevoel mij van mijn 4de tot mijn 7de of 8ste levensjaren nu en dan doortintelde. Wie zich dit niet kan voorstellen wage het niet, zich aan te stellen als een priester in dit heiligdom.

Wel nu, waar het kind nog in zulken toestand verkeert, daar gevoelt het op de teederste, op de innigste wijze. Maar vragen naar de oorzaak, naar den omvang, naar de beteekenis van dat gevoel, vragen naar het wezen, den oorsprong, naar de betrekking, waarin hij tot zijne ouders staat, komen hem niet voor den geest; zouden zelfs op veel lateren leeftijd niet bij hem opkomen, als niet onhandige, armzalige paedagogen hem die voorhielden, nota bene, om ouderliefde in hem op te wekken. Ziet daar eene belangrijke aanleiding, al zijn er ook andere, tot de tranen, die het menschdom schreit: te willen verklaren waarom, op welke gronden men lief heeft, en dat nog wel het kind, den kinderlijken mensch! Het schoone verhaal, (och! noemt het mythe, legendarische

mythe als gij wilt, gij zult er daarom den goddelijken oorsprong niet aan behoeven te ontzeggen); het schoone verhaal Genesis III: 1–7 drukt het zoo uitnemend uit: van daar die tranen. Daarin ligt de kiem, het uitgangspunt van het veel beteekenende, maar kwalijk begrepene begrip zonde. De liefde redeneert niet. Doch laat mij niet afdwalen! Ik heb het u gezegd, trouwens gij wist het: het veld, dat wij betreden is ruim, onafzienbaar.

Nog eens het gevoel van verwantschap met God, onverklaard, onbegrepen, gelijk bij ons het gevoel van het kind in zijne verwantschap tot zijne ouders, dit mogen, dit moeten wij aannemen bij den mensch, bij den meer verhevene onder de zijnen, in den kinderlijken staat van het menschdom.

MAX MÜLLER vindt den oorsprong van den godsdienst in de „perceptie van het oneindige." Dit gevoelen wordt bestreden en kan, vooral als men MAX MÜLLER niet begrijpt, tot ongerijmde voorstellingen aanleiding geven. Ik meen, dat MAX MÜLLER in deze uitspraak eene snaar heeft doen trillen, die den grondtoon in dit thema moet uitmaken. Maar nog eèns: men moet zich daarbij het kind voorstellen.

Het kind heeft al weder een gevoel van het oneindige, en het beklemt hem. Denkt aan uwe kindsche droomen, en gij zult moeten erkennen, dat het benauwende daarin steeds was de onbepaaldheid, het zich verliezen in de ruimte. Erkent ook, dat gij als kind nooit gedacht hebt aan iets, dat ook maar zweemde naar het begrip van „oneindige ruimte," veel minder nog naar dat van „het oneindige." En heeft dat begrip voor ons 19de eeuwsch verstand nog wel eenige beteekenis? Beter gezegd: bestaat het oneindige voor ons als begrip? En staat ons verstand nog niet altijd stil voor wat men,

met onbegrijpelijke verwarring van begrippen, noemt het Godsbegrip?

Welnu! De mensch heeft steeds in zich gehad, heeft dat nog, en zal dat steeds behouden, het gevoel, niets meer, van zijne betrekking tot het oneindige, en in dat gevoel verliest hij zich, bij doordenken, tot wanhoop, tot krankzinnigheid toe. Dat gevoel verkrijgt eerst dan een rustpunt, als „het oneindige" voor zijn' geest verkeert in „den Oneindige." Gelijk nu echter voor het kind alleen het gevoel bestaat, zonder dat het naar de verklaring daarvan vraagt of zoekt, zoo bestond ook dat gevoel oorspronkelijk voor den mensch; zoo werd het later, al naar zijne geestgesteldheid, voor hem oorzaak van verlustiging of van beklemming; en beiden werden bij de verhevenen van het menschelijk geslacht de kenteekenen van verwantschap met „den Oneindige", „den Onzienlijke", „den Almagtige", het hoe, het waarom, het waardoor er steeds buiten gelaten.

Al verder: dat gevoel gaat over in onbepaald vertrouwen, in geloof, zoodra de mensch geleerd heeft, dat hij den „Oneindige" als zijn' Hemelschen vader mag naderen.

Ik weet, dat ik hier stout gesproken heb; dat men mij wijzen zal op de ontdekkingen der jongere wetenschap, op holenbewoners, op den mensch uit de steenperiode en nog vroeger. Ik verwacht, dat men mij voor zal houden den dierlijken staat, waarin bewoners van Nieuw-Guinea, van Midden-Afrika, van Zuid-Amerika verkeeren. Maar ik zal op mijne beurt blijven wijzen op het gebruik van gereedschappen, op taal, op zielstoestanden, op het duister gevoel van het oneindige bij al wat dan toch nog altijd, ook bij de heftigste tegenstanders van mijne stelling, den naam van mensch draagt.

Ik moet verder daarbij herinneren den achteruitgang, die zich zoo goed als de vooruitgang bij tal van volken en stammen vertoont, in levenswijze, in taal, ook in uitingen van het godsdienstig gevoel. Naast de voorbeelden, die van het laatste door mij reeds werden aangevoerd en die bij gebrek aan schriftelijke oorkonden, louter als legende tot ons worden overgebracht, staan de uitingen te vinden in de gewijde geschriften van de Hindoe's en de Chinezen, waaruit zoo duidelijk hunne verachtering, bepaald in het godsdienstige blijkt.

Het is thans van algemeene bekendheid, dat de Rigveda de oudste overblijfselen bevat van de godsdienstige liederen der Hindoe's, dat er onder zijn, die geacht worden tot vóór de dagen van Mozes op te klimmen. In de veda's worden verschillende natuurkrachten verpersoonlijkt aangeroepen, zoo echter, dat men tot het besluit komt, dat zij niet, gelijk in de mythologie, als bijzondere godheden, maar methaphorisch als uitdrukkingen voor de godheid moeten beschouwd worden. Onder dezen staat Indra boven aan. Hij nu, dien men den God der uitspansels zou kunnen noemen, wordt voorgesteld als de schepper of voortbrenger van hemel en aarde, die door zijne magt en wijsheid hunne massa's schoon gevormd heeft, die uit zijn eigen ligchaam den vader en de moeder, waardoor hemel en aarde verstaan zullen worden, heeft voortgebracht, die ze ondersteunt en ophoudt, die ze als een handvol omvat, die ze heeft uitgestrekt als eene vacht, en zoo al verder. (11) Deze en even verheven denkbeelden op zedelijk gebied zijn gehuld, besloten in vormen, die ze voor hen, die de lofliederen nog gebruiken, onverstaanbaar maken, die het ontleedmes van den geleerde vorderen, om ze bloot te leggen, en den min geoefende te kunnen aantoonen.

Zóó, besluit men, moet er een tijd geweest zijn, dat de Ariërs, indien al geen klare denkbeelden van de Godheid hadden, wat mijns inziens onaannemelijk is, dan toch verhevene uitingen deden hooren van het godsgevoel, dat in hun gemoed leefde. En onderzocht men in latere tijden en in onzen tegenwoordigen wat er van dat gevoel geworden is bij die zelfde volken, voor zoo verre zij niet naar Europa verhuisd zijn, dan ontmoet men bij de lagere volksklassen een verstompend, onzinnig Heidendom, bij de priesters den toeleg, het daarin te houden, (och! laat ons toch niet altijd zeggen uit eigen belang, of uit domheid en verblindheid; de verklaring is zoo moeijelijk bij een zóó ingewikkeld proces! Genoeg zij het, dat de verschijnselen geconstateerd zijn). Maar verder bij de dichters een vrij en geneugtelijk spelen van den geest, een zich vermeiden in de taal en de denkbeelden des dichters. Bij de geleerden en wijsgeeren een stroef weêrstreven van wat kortweg als domheid en bijgeloof bestempeld wordt, zonder te bedenken, dat het menschelijk hart toch altijd zijne behoeften behoudt, die openbaart en daardoor ook van hooger geestesleven getuigt.

En zóó vertoont zich dan een afdalende reeks in het godsdienstig gevoelsleven, onmiddellijk voortspruitende uit den aanleg van den mensch, en daarentegen eene opklimmende reeks in het wijsgeerig denken, niet minder getuigende van 's menschen verheven aanleg, maar bij verre niet altijd tot God opvoerende. (12)

Wilt gij een voorbeeld van het laatste, ontleend aan de Rig Veda? (13) Hoort dan wat een heidensch wijsgeer vóór minstens 3000 jaren verkondigde:

„Er was toen noch niet-zijn (non entitas), noch zijn (entitas); er was geen dampkring of lucht daar

boven. Wat omhulde alles? Waar, in wat was het vervat? Was het water? De diepe afgrond? Toen was er geen dood noch onsterfelijkheid; er was geen onderscheiding van dag of nacht. Dat Eene ademde kalm, in zich zelf gesteund; er was niets daarvan onderscheiden, of daar boven. In den beginne bestond duisternis, gewikkeld in duisternis. Dit alles was onwaarneembaar water. Dat Eene, dat ledig lag en gehuld in duisternis, werd ontwikkeld door de kracht van den aandrangsgloed (fervor). De begeerte verrees het eerst in dat Eene, en deze was de allereerste kiem van den geest; en deze hebben wijzen, met hun verstand naspeurende, in hun hart ontdekt als de band, die het zijn met het niet-zijn verbindt. De straal (of de koord), die door deze [werelden?] zich uitstrekte, was hij beneden of boven? Er waren daar bezwangerende krachten en magtige krachten; een zich zelf steunend beginsel beneden en veerkracht boven. Wie weet, wie kan hier verklaren, van waar ontstaan is, van waar is, deze schepping? De goden volgen eerst na de ontwikkeling van dit [heelal]; wie weet dan van waar het ontstond? Van waar deze schepping ontstond; en of [iemand] die maakte, of niet; – hij, die in den hoogsten hemel is, haar beheerscher, hij voorzeker weet het, of [zelfs] hij weet het niet."

»Welk een wanhopig scepticisme!" zal deze en gene hier uitroepen. Wachten wij ons het bij zulk eene uitspraak te laten, ook als het zelfde verschijnsel zich in onzen tijd voordoet. Denken wij veeleer aan het peinzen en zwoegen van de geesten, die deze diepten der geheimenissen Gods zoeken te peilen. Waarlijk zij staan hooger dan de onverschillige, die daar zegt: „Wat gaan mij deze dingen aan?" Oneindig hooger dan de zinnelijke (de sensualist), die zegt: „Laat ons eten en drinken!"

Maar zulk peinzen en zwoegen getuigt tevens van een streven naar het onbereikbare. Wie zou ooit kunnen opklimmen tot een standpunt, van waar hij de Godheid zou kunnen aanschouwen gelijk zij is? Welk menschelijk brein zou de oneindige, zamengestelde reeks van oorzaken en gevolgen kunnen omvatten, die het zamenstel vormt van wat was, is en wezen zal? Moeten wij ons niet hier voortdurend voor den geest stellen het woord van den Apostel: „Wij kennen ten deele en wij profeteren ten deele; doch wanneer het volmaakte zal gekomen zijn, zal hetgeen ten deele is, te niet gedaan worden"? En dan nog dat andere woord van den engelschen wijsgeer: »Ik weet, dat ik niets weet"?

„Wij kennen ten deele", dit woord zal voor den mensch blijven gelden door de eeuwen heen. „Ik weet, dat ik niets weet" zal de belijdenis blijven van den wijsgeer. Maar het is niet het laatste woord van den christen. Ook hij zal belijden, in diepen ootmoed, dat de diepten Gods voor hem ondoorgrondelijk zijn; maar hij zal tevens met vaste overtuiging het uitspreken, dat God zich aan hem wil openbaren als zijn' Hemelschen Vader. Voor hem zal het Evangelie van Jezus Christus de vaste grondslag zijn, waarop al zijne hoogere geestelijke verwachtingen gebouwd zijn. Die verwachtingen zullen hem met onweerstaanbare kracht aansporen om naar vermogen mede te werken tot de uitbreiding van het Godsrijk. En waar deze kracht zich in de gemeente van Christus als bezielend beginsel doet kennen, daar zal men de beteekenis ervaren van Jezus woord: »Ik ben met u al de dagen tot de voleinding der wereld."

Tot hiertoe besprak ik met u:

a. Wat aan de zending het regt geeft zijn eigen standpunt in te nemen, en van daar de godsdiensten te bezien;

b. Dat dit standpunt is de mensch in zijn zieleleven, zoo als dit zich bij ons zelven in de eerste plaats openbaart;

c. Dat de vermogens van den mensch ten allen tijde en overal dezelfde capaciteit hebben gehad, hierbij niet uit het oog te verliezen, dat de maatstaf van die vermogens te ontleenen is aan de uitstekenden van elk geslacht;

d. Dat de mensch is van Gods geslacht;

e. Dat men bij de beschouwing der godsdiensten moet afscheiden wat niet tot den godsdienst behoort, als daar is het bijgeloof;

f. Dat het uitgangspunt van den godsdienst niet kan zijn het animisme of het fetiçisme;

g. Dat de grondslag van den godsdienst ligt in het gevoel van verwantschap met God; en dat dus daarbij allerminst aan begrip moet gedacht worden; dat wij onder dit voorbehoud kunnen uitgaan van het gevoel van het oneindige;

h. Dat dit gevoel verzwakt is, niet het minst wanneer het wijsgeerig denken zocht door te dringen in de diepten van het goddelijk wezen.

Ik stel mij niet voor, deze punten in het thans geleverde overzigt voldoende behandeld of toegelicht te hebben.

Ik weet, dat men dit van mij kan verlangen, als ik verlang, dat men mijne stellingen overwege en bespreke.

Ik weet ook, dat ik niet trad in beschouwingen over de hoofdgodsdiensten; dat ik het begrip van openbaring niet aanroerde.

Kortom ik weet, dat deze arbeid onvolkomen, gebrekkig is.

Toch hoop ik, niet zonder vrucht, uwe aandacht bepaald te hebben bij een hoogst belangrijk onderwerp, dat niet alleen tot de zendingwetenschap te brengen is, maar daar vooral te huis behoort.

En als ik dan ten slotte verklaar, dat ik magteloos sta tegenover het reuzenwerk, hierin voor de zendingwetenschap weggelegd; dat naar mijne meening nog andere onderwerpen uit het oogpunt der zending behooren beschouwd te worden; dat eerst wanneer dit door zendingmannen geschiedt de ware beteekenis van de Evangelieverbreiding, dus ook van de zending begrepen zal worden, – dan zal men welligt bevroeden, waarom ik bij voortduring de vrienden van het Godsrijk blijf toeroepen: Sluit u aan een, werkt eendragtig, zonder vertragen of vertsagen.

Dat zij, die door God met de vermogens daartoe bedeeld zijn, zich onttrekken aan het rumoer der strijdvoerende partijen en zich zetten tot een onderzoek, dat niet anders dan schoone vruchten kan dragen, en zóó den arbeid zal loonen van hen, die er hunne kracht aan wijden.

Denzulken vooral mag ik wel toeroepen: „Komt over en helpt ons."

27 Januarij 1881. J. C. NEURDENBURG.

Aanteekeningen.

(1) In de voorrede tot de Myths and Songs from the South-Pacific, van Rev. w. w. GILL, B. A., of the London missy Socy, (1876) zegt MAX MÜLLER, na op het gewigt en de beteekenis van deze mythen gewezen te hebben, als een nieuw veld van aanschouwing van het denken van primitieve volken: »Wie zou het durven wagen voor het tegenwoordige volledige systematische theoriën voor de mythologie of den godsdienst vast te stellen? (Zie o.c., Preface XVII).

Dezelfde schrijver leverde in 1878 in zijne »Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by the religions of India" (HIBBERT Lectures) de theorie van het oneindige, waarbij hij er uitdrukkelijk op wijst, dat het uitgangspunt nooit kan geweest zijn het begrip van het oneindige. Het komt mij voor, dat dit van zelf is uitgesloten, als men zich den primitieven mensch in kinderlijken toestand voorstelt, zoo als ik zulks later tracht aan te toonen.

GUSTAV ROSKOFF zegt in zijn werk »Das Religionswesen der rohesten Naturvölker (1880): »Om over de godsdienstige voorstellingen van een' wilden volksstam juist te kunnen oordeelen, moet men gedurende eenen geruimen tijd en met scherpen blik zijne zeden, gebruiken en zijne gansche levenswijze hebben waargenomen. (O. c. p. 12.)

BASTIAN schreef nog onlangs: »Wij hebben zeker in reisbeschrijvingen en verhandelingen over Polynesië velerlei mythologische vertelsels uit verschillende eilandengroepen; maar deze alle zijn, zoo als gemakkelijk te erkennen is, de door de populaire voorstelling verwrongen religieuse ideën, en maar al te dikwerf zeer duidelijk de producten van geestige invallen van het volk." En verder: »De berigten over de mythologiën der natuurvolken bevatten over het geheel verwrongen beelden zonder zin, zoo lang wij niet den religieusen achtergrond van het tooneel kennen. Dezen te leeren kennen is niet gemakkelijk, daar de priesters, die bij de natuurvolken tevens de geleerden vertegenwoordigen, gewoon zijn hun onderwijs in mystische symbolen te hullen, die slechts voor

de ingewijden verstaanbaar zijn. . . . ." »Men treft slechts zelden reizigers aan, die door de eene of andere bijzonderheid daarop hunne aandacht gevestigd hebben. Maar dan nog konden zij gewoonlijk weinig daarin veranderen; want bij vlugtig reizen kan men bezwaarlijk doordringen tot het eigenlijk wezen der religieuse voorstellingen, daar een langdurig verblijf in het land gevorderd wordt, om het vertrouwen te kunnen winnen, dat mededeeling ontlokt van zulke onder het zegel der geheimhouding van de vaderen ontvangen overleveringen. (BASTIAN, Die heilige Sage der Polynesiër, 1881, Voorrede, IX en X.)

O. PESCHEL schreef in zijne Völkerkunde: »Op alle trappen van beschaving en bij alle menschenstammen ontstaan godsdienstige gewaarwordingen (Empfindungen) steeds uit denzelfden inwendigen aandrang, namelijk uit de behoefte om voor elk verschijnsel en voor elke gebeurtenis eene oorzaak of een' bewerker (Urheber) uit te vorschen. Daarbij komt bij de in den kindschen staat geblevene volken het onvermogen, om de voorwerpen der zinnelijke waarnemingen anders dan als bezield te denken." (O. c. 2te Aufl. p. 256). Maar zoo stelt men zich de kinderlijke volken reeds voor als denkers, dat zij nog niet kunnen zijn.

Als HERBERT SPENCER, in zijne »First principles" beredeneert, dat voor alle voorstellingen en gevoelens eene zekere aanleiding moet bestaan, en dat deze steeds in eene waarheid haren eersten grondslag moeten hebben, dan toont hij tevens eerbied ook voor zulke voorstellingen en gevoelens als door anderen eenvoudig voor ongerijmd worden verklaard. En als hij dan later zegt: »Wij moeten besluiten, dat het godsdienstig gevoel òf direct geschapen is, òf ontstaan is uit de langzame werking van natuurlijke oorzaken; en tot welke van deze beide besluiten wij ook komen, steeds wordt vereischt, dat wij het godsdienstig gevoel met eerbied behandelen"; dan geeft deze groote denker en voorstander van de evolutie-leer eene les, die zeker bij alle wetenschappelijk onderzoek, maar dan toch wel bijzonder bij de behandeling der godsdienstwetenschap te pas komt, die

dus ook de zendeling wel mag ter harte nemen. (Men zie wat SPENCER verder hier over zegt: O. c. p. 16, e. v)

(2) De uitvinding. Men zal moeten erkennen, dat elke uitvinding staat boven de verbetering en volmaking. Voorts dat elk uitvinder gebonden is aan de stoffen, de hulpmiddelen, die hem voor de hand liggen. Op deze gronden meen ik, dat de geestvermogens van den mensch steeds dezelfde moeten geweest zijn. Nemen wij den mensch uit de zoogenaamde steenperiode, zoo als hij zich uit zijnen arbeid, uit zijne werktuigen aan ons voordoet, dan neemt men reeds dáár verbetering, volmaking van de gereedschappen waar; maar altijd moet het uitgangspunt de uitvinding geweest zijn, en deze bestond niet in het gebruik maken van een' steen, b.v. tot het openen van eene noot, zelfs niet van het door verbrijzeling gespleten flint, maar in het slijpen, het doorboren van dat flint, in het vervaardigen en bevestigen van den steel of het handvatsel. Het gebruik maken van de stoffen, die de natuur den mensch aanbiedt tot het vervaardigen van gereedschappen kon niet plaats hebben, zonder die eigenaardige gesteldheid der geestvermogens, die tot het ontbinden en verbinden met bepaald oogmerk in staat stelt. Maar ook, gaat de vinding uit van een' individu, zij verkrijgt eerst beteekenis voor de maatschappij door eene andere eigenaardigheid van den mensch: het gevondene ten algemeenen nutte aan te wenden.

Toen eenmaal de kunst gevonden was, om het erts tot metaal te verwerken, dat zeker van niet geringe vindingskracht getuigt, stond de weg open tot tal van verbeteringen. Mag niet worden aangenomen, dat deze elkander toen spoediger zullen zijn opgevolgd, dan in het tijdvak, toen slechts steen en hout en horens den menschen ten dienst stonden?

Doch niet enkel uit den handenarbeid blijkt de voortreffelijkheid van de menschelijke vermogens. Ik noemde het schrift, het spreken; ik had ook kunnen wijzen op het nabootsen door middel van het teekenen, waarvan men reeds zoo vroeg de sporen ontdekt; en dan doet zich weêr het eigenaardige van het vindingsvermogen voor, als men let op

het verkleind, in lijnen, op een vlak overbrengen van omtrekken, die door het oog op zich zelf niet van het voorwerp onderscheiden worden, die alleen door den geest kunnen worden afgezonderd en tot zeker geheel verbonden.

Het ontbinden en verbinden van grootheden (getallenwaarden) mag hier ook worden aangevoerd. Men beproeve het, of men zelfs de schranderste van onze huisdieren kan brengen tot het bepalen door tellen van het bedrag der kleinste grootheden, of zij zelfs onderscheid maken, bij het stuk vleesch of brood, dat men hun toereikt, tusschen kleiner en grooter. Waar het schijnt, dat het dier zulk een vermogen bezit, daar zal men, als bij de domino-spelende hondjes, bij scherpzinnig onderzoek, kunnen ontdekken, dat de stem, de blik, het teeken van den meester de keus van het dier bepaalt.

Nu zal het wel waar zijn, dat de ééne tijd, het ééne volk rijker is aan uitvinders dan de andere; maar dan blijft toch nog de vraag of dat getal relatief bij beschaafde volken zooveel grooter is, en of zelfs onder dezen de gehechtheid aan het oude, zekere gemakzucht, eene eigenaardige stompzinnigheid bij gansche klassen van menschen de toepassing, het gebruik van de uitvinding soms niet meer vertraagt, dan zulks in vroegere tijdperken het geval zal geweest zijn, hetgeen dan zou getuigen tegen de hoogere capaciteit van vermogens van deze latere categoriën.

Opmerkelijk is aan den eenen kant de gretigheid, waarmede sommige onbeschaafde volken gebruik maken van gereedschappen en werktuigen door beschaafde individus tot hen overgebracht, en hoe andere halsstarrig weigeren van de zoo veel betere gereedschappen gebruik te maken. Ook dit wijst zijdelings op eenparigheid.

Vestigen wij verder het oog op de mythologisch-legendarische verhalen van primitieve volken, waarbij het, voor ons doel, niet noodig is het gansche veld te overzien, daar zij toch allen dezelfde karaktertrekken dragen.

Op Mangaia werden alle uitvindingen beschouwd als herkomstig uit de onzigtbare wereld. De eerste bijl, met steel en al, was herkomstig van steen van de schimmen. Het groote

geheim van het vuur werd door Mäoei uit de benedenwereld aangebracht. Het door vrouwen verrigte schors-kloppen tot het maken van kleedingstukken was aangebracht door de vrouwelijke demon Moeëve, die in het rijk der schimmen altijd den vlegel des doods zwaait. De kunst van visschen bij toortslicht was aangebracht door de godin Oeti, die in vochtige nachten gaarne met een' verlichten fakkel (ignis-fatuus, het dwaallicht) van Avaiki komt om over het eiland te zwerven. De kunst van stelen moest noodzakelijk op onheil uitloopen, als niet Iro zelf in nachten, dat de maan niet scheen, uit het geestenland kwam, met het bepaalde doel, stervelingen te helpen in het volvoeren van hunne dievenstreken. De ovens, die dagelijks gebruikt worden, bepaaldelijk de verbazend groote voor het bereiden van de ti-wortels (dracoenae terminales) zijn afkomstig van Miroe's geduchten oven, die in Hades altijd brandt. De oorlogskunst werd geleerd van Toekaitaoea en Toetavake, bewoners van het benedenland. De bedwelmende drank was nagemaakt van dien, welken de hatelijke heerscheres der onzigtbare wereld haren slagtoffers aanbiedt. Het vermakelijke en onschuldige balspel werd het eerst geleerd aan Ngaroe door toovernimfen; en door hem op deze aarde ingevoerd. Veëtini kwam van de dooden om den menschen te leeren hoe over hunne afgestorvene betrekkingen te rouwklagen." (Zie w. w. GILL, Myths and songs from the South Pacific., p. 130).

De schrijver, dien wij aanhalen zegt, dat de voor de hand liggende verklaring van deze wijze van denken is, de algemeene neiging van den heidenschen geest om alles op de aarde, in de lucht of op de zee aan eene bovennatuurlijke bron toe te schrijven. En dit gevoelen wijkt niet af van de voorstelling door de beoefenaars der ethnographie en der godsdienstwetenschap daaraan gegeven. Het is dan ook duidelijk genoeg, dat dit de philosophie is van die volken.

Maar ik vraag: Mogen wij bij deze voorstellingen blijven stilstaan? Rijst niet de vraag: hoe is de mensch dan toch werkelijk tot de uitvinding van deze gereedschappen, handelingen, spelen, enz. gekomen? Zij

zijn de voortbrengsels van den menschelijken geest, dit is ontegenzeggelijk. Er is dus een tijd geweest, en dat voor ieder volk, die mannen heeft opgeleverd, in staat tot zulke uitvindingen, en hunne tijdgenooten waren wakker genoeg om er gebruik van te maken. Zoo ook is op dien tijd een andere gevolgd, waarin de vinding op practisch gebied niet meer bestond, toen dus alles bij het oude bleef, ja! verachtering ontstond, gelijk zulks ook genoegzaam is aan te toonen. In deze periode gaat zelfs de geschiedenis van de uitvinding verloren, en treedt daarvoor in de plaats de vereering van de groote mannen van den voortijd. De verbastering gaat zelfs zóó ver, dat die vereering in vergoding overgaat; en nog verder, dat sluwe priesters en veroveraars deze doen strekken om de menigte in onderwerping te houden. Ja, in eene nog latere periode is het gansche stelsel, waarin dan toch nog vinding ligt, versteend, zonder eenige beteekenis en heeft het niets behouden dan het bij priesters bekende ritueel.

Ik vraag: Wie moet hooger gestaan hebben, de uitvinder van den bijl, of de priester, die zijne bezweringen, zijne tooverformulen uitsprak, of liederen aanhief ter eere van goden, die niet anders waren dan de groote mannen van den voortijd, waaronder vooral de uitvinders? Mij dunkt, zeker de eersten. Maar dan ook moeten dezen in verstandelijke vermogens minstens zoo hoog gestaan hebben als de laatsten, en hunne tijdgenooten moeten meer practischen zin gehad hebben, dan de tijdgenooten der laatsten.

Wat rust, roest.

(3) Oorzaak en verband. In hoeverre het vermogen der dieren zich uitstrekt om dit te vinden, laat zich zeker nog niet bepalen. Wat de trekvogels beweegt tot verhuizen, wat duiven en andere vogels, wat ook honden en paarden den weg naar huis doet vinden, wat de mieren en zoo vele andere insecten en dieren beweegt tot het aanleggen van voorraadschuren en zoo veel meer, te verklaren uit het vage begrip instinct, zal op den duur wel niet houdbaar bevonden worden. Maar hoe zeer dan ook het dier in staat moge zijn voor zijne dadelijke of toekomstige behoeften gebruik te maken

van zeker vermogen tot het vinden van oorzaak en verband, het nadenken over de verschijnselen, het speculeren over datgene wat niet onmiddellijk onder het bereik der zintuigen valt, zal wel niemand aan het dier toekennen. En juist dit is het wat den mensch van de vroegste tijden aan onderscheiden heeft. Het is zelfs de vraag, of ten dezen de geestesinspanning in de vroegste eeuwen niet grooter was dan later, dan zelfs in onzen tijd, die over een zooveel rijker magazijn van bouwstoffen beschikt. Het komt hier niet aan op de juistheid van waarnemen en van gegevens, maar op de bespiegeling, al leidt zij ook tot de ongerijmdste uitkomsten. Zou de oneindige verscheidenheid van gevoelens, ook bij de hoogst ontwikkelden van ons geslacht, niet ten bewijze strekken, dat wij ter beoordeeling van de capaciteit van de vermogens niet op de resultaten, zelfs niet op de methode van het onderzoek, maar op het vermogen, dat tot resultaten, tot het aanwenden van methode leidt, te letten hebben? Dit vermogen te gebruiken bij het ontleden en combineren van wat dadelijk onder ons bereik ligt, zoo als zulks bij de physische wetenschappen plaats heeft, moge tot betrouwbare en daarom practische resultaten leiden, het te rigten op het voor de zinnen onwaarneembare heeft zeker niet minder beteekenis, zelfs al beantwoorden de resultaten niet aan de inspanning gevorderd om die te verkrijgen.

(4) Verwantschap met God. De mensch is van Gods geslacht. Het ware te wenschen, dat, te midden van den strijd der meeningen, dit meer op den voorgrond geplaatst wierd, niet theoretisch, want dan beduidt het zoo veel niet, maar practisch. Dan zou de hooge verantwoordelijkheid van den mensch meer wegen. Dan zou men meer eerbied hebben voor al wat mensch is. Dan zou de broederliefde haar eigenlijk karakter verkrijgen. Moge dit nu niet gelden voor hen, die het Evangelie verwerpen of klein achten, in de zending behoort het een wachtwoord te zijn. Het kan voor hen, die de beteekenis van dat woord gevoelen een spoorslag zijn tot gemeenschappelijk handelen, met terzijdestelling van alle geschillen. Hoeveel verdraagt God niet (menschelijker wijze gesproken) in den mensch en in het menschdom!

(5) Om niet te uitvoerig te worden, zij het genoeg hier voorbeelden te geven van de beide eerste rubrieken.

Bijgeloof bij ziekten. De ziekte een booze geest, die uitgedreven moet worden, die zich laat bezweren, laat verschrikken, laat misleiden, die zich verbergt, enz., dit alles als gevolg van het onverklaarbare van den ziektetoestand, van onmagt om dien te bestrijden, van vergeefs zoeken naar oorzaken. Dat het behandelen van ziekten bij onbeschaafde of halfbeschaafde volken doorgaans van de priesters uitgaat en daardoor met den godsdienst in verband wordt gebracht, is niet enkel toe te schrijven aan bijgeloof, maar ook aan het gebrek aan verdeeling van den arbeid onder zulke volken, waardoor alles wat niet tot het alledaagsche leven behoort, in den priesterstand geconcentreerd is.

Onder de groote menigte voorbeelden, hier bij te brengen, zij het genoeg zeer enkele te vermelden:

Op Nieuw Zeeland werden alle ziekten toegeschreven aan het verbreken van het taboe en aan tooverij, en de onmiddellijke oorzaak was het wonen in het ligchaam van geesten, die aan de levensgeesten knaagden. Gebeden en geneesmiddelen werden aangewend tegen de ziekten, die de goden te weeg brachten, en bezweringen dienden om de ziekten te genezen door betoovering veroorzaakt.

Als iemand ziek werd, zond men om den priester, die ook het ambt van geneesheer vervulde, en die dan òf de ziekte moest genezen, òf door godspraak de oorzaak moest bepalen. Bestond er eenige twijfel aangaande den oorsprong van de ziekte, dan verklaarde de patiënt dikwijls, dat hij betooverd was door iemand, wiens geest hij om zijn bed zag zweven en met wien hij twist gehad had. Dan raadpleegden de priesters de goden over den afloop der ziekte. Dit geschiedde op onderscheidene wijzen; de meest gewone was, dat men een stuk varenwortel uit den grond rukte; kwam deze zonder aanklevende aarde te voorschijn, dan was dit eene gunstige prognose, in het omgekeerde geval was die ongunstig. Als de ziekte chronisch en ernstig was, dan werd de zieke naar het bosch vervoerd, en in eene hut gelegd, die dan als taboe

verklaard werd. De priesters genazen de zieken door den boozen geest uit te drijven, door middel van tooverspreuken.

Meermalen hebben Europeanen, die zich onder de inlanders gevestigd hadden zich aan deze behandeling onderworpen, en volgde de genezing niet, dan werd zulks toegeschreven aan gebrek aan geloof.

Maar tevens werd ook het overbrengen van den zieke naar een ander oord aangewend, dat dan heette de geesten ontloopen. Opmerkelijk echter is, dat men veel werk maakte van kloppen en drukken, en bij uitwendige beleedigingen verbanden, pappen enz. aanlegde. (Zie; ARTHUR S. THOMSON, the Story of New-Zealand, D. I p. 219 e. v. Verg. Rev. GEORGE TURNER, Nineteen years in Polynesia, p. 223. Rev. THOM. WEST, Ten years in South-central Polynesia, p. 176 en 257.)

Wat hier van de Nieuw-Zeelanders medegedeeld is, vindt men met wijzigingen bij alle Polynesische volken, ook bij de Alfoeren in de Minahassa, en de vraag blijft: wat was de eerste grond, b. v. voor het afzonderen, zelfs afsluiten van den zieke? Gelijk men deze vraag in het algemeen stellen mag voor de beteekenis van het zoo wijd verspreide en veel omvattende taboe, dat meer op maatschappelijke toestanden dan op den godsdienst betrekking heeft.

De Bongso, in Afrika schrijven hunne ziekten toe aan Loma, op te vatten als het hoogste wezen of als het noodlot (SCHWEINFURTH, Im Herzen von Afrika, D. I p. 384.) Dit volk is in de behandeling zijner zieken vrij rationeel (zie Sch. o. c. p. 388), en toch vindt men ook daar duivel- of daemonen uitdrijving. (Zie ib. p. 359.)

Doch het zal wel niet noodig zijn, hier meer voorbeelden bij te brengen. Opmerkelijk is het, dat in vele landen de toovenaars, duivelbezweerders, enz. afgescheiden zijn van de priesters. Een opmerkelijk voorbeeld hiervan levert (J. THOMSON, the Straits of Malacca Indo-China and China (1875), p. 173 e. v.) Volgens dienzelfden schrijver verbreidden »sommige personen tot de zoogenaamde geletterden" behoorende, het gerucht, dat zekere pillen door de zendelingen vervaardigd, moesten dienen om onnoozele vrouwen te betooveren en dwaze

mannen te bekeeren. (Zie pag. 262.) Zoo vindt men bij de chineesche geneeskundigen het gebruik van astrologische tafels tot het bepalen van den aard der ziekte. (Zie J. E. DAVIS, China en de Chineezen (1841), D. III p. 108, e. v.) Evenzoo worden bij de Javanen de geschikte dagen voor ondernemingen bepaald.

In dit tijdschrift, D. XIX, blz. 344, vindt men de beschrijving van een feest in Zuid-Celebes tot wering van de cholera.

Dr. SCHEINFURTH verhaalt ons uit Nubië: »Algemeen verbreid is onder de mohammedanen van Soedan het geloof aan de heilzame werking van het water, dat tot het wasschen van met gedeelten van den koran beschrevene leesplankjes gediend heeft. (Zie Sch. II D. blz. 343.

In het laatst der 16de eeuw kwam reeds een beroemd heelmeester tegen de kunstenarijen op, in zijnen tijd nog veel in zwang. AMBROISE PARÉ schrijft in zijne Chirurgie: De Toovenaars, de zwarte kunstenaars, de bezweerders, de duiveluitjagers en alle dergelijke duivelsche menschen, die beroemen zich ook van velerlei ziekten te genezen, hetwelk zij door de listen en door de hulp des duivels te weeg brengen, te weten door zekere woorden, door bezwering, door tooverij, door teekenen, door bandjes, door briefjes, die zij aan den hals hangen, door ringen, door beeldjes, door zalven, door poeders, door gekruiste lapjes, door waters, door aantasten en door meer andere dergelijke helsche razernijen, waardoor zij (tot het verderf des menschen-levens) de goddelijke medicijn, die zóó lang gestaan heeft, en ook zoo noodzakelijk is, zoeken onder de voeten te treden. De Magistraten, die behoorden deselve, voorwaar, uit hunne gemeente te drijven. (Zie A. Paré, holl. vertaling, (1592), fol. 52.) Dezelfde schrijver wijdt een geheel hoofdstuk aan dit onderwerp, waarin hij de kunstenarijen beschrijft. (Zie fol. 973), doch dan ook dat alles aan de werking des duivels toeschrijft.

Waar zouden wij eindigen, moesten wij van alle soorten van bijgeloof bij ziekten voorbeelden geven?

Bij de begrafenissen ontmoet men tal van gebruiken en plegtigheden, die zeker kunnen getuigen van de achting,

die men den overledene toedroeg, maar die niet minder vergeseld gaan van bijgeloof. Het in staatsie nederzetten van de Nieuw-zeelandsche hoofden, het verdrijven van booze geesten, het zorgvuldig afschrappen van het gebeente dier hoofden, het geven van feesten eenigen tijd na hun overlijden, de eerbied voor de graven, enz. (Zie A. S. THOMSON, New Zealand, p. 186); het balsemen en het aanleggen van vuren bij de lijken op Samoa (Zie TURNER, Nineteen years in Polynesia, p. 231, 2); het plaatsen van de lijken in bepaalde houding of in de rigting van zekere windstreken bij de Bongso (Zie o. a. SCHWEINFURTH I D. p. 332), maar ook bij tal van andere volken; het rouwbedrijf, in het afsnijden van het hoofdhaar, zoo als bij de Niamniam (Zie SCHW. o.c. II, p. 38) of in het laten groeijen van haar en baard; het weeklagen, het zingen van liederen, enz. enz., alles in verband gebracht met den godsdienst, getuigt in de meeste gevallen evenzeer van bijgeloof.

Genoeg om bij verdere toepassing te doen uitkomen, dat al werd de godsdienst met dit alles in verband gebracht, het voorname kenmerk van godsdienst, de vereering van de hoogere magt, daaraan ontbrak. Veeleer blijkt daaruit een strijd tegen de booze magten, die het menschelijk verstand dáár ging zoeken, waar het geheel stil stond voor oorzaak en verband.

Nu beweer ik niet, dat de godsdienst buiten verband staat met de gedachten aan dood en onsterfelijkheid. Maar in de verschijnselen zie ik een bewijs, dat de godsdienst zich niet dan later ook in het bijgeloof openbaart.

Men raadplege de klaagzangen der Zuidzee-volken, en men zal er een' anderen geest in vinden. Neem den aanhef en het slot van den volgenden klaagzang van een' broeder:

»Zie, over de hoogten van den donkeren berg van Taoehara ontwaakt de kindsche dageraad. Mijn vriend keert welligt tot mij weder in die luchtige wolk! Helaas! Ik zwoeg alleen op deze eenzame aarde.". . . . . .

. . . . . .

. . . . . .

»Zie, gij zijt gevallen; en de aarde ontvangt u als haar prooi! Maar uw onvergelijkelijke roem zal opstijgen, en door de hemelen weêrgalmen." (Zie A. S. THOMSON o. c. p. 321.)

Roerend is de volgende klaagzang, voorkomende in de aangehaalde »Myths and songs from the South Pacific, bij the Rev. WILLIAM WYATT GILL."

»Klaagzang op Mooeroea (den vriend van kapitein Cook), door Oeanoekoe, omstreeks 1780.

»Daar is een geestenverblijf te Imogo: het is de begraafplaats van Kavoro, in een belommerd boschje. Dáár hebben wij zijn graf gedolven; dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart der weduwe!

»Doch Kavoro werd weêr opgedolven; werd uit het graf genomen, waar hij gelegen had. De tanden geheel bloot — zijne gestalte, ach, hoe vergaan, toen wij op hem staarden zoo droevig veranderd!

»Daar is een geestenverblijf te Imogo; want daar werd onze Kavoro begraven. Dáár scheidden wij; ja, scheidden voor altijd! Ondiep was de grafkuil, waarin wij hem begroeven, daar dolven wij zijn graf; daar werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart der weduwe!

»Zie nog eens uwe gade aan, uwe beminde Toeroeare; (1)

---

(1) »In den nacht toen Mooeroea (Kavoro) verslagen werd, waren Toeroeare, de meest geliefde van zijne drie vrouwen en hun zoontje Taingaroeë bij hem in de vischhut op het strand, waar zij tijdelijk verblijf hielden. De vader vreesde, dat zijn zoontje gedood zou worden; maar dit ontkwam onverzeerd. Zoo was het niet met de moeder, die stoutmoedig hare eigene kleeding afdeed, om daarmede de slagen te weren op haren echtgenoot gericht. Dit gelukte haar aanvankelijk; doch in weerwil van de pogingen dezer heldhaftige vrouw, werd Mooeroea gedood, terwijl de vrouw niet dan met gebroken arm ontkwam.

»Toen de opgewonden troep van Potai vertrokken was, kwam de oudste zoon van Mooeroea Toeroeare te hulp. Het lijk van den verslagen krijgsman werd met veel moeite langs een' verren omweg, ten einde niet te worden opgemerkt, gedragen naar eene engte Imogo genaamd, op ongeveer tien minuten afstands van het moordtooneel. Bij het vervullen van dezen laatsten liefdedienst, werd de zoon aanvankelijk alleen geholpen door Toeroeare, die zelve veel leed aan haren gebroken arm; doch later kwamen vrienden van het binnenland ter hulp. Er werd haastig een graf gedolven met de spaden van ijzerhout, en het lijk van Mooeroea, digt ingewikkeld in inlandsch doek, werd in het graf gelegd. In plaats van het met aarde te vullen, werd het graf slechts gedekt met een' grooten steen, om het aan het gezigt der vijanden te onttrekken.

haar, die gij eens in uwe armen sloot, die gij liefdevol omhelsdet. Wij, die zoo gelukkig samen leefden, scheiden nu; de wreede speer doodde u, tot afgrijzen van uw' zoon. Gij werdt 's nachts verraderlijk overvallen, uwe vrouw smeekende: »Vlugt, verlaat mij, want ik ben getroffen, ik ben gedoemd te sterven!"

»Dus sneefde de beminde Kavoro bij de zee. Zijn bloedend lijk lag op het zandig strand. Wie zal het dragen? Vrouw en zoon zullen het wegdragen, en het verbergen dáár waar vijanden het nooit zullen vinden! Draagt hem, ja, draagt hem ver weg; zoodat als zijne vijanden zorgvuldig zoeken, zijn lijk nooit gevonden zal worden.

»De nacht verdwijnt. Op het strand brengen de eerste stralen van den morgen de tranen der weduwe aan het licht. Tusschen de boomen verborgen, beklimmen zij (de dragers) bevende de rotsen. Op dien verheven top rusten zij onder de schaduw van den oetoeboom (de Barringtonia), nabij den top van den heuvel. Weêr nemen zij het lijk op. Ginds is het smalle pad: kiest een graf. Waar zal het zijn? Laat het zijn te Imogo, waar ik dikwijls kan komen weenen. Legt hem zachtkens neder, o Tiaoe, in het nederige graf. Hoopt de steenen op. Vaarwel Kavoro!

»Dáár dolven wij zijn graf, dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart van uwe weduwe!

»Nu begonnen echter de vrouwen van dat gedeelte van het eiland, wanneer zij noten inzamelden, deze op dien grooten steen open te slaan. De familie was zoo vast overtuigd, dat dit gedurig geklop boven zijn hoofd Mooeroea vreeselijk moest hinderen, dat zij het lijk opnamen, dat hoewel reeds ver ontbonden, op nieuw met welriekende olie gebalsemd en op nieuw in fijn wit doek gewikkeld werd. In weinige dagen werd het dwars over het eiland gedragen naar Tamaroea en ten slotte in de diepe en donkere kloof Raoepa geworpen. Een paar nachten daarna droomde een der zonen, dat Mooeroea zijne bloedverwanten verweet, dat zij hem aldus kwalijk behandeld hadden; want niet zoodra had zijn lijk den bodem van Raoepa bereikt, waar zoo velen van zijne eigene slagtoffers op verschillende tijden zoo onverschillig waren weggeworpen, of de verslagenen stonden op, en sloegen zijne beenderen met zooveel kracht, dat hij er onuitstaanbare pijn door leed!

»Maar het was te laat om hem weêr weg te halen. De reden, waarom men het lijk in Raoepa geworpen had, was dat het niet in handen mogt vallen van zijne vele vijanden, die nog in leven waren."

»O Taingaroeë, moogt gij beschermd worden! Moogt gij leven, teêrgeliefde zoon! Heb uwen broeder lief, o Nekaia! (1) Och! Nekaia, wees lief voor hem. Patiatoa ook zal u beschutten, vele dagen hierna, geliefd kind! Zal hij veilig zijn in uwe handen?

Dáár hebben wij zijn graf gedolven. Dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart van uwe weduwe!

»Ten tweeden male werd gij begraven, – aan de aarde toevertrouwd! Waarheen zullen wij u dragen? Naar eenen diepen afgrond, naar eene onpeilbare klove. Komt, laat ons Kavoro daarheen dragen, want zijn lijk vergaat snel tot stof.

»Dáár dolven wij zijn graf. Dáár werd de roode aarde opgeworpen. Hoe bitter is de smart uwer weduwe!"

Opmerkelijk in dit referein de overeenkomst met Davids klaagliederen over Saul en Jonathan.

Spreekt in deze dichterlijke taal niet het natuurlijk gevoel? Welk spoor is hier van bijgeloof of van godsdienst? Maar voor het eerste was geen aanleiding, die alleen de wraak der vijanden duchtte; de tweede was in 1780 bij deze volken reeds tot het peil der onverschilligheid afgedaald.

(6) Aan het slot van zijne tweede HIBBERT lecture, die tot opschrift heeft »Is het fetiçisme een primitieve Godsdienstvorm?" zegt MAX MÜLLER:

»Mijn standpunt is dan eenvoudig dit: Het komt mij voor, dat zij die een oorspronkelijk (primordial) fetiçisme aannemen, voor als van zelf sprekende houden datgene wat nog bewezen moet worden. Zij hebben voor als van zelf sprekende aangenomen, dat ieder menschelijk wezen wonderdadig begaafd was met het afgetrokken begrip (the concept) van datgene wat het predicaat vormt van elken fetiç, noem dit magt,

(1) »Nekaia was de oudste dochter van Mooeroea, wier echtgenoot, Oeanoekoe, dezen lijkzang dichtte voor zijn' krijgshaftigen schoonvader. Hun zoon Patiatoa of Tiki wordt bezworen zijn' jeugdigen bloedverwant onder zijne bescherming te nemen. Patiatoe (d.i.: met een speer doorboord) stierf op gevorderden leeftijd in 1854 aan de mazelen. Hij was toen tot het Christendom overgegaan en de Heer GILL roemt hem, die vroeger een der aanzienlijksten was onder de priesters, wegens zijn kinderlijk geloof."

geest of God. Zij hebben als van zelf sprekende aangenomen, dat toevallig voorkomende voorwerpen, zooals steenen, schelpen, de staart van een' leeuw, een haarknot of al zoodanige prullen, in zichzelven een theogonisch of godverwekkend karakter hebben, terwijl het feit, over het hoofd gezien is, dat alle menschen, als zij eens gekomen zijn tot het vermoeden van iets bovenzinnelijks, oneindigs, of goddelijks, zij dit eerst later in bloot toevallige en onbeteekenende voorwerpen gevonden hebben. Zij hebben als van zelf sprekende aangenomen, dat er thans bestaat of te eeniger tijde bestond een godsdienst, geheel uit fetiçisme zamengesteld; of dat, omgekeerd, er eenige godsdienst is, die zich geheel van fetiçisme heeft vrijgehouden. Mijne laatste en ernstigste bedenking is, dat zij, die het fetiçisme aannemen als een' primitieven en universelen godsdienstvorm zich dikwijls verlaten hebben op getuigenissen, die geen geleerde, geen geschiedschrijver zou mogen aanvaarden. Mij dunkt dat wij dienvolgens, geregtigd zijn de theorie (1), dat het fetiçisme òf werkelijk geweest is òf moet geweest zijn de aanvang van allen godsdienst, te laten varen, en wij zijn dus geroepen naar elders uit te zien, als wij willen opsporen welke zinnelijke indrukken het eerst den menschelijken geest vervulden met een vermoeden van het bovenzinnelijke, het oneindige en het goddelijke." (M. M. o. c. p. 126.)

Het komt mij voor, dat MAX MÜLLER in deze tweede lezing veel waars en schoons gezegd heeft, dat hij daarvan echter niet het regte gebruik maakt in zijne volgende lezingen, en wel door de perceptie van het oneindige door te voeren daar waar zij niet meer zuiver werken kan. Is de geest eenmaal *bevangen* door het bijgeloof, dan neemt ook de godsdienst vormen aan, die *hier* tot een' versteenden afgodendienst, *daar* ten gevolge van hare ongerijmdheid tot wijsgeerige bespiegelingen, *elders* bij een' dichterlijken aanleg tot mytho-

(1) »Het doet mij genoegen te zien, dat zoowel Dr. HAPPEL in zijn werk »Die Anlage des Menschen zur Religion", 1878, als Professor PFLEIDERER in zijne »Religionsphilosophie", pas in het licht gekomen (1878), ongeveer op dezelfde wijze de fetiç-theorie opvatten."

logische voorstellingen aanleiding geven, nog anders voor eene dorre moraal plaats maken. Altijd echter blijft bij de ernstigen en vroomen in het diepst van hun gemoed eene snaar trillen, die harmoniëert met het gevoel van verwantschap met God.

(7) Zie: The Rev. HENRY CALLAWAY, M. D., Amatongo or ancestor-worship, as existing among the Amazulu, in their own words, with a translation into Englisch and notes. (1861-1870).

(8) Men zie o.a. hier Prof J. LEGGE: The religions of China (1880).

(9) WILKEN en SCHWARZ hebben ons kostelijke bijdragen geleverd tot de kennis van den Alfoerschen godsdienst in de Minahassa en in Bolaäng-Mongondou. HARTHOORN en POENSEN hebben zich verdienstelijk gemaakt door hunne voorstellingen van het Javanisme. (Zie: onze »Mededeelingen" op tal van plaatsen). Maar zij konden ons niet veel meer geven dan de thans nog bestaande, verstijfde vormen. De diepste grond van het zieleleven wordt daardoor niet bloot gelegd. Stel eens, dat men uit de vormen, die het Christendom op vele plaatsen heeft aangenomen moest opmaken in hoeverre zijne belijders zich met God verwant gevoelen, in hoeverre zij zich, naar den geest van het Evangelie, volgens de uitspraken van Jezus, kinderen van den Hemelschen Vader gevoelen, ik geloof dat men niet ver zou komen met zoodanig onderzoek. Wilde men onderzoeken wat het Christendom op het zieleleven heeft uitgewerkt, wat de zielstoestand is van de menschen, die zich christenen noemen, men zou zich zeker meermalen in zijn onderzoek teleurgesteld vinden, zijne vragen met een »ik weet het niet" beantwoord zien. Men zou ontdekken, dat de diepste grond van het godsdienstig gevoel niet ligt in de vormen, die men waarneemt.

(10) Het komt mij voor, dat wij in elke mythologie de eigenlijke mythen niet dan verwrongen, bedorven terug vinden. Toch zal de ééne voorstelling nader bij het oorspronkelijke zijn, dan de andere. Men vergelijke b.v. de mythe van Echo bij OVIDIUS met de volgende van de Zuidzee, door GILL medegedeeld:

»Rangi was de eerste mensch; want Vātea was half mensch en half visch en leefde in de onzigtbare wereld. Toen Rangi met ingenomenheid het land overzag, dat hem gelukt was uit de duisternis op te heffen, besloot hij elk hoekje en holletje te onderzoeken, ten einde zich te vergewissen, of er ook andere bewoners van dien grond waren.

»Na eenigen tijd gereisd te hebben langs het noordelijk gedeelte van het eiland zonder het geringste spoor van eenig levend wezen te ontdekken, naderde hij eene romantische verzameling van rotsen, die over een' ontzettenden afgrond hingen, door welken de wateren van de naburige valleijen zich in den oceaan ontlasten. Een aantal holen loopen op dit punt zamen, en de weg daarheen wordt belemmerd door groote rolsteenen.

»Hier schreeuwde Rangi, zooals hij gewoon was, »Ōō" (Ho, daar!) Tot zijne verbazing antwoordde eene stem van de rotsen komende duidelijk: »Ōō." Rangi vroeg: »Hoe is uw naam?" In plaats van een antwoord, kwam de sarrende vraag: »Hoe is uw naam?" Rangi berstende van verontwaardiging, vroeg nu dezen ongezienen medebewoner: »Van waar komt gij?" Weder weigerde de onzigtbare spreker zich te openbaren; en Rangi's ooren vernamen de tartende woorden: »Van waar komt g ij?" Dit niet langer kunnende verduren, verwenschte hij den verborgen bewoner van het hol, en schold hem »Aitoe-mamaoo", d. i. de altijd verwijderde, of de kiekeboe-schuilee-geest; maar hoorde zich nu ook dadelijk op denzelfden toon en met dezelfde woorden uitschelden. Het was duidelijk, dat dit satirieke, onzigtbare wezen zich voor niemand ontzag. Rangi daalde zeer in zijne eigene achting, nu men hem zóó zonder complimenten toesprak, en hield zich overtuigd, dat dit geschiedde met het oog op zijnen onwettigen oorsprong.

»Deze eerste vorst van Mangaia besloot nu, het kostte wat het wilde, het onbeschaamde schepsel in het oog te krijgen, dat zich tusschen de rotsen verborgen hield. Voorzigtig van den eenen steen op den anderen springende, daalde hij in den afgrond af, steeds vragende naar den onzigtbaren bewoner;

doch altijd kreeg hij niet anders dan sarcastische antwoorden. De kloof werd steeds donkerder en naauwer, maar Rangi zette zijnen weg onverschrokken voort. Eensklaps naar boven ziende, bevond hij tot zijne verbazing, dat het halfcirkelvormige dak geheel overdekt was met doorschijnende glinsterende kegels (stalactiten), wit, als eene rei geduchte tanden, die hem bijna aanraakten, terwijl droppels koud water als regen op den steenen vloer vielen. Van onderen stond een rei stompen (stalagmiten), die uit den bodem van het hol staken. Door ontzetting aangegrepen bij het gezigt van deze wijd geopende kaken, die als op het punt waren hem te verzwelgen, deed hij eenige stappen achterwaarts, en, nog eens naar boven ziende, ontwaarde hij voor het eerst het gelaat van eene nimf, die hartelijk lachte om zijne ontzetting.

»Zoodra Rangi weêr tot zichzelven kwam, vroeg hij hoe deze geduchte verschijning heette. Haar antwoord was: »Ik ben Toemoe-te-ana-oa" of Echo (letterlijk: de in holen sprekende geest, the cave-speaking-sprite.) »Ik ben het wezen, dat overal de rotsen van Mangaia bewoonde, aleer gij uwen voet op den bodem zettet." Rangi vroeg nu, of zij kinderen had. Echo hernam: »Ik heb een zeer talrijk kroost, genaamd Toemoe-te-eroeëma of aardgravers." »Waar zijn zij?" vroeg de nieuwsgierige koning. »Zij zijn op de bergen, en zwerven rond tusschen de varens", hernam de vriendelijke geest van het hol.

»Rangi verliet nu Echo, en ging hare kinderen opzoeken. Hij was nog niet ver den naasten berg opgeschreden, daarbij de varens en het hooge riet vertredende, of hij ontmoette een troep van die aardgravers of ratten! Het verbaasde Rangi, dat de kinderen zoo weinig op hunne moeder geleken, die maar niet kon worden overgehaald, hare geliefkoosde verblijven tusschen de rotsen te verlaten.

»Het hol waar Rangi het eerst kennis maakte met Toemoete anaona of Echo werd sedert Aitoe-mamaoa of het verblijf van de altijd verwijderde of de kiekeboe-schuilee-geest genoemd. (1)

---

(1) »De schrijver onderzocht eens met den Rev. J. CHALMERS Aitoe-mamaoa ter diepte van eene halve engelsche mijl (10 minuten), tot dat de toortsen bijna waren uitgedoofd en het dak zoo laag afhing, dat men in

»Bij zijne verdere nasporingen ontmoette Rangi dikwijls deze merkwaardige nimf Echo, die alom tegenwoordig scheen te zijn, en bevond, dat behalve de aardgravers tusschen het drooge gras en de varens van het gebergte, zij nog eenig ander talrijk kroost had, dat de dalen en de donkere wateren van het meertje Veitatei bewoonde, namelijk: garnalen, palingen en andere zoetwatervisschen, die daar en in de binnenste holen en spleten van de naburige rotsen in overvloed gevonden worden.

»Rangi bevond dus, dat zijne kleine wereld al eene menigte bewoners telde, allen afkomstig van Toemoe-te-ana-oa. Hieruit ontstond geen stoornis of bezwaar, daar Echo eene nimf was van eene zachte en onschuldige geaardheid; daar toch hare eenige fout was, dat zij wat satiriek was, als vreemdelingen haar toespraken.

»De wijzen van vroeger dagen hebben dikwijls geredetwist, of Rangi dan toch wel teregt voor den eersten bewoner van Mangaia gehouden wierd, daar hij toch Echo reeds in het bezit van de rotsen en holen vond. Zij kwamen eindelijk tot het besluit, dat terwijl Rangi de eerste mensch en koning was, Echo de eerste nimf, de moedernimf was, terwijl dan de talrijke geesten, die de rotsen, valleijen, heuvelen en stroomen bewonen, het talrijke kroost vormen van den in holen sprekenden geest.

»Op de Markiezeneilanden wordt tot op dezen tijd goddelijke eer bewezen aan Echo, van wie men meent het voedsel te ontvangen, en die tot de aanbidders uit de rotsen spreekt." (Gill, o. c. p. 114, e. v.)

(11) Zie over het onderwerp in het algemeen: MONIER WILLIAMS, Indian wisdom; hier bijzonder J. MUIR, Metrical translations from sanskrit writers, p. 318.

---

kruipende houding sich moest bewegen. Omstreeks in het midden liep een stroom dwars over ons pad. Wij zongen tal van liederen, en waren verrukt door het hooren op aanzienlijke hoogte boven onze hoofden, waar het volkomen donker was, van eene hoogst volmaakte echo, alsof een onzigtbaar koor in volmaakte eenstemmigheid zong, met ons door toortsen verlicht gezelschap.

(12) Men heeft mij gevraagd, of ik dan aanneem eene verachtering in de ontwikkeling van het menschdom? Mijn antwoord is, dat hier aan geen verachtering behoeft gedacht te worden, als men de stelling zuiver ontwikkelt: Eerst het kind in zijn gevoelsleven, dan de jongeling in zijn stout, tot woestheid overslaand streven, dan de man in zijne behoefte tot diep nadenken, handelen en tot stand brengen. Elk individu doorloopt deze phasen, en wordt het goed met hem, dan komen gevoel en verstand, denken en handelen bij hem in zuivere harmonie. Onder vallen en weder opstaan gaat hij vooruit. Zóó is het ook gelegen met het menschdom.

(13) Zie: MUIR, o. c. p. 325 en de in de noot aldaar aangehaalde schrijvers.

VARIA.

Acten-stukken in zake de vestiging van den Islam in Bolaäng-Mongondou. (1)

I.

Afschrift.

Ministerie van Koloniën.

NB. Wordt verzocht in het antwoord de dagteekening, de letter en het nommer dezer, naauwkeurig uit te drukken.

Lett. A[1].

No. 30. 's Gravenhage, den 1 Januarij 1881.

Getal der bijlagen: 2.

Het berigt voorkomende op bl. 288 en volgg. van deel XXII der Mededeelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, en ontleend aan een reisverhaal van PAULUS RINTJAP, volgens hetwelk (zie aldaar bl. 294)

Aan
het Nederlandsche Zendelinggenootschap
te Rotterdam.

(1) De hier opgenomen stukken werden ons, met uitzondering van dat van Br. SCHWARZ, door Z.Exc. den Minister van Koloniën toegezonden en ons, op ons verzoek, door Z.Exc. ter publicering in ons Tijdschrift afgestaan. Zij kunnen dienen om te bewijzen, hoezeer de voorstelling, door inlandsche Hoofden gegeven, verschillen kan van die, welke uit de officiële stukken is op te maken. Het schrijven van Br. SCHWARZ werd niet door deze stukken uitgelokt, diende dus ook niet om deze te bevestigen of te bestrijden; maar diende in antwoord op een' brief van ons Bestuur aan de Vereeniging, waarin het oordeel van de Regering hier te lande over het al of niet tijdige van eene zending naar Bolaäng-Mongondou werd medegedeeld.

door nalatigheid van het Gouvernement eene vroeger aanwezige school in Bolang-Mongondo geheel was te niet gegaan, en daarvan de overgang der toenmaals aanwezige christenen tot den Islam het gevolg was geweest, noopte den Minister VAN BOSSE in het laatst van 1878 aan de Indische regering hieromtrent eenige opheldering te verzoeken.

Uit onlangs van den Gouverneur-Generaal ontvangen berigten blijkt thans, dat de bedoelde voorstelling niet juist was. De school is gesloten geworden in 1831, en wel uithoofde het gebrek aan belangstelling van de zijde der bevolking, die destijds reeds voor een groot deel tot den Islam was overgegaan.

Onder aanbieding van een afschrift van het ter zake door den resident van Menado den 16 Maart 1831 genomen besluit, en van het rapport der commissie voor de zaken in Bolang-Mongondo, bestaande uit den Controleur der afdeeling Belang en den hoofd-djaksa bij den landraad te Menado, d.d. 7 Januarij l.l., lett. A, meen ik de verwachting te mogen uitspreken, dat het Nederlandsche Zendelinggenootschap de bewuste voorstelling nader zal rectificeren.

De bijgevoegde stukken worden na gemaakt gebruik door mij teruggewacht.

De Minister van Koloniën,

(*w. g.*) W. VAN GOLTSTEIN.

II.

Afschrift.

Besluit.

No. 15. Menado, 17 Maart 1831.

Gelezen eene missive van den zendelingleeraar, daarbij kennis gevende, dat de te Bolang geplaatste inlandsche schoolmeester, P. BASTIAAN hem verzoek heeft gedaan uit zijne betrekking honorabel te worden ontslagen, dragende de zendeling mitsdien voor, hem dit verzoek toe te staan, en wel te gereeder, omdat de gemeente van Bolang weinig belang in het onderwijs van derzelver kinderen schijnt te stellen, om welke reden hij dan ook er geene noodzakelijkheid in ziet om de betrekking van schoolmeester voor alsnog aldaar weder te vervullen.

Is goedgevonden en verstaan:

Bij dispositie op voors. missive aan den inlandschen schoolmeester te Bolang, P. BASTIAAN, te verleenen een honorabel ontslag uit deze zijne betrekking, met bepaling dat er vooreerst geen schoolmeester meer in de negorij Bolang zal geplaatst zijn.

Extract dezes zal worden verleend aan den zendelingleeraar en den ontslagen schoolmeester tot informatie en narigt.

De Resident,

(*w. g.*) D. F. W. PIETERMAAT.

Voor afschrift conform,

De Secretaris der resid. Menado,

(*w. g.*) VAN WEELDEREN.

Voor eensluitend afschrift,

De Gouvernements-Secretaris,

(*w. g.*) A. SOL.

Voor copie conform,

J. C. NEURDENBURG.

III.

Afschrift.

La. A[1]. Menado, 7 Januarij 1879.

In antwoord op eene missive d.d. 20 October a. p., n°. 2996, heeft de commissie voor de zaken in Bolaäng Mongondou de eer U H.Ed.G. mede te deelen, dat volgens de door haar te Bolaäng ingewonnen informaties de school aldaar werkelijk reeds in 1831 is opgeheven.

Volgens verklaringen van verschillende bejaarde personen, die de school zich nog herinnerden en door de commissie dienaangaande werden ondervraagd, waren tijdens hare opheffing niet meer dan 5 of 6 leerlingen, die deze school bezochten.

Dat zij alleen is gesloten wegens gebrek aan belangstelling van de zijde der gemeente te Bolaäng, kan dus geen twijfel meer lijden.

Als oorzaak van de weinige deelneming, die het onderwijs in dien tijd daar genoot, werd opgegeven, dat men toen reeds meer en meer tot den Islam was overgegaan.

De invoering van deze godsdienst in Bolaäng Mongondou schijnt te dateren van het begin van deze eeuw, en had voornamelijk plaats van uit Gorontalo, onder het bestuur van den Radja CORNELIES MANOPPO. Uit vrees voor het Gouvernement, dat men in het eerst meende, dat het de christelijke godsdienst verlangde, durfden evenwel in den aanvang van de invoering van den Islam in Bolaäng Mongondou, de zoogenaamde christenen aldaar niet anders dan in het geheim de leer van Mohammed belijden.

Onder dezulken moeten ook worden gerekend de Radja's CORNELIES MANOPPO en zijn opvolger ISMAËL.

Aan

den Resident van Menado.

MANOPPO, daar beiden, hoewel in naam Christen, toch in werkelijkheid, maar in stilte den Islam hadden omhelsd.

Ook de vader van den onlangs ontslagen Radja JOHANNIS MANUEL MANOPPO, genaamd JACOBUS MANUEL MANOPPO, werd in het begin van zijn bestuur geteld onder de christenen, doch is in werkelijkheid nooit anders geweest dan een ijverig Mohammedaan, die veel moet hebben bijgedragen om de school te Bolaäng te doen verloopen.

De opheffing dezer school had dan ook plaats onder zijn bestuur in 1831. Niet alleen onwaarschijnlijk dus, maar zelfs onwaar is het beweren van sommigen, dat deze Radja later herhaaldelijk aan het bestuur te Menado zou hebben gevraagd om de school te Bolaäng op nieuw te openen, maar eindelijk toen hij zag, dat zijn verzoek vruchteloos was, in 1848 vergunning verzocht om tot den Islam te mogen overgaan. De waarheid is, dat na 1831 geen school meer door het bestuur van Bolaäng Mongondóu werd gewenscht en men reeds lang geneigd was om de leer van Mohammed te omhelzen.

Men durfde dit echter niet dadelijk doen, uit vrees het Gouvernement hun dit ten kwade zou duiden, en beleden daarom de meeste der bekeerlingen de godsdienst hunner keuze in stilte. Toen evenwel in 1848 het aantal belijders van den Islam meer en meer toenam, besloot de Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO en zijne rijksgrooten, om het te wagen den Resident van Menado vergunning te verzoeken om tot de Mohammedaansche godsdienst te mogen overgaan.

Men deed dit, maar niet dan na allerlei verontschuldigingen te hebben bijgebracht voor hun stap.

Onder die verontschuldigingen kwam o. a. ook voor, dat na 1831 er te Bolaäng geen school meer was

geweest en hoofden en bevolking daardoor langzamerhand de christelijke godsdienst waren ontwend, en men daarom nu liever maar den Islam wilde belijden.

Het antwoord, dat de toenmalige Resident van Menado, de heer VAN OLPEN daarop gaf, namelijk dat een ieder de godsdienst mogt belijden, welke hij verkoos, mits men maar trouw bleef aan het Gouvernement, wordt door velen in de Minahassa beschouwd als de oorzaak te zijn geweest van het te niet gaan van de christen-gemeente te Bolaäng. Eenigzints is dit ook het geval geweest, want kort na de terugkomst van den Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO te Bolaäng in 1848, ging hij met een groot gedeelte van zijn volk en daar onder alle zoogenaamde Christenen openlijk tot den Islam over, zoodat op het oogenblik met uitzondering van een' enkelen Christen te Popo, een Minahasser van geboorte en gewezen leerling van den zendeling-leeraar ULFERS, er in Bolaäng Mongondou geen christenen meer zijn. Ieder billijk beoordeelaar zal evenwel dadelijk moeten erkennen, dat met de in deze tijden door de Regering gehuldigde beginselen van godsdienst de heer VAN OLPEN als Resident moeijelijk een ander antwoord had kunnen geven, dan door Z.H.Ed.G. werd geuit en is het bovendien zeer twijfelachtig of ieder ander antwoord, hoe gunstig dit ook had mogen luiden voor het Christendom, wel in staat ware geweest om de gemeente van Bolaäng op den duur te doen bestaan.

Tijdens haar verblijf in Bolaäng Mongondou ondervroeg de commissie de hoofden in dit landschap herhaaldelijk of zij weder te Bolaäng of eenige andere negorij eene school verlangden. Het antwoord luidde echter telkens ontkennend, en wel omdat men reeds was overgegaan tot den Islam en er in Bolaäng Mongondou geen Christenen meer waren.

Verklaringen van de zijde der commissie, dat op de gouvernementsscholen geen godsdienst werd onderwezen

en zij dus door leerlingen van allerlei gezindheid konden worden bezocht, baatten niets om de hoofden gunstiger voor eene school in dit landschap te doen stemmen.

De reden van dezen tegenzin tegen eene school is niet moeijelijk te verklaren en moet ongetwijfeld alleen worden toegeschreven aan de vrees der hoofden, dat bij meerdere ontwikkeling van het volk het zich minder alles zal laten welgevallen.

Van de zijde van de bevolking werd alleen eene school verlangd door de negorijen Maririe-lama en Maririe-baroe, beiden bewoond door afstammelingen van Minahassers, die niettegenstaande de pogingen daartoe aangewend door den Radja JACOBUS MANUEL MANOPPO, om hen tot den Islam te bekeeren (de mannelijke bevolking werd daartoe zelfs eens in het blok gesloten), nog steeds hunne godsdienst, de Alfoersche zijn getrouw gebleven.

De bevolking van Maririe-lama zag echter liever eene zendingschool dan eene gouvernementsschool in haar midden geopend, daar zij gaarne tot het Christendom wenschte over te gaan.

De lieden van Maririe-baroe daarentegen verlangden eene gouvernementsschool, om reden zij hunne voorvaderlijke godsdienst wilden behouden.

Doch zoolang Bolaäng-mongondou nog niet onder geregeld beheer is gebragt rekent de commissie het tot haar pligt om de oprigting van gouvernementsscholen aldaar te ontraden. Zonder behoorlijk toezigt van een' kontroleur of ander Europeesch ambtenaar, die zal kunnen waken tegen alle mogelijke belemmeringen, die door het inlandsch bestuur het onderwijs zouden kunnen worden in den weg gelegd, zullen de scholen in Bolaäng-mongondou weinig nut kunnen stichten en zullen in ieder geval de resultaten, zoo die al worden verkregen, niet kunnen

opwegen tegen de groote onkosten, die het oprigten van scholen na zich slepen.

Nu het gebleken is, dat er in Bolaäng-mongondou geen christengemeenten meer zijn, zal over de vraag, gesteld aan het slot van de Ministeriele dépêche d.d. 13 December 1878 Lett. A[1] n°. 44/2763 in afschrift overgelegd bij uwe boven genoemde missive, d.d. 20 October a°. p°. n°. 2996, in hoever de door de hulppredikers voor inlandsche christengemeenten gevormde inlandsche voorgangers, zouden te benutten zijn voor de talrijke min of meer verwaarloosde christengemeenten in de Molukken of elders," door de commissie ook wel niet meer breedvoerig behoeven te worden uitgeweid. Wel is waar heeft de bevolking van Maririe-lama haar verlangen kenbaar gemaakt om tot het Christendom over te gaan, doch zoo lang zich daar nog geen nieuwe gemeente heeft gevormd, zal de regering daarmede moeijelijk zich kunnen inlaten, wil zij haar onzijdig standpunt in godsdienstzaken blijven innemen.

Het bekeeringswerk zal daarom moeten worden ondernomen door het een of ander zendelinggenootschap en zonder eenige andere bemoeijenis van het gouvernement, dan dat de personen, welke dit bekeeringswerk zullen ondernemen, zooveel als doenlijk is, worden beschermd tegen mogelijke aanslagen op hun leven.

Van uit Menado zal deze bescherming echter niet kunnen verleend worden. De gemeenschap tusschen Bolaängmongondou en Menado heeft tot nu toe bijna bij uitsluiting plaats over zee, en hoewel in den goeden mousson die vrij gemakkelijk kan worden onderhouden, zoo kan het toch in den west-mousson gebeuren, dat door de onstuimigheid der zee, te Menado in geen maanden berigten worden ontvangen van uit Bolaäng. Het openen van eene genootschapsschool te Maririe-lama zal daarom

ook moeten wachten, totdat het gouvernement er toe zal zijn overgegaan om europesche ambtenaren te plaatsen in Bolaäng-mongondou. Voor eene genootschapsschool mag dit uitstel zelfs noodzakelijker heeten, dan voor eene gouvernementsschool, daar het geen twijfel lijdt of eene christenschool, zal in Bolaäng-mongondou nog meer tegenkanting vinden dan eene school waar het godsdienstonderwijs geheel is uitgesloten. Mogt eindelijk de bevolking van Maririe-lama tot het Christendom zijn bekeerd, dan zal tegen dien tijd het zeker niet moeijelijk vallen om eenen geschikten inlandschen voorganger, opgeleid door een' der hulppredikers van de inlandsche gemeenten, te vinden, welke genegen is zich daar te vestigen en zal het evenmin bezwaar hebben, dat dan deze gemeente jaarlijksch wordt bezocht door een' der hulppredikers uit de Minahassa.

Voorloopig kunnen evenwel zulke reizen door hulppredikers ondernomen, weinig nut stichten, daar volgens verkregen inlichtingen ook in de andere rijkjes langs de Noordkust van Celebes, met name: Bolaäng-Ockie, Bintaoena, Bolaäng-itam, Kaidipan en Bwool geen christengemeenten meer zijn.

Het bovenstaande resumerende wordt UHEd.G. medegedeeld:

1°. dat het veldwinnen van de Mohammedaansche godsdienst in Bolaäng-mongondou dateert van af het begin dezer eeuw en tijdens het bestuur van den Radja CORNELIES MANOPPO;

2°. dat daarop in 1831 de school te Bolaäng wegens gebrek aan belangstelling werd opgeheven;

3°. dat na dien tijd tot op heden door de hoofden in Bolaäng-Mongondou geen scholen meer worden verlangd; maar dat van de zijde van de bevolking alleen in de negorijen Maririe-baroe en Maririe-lama scholen

worden gewenscht, en wel in eerstgenoemde eene gouvernementsschool en in laatstgenoemde negorij eene zendingschool.

4°. dat het evenwel geraden is om met het oprigten dezer scholen te wachten, tot dat Bolaäng-mongondou onder geregeld bestuur zal zijn gebragt.

5°. dat in Bolaäng-mongondou geen christengemeenten meer zijn, en er daarom niet dadelijk behoefte zal wezen aan een' geschikten voorganger, doch als de lieden van Maririe-lama eenmaal tot de christelijke godsdienst zullen zijn overgegaan, er tegen dien tijd wel een geschikte inlandsche voorganger zal zijn te vinden, welke genegen is om zich in de nieuwe gemeente te vestigen;

6°. dat alsdan er ook geen bezwaar kan bestaan om deze nieuwe gemeente eenmaal 's jaars te doen bezoeken door een' hulpprediker uit de Minahassa, doch dat voorloopig dienstreizen van hulppredikers buiten de Minahassa, langs de Noordkust van Celebes, geheel onnoodig zijn, daar ook in de rijkjes Bolaäng-ockie, Bintaoena, Bolaäng-Itam en Bwool geen christengemeenten meer zijn.

De Commissie voor de zaken in Bolaäng-mongondou.

(*w. g.*) A. VAN DER VEN.

" A. B. KALENKONGAN.

Voor afschrift conform,
De Secretaris der resid. Menado,
(*w. g.*) VAN WEELDEREN.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(*w. g.*) A. SOL.

Voor copie conform,
J. C. NEURDENBURG.

IV.

Uit een schrijven van F. ALB. SCHWARZ, *d.d. 25 Mei 1880, gerigt aan de Vereeniging in de Minahassa.*

Te gelijk met uw schrijven ontving ik Br. LOUWERIER'S brief aan Heeren Bestuurders in d.d. 3 Mei 1880. In dien brief komen op bl. 2, regel 15 en volgende van onder, twee bijzonderheden voor, die ik niet met stilzwijgen mag laten voorbijgaan.

A. „Alsmede werd ontkend de beschuldiging, dat de Regeering willekeurig der bevolking onderwijzers zou onthouden hebben."

In het begin van October j.l. bij den Resident zijnde, liet ZijnEd. mij het besluit zien van den Resident PIETERMAAT, waarbij werd overgegaan, na ontvangen rapport van den WelEerw. Heer HELLENDOORN, tot de opheffing van Gouvernementswege van de school te Bolaäng. Datum en nummer van dit stuk zijn mij ontgaan. De Heer HELLENDOORN had geadviseerd tot de opheffing der school, dewijl hij oordeelde, dat die school daar van weinig nut was, en niet beantwoordde aan de moeite en kosten daaraan besteed.

Dat residentsbesluit verraste mij. Het is geheel in strijd met hetgeen de rijksgrooten van Bolaäng gewoon zijn te verhalen ten opzigte van de sluiting der school op die plaats.

Zouden wij hier nu met eene legende te doen hebben, expresselijk door het rijksbestuur voor zijne bedoelingen verzonnen? Of zouden wij, bij nader onderzoek, ook

hier doordringen tot den grond dezer voorstelling, welke wellicht blijken zal niet geheel onwaar te zijn?

De gelegenheid daartoe heeft mij tot heden toe ontbroken; ik kan dus niet zeggen wat in deze voorstellingen waarheid en wat onwaarheid is; maar wel acht ik mij verplicht hier te constateeren, – voor de leden der Conferentie, en nog meer voor Heeren Bestuurders –, dat hetgeen in het reisverhaal van wijlen PAULUS RINTJAP voorkomt, (Zie „Mededeelingen", Dl. XXII, blz. 290, regel 16 van onder tot blz. 291, regel 8 van boven, ook blz. 294 regel 7 van boven tot regel 2 van onder), niet door hem is verzonnen, noch een uitvloeisel is van eenig misverstand van zijne zijde, maar wel degelijk terug geeft de beschouwing of voorstelling van het rijksbestuur te Bolaäng over de sluiting der school te dier plaats en de invoering van den Islam in het rijkje Bolaäng-mongondou.

PAULUS hoorde die voorstelling geven door SAM THOMAS in de vergadering van rijksgrooten te Bolaäng.

Br. WILKEN en ik vernamen dat verhaal, bijna woordelijk zooals het door PAULUS RINTJAP in zijn reisverhaal is opgeteekend, in Juni 1866 te Bolaäng uit den mond van den thans reeds overleden djogoegoe, WILLEM DAMOPOLII.

Ook te Menado onder burgers, leden der Maleische Christen-gemeente, is deze voorstelling niet vreemd, daar zij die vernamen van met hen bevriende hoofden van Bolaäng, die gewoon zijn hun dit verhaal tot antwoord te geven op de vraag: Waarom zij, (de menschen van Bolaäng) vroeger christenen, nu islamieten zijn geworden?

Op een' heeten namiddag in Juli 1875 moest ik dit verhaal nog eens aanhooren te Bolaäng.

Br. WILKEN en ik maakten van dit verhaal melding in ons verslag aan Heeren Bestuurders in 1866. Het

is te lezen in de Mededeel. Dl. XI, bl. 44, van regel 24 tot 10 van onder.

Hoe is het rijksbestuur toch kunnen komen tot deze pertinente of impertinente beschuldiging tegen het Gouvernement?

B. De tweede bijzonderheid, waarop ik uwe aandacht heb te vestigen, luidt: „Zijn H.E.G. moest echter ontkennen de juistheid der berigten van PAULUS RINTJAP, dat er in die gewesten nog velen christenen zijn."

Een ieder, die in deze zaak belang stelt, leze met aandacht eens over het geheele fragment uit het reisverhaal van PAULUS RINTJAP met de daarbij gevoegde vertaling en aanteekeningen, – en zegge mij dan, waar ergens daarin vermeld staat, dat „in die gewesten nog velen, christenen zijn." –

Én in het verhaal, én in de vertaling, én in de aanteekeningen wordt gezegd:

1°. dat er vroeger, d. i. vóór 1848, vele christenen in het rijkje Bolaäng-mongondou werden gevonden. (Zie Mededeel. Dl. XXII. bl. 290, regel 11 en 10 van onder, en bl. 294 regel 12, 13 en 14 van boven).

2°. maar dat die christenen tot den Islam zijn overgegaan, beginnende omtrent het jaar 1848; (Zie Mededeel. Dl. XXII bl. 291 regel 2 tot 7 van boven en bl. 294 regel 8 tot 2 van onder).

3°. dat van die tot den Islam overgetredene christenen nog velen in leven zijn; zie aldaar bl. 297, aanteekening 18, vergeleken met bl. 294, regel 10 tot 8 van onder).

4°. terwijl op bl. 299, regel 16 tot 5 van onder nog eens omtrent die christenen gezegd wordt, dat zij zich geworpen hebben in de armen van het Mohammedanisme.

Het is dus zeer natuurlijk, dat, nu in Bolaäng-mo-

ngondou alle Christenen sedert jaren reeds tot den Islam zijn overgegaan, de Regeerings-commissie in November en December 1879 ook niemand anders daar heeft aangetroffen als christen, dan dien uit Koemĕlĕmbuai naar Pọpọ-mongondou weggeloopen FREDERIK van Br. ULFERS.

Indien iemand mocht meenen, dat hier te veel aandacht is geschonken aan eene ontkenning, het eenvoudig gevolg van slecht lezen, hij bedenke, dat het hier geldt eene ..... officiëele opvatting, waaruit men te gelegener tijd een verwijt en eene beschuldiging tegen het Nederlandsche Zendelinggenootschap en zijne Zendelingen kan gaan smeden.

Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen?

Het is verre van mij partij te trekken' voor Engelschen of zendelingen. Ik ben geen partijman, mij ontbreekt daartoe de gloed, de overredingskracht, de invloed.

Maar toch ik kan warm worden voor de waarheid; ik kan eischen, dat men onderzoeke, waar men op elkander weêrsprekende getuigenissen stuit; ik acht, dat men daartoe geroepen is als men zich op den regterstoel plaatst, en ik zal steeds wraken elk oordeel, dat niet gegrond is op naauwgezet onderzoek, dat wordt uitgesproken zonder beide partijen met kalmte gehoord te hebben.

Tot zulk een onderzoek gevoel ik mij niet in staat; maar toch kan ik eene getuigenis afleggen en mag verwachten, dat indien men mij, zeer te regt, als regter zou afwijzen, men mij toch in het groote geding als getuige zal willen hooren.

Waar was Dr. LIVINGSTONE, toen de Boeren in 1852 SECHELE aanvielen?

Dr. J. A. ROORDA SMIT schrijft: »LIVINGSTONE bevond zich bij SECHELE, maar bij de nadering der Boeren vluchtte hij naar het noorden. Waarom? Hij had van de Boeren waarlijk niets te vreezen. Was het omdat hij dacht aan zijne naar Londen gezonden rapporten? (1)

Prof. VETH schrijft: »In een uitstekend boekske door Dr. J. A. ROORDA SMIT onder den titel »het goed recht der Transvaalsche Boeren" in het licht gegeven, kan men eene vergelijking vinden van het officiêel rapport van SCHOLTZ (den aanvoerder der Boeren-expeditie, tegen SECHELE (1852), en van de berichten door LIVINGSTONE daaromtrent naar Engeland gezonden. De aanleiding tot den krijg was de bescherming door het genoemde Beetsjoeanen-hoofd aan MOSELELE en zijn' stam verleend, toen de Boeren eene expeditie uitrustten om hem voor zijne rooverijen te straffen. De Boeren eischten den vluchteling op, SECHELE weigerde, in zijn verzet gesteund door de zendelingen, die hem zelfs rijkelijk van geweren en ammunitie voorzagen. LIVINGSTONE bevond zich bij SECHELE, maar vluchtte bij hunne nadering noordwaarts. Toch had hij niets voor zijn' persoon of zijn eigendom te vreezen; want SCHOLTZ had eene proclamatie uitgevaardigd, om de zendelingen voor alle schade aan lijf en goed te vrijwaren, en

(1) Zie: Het goed recht der Transvaalsche Boeren, door Dr. J. A. ROORDA SMIT, blz. 43.

twee overtreders waren met het verlies hunner aanspraak op een aandeel aan den buit gestraft." (1)

Ik zal thans niet treden in de beschuldiging, dat de zendelingen SECHELE van wapenen en ammunitie voorzien hadden. Ik wensch alleen, dat men op dit punt LIVINGSTONE zelf hoore, en dan heeft men slechts zijne in 1857 uitgegevene reizen te raadplegen. (2) Men zal er tevens uit kunnen zien, dat LIVINGSTONE niet tot de mannen behoorde, die de waarde van het nationaal karakter der Boeren of der Hollanders verkleinde. Men vergeet wel eens, dat LIVINGSTONE een Schot en geen Engelschman was, en dat er in de Schotsche geaardheid veel steekt van wat onze vaderen althans zich tot eene eer rekenden.

De zaken van SECHELE en MOSELELE kunnen wij ook laten rusten.

Maar dat LIVINGSTONE zich in 1852 »bij SECHELE bevond" en wat daaraan wordt vastgeknoopt, wordt door de historie ten stelligste weêrsproken.

LIVINGSTONE had reeds sedert lang gezien, dat de onrust, die in het Transvaalsche heerschte nadeelig moest blijven werken voor de Evangelieverkondiging. Hij achtte die streken ook te weinig bevolkt en rekende er op, dieper in Africa een beter veld te zullen vinden; van daar dat hij er bij zijn Bestuur herhaaldelijk op aandrong, dat men de zendelingen noordelijker zou laten trekken. Eindelijk kreeg hij zelf daartoe verlof, en daar hij voorzag, dat de eerste jaren voor hem niet anders zouden opleveren dan reizen, besloot hij zijne vrouw en kinderen naar Engeland te zenden.

Dien ten gevolge was LIVINGSTONE reeds in het begin van 1852 in de Kaapstad. (3)

Den 23sten April 1852 vertrok Mevr. LIVINGSTONE met hare vier kinderen van daar naar Engeland.

Den 5den Mei 1852 schreef hij uit de Kaapstad aan zijne vrouw. Ik weerhoud mij met moeite den brief hier over te nemen. Men leze dien bij Dr. BLAIKIE.

Den 18den Mei 1852 schreef hij nog eens van de Kaapstad aan zijn oudste dochtertje AGNES.

Eerst den 8sten Junij vertrok hij van daar. Men kent het reizen per ossenwagen, en verwondert zich dus niet, dat hij eerst den 15den Augustus Griquatown en 14 dagen later Koeroeman, de woonplaats van zijn' schoonvader, Dr. ROBERT MOFFAT bereikte.

---

(1) Zie: De Gids, Maart, 1881, blz. 158.

(2) Zie: Missionary travels and researches in South-Africa, by DAVID LIVINGSTONE, p. 29, e.v.

(3) Voor dit en het volgende raadplege men: The personal life of Dr. DAVID LIVINGSTONE, by W. G. BLAIKIE. D. D. L. L. D. London, 1880, blz. 129, e.v.

Op den 20sten September nu schreef hij uit Koeroeman, aan zijne vrouw als volgt:

»Te gelijk met dezen zend ik u een' langen brief; deze diene alleen om u het jongste nieuws mede te deelen. De Boeren hebben ons huis te Kolobeng leeggeplunderd; zij brachten vier wagens mede, en ontnamen ons sofa, tafel, bed, al het aardewerk, uw' lessenaar (ik hoop dat er niets in was; hebt gij de brieven?), sloegen de houten stoelen aan stukken, namen de ijzeren mede, scheurden de bladeren uit al de boeken en verstrooiden die voor het huis, verbrijzelden de flesschen met medicijnen, de ramen, de ovendeur, namen de smidsblaasbalg, het aanbeeld, al de gereedschappen mede, – kortom alles wat waarde had; drie graanmolens, een zak koffij, waarvoor ik zes pond (*f* 72) betaalde en eene groote hoeveelheid koffij, thee en suiker, door de Heeren, die naar het noorden reisden, achtergelaten; voerden al ons vee mede, zoowel als dat van PAUL en MESALWE. Zij trokken daarop naar Limaoeë, gingen voor- en na den middag te kerk, en hoorden MELBAWE preeken! Na de tweede godsdienstoefening zeiden zij tot SECHELE, dat zij gekomen waren om te vechten, omdat hij Engelschen toeliet naar het noorden te trekken, ofschoon zij hem herhaaldelijk bevolen hadden dit niet te doen. Hij antwoordde, dat hij een man des vredes was, dat hij de Engelschen geen kwaad kon doen, omdat zij hem nooit kwaad gedaan hadden en zij hem altijd goed behandelden. Den volgenden morgen begonnen zij uit draaibassen op de stad te vuren, en die in brand te steken. De hitte joeg eenige vrouwen op de vlugt, terwijl de mannen zamengepakt stonden op den kleinen heuvel midden in de stad; de rook belette hun de Boeren te zien en het kanon doodde vele, zestig, Bakweens. De Boeren kwamen toen naderbij, om hen allen te dooden, maar de Bakweens doodden op hunne beurt velen van hen, vijf en dertig, en vele paarden. Zij vochten den ganschen dag, maar de Boeren konden hen niet verdrijven. Zij staakten des avonds het vuren, en toen trokken de Bakweens af, omdat zij geen water hadden. De boven vermelde zestig zijn niet allen mannen; er zijn vrouwen en kinderen onder de gesneuvelden. De Boeren waren ten getale van 600 en zij hadden 700 inlanders bij zich. Al het koren is verbrand. Er gingen benden van hen uit, die Bangwaketse-stad verbrandden en al het vee wegvoerden. Al het vee van Seboebi is weg. Al het vee van de Bakhatla is weg. Noch Bangwoketse's, noch Bakhatla lieten een schot vallen. Al het graan van de drie stammen is verbrand. Al wat eetbaar is, werd hun ontnomen. Hoe zullen

zij het leven houden? Zij verhaalden SECHELE, dat de Koningin hun het land had afgestaan, en dat zij voortaan de meesters waren, - dat zij het oppergezag hadden afgeschaft. Sir HARRY SMITH beproefde hetzelfde, en Engeland heeft twee millioen betaald om een opperhoofd in handen te krijgen, en hij is nog zoo vrij als de wind in de lucht. (1) Wat zal het einde hiervan zijn? Ik weet het niet; maar ik zal u zeggen, hoe het beginnen zal. Er zijn twee partijen Boeren naar het meer getrokken. Deze zullen ongetwijfeld worden afgesneden. Zij zijn ten getale van zes en dertig man. Er zijn nu partijen uitgezonden om hen achter na te zetten. De Bakweens zullen de Boeren uitplunderen en hen zonder genade ombrengen, en dan zullen de Boeren de hulp van het Engelsche gouvernement inroepen om hun den opstand te helpen bedwingen, en van dezen opstand zal ik natuurlijk de schuld krijgen. Zij hebben zich dikwijls uitgelaten, dat zij mij gaarne in handen zouden hebben. Ik wacht hier eenigen tijd tot ik berigt ontvang, dat de weg open is. De Voorzienigheid heeft verhoed, dat ik er midden in liep. (2) God zal mij verder behoeden. Hij heeft nog werk voor mij: of Hij zou hebben toegelaten, dat ik aankwam juist toen de Boeren daar (te Kolobeng) waren. Wij zullen nu gemakkelijker verhuizen, nu wij ontdaan zijn van al onze meubelen. Zij hebben onze sofa meêgenomen. Ik heb er nog niet eens rustig op gelegen. Zij was pas voltooid toen wij vertrokken. Nu, zij kunnen al de steenen niet weggenomen hebben. Wij zullen toch wel een plaatsje vinden om te zitten, en dat met een vrolijk hart, dat zoo goed is als medicijn. Ik zou wel eens willen weten wat het Genootschap des vredes met deze waardige mannen zou doen. Zij zijn christenen. De hollandsche predikanten doopen al hunne kinderen, en laten henzelven toe tot het avondmaal ....."

Ik geef den brief opzettelijk in zijn geheel, zoo ver althans als Dr. BLAIKIE hem mededeelt.

Laat mij het hierbij laten. Ik had geen ander doel, dan aan de historie regt te doen weêrvaren, en ik vertrouw, dat de regters in deze zaak van deze getuigenis, waar het te pas komt, wel nota zullen willen nemen.

16 Maart, 1881. J. C. NEURDENBURG.

---

(1) Duidelijk is deze zin niet. Het bedoelde opperhoofd zal PRETORIUS zijn. N.

(2) Door het breken van zijn' wagen had L. oponthoud gehad. N.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

De geestesarbeid der Alifoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode.

(Eene voorlezing.)

Het onderwerp, waarvoor ik uwe belangstellende aandacht verzoek, plaatst ons op het gebied van den menschelijken geest, – het hoogste en edelste van ons wezen, den oorsprong van al wat wij tot het werkelijke leven rekenen, en den motor, die het gansche organisme van het menschelijk bestaan in beweging stelt en onderhoudt. Wij willen den arbeid van dien geest opsporen onder de Alifoeren der Minahassa in de heidensche periode, vóór nog van buiten komende invloeden daarop inwerkten, en nieuwe denkbeelden en toestanden de oudere gedeeltelijk verdrongen, gedeeltelijk wijzigden. Ik hoop u uit dien tijd, – dien wij één à twee eeuwen achter ons moeten denken, – enkele parelen te vertoonen, van min of meer helderen glans, en van meerdere of mindere waarde, maar die toch het oog verlustigen, waar zij eenigszins geordend ons in een snoer van betrekkelijk groote waarde worden voor oogen gesteld.

Niet dat die parelsnoer daar gereed lag voor het oog van elken bezoeker dier streken. Het is er mede als met het snoer waarmede het schoone geslacht zich tooit. Weinigen, zeker, zullen het weten of bedenken, dat elke parel eens rustte in de zee op 10, 15 tot 20 vademen

diepte, in eene onoogelijke schelp, die door den eenvoudigen duiker daar op den bodem der zee, tusschen zand en steenen en allerhande soorten van schelpen is uitgezocht, om boven, bij het volle daglicht en bij ruimer ademhaling, te onderzoeken of er ook parelen verborgen liggen in de schelpen, die hij uit de diepte naar boven bragt. Hoe verheugt hij zich, als hij nu en dan eene schoone vondst doet! Dan is zijne moeite beloond, en het bezit er van strekt hem nog langen tijd tot vreugd.

Het onderzoek naar den geestesarbeid der Alifoeren was en is voor mij een duiken naar parelen; u daarvan enkele te toonen, stel ik mij voor in deze zamenkomst.

Die geestesarbeid openbaart zich in den godsdienst des volks, in zijne legenden en fabelen, in zijne zangen en spreekwoorden.

De heidensche Alifoer had zijn' godsdienst, gelijk alle volken in primitieven toestand dien hebben, en die in den regel gelijken tred houdt met de meerdere of mindere geestesontwikkeling van een volk. De godsdienst der Alifoeren der Minahassa mag niet gerangschikt worden onder de laagste voortbrengselen van den menschelijken geest, en was geëvenredigd aan wat wij overigens bij hen als geestesproducten waarnemen.

Hoort den Alifoer bidden:

„O ĕmpung e wailàn! O ĕmpung rĕngarĕngan Turuan-ei u lalan karondoran, wo tija u lalan kaengkolan! (1) d. i.

„O, magtige goden! o, schutsgoden! Toont ons den regten weg, en niet den verkeerden!"

(1) Wij behouden hier de spelling van den Schrijver. De u wordt in dit stuk als onze oe uitgesproken. (RED.)

Dat bad hij, als hij zich van huis, naar het bosch of op reis wilde begeven. En een ander gebed deed hij bij het aanbieden van een offer aan de goden:

„O, ĕmpung e wailàn! O ĕmpung rĕngarĕngan! Kumàn wo mĕlĕp wo lumema! – Pikipikian an sakit, wo kĕlu-kĕlungan ung kĕlung ijow watu; – wo jajo-ajo mange witi se Lokon tĕlu katuaän wo kalakawir nami!"

„O, magtige goden! o, schutsgoden! – Eet, drinkt en neemt pinang! – Weert ziekten af, en beschut ons met een steenen schild; – en doet onze jaren en gelukkigen ouderdom reiken tot de drie Lokons!"

Ziedaar de eerste en oorspronkelijkste gebeden van den Alifoer. Later zijn er nog andere bijgekomen, b. v. bij het drinken van palmwijn – (alifoersch, péhé, maleisch, sagoweer) –; maar die zijn niet meer zoo eenvoudig.

Bij die eerste oorspronkelijke gebeden hoort men en gevoelt men de stem van het innerlijkste wezen van den mensch, die in het gevoel van afhankelijkheid en van hulpbehoevend schepsel den bijstand vraagt van hoogere magten, die hij niet kan beschrijven, maar wier hulp en bescherming hij erkent te behoeven, en – aan wie hij zich geloovig toevertrouwt! Daar is geen redenering; daar is slechts reikhalzend verlangen naar en overgave aan die hoogere magten.

Toch is daar reeds werkzaamheid van den geest: er is eene voorstelling. Hoe het bestaan dier goden is, kan men ons niet zeggen, maar – zij zijn magtig! – Zij geleiden ons op ons pad! Zij hebben het in hunne magt ons te vrijwaren voor ziekte; zij kunnen ons beschutten tegen gevaar, als met een steenen schild, waarop alle aanvallen op ons leven moeten afstuiten; en zij kunnen ons leven sparen tot in lengte van dagen

– tot de grijsheid en den hoogen ouderdom, waarvan de drie kruinen van het gebergte Lokon een zinnebeeld zijn.

Dat het poëtisch element in die gebeden genoegzaam te voorschijn treedt, behoef ik wel niet aan te toonen, maar is een bewijs te meer voor de werkzaamheid van den geest en het voorstellingsvermogen des volks.

Er is meer. Men maakte klaarblijkelijk onderscheid tusschen de gewone „Magtige goden" en de „Schutsgoden." De voorstelling, omtrent deze laatsten, is niets minder dan de dichterlijke gedachte aan geleide-geesten of beschermengelen, die, naar de grammaticale beteekenis, met de ziel des menschen gelijktijdig op het wereldtooneel treden.

Alzoo – 't behoeft niet meer gezegd te worden – was hun geloof aan de hoogere magt boven hen, een geloof aan een veelgodendom – polytheisme. Toch is het niet onwaarschijnlijk, dat de Alifoeren in hun eerste bewustzijn het bestaan eener hoogere magt buiten en boven den mensch in monotheïstischen zin hebben opgevat.

Immers, terwijl, zooals wij straks vernemen zullen, de goden allen namen hebben, die nog in lateren tijd ook door menschen gedragen werden, is er één naam, die eigenlijk geen naam is in de gewone beteekenis, evenmin als: „Ik zal zijn, die Ik zijn zal", een naam geacht kan worden. Dien éénen dan, die geen naam had, later ook door menschen gedragen, noemden zij: Empung Wailanwangko, d. i.: grootmagtige of hoogheerlijke God. En terwijl men dezen titel in het noordelijk gedeelte der Minahassa bezigde, sprak men in het zuidelijk deel van si niëma in tanä, d. i.: die de aarde gemaakt heeft," en altijd in het enkelvoud,

terwijl men van de overige goden altijd in het meervoud sprak.

Hoe dit zij, het volk heeft al spoedig behoefte gevoeld aan beligchaming van het abstracte, en daarin ligt de verklaring van het geloof aan een veelgodendom, omdat men toen ook door vergelijking met menschelijke toestanden, daarbij verdeeling van den arbeid en het gezag in toepassing bragt. Dat men zich die goden zeer menschelijk dacht, is gemakkelijk te begrijpen; dat men hen meende te moeten zoeken in de voorvaders en stamverwanten van oudere afkomst, is, bij den grooten eerbied voor den ouderdom onder dit volk, zeer verklaarbaar; en dat het geheimzinnige in de herkomst hunner voorouders en de behoefte aan het wonderbare hun een legendarisch karakter verleende, kan niemand verwonderen. Welnu, op dat gebied had de volksgeest vrij spel, om ook het wonderbaarlijkste te scheppen; en, weinig gebonden aan zuivere logica, bekommerde men zich niet om de grootste tegenstrijdigheden.

Daar vindt gij reeds bij den aanvang van het ontstaan der latere goden, den groot-magtigen God – Empung Wailanwangko, op een eiland, zittende op den boom Mahawatu, en hij heeft volgens sommigen aandeel in de schepping der wereld en der menschen.

Volgens anderen komt de moeder van alle Minahassars, LUMIMUÜT, in een schuitje van elders aangedreven, en werpt een handvol aarde in de zee, en - de Minahassa ontstond, met hare bergen en digte wouden en - steenen! LUMIMUÜT slaat op een' steen, en die opent zich, en daar komt eene priesteres KAREIMA, uit te voorschijn.

LUMIMUÜT vraagt haar wie zij is?

„Ik ben de priesteres KAREIMA. Maar wie zijt gij?

„Ik heet LUMIMUÜT.

„Met hoevele personen zijt gij hier gekomen?

„Ik ben hier alleen", antwoordt LUMIMUÜT.

Het wonderbare volgt elkander op.

Na eenige dagen zegt KAREIMA, de priesteres, tot LUMIMUÜT, dat zij haar aangezigt naar het zuiden moet wenden; en terwijl deze dat doet, bidt KAREIMA: „Gij, oorsprong van den zuidewind! bevrucht deze vrouw!"

Het geschiedde echter niet. Toen moest LUMIMUÜT zich naar het noorden, naar het oosten en naar het westen wenden, terwijl KAREIMA haar gebed tot den oorsprong van ieder dier winden herhaalde.

Eerst de oorsprong van den westewind gaf aan die bede gehoor. . . . LUMIMUÜT kreeg een' zoon, die TOAR genaamd werd.

Wat nu volgt, is zoo geheel en al in strijd met de latere zeden van de Minahassa, dat eene kritiek, die dergelijke tegenstrijdigheden niet kan toelaten, de legende zelve zeker als niet-Minahassasch zou verwerpen. Ik heb u echter reeds op dergelijke inconsequenties voorbereid, en deze legende is te algemeen onder de volkssagen opgenomen, dan dat wij die niet als echt oorspronkelijk Minahassasch zouden aanmerken.

Toen TOAR groot was, kwam KAREIMA, de priesteres op de gedachte om LUMIMUÜT, de moeder, met haren zoon TOAR, in het huwelijk te vereenigen. Maar hoe dit aan te leggen? De wijze, waarop volgens de legende KAREIMA haar voornemen ten uitvoer brengt, bewijst genoeg, dat het niet kon geschieden dan door misleiding, dewijl het indruischt tegen de zeden des volks.

KAREIMA bragt moeder en zoon aan het verstand, dat zij de wereld in moesten – waar, NB.! geen menschen waren buiten hen! – om een wederhelft te zoeken.

Maar, opdat zij niet, bij toeval en elkander niet herkennende, het ongeluk zouden hebben elkander te ontmoeten – en dan de zoon de moeder zou huwen! – gaf KAREIMA aan ieder een' stok van gelijke lengte, maar van onderscheiden rietsoort, de tuis en de assa. Aan LUMIMUÛT gaf zij de tuis en aan TOAR de assa. „LUMIMUÛT!" sprak zij, „Ga gij regts, en gij TOAR links, dan is er ook geen gevaar, dat gij elkander ontmoet. Als gij nu menschen ontmoet, met een' stok, dan meet gij dien met den uwen. Zijn de stokken even lang, dan zijt gij moeder en zoon. Is echter de eene stok langer dan de andere, dan – zijt gij elkander vreemd, en dan moet gij dadelijk tot mij komen.

De tuis van LUMIMUÛT heeft echter de eigenschap van na afgesneden te zijn, een weinig uit te schieten, en dus langer te worden.

Moeder en zoon dwaalden in onderscheiden rigting, maar – eindelijk ontmoetten zij elkander. Zij herkenden elkander niet; zij maten elkanders stokken, en – die van LUMIMUÛT was langer. Hoe gelukkig! Zij begaven zich te zamen naar KAREIMA. Deze nam de stokken, en na ze gemeten te hebben, zeide zij: „Gij zijt niet moeder en zoon; gij moet man en vrouw worden." Toen sprak zij haren zegen uit: „Vermenígvuldigt u en vult de aarde!"

Uit dat huwelijk kwamen tal van kinderen voort. Eerst 2 maal 9, en die worden te zamen gevat in ééne groep: se Makaruwa Sijow, d. i. de tweemaal negenen. Daarna kwam een andere groep: de driemaal zevenen, se Makatĕlu pitu. Eindelijk kwam de derde groep, die slechts een maal drie kinderen bevatte. Deze drie waren de gezusters PASIJOWAN.

De beide eerste kinderen-groepen werden de meest

bekende goden der Minahassa, en van onderscheiden rang: de tweemaal negenen werden de voornaamste goden, aan wie de meeste magt en de uitgebreidste werkzaamheid werd toegeschreven. Van het laatste drieling-zusterental werd er eene aangesteld tot priesteres bij de goden in de bovenlucht - Kasĕndukan, - en de beide anderen werden de moeders van de bevolking der Minahassa, dat is dus van de gezusters PASIJOWAN.

Van die gezusters weten de tegenwoordige adelijken in de Minahassa nog hunne afstamming op te geven, volgens geslachtsboom.

De tweemaal negen plus driemaal zeven, d. i. 39 goden, behalve anderen nog, wier herkomst minder duidelijk is, openden een ruim veld van bespiegeling voor de legenden, waarin de verdeeling hunner werkzaamheden en het ingrijpen in alle omstandigheden van het menschelijk bestaan, waarover zij heerschappij voerden en waarop zij invloed oefenden, werden neêrgelegd. Het gansche leven van den Alifoer werd dan ook beschouwd als onder het voortdurend bestuur van de goden, en bij al hunne handelingen, die op het bestaan en den strijd voor het leven betrekking hebben, werd dat bestuur erkend en gewaardeerd. Daarom was de Alifoer op zijn standpunt godsdienstig te noemen.

Het verblijf dier goden stelden zij zich voor meest te moeten gezocht worden in Kasĕndukan – de bovenlucht, – maar ook te Sinajawan, dat men dacht te vinden in den omtrek van den berg Kawatak, waar de gezaligden heengingen. Maar de ĕmpung Makawalang had zijn verblijf in de onderwereld; Soputan, de Vulcanus onder de Minahassasche goden, huisde in den berg naar zijnen naam genoemd, evenals Rumĕngan op den berg Mahawu, en Pinontoan

op den Lokon. Toch stelden zij zich ook voor, dat de goden neder kwamen, en hun verblijf kozen in groote prachtige boomen – waringin, - en bij heilige steenen, waar offers gebragt werden. Zonderling, zeker, half stoffelijk, half geestelijk, misschien aetherisch dachten zij zich de goden, die zij door een keten van de bladstrooken van woka- of seho-palmbladeren vervaardigd aan den boom te hechten en zoo met de paposanan of offerplaats te verbinden, in de gelegenheid stelden neder te dalen, en van het aangeboden offer, zijnde een weinig rijst, een napje sagoweer en de ingrediënten voor een pinangpruimpje gebruik te maken. Moest men zulk een' boom of zulke steenen voorbijgaan, dan zeide men zeer gemeenzaam: „E ĕmpung wana! mensolah! lampanganku!" O, goden daar! ga een weinig terzijde, dat ik voorbij ga!"

Geheel in strijd met die gewone volksvoorstelling is eene legende, waarbij de betrekking tusschen de hemel- en aardbewoners, de goden en de menschen, wordt voorgesteld verbroken te zijn geworden. (1)

Toch was er rapport tusschen de goden en de menschen. De voorstelling, die zij daarvan hadden, was in den regel niet zeer verheven. De goden hadden zich gezanten gekozen, die den menschen hunnen wil bekend moesten maken. Daar had men den Kĕmbaluan of Oöt d. i. de katuil, die volgens de verklaring van eenen Alifoer, door de goden gekozen werd, omdat hij zijn voedsel des nachts zoekt, en dus altijd waakt gedurende den nacht, en meer dan tien soorten van geluid geeft. Evenzoo was voor gezant des daags gekozen de vogel Tontonbara, ook wara of mangeke geheeten,

(1) Zie: GRAAFLAND, Minahassa, D.I. p. 148 e. v.

omdat hij, zeer ijverig en bewegelijk van aard, bij dag gestadig zijn voedsel zoekt, en ook meer dan tien soorten van geluid doet hooren.

Verder waren ook de muizen in dienst van de goden, en hadden die eer te danken aan de vruchtbaarheid van hun geslacht, dat overal even goed tiert, zoo boven als onder den grond.

Eindelijk waren ook de slangen onder de gezanten opgenomen, omdat zij: 1°. schitteren, door hunne prachtige kleuren; en 2°. angst en afschuw verwekken, zoodat men zelfs de magt over zijn' eigen wil verliest en een prooi wordt van het dier, „alsof," zegt de inlander, „hij magt over ons heeft."

Maar nog op andere wijzen stelden de goden zich in rapport tot de menschen, en wel door droomen en hallucinaties. De droomen hadden meermalen ten doel: aanwijzing van geneesmiddelen, of voorspelling van een huwelijk of ook van zware ziekten, en zoo al meer. De hallucinaties vielen alleen den priesters ten deel bij enkele groote offerfeesten, waarbij de wil der goden werd geopenbaard.

Schooner vind ik de gedachte hoe de menschen tot de goden in rapport kwamen, al is die voorstelling ook in enkele opzigten minder verheven te noemen. Tot de schoone zijde van dat zoeken om zich met de goden in betrekking te stellen, reken ik de gebeden, die zij dagelijks deden bij het eten, ook bij het drinken van sagoweer, en ook bij het vertrek uit de negerij. Voorts hadden zij gebeden bij het aanbieden van offeranden. Ook in hunne zangen bij de oogstfeesten zongen zij lofliederen ter verheerlijking der goden.

Van lager gehalte was het aanbieden der offeranden, die de goden weder geheel verlaagden tot het platte

alledaagsche van het menschelijk bestaan, waarbij zelfs de poezy niet te hulp kwam; tenzij men die zoekt in het versierde rakje, dat tot offerplaats diende.

Maar, deze handeling hield gelijken tred met de overige, tamelijk menschelijke voorstellingen, die zij zich van de goden vormden. Die goden kenden, o. a. minnenijd, zoo als blijkt uit den geweldigen oorlog, die de gebroeders Ruměngan en Pinontoan elkander aandeden. Zij voedden ook wangunst en bestalen elkander, zoo als blijkt uit de legende van Soputan en Ruměngan. Zij waren zeer grillig, ligt geraakt en wraakzuchtig ook omtrent de menschen, en toonden hunne gramschap door het zenden van ongelukken, ziekten, misgewas, en wat dies meer zij. Hun toorn moest dan bezworen worden door offerfeesten, waarvan er één zelfs den naam droeg van paaijen, d. i. de fosso Mengĕllur.

Zoo hadden dan naar de voorstelling van den Alifoer de goden invloed en magt over het geheele leven van den mensch, zijne geboorte, zijn huwelijk, levensonderhoud, ziekte en dood. Zelfs na den dood was de ziel onder het voortdurend bestuur der goden, hetzij de ziel, wegens verkeerd levensgedrag en nalatigheid in het volbrengen der vereischte offers, moest ronddwalen in de wouden, of tot straf in wilde zwijnen moest varen; hetzij aan de eischen van alles was voldaan, en de ziel naar het verblijf der goden, Kasĕndukan of Sinajawan, ging.

En hiermede nemen wij afscheid van den godsdienst der Alifoeren, om onze aandacht te bepalen bij de legenden.

Het dient hier vermeld te worden, dat de Alifoeren geen letterschrift kenden, en er dus geen blijvende gegevens op schrift bestaan, die men kan raadplegen en vergelijken om tot den waren en oorspronkelijken tekst

der legenden te geraken. Men kan de stof alleen vinden in de mondelinge overlevering onder het volk. De stof is dus niet voorhanden in vasten vorm, noch woordelijk, noch zakelijk, en de ongebonden verscheidenheid maakt het niet gemakkelijker om bij benadering tot de zuiverheid van den oorspronkelijken vorm te komen.

Het laat zich reeds gissen, dat de stof voor de legenden voor een groot deel werd geleverd door de godenleer en wat daarmede in verband stond; ook de idéen des volks over zedelijkheid van hun standpunt gezien. Eindelijk dienden de legenden om hunne gedachten ter verklaring van natuurverschijnselen aan te geven. Meermalen zijn eene en andere strekking met elkander verbonden. Dat men de verbeelding hier nog meer den vrijen teugel vierde, laat zich reeds vermoeden, en dat de consequentie in de voorstelling van een en ander bij de onderscheidene legenden weinig betracht wordt, kan men ligt begrijpen.

Dat men van de goden zegen, afsmeekte en bewaring voor rampen en ziekten, hebben wij gezien. Maar er waren ziekten, die werden toegeschreven aan de kwaadwilligheid van booze geesten, die ze aanbragten, waartegen men ook de hulp der goden inriep.

En hierdoor maken wij kennis met eene andere volksvoorstelling.

Even gelijk men, behalve aan de eigenlijke goden, nog geloofde aan schutsgoden of beschermengelen, evenzoo kende men in het volksgeloof ook daemonen, SE SAKIT, wier naam vereenzelvigd werd met de ziekten AN SAKIT, die zij over de ziel of het ligchaam van den mensch konden brengen. Welke voorstelling zij zich van die booze geesten hadden gemaakt, kan de volgende legende aantoonen.

Legende.

Ter plaatse, waar thans Kakaskassĕn zich uitbreidt,
Met 't Lokon gebergte in 't west,
Terwijl aan den Oostkant Rumĕngan omhoog rijst,
Der goden verblijf van weleer,

Daar vindt men een hoogvlak van mijlen in omtrek,
Voor landbouw en woning geschikt;
De grond is er vruchtbaar, het water steeds vloeijend,
De luchtstreek versterkend, gezond.

Geen wonder, dat 't vóórgeslacht dáár zich vereende:
Verspreiding was nog niet gewenscht;
Daar vormde zich spoedig een stad van kasteelen,
Door 't volk van Tʻoumbulu bewoond.

Dat was het Kĕnilo, vermaard bij de ouden,
Ontzien door de stammen in 't rond:
Want duizenden dappren verhoogden den krijgsroem,
Bij oorlog of sluipmoord behaald.

Toch was er één vijand, door allen verafschuwd,
Gevreesd door wat oud was of jong;
Hij sloeg zijne slagen, bij dag en bij nachte,
En niemand wist hem te weerstaan.

Die vijand – se sakit – van daemon-geslachte,
Bragt ziekte en dood in het kamp;
Men raadpleegde de ouden om blad, bast of wortels,
Niets baatte, 't was alles vergeefs.

Kiolor, de hoofdman, in woede ontstoken,
Riep al wat maar strijdbaar was, zaam:
Hij wou ze gaan tellen, maar stond dra verlegen:
't Getal was onnoemelijk groot.

Dies koos hij een middel door oudsten verzonnen,
Een telling bij raming volstond;
Men velde een waringin, zoo bladrijk als immer,
Een boom in de tropen bekend.

Nu raapten de krijgers een blad, een voor ieder,
En togen Kiolor voorbij;
Maar pas was een deel slechts der manschap verschenen,
Toen 't bladerental was ten eind.

Toen namen de and'ren met duim en twee vingers,
Wat aard, slechts een enkele greep;
En wierpen dat neder ter zijde der vlakte:
Tot 't gaandeweg klom tot een berg.

Zóó talrijk een schaar kon den strijd toch ligt wagen,
Al was ook de vijand geducht;
Zij tartten se sakit den krijg te beginnen,
Waar en wanneer zij ook durfden.

De vijand, bij al zijnen moordlust toch edel,
Gaf hun nog een' heilzamen raad:
»Het is u niet moog'lijk ons heir te bestrijden,
»Als waren wij menschen gelijk;

»Wij zien u – gij ons niet; dus zouden wij 't winnen:
»De strijd is niet zuiver, gelijk;
»Gaat daarom naar buiten op de opene vlakte:
Daar kunt gij den strijd met ons wagen."

»Wanneer gij de assa (1) daar buiten ziet trillen:
»Dáár zijn wij, en wachten u af;
»De beste bestrijding is niet met uw slagzwaard,
»Maar beter met rere (2) des seho's." (3)

Nu liet dan Kiolor de bladsteel des seho's
Verzaamlen, en gaf die zijn volk;
Men toog met gejuich naar de vlakte daar buiten,
Gereed om den vijand te slaan.

Daar joelde en gilde het volk van Toumbulu,
En sloeg op de trillende assa;
Ziet! bloeddroppels drupten van rere en assa,
Ten blijk van het treffen der sakit.

---

(1) Rietsoort. (2) Bladsteel. (3) Arengpalm.

Maar, eindlijk was 't volk toch dat moorden ook moede,
Eén enkele sakit ontkwam;
Het volk keerde huiswaarts; de sakit vlood henen,
Om kondschap te brengen bij de and'ren.

Nu volgde de wraak op het kamp van Kĕnilo,
Geen huis of 't weergalmde van rouw,
Van duizenden waren slechts tientallen over;
De glans van Kĕnilo was uit.

Voortaan: neen! geen strijd meer van mensch tegen sakits:
Bij goden alleen nog is heul!
Dus tracht men de goden door fosso's te eeren,
De magt der daemonen te fnuiken.

Een eigenaardig verschijnsel bij de legenden is, dat de goden in vele niet handelend optreden, maar dat het bestuur der menschelijke lotgevallen reeds meer in het afgetrokkene werd gedacht. In de eeuw, waarin de legenden ontstonden, was dan ook klaarblijkelijk het denken reeds meer ontwikkeld.

Tevens komen zachtere gevoelens, waar het hart des volks in spreekt, te voorschijn. Zoo vindt men eene schoone legende over de zorg der goden voor verlaten weezen, wanneer hardvochtige bloedverwanten ze aan hun lot overlieten. In eene andere wordt de onschuld beveiligd tegen ruw geweld.

Deze laatste brengt ons tevens in kennis met eene gewoonte en een volksgeloof, dat ook in Europa vroeger bestond; ik bedoel de ordalia of godsgerigten. Het geloof daaraan was zoo sterk, dat in de eerste tijden van toetreding tot het Christendom, velen daaraan bleven hechten, wat met ander volksgeloof niet zoo het geval was. Meest nam men de onderdompeling – matilalĕm – te baat. Maar men deed ook proeven met het steken der handen in kokend water; – het nemen van

vuur in den mond; – het innemen van bekende vergiften; – en het wasschen van het aangezigt in een' schotel met water, waarin fijn gestampte spaansche peper was omgeroerd! Deze toelichting is genoeg om de hier volgende legende te kunnen verstaan. Men wordt daarin bekend gemaakt met de aanleiding tot het ontstaan der ordalia, en tot de overtuiging gebragt dat de goden de onschuld weten te beschermen.

Legende.

Godsgerigten spraken vroeger,
Regt, waar twijfel ooit bestond:
Niemand mogt zich daar onttrekken,
Wou hij straf of dood ontvliên.

Want de goden spraken schuldig,
Wie het kwaad bedreven had;
Maar de onschuld werd beveiligd,
Tegen list en achterdocht.

Jagers hadden ruwe zeden,
En verachtten pligt en regt:
Velen konden maanden zwerven,
Dachten niet aan vrouw of kind.

Zóó Makalew, magtig jager,
Met zijn slaaf tot medgezel;
Die, met afgerigte honden,
't Bosch doorkruiste dag en nacht.

Thuis was vrouwlief steeds bedrijvig,
't Zij aan rijstblok, weefgetouw:
Zij, de schoone, zag haar echtvriend
Zelden, en dan – norsch en stuursch.

Dat zij schoon was wist Makalew,
En – door menig man begeerd;
Maar haar deugd bleef ongeschonden:
't Volk besprak haar steeds met lof.

Maar de daemon der jaloerschheid
Had Makalews hart vergald:
Toch vond hij noch feit, noch teeken
Dat in 't nadeel sprak der vrouw.

»Eind'lijk", dacht hij: »'t is gevonden!"
Niemand anders dan zijn slaaf,
Had het hart der vrouw veroverd
Door gedweeheid, list, bedrog.

Waarom toch was hij zoo ijv'rig
In 't voldoen wat zij gebood?
En – van waar haar zorg, bekom'ring
Voor het lot eens slaven zoons?

Oef! de daemon joeg hem angst aan,
En beknelde hem het hart:
»Voort! naar 't bosch maar! Dáár is 't ruimer
»Dáár de ergernis ontvlôon!"

Maar ook dáár vond hij geen rust meer;
Steeds dien slaaf voor oogen toch!
Wraakzucht gloeide in zijn' boezem,
Maar – verbergen was gebôon!

Welk een schand', moest hij erkennen
Dat een slaaf zijn vrouw beviel!
Daarom moest er list verzonnen:
And're oorzaak voor een straf.

O! zoo'n feit was dra gevonden:
»Slaaf en dief is – synoniem:
»Als de pinangdoos eens zoek was,
»Zilver gemonteerd – en rijk!"

»Dat 's een vinding! – Nu naar huis maar!
»'t Ding verborgen, – en – gezocht!
»Vrouwtje zal den slaaf verschoonen:
»Des te erger voor hun beî!"

»Wehe mei u lelemaăn!
»Hier, de pinangdoos, hei slaaf!"
»Suleh wéla!" – »Sapristi! vrouw!"
»Breng de pinangdoos hier vóór!"

Hoe men zocht, en wie men vraagde:
Weg bleef – wat verduisterd was!
»'t Is de slaaf, die heeft gestolen:
»Slavenbloed verraadt zich steeds."

»Neen! zeg dat niet," spreekt de huisvrouw:
»Hij was eerlijk, al den tijd;
»Mooglijk is het ding geborgen,
»Maar vergeten zijne plaats!"

»Ha! woudt gij hem nog beschermen?
»Ja, ik dacht het reeds voor lang!
»Maar, – ik laat mij niet bedriegen:
»'k Zal hem straffen, de onverlaat!"

»Foei! te straffen, zonder reden;
»Dat is niet der goden wil:
»Eerst bewijzen, dat er schuld is;
»Dàt past wie Toumbulu heet."

»Wat! – de goden? – Nu, 't mag wezen:
»Laat hen regt doen tusschen ons:
»Matilalĕm zal beslissen,
»Tusschen heer, – en slaaf . . . en vrouw!"

»Nu naar 't bosch maar, slaaf! – wij zamen!"
»Daar zal 't blijken, wie gij zijt:
»Bij het duiken onder water,
»Zult gij stikken voor uw schuld!"

»'k Ben niet schuldig, heer! – De Goden,
»Mogen regten tusschen ons;
»'k Wil met u wel matilalĕm
»D' uitkomst toch herstelt mijn eer!"

Diep in 't woud was helder water;
Dáár zou 't matilalĕm zijn;
't Stille bosch gaf ernst en wijding;
Goden waarden daar in 't rond.

»Nu te water! - 'k tel tot negen,
»Dan naar onder - onverwijld;
»Wie het eerst te voorschijn kome,
»Wordt geacht in 't ongelijk."

»Negen!" telde nu Makalew,
En de slaaf verdween terstond,
Maar Makalew stak zijn spies slechts
In de diepte - zonder meer!

Zeker moest de slaaf verliezen:
's Menschen long vraagt lucht op tijd;
Maar een spies kan jaren duiken:
Kansen waren niet gelijk!

Maar de goden waken immer
Voor de onschuld hier beneên. . . .
Zie! - Een weo (1) sprong te voorschijn
Uit de struiken van het woud.

Die verzoeking kon Makalew,
In zijn jagtlust niet weerstaan:
IJlings, met zijn piek gewapend,
Vloog hij 't wouddier achterna!

't Was verdweenen! - Volgens and'ren:
Was 't de schaduw van een' steen,
Die den jager had verbijsterd,
't Godsgerigt vergeten deed.

Middels was de slaaf weer boven. . . . . .
»Eh?! . . . Makalew dáár in 't woud?"
»Ziet gij, dat gij eerst moest rijzen;
»'t Pleit beslist is, mij ten gunst?!"

(1) Wild zwijn.

»Neen, dit geldt niet, want een weo
»Kwam mij tarten, daar in 't bosch,
»Nog een laatste maal, wij meten:
»'t Matilalĕm spreke regt."

»Negen!" telde weer Makalew,
En de slaaf dook in het diep;
Maar Makalew stak zijn voet slechts
In het water aan den kant.

»Ben ik niet de heer - hij slaaf slechts?
»Geen gelijkheid komt te pas!
»Is hij zuiver - 't matilalĕm
»Zal hem redden uit gevaar." . . . .

Ook Makalew had geweten,
Dat hem plaagde in dien stond! . . . .
»Suleh! wéla! - Pàra'n éra!"
»Sapristi! - O, Seldrement!"

»Met dien gil van pijn en woede,
Trok Makalew zich terug;
Want - een krab zat aan zijn teenen,
Kneep hem hevig; - liet niet los.

Eind'lijk komt de slaaf ook boven,
Maar - Makalew zat daar reeds
Op het droge, luide vloekend,
Over 't lot dat hem weêrvoer.

»Is 't nu duid'lijk, dat 'k geen schuld heb?
»Gij waart eerder weêr er uit!
»'t Matilalĕm heeft bewezen,
»Ik geen dief ben in uw huis."

»Hm! - 't is wel; ik ben tevreden;
»Gij zijt zuiver: nu is 't uit!"
»Zoek naar 't blad van den lolojan,
»Voor die wond hier aan mijn voet."

t'Huis gekomen, sprak hij blijde:
»Vrouw! de slaaf is zuiver, goed;
»'t Is nu uit met mijn vermoeden;
»'t Matilalĕm heeft beslist."

Bij de vrouw was meer devotie:
»Dank, o goden! voor uw gunst!
»Wilt het kwade van ons weren;
»Steeds ons dekken met een schild!"

Sedert werd het Matilalĕm
't Godsgerigt, dat waarheid sprak,
Als de onschuld werd belasterd;
't Geregt geen uitspraak wagen dorst.

Het is reeds gezegd, dat de legenden ook gebruikt zijn ter verklaring van natuurverschijnselen, die bovenal de opmerkzaamheid trokken. Zoo heeft men legenden ter verklaring van aardbevingen, van de werking der vulkanen en van de aanwezigheid van steen-ophoopingen. Uit al die pogingen blijkt de werkzaamheid van den geest des volks ten duidelijkste, al komen de voorstellingen ons onzinnig voor: de vindingrijkheid kan men zeker niet nalaten te bewonderen.

Volgens de legende hebben wij de aardbevingen toe te schrijven aan de schuddende beweging van een' der hoofdpalen waarop de aarde rust, veroorzaakt door het schuren tegen dien paal van het verbazend groote, heilige varken van den god Makawalang in de onderwereld. De uitbarstingen der vulkanen zijn een gevolg van het smeden van den ĕmpung Soputan of Rumĕngan in de groote smidse, beneden in de kraters. Het is bekend, dat de Minahassa verscheidene vulcanen heeft. De massa steenen te Rĕmbokĕn

zijn in steenen veranderde steenkolen, die de ëmpung Soputan had laten halen van het grondgebied van Ruměngan, die echter door een' zijner gezanten den knecht van ëmpung Soputan zoo geweldig liet schrikken, dat hij zijn' reusachtigen last liet vallen, en zich redde door de vlugt. De aanwezigheid van een c. a. tien palen lange steenrei, die van Kěnilo op het gebergte voortloopt tot het strand tusschen Tateli en Mokupa, en van drie diepe putten, zegge krateropeningen op den berg Mahawu, wordt door de legende toegeschreven aan de gevolgen van een' oorlog uit minnenijd tusschen de goden, d. z. de gebroeders Pinontoan en Ruměngan. Aldus luidt de

Legende.

De liefde, dat grootste geschenk van de goden,
Sticht onrust en kwaad,
Als hartstogt een vuur wordt, dat dreigt te vernielen,
Een ieder, die treedt in zijn weg.

Geen afkomst van goden of broederbetrekking
Verhindert den strijd;
Als wraakzucht het hart van den minnaar vermeestert,
De min hem het harte verteert.

Zoo was Pinontoan, de god van den Lokon,
Eens smoorlijk verliefd
Op keke (1) Ambilingan, van ëmpung Soputan
En Karaänan, zijn vrouw.

Dra deed hij zijn aanzoek met bruidschat, zoo prachtig
Als 't goden betaamt;
Het meisje was willig; de ouders beäamden;
Zijn levensgeluk scheen volmaakt.

(1) Jufvrouw, jonge dochter.

Maar, jammer! daar trad nu Rumĕngan, zijn broeder
Hem dwars in den weg;
Want hij ook verliefde op nicht Ambilingan,
En waagde nog hooger een bod.

Soputan en vrouw konden moeilijk beslissen;
Het meisje even min:
Hoe hooger de bruidschat, hoe grooter de eere,
Die zeker geen vrouw zal versmaân.

Het grillige lot bracht de broeders eens zamen
Bij 't meisje te huis:
Daar gloeide de hartstogt en sloeg uit in woede;
Men wilde beslissing door strijd.

Tien dagen slechts gaf men elkander als uitstel,
Maar 't pleit moest beslist.
Men zocht zich tot hulpe grootvorsten van elders,
En volk tot vernielen gereed.

Dus riep Pinontoan een heirleger steenen
Van 't westen uit zee;
Om 't godenverblijf van Rumĕngan te beuken,
Mahawu, den berg in het oost.

Rumĕngan riep draken van vreeslijke sterkte,
Tot hulp in den strijd:
Zij moesten het huis Pinontoan vernielen,
Den Lokon, zoo hoog steeds vereerd.

Men nam eerst een proef van de krachten der strijders,
Zoo vreeslijk geducht:
De bergen – zij dreunden; de goden ontstelden:
De kamp moest gewaagd – op geluk!

De tiende der dagen was naauw aangebroken
Op 't godenverblijf,
Toen 't heirleger steenen met vreeslijke woede
Zich spoedde ten strijd.

Zij beukten Mahawu, het huis van Rumĕngan,
Dat 't kraakte in 't rond:
De kruin viel in duigen; de wanden zij scheurden;
Drie steenen doorboorden den grond.

Rumĕngan ontstelde: zijn huis zou bezwijken;
Drie gaten voorspelden dat lot;
Maar toch . . . . . Ambilingan lag na aan zijn harte;
Ook hij was verzekerd van magt!

Daar snelden de draken vereend naar den Lokon,
Doorboorden zijn wand:
De berg stond te schudden; Pantoan verbleekte,
Straks stortte een deel naar benêen.

Maar, ook Pinontoan wil zijn Ambilingan:
Geen sprake van vreê;
De strijd moest beslissen wie 't meisje zou huwen,
Door beiden zoo vurig begeerd.

Dat zag Meisepĕr, de scheidsman van name,
Ook ĕmpung als zij;
Hij ried hun den vrede: »Houdt op toch, gij broeders!
Zoekt anderen weg."

»Koopt zaam Ambilingan, tot hoogeren bruidschat,
»En deelt haar in twee:
»Dan zijt gij geholpen, en gij leeft in vrede,
Op eigen gebied."

Zoo deden de broeders, tot beider gerieve,
En rust voor hun hart;
Soputan was reed'lijk; hij gaf Ambilingan,
Aan 't broederenpaar.

Terug gingen draken en steenen weêr huiswaarts,
De strijd was gedaan;
Zij lieten een naam tot in verre geslachten,
Van woede en van magt.

Een deel van de steenen, wat later gekomen,
Bleef achter op weg:
Van 't hooge Kěnilo tot 't strand van Tateli
Ligt 't strijdheir bijeen.

Zij liggen nog heden als stomme getuigen
Van broederenkrijg;
Terwijl ook de gaten op 't vlak des Mahawu's
Ons spreken van kracht en geweld.

Genoeg om de geestesarbeid der Alifoeren in de heidensche periode te doen kennen uit hunne legenden. Men zal, bij al het vreemde en ongerijmde, toch niet kunnen ontkennen, dat hier door het vragend verstand pogingen zijn aangewend tot het vinden van oorzaken voor de verschijnselen rondom.

Hun zedeleer gaven zij veelal in fabelen, zangen en spreekwoorden. Dewijl echter in de zangen en spreekwoorden meer de volksgeest spreekt, en de gedachten scherper afgeronde vormen aannemen, zal ik mij daarbij bepalen.

De Alifoeren der Minahassa zijn zangerig van nature. Men zong, en zingt, en galmt en gilt bij alles, vooral waar men gezamenlijken arbeid verrigt of bij feesten en volksdansen. Zelfs als de Alifoer alléén langs den weg gaat, of in den palmboom zit om sagoweer te tappen, zingt of neuriet of gilt hij.

Die zang heeft, vooral op eenigen afstand, wel iets aangenaams, soms is die opgewekt en krachtig, maar ook wel eens woest; meestal echter eenigszins melancholisch, en dan wel eentoonig. Hij is meest in mineur.

In den regel zijn de zangen, beurtzangen, waarbij de voorzanger de helft van eene strofe alleen zingt, en het geheele gezelschap die herhaalt; evenzoo doet men

de tweede helft der strofe. Bij andere beurtzangen zijn de zangers in tweeën verdeeld: mannen en vrouwen. Daarbij bevatten de zangen altijd twee deelen, waarvan het eerste deel meest door de mannen wordt gezongen, en het tweede door de vrouwen. Soms is die orde echter omgekeerd. Men noemt dit wel: elkander beantwoorden, dus beurtzangen.

De inhoud van de zangen is altijd of meest in overeenstemming met het oogenblik en de omstandigheden, waaronder men zingt. Bij de oogstfeesten heeft men zangen ter vereering der goden, en tot verheffing van zijnen rijkdom en het geluk van zoo grooten oogst te hebben. De beeldspraak daar bij, dat de rijst als zware regen nederkomt, de lendenen doet kraken onder den last, en de huizen bijna doet instorten van het gewigt, zijn daarin de hoofdmomenten. Bij de volksdansen, bij de inwijding van een huis, bij de gemeenschappelijke werkzaamheden op den akker – mapalus, – bij het houtslepen, bij een doodenpartij, altijd zingt men eerst toepasselijke zangen voor de gelegenheid, maar later verandert dit naar bijzonderen smaak en stemming, naar invallen, of ook wel naar gelang deze of gene den toon geeft in het gezelschap.

De strekking dier zangen is dikwerf van zedekundigen aard; het zijn lessen van ouderen tot jongeren, of ook wel van levenswijsheid; meermalen zijn het toespelingen op bestuurs-aangelegenheden, maar meest geldt zij liefdesbetrekkingen en toespelingen op dezen.

In die zangen is noch rhythmus, noch rijm; maar wel vindt men daarin dikwijls een soort van paralellismus gebezigd, eenigszins in den trant, waarin dit in de Hebreeuwsche poezy voorkomt. Dat er veel zinledigs is, – werkelijke onzin ook, behoef ik wel niet

te zeggen. Bovendien is de oorspronkelijke vorm van vele zangen in lateren tijd veel verminkt, en is daardoor dan ook de beteekenis verloren gegaan. Het volk geeft zich daarvan niet veel rekenschap, en dewijl er geen manuscripten zijn van vroegeren tijd, is het uiterst moeijelijk verbeteringen aan te brengen en de ware beteekenis te vinden.

De stof is te overvloedig om ook maar iets in zijn geheel te geven. Liever doe ik enkele kleine greepen, om het genre van een of andere soort zangen aan te geven.

Ziehier een paar strofen, waarin lessen gegeven worden:

1.

Moeder en vader zijn als schutsgoden;
Zij zijn als schutsgoden – daarom heb ik hen lief. D. i.
Kinderen moeten de ouders liefhebben, omdat deze hunne beschermengelen zijn.

2.

Denkt gij dat allen u gelijk zijn?
Allen u gelijk – zoodat gij ze maar zoudt toespreken zonder eerbied? D. i.
Neem een' goeden toon in acht.

3.

Vriend! zijt niet haastig in het spreken!
Vriend! vraag eerst uwe gedachten (uw binnenste). D. i.
Overleg eer gij spreekt.

4.

Alles heeft zijn' oorsprong in het denken;
Wat zijn ontstaan te danken heeft aan het denken – dat wordt (dat gedijt). D. i.
Al wat degelijk zal zijn, moet overdacht zijn.

5.

Als de voorzigtige (wijze) loopt, gaat hij los en gemakkelijk;
Maar als de zwaarmoedige loopt, eilieve! dan stoot hij zich gedurig. D. i.:
Zwaarhoofden vinden overal moeijelijkheden.

6.

Het is verkeerd, als iemand zich te veel in het hoofd zet (zich met te veel bemoeit);
Hij stoot zich onophoudelijk op den weg. D. i.:
Een bemoeial heeft veel ergernis.

7.

Een witte en een roode kip – welke wilt gij?
Neem maar liever de roode, die is uws gelijke. D. i.:
Neem niemand boven uwen stand.

8.

Speel, vriend, speel! en vergeet uw leed;
Vergeet uw leed, als gij vermoeid zijt van het denken. D. i.:
Geniet het leven, en trek u de zaken niet te veel aan.

Vele zangen bevatten toespelingen op het verkrijgen, bezitten, behouden of verliezen van ambten. Hier volgen enkele.

1.

O, Wasian-boom! zie toe wie u zal stutten;
Zie toe wie u zal stutten: allen zijn bekwaam in het spreken. D. i.:
Zij praten allen mooi, maar weet aan wie gij u toevertrouwt.

2.

Zij zijn allen vaardig in het spreken, die den Wasian-boom gestut hebben; maar als gij niet oppast, zullen zij u bedriegen. D. i.:
Een hoofd (de wasianboom) kan gesteund worden, door hen, die goed kunnen redeneeren, – maar hij moet zich in acht nemen voor zulke lieden.

3.

Gij meent, dat de voorzigtige over weinig nadenkt;
Stil is hij, – maar hij denkt over een ambt. D. i,:
Iemand, die naar een ambt streeft, maar zich weinig uitlaat.

4.

Gij denkt, dat gij den grond regt (gelijk) hebt gemaakt, en hij stil (vast) is;

De grond is stil (vast), maar in de diepte is er al een holte. D. i.:
Meen niet, dat gij rustig (vast) in uw ambt zit.

5.

De lamp gaat niet uit, al staat de wind er op;
De noordewind en de zuidewind maken haar maar te helderder. D. i.:
Een hoofd, dat in eere is, wordt door moeijelijkheden niet gedrukt. . . . . Hij groeit tegen de verdrukking in.

6

De dorpsgenooten zijn boos op mij;
Het boos zijn van de dorpsgenooten geeft mij te meer te denken. D. i.:
Een hoofd dient acht te geven op de stemming zijner onderhoorigen.

7.

Het mompelen der dorpsgenooten maakt mij maar te voorzigtiger:
Te voorzigtiger in mijn overleggingen en mijn doen. D. i.
Een hoofd moet trachten, dat men geen aanmerkingen op hem kan maken.

8.

De roode haan kraait het uit van vreugd, dat hij zijn doel heeft bereikt:
Hij kraait omdat hij tot boven op den berg is geklommen. D. i.
De onderdaan is hoofd geworden, en nu roemt hij zijn geluk.

9.

Zoo snel als hij den berg beklommen heeft, tot waar hij zich hult in de wolken:
Even snel als hij naar boven is gegaan, is hij ook naar beneden gekomen. D. i.
Iemand is spoedig tot hoofd opgeklommen, maar weêr spoedig afgezet.

De minnezangen worden bij alle gelegenheden van feesten en dansen gezongen, wanneer het eigenlijk doel van de zamenkomst genoegzaam bedacht is. Ook behoo-

ren zij tot sommige dansen uitsluitend. Eindelijk komen zij veelvuldig voor bij de zangen op den akker. Hier volgen enkele strofen:

1.

De voorzigtige laat het verlangen zwijgen, als hij zich wil verklaren:

Later zal ik spreken; ik heb nu weinig gedachten . . . . . (ben niet op streek). D. i.

Als het er op aankomt zich te verklaren aan een meisje . . staat hij verlegen.

2.

Gij meent, dat zij beschaamd is om te spreken:

Zij wil wel spreken, maar is verstandig om haren tijd af te wachten. D. i.

Zij zal zich verklaren als het geschikte oogenblik dáár is.

3.

Zie naar de zon, vriendin! als gij smacht van verlangen:

Als zij aan het opgaan is, zullen onze oogen elkander ontmoeten. D. i.

Laat ons de zon nemen tot het punt, waar onze oogen elkander ontmoeten.

4.

Ik kijk gedurig naar den tak van een' wasianboom (dochter van een hoofd):

Ik zie gedurig of zij kan spreken (zich wil verklaren). D. i. Iemand, die naar een adellijk meisje verlangt.

5.

De tak van den wasianboom is niet van gelijk gevoelen (heeft geen sympathie):

Die niet overeenstemt in gevoelen, wil met mij spreken. D. i. Voor eene verbintenis dient er sympathie te zijn.

6.

Al is de tak van den wasianboom, maar zonder van 't zelfde gevoelen te zijn (zonder sympathie).

Indien er geen sympathie is, spreek dan niet. (D. i. Om iemand ten huwelijk te vragen).

7.

Maar, vriendin! het is of gij te vermoeid zijt om te spreken:
Te spreken, vriendin! schijnt u een zwaar werk te zijn. D. i.
Tot een meisje, dat niet tot verklaring komt.

De volgende strofen behoeven geene toelichting.

8.

Opregt is mijne liefde, ach! tot de gekoraalde (die een halssnoer van koralen draagt):
Mijne liefde tot de schoone is onveranderlijk.

9.

Vertel mij, vriendin! wat goed is van de gekoraalde:
En niets wat kwaad is, vriendin! als gij van haar vertelt.

10.

Velen zijn er – maar geen, die in mijn hart geplant is:
Alleen, gij vriendin! zijt in mijn hart geplant.

Eindelijk volgen hier eenige strofen, die genomen zijn van den aanhef van eenige morgenzangen bij het gemeenschappelijk akkerwerk uit de Raraniĕn im Boöndo (1) van Tomohon. Vroeger gaf ik er, in mijne Minahassa, van Tombariri.

1.

a. Hij meent, dat het nog donker is, en er nog geen toeschouwers zijn:
b. De oogen worden schemerachtig van het zien der voorbijgangers.

2.

a. Ga vroeg, opdat er vele toeschouwers zijn: (velen die naar u zien):
b. Maar als het laat is, zijn er weinigen, die naar u zien.

3.

a. Gij ziet al uit – hoeveel zijn er al voorbijgegaan?
b. De drie zusters – de jongste loopt in het midden.

4.

a. Gij kijkt – naar wie kijkt gij nog?
b. Omdat zij al voorbij is, kunt gij naar de boomen zien.

(1) Morgenzangen.

5.

a. Uwe vriendin is al gegaan, naar wie gij uitziet, (wat talmt gij nog om naar het werk te gaan).

b. Zijt gij welligt zoo vlug naar het werk?

6.

a. Waar mag de schoone gegaan zijn, dat zij niet gezien is (door mij)?

b. Zij is reeds langs de westzijde van het huis gegaan.

7.

a. Zeg, vriend! kijk maar eens door het venster:

b. Daar verlangt zij u te kunnen spreken.

8.

a. Kom, vriend! kijk nog eens, dan kunt gij met haar spreken:

b. En zij zal u zeggen wat gij (op den akker) te zingen hebt.

9.

a. Zij is ontstemd – en zal niet spreken; ik kijk naar beneden, – en zij gaat maar voorbij.

b. Ik kijk naar beneden, en – zij gaat voorbij . . . . of ik haar nog wat waard ben?

10.

a. Nog naar beneden zien op wie te boos is om te spreken!

b. Nu zij voorbijgegaan is, is hij beschaamd om nog naar beneden te zien.

Dit thema kan nu wel wat lang worden voortgezet: tegen herhalingen heeft men geen bezwaar. Men verveelt zich daarbij niet, hoewel het ons heel wat inspanning zou kosten om de verveling van ons te houden, als wij er naar moesten luisteren.

Genoeg, dat het ons gebleken is, dat het volk der Minahassa in vroegeren tijd veel zin had voor zang, en ook behoefte om zijn' geest in te spannen tot het voortbrengen van wat op zijn standpunt schoon en aangenaam was.

In lateren tijd heeft die voortbrengingskracht, onder den invloed van nieuwere denkbeelden en toestanden,

eenige stremming ondergaan, maar heeft zich op ander gebied verplaatst. Op den rand van de nieuwere periode, vinden wij veel werk gemaakt van schimpzangen, die niet van oorspronkelijkheid en kernachtigen spot ontbloot zijn, maar veel verklaring eischen.

Ik deel een enkele dier schimpzangen mede, die geen verklaring behoeft:

E, nona kérut, ti waki Taler eh!
Si niendo'n towo, ni tuwan tukang tékĕn;
Si simengkot-o waki Tarinate eh!
E, nona kérut e sudah mĕnangis! D. i.

Mejufvrouw Kerut, die te Taler woont,
Is bedrogen door den teekenmeester,
Die naar Ternate vertrokken is!
Ach! – mejufvrouw Kerut heeft geweend!

Zóó zong het volk; en dat dit wel geschikt was om anderen af te schrikken van dergelijken weg op te gaan, mag men gerustelijk aannemen.

Meer dan ergens treden wij, de spreekwoorden besprekende, op het gebied van het volle menschenleven. Daar zien wij de volksgedachten in gecomprimeerden vorm, en daar ook vertoont zich de werkzaamheid des geestes het meest in zijne oorspronkelijkheid en kracht. Het leven des volks teekent zich in die volks-gezegden, en de kernachtigheid van die korte uitdrukkingen pleit voor de denkkracht des volks.

De stof of inhoud dier spreekwoorden bestaat in lessen aan kinderen, jongelieden en ouderen, bijzonder ook voor gehuwden; ook lessen voor hoofden en onderdanen; en eindelijk algemeene zedekundige opmerkingen. Zoo vindt men dus in de spreekwoorden

de algemeene zedeleer des volks, meer nog dan in de legenden, fabelen en zangen.

De vorm, waarin de spreekwoorden voorkomen, is voor een groot deel die van vergelijking met bekende eigenschappen van dieren, planten, en andere voorwerpen, waarin men werkelijk de vindingrijkheid moet bewonderen. Soms doelen zij op gewoonten, die vroeger bestonden, en algemeen bekend waren. Dan weder zijn het tegenstellingen, die getuigen van geest. Dikwijls zijn het uitdrukkingen, die men in omgekeerden zin moet opvatten, maar die daardoor juist soms te scherper zijn.

Hier volgen enkele spreekwoorden, met vertaling en beteekenis, die het zoo even gezegde kunnen ophelderen:

Atędu mĕpé si koŏko.

»Het ei breekt de kip open." Dat is de orde der natuur omgekeerd. Het geldt een kind dat ouderen, wil teregtwijzen; waarvoor wij zeggen: »De jongen leeren de ouden."

Tampanisi tumongko uwak.

»De tampanisi (soort kolibri) pikt den uwak", d. i. den jaarvogel of neushoornvogel. Soms geschiedt dit werkelijk, even als in Indië de raven door zwaluwen worden vervolgd. Men bezigt dit spreekwoord wel van kinderen, die tegen ouderen opstaan; maar meer van den onderdaan, die zich verzet tegen zijn hoofd.

Nikou pe kasii si mawongké se kow-kow.

»Zijt gij het welligt, die de kow-kow ('s morgens) wekt?" Dat zegt men tot een lui kind of jongmensch, die ergernis geeft door zijn traagheid of laat opstaan. De kow-kow laat zich 's morgens tegen vier ure reeds hooren, en geeft een ver reikend geluid. De scherpte van het verwijt is duidelijk.

Toromo la»aăn sarupapa an naĕ.

»De sarupapa zou tegen uwe beenen kunnen opslingeren."

De slingerplant sarupapa, een boonensoort, zou den tijd hebben om tegen uwe beenen op te groeijen – zoo langzaam gaat gij voort.

Traagheid in het algemeen wordt beschimpt door den trage den naam van si taka, d. i. de vogel taka toe te voegen, omdat die vogel eerst tegen den avond bij schemering zijn voedsel zoekt, dewijl hij – zegt de fabel – door zijn grootje vroeg was uitgezonden, maar zijn' tijd had verspeeld.

Tumĕkkĕl kou wo makaporong okàn ung kĕrut.

»Slaap maar, dan zult gij wel een muts van rijstaanbrandsel krijgen."

In tijden van overvloed van rijst, mogten de kinderen met het aanbrandsel in den rijstpot doen, wat zij wilden. Soms speelden zij er mede, en maakten zich eene muts er van. Thans is men zuiniger, ook bij overvloed, omdat men de rijst thans goed kan verkoopen. De luijaard kan wel nooit op overvloed rekenen, – en dus ook niet op een muts van rijstaanbrandsel, om er mede te spelen, dewijl hij die veeleer zou noodig hebben om zijnen honger te stillen.

Maar de Alifoer duldde geen moedwillige verspilling van rijst; dan heette het o. a.

Mĕtĕtéa kàn ka si opo kàn.

»Rijst wegwerpen, alsof de rijst u tot voorvader (oorsprong) had" en gij er dus naar welgevallen over zoudt kunnen beschikken.

Tot de goede manieren bij kinderen aan te kweeken, behoorde, dat zij een verstaanbaar antwoord gaven; meestal meenden oud en jong te kunnen volstaan met een *u! u!*

Tot de jongeren heette het dan:

Pisow kuaä nu maüpĕt?

»Één mes misschien dat stomp zal worden" – (schijnt gij uw' mond te achten). Bij ons: »Vreest gij, dat uw mond zal slijten?

Sprak het kind echter te veel, en verklapte het geheimen, dan vernam het, geheel in overeenstemming met wat ten onzent ook wel gehoord wordt:

Tadambomo dida kou!
Gij zijt te lang van tong.

En even als bij ons, zegt men tot iemand, die er tegen opziet om in den regen te gaan:

Woŏ asin ne meno?
Misschien zijt gij zout – dat gij zoudt smelten?

En is iemand bevreesd voor eenig gevaar, en trekt hij zich terug, dan heet het:

Tanu uman se sapun deĕn!
»Hij doet als de garnalen, eilieve!" – doelende op de rugwaartsche, schuinsch uitwijkende beweging der garnalen.

Maar zinrijker en schooner is de opwekking tot naarstigheid:

Saă wahu an naĕ, en wahu ung keroan.
»Als de voeten nat zijn, dan is de keel nat."
De Alifoer gaat 's morgens vroeg naar de kehètan – de plaats, waar hij sagoweer gaat tappen. Door den dauw worden zijne voeten nat; . . . dus is de beteekenis: wie zijn dorst wil laven met sagoweer, moet vroeg op weg.
Natuurlijk wordt deze beeldspraak op andere zaken toegepast.

Daarentegen heet het van den luijaard:

Saru lutu, tĕmburi mata.
»Het gekookte keert men het gelaat toe; het ongekookte keert men den rug toe" . . . . men wil wel eten – maar niet koken . . . . d. i. niet werken.
Zulke spreekwoorden teekenen het volk. Een lui volk zou ze niet, en in zulken overvloed hebben.

Zoo zegt men ook:

Tariïs ung kàn, taăn pasuh si endo.
»Lekker de rijst, maar heet de zon."

De rijstbouw stelt den inlander bloot aan de felle zonnehitte; de luiaard wil wel rijst eten, maar er de hitte des daags niet voor verduren.

In denzelfden zin heet het:

Wuaja mendo posong, talo mengilĕk pusuh.

»Brutaal om de drinknap (eigenlijk het wokablad, waaruit men drinkt), te nemen maar laf, d. i. te traag om de majang, d. i. de bloemstengel te zoeken, om de sagoweer te halen."

Deze beeldspraak wordt natuurlijk ook op andere zaken toegepast.

Aan den palmwijn heeft men nog meer spreekwoorden ontleend; o. a. ter beschimping van gierigheid:

Wuaja mendo posong, talo pakikoan.

»Brutaal om het wokablad (met sagoweer) te nemen om te drinken, maar te laf (traag = gierig) om te laten drinken."

Wanneer men van eene zaak ophef maakt, vóór zij is tot stand gekomen, zegt men schamper:

Reipe tare apa, en mahawansal-o kaweit um momongan.

»Er is nog niets – en men slaat reeds op de tifa" (trom) (om het volk bijeen te roepen tot eene feestelijke gelegenheid.)

Meent men dat iemand streeft naar wat hij niet zal kunnen bereiken, dan zegt men:

Mupu mo se tototiēn kou, saă makaendo nisija: d. i.

»Pluk de sterren, als gij ze grijpen kunt."

Wil men iemand verwijten, dat hij zijne belofte niet gestand doet, dan zegt men:

Uremo tare niajam u loēlo, ja reikau isiwak.

»Lang reeds zijt gij aan het vlechten van de mand, maar de rand is nog maar niet gemaakt; – en uw werk dus van geen nut."

Maar wil men zijn volslagen ongeloof aan iemands belofte te kennen geven, dan zegt men:

Nai uman ilowa lako an tangkĕr.

»(De regen) komt den donder achterhalen."

Wanneer bij donkere betrokken lucht de donder zich doet hooren, volgt daarop zelden regen. Dat heeft men opgemerkt. Als men dus zegt: de regen achterhaalt den donder, beteekent het dat er weinig van te wachten is.

Laat een meisje zich gemakkelijk verleiden, dan schimpt men:

Kure deĕn ne wantik ana.

»Die is gelijk een bantiksche pot."

De bantiksche potten en pannen zijn in vergelijking met het overige inlandsche fabrikaat, dun en ligt, en daarom heeft men weinig hitte noodig om water er in te doen koken.

Wil men iemand doen verstaan, dat men eerst moet weten te dienen, om later grooter en gediend te worden door anderen, dan zegt men:

Maharano-rano-pe-lah, wo paharano ranoan okàn. D. i.

»Wasch anderer handen, dan zullen de uwe gewasschen worden."

Men dient zich menschelijk te gedragen ten aanzien van anderen. Daartoe strekt de vermaning:

Saă tou, en mendo-endo tou. D. i.

»Als men een mensch is, dan neme men (in zijn gedrag) wat des menschen is. . . . dan doe men als een mensch."

Mij dunkt dat het medegedeelde kan volstaan om het bewijs te leveren, dat het volk der Minahassa niet was misdeeld van geestes-gaven en aanleg.

Hiermede is dan ook tevens eene bijdrage geleverd tot verklaring van het feit, dat ook de nieuwere denkbeelden door ons, westerlingen, gebragt, gemakkelijk ingang vonden, en de intellectuele ontwikkeling des volks door de

scholen in korten tijd zulk een hooge vlugt heeft genomen, als in Indië nog niet is gezien.

Het is tevens gebleken, dat er op godsdienstig gebied tal van aanrakingspunten aanwezig waren, waardoor de verkondiging van het Evangelie zoo gereeden ingang heeft kunnen vinden, bij een volk, dat voor zijnen voorvaderlijken godsdienst niet onverschillig was, maar waarin het leefde en zich met voorliefde bewoog. Maar de gehechtheid aan het oude vond een tegenwigt in de neiging tot onderzoeken, en een trek tot redenering, en daardoor was onder hoogeren zegen, en in verband met andere gunstige voorwaarden, bij ernstigen, energieken, verstandigen en geduldigen arbeid der zendelingen, het pleit voor de overwinning des Evangelies te gereeder beslist.

Dat er eindelijk van zulk een volk, onder goede leiding, nog veel goeds te verwachten is voor de toekomst ten aanzien van zijne geestesbeschaving, zal men zeker ligt toestemmen.

Onze beste wenschen voor het goede Minahassa, en zijne ontwikkeling in ieder opzigt.

Januarij, 1881. N. GRAAFLAND.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Het Indische Kluizenaars- en Monnikenleven.

(Eene Voorlezing.)

Geëerde Toehoorders!

De verrassende uitvindingen en ontdekkingen, die met eene vroeger ongekende snelheid op elkander zijn gevolgd, hebben geenszins de zelfgenoegzaamheid van de kinderen dezer eeuw in onevenredige mate doen stijgen. Integendeel, er is nooit een tijdperk geweest, waarin de levenden zooveel belang stelden in het voorgeslacht tot in de verste oudheid als thans; waarin de beschaafde mensch zich zooveel moeite gaf om den minder ontwikkelden natuurgenoot te leeren kennen, als onze eeuw. Hand aan hand met de ontwikkeling der natuurwetenschappen en de vermeerdering harer praktische toepassingen, gaat de vermeerdering onzer kennis van het menschdom, in al zijne schakeeringen, zoowel in het heden als in het verleden. Met bijna koortsachtigen ijver doorzoekt men de letterkundige gewrochten van ver vervlogen eeuwen, delft men uit het puin de overblijfselen van steden, paleizen en tempels op, en dwingt de geheimzinnige teekens dier monumenten tot spreken, opdat ze ons verhalen zullen hoe de mensch vóór duizenden jaren dacht, gevoelde en handelde.

Het is nog niet zoo lang geleden, dat de belangstelling der Europeanen voor de oudheid zich bepaalde tot drie volken: Grieken, Romeinen en Israëlieten. Wat wij geworden zijn, hebben wij dan ook voor een niet

gering deel aan die drie te danken, en wij zijn onze verplichting aan hen niet vergeten; maar terzelfder tijd zien wij thans toch helder in, dat zij niet de eenigste merkwaardige volken der oudheid waren; dat de beschaving niet alleen van hen is uitgegaan, maar ook van Egyptenaren, Assyriërs, Babyloniërs, Perzen, Indiërs, en hoe verder wij onderzoeken, hoe meer wij te weten komen, des te meer wint de overtuiging veld, dat de invloed van Azië op Europa vooral in de middeleeuwen, veel grooter geweest is, dan men zich tot voor korten tijd voorstelde. Het is thans reeds algemeen bekend, dat ons cijferstelsel en onze algebra door tusschenkomst der Arabieren ons uit Indië zijn geworden; dat de gansche middeleeuwsche geneeskunst zuiver Indisch is, dat een tal van volksverhalen, sprookjes en fabels langs verschillende kanalen uit Indië, hun bakermat, tot ons gekomen zijn.

Wanneer wij het geestesleven van 't Europa der Middeleeuwen aandachtig gadeslaan en tevens geen vreemdelingen zijn in Indië, dan worden wij telkens verrast door verschijnselen, waarin wij de sporen zien van den Indischen geest. Nu is er ééne omstandigheid, die ons niet zelden in den weg staat, wanneer wij een onwederlegbaar betoog wenschen te leveren, dat de punten van overeenkomst niet toevallig zijn. De Hindu's zijn namelijk, over 't geheel genomen, het minst ijdele van alle volken. Zij hechten er meer aan, iets goeds tot stand te brengen, iets nuttigs aan anderen mede te deelen, dan daaraan, dat hun lof uitgebazuind wordt. Persoonlijke eer en roem moge hun van nature even aangenaam wezen als anderen, hunne opvoeding heeft de strekking overmatig zelfgevoel te onderdrukken.

Er is ééne zijde van het Indische leven, die op den eersten blik zooveel punten van aanraking vertoont met

eene instelling in Europa, dat menigeen de treffende overeenkomst niet anders heeft kunnen verklaren dan als het gevolg van gedeeltelijke overneming of navolging van de zijde der Europeanen. Ik bedoel het kluizenaars- en monniksleven De vraag in hoeverre ons Westen hier de schuldenaar is van het Oosten, zal ik niet behandelen, wijl ze niet rijp is voor eene populaire voordracht. Ik wenschte alleen eene schets te geven van den aard, de ontwikkeling, verspreiding en werkzaamheid der Indische kluizenaars en monniken. Moge het onderwerp dezen of genen minder aantrekkelijk schijnen, dan doe ik een beroep op hun bijzondere welwillendheid. Verleent mij voorts allen, zeer geeerde Toehoorders, uwe welwillende aandacht.

In elke maatschappij zullen er personen gevonden worden, die ten gevolge hunner levenservaring de wereld moede zijn en zooveel als hun omstandigheden toelaten, de eenzaamheid zoeken. Bij geen volk der oudheid treft men die neiging tot afzondering in die mate aan als bij de Indiërs. De redenen die zoo menigeen onder hen bewogen het gezellige leven vaarwel te zeggen waren, uit den aard der zaak, zeer verschillend. De eene verviel tot wanhoop omdat hij in zijne schoonste verwachtingen was teleurgesteld; omdat zijn vriend hem verraden, zijne geliefde hem bedrogen had. Een ander, die in de dartelheid der jeugd te diep uit den beker des genots gedronken had, kwam tot het besef, dat zinnelijke genietingen den geest voor een oogenblik kunnen bedwelmen, doch de oogenblikkelijke bevrediging van lust niet tot ware voldoening leidt en de begeerte slechts te meer opwekt. Hij erkent dat hij gehandeld heeft als iemand die om zijn dorst te lesschen zout water drinkt, dat wel verre van hem te verkwikken zijnen dorst slechts vermeerdert. Een derde, stil en ingetogen

van aard, vindt zich in deze drukke, woelige wereld misplaatst; hij ziet, hoe de menschen om vuig eigenbelang elkander het leven verbitteren, verliest hoe langer zoo meer uit het oog, dat er bij alle nietigheid en gemeenheid in de samenleving ook schoone en edele trekken van den mensch zijn op te merken, en komt er aldus toe, deze snoode wereld te verlaten en liever te leven in de wildernis bij de beesten, dan aan de hoven der koningen en in het gewoel der steden. Weer een ander is er, die na zijne plichten als man en vader, als burger, volbracht te hebben, naar rust haakt; voor wien de wereld geen bekoorlijkheid meer bezit, en die daarom op zijn ouden dag ver van de ijdele drukten des dagelijkschen levens zich wil overgeven aan de stille bepeinzing van de ernstige vragen van 's menschen bestemming hier en hier namaals.

Deze en soortgelijke gevoelens vindt men in indische geschriften herhaaldelijk, tot verzadigens toe, uitgedrukt; ze zouden echter niet machtig genoeg geweest zijn, om tijdelijke of blijvende afzondering van de maatschappij tot een stelsel te verheffen. Er kwamen andere omstandigheden in het spel, die de volledige ontwikkeling van het heremieten- en monniksleven niet weinig bevorderden. In de eerste plaats het klimaat; waar men met zoo weinig voedsel en deksel volstaan kan als in 't land ten Z. van den Himâlaya, gaat het leven in een spelonk, in een schilderachtig oord, met niet overmatige ontberingen gepaard. In de tweede en voornaamste plaats, was de geheele inrichting der maatschappij en de oude wereldbeschouwing bij uitstek geschikt om de neiging tot het leiden van een bespiegelend leven aan te wakkeren. Reeds in overoude tijden was het onderwijs, dat de hoogere standen op de scholen der brahmanen of geleerden

ontvingen, zoo ingericht, dat de aandacht hoofdzakelijk gewijd werd aan de moeielijkste vragen, die den menschelijken geest kunnen gesteld worden, de vragen, „van waar kom ik? wat ben ik? wat is mijne verhouding tot de zichtbare en onzichtbare wereld? waar ga ik heen?" De leerlingen, die, gedurende eenen langen, zeer strengen studietijd, de voorbereidende kundigheden hadden opgedaan, die geacht werden hen in staat te stellen eenmaal door eigen nadenken die groote vragen op te lossen, waren volgens de voorvaderlijke instellingen verplicht, onmiddellijk na den afloop van hun studietijd, zich in den echt te begeven en eene eigene huishouding te beginnen. Zoolang iemand echtgenoot en huisvader is, behoeft hij natuurlijk zijne geestelijke ontwikkeling niet te laten stilstaan; maar het spreekt toch ook van zelf, dat hij bij zijn onvermijdelijke beslommeringen niet zijn volle aandacht zal kunnen schenken aan wijsgeerige beschouwing. Even verklaarbaar is het, dat menigeen, na jaren lang een huiselijk leven geleid te hebben, wanneer hij zijn kinderen volwassen ziet, en toenemende leeftijd hem tot grooter kalmte stemt, zal terugdenken aan die verheven onderwerpen, die hem als jongeling van belangstelling deden gloeien. Hij heeft zijne plichten jegens de maatschappij en den naaste trouw vervuld; waarom zou hij, nu hij oud en tot weinig nut meer is, niet aan zijn eigen zieleheil mogen denken? een heil, dat, volgens indische begrippen, niet te bereiken is dan door het ware inzicht in de natuur der dingen. Om de noodige zielerust deelachtig te worden, is het wenschelijk de behoeften in te krimpen, een sober, streng leven te leiden, en afstand te doen van wereldsche genietingen, die bij grijze haren niet meer passen.

In overeenstemming met deze denkbeelden bepalen de

godsdienstig-maatschappelijke instellingen der Indiërs, dat een huisvader, inzonderheid van den brahmanenstand, de vrijheid heeft het huiselijk leven vaarwel te zeggen, wanneer hij kindskinderen heeft zien geboren worden. Hij mag van zijne vrouw vergezeld of na haar aan de hoede zijner zonen te hebben toevertrouwd, een kluizenarij in de eenzaamheid betrekken. In kleeding en voedsel heeft hij de uiterste eenvoudigheid in acht te nemen. Ingetogen, vroom, ijverig in de studie, liefderijk jegens alle wezens, gastvrij, zoover zijne middelen het toelaten jegens allen, die de kluizenarij bezoeken, brenge hij zijne dagen door.

Het is volstrekt geen vereischte dat eene kluizenarij slechts door één persoon of één echtpaar bewoond wordt; in veel gevallen hadden de hermitages meer van gehuchten in een eenzaam oord dan van kluizen. Men kan ze gevoegelijk vergelijken met de Hernhutters-gemeenten en in zeker opzicht met onze hofjes. Het leven op zulke plaatsen was wat wij zouden noemen: puriteinsch, doch niet ascetisch. Daarom zijn van deze kluizenaars wel te onderscheiden de zelfpijnigers, wier oorsprong ook hoog opklimt en die nog talrijk in 't land vertegenwoordigd zijn. Het zijn de geestdrijvers en meestal schijnheilige bedriegers, die wij fakir's plegen te noemen. Zij zijn steeds bij de brahmanen in minachting geweest en staan alleen bij de lagere volksklassen in zekeren reuk van heiligheid.

Veel achtenswaardiger waren de eigenlijk gezegde monniken, dat wil zeggen de leden eener bepaalde orde. Die monnikorden zijn in den grond niet anders dan kerkgenootschappen, waarvan de leden zich vrijwillig verbonden tot het in acht nemen van zoodanige bepalingen als geacht werden bevorderlijk te zijn aan een geestelijk leven. Eene orde vormde een gemeenschap van

heiligen hier op aarde, wier streven het was zóó te leven als de zalige en vrome afgestorvenen in het zielenrijk. Het werkelijke leven, de maatschappij is vol bedrog en snoodheid, overvloeiende van onreinheid en zonde, vervuld van twist en tweedracht, doch de ideale maatschappij, waartoe de geest des menschen zich verheffen kan, is vrij van dat alles. Die ideale wereld te verwezenlijken, reeds hier op aarde, is het hoofddoel van de broederschap van monniken, eene broederschap die gegrond is niet op de toevallige banden des bloeds, maar op overeenstemming in streven, denkwijze en levenswandel.

In het algemeen gingen de monniken uit van de stelling, dat de wereld aan ongeneeslijke kwalen lijdt, en dat het eenigste afdoende middel om zich daaraan te onttrekken, om zichzelven en anderen te redden, daarin bestaat, dat men eene andere maatschappij, op andere, ideale grondslagen gebouwd, opricht. Daar de behoefte of de gewaande behoefte om zich het waarachtige, onvergankelijke, hoogste heil te verzekeren niet af te meten is naar den leeftijd, is het begrijpelijk, dat ook jonge lieden naar dien veelbelovenden, geestelijken heilstaat haakten vóórdat zij hun verplichtingen als huisvader vervuld hadden Monnik te worden alvorens getrouwd te zijn, was wel in strijd met de oude instellingen; maar geen instellingen zijn in staat op den duur weêrstand te bieden, wanneer de aandrang te sterk wordt. Zoo zien wij dan ook in Indië orden ontstaan, wier leden reeds op zeer jeugdigen leeftijd huis en goed verlaten om als „huisloozen" — zoo noemden zij zich - na alle familiebanden afgeschud, na ouders, verwanten, of gade verlaten te hebben, zich aan te sluiten bij eene of andere congregatie.

Onder alle Indische geestelijke orden heeft die der Buddhisten zich verreweg de grootste vermaardheid ver-

worven. In welken tijd hun congregatie, die monniken en nonnen omvat, ontstaan is, kan niet met zekerheid worden uitgemaakt, omdat de fabelen omtrent den oorsprong der orde, hoe belangrijk ook in andere opzichten, ver liggen buiten het gebied der geschiedenis. Alleen zooveel is gewis, als zijnde door onwraakbare getuigen, de rotsinscripties van Koning AÇOKA, gestaafd, dat de congregatie van monniken en nonnen reeds in de derde eeuw vóór onze jaartelling bestond en wel in den vorm, waarin ze thans nog voortleeft.

De Buddhisten waren niet de eenigste monniken in Indië, niet eens de oudste, maar zij overtreffen de overigen zoozeer in organisatie, in plooibaarheid en betrekkelijke vrijzinnigheid, dat zij hun invloed over een veel verder gebied hebben kunnen uitstrekken. Zij mogen als de type der in Indië ontstane kloosterorden beschouwd worden, en daarom zal ik mij tot hen bepalen bij de volgende schets van de inrichting en werkzaamheden der Indische kloostergeestelijken.

Volgens de bepalingen der Buddhistische kerk mag iemand als aspirant naar 't monnikschap aangenomen worden op achtjarigen leeftijd, niet vroeger. De verdere vereischten ter toelating zijn, dat iemand de toestemming zijner ouders hebbe, zoo hij deze nog bezit; dat hij gezond van lijf en leden zij; dat hij geen knecht of soldaat zij.

De aspirant of kadet-geestelijke behoort eigenlijk nog niet tot de congregatie of het kapittel. Hij is niets anders dan een seminarist, en heeft geen andere verplichtingen, dan die van gehoorzaamheid aan zijne leermeesters. Hij onderscheidt zich niet van den gewonen leerling op de scholen der brahmanen, zoodat het geheele noviciaat eenvoudig eene trouwe kopie is van het leerlingschap, waartoe sedert overoude tijden de zonen uit de

heerenstanden, inzonderheid de brahmanen, verpligt waren. Het onderscheid is alleen dit, dat de laatsten onmiddellijk na het verstrijken van hun studietijd eene huishouding moesten beginnen, terwijl de buddhistische seminarist na volbrachte studie zich tot priester laat wijden.

De leeftijd waarop iemand aanvrage mag doen om tot geestelijke gewijd te worden is twintig jaar, niet vroeger. De ceremonie waarmede iemand tot priester geordend wordt is eenvoudig genoeg. De kandidaat heeft te zorgen, dat hij zich voorzie van alles wat een monnik noodig heeft, en dat is zeer weinig, want het is een vaste regel, dat elke monnik voor zijn onderhoud moet bedelen, zoodat het gewone woord voor monnik eenvoudig „bedelaar" beteekent. De gansche plunje voor hem bestaat in een onderkleed, eene pij en een soort mantel, een schaal of nap, waarin hij het geschonken eten ontvangt en waaruit hij eet en drinkt; voorts een naald, een scheermes, een filtreerdoek en een koord. Aan den kandidaat wordt in eene vergadering van het kapittel gevraagd, of hij genoemde uitrusting gereed heeft. Na een bevestigend antwoord zijnerzijds, worden nog andere vragen tot hem gericht ten aanzien van zijne gezondheid, leeftijd, naam en den naam zijns leermeesters. Hierna verzoekt de voorzitter hem voorwaarts te treden, waarop de kandidaat het woord richt tot de vergadering in dezer voege: „Ik verzoek tot priester gewijd te worden." De voorzitter deelt nu mede, dat hij geen bezwaren heeft tegen de inwilliging van het openlijk gedaan verzoek, doch noodigt ieder der aanwezigen uit, om bedenkingen te opperen; indien die er zijn. Zwijgen allen, dan maakt de voorzitter op, dat de vergadering toestemt, en begint hij de voornaamste verplichtingen op te sommen, welke de kandidaat op zich neemt, als daar zijn: de regelen om-

trent het voedsel, dat de monnik mag aannemen; de kleederen, die hij dragen moet; de plaatsen, waar hij zich mag ophouden; de geneesmiddelen, die hem in tijd van ziekte te gebruiken geoorloofd zijn, en de overtredingen welke uitstooting uit de orde ten gevolge hebben. De kandidaat belooft plechtig al die voorschriften te zullen nakomen, en wordt van dat oogenblik af beschouwd als lid der congregatie.

De gelofte, die een priester op zich neemt, is niet bindend voor het leven. Hij kan te elker tijd en om verschillende redenen de pij verwisselen met het burgerkleed, mits hij in behoorlijken vorm van zijn voornemen om het geestelijk leven vaarwel te zeggen kennis geve aan een wettig vergaderd kapittel en diens toestemming gevraagd hebbe. Zoolang iemand in de orde is, moet hij zich natuurlijk stipt aan zijn gelofte houden; doch zoo deze hem te zwaar valt, mag hij om zijn ontslag verzoeken, onverlet het recht om later, desverkiezende, op nieuw geestelijke te worden. Deze vrijheid is een van de weinige punten waarin zich het Buddhistische monnikschap van het Europeesche onderscheidt. Dezelfde vrijheid, die aan de mannen vergund is, wordt ook aan de nonnen toegestaan; ook hare geloften zijn niet bindend voor 't leven.

De eerste en gewichtigste, of althans de meest karakteristieke gelofte, is die van vrijwillige armoede. De geestelijke doet afstand van alle have en goed; hij mag niets het zijne noemen, behalve de acht benoodigdheden, die ik zoo even noemde. Om in zijn nooddruft te voorzien, moet hij met bedelen zich voedsel verschaffen. Goud en zilver mag hij niet aannemen. Wel is waar ontvangt de orde, als lichaam, geschenken, zelfs zeer kostbare; kloosters, landerijen, enz. worden haar door vorsten en aanzienlijken geschonken, en er is niets verdienstelijkers

voor een leek en meer bevorderlijk aan zijn zielenheil, dan op onbekrompene wijze voor de belangen der kerk te zorgen; doch al is de congregatie rijk, de leden er van zijn arm en bezittingloos. De monnik of non houdt op een individu te zijn, en is slechts een lid van een organisch zedelijk lichaam.

In nauw verband met de gelofte van vrijwillige armoede staat die van volstrekte onthouding, d. i. het celibaat. Het spreekt van zelf, dat echtelingen elkander toebehooren, elkander bezitten, en daar elk individueel eigendom in strijd is met den grondslag der congregatie, is de band des huwelijks onbestaanbaar met het genootschappelijk leven. Van buitenechtelijken omgang der geslachten kan geen sprake zijn, want die is in strijd zelfs met de voorschriften der wereldsche, onheilige maatschappij. Voorts is het celibaat ook daarom een vereischte, omdat vaders en moeders onmogelijk met dezelfde gevoelens jegens alle menschen kunnen bezield zijn als jegens hun eigen kroost, en omdat van hen niet kan gevergd noch verwacht worden, dat zij even ijverig zouden wezen in de bevordering der belangen van het genootschap als in het streven om te zorgen voor hun huisgezin. Iets dergelijks is het, wanneer de heilige Hieronymus verklaart: „Zoolang ik den plicht van echtgenoot vervul, vervul ik niet dien van christen."

Het is misschien niet overtollig op te merken, dat de instelling van het celibaat bij alle Indische orden berust op zuiver logische en praktische gronden, en geenszins op mystieke. De staat van maagdelijkheid wordt door hen niet beschouwd als iets bijzonder zuivers, en het huwelijk als iets onheiligs; neen, het laatste is eenvoudig een band, een belemmering voor dengene, die jegens alle menschen dezelfde onpartijdigheid heeft

in acht te nemen. Geheel anders is de opvatting, die men in Europa wel eens gehuldigd heeft. Bij het concilie van Trente is er o. a. bepaald, in de 10de canon der 24ste zitting: „Alwie beweren zal, dat de echtelijke staat te verkiezen is boven den staat van maagdelijkheid of 't celibaat, en dat het niet beter en gelukzaliger is in maagdelijkheid of celibaat te blijven dan te huwen, zij vervloekt." Duidelijk ziet men hier de gedachte doorschemeren, dat het ongehuwde leven op zich zelf verkieselijk is. De Indiër zou zulk eene voorstelling niet logisch vinden. Indien het celibaat overal en altoos te verkiezen is, moet gij het voor iedereen voorschrijven, zou hij zeggen, en het niet bij eene ijdele opvijzeling er van laten. Wie A zegt moet ook B zeggen; is het celibaat in alle gevallen goed, bepaal dan ook verder: „een ieder, man of vrouw, worde voortaan monnik of non." Genoeg, in Indië werd het celibaat beschouwd als noodzakelijk vereischte van geestelijken; als middel, niet als doel, en nog minder als beweegreden. Een nog grooter onderscheid tusschen de oostersche en westersche opvatting van 't celibaat bestaat hierin, dat de gelofte, gelijk trouwens elke andere, niet voor 't geheele leven bindt.

De zedelijke voorschriften, in engeren zin, welke een geestelijke te volgen heeft, zijn dezelfde als die, welke reeds den seminarist voorgehouden worden, zoodat in dit opzicht het monniksleven de voortzetting is van het leerlingschap. Die voorschriften bestaan in de „Tien geboden", waarvan de vijf eerste ook voor leeken kracht hebben. Ze zijn: gij zult niet dooden, niet stelen, niet onkuisch wezen, niet liegen, geen geestrijken drank gebruiken.

Deze vijf regelen van gedrag zijn door de Buddhisten overgenomen uit de heerschende zedeleer des lands, met uitzondering van het verbod van drankgebruik. Deze

bepaling strekte zich ten tijde van de oprichting der congregatie alleen uit tot de brahmanen, en was niet bindend, hoezeer aanbevelenswaardig, voor andere standen. Door het algemeen maken van het verbod, toonen de Buddhisten, dat zij de toepassing eener brahmaansche wet wenschelijk en noodig achten voor allen. Men kan als regel stellen, dat alle kloosterregelen ontleend zijn aan het overoude Indische stelsel en dat de monnik niets anders is dan de kopie van den brahmaan in bijzondere tijdperken des levens. Wat echter bij de brahmanen een tijdelijk en exceptioneel karakter had, is in de congregaties tot algemeenen regel verheven.

Behalve de voorschriften, die ook voor leeken gelden, zijn er vijf andere, waaraan alleen geestelijken zich moeten houden, al staat het dan ook aan leeken vrij, des verkiezende, ze geheel of gedeeltelijk op te volgen. Ze bestaan in het verbod om meer dan één maaltijd daags te gebruiken; om publieke vermakelijkheden bij te wonen; om zich te tooien met kransen, of parfumeriën en zalven te gebruiken; om van gemakkelijke stoelen of weelderige bedden gebruik te maken; om goud of zilver aan te nemen.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat, zoo iemand, dan de geestelijke den stelregel: „men moet eten om te leven, niet leven om te eten" tot waarheid behoort te maken. Inderdaad vinden wij dan ook in de regelen der orde tal van voorschriften omtrent het nuttigen van voedsel tot in de kleinste bijzonderheden, met monniksgeduld en kleingeestigheid uitgewerkt. Het zou echter onbillijk wezen te verzwijgen, dat de Buddhisten ten opzichte van de keuze van voedsel tot de meer liberale Indiërs behooren. Zoo is het hun niet volstrekt verboden dierlijk voedsel te gebruiken. Uit hun heilige boeken

blijkt ten duidelijkste, dat reeds in de eerste tijden van het bestaan der congregatie verschil van inzicht heerschte omtrent het al of niet geoorloofde van vleeschspijze. In een zeer oud geschrift wordt den Buddha, naar aanleiding van een verzoek tot hem gericht, om het eten van dierlijk voedsel te verbieden, de volgende beslissing in den mond gelegd. „Zulk een verbod", – laat men hem ongeveer zeggen – „kan ik niet aan mijne volgers laten uitgaan. Sommigen bereiken de zaligheid, zonder zich van vleesch of visch te onthouden; anderen bereiken hetzelfde doel, terwijl zij zulk voedsel vermijden. Laat te dien aanzien ieder handelen, zooals hem oorbaar dunkt."

De gematigdheid die het Buddhisme in veel opzichten gunstig onderscheidt van andere Indische orden, verloochent zich niet in de bepalingen omtrent de kleedij. Terwijl sommige secten, bijv. onder de Jaina's, alle kleeding versmaden en in het gewaad der onschuld, of liever der schaamteloosheid, rondloopen en zich zelven daarom eene uitnemende heiligheid toeschrijven, is den Buddhisten zulk een schending der welvoegelijkheid ten strengste verboden. De bedelmonnik moet, zooals reeds gezegd is, drie kleedingstukken bezitten. Deze verschaft hij zich òf door lompen van de straat op te rapen en ze aanéén te rijgen, òf hij ontvangt ze van welwillende burgers. In het laatste geval moet een kleedingstuk opzettelijk ontsierd worden, door aangebrachte moddervlekken of anderszins, alvorens het mag gedragen worden. De stof mag nooit van de fijnere soort zijn, ofschoon de priesters in Burma zich aan dit voorschrift niet storen. Zij kunnen zich trouwens beroepen op de heilige schrift, waarin verhaald wordt, dat de Buddha eenmaal van een beroemd geneesheer twee prachtige doeken ten geschenke

ontving. De Buddha begreep terstond dat, zoo de monniken vergunning kregen zulke kostbare kleederen te dragen, zij gevaar zouden loopen van door roovers aangerand te worden. Hij deelde zijn bezwaar mede aan zijn' geliefden discipel ANANDA, die gelukkig dadelijk een middel er op wist. Hij sneed namelijk de twee doeken in dertig stukjes en naaide deze aaneen tot een kleed, dat nu eene schakeering vertoonde van vakken op de wijze van een groep rijstvelden, die door dijkjes van elkaar gescheiden zijn. De kleur van het gewaad is bij de Zuidelijke Buddhisten geel, bij de Noordelijke roodbruin.

Moet de geestelijke alles wat naar weelde en opschik zweemt in zijne kleeding vermijden, niet minder heeft hij zich te wachten voor het tegengestelde uiterste, voor onzindelijkheid en haveloosheid. Zoodra hij bij het ochtendkrieken van zijn leger opstaat, wascht en reinigt hij zich, kleedt zich en gaat met de bedelschaal of nap er op uit om zijn voedsel op te halen.

Deels ter bevordering van zindelijkheid, deels als teeken van afkeer voor zwier, dient het regelmatig afscheren van hoofdhaar en baard. Het scheren van de kruin heeft sinds onheugelijke tijden bij de Hindu's bestaan als een der sacramenten. Het geschiedt namelijk bij gelegenheid dat de knapen hun studietijd beginnen; brahmaansche knapen ondergaan die ceremonie op achtjarigen leeftijd; bij jongens uit andere standen valt het tijdstip, waarbij de studie aanvangt, een paar jaren later. Aangezien de Buddhistische seminarist of kadet-monnik eene kopie is van den brahmaanschen student, wordt ook hem de kruin geschoren, wanneer hij zijn loopbaan begint. De geördende priester is eene voortzetting van den seminarist, en ondergaat dus bij de wijding op nieuw de

tonsuur. Daarom heeft hij zich dan ook te voorzien van een scheermes. De regel is, dat men het haar niet langer mag laten groeien dan twee duim; doch de heerschende gewoonte is, dat men zich elke 14 dagen laat scheren. De priesters scheren elkander, ofschoon het niet verboden is het werk door een barbier te laten verrichten. Het is niet te ontkennen, dat een geschoren kruin een voorbehoedmiddel is tegen onreinheid, en dat het dragen van lang haar veel last veroorzaakt. De Buddhisten weten wel vijftien bezwaren tegen den haargroei te ontwikkelen; als daar zijn: de last om het te zalven, te kammen, te parfumeeren, te zuiveren, te krullen, enz. enz. Op echt monnikachtige wijze redeneeren zij aldus: „Wanneer de geestelijke zijn haren of nagels lang laat groeien, wordt zijn kleed smerig, evenzeer als zijne benoodigdheden, en dien ten gevolge zal zijn geest ook in die onreinheid deelen. Wanneer de lamp of de olie of de wiek niet vrij van vuil is, zal ook het licht niet helder branden; evenzoo zullen de waarheden, die men te doorgronden heeft, zich niet openbaren als de geest onrein is".

Hoe kinderachtig dergelijke redeneeringen ook zijn, ze bewijzen toch dat de Buddhisten volstrekt niet van onzindelijkheid kunnen beschuldigd worden. Er komen evenwel uitzonderingen voor. De Dale Lama, die in Tibet als onfeilbaar hoofd der kerk troont, stelt zich boven de wet en wascht zich nooit. Dienaangaande wordt de volgende karakteristieke fabel verteld. Om het vertelseltje te begrijpen moet men weten, dat de Noordelijke Buddhisten nog heden ten dage met vrees en ontzag zich den naam herinneren van den Hinduschen wijsgeer ÇANKARA, die in 't laatst der 8ste eeuw onzer jaartelling door zijne geschriften en zijne vaardigheid in

het disputeeren de grootste Buddhistische doctoren tot wanhoop bracht. Na al disputeerende, zegevierend geheel Indië te hebben doorgetrokken verscheen ÇANKARA, volgens 't Buddhistische vertelseltje, ook in Tibet en drong door tot den Dale Lama, met wien hij een mondgesprek had. De Lama, die zich nooit wascht, wekte zoozeer de walging van ÇANKARA op, dat deze hem hoonde. Toen antwoordde de allerheiligste Lama: „Ik houde mijn binnenste zuiver, al is het uitwendige onrein, terwijl gij u zorgvuldig van buiten reinigt, maar inwendig onzuiver zijt." Door dit treffend antwoord was ÇANKARA als verplet. Na deze uitweiding zullen wij tot de nederiger sfeer der gewone monniken terugkeeren. De woonplaatsen, welke een geestelijke kiezen mag, zijn van verschillenden aard en de voorschriften daaromtrent in de gewijde boeken zoo tegenstrijdig mogelijk. Als men een blik geslagen heeft in de manier, waarop die boeken samengesteld zijn, bespeurt men al ras, dat er van den aanvang af in den boezem der congregatie zich uiteenloopende gevoelens openbaarden. De strengere asceten verkozen het verblijf in de wildernis, hetzij in hutjes of aan den voet van boomstammen. Andere achtten het verblijf in dorpen of in kloosters zeer goed bestaanbaar met een leven van heiligmaking, en aan den Buddha worden dan ook woorden in den mond gegeven, die strekken moeten om aan beide richtingen gelijk te geven. „Elk wat wils", is het groote leidende beginsel der Buddhistische congregatie; daarin wortelt hare kracht en evenzeer hare zwakheid.

Als algemeen voorschrift wordt beschouwd, dat de hut of kluis van een monnik van geringe afmetingen moet wezen, en dat de ligging er van gekozen moet worden op een plek vrij van slangen, kruipend gedierte, wilde beesten, enz.

Behalve in kluizen, hutten, onder boomen, enz. wonen de monniken ook in kloosters, althans voor een deel van het jaar. De sage zegt, dat de Buddha bij afwisseling in verschillende kloosters den regentijd, drie of vier maanden lang, placht door te brengen. Eerst, – zoo heet het – zwierven zijne volgelingen 's winters, 'szomers en in 't regenseizoen het land door; doch toen het volk daarover begon te morren, stelde hij het houden van de groote vacantie in. Gedurende den regentijd komen de monniken het klooster betrekken en blijven daar drie of vier maanden, als wanneer zij weder er op uit gaan, en een min of meer zwervend leven leiden. De groote vacantie of stille-tijd is vooral bestemd voor de bevordering van het zielenheil der geloovige leeken, door middel van predikaties, catechisaties en het aanhooren der biecht.

Het aantal kloosters moet in Noordelijk Indië bijzonder groot geweest zijn. Nog ten tijde van den Chineeschen pelgrim HIUEN THSANG, die in de 7de eeuw Hindustân bezocht, was het zeer aanzienlijk, hoewel de puinhoopen van eenmaal statige gebouwen nog menigvuldiger waren; want het Buddhisme had toen reeds in zijn geboorteland de beste dagen gehad. Uit al hetgeen wij door HIUEN THSANG vernemen, moet men opmaken, dat destijds het verblijf in kloosters de regel was; en zulks laat zich gereedelijk verklaren. In een land, zoo beschaafd als destijds Hindustân was, moeten anachoreten tot de zeldzaamheden behooren. Ook in den tegenwoordigen tijd zijn, zoowel bij de Zuidelijke Buddhisten in Burma en Siam, als bij de Noordelijke in Tibet en China de kloosters, grootere of kleinere, de gewone verblijfplaatsen der geestelijken.

Na de voornaamste voorschriften der orde behandeld te hebben, zal ik trachten, aan de hand van Bisschop BIGANDET, eene beschrijving te geven van de dagelijksche

bezigheden der monniken, meer in het bijzonder der Burmeesche.

Elken dag in den vroegen morgen gaat de eerwaarde in gezelschap van eenige broederen of leerlingen, of wel alleen, uit om voedsel op te halen. Hij wandelt de straten door, en ontvangt, zonder er om te vragen, rijst, kerrie, groenten en vruchten, die de milde leeken gereed houden, in afwachting, dat de geelgekleede eerwaarden aan hun deur komen. Na ontvangen te hebben wat in zijne nooddruft voorziet, keert de monnik naar het klooster terug en verorbert het opgehaalde voedsel.

Op groote feestdagen of bij buitengewone gelegenheden worden hem overvloedig aalmoezen gebracht. Bij dergelijke gelegenheden toont hij zijne dankbaarheid met voor de milde gevers de vijf geboden en voornaamste formulieren der geloofsbelijdenis op te zeggen. Vooral laat hij niet na uit te weiden in den lof der milddadigheid. Op dit punt pleegt hij welsprekend te zijn; hij ontsteekt in vuur en wekt de geloovigen op, om toch vooral niet te verflauwen in de cardinale deugd der milddadigheid. Nu en dan houdt hij een soort van lofrede op de onuitputtelijke menschlievendheid van den Buddha, liefst, om meer indruk te maken, in de heilige taal der Zuidelijke Buddhisten, het Pali, die noch hij noch zijne hoorders verstaan.

Somwijlen worden de eerwaarde heeren verzocht om kranken te bezoeken, niet zoozeer om de geestelijke behoeften van den lijder te bevredigen, als wel om door hunne tegenwoordigheid booze invloeden van geesten, enz. tegen te gaan.

Eene wezenlijke verdienste der geestelijkheid is het dat zij de eenigsten zijn, die voor het volksonderwijs zorg dragen. Zij houden scholen, waar de knapen leeren,

lezen, schrijven en de beginselen der rekenkunde. De leerwijze is allergebrekkigst en van orde of klassikaal onderwijs is geen zweem te bekennen, doch met dat al leeren de jongens wat zij noodig hebben, zoodat men in Burma weinig mannen zal aantreffen, die niet lezen en schrijven kunnen. De meisjes, zoo als te begrijpen is, bezoeken de broederscholen niet, en dewijl het aantal nonnen wier eigenaardige taak het vrouwelijk onderwijs ware, te gering is, laat het zich verklaren, dat onder duizend vrouwen er ter nauwernood ééne is, die lezen kan.

De kennis der onderwijzende broeders laat veel te wenschen over; van spraakkunst hebben zij geen begrip. De schoollectuur bestaat uit stukken van de Heilige Schrift, – in vertaling natuurlijk –, waarvan het gevolg is, dat de leerlingen vrij wel op de hoogte komen van hun geloof.

Behalve voor het onderwijs der jeugd, maken de monniken zich ook verdienstelijk als afschrijvers van handschriften, even als ook de christelijke monniken in de Middeleeuwen vóór de uitvinding der boekdrukkunst deden. Het afschrijven van handschriften werd te recht als een nuttig werk beschouwd, zoodat het in de bepalingen der congregatie ten zeerste werd aanbevolen. Ten gevolge van verschillende oorzaken is de ijver voor het aangeprezen werk eenigszins verflauwd; groote inspanning, van welken aard ook, valt over 't algemeen niet in den smaak der hedendaagsche zonen van Buddha. Het grootste deel van den dag brengen zij door met rustig te zitten, de beenen gekruist, betel kauwende en in gesprekken met de leegloopers, die altijd in menigte bij de verblijfplaatsen der eerwaarde heeren te vinden zijn. Als zij vermoeid zijn van het zitten, gaan zij eene liggende houding aannemen, met het hoofd op een kussen, zoodat zij weldra in eenen zoeten

dommel komen. In hun hand houden zij altijd een rozenkrans, waarop zij zekere formulieren of spreuken afprevelen. De meest gewone spreuk bestaat uit de woorden: „alles is vergankelijk, ellendig, onwezenlijk." Men moet erkennen, dat deze spreuken een ruim veld openen voor devote overpeinzing, te meer daar ze in onbepaaldheid niets te wenschen overlaten. Het zijn dierbare woorden, die van den beginne af juist zoo gekozen zijn, dat men er alles en niets uit kan afleiden. Aan den monnik is voorgeschreven, dat hij zich moet wijden aan bespiegeling en nadenken; doch reeds van de stichting der congregatie af moet het den leiders duidelijk geweest zijn, dat de meesten dergenen, die tot het genootschap toetraden noch voor bespiegeling noch voor nadenken geschikt waren. Er bleef dus niets over, dan vaste modellen op te maken, volgens welke een ieder met het grootste gemak van de wereld zich aan bespiegeling en nadenken kon wijden, zonder noodig te hebben zelf na te denken. Daarom is het voldoende voor den Buddhistischen monnik, dat hij de 40 voorname voorwerpen, d. i. titels van meditatie opsomt, en dat hij, minstens 120 maal op een dag de vier volgende beschouwingen nopens voedsel, kleeding, woning en geneesmiddelen opzegt:

„Ik eet deze rijst, niet om mijn eetlust te bevredigen, maar om aan de behoeften der natuur te voldoen. Ik trek dit kleed aan, niet uit ijdelheid, maar om mijne naaktheid te bedekken. Ik woon in dit klooster, niet uit hoovaardij, maar om beschermd te zijn tegen de strengheid van het weêr. Ik gebruik dit geneesmiddel zuiver en alleen om mijne gezondheid terug te krijgen, opdat ik met te grooter ijver de bezigheden van mijn beroep kunne vervullen."

De geestelijken zijn ook de aangewezen personen om

het predikambt te vervullen. De predikaties worden gemeenlijk gehouden in het regenseizoen, en wel op de sabbatdagen, van welke er vier in de maand vallen, namelijk op den dag van nieuwe maan; op den 8sten; op vollemaansdag en de week daarop. Het preêken gaat gepaard met feestviering, en wordt afgewisseld met de kreten eener vroolijke menigte, het afsteken van vuurwerk en zelfs het afschieten van geweren. In het midden van een tijdelijk opgerichte open loods staat een stellage, die soms door verscheidene geestelijken te gelijk is ingenomen. Een van hen leest of liever dreunt een gedeelte voor der heilige schrift, en wel in de grondtaal, het Pali, zoodat de hoorders geen woord er van verstaan. Slechts hoogst zelden vertolkt een geestelijke in de landtaal wat de andere in 't Pali opdreunt. De predikatie mist hare uitwerking, onder zulke omstandigheden, niet. De meeste hoorders vallen in slaap en zijn zoodoende in staat om een' ganschen nacht den dienst bij te wonen. Zij, die niet slapen, kauwen genoegelijk hun betel. Uit alles blijkt, dat de belangstelling in de hoofdzaak, de preek, zeer matig is, ofschoon de houding der feestdagvierenden anders niet ruw of onbetamelijk mag heeten. In de nabijheid van de loods staan er kramen, waar rijstkoeken, vruchten en versnaperingen, vaak ook kleedingstoffen en aardewerk te koop zijn. Blinden en kreupelen zitten aan den weg om aalmoezen te ontvangen, zoodat de heilige dag een ware kermis is. Telkens wanneer de predikende geestelijke den naam van Buddha uitspreekt, roept het volk „bravo," zoo luide, dat men het op verren afstand kan hooren.

De medegedeelde staaltjes geven ons het recht tot de gevolgtrekking, dat de congregatie haar predikambt weinig ernstig opvat en zich niet meer de minste moeite geeft,

om de geloovige leeken te stichten. Het laat zich dus zeer wel verklaren, dat in de beide afdeelingen der Kerk zich het verschijnsel voordoet, dat leeken ten deele de taak der geestelijkheid hebben op zich genomen. In Nepâl wordt het godsdienstig onderwijs grootendeels gegeven door gehuwde leeraars, die slechts honoris causâ met monniken gelijkgesteld mogen worden. Op Ceilon is het in sommige districten de gewoonte, dat leeken van huis tot huis rondgaan om godsdienstige werken in de landstaal geschreven voor te lezen en te verklaren. Ook in Burma leefde vóór een dertigtal jaren een leek, die als de beroemdste prediker van het land bekend stond. De man was wel is waar monnik geweest, doch had de gele pij afgelegd, hetgeen hem niet belette zijne redenaarsgaven ten bate van het volk aan te wenden.

Indien wij een billijk oordeel over het Buddhistische monnikendom wenschen te vellen, moeten wij niet alleen bij het tegenwoordige stilstaan, maar behooren wij ook in aanmerking te nemen wat het in vroeger eeuwen gewrocht heeft. Is er thans van geloofsijver weinig of niets te bespeuren, er is een tijd geweest, dat de Buddhistische priester met bewonderenswaardige volharding streefde om de heilleer van zijn patroon, den Buddha, heinde en verre uit te breiden. De eerste pogingen om het geloof te verbreiden dagteekenen, volgens de overleveringen der kerk, uit de dagen van koning AÇOKA, dus uit de derde eeuw vóór onze jaartelling. De machtige vorst had zelf als leek de leer van ÇÂKYA omhelsd en stelde veel belang in de verbreiding er van. Zijn eigen zoon, die den geestelijken stand omhelsde, werd door hem naar Ceilon gezonden om de zaden van het ware geloof op het eiland over te planten, en die zending

slaagde zóó uitstekend, dat Ceilon de voornaamste kweekplaats van het zuidelijk Buddhisme geworden en gebleven is, vooral omdat de eigenlijke bakermat der secte, Magadha, na den dood van AÇOKA in de geschiedenis der kerk eene onbeduidende rol is gaan spelen.

Onder de regeering van genoemden alleenheerscher had ook de kerkvergadering te Patali-putra, de hoofdstad des rijks, het tegenwoordige Patna aan den Ganges, plaats, waar besloten werd, dat naar verschillende landen in en buiten Indië zendelingen zouden afgevaardigd worden. De namen dier apostelen, welke als kerkvaders vereerd worden, staan in de overleveringen vermeld, en hoewel het karakter der Buddhistische kronieken niet zoodanig is, dat men er onbepaald vertrouwen aan kan schenken, zijn er toch verschillende feiten bekend, die de geloofwaardigheid dier boeken ter zake der eerste zending bevestigen. Het is eene uitgemaakte zaak, dat niet lang na AÇOKA, in het begin reeds der tweede eeuw vóór Christus het Buddhisme veld had gewonnen in Afghanistan en aangrenzende landen. Gaandeweg breidde de leer zich uit in Transoxanië, China, Achter-indië, Tibet; later in Japan en ook in den Indischen Archipel. Eerst laat in de middeleeuwen zijn de Mongolen en Kalmukken bekeerd geworden.

Het zendingswerk der Buddhistische geestelijkheid strekt zich dus uit over een tijdperk van ongeveer 15 eeuwen. De uitkomsten, waartoe een zoo lang voortgezet streven geleid heeft, zijn, als men op de getallen let, verbazend. Alles te zamen genomen wordt het aantal Buddhisten begroot op 500 millioen, waarvan slechts 30 millioen tot de zuidelijke afdeeling behooren. Wanneer men het Buddhisme als een der drie wereldgodsdiensten beschouwt, moet men er bijvoegen, dat de benaming alleen toepasse-

lijk kan geacht worden op de noordelijke afdeeling, juist die welke het meest van de oorspronkelijke leer is afgeweken. Dit ligt trouwens in den aard der zaak. Ware de noordelijke kerk niet plooibaarder geweest dan de zuidelijke, had ze niet meer vreemde bestanddeelen opgenomen, ze zou nimmer zoo'n uitgestrekt gebied veroverd hebben.

In de vraag, in hoe verre de opgenoemde 500 millioen geloovigen mogen geacht worden met recht, al is het in naam, Buddhisten te zijn, zal ik mij niet verdiepen. Slechts dit zij opgemerkt, dat de congregatie, de eigenlijke kerk, niet de leeken omvat, zoodat het niet zoo vreemd is als Europeesche reizigers van de Chineezen getuigen, dat de meesten hunner meer dan één godsdienst en sommigen nog eene wijsbegeerte daarenboven belijden. Doch al brengt men dit in rekening, het feit blijft, dat onder alle Indische secten de zonen van Buddha zich den meesten aanhang in vreemde landen verworven hebben. Dat die uitkomst niet uitsluitend aan de bezielende taal der zendelingen of de treffende waarheid hunner leerstellingen zal te danken zijn, mogen wij veilig gelooven; maar aan den anderen kant is het niet te loochenen, dat zonder waren ijver en ernst de pogingen der zendelingen niet met zulk eenen uitslag zouden bekroond zijn geworden.

De zedelijke invloed, dien de Buddhistische propaganda heeft uitgeoefend, is ontegenzeggelijk het grootste geweest bij die volken, welke op betrekkelijk lagen trap van beschaving stonden. De zeden der ruwe Mongolen zijn sedert de aanneming der heilleer, die zij met hart en ziel zijn toegedaan, aanmerkelijk getemperd. Indische beschaving is doorgedrongen tot Achter-indië en de stammen in het Himâlaya-gebergte. Ook de meer ontwikkelde volken van den Indischen Archipel hebben het ten deele aan de

Buddhistische monniken te danken, dat zij Hindusche kunst, instellingen, gewoonten en zeden hebben overgenomen. Zeer zeker is het eene dwaling van de Javanen, wanneer zij den Hindu-tijd bestempelen met den naam van „Buddhistisch tijdvak", en kan men uit de oude letterkunde des lands, uit andere overblijfselen en de nog heerschende volksbegrippen bewijzen, dat de secte der Çiwaïeten veel invloedrijker geweest is dan die der Buddhisten, maar evenzeer weten wij, dat de laatsten, inzonderheid ten opzichte der kunst, zich op Java hoogst verdienstelijk gemaakt hebben. Of het Çiwaïetisch geloof in den Archipel ingevoerd is uitsluitend of hoofdzakelijk door Çiwaïetische monniken, is vooralsnog onbekend. Hoe het zij, het verdient opmerking, dat de twee secten op Java steeds in de meest gewenschte harmonie leefden, even als thans nog op Bali, en weleer in Kamboja.

Eene andere uiting van geloofsijver dan het maken van propaganda, is het verrichten van pelgrimstochten. Wanneer zulke tochten gepaard gaan met opofferingen en gevaren, dan kunnen wij den vromen bedevaartganger onze achting niet ontzeggen, want hij toont ernst te bezitten en kracht tot zelfopoffering. Het zijn vooral Chineezen geweest, die als pelgrims hebben uitgeblonken en door de nauwkeurige beschrijving van hun verre reizen naar hun heilig land, zich ook voor de wetenschap der wereldlingen verdienstelijk hebben gemaakt. Hun aantal is niet gering geweest, doch slechts van twee kennen wij uitvoerige reisverhalen; van FA-HIAN, die omstreeks 400 na Christus, en van HIUEN-THSANG, die van 628–642 in Indië vertoefde. Als men bedenkt, dat een deel van de onherbergzame oorden, die zij moesten doortrekken, alvorens het doel hunner reis te bereiken,

zelfs thans nog niet door Europeanen betreden is, dan zal men erkennen, dat ook de Buddhistische monnikorde hare geloofshelden gehad heeft.

Alvorens mijne schets te eindigen, G. T., wenschte ik nog het een en ander te vermelden van het leven der nonnen. Op Ceilon komen zij tegenwoordig niet meer voor. In Burma bestaan zij nog, maar in veel geringeren getale dan de eerwaarde broeders. De meesten zijn oude vrouwen; de weinige jonge nonnen plegen niet lang in den heilstaat te blijven, en verlaten de congregatie, zoodra zij eenen echtgenoot kunnen vinden. De zusters hebben het haar afgeschoren en dragen een gewaad van bijzonderen vorm, meestal wit van kleur. Zij wonen in kleine hutjes in de nabijheid der kloosters en bedelen openlijk op de marktplaatsen, terwijl de broederen de aalmoezen afwachten.

In Siam is het aantal geestelijke zusters nog geringer dan in Burma, daarentegen zijn zij in Arrakan even talrijk als de monniken. Zij leven hier in eigene kloosters of in huisjes dicht bij een tempel. De meesten hebben van jongs af een leven van onthouding geleid, andere hebben de wereld verzaakt na gehuwd te zijn geweest. In kleeding en discipline onderscheiden zij zich weinig of niet van de mannelijke leden der congregatie.

In China, waar de geestelijke zusters betrekkelijk menigvuldig zijn, schijnen zij niet bijzonder geacht te worden. Even als de mannen hebben zij kaalgeschoren hoofden en onderscheiden zich ook in kleeding weinig van deze.

Over het algemeen verkeert de instelling in alles behalve bloeienden staat. Hoe het er mede gesteld was in de dagen, toen het Buddhisme nog niet uit zijn bakermat verdwenen was, weten wij slechts onvolkomen.

Uit de verspreide berichten, die wij bij oudere indische schrijvers aantreffen, moeten wij opmaken, dat de nonnen niet tot de allerachtenswaardigste leden der maatschappij gerekend werden, hoewel er ook uitzonderingen vermeld worden. Wij moeten intusschen niet vergeten, dat die berichten afkomstig zijn van andersdenkenden, die, zonder een zweem van haatdragendheid te toonen, toch een open oog hadden voor de belachelijke zijden der instelling en geen reden hadden om die onopgemerkt te laten. De scherpste veroordeeling der nonnen zoeke men nochtans niet bij de ongeloovigen, de brahmanen, maar in de heilige schrift der Buddhisten zelven. Als men leest op welke wijze de samenstellers dier geschriften de instelling der nonnenorde verklaren of liever verontschuldigen, dan komt men tot de overtuiging, dat ze nooit de goedkeuring van een deel van de zonen der kerk heeft weggedragen. Het heet, dat de Buddha door zijne pleegmoeder, die na den dood haars gemaals der wereld moede was, gesmeekt werd om ook voor vrouwen den toegang tot de congregatie te openen. Eerst weigerde hij volstandig, doch eindelijk zwichtte hij voor de drangredenen van zijn geliefden discipel ANANDA. Noode gaf hij toe, en wel bewust dat hij iets verkeerds gedaan had, sprak hij „Alles wat vrouw heet, ANANDA is boos. Indien er geen vrouwen opgenomen waren in de orde, zou de kuischheid bewaard gebleven zijn en mijne wet 1000 jaar geduurd hebben, maar nu aan vrouwen de toegang geopend is, zal de kuischheid niet bewaard blijven en mijne wet slechts 500 jaar stand houden."

Bij eene andere gelegenheid wordt den Buddha eene uiting over het karakter der vrouwen in den mond gelegd, die volkomen past in een boek van zeer onheilige vertellingen, maar niet in den mond van den onfeilbaren

Meester. Inderdaad is die uiting ontleend aan een Indisch verhaal in den trant zoo als men die aantreft bij Boccaccio of de Cent Nouvelles, en wel bij eene gelegenheid waar de verontwaardiging van een bedrogen echtgenoot begrijpelijk is. Wat nu in de vertelling door iemand in drift uitgesproken is, wordt door de Buddhistische kerkvaders tot evangelie verheven. De alwijze Buddha zegt niets meer of minder dan dit: »Elke vrouw zonder onderscheid, als zij de gelegenheid heeft of het in 't geniep kan doen, of den geschikten verleider vindt, zal kwaad doen." Wat er verder volgt is zoo cynisch, dat ik het niet kan meêdeelen. Sterker en onbillijker dan de alwijze Buddha zich uitdrukt kan het niet. Hiermede vergelijke men de brahmaansche spreuk: „Uwen leeraar zult gij meer eeren dan tien andere professoren; uwen vader meer dan tien leeraars; doch uwe moeder nog tienmaal meer, ja meer dan alles op aarde." Dat de brahmanen zoo spreken, is een natuurlijk gevolg daarvan, dat bij hen het huwelijk heilig is. Het tegendeel geldt voor den Buddhistischen monnik; een huisgezin te hebben is in zijn oog een plaag, en daarmede hangt het ten nauwste samen dat alles wat vrouw heet, gebrandmerkt moet worden als een vat van onreinheid, zonde en boosheid. Wie de Hindu's kent, zal zich niet verwonderen, dat zulke gedrochtelijke denkbeelden wel tijdelijk als paddestoelen konden opschieten, maar niet op den duur bij hen konden beklijven.

En hiermede, G. T., besluit ik mijne mededeelingen, in de hoop, dat ik uw geduld niet al te zwaar op de proef moge gesteld hebben, en met dank voor de welwillendheid waarmede gij mij hebt aangehoord.

Ik heb gezegd.

H. KERN.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1880.

Sedert jaren is door de Zendelingvereeniging in de Minahassa een berigt als het boven bedoelde bij den Resident van Menado ingediend, met opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken. Bepaalde zich dat eerst tot enkele algemeene opmerkingen, terwijl de opgaven slechts vermeldden wat door iederen zendeling in dezen verrigt was, gedurende de laatste jaren trad het berigt meer in bijzonderheden, vooral betrekkelijk de ontwikkeling van de gestichte gemeenten, en de opgaven erlangden ook voor de statistiek meer beteekenis.

Dit berigt wordt nog ingediend door de Zendelingvereeniging, die dezen naam niet langer zal kunnen dragen, daar toch het meerendeel der zendelingen benoemd werd tot Hulppredikers bij de inlandsche christengemeenten. De Zendelingvereeniging zal moeten worden eene vereeniging van Evangeliedienaars, onder welke benaming zoowel Zendelingen als Hulppredikers begrepen zijn.

Het berigt loopt sedert geruimen tijd minder over den voortgang der Evangelisatie, dan wel over den toestand en de ontwikkeling van de inlandsche christengemeenten. De vraag doet zich derhalve voor, of niet de indiening van zoodanig berigt behoort gestaakt te worden. Een verslag toch, als bedoeld, wordt uit elk hulppredikers-

ressort bij het Kerk-bestuur ingediend. Dit worde later beslist. Over het jaar 1880 ga het tegenwoordige nog den weg van zijne voorgangers.

Veel nieuws en treffends kan uit den aard der zaak niet worden medegedeeld. De statistieke opgaven vermelden een tal van 711 gedoopte volwassenen, tegenover een cijfer van 4298 gedoopte kinderen. De recapitulatie B doet uitkomen, dat geheele ressorten geheel gechristend zijn, want het aantal gedoopte volwassenen is daar uiterst gering. Daarbij moet nog opgemerkt worden, dat van dit gering aantal eenigen vreemdelingen zijn. Zoo zijn de twee gedoopte volwassenen in het ressort Tondano geen Minahassers, maar Gorontalezen, die door langdurig verblijf onder de bevolking zijn opgenomen.

In enkele negerijen, met name in den werkkring van den Zendeling-leeraar ULFERS, werden in 1880 de laatste heidenen gedoopt. Dáár, even als in verscheidene ressorten van Hulppredikers, bleven echter nog heidenen over. Maar de christengemeenten zijn gevestigd; de zuurdeesem des Christendoms blijft doorwerken; allengs sluiten de heidenen zich bij de christenen aan, verliest het Heidendom zijne beteekenis.

De ontwikkeling der christengemeenten gaat natuurlijk langzaam. Het koningrijk der hemelen komt niet met uiterlijk gelaat. De werkkring van het zuurdeeg is stil. De ontkieming van het zaad heeft plaats in den bodem. Toch wenscht men vrucht, en verlangt naar verslagen van den voortgang en de bevestiging van het christelijk element onder ons volk. Wij mogen niet vergeten, dat de vestiging van het Godsrijk onder de menschheid een werk is van eeuwen; ook dit werk zal niet in enkele eeuwen worden voleindigd; wat zal dan berigt worden aangaande de christelijk ontwikkeling van een volk gedurende een enkel jaar?

Men wil cijfers van gedoopte volwassenen en kinderen, van aangenomen lidmaten, van ingezegende of voltrokken huwelijken. De statistieke opgaven geven die, maar zij bevredigen niet. Men wenscht meer; men verlangt vrucht te zien; men wil weten of de arbeiders nog altijd bezield zijn met lust en opgewektheid, om in Gods Naam voort te gaan, dan wel of moedeloosheid hen bevangen heeft, zoodat de knieën traag en de handen slap worden. Niemand van de arbeiders in de Minahassa zal ontkennen, dat voor 't een zoowel als voor 't ander steeds overvloedige aanleiding op het arbeidsveld zelf gevonden wordt. De berigtgever behoort de schaduwzijde zoowel als den lichtkant te aanschouwen te geven, zonder de eerste ten nadeele van den laatsten te donker te schetsen, of ook de laatste te helder voor te stellen. Hij moet trachten geheel waar te zijn, zoodat de voorstelling van de toestanden een goed overzigt geeft van den stand van zaken. Hij is daarbij gebonden door de gegevens hem verstrekt, of ook door gebrek aan gegevens uit enkele ressorten. Maar ook, hij moet generaliseren, en mag niet dan noode in bijzonderheden van den toestand van enkele gemeenten treden.

Werpen wij een' blik op het geheele arbeidsveld, dan mogen wij constateren, dat de Zendelingen en Hulppredikers, zoo mede de Hulpzendelingen, die ult°. 1879 werkzaam waren, allen bij het leven en de gezondheid gespaard werden, zoodat allen steeds in staat waren hun dienstwerk te verrigten. Het aantal Hulppredikers werd met één vermeerderd. Broeder SCHIPPERS werd voor het ressort Tanawangko benoemd, en aanvaardde zijn dienstwerk aldaar in Maart van het verslagjaar. Thans zijn dus zeven Hulppredikers bij de inlandsche christengemeenten in de Minahassa werkzaam.

De werkkring van den Hulpprediker LOUWERIER te Tomohon werd door de komst van Broeder SCHIPPERS met 18 gemeenten verminderd, zoodat die bleef bestaan uit 18 gemeenten. Dat was voor dezen eene groote verligting, want het arbeidsveld was ontegenzeggelijk te groot van omvang; het kon met den besten wil en de meeste krachtsinspanning slechts gedeeltelijk naar eisch bediend worden.

De hoofdgemeente, te Tanawangko, vooral had behoefte aan meer voortdurende leiding en geregelder onderwijs, dan haar van Tomohon uit kon gegeven worden. Sedert ongeveer 40 jaren was daar een Zendeling gevestigd geweest. De behoefte sprak luider, omdat te Tanawangko geen Hulpzendeling gevestigd was, en ook niet zonder schade voor andere gemeenten van elders derwaarts kon worden overgeplaatst, terwijl er zelfs geen onderwijzer was, die den dienst geregeld waarnemen kon.

Over het algemeen was de arbeid in het ressort Tanawangko dubbel bezwarend voor den Hulpprediker te Tomohon, omdat hij, bij de zorg voor 18 gemeenten in eigen werkkring, over betrekkelijk weinig tijd voor Tanawangko beschikken kon. Bovendien had hij daar gebrek aan het noodige en geschikte hulppersoneel. Dit geldt het geheele ressort. Er is tot heden gebrek in dit opzigt. Slechts vier genootschapsonderwijzers doen er krachtens hun ambt dienst in de gemeenten. Doch niet allen zijn geschikt. Met lof wordt gesproken van den ijver in het gemeentewerk van een' onderwijzer aan eene negerijschool, die onbezoldigd is. (1)

(1) Hier mag niet worden vergeten, dat de werkkring Tanawangko slechts tijdelijk aan dien van Tomohon was toegevoegd. Er was te Tanawangko eene vacature ontstaan door het vertrek van Br. BETTINK, in welke Br. GRAAFLAND tijdelijk voorzien had, tot ook hij wegens ziekte naar Nederland vertrok. RED.

Ook worde in dit berigt vermeld, hoe de onderwijzers aan de genootschapsscholen voorgangers en catecheten in de gemeenten zijn. Het is zeker niet overbodig, nogmaals te constateren, dat deze vereeniging van functiën alleszins past in de toestanden. De onderwijzer, die tevens voorganger in de gemeente is, geniet de achting van jong en oud, als hij trouw is in zijn werk. De school komt beter tot haar regt als volksschool, en de ontwikkeling van school en gemeente houden veelal gelijken tred. De gemeente oefent invloed op de school, door toezigt te houden en het hare te doen, opdat alle kinderen schoolgaan, en dat zij de school trouw bezoeken. De school op hare beurt oefent invloed op de gemeente; want zij is de plaats, waar het kind godsdienstig opgevoed, en gevormd wordt voor de gemeente, zoowel als voor de maatschappij.

Dat dit niet overal evenzeer het geval is, behoeft naauwelijks gezegd te worden. Dat op menige plaats de gemeente als zoodanig weinig of niets doet in het belang van de school, is volkomen waar. En dat dáár de school weinig ontwikkelend op de gemeente werkt, evenzeer. Toch vormt de onderwijzer van de genootschapsschool, als catecheet en voorganger, eene verbinding tusschen school en gemeente, die, bij eenigen ijver en bij goeden takt, beiden ten goede moet komen.

De negerij-schoolonder-wijzers stonden en staan tot heden in dezelfde verhouding tot de gemeenten. Deze soort scholen behoort nagenoeg tot de geschiedenis. De bezoldigingen hielden op, wijl de distriktskassen ledig waren. Eenige scholen werden gesloten, zeer enkelen, misschien slechts één, werden tot heden in stand gehouden door de gemeenten, die door 't opbrengen van schoolgeld den onderwijzer eenige tegemoetkoming verschaften. Anderen, en dat zijn de

meesten, werden door de Zendelingen of Hulppredikers in stand gehouden. Een streven onder de christenen ontstaan tot onderling hulpbetoon, heeft voornamelijk mede ten doel, die scholen een duurzaam bestaan te verzekeren. Het ligt voor de hand, dat hierbij evenzeer de verzorging van de gemeenten op die plaatsen, als het onderwijs der jeugd beoogd wordt, en dat men uitgaat van de gedachte, dat dit onderwijs christelijk-godsdienstig opvoedend behoort te zijn. Dus wederom verbinding van de school en gemeente, van onderwijzer en voorganger.

Enkele negerijscholen werden herschapen in gouvernements-scholen. Dat was voor die scholen, als zoodanig, zeker voortreffelijk, maar de gemeenten bleven onverzorgd. Immers de gouvernements-onderwijzers zijn enkel voor de school gevormd, hebben vaak ook weinig prijs gesteld op godsdienstig onderwijs, of ook op gemeenschap met de gemeente. In functie getreden, staan zij als buiten de gemeente. Enkele gouvernements-onderwijzers, vooral dezulken, die de genootschapsschool verlieten voor eene betere maatschappelijke positie, staan in naauwe betrekking tot de christelijke gemeente. Hoewel niet vergetende, dat het onderwijs op de gouvernementsschool neutraal moet zijn, weten zij de achting, de liefde en het vertrouwen der gemeente te winnen, door buiten de schooluren aan de kinderen, wier ouders dat wenschen, catechetisch onderrigt in de Bijbelsche geschiedenis te geven, jongelieden te onderrigten, en soms bij de godsdienstoefeningen voor te gaan.

De waarheid bovenal. Dit moet ook hier bedacht worden. Waar de gouvernements-onderwijzer zich zóó aan de gemeente aansluit, met haar leeft en werkt, daar bloeit de school, daar komt deze tot haar regt, daar is zij volkschool, daar zorgt de gemeente voor het school-

gaan van al de kinderen en voor trouw schoolbezoek.

Niet altijd toch is eene goed bezette school een bewijs dat de school volksschool is. Daartegen pleit het afwezig zijn van meisjes, het betrekkelijk gering aantal scholieren in betrekking tot het bevolkingscijfer, zoo mede het streven van vele ouders, om hunne kinderen door die school tot eenige betrekking te brengen.

Het bovenstaande moge ter verklaring dienen van het feit, dat enkele gouvernementsscholen zich mogen verheugen in tamelijk gezette opkomst van al de kinderen ter plaatse, dat elders die scholen een gering, soms zeer gering aantal leerlingen tellen, terwijl daar de genootschapsschool vele leerlingen heeft.

Intusschen is het er nog verre af, dat in de geheele Minahassa de genootschapsschool bloeijend heeten mag. Veelal zijn niet alle kinderen op de rol ingeschreven, en hoe vaak komt van het aantal ingeschrevenen slechts een gering gedeelte gezet op! Vooral is in dit opzigt de school eene getuigenis vóór of tegen de christelijke gemeente, terwijl de toestand van deze vaak regt geeft tot grooter of kleiner verwachting van de school.

Het is ontwijfelbaar, dat zeer veel in dezen afhangt van den onderwijzer. De meerdere of mindere bloei eener school, eener gemeente berust dikwerf allereerst op de geschiktheid, den ijver, den tact, de toewijding des onderwijzers. Zoomede vertoonen de ressorten van de Hulpzendelingen de blijken van den ijver en den tact van dezen. Wij mogen vrijmoedig zeggen, dat het welslagen van de Evangelisatie, van den arbeid tot ontwikkeling en bevestiging van de gemeenten en van het schoolwezen, voor een groot deel afhankelijk is van de meerdere of mindere geschiktheid van hét hulppersoneel.

De Vereeniging acht zich verpligt, met dankbaarheid

te gewagen van krachtige medewerking, gevonden bij Hulpzendelingen en Onderwijzers. Velen verdienen allen lof wegens betoonden ijver, hartelijk geloof, warme liefde, groote trouw, naauwgezetheid, standvastigheid in het werk. Niet allen komt die lof toe Van menigeen moet men zeggen, dat hij arbeidt, omdat zijn pligt hem dat gebiedt, niet door geloof en liefde gedrongen, soms uit vrees voor berisping of ontslag. Zóó wordt dan het gemeentewerk, het catechetisch onderwijs, het schoolonderrigt niet behartigd, 't is sleurwerk, zonder kracht. Wij moeten het bejammeren, dat niet allen die geroepen zijn, om in de gemeenten voor te gaan, zulks doen uit overtuiging, om Christus wil, uit liefde tot den naaste.

Het zelfde zou kunnen gezegd worden van de broeders ouderlingen en diakenen. Gode zij lof, onder dezen worden velen gevonden, wier ijver prijzenswaardig is, die waarlijk naar de vermogens en krachten hun gegeven, arbeiden aan de opbouwing van 's Heeren gemeente. Onberekenbaar groot is de invloed van de kerkeraadsleden op den bloei of ook op den achteruitgang van de gemeenten. Zeer te betreuren is het derhalve, dat een groot aantal kerkeraadsleden de hun toevertrouwde betrekking beschouwt als een eerepost, waarop zij zich wel veel laten voorstaan, doch waarvoor zij weinig willen doen, en nog minder willen nalaten. Men vergete niet, dat onze ouderlingen en diakenen niet alleen de zaken van de gemeenten behooren te besturen, zij moeten tevens het werk van Evangelisten verrigten. Soms worden zij geroepen om voor te gaan in de gemeente, tot het geven van onderrigt; steeds is het hun pligt toezigt te oefenen op jong en oud, op gemeente en school, dwalenden teregt te brengen, onverschilligen op te wekken. Zij moeten dus voorbeelden zijn in de gemeente,

door hun persoonlijk gedrag, door hun huiselijk leven, de opvoeding hunner kinderen, enz. Dit moet herhaaldelijk herinnerd worden, opdat het gevoeld, erkend, en zoo wij hopen, ook beleefd worde.

Een streven, hier en daar krachtig te voorschijn tredende, van ouderlingen en diakenen en andere medewerkende gemeenteleden, naar gemeenschapsoefening met huns gelijken, b. v. in het ressort van een' Hulpzendeling en onder diens leiding, tot onderlinge bespreking van de belangen der gemeenten, tot wederkeerige opwekking, aanmoediging, of ook wel teregtwijzing en vermaning, dat streven behoort alleszins gewaardeerd te worden. Het zal, mits niet ontaardende, krachtig medewerken tot een goed gemeentebestuur, tot levendige behartiging van den bloei van school en gemeente, tot wedijver in 't betrachten van al wat liefelijk is en wel luidt.

Hulpzendelingen, onderwijzers, en ouderlingen en diakenen, ieder naar zijne betrekking, maar te zamen in éénen geest arbeidende aan den opbouw en de bevestiging van de inlandsche christengemeenten, dat is de hoop voor de toekomst. Zóó zal zelfstandigheid steeds meer vasten wortel verkrijgen, en de gemeenten zullen in zichzelven de kracht gevoelen tot voortgaande ontwikkeling. De Zendeling of Hulpprediker blijve leiden, raden, onderwijzen, maar late het hulppersoneel met de kerkeraden, dus de gemeente zelve, handelend optreden. Daarin zal leven zijn, en het toenemen van de christengemeenten in christelijk leven zal openbaar worden in veel.

Over het geheel gaven de inlandsche christengemeenten afwisselend stof tot dankbare blijdschap en goede hope, of tot zorgvollen kommer en angstige vrees.

Hier eene gemeente, jaren lang als in doodslaap gedompeld, tot nieuw leven ontwaakt, eenen ijver en eene op-

gewektheid openbarende, die het hart verwarmt en den moed verlevendigt. Ginds eene gemeente, waar men den moed had met ingewortelde heidensche gebruiken, dáár, en in den geheelen omtrek hardnekkig vastgehouden en gevolgd, te breken, door zich los te maken van de gewoonte, om maaltijden te houden ten sterfhuize, eenige dagen na de begrafenis van den overledene, zoo mede door bres te schieten in het algemeen bestaande gebruik om harta (bruidschat) te brengen bij het huwelijksaanzoek. Elders weder gemeenten, die steeds meer christelijk leven en christelijke werkzaamheid openbaren.

Daartegenover staan gemeenten, waar koude onverschilligheid heerscht, waar zucht tot spotten met het heilige wordt opgemerkt. Soms kwade voorbeelden, groote woorden, die van wijsheid zouden moeten getuigen, doch helaas, groote onwetendheid verraden en maar al te gereede navolgers vinden. Elders vindt men bij gemeenten, door gebrek aan personeel zonder genoegzaam onafgebroken toezigt, nog groote kracht van het Heidendom, en betreurenswaardige onwetendheid, ofschoon dansen, kaartspelen en dobbelen voor beschaving en ontwikkeling worden uitgegeven. In die gemeenten zelven geen kracht, om zich als bederfwerend zout of brandend licht tegenover de heidenen en heidensche christenen te stellen. Hier en daar ziet men terugkeer tot het Heidendom, zoo niet in naam, dan toch met de daad, door het doen van fosso's (heidensche offers), acht geven op het vogelgeschrei, ten einde te vernemen of de rijstoogst overvloedig zal zijn, of ook, door heidensche priesters, de booze geesten uit de tuinhutten te doen verdrijven.

Is het te veel gewaagd, als wij hier spreken van den invloed van hen, die leidslieden des volks moeten zijn? Is het bezijden de ware toedragt van zaken en om-

standigheden, als wij meenen, dat hierbij vaak eigenbelang voorzit; inwendige afkeer van het ontdekkend licht des Evangelies optreedt; het gezag invloed uitoefent? Zoo ook dat vijandschap tegen het Christendom, hetwelk reinheid van zeden eischt, medewerkt, om hier den overgang tot het Christendom te belemmeren, en daar den terugtred tot het Heidendom aan te moedigen?

Geheele streken van de Minahassa, geheel of bijna gechristend, vertoonen den christelijken geest en diens heiligenden invloed op velerlei wijze in het gemeentelijk, maatschappelijk en huiselijk leven. Op vele plaatsen is de Zondagviering alleszins bevredigend, wanneer daarop van buiten niet belemmerend wordt ingewerkt. In geheele werkkingen was de opkomst van de christenen ter morgengodsdienstoefening alleszins verblijdend. De gewone dagelijksche bezigheden werden gestaakt. De Zondagnamiddaguren en avonden worden onderscheiden gebezigd tot opbouw der gemeente of ook tot catechetisch onderrigt aan kinderen en volwassenen, of wel tot onderlinge bijeenkomsten van verschillende vereenigingen. Hier wordt des Zondagmiddags de leerrede van des morgens in de landtaal herhaald, daar vergaderen vrouwen en meisjes tot onderlinge opwekking, ginds komen mannen bijéén met hetzelfde doel. En zoo wordt de rustdag geheiligd en gewijd aan de godsdienstige vorming van jong en oud, aan de gemeenschap, aan de bevestiging van de gemeente.

Maar, ons volk is geen vrij volk. Zeker volkomen vrij in de keuze van den godsdienstvorm: heidensch, mohammedaansch of christelijk, en dan weder, roomsch of evangelisch. Die vrijheid is haar gewaarborgd. Bestaat die echter ook volkomen in betrekking tot de uiting van den godsdienst? Is iedereen volkomen vrij in de betrachting van den openbaren godsdienst, met name, het bij-

wonen der godsdienstoefeningen en in 't algemeen de heiliging van den rustdag? Wij meenen, dat daaraan wel iets ontbreekt. En dit behoort men mede in rekening te brengen bij de beoordeeling van onze gemeenten, haren godsdienstzin en hare waardeering van de christelijke voorregten. Eene beoordeeling, die vaak niet vleijend is voor het gehalte van de Minahassasche-christenen.

Hier worden bij voorkeur des Zondags twisten beslecht, grenskwesties in zake grondbezit behandeld, politiezaken onderzocht; ginds ontving de bevolking last, op Zondag, hare paggers te herstellen, aan vischvijvers te arbeiden, koffij over te planten, enz. Elders is de bevolking in de weer voor de ontvangst van europesche ambtenaren of inlandsche hoofden. Doch genoeg ten bewijze, dat het niet altijd onverschilligheid is van de christenen, als zij den rustdag niet heiligen, of ook de openbare godsdienstoefeningen niet bijwonen.

Maar vaak ook is onverschilligheid wèl oorzaak hier van. De markt, hier en daar ook op Zondag gehouden, trekt menigeen tot zich, 't zij uit dagelijksche gewoonte, 't zij uit winstbejag, 't zij om te dobbelen. De christelijke gemeente veroordeelt dat, en tracht de marktgangers van het ongepaste te overtuigen. Elders wordt de openbare godsdienstoefening verzuimd uit allerlei nietige oorzaken, gemakzucht, lust tot jagtvermaak, arbeid in de tuinen als anderszins.

Verblijdend en bemoedigend mag vooral ook heeten het toenemen van vereenigingen, 't zij van mannen, 't zij van vrouwen, 't zij van jonge lieden. Die vereenigingen breiden zich steeds uit en nemen toe in aantal. Steeds is onderlinge opwekking en gemeenschapsoefening doel. Vooral de Vrouwenvereenigingen hebben groote beteekenis. Deze zijn van invloed op het huiselijk leven,

de opvoeding van kinderen, orde en zindelijkheid. Meestal wordt door de onderscheidene vereenigingen tot eenig bepaald doel bijgedragen en bij de zamenkomsten ingezameld. Nu eens is het de kerkbouw, dan weder de zending, veelal ook de kerkverlichting, het aankoopen van lampen, kerkversiering, van gordijnen; en in 't verslagjaar bestemden de leden van onderscheidene vereenigingen hunne contributies, niet zelden boven de bestaande, voor onderling hulpbetoon, waarop boven reeds gezinspeeld is.

Aangaande het onderling hulpbetoon eenig nader berigt. Het werd reeds in 1879 in 't leven geroepen. Het had ten doel in nieuwe negerijen eene school te stichten, een' onderwijzer-voorganger te bezoldigen. Aanvankelijk zou het zijn, onderling hulpbetoon in één ressort, al lag ook reeds in 't oorspronkelijke plan het voornemen, om bij ruime deelneming ook elders in dezelfde rigting hulp te betoonen. Doch reeds in het verslagjaar werd de zaak algemeen. De gemeenten hadden gedurende eenige jaren bijdragen geleverd voor de geestelijke verzorging van lieden uit de bovenlanden, die tijdelijk, korter of langer, als huurlieden, tuinlieden, timmerlieden, karrevoerders of voor andere werkzaamheden ter hoofdplaats Menado vertoefden. Tot dat doel werd een Hulpzendeling te Menado geplaatst en uit die bijdragen bezoldigd. Een nevendoel was, om door dien Hulpzendeling, straks ook door scholen, onder de Bantikkers te arbeiden. De werkzaamheid droeg den naam „Evangelisatie door Minahassers voor de Minahassa." De ervaring heeft geleerd, dat het voorgestelde doel moeijelijk te bereiken was, en dat de werkzaamheid in botsing kwam met regten en bepalingen te Menado bestaande, zoodat de zaak reeds in 1879 gestaakt werd.

De gemeenten, eenmaal in de rigting geleid, om voor hare landgenooten iets te doen, behoorden daarin gesterkt te worden. Zij vonden een' nieuwen weg in de opheffing van negerijscholen, en in 't algemeen in die negerijen, waar eene school noodig, een onderwijzer-voorganger wenschelijk werd geacht. Zoo werd de werkzaamheid „Evangelisatie door Minahassars voor de Minahassa" herschapen in die van „Onderling hulpbetoon." Wat in één ressort begonnen was, werd algemeene zaak.

In verscheidene gemeenten is deze zaak met ijver opgevat. Vooral hebben de vereenigingen zich die aangetrokken. Het cijfer van de bijdragen belooft betrekkelijk verblijdend te zullen zijn. Wij willen hopen, dat de zaak ook elders, overal onder christenen in de Minahassa behartigd zal worden. Wortelende in de overtuiging der gemeenten, heeft zij levensvatbaarheid; steunende op de christelijke liefde, heeft zij levenskracht; ziende op den nood der broederen heeft zij levensdoel. Wij willen hopen, dat de eerste liefde niet zal verkoelen, maar integendeel steeds aangevuurd zal worden. Van den Goddelijken zegen op dit pogen mogen wij ons verzekerd houden; want het is naar des Heeren wil, dat broeders elkander steunen.

De maandelijksche bidstonden worden overal gehouden, doch niet overal trouw bezocht. Er zijn gemeenten, soms geheele streken, waar het deelnemen aan den bidstond voor de uitbreiding van het Godsrijk onder de niet-christelijke volken, zeer gering is. Daar is de collecte voor dat doel onbeduidend. Nagenoeg overal, moet steeds, opgewekt worden, om die bijeenkomsten niet na te laten. Slechts enkele gemeenten zijn hierin zeer getrouw.

Bovendien wordt hier en daar Pinkstercollecte gehouden, die zeker wel meer kon opbrengen, doch met het

oog op de onderscheidene liefdegaven, grootendeels door dezelfde menschen geofferd, verblijdend is. Daarenboven leveren de gemeenten bijdragen tot ondersteuning van het Nederlandsche zendelinggenootschap, aan hetwelk ook de collecten in de bidstonden en de Pinkstergaven worden uitgekeerd. Dat er groot onderscheid is in dit liefdewerk, behoeft naauwelijks gezegd te worden; het houdt gelijken tred met het geloofsleven, met den ijver en de opgewektheid in de gemeente.

Behalve de collecten bij de godsdienstoefeningen en bij de Avondmaalsvieringen, die het eigenlijke gemeentefonds vormen en dienen voor aankoop van gemeente- en kerkbenoodigdheden, wordt hier en daar nog gecollecteerd voor kerkbouw en school en schrijfbehoeften, hetgeen te zamen een betrekkelijk aanzienlijk bedrag vormt, en wederom getuigenis aflegt aangaande de waardeering der gemeenten van hare christelijke voorregten. Doch ook hier groot onderscheid, naar gelang van het standpunt van ontwikkeling, dat de gemeente in christelijk godsdienstig opzigt bereikte.

De invloed van het Christendom in het maatschappelijke is openbaar. De beschaving neemt toe. Jammer echter, dat ook daarbij vele verkeerdheden ontstaan.

Het huisgezin als zoodanig vertoont wel de heiligende, veredelende kracht van het geloof in Christus, doch hier blijft nog steeds veel te wenschen over. Bij het huisbezoek, dat door menigen Zendeling en Hulpprediker geregeld geschiedt, blijkt steeds, dat er nog veel ontbreekt aan het huiselijk leven; dat orde en zindelijkheid nog weinig in de huizen gevonden worden, immers veel minder dan wij wenschen; dat de band, die ouders aan kinderen bindt vaak zeer los is, dat de opvoeding der kinderen in godsdienstig opzigt luttel is bij velen. Maar

wij blijven streven naar steeds beter, allengs volmaakter. Wij mogen niet te veel eischen van één geslacht; de hervorming van het huisgezin is een werk, dat eerst in opvolgende geslachten kan voleindigd worden. En daar is wat onzen moed verlevendigt, onze hoop bevestigt. Menig huisgezin is christelijk-godsdienstig. Dit openbaart zich in gemeenschappelijk gebed en dankzegging, gemeenschappelijke lezing van het woord des levens, liefde en gehechtheid tusschen ouders en kinderen, vergevingsgezindheid bij grove overtredingen, huwelijkstrouw bij tegenspoed. Voor waar, ook in de Minahassa is menig huis een huis des gebeds, eene woonstede des Heeren, omdat de liefde er woont, een tempel des Heiligen Geestes, want het leven en streven is Gode geheiligd. Dit geeft vrijmoedigheid tot de hope, dat het huiselijk leven onzer christenen allengs zal vernieuwd worden door des Heeren Geest.

De dageraad voorspelt een' helderen dag. Maar ook, de morgenstond is gekomen en nog is het nacht. Echtscheiding en overspel worden nog vaak gevonden. Een meer dan oppervlakkig waarnemer van het volksleven overtuigt zich spoedig daarvan. Zeker vindt een en ander, althans ten deele, verklaring in den ouden zuurdeesem des Heidendoms, waardoor de heiligheid van het huwelijk nog slechts ten deele gevoeld en erkend wordt. En daarbij hoe vaak is het huwelijk van twee jonge menschen geheel door de ouders en familieleden van beide partijen vastgesteld en gesloten, waarbij rekening gehouden werd met allerlei vragen van afkomst en bezit, doch niet met de neiging der jongelieden zelven. Soms ook, wie zal zeggen hoe vaak, wordt bij 't aangaan van een huwelijk slechts de zinnelijke lust gevolgd, of men beoogt eenige speculatie. Is het wonder, dat men hier en daar hoort van willekeurig verbreken van den huwelijks-

band, evenzeer van onwettige verbindtenissen tot zamenwonen. De laatste vloeijen vaak uit het eerste voort. Zij worden echter ook onafhankelijk daarvan maar al te vaak gevonden. Men berigt ons, dat in dit opzigt nadeelig werkt het voorbeeld van gepasporteerde soldaten, Minahassers, die, hoewel in onwettige verbindtenis met eene vrouw zamenwonende, zich met eene kerkelijke attestatie van elders bij de gemeente aansluiten, en zich overigens ook onberispelijk gedragen. Voor een deel is het onwettig zamenleven een voortduren van de verbindtenis vóór dat men christen werd. De belofte van na gedoopt te zijn, christelijk te zullen huwen, is wel afgelegd, doch wordt niet nagekomen. Onverschilligheid, valsche schaamte, maar ook domheid, zoo mede halstarrigheid, zijn zoovele oorzaken van het voortduren der onwettige verbindtenissen.

Dat het godsdienstig gehalte der gemeente op bovennoemde zaken grooten invloed oefent, is zonneklaar. Van daar dat echtscheidingen of ook onwettige verbindtenissen in vele gemeenten niet, of zeer zelden voorkomen. Waar de gemeente leeft en christelijk-godsdienstigen zin openbaart, is waakzaamheid, vermaning van ongeregelden en werkzaamheid tot bevordering van een' onberispelijken wandel bij allen. Daar is als van zelf veroordeeling van 't onbetamelijke, en ofschoon ook daar misstappen te betreuren zijn, is het alweder de gemeente, die zich beijvert, ergernissen te doen ophouden en het kwade te bestrijden.

Moet het nog gezegd worden, dat de taak der gemeente in dit opzigt uiterst moeijelijk wordt, in groote plaatsen, waar velerlei nationaliteiten, die niet tot de bevolking noch tot de gemeente behooren, verblijf houden? Van deze ziet men dikwerf losse zeden. En dit blijft niet zonder invloed op de bevolking zelve. Toch moet de christelijke

gemeente blijven getuigen voor reinheid van zeden. Zij moet het luide verkondigen, dat zonder heiligmaking niemand den Heer zien zal, dat de reinen van hart door Jezus worden zalig gesproken, dat een iegelijk, die zijne hoop op Christus vestigt, zich reinigt gelijk Hij rein is. Het licht zal zegevieren, want al wat openbaar maakt is licht, en het kwade wordt van het licht bestraft. Dat zal strijd geven, doch de overwinning is bij de discipelen van Jezus.

Het gemeenteleven ging zijn' stillen, geleidelijken, zoo wij hopen mogen, zijnen ontwikkelenden gang. Het godsdienstig leven? Over toeneming daarvan, in één jaar, gunstig getuigen, wij huiveren daartegen; een ongunstig getuigenis daarvan geven, het zou miskenning zijn van veel goeds, miskenning ook van de magtige werking van het Evangelie.

Maar zeker is het, dat het arbeidsveld de Minahassa groote verscheidenheid te aanschouwen geeft. Dit te verklaren zou tot uitvoeriger beschouwingen leiden dan de grenzen van dit berigt veroorloven. De korter of langer duur der Evangelieprediking onder de verschillende volksstammen, de persoonlijkheid van de eerste zendelingen en hunne opvolgers, de zeer uiteenloopende volksaard van de stammen, de wijze waarop het Christendom gevestigd of omhelsd werd, invloeden van velerlei aard, van buiten aankomende of van binnen ontspringende, zoo ten goede als ten kwade, maatschappelijke toestanden, die verre van gelijk zijn, en dergelijke, zouden te bespreken zijn.

Bovendien is het zeker, dat een krachtig getuigenis van de zijde van Zendelingen en Hulppredikers en van hun medewerkend personeel voor waarheid en geregtigheid, voor Christus en zijne verlossende genade, steeds

zeer noodig blijft. Het Christendom, in het hart des volks geworteld, zal opwassen, trots alle belemmeringen, tot een' heerlijken boom, in welks schaduw ruste zijn zal. Mogt het Evangelisch Christendom steeds meer wortel schieten, en zegepralen over bijgeloof en ongeloof!

Moet de Roomsche kwestie ditmaal geheel achterwege blijven in dit berigt? Ons dunkt, het is voldoende te verklaren, dat de Roomsche geestelijke in het verslagjaar zich bepaalde tot het herderlijk bezoek aan de Roomsche christenen. Het woelen van dezen laten wij liever onbesproken. Zij stichten op plaatsen waar zij eenigszins talrijk zijn, ontegenzeggelijk veel kwaad. Voorzigtigheid blijft ons aanbevolen, met opregtheid en liefde; en verdraagzaamheid was steeds een der sieraden van Jezus discipelen.

Aangaande den toestand van het heidendom tegenover het Christendom is boven reeds gesproken. Met uitzondering van Bantik, waar de voorvaderlijke godsdienst nog in al zijn kracht schijnt te bestaan, bleef er van de heidensche godsdienstplegtigheden weinig meer over dan eenige bijgeloovige gebruiken. In vorige berigten is dit herhaaldelijk aangetoond. Bij velen van het jonge geslacht is als een los zijn van allen godsdienst te bespeuren. Zij missen veelal den ernst, die zoo gewenscht is bij den overgang tot het Christendom. 't Is moeielijk hen te bewegen eenigen tijd gezet het voorbereidend onderwijs bij te wonen. Zij vinden dat lastig. Er behoort veel wijsheid toe, om dezulken te overtuigen van zonde, geregtigheid en oordeel, opdat zij christen wordende, niet maar den grooten stroom volgen, doch weten wat zij doen en waarom zij dat doen en zich later in hunnen wandel christenen betoonen.

Het aantal aangenomen lidmaten gedurende 1880 be-

draagt 1895. Ook omtrent het aannemen van nieuwe leden, en het catechetisch onderwijs is in vorige berigten uitvoerig gehandeld. Het zou overbodig mogen heeten, dat ook thans te bespreken. Steeds wordt gewenscht, dat het voorbereidend onderwijs tot het lidmaatschap meer algemeen en meer bestendig, met meer ernst en goeden wil werd bijgewoond en behartigd. Dit geldt vooral jonge lieden. Catechetisch onderwijs aan kinderen, het wordt nog slechts op enkele plaatsen gegeven, of liever gewaardeerd door ouders en kinderen. 't Is alweder in gemeenten, die ijver en opgewektheid openbaren, die school en gemeente naauw verbonden achten. Op vele andere plaatsen wordt beproefd, aanhoudend beproefd, de kinderen op geschikte tijden in de Bijbelsche geschiedenis te onderwijzen, maar het stuit af op onverschilligheid of magteloosheid van de ouders, op het geen lust hebben bij de kinderen, of op het dwaalbegrip, dat het catechetisch onderwijs enkel voor volwassenen is. Wij willen hopen, dat ook hierin allengs verbetering komen zal. En ook in dit opzigt hebben wij grond voor onze hoop, omdat hier en daar verbetering te bespeuren is.

Boven is over huisbezoek gesproken. Niet alle Zendelingen en Hulppredikers kunnen dat geregeld doen. Anderen gaan daarmede trouw voort. Steeds echter moet verklaard worden, dat het „zooveel mogelijk" geschiedt. En dit vindt zijne verklaring in de uitgestrektheid van de ressorten, in de bijkomende werkzaamheden en in de verschillende wijze waarop de gemeente-werkzaamheden geregeld zijn.

Doel van het huisbezoek is opwekking, verlevendiging van de enkele leden der gemeente, het bereiken van hen, die nooit kerk of onderwijs bezoeken, het leeren kennen van gemeentetoestanden en gemeentebehoeften. Dat veelzijdig doel wordt echter slechts gedeeltelijk bereikt. Menigeen

ontwijkt ons bij ons bezoek; mannen laten de ontvangst aan hunne vrouwen over; anderen doen schoone beloften, leggen aandoenlijke bekentenissen af, doch aan de opregtheid van een en ander valt te twijfelen. 't Is echter niet altijd zóó. Anderen wachten ons met blijdschap, en ontvangen het woord van vermaning en opwekking in liefde. Hier en daar ziet men vrucht in trouwer bijwonen van de onderlinge bijeenkomsten, geregelder leven, beter verzorgen van de kinderen, schoolgaan van dezen. En dit spoort ons aan, om met huisbezoek voort te gaan, al blijft de vrucht ook beneden wat wij wenschen.

De kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko werd met een gering aantal kweekelingen gaande gehouden door den zendeling DE LANGE. De terugkomst van den Directeur GRAAFLAND wordt verbeid. Moge alsdan de kweekschool haren ouden roem handhaven, en bij vermoedelijk gewijzigde methode op nieuw ten zegen worden van school en gemeente in de Minahassa.

Aan hetgeen boven gezegd is omtrent het streven van ouderlingen en diakenen, helpers in de gemeenten, benevens andere belangstellenden, naar gemeenschapsoefening, mag nog worden toegevoegd de mededeeling, dat er in 1880 op 15 en 16 December te Tondano eene algemeene bijeenkomst heeft plaats gehad. De uitgestrektheid van de negerij in verband met de bereidwilligheid en de waardeering van de gemeente, maakten het mogelijk, uitnoodigingen tot bijwoning van die bijeenkomst door de geheele Minahassa te zenden. Uit verschillende streken kwamen meer of minder belangstellenden op. Onderscheidene gemeentebelangen werden besproken, de band der gemeenschap werd gelegd of naauwer toegehaald, liefde ijver en geloof versterkt. Het was voor de gemeente te Tondano zeker eene groote voldoening, dat

de broeders en zusters van elders zich den togt niet beklaagden, maar zich veeleer verheugden over ondervonden zegen. Zóó moeten de gemeenten in de Minahassa één worden. De Heer der gemeente leide ons door Zijnen Geest, om dien weg naar Zijnen wil en tot Zijne eere te bewandelen.

Aan het einde van ons berigt zij openlijk dank gezegd voor waardeering, welwillendheid en medewerking. Wij blijven die op hoogen prijs stellen en verbeiden die ook in de toekomst.

De God en Vader van onzen Heer Jezus Christus bevestige het werk, dat Hij onder dit volk begon! Hij sterke allen, die door de Evangeliebediening aan het waarachtig welzijn van dit volk arbeiden. Maar Hij ook leide allen, die Hij over dit volk stelde door Zijnen Geest, opdat het maatschappelijk en geestelijk heil van ons volk steeds meer bevestigd worde. De Minahassa eene schitterende steen aan de kroon van den Christus; maar ook eene parel aan de kroon van Nederland! Dat zij het vereenigd streven van allen, die geroepen zijn de ontwikkeling van ons volk te leiden.

De Zendelingvereeniging in de Minahassa,
In haren naam,
De Secretaris,
H. BOOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1880; behoorende bij het: »Berigt nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1880."

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezegd. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	F. H. Linemann.					
»	Boenaken	»					
»	Tandjong-Parigi	»					
Negerie-baharoe	Tongkeina	»					
Arca	Tikala	»					
»	Sawangan	»					
Klabat-bawah	Paniki di atas	»					
»	Kajoewatoe	»					
»	Tomboeloean	»					
Tombariri	Tanawangko	M. H. Schippers.	3	42	45	—	5
»	Lemo	»	83	41	74	—	—
»	Lola	»	7	21	28	2	1
»	Ranotongkor	»	1	5	6	—	2
»	Taratara	»	20	30	50	12	1
»	Woloan	»	11	30	41	3	—
»	Mokoepa	»	8	10	18	—	—
»	Sendoek	»	21	38	59	—	10
»	Poöpoh	»	2	7	9	—	—
»	Koemoe-Arakan	»	3	6	9	—	1
»	Sondaken	»	4	3	7	—	—
»	Maäsin	C. J. van de Liefde.	—	—	—	—	—
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Louwerier.	—	32	32	21	—
»	Kajawoe	»	—	11	11	7	1
»	Kinilo	»	—	12	12	—	1
»	Tinoör	»	2	21	23	—	1
»	Lotta	»	3	9	12	—	1
»	Waremboengan	»	2	2	4	—	1
»	Koka	»	3	18	21	—	6
»	Kali	»	2	8	10	—	4
»	Tateli	M. H. Schippers.	1	10	11	6	3
»	Koha	»	8	39	47	6	2
Klabat-atas	Maoembi	F. H. Linemann.					
»	Kolongan	»					
»	Koewil	»					
»	Kaleosan	»					
Tonsea	Ajermadidi	H. J. Tendeloo.	1	40	41	89	17
»	Kema	»	1	32	33	31	9
»	Treman	»	—	81	81	—	10
»	Kassar	»	1	38	39	—	14
»	Toemaloentoeng	»	—	31	31	—	10
»	Sawangan	»	—	24	24	—	6
»	Tanggari	»	—	11	11	—	1
»	Soekoer	»	—	18	18	—	—
»	Lalkit	»	—	61	61	16	9
»	Tatalloe	»	—	18	18	—	5
»	Talawaän	»	—	26	26	15	10
»	Mapangit	»	—	14	14	23	10
»	Teteij	»	—	12	12	—	2
		Transp.	137	801	938	231	143

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	137	801	938	231	143
Tonsea	Lilang	H. J. Tendeloo.	—	19	19	21	6
"	Lansot	"	—	5	5	3	2
"	Tandjong-merah	"	—	5	5	6	2
"	Tonsea-lama	H. Rooker.	—	31	31	—	5
Likoepang	Lompias	H. J. Tendeloo.	—	21	21	14	5
"	Paslaten	"	—	10	10	16	1
"	Kohole	"	—	5	5	20	1
"	Batoe	"	—	15	15	—	7
"	Likoepang	"	—	13	13	6	5
Toulijan	Roöng	H. Rooker.	—	17	17	—	3
"	Tostoe	"	—	29	29	—	2
"	Rinegetan	"	—	17	17	—	8
"	Tounkoeramber	"	—	21	21	—	7
"	Wewalintouan	"	—	24	24	—	4
"	Rerewokan	"	—	13	13	—	3
"	Watoelambot	"	—	32	32	—	8
"	Wewelen	"	—	28	28	—	5
"	Marawas	"	—	9	9	—	3
"	Koija	"	—	33	33	—	6
"	Tandengan	"	—	24	24	23	2
"	Eris	"	1	29	30	—	11
"	Telap	"	—	22	22	38	1
"	Paloloan	"	—	14	14	39	—
"	Watoelanei	"	—	6	6	—	1
"	Kajoeroja	"	—	17	17	14	3
"	Kapataran	"	—	31	31	—	3
"	Seretan	"	—	7	7	—	1
Touloemambot	Kiniar	"	—	24	24	—	9
"	Taler	"	—	19	19	—	8
"	Liningaän	"	—	21	21	—	9
"	Katinggolan	"	—	17	17	—	5
"	Kendis	"	—	30	30	—	4
"	Wengkol	"	—	16	16	—	6
"	Ranowangko-atas	"	—	11	11	—	8
"	Loeaan	"	—	30	30	—	6
"	Papakelan	"	—	21	21	23	1
"	Toulijan-ketjil	"	1	27	28	20	6
"	Watoemea	"	—	15	15	17	3
"	Toelap	"	—	11	11	—	1
"	Laloempei	"	—	8	8	—	1
"	Ranowangko-bawah	"	—	11	11	—	—
"	Kombij	"	—	14	14	29	4
"	Sawangan	"	—	6	6	8	1
"	Kolongan	"	—	12	12	—	—
"	Rerer	"	—	12	12	15	2
"	Makalisoeng	"	—	12	12	24	4
"	Kinaleosan	"	—	3	3	11	1
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	J. Louwerier.	14	167	181	41	24
"	Tataäran	"	—	54	54	—	14
"	Pangolombian	"	—	26	26	—	6
"	Roeroekan	"	11	22	33	17	4
"	Koemelemboeai	"	1	5	6	1	—
"	Kembes	"	4	18	22	2	2
"	Sarongsong	"	2	53	55	5	9
"	Lahendong	"	—	20	20	4	1
"	Tondango	"	—	18	18	—	—
"	Pinaras	"	—	11	11	9	3
		Transp.	171	2012	2183	657	390

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	171	2012	2183	657	390
Tomoh.-Sarongsong	Ramboenan	J. A. F. Schwarz.	—	12	12	—	3
»	Sawangan	»	—	8	8	—	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	14	161	175	87	46
»	Atep	»	—	18	18	—	—
»	Palamba	»	—	5	5	—	1
»	Talawatoe	»	—	6	6	—	1
Kakas-Remboken	Kakas	»	—	117	117	—	51
»	Passo	»	—	77	77	42	6
»	Panasen	»	—	18	18	—	3
»	Tonlijan	»	—	23	23	—	4
»	Kaweng	»	—	24	24	10	9
»	Kajoewatoe	»	—	6	6	—	1
»	Karor	»	—	9	9	—	—
»	Sombokei	»	2	5	7	—	1
»	Remboken	»	—	180	180	129	24
»	Kasoeratan	»	—	26	26	15	4
»	Pareipei	»	—	25	25	9	1
Tompasso	Tompasso	»	25	107	132	55	29
»	Tollok	»	—	19	19	19	4
»	Kanonang	»	7	35	42	3	4
»	Pinalin	C. J. van de Liefde.	—	—	—	2	1
»	Palei	»	4	1	5	1	2
»	Ongkau	»	4	7	11	—	5
»	Tokin	S. Ulfers.	—	11	11	5	4
»	Wanga	»	—	14	14	9	3
»	Motoling	»	—	22	22	3	4
»	Raänan	»	9	7	16	—	2
»	Pontak	»	16	31	47	22	11
»	Popo	»	3	29	32	—	5
»	Mopolo	»	13	24	37	7	10
»	Lompad	»	1	21	22	9	2
»	Patjoean	»	3	9	12	2	2
Kawangkoan	Kawangkoan	M. Brouwer.	1	72	73	30	10
»	Tondegesan	»	—	25	25	11	4
»	Kajoewi	»	—	15	15	—	6
»	Boejongon	C. J. van de Liefde.	—	13	13	2	9
»	Paslaten	»	2	10	12	—	3
»	Kanejan	»	1	15	16	—	4
»	Koreng	»	—	13	13	4	—
»	Pinamorongan	»	6	18	24	16	1
»	Woewoek	»	2	17	19	16	6
»	Lansot	»	5	29	34	—	8
»	Lapi	»	—	15	15	—	1
»	Talaitad	»	—	13	13	—	—
»	Poigar	»	8	14	22	—	5
»	Koemelemboeai	S. Ulfers.	—	23	23	4	15
»	Woewoek-Malola	»	—	9	9	10	2
»	Karimbo	»	—	17	17	—	2
»	Wakan	»	1	7	8	5	7
»	Tewasen	»	—	29	29	15	10
»	Teëp	»	—	5	5	—	1
Sonder	Sonder	J. A. F. Schwarz.	65	88	153	—	33
»	Kolongan-atas	»	7	49	56	—	8
»	Kiawa	»	31	49	80	30	7
»	Leilem	»	50	79	129	36	12
»	Tintjep	»	26	33	59	—	13
»	Timboekar	»	11	18	29	—	12
		Transp.	488	3744	4232	1265	812

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	488	3744	4232	1265	812
Sonder	Tangkoenei	J. A. F. Schwarz.	—	11	11	—	7
"	Soeloecen	"	4	59	63	14	12
"	Pinapalangkow	"	10	21	31	11	3
"	Kapoja	"	—	18	18	24	7
"	Moente	"	—	4	4	—	4
"	Leleima	C. J. van de Liefde.	1	6	7	—	5
"	Toempaän	"	—	8	8	20	1
"	Matani	"	—	9	9	4	4
"	Popentolen	"	1	4	5	14	6
"	Soeloe	"	4	10	14	—	3
"	Sinengkejan	"	—	2	2	—	2
"	Tenga	S. Ulfers.	9	5	14	—	5
"	Pakoe-Weroe	"	19	16	35	—	7
"	Pakoe-Oerei	"	14	7	21	—	3
Tombassian	Amoerang	C. J. van de Liefde.	—	41	41	11	12
"	Bitoen	"	—	8	8	5	2
"	Pondang	"	—	7	7	—	4
"	Ranomea	"	—	5	5	—	1
"	Lopana	"	—	2	2	—	3
"	Ritei	"	—	10	10	—	4
"	Malenos	"	—	3	3	—	1
"	Malikoe	"	—	9	9	—	5
"	Toemaloentoeng	"	—	9	9	4	2
"	Tombassian-atas	M. Brouwer.	4	31	35	—	7
Roemoön	Roemoön-atas	C. J. van de Liefde.	4	42	46	—	6
"	Wijauw	"	—	6	6	—	—
"	Roemoön-bawah	S. Ulfers.	54	54	108	—	19
"	Eloesan	"	—	—	—	—	3
"	Winajan	"	—	—	—	10	3
"	Radei	"	2	—	2	—	6
"	Tawaäng	"	4	5	9	—	5
"	Tenga	"	6	3	9	—	1
Passan-Ratahan	Ratahan	J. N. Wiersma.	2	22	24	4	6
"	Passan	"	4	11	15	1	3
"	Wongkai	"	3	6	9	2	2
"	Wijauw	"	—	3	3	—	—
"	Benthenan	"	1	3	4	—	—
"	Tatengesan	"	4	1	5	—	—
"	Soemampouw	"	—	3	3	—	—
"	Lisoeng	"	11	4	15	2	2
"	Lindanen	"	—	4	4	—	2
"	Pololangan	"	—	—	—	—	2
"	Watoelinei	"	—	4	4	3	—
"	Liwoetong	"	13	8	21	—	1
"	Malompar	"	1	8	9	—	4
"	Pangau	"	—	7	7	1	1
Tonsawang	Moendoeng	"	8	4	12	—	7
"	Tombatoe	"	3	20	23	—	2
"	Kali	"	—	5	5	—	—
"	Loboe	"	19	9	28	—	6
"	Silian	"	18	17	35	—	—
			711	4298	5009	1395	1003

Uit het ressort van den Wd. Predikant te Menado zijn geene opgaven ontvangen.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. BOOKER.

RECAPITULATIE A.

DISTRIKT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado					
Negeri-baharoe					
Ares.....					
Klabat-bawah					
Tombariri	113	233	346	17	20
Kakaskassen	21	162	183	40	20
Klabat-atas.....					
Tonsea.....	3	466	469	204	118
Likoepang	—	64	64	56	19
Tondano-Toulijan	1	373	374	114	71
Tondano-Touloemambot.	1	320	321	147	79
Tomohon-Sarongsong ..	32	414	446	79	66
Langowan	14	190	204	87	48
Kakas-Remboken	2	510	512	205	104
Tompaso.....	35	387	422	137	88
Kawangkoan	26	359	385	113	94
Sonder.....	252	496	748	153	154
Tombasian	4	125	129	20	41
Roemoön	70	110	180	10	43
Passan-Ratahan.....	39	84	123	13	23
Tonsawang.....	48	55	103	—	15
Totaal.....	711	4598	5009	1395	1003

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE B.

ZENDELING, HULPPREDIKER OF Wd. PREDIKANT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
F. H. Linemann					
S. Ulfers	154	348	502	101	132
H. Rooker	2	724	726	261	155
H. J. Tendeloo.....	3	499	502	260	132
J. A. F. Schwarz ...	204	449	653	115	121
C. J. van de Liefde..	42	346	388	99	106
J. N. Wiersma.....	87	139	226	13	38
J. Louwerier	44	507	551	107	78
M. Brouwer.....	53	1004	1057	410	216
M. H. Schippers.....	122	282	404	29	25
Totaal.....	711	4298	5009	1395	1003

Gedurende de drie eerste maanden van 1880 werd de werkkring van Tanawangko nog bediend door den Hulpprediker van Tomohon. Daarna ontving die weder een eigen arbeider in den Hulpprediker SCHIPPERS. In de Statistieke opgaven en in deze Recapitulatie worden alle gedoopten, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in dit ressort aan den Hulpprediker Schippers toegekend. De Hulpprediker LOUWERIER doopte daarvan 55 volwassenen en 119 kinderen, nam de 29 lidmaten aan, en zegende er 3 huwelijken van in.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa.

H. ROOKER.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN

in de Minahassa,

op ultimo December 1880.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen.				Onder wiens leiding.
				Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet op konriden.	
1	*Ares*	Sawangan						Linemann.
2	"	Pandoe						3 Scholen.
3	*Klabat-atas*	Kolongan						
4	*Kawangkoan*	Koemelemboeai	N. Koliboe	78	47	125	95	
5	"	Woewoek-Malola	M. Rantoeng	29	27	56	30	
6	"	Karimbo	M. Kaligis	65	34	99	50	
7	"	Wakan	F. Lampoes	40	26	66	30	
8	"	Tewasen	I. Toemoejoe	66	26	92	40	
9	"	Teëp	I. Sani	13	8	21	13	
10	*Tompasso*	Tokin	J. Mowoto	48	28	76	50	
11	"	Wanga	J. Salangka	27	19	46	25	
12	"	Motoling	A. Lintong	38	19	57	30	
13	"	Raänan	M. Sarongsong	43	24	67	12	
14	"	Pontak	Z. Koemolontang	48	21	69	53	
15	"	Popo	K. Rantoeng	33	13	46	30	
16	"	Mopolo	I. Rompas	38	29	67	30	
17	"	Lompad	J. Rasoew	29	18	47	30	
18	"	Pitjoean	J. Paat	30	25	55	30	
19	*Roemoön*	Roemoön-bawah	S. Pangkei	81	47	128	50	
20	"	Eloesan	D. Roentoenoewoe	25	7	32	15	
21	"	Winajan	A. Tanor	22	14	36	25	
22	*Sonder*	Tenga	M. Oembo	39	18	57	25	
23	"	Pakoe-Weroe	N. Rindo-rindo	41	21	62	29	
24	"	Pakoe-Oerei	A. Loemintang	47	15	62	20	
				880	486	1366	712	Ulfers. 21 Scholen. Gezet opkomenden 52,1 °/₀.
25	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	212	87	299	180	
26	"	Kinaleosan	J. Manoppo	23	13	36	32	
27	"	Makalisoeng	S. Roemambi	28	19	47	43	
28	"	Rerer	J. Geroengan	56	24	80	74	
29	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe	27	36	63	61	
30	"	Sawangan	G. da Costa	23	18	41	40	
31	"	Ranowangko	J. Regah	28	27	55	54	
32	"	Laloempei	J. Kowaas	26	36	62	59	
33	"	Toeiap	E. Togas	37	32	69	66	
34	"	Kajoeroja	E. Koemontoij	25	23	48	47	
35	"	Watoelanei	A. Pangalila	32	28	60	55	
36	"	Telap	P. Makaliwei	50	50	100	69	
37	"	Watoemea	M. Legoh	41	37	78	55	
38	"	Eris	J. Motoeloh	57	36	93	41	
39	"	Tandengan	A. Kawengian	45	32	77	51	
40	"	Toulijan-ketjil	A. Walangare	49	58	107	83	
41	"	Seretan	E. Limpelehe	23	22	45	40	
42	"	Maoembij	H. Tampi	25	19	44	30	
43	"	Paloloan	A. Pandeilaki	26	18	44	20	
44	"	Papakelan	J. Wageij	39	28	67	43	
45	"	Koija	J. Girott	60	55	115	51	
46	"	Marawas	L. Mailangkaij	16	13	29	28	
				948	711	1659	1221	Rooker 22 Scholen. Gezet opkomenden 73,5 °/₀.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
47	*Tonsea*	Treman	N. Doemais	130	35	165	56	Tendeloo. 18 Scholen. Gezet opkomenden 43,5 °/₀.
48	"	Kassar	H. Tampie	128	35	163	56	
49	"	Toemaloentoeng	J. Loentangan	115	32	147	51	
50	"	Sawangan	H. Tonteij	84	64	148	72	
51	"	Tanggari	F. Walanda	27	15	42	31	
52	"	Soekoer	I. Woelloer	40	26	66	36	
53	"	Laikit	J. Maramis	116	84	200	52	
54	"	Tatelloe	W. Kamagi	93	43	136	58	
55	"	Talawaän	E. Montoeng	66	34	100	75	
56	"	Mapangit	F. Mantiri	51	24	75	31	
57	"	Teteij	S. Tirajoh	40	30	70	39	
58	"	Lilang	A. Maramis	35	15	50	25	
59	"	Lansot	A. Woeisan	16	11	27	14	
60	"	Tandjong-merah	J. Inaraij	15	10	25	14	
61	*Likoepang*	Lompias	A. Dendeng	56	42	98	38	
62	"	Kokole	W. Roemimpoenoe	18	17	35	10	
63	"	Paslaten	J. Rorimpandei	44	28	72	24	
64	"	Batoe	D. Tangkilisan	59	32	91	63	
				1133	577	1710	745	
65	*Sonder*	Sonder	J. Roemokoi	158	73	231	128	Schwarz. 9 Scholen. Gezet opkn. 51,9 °/₀.
66	"	Kiawa	S. Kamagi	93	44	137	49	
67	"	Leilem	E. Koho	68	55	123	60	
68	"	Tintjep	N. Ratoe	40	18	58	37	
69	"	Timboekar	N. Roemokoi	23	11	34	29	
70	"	Pinapalangkow	S. Rakian	47	32	79	32	
71	"	Kapoja	F. Sangeroki	42	28	70	40	
72	"	Moente	A. Raoe	17	12	29	19	
73	*Sarongsong*	Ramboenan	P. Moemoe	31	7	38	21	
				519	280	799	415	
74	*Tombassian*	Pondang	P. Ondang	50	41	91	47	van de Liefde. 12 Scholen. Gezet opkomenden 58,4 °/₀.
75	"	Ritei	S. Lapian	59	41	100	63	
76	*Kawangkoan*	Paslaten	T. Rompas	19	11	30	12	
77	"	Kanejan	L. Ratag	54	38	92	77	
78	"	Koreng	Z. Sinjal	55	35	90	62	
79	"	Pinamorongan	E. Oroh	51	34	85	48	
80	"	Woewoek	A. Roemengan	63	47	110	68	
81	"	Lapi	G. Rompas	41	34	75	50	
82	"	Talaitad	O. Ratag	34	22	56	31	
83	"	Poigar	I. Rompas	32	—	32	10	
84	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	59	35	94	42	
85	*Roemoön*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	69	69	138	70	
				586	407	993	580	
86	*Passan-Ratahan*	Ratahan	H. Montol	66	28	94	38	Wieranna. 15 Scholen. Gezet opkomenden 41 °/₀.
87	"	Lindanen	W. Sandag	43	26	69	29	
88	"	Tatengesan	C. Rahoetoi	20	13	33	13	
89	"	Soemampouw	A. Lengkei	16	10	26	13	
90	"	Wijauw	A. Pondaäg	26	16	42	20	
91	"	Wongkai	E. Oentoe	33	7	40	17	
92	"	Pangau	M. Woeisan	21	14	35	18	
93	"	Lisoeng	H. Toemoendo	21	8	29	17	
94	"	Watoelinei	W. Gijo	19	15	34	17	
95	"	Liwoetoeng	E. Giusoe	62	29	91	18	
96	*Tonsawang*	Moendoeng	P. Soepit	46	13	59	16	
97	"	Tombatoe	Vacant.	68	27	95	38	
98	"	Silian	J. Borang	48	16	64	26	
99	"	Loboe	J. Polocan	72	—	72	38	
100	"	Kali	E. Ngongoloi	32	9	41	20	
				593	231	824	338	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
101	*Tomohon*	Tomohon	E. Lasoet	113	39	152	98	
102	"	Tataäran	C. Palar	91	40	131	32	
103	"	Roeroekan	S. Gosal	47	30	77	47	
104	"	Koemelemboeai	J. Roentoekahoe	12	6	18	5	
105	*Sarongsong*	Lahendong	J. Lantang	55	34	89	45	
106	"	Tondango	Z. Pijoh	30	24	54	34	
107	"	Pinaras	M. Gosal	35	19	54	20	
108	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandak	28	14	42	24	
109	"	Kajawoe	J. Toerambi	27	18	45	33	
110	"	Kinilo	D. Pangemanan	39	8	47	24	
111	*Tomohon*	Pangolombian	D. Wajong	43	8	51	22	
112	"	Kembes	S. Rengkoe	48	5	53	13	
113	*Kakaskassen*	Tinoör	S. Liwoe	44	10	54	26	
				612	255	867	423	Louwerier. 13 Scholen. Gezet opkomenden 48,7 °/₀.
114	*Langowan*	Atep	J. Malingkonor	34	26	60	51	
115	"	Palamba	J. Tawan	37	20	57	45	
116	"	Talawatoe	J. Geroengan	19	16	35	20	
117	*Kakas*	Passo	K. Soepit	115	70	185	125	
118	"	Panassen	L. Wawoloemaja	39	33	72	35	
119	"	Toulijan	N. Monintja	40	34	74	45	
120	"	Kaweng	S. Roemondor	33	24	57	35	
121	"	Kajoewatoe	N. Roemajar	36	24	60	35	
122	"	Karor	N. Paoki	21	25	46	30	
123	"	Sombokei	D. Assa	11	5	16	15	
124	*Remboken*	Remboken	J. Pangemanan	90	60	150	80	
125	"	Kasoeratan	J. Kaligis	60	57	117	62	
126	"	Pareipei	K. Rondonoewoe	33	29	62	35	
127	*Tompasso*	Tompasso	G. Tampanawas	144	120	264	93	
128	"	Tollok	M. Mandang	60	40	100	55	
129	"	Kanonang	J. Koemaseh	30	10	40	15	
130	*Kawangkoan*	Kawangkoan	I. Soerentoe	117	59	176	65	
131	"	Tondegesan	A. Koehoe	50	37	87	42	
132	"	Kajoewi	M. Kaligis	24	29	53	45	
133	*Tombassian*	Tombassian-atas	S. Oemboh	60	29	89	60	
				1053	747	1800	987	Brouwer. 20 Scholen. Gezet opkomenden 54,8 °/₀.
134	*Tombariri*	Woloan	E. Wageij	98	38	136	20	
135	"	Sendoek	J. Wehantouw	37	27	64	29	
136	"	Mokoepa	J. Pangemanan	24	12	36	14	
137	*Kakaskassen*	Koha	J. Wakari	39	31	70	25	
				198	108	360	88	Schippers. 4 Scholen. Gezet opkn. 24,4 °/₀.

RECAPITULATIE.

NAMEN DER ZENDELINGEN.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
F. H. Linemann . .	Menado	3				
S. Ulfers	Koemelemboeni . . .	21	880	486	1366	712
H. Rooker	Tondano	22	948	711	1659	1221
H. J. Tendeloo . . .	Ajermadidi	18	1133	577	1710	745
J. A. F. Schwarz . .	Sonder	9	519	280	799	415
C. J. van de Liefde.	Amoerang	12	586	407	993	580
J. N. Wiersma . . .	Ratahan	15	593	231	824	338
J. Louwerier	Tomohon	13	612	255	867	423
M. Brouwer	Langowan	20	1053	747	1800	987
M. H. Schippers . .	Tanawangko	4	198	108	306	88
	Totaal	137	6522	3802	10324	5509
						53,3 %

Betrekkelijk de scholen N°. 1, 2 en 3 zijn geene opgaven ontvangen.

N°. 9, 15, 18, 20 en 22 waren Negerijscholen. Als zoodanig opgeheven, heeft de zendeling zich die scholen aangetrokken.

N°. 25 heet eene gemeenteschool. De gemeente draagt wel tot hare instandhouding bij, maar bijzondere gaven doen het meest. N°. 42 wordt door een hulponderwijzer gehouden. N°. 41 en 46 worden door onderling hulpbetoon onderhouden. N°. 42 komt nu ook ten laste van dit fonds.

N°. 72 werd in October 1879 als Negerijschool gesloten, doch in December van datzelfde jaar als gemeenteschool weder geopend.

N°. 89, Soemampouw, vroeger eene Negerijschool, is in de plaats getreden van die te Benthenan, welke wegens gebrek aan leerlingen moest gesloten worden. N°. 97 is voorloopig gesloten tengevolge van de oprigting eener gouvernementsschool, en overgebragt naar N°. 99, waar vroeger eene Negerijschool was. N°. 100 werd op nieuw geopend. Bijdragen in de gemeenten maakten het mogelijk 15 scholen in dit ressort te onderhouden in stede van 12.

De school te Sarongsong, hoofdplaats van het Distrikt van dien naam, is tijdelijk gesloten. N°. 111, 112 en 113 zijn Negerijscholen, of liever heeten zoo. De onderwijzers ontvingen gedurende 1880 geen traktement. De Hulpprediker voorzag daarin door het tijdelijk ongebruikte traktement van Sarongsong en uit andere fondsen.

N°. 120 is eene gemeenteschool.

Op sommige plaatsen werken de menigvuldige marktdagen in den omtrek zeer nadeelig op de gezette opkomst. Elders deden dat kwaadaardige koortsen. Wederom elders nam de gezette opkomst toe, door dat maanden, ja, jaren lange schaarschte van levensmiddelen week voor voldoende oogsten.

TONDANO, 31 December 1880.

Voor de waarheid van deze opgaven,
De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,
H. ROOKER.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Hoe de Javanen hunne tanden verzorgen.

„Slecht; zeer slecht", hoor ik u zeggen. En gij meent in uw recht te zijn met er zoo over te denken. Nog onlangs hebt gij er u aan geërgerd. Uw jongste bedienden, – ze hadden nog maar nauwelijks den tijd der eerste jongelingsjaren bereikt, – waren door de natuur beschonken met een gebit zoo melkwit, dat het den trots zou hebben uitgemaakt van menigen Europeaan. En zie, wat gebeurde? Zij vroegen een paar dagen „pĕrmissie."

In de kampong lieten zij nu die prachtige rijen tanden afzagen, afvijlen en gitzwart maken.

Wat een wansmaak! zeggen wij; maar Krômô en Djinĕm, die ook in zeer veel andere zaken geheel het tegenovergestelde gevoelen en denken, vinden zoo'n zwarten, ouden mond het toppunt van welvoegelijkheid en bevalligheid.

Dit is zeker, al de mohammedaansche Insulaners verplegen, zij 't dan ook op hunne wijze, hun gebit steeds met de meeste zorg; dikwijls ten koste van veel pijn en smart; en altijd, schoon doorgaans onwetend, ter vervulling eener godsdienstige verplichting.

't Zij ons vergund u dit nader toe te lichten.

Dat boertje daar, – hij heeft, als bijna al zijns gelijken, niet veel meer dan een bunder lands onder den ploeg, –

is tevens tandmeester (1) of zooals de inlanders hier zeggen: toekang pangoer (2): tandenvijler.

't Is in den slappen tijd. De tĕgals zijn beplant en de sawahs staan reeds groen. Men kan nu eens aan uitgaan of aan ander werk denken.

Toen hij nog in de kracht van zijn leven was, ging de man er in dit seizoen meermalen op uit naar de desas, en als hij daar dan aankomende jongelingen of maagden zag, weêrklonk zijne stem: „Pangoer! pangoer!"

Hij is thans te oud om te reizen. Daar komt bij, dat zijn naam gevestigd is. Men komt nu bij hem.

Er gaan juist een paar jongelui zijne eenvoudige bamboezen woning binnen. Fluks wordt door den Kjaï het receptie-matje over de grovere mat op den ambèn (bank) uitgespreid. De gasten zijn weldra gezeten, achteloos met de beenen bij de bank neêr. Een zeer sterk kopje kahwô, breiërig dik van de vele gestampte grove poederkoffie, staat al spoedig voor hen gereed. Maar uit verlegenheid en linkschheid kijken ze een' geheel anderen kant uit.

De Kjaï zet zich bij de jongelieden neêr. »Wij wenschten wel door u gevijld te worden." »Zoo. Dat kan gebeuren. Het is voegzaam en gepast. Hoe wilt ge gedaan worden? Widji kraï (bijna puntig)? – Of widji sĕmongkô (minder puntig)? - Of vlak tot op het tandvleesch? (3) Of maar een weinig gelijk af?" – (4)

Meestal wordt de laatste bewerking gekozen, en dan, hoe dichter bij de stad, des te minder men laat afvijlen, uit vrees vooral om door de njonjas als tandelooze oudjes beschaamd gemaakt te zullen worden. En beschaamd te staan is voor den Javaan nog veel erger dan rotanslagen.

De Kjaï neemt nu zijn gereedschapszak, of mandje, of bakje. Achtereenvolgens legt hij het wel onderhouden, dikwijls door rattenkruid, zemelen en citroensap gewreven

gereedschap er uit op de amben: een kleine, fijne zaag, een item fijn beiteltje, een dito vijltje, een gewone beitel, een platte vijl, een ijzeren hamertje, een aanzetsteentje. (5)

Zoo noodig wordt het gereedschap eerst nog eens goed aangescherpt.

Dan zet de oude tandenverknoeier een klein bankje voor de amben gereed. No. 1 uitgenoodigd maar te beginnen, legt zich op den grond, met het hoofd op dit meubel. Na hem geblinddoekt te hebben, spreekt de Kjaï, gehurkt voor de ḍingklik (het kleine bankje), al blazende en spuwende 3 × 3 maal deze of een soortgelijke tooverformule (6) over den patiënt uit: tjiptô rôsô noenggal rôsô aranné wôdjô, moeljô rôsô aranné sĕpoeh. Adĕm asrĕp saking Allah. Gelijk al de djôpôs (gebeds- of tooverformulen) laboreert ook deze djôpô Panôwô niet aan te groote duidelijkheid.

Zij moet dienen om de operatie voorspoedig te doen afloopen.

't Jonge mensch opent den mond. Hoe geel ziet die er uit! Dat komt van de bras (rijst) en de koenir (kurkuma), ter vergemakkelijking van de kunstbewerking zooeven gekauwd. Gamoh, zacht te behandelen, zoo noemde de operateur het gewenschte resultaat van dat middel.

Moeten de tanden puntig worden bewerkt, zoo blijft het zaagje ongebruikt. Terwijl de mond met een paar zachte houtjes van den djarak tjinô wordt opengehouden, wordt de beitel links en rechts overlangs aangelegd, en telkens met het ijzeren hamertje flink aangeslagen, totdat het verlangde model is verkregen. Dit wat betreft de vier boventanden. Nu komen de twee hoektanden aan de beurt. Zijn ook deze genoegzaam gebeiteld, dan worden de gepunte tanden met den pangĕloes of de fijne vijl netjes afgewerkt. Is dit geschied, dan wordt de

banjon voor den dag gehaald. De banjon is, zooals den lezers bekend is, kokoswater, waarin men een stuk gloeiend ijzer eenige dagen heeft laten staan. 't Dient om de tanden zwart te maken. Sommigen kauwen eerst nog de jonge vrucht van den granaatappel, om de tanden nog schooner — d. i. nog zwarter te krijgen.

Met de banjon wordt dan nog eenige maanden gespoeld, èn om 't gitzwart te bestendigen, èn om pijn en verbloeding tegen te gaan.

Er zijn anderen, die de beide voortanden maar weinig laten afzagen, om ze dan geel te maken of in goud te vatten. Onder de grooten in de vorstenlanden moet dit meermalen plaats hebben; 't schijnt eene afwijking te zijn van de oorspronkelijke inzetting.

Heeft de toekang pangoer zijn zwaarwichtig werk na ongeveer een 20 minuten verricht, dan wordt hem door zijn slachtoffer de gebruikelijke wĕdjani aangeboden: een tros pisang, de benoodigdheden voor een sirihpruim en eenige centen, soms tot een kwartgulden, al naar dat de man zijne kunst getoond heeft.

De jonge man krijgt nu nog eenige medische voorschriften: hij mag geen suiker, geen tamarinde, geen lombok, geen zeevisch, geen gedroogde noch gezouten visch en geen kippenbeentjes eten. (7)

Als teeken, dat men ze thans voor vol aanziet, als man aanmerkt, wordt hun vóór 't heengaan door de vrouw des huizes de sirihbak gepresenteerd.

Ze mogen thans gaan kauwen en trouwen naar hartelust; immers na de besnijdenis is nu ook de laatste hand der beschaving, der fatsoeneering aan hen gelegd. De Pĕngoeloe zal er nu niets tegen hebben, hen te gelegener tijd te paren; ik moest kunnen zeggen: in 't huwelijk te verbinden.

Hoe kwam men toch tot zoo'n afschuwelijk gebruik als 't pangoer?

De Ambiô, - de geschiedenis der profeten, - heldert ons de zaak op. In de Lakad, het laatste gedeelte van dit boek, vinden wij het verhaal van een' oorlog, door Mohammed met den vorst van Lakad gevoerd. Dit verhaal luidt verkort aldus:

Mohammed had een' oom, genaamd Djajeng Rônô, alias Bagendô Ambjah, een dapper strijder, begaafd met bovennatuurlijke macht, steeds gewild voorvechter in den oorlog. Tot op hoogen leeftijd, toen zijn gezicht hem reeds begon te begeven, bleef hij toch nog altijd een ontzagverwekkend man. Het was in dezen tijd, dat Mohammed den vorst van Lakad met geweld trachtte te dwingen om moslim te worden.

Maar deze wilde dat volstrekt niet, en verscheen zelfs voor Mekka om het te veroveren. Hij dolf echter het onderspit.

Op revanche bedacht, vroeg hij een naburig rijk om bijstand. De heidensche vorst van dat rijk, Djênggi genaamd, allerwege geducht, beloofde hem te helpen.

Nu werd er wederom slag geleverd. De strijders onder Djajeng Rônô werden door gegraven kuilen verschalkt. Zoo stierf de uitgelezen krijgsman den dood der dapperen, en zijne soldaten sloegen allen op de vlucht. De profeet Mohammed vlood hierop met zijne getrouwen naar een afgelegen bosch, waar hij zich in de struiken verschool. Doch ook hierheen kwamen de vijanden. Maar nu trof het, dat een bijenzwerm op den boom neêrstreek, die zich boven Mohammed's schuilplaats verhief. „Jongens," zoo sprak een van Djênggi's soldaten, „ik vermoed, dat hij zich in dit bosch verborgen heeft." „Toch niet," hernam een ander, „dat is niet wel mogelijk. Immers, waren hier zoo even menschen gekomen, dan waren die boschbijen zekerlijk weggevlogen. Dit is een stellig teeken, dat zich in die struiken niemand

heeft verborgen." Op deze wijze werd de profeet door Gods barmhartigheid bewaard. De bijen gonsden (8) maar, 't was, of het die beestjes er om te doen was Mohammed van dienst te zijn. De man Gods loofde dan ook den Allerhoogste, zeggende: „O Heer! die de geheele wereld verzorgt en behoedt, gij waakt mede over mij door tal van teedere middelen." Intusschen was een ander gedeelte van het overwinnend leger genaderd. En daar waren er onder, die het lage hout wilden omkappen. Zoodra hoorde Mohammed niet van dit voornemen, of hij sloop met zijn gevolg naar een' nabijgelegen, zeer diepen, maar drogen put. In een oogwenk waren allen er in neêrgedaald. Nauwelijks zaten zij er in, of er kwam een tuinhagedis opdagen, die de voetsporen in het gras geheel en al uitwischte. (9) Na dezen naderde de kĕmlandingan (10), een vinger groote, zwart en groen gestreepte boomspin. Al spoedig had deze voor den ingang van den put zijn prachtig, geelachtig net geweven. De nabijzijnde soldaten dachten er dan ook in de verte niet aan, dat achter dit reusachtig spinneweb nog zoo even menschen zich zouden hebben kunnen verbergen. Evenwel een ander groepje, dat na dezen op de plaats aankwam, voedde achterdocht. „De profeet der Islamieten kan zich in dien afgelegen put best verscholen hebben," zeide er een. Maar een soldaat der eerst aangekomenen, gaf dit in 't geheel niet toe. Hij wees er op, dat men geen enkel voetspoor zag en ook op het colossale spinneweb. Eindelijk stemde men met hem in, en zette de drijfjacht voort. Toen kwam weder eene andere afdeeling van het leger, die ook bij den put stilhield. „Misschien is hij daar wel ingegaan," sprak de aanvoerder. „Laat ons steenen naar beneden werpen." Zoo gezegd, zoo gedaan. Over hunne ruggen heen wierpen zij nu keiën in de diepte.

Juist op dat oogenblik keek Mohammed naar boven, met het gevolg, dat vier zijner bovenvóórtanden werden verbrijzeld. Doch dit was niets. Immers allen waren gespaard gebleven, en de vijand verwijderde zich onverrichter zake. Uit blijdschap omhelsde men elkander, al weenende.

Eenigszins tot zich zelf gekomen, viel het Mohammed's volgelingen in het oog, dat de lippen van den profeet rood zagen van bloed, en dat zijne boventanden waren afgebroken. Zij vonden dit mooi. En om het zooveel mogelijk na te volgen, werd het van nu af mode, dat men zijne vier bovenvóórtanden liet afvijlen, betel begon te kauwen en tabak te pruimen. Nabi Mohammed bewilligde daar niet alleen in, maar maakte het ook tot eene inzetting.

Het mag vreemd heeten, dat vele Arabieren en tal van santris deze verplichting niet nakomen, terwijl niet weinig Chineezen, – mannen zoowel als vrouwen, - zich aan het pangoer onderwerpen.

Opmerkelijk is het ook, dat de christen-inlanders er niet af te brengen zijn.

Het verdient mede de aandacht, dat de Insulaners over het geheel zich zoo bereidvaardig aan dit gebruik onderwierpen.

De Javanen verklaren dit zelf op deze wel aanneembare wijze: „Velen van ons hebben een ongelijk gebit, de eene tand steekt dikwijls vóór de andere uit, of ook de lip wipt op, doordat al de tanden te ver vooruitsteken. Dit komt, doordat wij de gewoonte hebben al afscheurende en aftrekkende met de tanden te eten. Zoo komen velen onzer nog jong zijnde er eenigszins uit te zien als honden of als apen, waarvoor men ons dan ook dikwijls uitscheldt." (11)

Het pangoer komt aan dit gebrek te gemoet, daar het aan den mond weder een' meer menschelijken vorm geeft. Overigens, ieder land zijne „gewoonte" zegt de Javaan, en hij laat u maar praten, als gij het beproeft hem van deze adat af te brengen.

J. KREEMER.

---

(1) Meermalen vervult hij ook de betrekking van circonciseur.

(2) ꦲꦏꦼ is Ngoko, ꦲꦤꦲꦼꦢ Krômô.

(3) ꦤꦶꦢꦲꦤꦲꦼꦢ

Wie deze bewerking ondergaat, moet vooral veel pijn uitstaan. Meestal volgt er een hevige zwelling en ruime en langdurige verbloeding.

(4) Anderen gaven vijf wijzen van pangoer op: de vijfde manier, ngëlar djontrô, zou dan beteekenen:
de tanden een weinig gelijk af en aan beide zijden een weinig schuin ingevijld.

Men gaf ons deze afbeelding van de verschillende bewerkingen:

Bij de twee laatstgenoemde maakt men de tanden niet zwart.

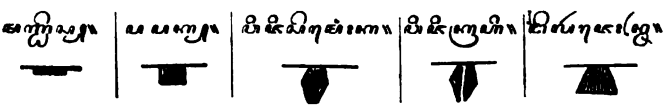

(5) Een volledíger opgave der bökakas (gereedschappen): 3 soorten van beitels, als: de gewone beitel, de tatahkl oentoeng: (ꦠꦠꦃꦏꦸꦤ꧀ꦠꦸꦁ), een hol beiteltje en de tatah tëkoek pëndjatos (ꦠꦠꦃꦠꦼꦏꦺꦴꦏ꧀ ꦥꦼꦤ꧀ꦗꦠꦺꦴꦱ꧀ een klein, rond beiteltje). Na het beitelen wordt eene kleine vijl gebruikt; na 't zagen de pangongkék (ꦥꦔꦔꦺꦏ꧀) kleine nijptang. Na het vijlen wordt de pangëloes (ꦥꦔꦭꦸꦱ꧀), een zeer fijn vijltje ter hand genomen.

Van een obeng en pangot vinden wij ook nog gewag gemaakt.

(6) Het is uiterst moeilijk om achter de djôpôs en dowôs en rapals, te komen. Vraagt men er een mohammedaan naar, dan heet het, dat zoo'n tooverformule, door die zoo maar meê te deelen, hare scherpte, hare kracht zou verliezen. Bij de christen-inlanders, die aan deze geen waarde meer hechten, kan men voor dit onderzoek dan ook beter terecht.

(7) De Javaan vermaalt gewoonlijk ook de kippenbeentjes met zijne tanden.

(8) ꦗꦼꦁ van bijen bij een' boom oploopen.

ꦱꦫꦏꦺꦴꦏꦫꦏꦺꦴꦤ꧀ 't Kraaien van een' boschhaan.

(9) Volgens anderen was dit een kikvorsch. De tuinhagedis lekte Mohammeds voeten. Een boschhaan kraaide in de onmiddellijke nabijheid van den put. Met de kĕmlandingan, de tuinhagedis en den kikvorsch maakten zij den vijand het spoor van den profeet bijster, en daarom beval hij deze dieren niet te dooden. De muurhagedis en de hond, die hem bijna verklapt hadden, werden met al hunne nakomelingen door den Godsman voor onrein verklaard. Eenigszins vrome Moslims, zooals de santris b.v., houden zich nog steeds aan deze traditiën.

(10) Als vele andere insecten geldt deze spin onder de Inlanders als eene lekkernij.

(11) [illegible] een doodskop van een paard en scheldwoord voor ongevijlden.

[illegible], tanden zoo maar te zien als van een dood paard.

J. K.

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

Circulaire van het Anthropologisch genootschap te Hamburg.

Van wege de „Anthropologische Gesellschaft", te Hamburg is dezer dagen het volgende rondschrijven uitgegaan, dat wij hier overnemen, omdat de daaraan toegevoegde vragen, ook in onze Zendingen, hier en daar, als leiddraad bij voortgezet of vernieuwd onderzoek kunnen dienen. De lezers van ons Tijdschrift zullen intusschen opmerken, dat onze zendelingen reeds vele van de gestelde vragen beantwoordden, en dat, hoe noodig het ook zij, dat het onderzoek krachtig en met tact worde voortgezet, de geschriften van het Bataviaasch Genootschap, van de Maatschappij voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, enz., wat onze Indiën betreft, overvloed van bouwstoffen bevatten. N.

P. P.

Met het doordringen der beschaving verdwijnen de natuurvolken meer en meer; terwijl zij in den maalstroom van de nieuwe levenswijze worden medegesleept, verdwijnen hunne oude zeden en gewoonten. Wij beschouwen het derhalve als een' pligt van de wetenschappelijke ethnologie, het weinige, dat nog in zijne oorspronkelijkheid bestaat, voor vernietiging te behoeden, en de enkele authentieke fragmenten te bewaren van een tijdvak, dat zijnen ondergang te gemoet gaat.

Het ondergeteekende Anthropologische genootschap te Hamburg wendt zich dus tot allen, die uit den aard van hunne betrekking of van hun beroep daartoe gelegenheid hebben, vooral tot consuls, zendelingen, kooplieden, scheepsgezagvoerders, enz. met het beleefd verzoek, hunne aanteekeningen omtrent weinig bekende landen en hunne bevolkingen op de bijgevoegde bladen in te vullen.

Daar de vragen opzettelijk kort en in beperkten getale gesteld zijn, zoo merken wij op, dat alle verdere mededeelingen over het karakter van het land, aanteekeningen omtrent het klimaat, verbeteringen van kaarten en zeilkoersen, dankbaar zullen aangenomen worden. Hun wordt verzocht, de woorden in de inlandsche talen duidelijk te schrijven, óf naar duitsche of engelsche schrijfwijze, óf indien mogelijk, liever nog naar LEPSIUS standaardalphabet (Londen en Berlijn, 1863). Voorts gelieve men vooral onderzoek te doen naar de inlandsche namen van de verschillende eilanden, districten, stammen, gereedschappen, enz. en hunne etymologische beteekenis.

Een' grooten dienst zou men bewijzen door het inzenden van ethnographische voorwerpen, photographien, modellen, enz., die in het ethnographisch museum zullen geplaatst worden. (1)

Ieder, dien dit blad in handen komt, verpligte ons door het verleenen van zijne hulp ter bereiking van het doel, dat wij ons voorstellen.

Men gelieve het terug te zenden met het naauwkeurig adres van hem, aan wien wij de antwoorden op onze vragen verschuldigd zijn.

Anthropologische Gesellschaft, zu Händen des Dr. med. R. KRAUSE.

Hamburg, Germany.

De vragen nu zijn de volgende:

1. Wat is de *naam* van den stam in zijne eigene taal? 2. Waar is zijne *woonplaats?* 3. Hoe is zijne *huidskleur?* 4. Is het *haar* glad (sluik), ligt of sterk golvende, kroes of wollig? Wat is de natuurlijke kleur?

5. *Kleeding?* – Stoffen: huiden, vezelstoffen, boomschors, wol, enz. – Gebruikt men voorschoten en gordels? Hemden? kleedingstukken voor mannen en vrouwen? Omslagdoeken en mantels? Voetbekleeding? Hoofdbedekking?

6. Waaruit bestaan de *versierselen?* Hoe worden zij gedra-

---

(1) Hier mogen wij echter herinneren, dat ook voor het Ethnographisch museum te Leiden het zelfde verzoek gedaan is, en dat ook de bepaald Oost-indische verzameling in ons Zendelinghuis voor vermeerdering vatbaar is.

gen? *a.* Hoofdversierselen? Hoe wordt het haar opgemaakt? Sieraden voor het haar (vederen, kammen, enz.), voor de oeren, den neus, de lippen? – *b.* Halssieraden: Halskettingen, ringen? – *c. Borstsieraden?* – *d.* Braceletten en armbanden? – *e.* Vingerringen, enz.? – *f.* Been- en enkelversierselen?

7. Ziet men *likteekens* op het ligchaam of in het gelaat, of *doorboringen* van ligchaamsdeelen, als neus, ooren, enz? *Beschildert* men het ligchaam? Is het *tatoeëren* bekend?

8. Heb gij ook teekenen gezien van het *veilen* of *uitstooten* der tanden?

9. *Wapenen:* lansen, bogen, pijlen, knodsen, dolken, zwaarden, slingers, werpstokken, speerwerpers? – De stoffen, waaruit zij vervaardigd zijn en hunne versierselen?

10. Hoe dragen zij die? Gebruiken zij vergiftigde wapenen? Wat zijn de ingrediënten van hunne vergiften?

11. *Defensieve* wapenen (schilden, armbanden, enz.)?

12. *Woningen:* Hoe zijn de dorpen aangelegd? (Op palen, enz.). Bouwmaterialen van de hutten, de muren, het dak?

13. Zijn er *openbare gebouwen, tempels, gewijde offerplaatsen*, enz. voor de goden opgerigt?

14. Hebben zij *oude versterkingen*? Hoe zijn deze zamengesteld en gelegen?

15. Wonen zij in *tenten, holen*, etc., in plaats van in hutten?

16. Het *inwendige* van de woningen? (Matten, dekens, versiering.)

17. *Huisraad?* (gemaakt van potaarde, hout, plantenstoffen, glas, metaal, schelpen, steen of beenen.) Geef, als het mogelijk is, teekeningen van de versieringen en beschrijving van de kleuren.

18. Waaruit bestaan de *kleurstoffen*, en welke kleurmengsels worden doorgaans gebruikt?

19. *Gereedschappen voor handwerken* (weefstoelen), *landbouw, visscherij, jagt?*

20. *Vaartuigen* (met toebehooren: roeispanen, pagaaijen, riemen, zeilen, zeemans, enz.) Vorm?

21. *Voertuigen* en wat op rijden betrekking heeft?

22. Bestaat er *veeteelt?* 23. Welke *huisdieren* heeft men er?

24. Wordt de *grond bebouwd*, en waarmede?

25. Worden er *metalen* gewonnen, en hoe is de bewerking?

26. Wat wordt *te koop* of *in ruil* aangeboden? Is er neiging tot handel te bespeuren? 27. Waarvan bedient men zich tot *bepaling van waarden?* (Schelpen, steenen, metalen, kerfstokken, munten, enz.

28. *Wijze van tellen?* (naar de vingers, handen enz.).

29. Waaruit bestaat het *voedsel?* Hoe wordt het bereid?

30. Hoe *maakt men vuur?* 31. Heerscht er *cannibalisme?*

32. Vindt men er *bedwelmende middelen, tabak*, en dergelijken? 33. Heeft men er *muziekinstrumenten*, en uit welke stoffen worden zij vervaardigd? 34. Zijn er *gezangen, krijgsgeschrei*, enz. in gebruik? 35. Worden er *schrifteekens, teekeningen* gevonden en, zoo ja, waarmede en waarop?

36. Bestaan er *afgoden, fetiç, talismans, amuletten, toovertrommels*, enz.? 37. Welke *godheden* zijn bekend? Onderscheidt men goede en kwade godheden? Geloven zij aan geesten in poelen, bronnen, rivieren, enz.? Worden dieren, boomen, steenen, schedels vereerd? 38. Worden *afgestorvenen* van hoofden of aanzienlijken vereerd? Acht men, dat de zielen van de zoodanigen in boomen, steenen, enz. wonen?

39. *Gebruiken: a.* Wijze van *begroeting?* Openbaart zich daarin eene vreedzame of strijdlustige strekking. *b.* Bemerkt men, dat bij pasgeboren kinderen eene kunstige *vervorming van het hoofd* plaats heeft? Hoe? *c.* Hebben er bij de *geboorte* en het *naamgeven* (besnijdenis) feesten plaats? *d.* Idem bij de *verloving* of bij het *huwelijk? e.* Worden de vrouwen willekeurig gekocht en verkocht? *f.* Welke plaats nemen de vrouwen in het huisgezin in? *g.* Bestaat er veelwijverij?

40. Op welke wijze is men gewoon te *zitten*, te *liggen*, te *gaan*, te *loopen*, te *dansen?*

41. Welke *ziekten* komen gewoonlijk voor? (Lepra, elephantiasis, koorts, rheumatismus, enz.). 42. Gebruiken bij *ziekten* (geneesmiddelen, bezweringen, enz.).

43. Worden de *ouden geëerd*, of doodt men hen?

44. Gebruiken bij *begrafenissen* en *vorm der graven?* (Worden de lijken gebalsemd, of op andere wijzen bewerkt? In welke houding en in welke bekleeding worden zij begraven of verbrand?)

45. Gebruiken en spelen bij den *oogst?* 46. Id. in den *oorlog?*

47. Bestaat er *geloof aan een leven hier namaals?* Waar en hoe stelt men zich dit voor?

48. Welke *overleveringen* bestaan bij de inlanders omtrent hunne *afkomst?*

49. Kennen zij *sterrebeelden*, en welke mythen verbinden zij daar aan? (Wat bestaat bij hen van dezen aard omtrent zon en maan?)

50. Hoe is de *tijdrekening?*

51. Welke *onderscheidingen van rang* bestaan onder hen? (getal hoofden, enz.).

52. Bestaat er *slavernij?*

53. Gemiddeld aantal zielen? *Mannen? Vrouwen? Kinderen?*

54. Zijn er *Zendelingen* werkzaam? Van welke Genootschappen? Wat is tot hiertoe door hen verkregen?

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Onze zending op Java in hare werking beschouwd.

Het is noodig, vóór dat ik deze beschouwingen aan de zendingvrienden ten beste geef, ter zuivere beoordeeling en juiste waardeering er van, een woord vooraf te laten gaan over de aanleiding tot en het doel van mijn opstel.

Na het schrijven van dit stuk zal ik weldra Java verlaten, om tot een ander zendingveld over te gaan. Ik zal mij namelijk als hulpprediker naar de Minahassa begeven, om hoogstwaarschijnlijk in het Koemelemboeaaische de zorg voor een' eigen' werkkring op mij te nemen.

Java is voor mij eene voorbereidingsplaats voor mijne verdere bestemming geweest. Mijne werkzaamheid alhier heeft mij de zending doen kennen, zoo als zij zich hier openbaart. Zij heeft mij doen zien, welke vruchten van haar verwacht kunnen worden voor de bevordering van het maatschappelijk, intellectueel en zedelijk heil der bewoners van dit schoone eiland, en mij ook gelegenheid geschonken, om voor mij zelven waarnemingen te verzamelen, waarmede ik voor mijn toekomstig herderlijk werk voordeel hoop te doen. Zij heeft mij denkbeelden aan de hand gedaan, die ik in de Minahassa zooveel mogelijk hoop toe te passen bij het besturen der gemeenten, over welke ik zal geteld worden, en mij bewaard, naar ik vertrouw, voor het stranden op klippen, waarop later mijn geloof schipbreuk zou kunnen lijden. Eindelijk

heeft zij mij met goeden moed bezield voor de toekomst der zending op Java, en daarmede tevens voor die der evangelisatie in de Minahassa.

Mijn driejarig verblijf op Java kan spoedig als een afgesloten tijdperk van mijn leven beschouwd worden. Vele zendingvrienden in Nederland zullen zeker den wensch koesteren, nu ook van mij te vernemen, welke indrukken de zending alhier in dien tijd op mij gemaakt heeft, wat ik zoo al betreffende haar heb waargenomen in verschillende opzichten. Ook wil ik wel bekennen, dat ik zelf eenige behoefte gevoel, dit bloot te leggen. Toch zou ik het niet gewaagd hebben, dit mijn opstel in te zenden, had niet Br. KRUYT mij er toe aangespoord. Want ik ben zelf niet genoeg overtuigd van de objectieve waarde mijner mededeelingen, voor anderen dan mij zelven, om daartoe met vertrouwen te durven overgaan, wegens redenen, die ik zeker niet nader behoef op te geven.

Mijne mededeelingen zijn louter persoonlijke, subjectieve, en als zoodanig wil ik ze ook alleen beschouwd hebben. Hebben ze als zoodanig genoegzame waarde, zoo mogen ze hier eene plaats vinden.

Zoo de lezers misschien verwachten, dat ik in mijn opstel iets nieuws uit de zending zal vertellen, nieuwe ideeën of gezichtspunten zal aangeven, of wel nieuwe middelen ter bevordering van ons zendingwerk aan de hand zal kunnen doen, zullen zij zich, vrees ik, in deze hunne verwachting teleurgesteld zien na lezing van dit stuk. Men wijte het dan niet aan mij. Ik beweer niet, iets te kunnen leveren, dat niet reeds door anderen vóór mij openbaar gemaakt, ten minste besproken, of gedacht en overwogen is. Men neme dus genoegen met hetgeen ik leveren ga.

Mocht het door Gods zegen bij velen en in wijden kring meerdere belangstelling wekken in een steeds ge-

wichtiger wordend deel onzer zending, nog eene nieuwe bijdrage zijn ter waardeering van het moeielijke werk onzer zendelingen op Java, en veler harten warm doen kloppen voor de geestelijke belangen der Javanen! Mocht het eindelijk dit gevolg hebben, dat onze zendingvrienden meer overtuigd worden van de waarde der Evangelisatie op Java, hen met goed vertrouwen op dit ons werk helpen bezielen, en allen een spoorslag worden, om het Genootschap ijverig te steunen in zijne pogingen tot verbreiding van het Christendom onder dit volk, dan zal daarmede een mijner wenschen vervuld zijn. En nu, ter zake.

Ik wensch mijne beschouwingen mede te deelen in deze volgorde. Vooreerst: wat onze zending op Java tot heden uitgewerkt heeft in maatschappelijk opzicht; dan, welken invloed zij tot heden uitoefent op het intellectueel leven des volks; eindelijk, wat zij tot heden gedaan heeft ter verbetering van het zedelijk-godsdienstig volksbestaan, dus tot vorming van hart en karakter der Javanen. Mijne inzichten aangaande de middelen, die onze zendelingen tot hiertoe aanwenden, om hen tot Christus, den Heiland te brengen, zullen daaruit blijken, zonder dat ik er over in afzonderlijke wijdloopige beschouwingen behoef te treden.

Wij beantwoorden dus eerst de vraag: Wat heeft onze zending onder de Javanen tot heden uitgewerkt in maatschappelijk opzicht? Tusschen eene javaansch-mohammedaansche desa en eene christen-desa, of zulk eene, die gedeeltelijk door christen-Javanen wordt bewoond, is ook zelfs voor den meest oppervlakkigen beschouwer verschil waar te nemen. Hoe akelig vuil ziet het er in de eerste op erven en paden vaak uit! Hoe onoogelijk zijn vaak de woningen gebouwd, hoe slecht soms ingericht!

Komt gij er binnen, zoek er dan geen netheid en orde, want ach! die zult gij er zoo schaars vinden. Het is er onzindelijk, en de bewoners zijn ook onzindelijk, op hun lichaam, zoowel als op hunne kleeding. Zijn zij arm, dan ziet gij hen slecht gekleed, soms in lompen gehuld, en kunnen zij er al heel morsig uitzien. De kinderen loopen vaak moedernaakt rond, zonder goede leiding en toezicht. Wat is er in zulk eene desa toch vaak luttel, dat uw oog weldadig aandoet!

Anders is het gesteld met, anders ziet het er uit in eene christen-desa of eene, waarvan een deel der inwoners uit christenen bestaat. Welk eene aangename verrassing, wanneer de Europeaan, die pas uit de eerste vertrokken is, eene plaats binnen komt, waar eene christengemeente bestaat! Hij bemerkt dadelijk, dat hij in eene andere omgeving geplaatst is. Het treft zijn oog, te zien, hoe net en behoorlijk de volwassenen er doorgaans gekleed zijn. En brengt hij hun een bezoek, dan zal hij bemerken, dat hunne woningen er meestal beter uitzien, en dat daar binnen meer orde en netheid heerschen, alsmede, dat er de erven beter onderhouden worden, dan elders geschiedt. Bij christenen is dit meer het geval dan bij hunne mede-desabewoners. Terwijl ook de wegen en paden, die door en langs de plaats loopen, door de inwoners doorgaans beter worden onderhouden, en er lang zoo niet bedekt zijn met drek en vuil, als in andere desa's. De menschen trekken er hem ook meer aan door hunne meerdere zindelijkheid. Met blijkbaar welgevallen ziet de europeesche bezoeker dit, en trekt er het gevolg uit, dat hier meer welvaart moet heerschen dan elders. En zoo zal het ook wel zijn.

De christen-Javanen zijn zeker over 't algemeen door hunne grootere spaarzaamheid en overleg rijker dan hunne mohammedaansche landgenooten. Dit mag althans van

christenen in het Soerabajasche en in Pasoeroewan gezegd worden. In Kediri is dit misschien niet zoo. Daar is trouwens de gansche bevolking arm. Men neme in aanmerking, dat het hier geschetste beeld van den maatschappelijken toestand onzer christen-Javanen, hoofdzakelijk van Swaroe, Môdjô-warnô en aangrenzende dessa's geldt. Ik mag niet nalaten er bij te voegen, dat deze opmerking ook betrekking heeft op hetgeen ik verder aangaande onze gemeenten op Java zal zeggen.

Het bovengenoemde kontrast in uiterlijk aanzien is vooral groot tusschen Swaroe en omliggende plaatsen. Dit is het getuigenis van elken europeeschen bezoeker dezer desa. Maar het is eveneens waar ten opzichte van Môdjô-warnô, en het wordt dan ook door de Europeanen volmondig erkend. Wie eens met deze gemeente kennis gemaakt heeft, vertoeft er daarom gaarne. Ook Goejangan en de desa Kajoe-Apoe, die in de residentie Djapara ligt, hebben beiden een welvarend aanzien. Het behoeft nauwelijks vermelding, dat het veelal aan het inlandsch bestuur ligt, of eene plaats er goed, dan wel slecht uitziet, en dat dit er veel toe doet, om aan eene desa een goed voorkomen te geven. Dat Swaroe en Môdjô-warnô er zoo goed uitzien, mag echter wel vooral eene vrucht der zending aldaar heeten.

Als een blijk van welvaart, met name te Môdjôwarnô, kan dienen, dat hier 7 nette van steen gebouwde inlandsche woningen in europeeschen trant staan, benevens verscheidene met pannen gedekte huizen en loemboengs (rijstschuren) der inlanders. En dat de gemeente Swaroe prijs stelt op schoonheid, dit toont onder anderen de nette, goed onderhoudene begraafplaats aldaar aan, die aan de helling van een ravijn (djoerang) is aangelegd, en het van binnen keurig versierde kerkgebouw, dat daar onder leiding van Br. Kreemer gesticht en thans voltooid is.

Terwijl de gemeente van Môdjôwarnô getoond heeft, er niet minder prijs op te stellen, in den bouw van haar schoon bedehuis. Dit bedehuis, thans ook voltooid, is den 3den Maart j.l. plechtig ingewijd.

Wie zou niet gaarne zendeling te Môdjô-warnô willen zijn! Men leeft en werkt er met even veel genoegen, als de predikant in eene der beste plattelandsgemeenten van Nederland.

Voorzeker, de zending op Oost-Java werkt onmiskenbaar gunstig op den maatschappelijken toestand des volks. Dáár waar zij hare wieken vrij heeft kunnen uitslaan, blijkt zij een der middelen in Gods hand te zijn tot verbetering van het maatschappelijk leven. Hiervan getuigen Swaroe en Môdjôwarnô.

Doch niet alleen hierin ligt de zegen, die op haar rust; ook strekt zij niet minder tot verheffing van het intellectueel leven der Javanen, wat wij thans willen nagaan. Hiermede betreden wij het gebied van het schoolonderwijs.

Ik voel mij gedrongen, vóór dat ik met de behandeling van dit gedeelte mijner taak een' aanvang maak, eene bekentenis af te leggen. Toen ik in het begin des jaars 1878 te Samarang aankwam, had ik eene zekere voorliefde voor de school. Het schoolonderwijs, zoo oordeelde ik, moest het voornaamste middel worden ter bereiking van ons doel, het christianiseeren der Javanen. Van deze meening ben ik sedert terug gekomen.

In al de zendingscholen van de Minahassa wordt godsdienstig onderwijs gegeven. Hier op Java niet in alle. Dáár heeft de school veel bijgedragen, ja schijnt zij zelfs de voornaamste factor geweest te zijn voor den overgang der Alifoeren tot het Christendom. Door de

meesters werd dáár den kinderen in de school verhaald uit den Bijbel, en zij vonden er smaak in, gelijk zij het hier te Môdjô-warnô ook doen. Uit de school te huis komende, vertelden zij het hun verhaalde weêr aan hunne heidensche ouders over, die zoo doende, vooral door middel van hun kroost, met het Evangelie van Jezus Christus bekend werden. Het hart dezer ouders werd langs dezen weg voor Hem geopend en voor de aanneming van het Christendom toegangelijk gemaakt. Ook zij begeerden later onderricht te ontvangen in den christelijken godsdienst, die hun beter toescheen dan de vereering hunner goden en geesten, of afgestorvene voorvaderen, en zoo werden zij, na belijdenis van hun geloof te hebben afgelegd, door den pandita (zendeling) gedoopt. Vele volwassenen kwamen er op deze wijze toe, leden van de gemeente des Heeren te worden. Zoo heeft in de Minahassa de zendingschool medegewerkt tot uitbreiding der gemeente. Hier op Java heeft zich echter deze werking van het schoolonderwijs tot heden nog niet geopenbaard. Mijne voorliefde daarvoor is daarom sedert zeer verminderd. De school is voor mij niet meer de voornaamste factor ter verbreiding van het Christendom op Java.

Tot bevestiging der bestaande gemeenten evenwel is en blijft zij zeker een hulpmiddel, dat niet verwaarloosd mag worden. Dit toch is eene stellige waarheid, dat waar het zaad des Evangelies reeds vroeg in de jeugdige harten gezaaid wordt, het op lateren leeftijd niet zoo licht gevaar zal loopen, weêr verloren te gaan. Hierop mag men de verwachting bouwen, dat het in hunne harten geplante woord later beter en overvloediger vruchten zal dragen voor hun leven, dan dit bij vele ouderen van jaren het geval is, die als het ware vastgeroest zijn in hunne verkeerde gewoonten, gebreken en zonden, en het zal de

christenen zeker standvastiger maken in hunne overtuiging. De school blijkt dan bij te dragen tot den bloei der gemeente.

Ook is het ontegenzeggelijk waar, dat onze scholen op Java eene gunstige werking oefenen op de verstandelijke ontwikkeling des volks, en dat zij de algemeene beschaving te Môdjô-warnô en elders zeer bevorderen. De Javanen van Swaroe en die uit de residentie Soerabaja en anderen zijn, om het met een' javaanschen term uit te drukken, niet zoo bôdô (dom) als de bewoners van andere desa's. Daar mijne werkzaamheid gedurende mijn verblijf op Java zich voornamelijk tot het geven van onderwijs in de school en aan de kweekelingen bepaald heeft, kan ik over het schoolonderwijs meer bepaald mijne overtuiging bloot leggen, dan over het hoofdmiddel onzer zending, de prediking en catechisatie, en ik doe zulks dan ook met des te meer vrijmoedigheid.

Onze scholen op Java hebben een' vormenden, beschavenden invloed op de inlanders, even zoo goed als elders. Door het lezen worden oog en oor geoefend in het zien en hooren, en de tong in het spreken. Door het schrijven en teekenen wordt de vaardigheid der hand bevorderd, en het schoonheidsgevoel bij het kind ontwikkeld. Door het rekenen wordt dit er aan gewend, zijne verstandsvermogens te gebruiken en dus deze vermogens te scherpen. Welluidendheid van stem wordt door het zingen bevorderd. Het kind leert er beleefdheid, orde, netheid en zindelijkheid, in welke drie laatste deugden de Javanen evenmin uitmunten als andere minder ontwikkelde volken, en die het dus zeer noodig is, bij hen aan te kweeken. De meerdere reinheid in uiterlijk voorkomen der christenen boven die hunner overige landgenooten, is dan ook grootendeels eene vrucht der school. En dan, hoe vrijmoedig komen op onze zendingposten

de menschen u te gemoet, zonder eenigen schroom; terwijl elders gewoonlijk, in het binnenland, jong en oud reeds wegvlucht en zich angstig verbergt, als zij maar in de verte een' Europeaan zien naderen. Ook hiertoe draagt de school zeker voor een groot deel bij.

In de bewaarschool te Môdjô-warnô leeren de kleinsten van het jonge volkje reeds vroeg hunne ledematen gebruiken, daarbij geleid door den voor dit onderwijs vrij wel geschikten onderwijzer ALISÔ, die hiervoor dan ook beter berekend schijnt te zijn, dan voor het gewone schoolonderwijs. De bewaarschool is eene zeer nuttige instelling voor het jonge geslacht in dit land. De kinderen brengen er hunnen tijd aangenaam en nuttig door, terwijl zij anders op den weg in of buiten de desa rondslenteren, en dan, ja ook wel in 't loopen, springen of klauteren hun lichaam oefenen, maar overigens niet veel goeds zien en hooren, en gevaar loopen van reeds in hunne prille jeugd bedorven te worden. De bewaarschool zou nog meer uitwerken, wanneer er meer gymnastische toestellen in aanwezig waren. Die ontbreken nog te veel.

In de school wordt de geest der kinderen verrijkt met nuttige kundigheden, die, werden zij door hen als volwassenen meer in toepassing gebracht, hun in hun verder leven tot veel meer nut zouden kunnen strekken, dan ze tot nog toe doen. Het kan wel niet gezegd worden, dat die toepassing geheel ontbreekt, doch zij is lang niet algemeen genoeg. Zeker, het onderwijs bevordert het intellectueel leven in onze gemeenten; en dat onze christenen intellectueel hooger staan dan hunne niet-christelijke volksgenooten, komt ook wel aan den dag, maar toch minder dan wij wenschen en verwachten zouden. Wat mag hiervan de oorzaak zijn? Deze is tweeërlei: vooreerst het minder goed gehalte van het inlandsch hulp-

personeel, waarmede de zendelingen op Java nog steeds genoodzaakt zijn te werken. Maar niet minder is hieraan schuld de verkeerde richting van het schoolonderwijs.

Onze onderwijzers en kweekelingen zijn meestal te onverschillig in hun werk. Zij hebben er geen lust genoeg in; leven er daarom niet genoeg in, en hebben er geen toewijding genoeg voor. Zij zijn niet bezield voor hunne taak. Het ontbreekt hun veelal aan zelfoefening, zelfwerkzaamheid en zelfnadenken; aan ijver en energie, en daardoor ook dikwijls aan den noodigen tact van onderwijzen en de kinderen te leiden. Altijd en altijd weêr moeten zij aangespoord en voortgedreven worden, anders verslappen zij in het werk, waarvoor zij staan, tot schade voor hen zelven en voor de kinderen. En hoe zou het ook anders kunnen zijn? Zij zijn kinderen hunner natie, en daarom zit er ook geen spirit genoeg in hen. De zendelingen zullen het zich zeker nog heel lang moeten getroosten, met zulke helpers voort te werken, in het vertrouwen op eene betere toekomst. De tijd zal wel komen, al is het na verloop van ettelijke tientallen van jaren, misschien eerst na verloop van eenige eeuwen, dat ook in de javaansche natie een nieuwe, frissche geest zal ontwaken, een geest van flinkheid en energie. Is die aangebroken, dan zullen wij over betere helpers kunnen beschikken. Laat ons slechts vertrouwen op de levenwekkende, wederbarende kracht van het Evangelie, dat ook in de Javanen een' nieuwen geest en nieuw leven zal brengen. Wij werken nog voor de toekomst, maar twijfelen niet, dat die ons veel goeds zal brengen. Die gelooven, haasten niet!

Hier komt nog bij, dat niet allen zich aan het onderwijs gaan wijden uit loutere liefde voor het vak, of voor de kinderen. Bij sommigen toch is zucht naar eer mede eene beweegreden, die hen drijft om onderwijzer

te worden, terwijl bij weer anderen eene meer onschuldige beweegreden daartoe aanleiding geeft.

Laat mij een voorbeeld geven, dat ons hulppersoneel karakteriseert. Bij mijne komst te Môdjô-warnô stelde ik mijn' geringen boekenschat van javaansche en maleische werken, wel weinig in getal, maar waaronder er zijn, die tot de beste en meest geliefde producten der literatuur in beide talen behooren, te hunner beschikking, en verwachtte, dat men ze wel om strijd van mij ter lezing zou vragen. Ik werd echter in deze verwachting deerlijk bedrogen. Geen der onderwijzers kwam bij mij, om lectuur te vragen; geen van hen toonde er begeerig naar te zijn. Men was toen juist druk bezig met den bouw der kerk. Misschien waren zij na hun zwaar dagwerk al te vermoeid, om nog lust tot lezen te gevoelen, en lag het daaraan. Ik wachtte, tot dat de grootste drukte voorbij zou zijn, en de kerk hare voltooiing zou naderen. Doch ook na dien tijd is nog geen van hen een boek van mij komen leenen. Een bewijs, dunkt mij, van hun geringen leeslust. Zij moeten er bepaald toe gedrongen worden, een boek in handen te nemen. Alleen de waardige voorganger PAULUS verslond ze met graagte. In verbazend korten tijd had hij ze allen uitgelezen, en zou er stellig heel wat winst mede hebben trachten te behalen tot opbouwing der gemeente in het goede, zoo het hem gegeven ware, tegenwoordig nog zooveel ten nutte van haar te verrichten, als hij vroeger doen kon en deed, toen hij nog krachtig was naar het lichaam. Ik weet door hem zelven, dat hij er toch nog zoo veel hem mogelijk was, nut uit getrokken heeft ten beste zijner medechristenen. Daartoe vroeg hij mij zelfs verlof, om de „Hikajet Kalila dan Damina" nog eene poos langer bij zich te mogen houden, hoewel hij 't reeds doorgelezen had, hetgeen ik hem

natuurlijk volgaarne toestond. Hij had in het laatste jaar ook meer tijd tot onderzoeken over, dan de onderwijzers. Hoe gaarne zouden wij ook bij dezen meer leerlust en onderzoekingsgeest opmerken! De zendeling kan door zijn eigen voorbeeld hen hiertoe zeker opwekken en aansporen, en er zelfs veel aan doen, om hen hiertoe te bewegen. Doch heeft hij hiervoor te weinig tijd ter beschikking, dan kan hij het kwalijk veranderen.

De aard van de meesters en kweekelingen moet wel even ongunstig werken op de leerlingen. Maar toch, men moet werken met zulke helpers, men moet roeien met de riemen, die men heeft. Zijn er geen betere riemen, dan gaat het roeien ook niet beter.

Het valt niet te ontkennen, dat er enkele gunstige uitzonderingen onder hen bestaan; dan, deze bevestigen den regel. De zendelingen tellen er onder hun onderwijzend hulppersoneel, die geschikt zijn voor hun werk. Zoo mag BERNARDUS van Môdjô-warnô als een goed onderwijzer genoemd worden. Ook zijn er, die door onze Broeders opgeleid, later in dienst van de Regeering overgegaan, als onderwijzers op de Gouvernements inlandsche scholen werkzaam, tot de besten onder dezen mogen gerekend worden. Ook hierover verheugen wij ons.

De vruchten van het werk van hen, die aan onzen dienst verbonden blijven, zijn met dat al nog voldoende genoeg, om er betrekkelijk tevreden over te kunnen zijn. Men kan toch geene volmaaktheid van hen eischen.

Het is te bejammeren, dat het schoolonderwijs geene meer blijvende uitwerking heeft voor het verdere leven. Dit ligt echter vooral aan de verkeerde richting, waarin het, ook mijns inziens, zich hier beweegt. Onze zendingschool, ook op Java, is te veel op de europeesche leest geschoeid. Dit is haar hoofdgebrek.

In navolging van het onderwijs, zoo als het nog altijd in Nederland schijnt gegeven te worden, loopt het meest over lezen, schrijven, rekenen en cijferen, (Bijbelsche geschiedenis nu niet medegerekend). Er wordt, dunkt mij, te veel gewerkt op het verkrijgen van kennis, te weinig op het verkrijgen van kunstvaardigheid door de kinderen. Waar geene bewaarschool is, en die bestaat alleen te Môdjô-warnô, daar is het laatste er zelfs geheel buiten gelaten. En aan die kennis heeft dikwijls de inlander dan nog zoo weinig. Lezen, zelfs in den Bijbel, is bij de meesten nog geene gezette bezigheid geworden in den vrijen tijd, dien zij des avonds hebben. Wat het schrijven aangaat, ja de christenen van Môdjô-warnô schrijven wel brieven aan hunne bloedverwanten, die te Swaroe wonen en omgekeerd, die te Swaroe wonen aan hunne bloedverwanten te Môdjô-warnô; maar verreweg het geringste getal van hen, die het op school geleerd hebben, doen dit. En zoo zal het ook wel gaan in de gemeenten, die elders zijn. Men bezoekt elkander liever, tengevolge waarvan er tusschen de christenen van Kediri en die van Soerabaja veel verkeer bestaat en de gemeenschap tusschen hen voortdurend onderhouden wordt. De meesten verzuimen, als zij ééns van de school zijn, zich te blijven oefenen in hetgeen zij daar geleerd hebben. Waarom? Naar mijne persooonlijke overtuiging is het meer denkbeeldig dan werkelijk, dat zij het noodig zouden hebben. Zij gevoelen er althans geen behoefte genoeg aan.

Het rekenen draagt bij hen vooralsnog zeker de meeste blijvende vrucht. Het zingen, dat te Môdjô-warnô vooral een gewichtig deel van het schoolonderwijs uitmaakt, blijkt zeer nuttig te zijn tot bevordering van de noodige opgewektheid bij het kind. En dit werkt zeker weêr gunstig op de ouders. Voor een goed deel mag daaraan ook wel de opgewektheid, die hier in de ge-

meente heerscht, toe te schrijven zijn. Het zingen oefent een' weldadigen invloed uit op den geest onzer javaansche christenen, zoowel bij de ouderen, als bij het jonge geslacht, en de kinderen doen het gaarne. Dan, het is duidelijk, dat de school nog niet genoeg wortelt in het volksleven, omdat zij niet genoeg voorziet in de werkelijke behoeften des volks. De ouders achten het deswege niet volstrekt noodzakelijk, hunne kinderen naar school te zenden en hen daar wat goeds te laten leeren. Als dan het kind er in zijne hoofdigheid niet heen wil gaan, hebben zij anderdeels ook geen macht genoeg over hetzelve, om het er toe te dwingen. En zoo blijft het t'huis.

Toch zou het al weêr onbillijk van ons wezen, niet te erkennen, dat er zijn, die het nut der school voor hun kroost wel inzien, het onderwijs wel noodig voor hen keuren, en zorgen, dat hunne kleinen geregeld opkomen. Uit naburige desa's komen kinderen de school van Môdjô-warnô bezoeken. Onlangs met Br. KRUYT van Môdjô-agoeng komende, ontmoetten wij eenige kleinen van de desa Gajam, op 3 paal (1 uur gaans) afstands van de eerste plaats gelegen, die uit de school terugkomende ten 2 ure 's middags, op het heetst van den dag door de brandende indische zon naar huis terug moesten wandelen. Ziet, over de ouders van zulke kinderen valt niet te klagen; over vele anderen wel. Sommige ouders voeden de stille hoop, dat hunne zonen, als zij de school verlaten en daar goed geleerd hebben, later iets meer in de inlandsche maatschappij kunnen worden, dan gewoon landbouwer, zoo als zij zelven, of dat hunne dochters later een beter huwelijk zullen kunnen doen, dan anderen, met iemand die eenige eer en aanzien geniet onder hen, en bij dezulken is dit de reden, waarom hunne kinderen

zoo getrouw schoolgaan. Wij werken dit niet in de hand, want zulk een doel beoogen wij met ons onderwijs niet; maar het is toch een bewijs, dat het op prijs gesteld en de waarde er van door hen beseft wordt.

Het zij mij vergund, hier eene analogie te bezigen. Men weet, dat de eerste volksscholen in ons land door KAREL DEN GROOTE opgericht werden. Die scholen werden na zijn' dood door de opvolgers van dezen vorst zeer verwaarloosd, totdat zij eindelijk geheel vervielen, verdwenen, en er geen spoor van het onderwijs, daarin gegeven, onder het volk overbleef. Zou dit niet grootendeels mede hieraan zijn toe te schrijven, dat er algemeen nog geene behoefte aan gevoeld werd, en de oprichting nog te vroegtijdig was? Zouden ze werkelijk in verval hebben kunnen geraken, indien het volk schoolonderwijs noodig gekeurd en scholen gewild had?

Maar ik moet hier nog op iets anders wijzen, dat dunkt mij niet gering te achten is. Het schoolonderwijs dreigt, wanneer het nog langer voortgezet wordt, zóóals het tot nu gegeven is, nadeelig op het volkskarakter te zullen werken. Ik bedoel, dat het de ondeugd der pedanterie in de hand werkt. Reeds heb ik dit bij sommigen meenen op te merken. Het staat te vreezen, dat deze zich later bij meer personen en sterker zal openbaren, dan tot nog toe het geval is. Dwaal ik hierin, en oordeel ik misschien verkeerd? Het kan zijn. Mocht mijne vrees ten dezen opzichte ongegrond blijken.

Zal dit gevaar weggenomen worden, en het schoolonderwijs daarenboven meer strekken tot bevordering van het intellectueel leven des javaanschen volks, dan moet het, naar mijn oordeel, eene wijziging ondergaan. Het moet hervormd worden. Nog is het daartoe tijd; men wachte er niet langer mede! Het is voor mijn

doel niet noodig, over zulk eene hervorming hier uit te weiden; wat ik te meer niet doe, daar ik geen man van het vak ben, en zulks dus eene aanmatiging van mij zou kunnen schijnen.

Men leze hierover na, het belangrijke stuk van den Director J. C. NEURDENBURG, getiteld »Het eerste onderwijs op de inlandsche volkschool", te vinden in de „Mededeelingen enz." XIX^de^ jaargang, en dat van den Zendeling N. GRAAFLAND, „Over het onderwijs voor inlanders", geplaatst in dit zelfde tijdschrift, deel XXIV, 3de stuk. Ik erken, dat de toepassing van het onderwijs, daarin uiteengezet, hier op Java moeielijkheid baart, welke vooral bestaat in het vinden van het daarvoor geschikt hulppersoneel. Maar zou het gansch onmogelijk zijn, het hier in te voeren? Gelijk aan Br. GRAAFLAND in de Minahassa, zoo is het hier zeker wel toevertrouwd aan de BB. HOEZOO en KRUYT.

Wij hebben het schoolonderwijs in onze gemeenten op Java in zijne strekking en werking leeren kennen; laat ons nu zien, wat onze zending gedaan heeft ter verbetering van het zedelijk-godsdienstig bestaan des volks, dus tot vorming van hart en karakter der Javanen.

Een verblijdend verschijnsel in onze Java-zending is het opgewekt christelijk leven, dat in de gemeente Swaroe, maar vooral, en nog meer, onder de christenen van Môdjô-warnô in het verloopen jaar viel op te merken. De kerkgebouwen, die daar verrezen zijn, kunnen hiervan tot de meest overtuigende bewijzen strekken, en zijn er voor een goed deel de vruchten van. Met bewonderenswaardigen ijver en volharding hebben zij aan den bouw hunner respectieve bedehuizen gewerkt. Ik heb persoonlijk

gedurende het geheele vorige jaar, dat ik hier was, het grootste gedeelte van den bouw der kerk, den langsten tijd dien hij geduurd heeft, bijgewoond. Ruimschoots heb ik dus gelegenheid gehad, de lieden bij hun werken daaraan gade te slaan, en ik kan niet anders dan van hen het gunstig getuigenis afleggen, dat zij er veel voor over gehad hebben. Zij hebben er zich veel tijd, inspanning en opofferingen voor getroost, en die zijn reeds vóór de voltooiing rijkelijk beloond geworden door de ondersteuning van geldelijken en anderen aard van Europeanen uit Soerabaia en andere residenties. Het werd hoog tijd, dat de gemeente van Môdjô-warnô een nieuw, beter kerkgebouw kreeg; zij mag zich thans in het bezit er van verheugen. De bedehuizen te Swaroe en Môdjô-warnô zijn een sieraad en eene eer voor beide gemeenten. Dientengevolge is Môdjô-warnô dan ook, vooral in den laatsten tijd, meer bezocht en bekend geworden, Br. KRUYT's werkzaamheid meer in eere gekomen, en wordt zij door het europeesch publiek op Java meer en beter gewaardeerd dan vroeger. Beide gebouwen staan daar als toonbeelden van wat eene javaansche christengemeente, onder ijverig voorgaan van haren herder en leeraar (pandita), en gesteund door de hulp van warme zendingvrienden vermag tot stand te brengen. Dat daarin nog vele jaren lang de lof des Heeren moge worden verkondigd, en velen er in Gods Woord, dat wijs kan maken tot zaligheid, mogen worden onderwezen, is onze wensch en bede.

Door velen in Nederland en Indië wordt nog tegenwoordig sterk getwijfeld, of de prediking van het Christendom wel goede vruchten draagt ter vernieuwing van hart en leven der Javanen. Er wordt gezegd, dat zij niets geeft, en dat onze christenen niet beter zijn dan de mohammedanen. Anderen durven zelfs stoutweg

beweren, dat de eersten slechter zijn dan de laatsten, zonder dit met voldoende bewijzen te staven. Onlangs werd nog door iemand in een stuk, dat in een der Indische dagbladen geplaatst was, in zeer weinige woorden eene karakterschets van den inlandschen christen gegeven, die hierop neêrkwam, dat deze in menig opzicht slechter persoon is, dan de inlander, die tot de wong islam (islamieten) behoort. De eerste zou het volgens dezen schrijver in menige ondeugd winnen boven den laatste. Wijselijk werd het stuk door het blad niet voortgezet. De steller heeft óf eene sterke antipathie gehad tegen de zending, en dan kan men in den inlander, die tot het Christendom overgaat niets goeds zien, óf hij is, wat wij liefst willen aannemen, niet genoeg bekend geweest met den inlandschen christen, om hem naar waarde te kunnen beoordeelen. Dit is nog met velen het geval, en dan komt men er licht toe, vooral als men iets verkeerds van hem hoort en ziet, of minder aangenaam door hem bejegend wordt, hem eenvoudig te veroordeelen en te beweren, dat hij in niets deugt. Zulke beweringen dragen het karakter der onwaarheid in zich. Neen! de volksondeugden en volksgebreken der Javanen zijn bij de christenen niet sterker vertegenwoordigd dan bij de wong islam. Integendeel, het is waarheid, dat zij in sommige deugden blijkbaar uitmunten boven dezen. Om hier slechts enkele te noemen.

Eene zeer gewone ondeugd bij den inlander van Java is zijne diefachtigheid. De zucht om te stelen is bij hem sterk, niet alleen bij den stads- maar ook bij den desabewoner. Welnu! onze christenen zijn, over het geheel genomen, niet zóó daarmede behebt als de andere Javanen. Diefstallen komen in onze gemeenten niet zoo menigvuldig voor als elders. Te Môdjô-warnô worden die hoogst zelden gepleegd, en gebeurt dit al soms, dan

betreffen zij altijd nog artikelen van geringe waarde. Zij zijn hier haast onbekend. De javaansche christenen zijn doorgaans eerlijker dan hunne overige landgenooten.

Een ander menigvuldig voorkomend gebrek bij de Javanen is hun misbruik maken van opium. Hoe velen onder dit volk verwoesten door dit verderfelijk heulsap zich zelven naar ziel en lichaam, richten het geluk van hun huisgezin er door te gronde, en brengen vrouw en kinderen er door ten verderve! Hoe velen blijven daardoor altijd arm en kunnen maar niet tot welvaart komen! Vooral in de residentie Kediri moet het opiumschuiven erg zijn. En het is, helaas, waar, dat de christenen aldaar er ook nog te veel aan meêdoen; dat zij er zich evenwel meer aan schuldig zouden maken, dan de wong islam, die daar wonen, is niet aan te nemen. Te Môdjô-warnô zijn maar weinige opiumschuivers, en ook onder onze christenen in andere streken is hun aantal zeker geringer dan onder hunne overige landgenooten. De eersten zijn in den regel matiger dan de laatsten.

Verder: in onze gemeenten wordt het huwelijk heiliger geacht en meer in eere gehouden, dan elders in deze maatschappij, en de vrouw ook over 't algemeen beter door den man behandeld. Er vallen niet zooveel huiselijke twisten en ergerlijke tooneelen voor, als er plaats hebben in de huisgezinnen van hen, die tot de islamieten gerekend worden te behooren. Wat kost het den javaanschen man in deze maatschappij weinig moeite, om, als hij op zijne wettige vrouw ontevreden is, of met haar niet overweg kan, zich door den pënghoeloe (hoofdpriester) van haar te doen scheiden en eene andere te trouwen! Menigvuldig gebeurt het onder dit volk, dat de man zijne vrouw, of de vrouw haren man, om de nietigste reden, onder het nietigste voorwendsel eenvoudig verlaat, als wanneer zij zich verder

in het geheel niet meer om elkaârs lot bekommeren. Echtbreuk en overspel, wat worden deze zonden dikwijls onder hen bedreven! Door christenen minder dan door niet-christenen. Onder die van Soerabaia en andere residenties komen echtscheidingen hoogst zelden voor. Een der onderwijzers te Môdjô-warnô, JORAM PAK POERWÔ is reeds sedert verscheidene jaren niet gelukkig in zijn huwelijk. Zijne vrouw baart hem veel verdriet. Toch wil hij er niet van hooren, zich van haar te doen scheiden. Zijn christelijk geweten verbiedt hem dit. De vrouw van een' anderen christen, ANDREAS geheeten, is sedert lang verbijsterd van zinnen. Haar man blijft haar echter met bewonderenswaardige lijdzaamheid, zachtmoedigheid en geduld dragen. Zie hier twee navolgenswaardige voorbeelden, die aantoonen, dat het Evangelie niet zonder vrucht werkt in de harten onzer Javanen. Ook zorgen de christen-ouders in deze streek beter voor het geestelijk welzijn van hun kroost, getuige de opkomst der kinderen in school en catechisatie.

Evenmin als dat de christenen zedelijk algemeen hooger staan dan hunne overige volksgenooten, mag betwijfeld worden, gelijk velen ook nog steeds doen, dat het bijgeloof onder hen vermindert. Wil men een bewijs? Bij zon- en maaneclips (grahônô) zijn de Javanen gewoon, in het rijstblok te slaan. Men hoort hen dan een waarlijk heidensch leven maken, zoodat iemand hooren en zien vergaat. De beide hemellichamen, meenen zij, zijn dan aan het vechten tegen elkander, en hun rumoer moet dienen, om de maan te helpen, of om de vechtenden te scheiden. Te Môdjô-warnô wordt dit niet meer gedaan, behalve nog slechts door zeer enkele mohammedanen; men voedt hier geen vrees meer voor dit natuurverschijnsel. Om het volk tot eene andere wereldbeschouwing te brengen, verklaart Br. KRUYT bij zulk eene gelegenheid

aan de menschen de ware betrekking dezer hemellichamen tot elkander en tot de aarde. Dit draagt er zeker veel toe bij, dat bovengenoemd bijgeloof hier niet meer bestaat. Het gegeven voorbeeld zou met nog andere te vermeerderen zijn, indien men op verzekeringen in dezen ten volle staat kon maken.

Het bovengenoemde toont, dunkt mij, genoegzaam aan, dat de prediking van het Christendom onder de Javanen gansch niet vruchteloos is, maar wel degelijk den zedelijk-godsdienstigen toestand des volks verheft en hun karakter verbetert. Het Evangelie van Jezus Christus betoont zich ook op Java, zoowel als overal elders, eene kracht Gods tot vernieuwing van het menschelijk hart, tot geestelijke wedergeboorte van den mensch. Onze javaansche christenen zijn waarlijk niet dood in goede werken.

Algemeene regel schijnt te wezen, dat de oudste nog levende christenen de meest beproefde zijn. Deze hebben soms veel kwaad en schande, spot en hoon, of onrechtvaardige bejegening door hunne eigene hoofden te verduren gehad, en zijn daardoor in hunne overtuiging gestaald geworden. Zij struikelen gedurig en in veel, dreigen dikwijls te bezwijken, maar keeren geregeld weêr op het goede pad terug, en vallen nimmer geheel af, maar blijven standvastig in het geloof. Zij gevoelen, dat zij werkelijk door Christus in hun hart gegrepen zijn, getuigen gewoonlijk gaarne van hun' Heiland en Zaligmaker, en doen dit soms met levendige welbespraaktheid.

Dat er onder onze javaansche christenen nog zeer veel zonde en bijgeloof heerscht, welk nadenkend menschenkenner zal zich hierover verwonderen? Hoe gaarne, b.v. zouden wij in hen meer oprechtheid zien, om niet meer te noemen. Dan, men oordeele rechtvaardig! Reeds circa 15 eeuwen is Nederland een christelijk land. En

toch, hoeveel zonde en bijgeloof wordt nog onder ons volk gevonden, vooral onder den minderen stand in de steden en onder de plattelandsbewoners. Wie zou daarom in ernst durven beweren, dat het Christendom vruchteloos onder ons gewerkt heeft? 't Is waar, wij zendelingen van den nieuwen tijd prediken het zuiverder dan de Evangelieboden, die ons volk bekeerd hebben. Dit is een voordeel van ons werk, waardoor wij kunnen verwachten, onder de Javanen en andere natiën, spoediger goede vruchten daarvan te mogen aanschouwen, dan hun beschoren was onder onze voorvaderen. Daar staat echter tegenover, dat de zendelingen, die tot dezen kwamen, tot volksstammen behoorden, wier taal, zeden en gewoonten weinig verschilden van die onzer voorouders, en waaraan zich dus hunne prediking gemakkelijk liet aansluiten; terwijl de zendeling, die zich tegenwoordig tot een volk als de Javanen wendt, zich met moeite eene taal moet eigen maken, die volstrekt van zijne eigene in aard verschilt, en zich onder eene natie beweegt, die gansch andere zeden en gewoonten volgt dan de natie, waaruit hij zelf voortgesproten is; zeden en gewoonten, met welke hij rekening moet houden, naar welke hij zich moet schikken en zijne prediking inrichten, wil hij door zijne hoorders begrepen worden, wanneer hij hun het woord des Heeren verkondigt. Deze hinderpalen en moeielijkheden, waarbij in dit land dan nog andere komen, heeft de zendeling van onzen tijd in zijn werken onder heidenen of mohammedanen te overwinnen, en zij zijn niet gering soms. Laat ons slechts niet kleinmoedig worden, aan de hand der geschiedenis ons werk voortzettende, bij de gedachte, dat het mogelijk ook nog wel verscheidene eeuwen duren kan, al eer het geheele javaansche volk den top van christelijke beschaving bereikt heeft, waarop wij ons verheugen te staan. Laat ons blijmoedig in het geloof voortwerken! Gods Geest,

hetzij met eerbied gezegd, werkt nu eenmaal niet met de snelheid van den stoom; Hij bewerkt het menschelijke hart langzaam, maar zeker. Gelijk het zuurdeeg al het meel doorzuurt, zoo doorwerkt Gods Geest den enkelen mensch niet alleen; neen, gansche volken, natiën en maatschappijen. De toekomst, ook van Java, is in 's Heeren hand. Hij zal ook het javaansche volk uit de duisternis tot het eeuwige licht voeren.

Onze zendingvrienden in Nederland zouden zeker wenschen, van mij meer openbaringen van het innerlijke gemoedsleven onzer christenen te vernemen, en vinden het misschien jammer, dat ik die niet lever. Doch zij mogen bedenken, dat alleen hij, die jaren lang met de inlanders omgegaan heeft, hiertoe in staat is; waarbij dan nog de noodzakelijke voorwaarde komt, dat hij zich hunne taal geheel eigen, en zich ten volle met hen vertrouwd gemaakt moet hebben. Dit nu kan en mag ik van mij zelven niet getuigen. Toch kan ik uit mijne weinige ervaringen op dit punt wel zeggen, dat die niet ontbreken. Aan sterfbedden en bij andere gelegenheden heb ik uitingen gehoord, die mij het bewijs gaven, dat het geloof in hen werkzaam is en leeft. De Javaan geeft anders zijn gemoed zoo weinig lucht, wanneer hij niet overtuigd is, dat hij ten volle begrepen wordt.

Groote gebreken bij onzen evangelisatiearbeid in engeren zin, de eigenlijke prediking, catechisatie en herderlijke zorg zijn: het gebrek aan evangelisten en het minder goede gehalte onzer voorgangers. Hierin ligt eene voorname oorzaak, dat de gemeenten zich niet sneller vermeerderen en uitbreiden. De eersten kunnen kwalijk gevormd en opgeleid worden. Zij moeten zich uit eigen beweging aanbieden, zich geroepen gevoelen, wijd en zijd in het rond, in omliggende desa's, Christus te verkondigen, en uit eigen aandrift die roeping volgen.

Doch waar zijn zij, die zóó van geestdrift, ijver voor het geloof en zucht naar het zielenheil van anderen gloeien, dat het hun lust en leven is, ook dezen met hunnen Heer en Heiland bekend te maken? Waar zijn zij te vinden, die – ik zou haast zeggen, indien ik niet moest vreezen, verkeerd begrepen te worden – geestdriftige verbreiders van het Christendom onder hunne eigene volksgenooten, die op Java zoo zeer noodig zijn?

Op onze voorgangers is hetzelfde beeld van toepassing, dat ik te voren van onze onderwijzers geschetst heb. Hun ontbreekt in 't algemeen hetzelfde, wat dezen ontbreekt. Ook zij vatten hun werk met te weinig ernst op, en zijn meestal niet geschikt genoeg om de gemeente te leiden. Alleen de gewezen voorganger van Môdjô-warnô is voor die taak geheel berekend, en aan hem is dan ook vooral de bloei dezer gemeente toe te schrijven. Doch mannen als hij zijn eene groote zeldzaamheid onder de Javanen, en niet te vervangen. Paulus Tossari is het ten volle waardig, dat hem lof toegezwaaid wordt. Het zal nog wel lang tot de pia desideria blijven behooren, meer zulke bekwame voorgangers als hij is, te vinden. Wij willen blijven hopen, dat ook die tijd eens komen zal, en dat dan al onze gemeenten meer zullen toenemen in deugd en heiligheid.

Ten slotte rest mij nog, iets te zeggen over de medische werkzaamheid onzer zendelingen op Java. Het is te wenschen, dat elk zendeling, die voortaan door ons Genootschap wordt uitgezonden, eene goede opleiding ontvange in theoretische en practische geneeskunde, ten einde met goed gevolg in dit vak hier werkzaam te kunnen zijn. Het is noodig en nuttig, dat hij in vele ziektegevallen goede hulp verleenen kan aan de inlanders. Mij hindert het, dat ik hieraan bij mijn toekomstig werk in

de Minahassa zoo weinig doen kan. De zendeling, die de inlanders helpt in ziekte en nood, sticht zich daardoor eene eerzuil in hunne harten, en behoeft niet te twijfelen, dat zij zich daarvoor dankbaar zullen gevoelen, al betoonen zij hunne dankbaarheid niet altijd met een vloed van woorden of door daden. Hij maakt zich daardoor voor hen onmisbaar, wint er hun vertrouwen door, en dat zal evenveel invloed op zijn zendingwerk oefenen, als het onderwijs dat hij geeft. De medische werkzaamheid des zendelings is op Java, zoowel als elders, van groote waarde.

Alleen, men beseffe die waarde goed, en overschatte haar niet, door te meenen, dat het behandelen en genezen van zieken de menschen zal dwingen, om tot het Christendom over te gaan, en zoo zal medewerken tot uitbreiding der gemeenten. Men hoede zich voor teleurstelling! Hoogst zelden is het hier gebeurd, dat iemand daardoor zoozeer in zijn hart getroffen werd, dat hij tot nadenken kwam over de waarde van het Christendom, om onderwijs er in verzocht, en tot onzen godsdienst overging. De Javaan gevoelt zelden, dat het uit liefde en medelijden is, als wij hem van ziekte genezen. Hij schrijft het doorgaans eerder hieraan toe, dat zoo onze adat (gewoonte) is. Wat hem bevreemdt en indruk op hem maakt is dit, dat de pandita nog het lijden zoekt te verzachten van hen, wier ziekte of kwaal doodelijk is, en die daaraan noodwendig moeten sterven. Zulke lijders worden door hem veelal verwaarloosd en te veel aan hun treurig lot overgelaten. Het baat immers niets, zoo redeneert men, hun nog geneesmiddelen toe te dienen; zij moeten toch bezwijken. In zulk een geval komt vooral het gebrek aan medegevoel, aan medelijden met den evenmensch uit. Dan dit mag ons niet weêrhouden, die hulp te blijven verleenen.

Na lezing van al het bovengeschrevene zal men

opmerken, dat zendingposten in het binnenland van Java het meest bloeien. Het is dan ook het „sine qua non" voor het welgelukken onzer zending onder de Javanen, en voor haren bloei in de naaste toekomst, dat onze zendelingen in de eerste tijden alleen in het binnenland hun werk voortzetten door dezelfde middelen, die zij thans bezigen: prediking en catechisatie, ziekenbehandeling en onderwijs, maar onderwijs dat vooral ingericht is naar de werkelijke volksbehoeften, en verder trachten door alle gepaste middelen de gemeenten te vermeerderen. Het behoort niet tot het doel van mijn schrijven, over nog andere middelen ter christianiseering van dit volk, als b.v. het plan van Br. POENSEN, te spreken. Den belangstellenden lezer is aan te raden na te zien, wat hierover in de „Mededeelingen" staat opgeteekend. Het rijk Gods, het rijk van waarheid en liefde, zal ook eens Java omvatten.

Op Môdjô-warnô zij voor de toekomst onze voornaamste hoop gebouwd! Dit moet het centrum onzer werkzaamheid worden, waar hulppersoneel wordt opgeleid voor al de scholen en gemeenten. Zóó zal het allengs gewichtiger worden, en ook allengs meer offers eischen. Zendingvrienden, brengt die naar vermogen, u overtuigd houdende, dat de belooning zal volgen.

Môdjô-warnô, 31 Maart 1881. J. BODDÉ.

Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christengemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ.

---

1. *Zedelijke en godsdienstige toestand der Gemeenten.*

Behalve te Kolongan-atas en Sawangngan werd gedurende dit verslagjaar in elke gemeente, des morgens om 9 uur, openbare godsdienstoefening gehouden op zon- en feestdag en op den Nieuwjaarsdag; bovendien nog, na afloop van den rijstoogst, op een' in elke gemeente daartoe bestemden dag, een feestelijke dankstond. Openbare avondgodsdienstoefeningen werden gehouden in de meeste filiaalgemeenten op 24 en 31 December. Voorts hebben er nog buitengewone openbare godsdienstoefeningen plaats gehad in de filiaalgemeenten nu en dan op Zondagen na den middag, of wel des avonds, zoo ook in de week des avonds, wanneer de Hulpprediker zich daar ter plaatse bevond, en hij daar geene catechisatie had te houden, of vergadering met de gemeenteoudsten of met de lidmaten.

De godsdienstoefeningen werden geleid door den Hulpprediker, zoowel als door het van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap hem toegevoegde inlandsch hulppersoneel. Zij werden gehouden zoowel in het Maleisch als in de volkstaal, d.w.z. te Ramboennan en Sawang-

ngan in het dialect der Tomboeloe, in de overige gemeenten in dat der Tompakĕwa.

Zoo de Hulpprediker des Zondags na den middag niet voorging bij eene openbare godsdienstoefening, of geen onderwijs gaf aan de gemeente, zijn er, bijaldien er geene verhindering was, in de meeste gemeenten des Zondags na den middag in de kerk samenkomsten gehouden, waarbij gewoonlijk het des morgens gesprokene catechetisch werd behandeld in de volkstaal, terwijl daarna, bij voorkomende gevallen, gemeenteaangelegenheden werden besproken. Deze samenkomsten werden geleid meestal door den Onderwijzer-voorganger of den Hulpzendeling, maar vaak ook door een' belangstellenden broeder uit de gemeente. Alleen te Ramboennan en Sawangngan is zelfs niet eenmaal zulk eene samenkomst gehouden.

Het heilig Avondmaal werd steeds bediend in het Maleisch en in de volkstaal, en overal des namiddags te drie ure. De morgen-godsdienstoefening op den avondmaalsdag was een uur van voorbereiding.

De opkomst bij de openbare godsdienstoefeningen was in de meeste filiaalgemeenten over het geheel verblijdend; in de hoofdgemeente Sonder was die minder bevredigend; te Ramboennan en Sawangngan was die vaak treurig klein.

Ziekte, sterfgevallen in de nagĕri, te groote vermoeidheid van den arbeid, ook wel eens werkzaamheden op den Zondag, gevierde feesten in den Zaterdagnacht, soms ook feesten op Zondag, kunnen omstandigheden zijn, welke nadeeligen invloed oefenen op de opkomst der gemeente ter openbare godsdienstoefeningen. Regen en regenachtig weder waren te Sonder en Kolongan-atas bij herhaling de hoofdoorzaak, dat velen niet ter kerke kwamen. De afstanden zijn daar groot, de wegen bergachtig, zoodat zij door den regen modderig, glad, moeielijk te begaan worden.

Over het algemeen echter is onverschilligheid in godsdienstig opzicht de hoofdreden van het niet bezoeken der gewone openbare godsdienstoefeningen, ja de eenige reden, waarom er in de hoofdgemeente vele, in de filiaalgemeenten enkele, volwassene gedoopten worden gevonden, die in het geheele jaar zelfs geen enkele maal ter kerk werden gezien. Te Ramboennan en Sawangngan wordt door de meesten als reden van hun wegblijven uit de gewone openbare godsdienstoefeningen opgegeven het gebrek aan goede kleederen; ook dit is een gevolg van onverschilligheid.

Het heilig Avondmaal werd zonder noodzaak door weinigen slechts verzuimd. Enkelen waren daarvan uitgesloten wegens ergerlijk gedrag; anderen gevoelden het zelf, dat zij door gedrag en houding reden hadden om zich zelven daarvan uit te sluiten.

Bij de beoordeeling van den staat van het zedelijk en godsdienstig leven dezer gemeenten, met name ook van het huwelijksleven, mag men niet vergeten, dat het hier geldt menschen, die eerst sedert kort uit het polynesisch Heidendom tot de christelijke kerk zijn overgekomen. Protestantsche christenen van den germaanschen stam mogen daarbij tevens bedenken, dat hier gesproken wordt van een passief volk. De maatschappelijke toestanden, de van geslacht tot geslacht overgeërfde en steeds meer ingewortelde begrippen omtrent zedelijkheid, betamelijkheid, eerlijkheid, waarheid, rechtvaardigheid, de groote macht der met looden zwaarte op het volksleven nog drukkende voorouderlijke gewoonten (kanarammen e apo), de trap van ontwikkeling door de bevolking als zoodanig bereikt, de voorbeelden, die de inlander in de Europeanen, wier meerderheid boven hem hij steeds gereedelijk erkent, voor oogen heeft, – zijn

omstandigheden, waarmede men bij deze beschouwing noodzakelijk heeft te rekenen. En is men van oordeel, dat men tegenover deze inlandsche christenen ook verplicht is de billijkheid te betrachten, en dus voor hen denzelfden maatstaf heeft te gebruiken, dien men gewoon is voor onze eigene europeesche omgeving te bezigen, waar men om menige onvolkomenheid, om nog zoovele bijgeloovige theoriën en practijken, om menige daad van oneerlijkheid of onzedelijkheid niemand den christennaam ontzegt, dan zal eene vergelijking tusschen het heden en verleden voor deze christenen niet al te ongunstig, wellicht zelfs gunstig uitvallen. Zij zijn niet erger dan de Corinthische of Thessalonische christenheid, onder welke de Apostel der Heidenen heeft gearbeid.

Door den paedagogischen arbeid der evangelische missie, die de vredeboodschap door het bloed des kruises brengt, is ook hier veel met goede resultaten gedaan. Het begrip van zedelijkheid in het algemeen, wat betreft eerlijkheid, waarheidszin, ijver, arbeidzaamheid, maar vooral ten opzichte van het sexueele leven, en in het bijzonder van het huwelijksleven, is door dien arbeid allengs ten goede gekeerd en in christelijke richting ontwikkeld.

Gevallen van onmatigheid in spijs en drank komen meermalen voor, vooral bij feestmaaltijden. Dronkaards, menschen bij wie het een hartstocht en gewoonte is geworden, misbruik te maken van palmwijn, jenever, arak, zijn gelukkig eene zeldzaamheid. Gevallen van ontucht komen in de gemeenten, helaas, voor, nu en dan, hier en daar; maar ze zijn toch werkelijk weinig; zoo ook gevallen van diefstal, of pogingen tot diefstal. Met betrekking tot het laatstgenoemde moet hier aangeteekend worden, dat de zonde tegen het achtste gebod te Ramboennan bij

herhaling voorkomt. De publieke opinie in de gemeente, het geweten der gemeente geeft eene afkeurende getuigenis daartegen. Zulke gevallen worden besproken in de vergaderingen der gemeente-oudsten, ook wel eens in de samenkomsten der gemeenten. Steeds worden ze met ernst behandeld; de schuldigen worden opgezocht, vermaand, bestraft, tot bekeering opgewekt; zijn zij avondmaalgangers, dan worden zij somtijds tijdelijk geweerd van den gewijden disch.

De waarheid van 's Heeren woord in Matth. 19: 6b, omtrent de heiligheid en onschendbaarheid van het huwelijk wordt door de gemeente allengs beseft. De huwelijkstrouw is over het geheel verblijdend. Overspel komt zelden voor. Echtscheiding in wettigen vorm is, zoolang verslaggever in dezen werkkring arbeidt, nog maar éénmaal voorgekomen.

Somtijds gebeurt het, dat echtgenooten elkaâr met onderling goedvinden verlaten, daarna, ieder voor zich, een nieuw, onwettig, huwelijk aangaan. Ook gebeurt het, dat de man zijne wettige vrouw, of de vrouw haren wettigen man verlaat, hetzij ten gevolge van herhaald hooggaande oneenigheden, of wel op instigatie van hebzuchtige bloedverwanten; ook wel omdat een der beiden aan eenige langdurige krankheid lijdende is. Zietdaar dan nog de voortdurende overblijfselen van vroegere begrippen en gewoonten, of wel de gevolgen van gedwongen of onberaden huwelijken.

Een ander overblijfsel van vroegere perioden en begrippen is het, wanneer de man zijne vrouw verlaat, omdat het huwelijk kinderloos blijft. Dit zelfde kan ook soms de oorzaak zijn, dat de vrouw, hoewel haren echtgenoot niet verlatende, zich gerechtigd acht in overspel te leven met een' anderen man. Kinderloosheid is volgens de levensbeschouwing van den Minahassar een

groote ramp en groote schande tevens. Dat het gansch niet gemakkelijk valt, deze in merg en ziel van het volksleven nog krachtig werkende overtuiging te overwinnen, zal elk onpartijdige toestemmen, die wil bedenken, hoe juist het vele kinderen hebben onder de voorvaderen dezer christenen in hoog aanzien stond, zóó hoog, dat dit zelfs het hoofdprædicaat werd geacht voor eenen tot den rang van eene godheid verheven mensch, blijkens den naam, dien men onder de stammen der Tompakĕwa aan de tot goden gewordene voorouders gaf, Kasoeroean: Veelspruitige.

Is hierboven geconstateerd, dat door de evangelisatie onder Gods zegen hier veel is verricht met goede verblijdende resultaten, daarmede is niet bedoeld bij iemand de gedachte op te wekken, als zoude het ideaal der evangelisatie hier reeds bereikt zijn. Nog veel moet er worden tot stand gebracht, nog veel moet er worden bestreden en afgebroken: overblijfselen van vroegere toestanden, gewoonten en beschouwingen, welke geheel onbestaanbaar zijn met den geest des Evangelies, ja demoraliseerend werkten en voortwerken op het bestaan dezer bevolking. Tegen veel verkeerds en verderfelijks in den boezem der gemeente ontstaande, zoowel als van buiten af tot haar inkomende, moet er met ernst en kracht worden gewaakt en gewaarschuwd. Niet zelden worden schoone verwachtingen daarbij teleurgesteld.

Liefdadige gestichten bestaan hier in de Minahassa niet. En de tijd is nog niet gekomen om deze gemeenten op te wekken aan liefdadige gestichten elders bestaande deel te nemen. De hoog noodige eigen behoeften van elke gemeente zijn vele, waarin de gemeente steeds meer moeten leeren door eigen bijdragen te voorzien, terwijl de inlandsche christenen, vooral in dezen werk-

kring, over het geheel slechts over geringe middelen te beschikken hebben, en men hier het, ook zeker elders niet onbekend, verschijnsel aantreft, dat de gevers en geefsters meest niet tot de met tijdelijke goederen gezegenden behooren, en dat over de milddadigheid dergenen die kunnen geven, niet veel te roemen valt.

Toch worden de inlandsche christenen opgewekt en geleerd om liefdadigheid te oefenen en van het hunne af te zonderen ook ten behoeve van anderen. Zoo is er in alle gemeenten elke maand bidstond gehouden. Te Sonder en Kolongan-atas zijn in die samenkomst geregeld tafereelen uit de kerkgeschiedenis verteld; in de filiaalgemeenten bij afwisseling nu eens een tafereel uit de kerkgeschiedenis, dan eens eene gelijkenis des Heeren, of wel eene mededeeling van wat in andere landen en gemeenten door christenen wordt verricht tot bevordering van de evangelieprediking, van christelijke kennis en christelijk leven. In deze bidstonden werden geldelijke inzamelingen gehouden tot bevordering der evangelisatie buiten de Minahassa door het Nederlandsche zendelinggenootschap.

Nog is er in elke gemeente, op het oogstfeest en op het Kerstfeest, eene inzameling gehouden ten behoeve van genoemd Genootschap.

Eindelijk werden er ook bijdragen geleverd ten behoeve van de evangelisatie door Minahassers onder hunne landgenooten.

Deze drie soorten van bijdragen maakten in 1879 te zamen uit eene som van *f* **184,47**.

Oefeningen, in de Hollandsch-kerkelijke beteekenis van dit woord, worden hier niet gehouden.

Maar overal worden gemeenteleden gevonden, die werkzaamheden verrichten ten behoeve van de gemeenten, die zich belasten met het geven van godsdienstig onderwijs aan volwassenen en kinderen, met het leiden nu en

dan van bijeenkomsten tot onderlinge leering en stichting, ja soms ook bij de openbare godsdienstoefening voorgaan. Dit alles geschiedt steeds met medeweten en goedkeuring van den Hulpprediker, aan wiens leiding deze gemeenteleden zich niet onttrekken, wiens raadgeving zij op prijs stellen en gaarne opvolgen. Hunne werkzaamheden waren vaak van veel nut voor de gemeenten; daardoor werd menig gemeentelid tot bewustzijn gebracht van zijnen plicht om mede te werken tot welzijn der gemeente; daardoor kunnen de gemeenten geleid worden op den weg tot eigen werkzaamheid, tot meerdere zelfstandigheid.

2. *De Hulpprediker, Penoelongs of inlandsche Hulpredikers en Onderwijzer-voorgangers in hunne werkzaamheden.*

De Hulpprediker J. ALBERT. F. SCHWARZ, sedert Maart 1861 in de Minahassa geplaatst als Zendeling-leeraar in dienst van het Nederlandsche zendelinggenootschap, is sedert 21 September van dat jaar tot heden toe onafgebroken werkzaam in dezen werkkring, waarin hij bij Gouvernements besluit in d°. 13 Februari 1879 N°. 7 als Hulpprediker is benoemd.

Hem zijn toegevoegd van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap twee inlandsche Hulpzendelingen: JAN RUNGKAT en JOHANNIS REGAR. De eerste is gevestigd te Soeloeoen, en heeft tot arbeidsveld de gemeenten Soeloeoen Timboekar, Tangkoenei, Pinapalangkow, Kapoja en Moente, De tweede is gevestigd te Sonder, en heeft tot arbeidsveld, behalve de vier wijken der hoofdplaats Sonder, nog Kolongan-atas, Kiawa, Lĕilĕm, Tintjĕp, Ramboennan en Sawangngan. (1)

(1) Sedert 1 Juni 1880 is mij toegevoegd een derde Hulpzendeling, JOËL WOEATEN. (Volgens de berigten zijn deze hulpzendelingen thans, als inlandsche Hulpredikers, in dienst van de Protestantsche kerk overgegaan, met behoud van dezelfde standplaatsen. N.

Bovendien zijn werkzaam als Onderwijzer-voorgangers:

1. Jusof rumokoi gevestigd te Kolongan-atas.
2. Sem kamagi " " Kiawa.
3. Elias koho " " Lĕilĕm.
4. Nicolaas ratu " " Tintjĕp.
5. Nethanael rumokoi " " Timboekar.
6. Semuel rakian " " Pinapalangkow.
7. Thomas sangkroki " " Kapoja.
8. Paulus mumu " " Ramboennan.

Elk dezer acht mannen is krachtens zijne betrekking als Hoofdonderwijzer aan de genootschapsschool tevens voorganger en catecheet in de gemeente, waarin hij gevestigd is. Deze vereeniging van betrekkingen in denzelfden persoon is in niets hinderlijk; voor deze maatschappij is ze in alle opzichten geschikt, en, gelijk vroeger, ook nu nog, zeer bevorderlijk aan de gelijkmatige ontwikkeling der tot de christelijke kerk toegetredene bevolking.

Tangkoenei, Soeloeoen, Moente en Sawangngan hebben geene school, missen bij gevolg ook een' Onderwijzer-voorganger.

De Onderwijzer-voorganger te Ramboennan en de ouderling H. Gerung aldaar zijn beurtelings naar Sawangngan geweest om daar godsdienstoefening te houden, of onderwijs te geven; wanneer een hunner daarin verhinderd was, belastte zich daarmede een belangstellend gemeentelid te Sawangngan. Godsdienstoefeningen en godsdienstig onderwijs te Soeloeoen, Tangkoenei en Moente werden behartigd door den Hulpzendeling te Soeloeoen gevestigd en door gemeenteleden op die plaatsen.

De beide Hulpzendelingen bezochten, ieder in zijn ressort, geregeld elke gemeente, vervingen dan den Onderwijzer-voorganger bij de godsdienstoefeningen, gaven onderwijs, bezochten de menschen in hunne huizen of tuinen,

behandelden allerlei voorkomende aangelegenheden der gemeente. De gemeenten, waar geen Onderwijzer-voorganger is gevestigd, werden door de Hulpzendelingen eenige malen meer bezocht dan de overige; dit was noodzakelijk.

Hulpzendelingen en Onderwijzer-voorgangers werden tot heden toe bezoldigd door het Nederlandsche zendelinggenootschap.

De Hulpprediker bezocht de meer nabij zijne standplaats gelegen gemeenten (d. z. Kiawa, Lĕilĕm, Tintjĕp, Ramboennan, Sawangngan, Timboekar) zeer dikwijls, de verder afgelegene geregeld viermalen in het jaar. Maar bovendien brengt hij naar enkele dezer laatst bedoelde gemeenten nu en dan nog een bezoek, wanneer de omstandigheden zijne tegenwoordigheid aldaar wenschelijk maken. De gemeenten, die een' Onderwijzer-voorganger missen, eischen meermalen zijne tegenwoordigheid.

Deze dienstreizen worden volbracht zoowel op Zondagen als in de week. Dikwijls vertrekt de Hulpprediker des ochtends vroeg van zijne standplaats en is des avonds weder te huis. Wanneer het echter noodzakelijk is, dat hij des avonds en den volgenden ochtend in de gemeenten is, dan gaat hij eerst in den namiddag op reis, en keert den anderen dag te zijnent terug. Bezoekt hij op ééne reis twee of drie gemeenten achteréénvolgend, dan duurt de reis drie of vier dagen.

De werkzaamheden op deze dienstreizen zijn: onderricht aan kinderen en aan volwassenen; nu en dan ook onderzoek naar de vorderingen dergenen, die in het onderwijs zijn voor het lidmaatschap of voor den Doop; algemeen onderwijs aan de gemeente als zoodanig. Des Zondags wordt steeds des morgens, soms ook des namiddags of des avonds, waar de Hulpprediker alsdan is, in de

filiaalgemeenten, openbare godsdienstoefening gehouden. Een enkele maal wordt ook in de week des avonds in de filiaalgemeenten openbare godsdienstoefening gehouden, waarmede somtijds verbonden wordt de bediening van den Doop aan kinderen of volwassenen. Met de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, ook wel in vergadering met de gemeente-oudsten, wordt besproken datgene wat nuttig en noodig is tot vorming van het gemoed, tot vermeerdering van kennis, tot beter verstand van hun werk en tot verhooging van liefde en ijver bij dit werk in de gemeente. Gemeenteleden, zieken worden dan ook bezocht.

Wordt in eene gemeente het Avondmaal bediend, dan vertoeft de Hulpprediker meestal twee volle dagen in haar midden. Op den dag van aankomst wordt eerst vergadering gehouden met de gemeente-oudsten; er valt steeds iets te bespreken, op te helderen, te regelen. Aan menschen, die den leeraar wenschen te spreken, wordt daartoe gelegenheid gegeven. Des avonds wordt eene samenkomst gehouden met alle avondmaalgangers. Zoo er candidaten zijn, die door de gemeente te voren zijn voorgesteld om als lidmaat aangenomen te worden, dan geschiedt hunne aanneming in deze samenkomst, nadat zij vroeger reeds door den Hulpprediker onderzocht werden. Op den Avondmaalsdag is de morgen-godsdienstoefening een uur van voorbereiding. Zijn er den avond te voren nieuwe leden aangenomen, dan worden zij in dit uur plechtig bevestigd. Des namiddags heeft de avondmaalsviering plaats. Daarna keeren zij, die uit andere nageriën tot het Avondmaal opkwamen, naar hunne woonplaatsen terug. De Hulpprediker blijft, legt bij dezen en genen nog een bezoek af, en houdt veeltijds des avonds nog eene vergadering met de geheele gemeente,

of ook wel eene godsdienstoefening. In deze godsdienstoefening worden niet zelden nog kinderen gedoopt.

In elke gemeente wordt onderwijs gegeven gedurende de weekdagen:

1°. aan de gemeente als zoodanig;

2°. aan kinderen;

3°. aan volwassenen van allerlei ouderdom, die om den Doop verzocht hebben;

4°. aan volwassenen van allerlei ouderdom, die lidmaat wenschen te worden.

Deze onderwijsuren moeten in de week steeds des avonds gehouden worden, met het oog op de werkzaamheden der bevolking overdag: tuinarbeid, werkzaamheden in de nagĕri, heerendienst-werkzaamheden aan wegen, bruggen, koffietuinen, bij hoofden, enz., waarin geen stoornis mag gebracht worden.

Dit onderwijs wordt gegeven in de localen, waarin de gemeente gewoon is ter godsdienstoefeningen samen te komen, en in huizen van belangstellende gemeenteleden. Het wordt gegeven door de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, door eenige gemeenteleden, door den Hulpprediker. In vele uren wordt daarbij uitsluitend gesproken in de landstaal; in de meeste uren wordt eerst Maleisch gesproken, daarna het gesprokene in de landstaal herhaald; in een enkel uur alleen de maleische taal gebezigd.

De Hulpprediker houdt bovendien te zijnen huize te Kolongan-atas des Zondagavonds eene catechisatie in de maleische taal voor de meest gevorderden, die lidmaat wenschen te worden. Is hij niet te huis, dan wordt deze catechisatie gehouden door den Onderwijzer-voorganger, die te Kolongan-atas is gevestigd.

Eenigen waren trouw en vlijtig in het bijwonen der catechisatie, velen kwamen treurig ongeregeld, anderen

kwamen eenigen tijd trouw op, onttrokken zich vervolgens gedurende weken en maanden, en kwamen later nog eens terug. Van vele mannen en jongelingen was dit geheel verklaarbaar; zij konden niet anders, daar zij vaak wegens de heerendiensten elders moesten zijn, of wel, om het levensonderhoud voor zich en de hunnen te vinden, zich ter hoofdplaats Manado moesten gaan verhuren. Maar hoe dan ook, die vlottende opkomst ter catechisatie is eene groote belemmering voor den geregelden gang van het onderwijs. Ook is vaak het weder (regen en wind des avonds) eene verhindering geweest voor het houden der onderwijsuren. Soms kon daardoor gedurende de geheele maand geen onderwijs worden gegeven, daar niemand ter catechisatie kwam.

De Hulpprediker wordt bij het catechetisch onderwijs krachtig en geregeld gesteund door de Hulpzendelingen en de Onderwijzer-voorgangers, in dienst van het Nederlandsche zendelinggenootschap.

Ten volle gevoelende de holheid dier beweringen omtrent de mogelijkheid van een Christendom zonder dogmen, toestemmende de noodzakelijkheid van het leerstellige in prediking en catechetisch onderwijs, wordt toch bij dit onderwijs, zoowel als bij de prediking ter openbare godsdienstoefeningen, uitgegaan van de vaste overtuiging, dat het Christendom niet geroepen is onder dit volk in de allereerste plaats te brengen een dogmatisch systeem; maar wel tot grootsche en ernstige taak heeft ... te trachten aan dit volk mede te deelen een nieuw van God gegeven levensbeginsel, door inplanting van christelijken geest en christelijk leven.

Daarom omvatten catechetisch onderwijs en openbare prediking hoofdzakelijk eene eenvoudige voorstelling van de groote daden van Gods almacht, wijsheid en liefde tot

redding, verlichting, leiding der menschheid, gestaafd met feiten uit de geschiedenissen in het O. Testament, en bovenal uit de optreding van den Verlosser, zijne zending door den Vader, zijn heilig leven van zelfverloochening, barmhartigheid en gehoorzaamheid, zijn lijden en sterven, zijne opstanding uit den dood, zijne verheerlijking aan Gods rechterhand. Daarmede gaat gepaard eene beknopte samenvatting van eene geloofs- en zedeleer naar het Evangelie.

Bij de behandeling van een en ander wordt er ernstig naar gestreefd in de harten op te wekken schuldgevoel, erkentenis van zonde en verlangen naar verlossing. Alleen gemoederen door deze gevoelens bewogen kunnen de boodschap des Evangelies gemakkelijk verstaan, en zijn toebereid om de persoonlijkheid van den gekruisigden en eeuwig levenden Heiland, waarmede de prediking tot hen komt, op zich te doen werken, en in persoonlijke betrekking tot Christus, als tot hunnen Heer en Verlosser, te leven.

De boeken bij het catechetisch onderwijs gebruikt zijn:

Het O. en het N. Testament, niet in hun geheel, maar als hoofdbronnen, waaruit de leerstof wordt geput;

Eene handleiding tot de bijbelsche geschiedenis, getiteld: „Inilah bĕbĕrapa hikajet Pĕrdjandjian lama dan bĕharu;" een daarbij behoorend vragenboekje, getiteld „Inilah bĕbĕrapa sual deri hal segala hikajet jang tĕrdapat dalam Pĕrdjandjian lama dan bĕharu," beiden vervaardigd door wijlen den zendelingleeraar N. PH. WILKEN;

Een vragenboekje getiteld „Kitab sual akan pĕngadjaran agama Mesehi", met een daarbij behoorende handleiding, getiteld „Pĕngadjaran agama Mesehi akan dipakeikan pada kitab sual akan pĕngadjaran agama Mesehi," beiden vervaardigd door H. BOOKER;

Een onderwijsboekje getiteld „Pĕngadjaran agama Mesehi" door wijlen den zendeling-leeraar K. T. HERMANN;

Een onderwijsboekje getiteld „Pĕngadjaran jang pendek pada guna sĕgala orang jang suka djadi sidi Djamaat Mesehi."

De vrucht van het catechetisch onderwijs is onderscheiden. Bij de beoordeeling daarvan komt in aanmerking, ten opzichte van hen, die het onderwijs geven: de graad van verstandelijke en gemoedelijke ontwikkeling, de mate van kennis, hun meerdere of mindere tact; ten opzichte van hen, die het onderwijs ontvangen: hunne opkomst ter catechisatie, hun ernst, hunne verstandelijke ontwikkeling en ouderdom.

Zij, die zonder geldige verhindering ongeregeld opkomen, toonen ook weinig belangstelling, geven zich luttel moeite om het onderwijs te vatten, om het te onthouden of wel om datgene te leeren, wat daarbij geëischt wordt. Aan ouden en minder ontwikkelden kunnen geene strenge eischen worden gesteld; zij brengen het, wat hunne kennis betreft, niet ver. Zij die belangstellen, getrouw opkomen, zich ook moeite en inspanning getroosten om te begrijpen, te leeren, te onthouden, die bovendien reeds door vroeger schoolbezoek eenigermate ontwikkeld zijn, verkrijgen over het algemeen voldoende kennis. Tot lidmaat der gemeente aangenomen, blijven velen hunner getrouwe kerkgangers, en onder hen worden later verscheidenen gevonden, die zich bereid en geschikt toonen om deel te nemen aan werkzaamheden tot nut der gemeente.

Door prediking in het algemeen, door catechetisch onderwijs in het bijzonder, werd in de gemeente zelve allengs verspreid meer kennis, een beter begrip van de openbaring Gods tot heil der menschen, een helder be-

wustzijn van den eisch des Evangelies in het leven en van de zegeningen van het christelijk heil. Daardoor hebben velen geleerd, bij aanvang en voortgang, christelijk te denken, te gevoelen, te leven.

Ook in wijderen kring buiten de gemeente openbaren zich de vruchten van dat onderwijs. Door de kinderen wordt het zaad des Evangelies gedragen in de huizen der ouders. Door den omgang der christenen met niet-christenen wordt den laatsten de goddelijke waarheid ongemerkt nader gebracht. Vele heidenen zijn er, die, in allen ernst zich nog steunpilaren van het Heidendom wanende, zonder het te weten, reeds tot de uiterlijke aanneming van christelijke vormen zijn gebracht, welke werkelijk in strijd zijn met den godsdienst der voorvaderen. Anderen, nu nog heidenen, hebben reeds gebroken met menige gewoonte en overlevering van het Heidendom; en groot is het getal dergenen, wier vertrouwen op hunnen volksgodsdienst aan het wankelen is geraakt.

De menschen worden bezocht in hunne huizen, ja vaak ook in hunne tuinen, door de Hulpzendelingen, de Onderwijzer-voorgangers, door belangstellende gemeenteleden, die ten nutte der gemeente werkzaam zijn. Ook de Hulpprediker bezoekt de menschen. Soms gaat hij alleen, meermalen vergezeld door den Hulpzendeling, of den Onderwijzer-voorganger, of wel door eenig gemeentelid. Doch gelijk deze bezoeken niet verbonden worden aan bepaalde tijden, b.v. kort vóór eene avondmaalsviering, dragen ze ook weinig een ambtelijk karakter. Daarmede wordt bedoeld betooning van belangstelling, van vriendschap. Gelegenheid zoeken en vinden de bezoekers meestentijds daarbij om een woord te spreken naar de behoefte van hen, die bezocht worden, om op te wekken tot standvastigheid in belijdenis, of tot geregelde bijwoning

der godsdienstoefeningen, tot trouw bezoek van het onderwijs, tot het ter schole zenden van de kinderen. Ongeregeld levenden worden vermaand en aangemaand hun' wandel te veranderen; buiten wettigen echt samenlevenden worden aangespoord tot het aangaan van een wettig huwelijk; tusschen twistenden wordt vrede gesticht.

Meestentijds zijn zulke bezoeken van gewenscht gevolg voor het naaste oogmerk, waarmede ze worden gebracht. Maar nog andere vruchten dragen deze bezoeken. De Hulpprediker leert daardoor de behoeften van het volksleven beter verstaan. Hij leert den gedachtenkring kennen van hen, wien hij geroepen wordt ten leidsman te zijn. Hij wordt daardoor gedrongen, wenscht hij zijn' invloed te behouden, te versterken en zijn werk ten goede vruchtbaar te maken, om zich steeds meer te verplaatsen in de gedachten van het volk. Hij wordt daardoor bewaard voor het ongeluk, om, buiten het volksleven staande, vreemd aan alle werkelijkheid, voort te blijven arbeiden, wellicht met uitnemenden troost voor eigen gemoed, ja dankbaar voldaan in eigen gevoel; maar toch met weinig of geen nut voor hen, wier verheffing die arbeid allereerst en voornamelijk bedoelt. Hij leert daardoor voor zijn werk aanknoopingspunten opmerken, en daarnaar steeds meer zoeken, in het volksleven; hij leert bedachtzaamheid oefenen, zoowel bij het uiten zijner goed- als afkeuring over verschijnselen, gewoonten en gebruiken in het volksleven. Niet alles wat hem daarin vreemd voorkomt en niet strookt met zijne gedachten, gevoelens, of europeesche gewoonten zal hij gereed zijn te veroordeelen; ook daarin zal hij het goede, het schoone, het ware opmerken, datgene wat ook in het Christendom goed en levensvatbaar is, en daarom behouden moet blijven, slechts door het christelijk beginsel geheiligd.

Bij velen, die op deze wijze worden opgezocht, werken deze bezoeken mede om allengs de huiselijke toestanden te veranderen; om de inrichtingen van huis en dagelijksch leven, ook de zeden en gewoonten, de wijze van zich te kleeden, enz. ten goede te wijzigen; om hunne aandacht te vestigen op middelen en wegen ter bevordering van huiselijke welvaart.

Bedoelen openbare prediking en onderwijs de godsdienstig-zedelijke verheffing en ontwikkeling van het volk in massa, met het opzoeken der menschen in hunne woningen wordt bedoeld de enkelen te trekken; daardoor wordt aan hunne opvoeding en beschaving gearbeid, om het Christendom in de harten vaster te doen wortel schieten, en langs dien weg, door nadere toebrenging der enkelen, een levend organisme in de gemeente te vormen, een kern tot steun der zwakken, verlichting der onwetenden.

Hier worde nog aangeteekend, dat ook bij elke begrafenis iemand van de gemeente-voorgangers, hetzij de Hulpprediker, of wel een Hulpzendeling, of een Onderwijzer-voorganger in het sterfhuis tegenwoordig is, en daar, vóór de begrafenis, eene korte godsdienstoefening houdt.

STAAT der GEMEENTEN in KEDIRI — MADIOEN op Ult°. 1880.

Residentie KEDIRI.	Gemeenten.	ZIELENTAL op ultimo 1880. Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	GEDOOPT. Belijdenis. Mannen.	Vrouw.	Ouders. Jongens.	Meisjes.	HUWELIJKEN. gesloten.	ontbond.	*Aanmerkingen.*
Distrikt.	Semampir	15	19	28	10	72	72	—	—	—	1	—	—	7 Leerlingen bij den Zendeling inwonende.
Kotta. (SYLVANUS.)	Genengan	4	4	2	3	13								
	Sambi-redjô	5	5	5	2	17								
	Nambaq'an	1	1	1	2	5								
	Kwadoengan	1	1	—	—	2								
	Djong-biroe	—	1	—	—	1								
	Ngebraq	1	2	—	1	4								
	Sambi-resiq	—	1	—	—	1	43							
Môdjô-rôtô. (JULIAAN.)	Wônô-hasri	39	51	63	37	190		—	1	5	4	3	—	
	Sélang	4	4	12	5	25								
	Toekangan	1	1	3	1	6	221							
Godéan. (MARKUS.)	Adi-tojô	18	19	13	14	64	64	1	—	1	—	2	—	
Djambéan.	Tjangaq'an	1	1	2	2	6	6							
Papar.	Djati-Wringin	9	13	22	11	55								
	Slamboer	1	2	2	3	8	63							
Soekô-redjô. (LEVI.)	Sambi-rôtô	34	41	49	41	165		—	—	3	1	—	—	
	Pelem	1	—	—	—	1								
	Siman	1	1	—	—	2	168							
Srengat. (TADDEUS.)	Maron	18	19	11	14	62	62							
	Totaal: KEDIRI.	154	186	213	146	=	699	1	1	9	6	5	—	
	„ MADIOEN.	18	26	38		=	82							
	Totaal zielental						781.							

C. POENSEN.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

De houding, die den christen voegt ten aanzien van de godsdiensten van niet-christenvolken.

(Naar het Engelsch van den Zendeling J. THOMSON, M. A., te Calcutta.)

Er bestaat eene wel bekende legende uit de verovering van Alexandrië, door GIBBON verhaald. Toen Kalief OMAR gevraagd werd, wat men moest aanvangen met de beroemde koninklijke boekerij, zou hij geantwoord hebben: „Als deze geschriften der Grieken overeenstemmen met het boek Gods, zoo zijn zij overbodig, en dan is het niet noodig, die te bewaren; zijn zij daarmede in strijd, dan zijn zij verderfelijk, en dan moeten zij vernietigd worden." En zij werden vernietigd; want gedurende zes maanden werden de ovens van de 4000 baden der egyptische hoofdstad gestookt met de rijkste schatten der letterkunde; en een groot deel van de geleerdheid en de kunsten der oudheid, door den ijver en de mildheid der Ptolomeën daar bijeen gebracht, ging voor altijd verloren. Deze handelwijze van den Kalief is sedert algemeen gebrandmerkt als eene daad van barbaarsch vandalisme, en zijne redenering wordt beschouwd als voortgesproten uit eene onwetenheid, die het uitvloeisel is der dweepzucht.

In de christen-kerk zijn er altijd nog, en zijn er altijd geweest, die even als de saraceensche veroveraar, zonder kennis of onderzoek, onvoorwaardelijk als geheel valsch en nutteloos veroordeelen wat voorkomt in andere godsdiensten. Met groote bekrompenheid betoonen zij niet dan

verachting voor den godsdienst van anderen. In plaats van zich te beïjveren om de bezwaren en den gedachtengang van hunne tegenstanders te leeren verstaan, en zich daardoor in staat te stellen om tot hen te gaan en met hen te redeneren, denken zij er slechts aan, hoe hun eigen geloof anderen kan worden opgedrongen. Zij zijn niet in staat in te zien het nut, dat de studie van heidensche Heilige-schriften of klassieken heeft, omdat de waarheden daarin voorkomende, alle duidelijker en schooner in den Bijbel vervat zijn. Zij schromen zelfs te erkennen, dat eenige hoofdwaarheden van het Evangelie staan uitgedrukt in de geschriften van heidensche wijzen, omdat zij vreezen, dat de prijs der parel van groote waarde dalen zal, door het bestaan van kleinere parels van waarde. Een van de droevigste hoofdstukken in de geschiedenis der Kerk (een hoofdstuk, nog niet gesloten), is dat, hetwelk de kleingeestige, oneerlijke en soms zelfs belagchelijke pogingen vermeldt om Gods openbaring in Christus te verheffen door het gering schatten van de openbaring in de harten van zijne schepselen. Wij weten, hoe sommige van de christelijke oudvaders zonder eenig historisch bewijs getracht hebben te betoogen, dat PHILO, op hoogen leeftijd, gedurende een bezoek te Rome, eenigen van de Apostelen ontmoette, en aan hen een deel zijner leerstellingen te danken had; dat ARISTOTELES zijne zedekundige stellingen van een' Jood had overgenomen, dien hij in Azië ontmoet had, en zijne kennis van de natuurlijke historie uit de geschriften van SALOMO had geput. Wie vertrouwd is met de apocryphe geschriften van het Nieuwe Testament, kent ook de briefwisseling, die tusschen PAULUS en SENECA zou bestaan hebben, ongetwijfeld niet anders dan ondergeschoven stukken, bestemd om de verheven uitspraken van den stoïschen

wijsgeer te verkleinen. Zulke pogingen worden belagchelijk, als wij zien, hoe een man als CLEMENS van Alexandrië ons in allen ernst vertelt, dat MILTIADES den slag bij Marathon won door het toepassen van de tactiek van JOZUA in den slag van Bethhoron. En het is zeer te betreuren, dat zelfs in onze dagen sommigen niet in staat zijn het helder inzigt te bewonderen, dat sommige heidenen, te midden van groote duisternis, verworven hadden, en dat zij toegeven aan dien geest van kleinachting, die in geenen deele den roem der oude zieners vermindert, en evenmin den glans verhoogt van het wonderbaar licht, voor ons opgegaan in het Evangelie van CHRISTUS.

En waarom, mag men wel vragen, zou men aan heidensche wijzen het bezit van verhevene zedelijke waarheden misgunnen? Wat reden tot naijver bestaat er voor hem, die ontdekt, dat in de geschriften van CONFUCIUS en onder de voorschriften der Rabbijnen zelfs het gulden woord van Christus te vinden is: „Alles wat gij wilt, dat u de menschen doen, doe gij hun ook alzoo"? Is de waarheid alleen in het bezit van het Christendom? God heeft ons in Jezus Christus, die de weg, de waarheid en het leven is, de hoogste manifestatie, de volmaaktste openbaring van zich zelven gegeven; maar „heeft Hij ook niet alle natiën uit éénen bloede gemaakt, om den ganschen aardbodem te bewonen; en heeft Hij niet de tijden te voren bepaald en de grenzen hunner woning, opdat zij den Heer zouden zoeken, of zij Hem tasten en vinden mogten, hoewel Hij niet verre is van een iegelijk van ons?" Het moet ons verheugen, dat God nooit opgehouden heeft van zich te doen getuigen, en dat ernstige gemoederen in alle eeuwen en onder alle hemelstreken, geholpen door dat licht, hetwelk elken mensch, die ter wereld komt, beschijnt, in staat zijn geweest,

eenige kennis, hoe duister en gebrekkig dan ook, te verkrijgen van Gods grootheid en heerlijkheid.

Waarom, mag men verder vragen, zou iemand zijn' godsdienst met dien van anderen niet willen vergelijken? Sommigen weigeren het, gedreven door den trotschen, onredelijken geest der bigotterie, een geest na verwant aan die verachtelijke nationale inbeelding, die velen de zeden en gewoonten van vreemde volken zonder onderzoek doet brandmerken als laag en ongerijmd, en die er veel toe bijdraagt om de verspreiding van die alles omvattende sympathie en die algemeene verbroedering te verhinderen, welke tot het wezen van allen waren godsdienst behoort. Sommigen dulden niet, en dat wel uit heimelijke vrees, dat men dezelfde bewijsgronden voor hun' eigen godsdienst vordere, die zij van andere godsdiensten eischen. Dezen mag men wel tegemoet voeren; „O, gij kleingeloovigen!" Zou hij niet dwaas genoemd worden, die zich aan de behandeling van een' geneesheer toevertrouwde, wiens bekwaamheid en bedrevenheid hij niet met die van anderen durfde vergelijken? Als hij verstandig was, zou hij zich verheugen over elke gelegenheid, die zich aanbood om de ervarenheid van zijn' geneesheer op de proef te stellen, zoodat hij, als deze de proeven doorstond, des te veiliger op hem kon vertrouwen, en in het tegenovergestelde geval zijn leven aan een' meer ervaren geneesheer kon toevertrouwen. Veel meer nog moeten wij ons verheugen over iedere gelegenheid, die zich aanbiedt om den godsdienst, die ons het rigtsnoer aan de hand geeft voor ons eeuwig leven, te vergelijken met dien van anderen, verzekerd, dat hij winnen zal bij de vergelijking. De wijsten van de kerkvaders, als ORIGENES, JUSTINUS MARTYR, begrepen beter het nut van zulke vergelijkingen dan hunne opvolgers, zelfs tot

nagenoeg in onze eeuw. Één hunner schrijft: „Is er eenige overeenkomst tusschen hunne (der Grieken) leeringen en de onze, dan kan het ons voordeel aanbrengen, die te kennen; zoo niet, dan kan het vergelijken van beiden, om te leeren hoe en waarin zij verschillen, niet weinig bijdragen om die te bevestigen, welke van beiden de beste is."

Maar wij leven in de eeuw der vergelijkingen. Wij komen hoe langer hoe meer tot vergelijkingen. Wij hebben thans vergelijkende anatomie, vergelijkende physiologie, vergelijkende philologie, vergelijkende spraakleer en nog een aantal andere. Sedert de laatste honderd jaren heeft de ontdekking door westersche geleerden de heilige boeken van Indië, Perzië en China en de vertalingen van deze in de talen van Europa, de vergelijkende wetenschap der godsdiensten, (wij zeggen thans de godsdienstwetenschap), doen ontstaan. De openbare meening is thans in hare slingerbeweging aan de tegenovergestelde zijde gevoerd van de dagen, toen FREDERIK WILLEM van Pruisen, CHRISTIAAN WOLFF van zijn' leerstoel te Halle ontzette en hem verbood terug te keeren op straffe des doods, omdat hij het gewaagd had de zedelessen van CONFUCIUS te prijzen. Het komt mij voor, dat wij thans gevaar loopen van overdreven vergelijking, of liever van te veel vergelijking op eene wijze, die ten aanzien van het Christendom onbillijk is, en in een' geheel verkeerden geest plaats heeft.

Worden de heilige schriften van alle natiën bloot uit een letterkundig oogpunt beschouwd, dan wordt aan die der christenen door velen zeer bekrompen regt gedaan. Ik geloof niet, dat deze schuld in hooge mate rust op de groote geleerden, die nachten en dagen hebben doorgebracht, om met ingespannen aandacht de lijvige gewijde

geschriften van het Oosten te ontcijferen en te vertalen. Zij weten al te goed, welke groote uitgestrektheden van drooge en dorre zandwoestijn zij met moeite zijn doorgetrokken, en hoe weinige groene plekken en verfrisschende bronnen hen op hunnen vermoeijenden weg vervrolijkt hebben. Verhalen zij hunne reis, ter wille van anderen, dan vermelden zij slechts met weinige woorden de eindelooze, dorre zandvlakten, en verwijlen met genoegen bij den palmboom en de bron. De onbeduidendheden, de vervelende en gerekte boekdeelen, die niets opleveren, worden even aangeroerd, en bij eene schoone hymne of eene treffende voorstelling van eene of andere zedelijke waarheid blijft men met genoegen verwijlen. Voor hen (en deze vormen noodzakelijk de meerderheid), die hunne kennis van deze heilige boeken alleen te danken hebben aan den arbeid van anderen, voor dezulken bestaat de gerektheid, de woordverspilling meestal niet; de enkele bron en de palmboom zijn voor hen eene ruime groenende vlakte geworden, vol heldere, fonkelende waarheid en hemelsche aspiratie. Doorgaans wordt niet gelet op de waarschuwingen tegen zulke valsche voorstellingen. MONIER WILLIAMS zegt, nadat hij eenige schoone verzen uit de hymnen der Veda's heeft aangehaald: „Hier valt op te merken, dat de gegeven voorbeelden, op zich zelven genomen, eene zeer valsche waardering van de verdiensten der Vedische mantra's zouden verstrekken. Hoewel de groote meerderheid der Hindoes gelooft, dat de verschillende Sanhitas (liederenboeken) van de Veda's, en vooral die van de Rig-Veda, alles bevatten dat goed, groot en goddelijk is, zoo zal men toch bevinden, dat deze verzamelingen van hymnen, als een geheel genomen, meer overvloeijen van kinderachtige ideën, dan van treffende gedachten en verhevene opvattingen." Wij weten

allen, hoe zeer deze valsche voorstelling omtrent de Veda's zelfs onder de hooger ontwikkelde Hindoes de overhand heeft. Wij kennen allen die klasse van hervormers, die den godsdienst van Indië zouden willen reformeren naar de oude vedische type; het zijn mannen, die voor het meerendeel geheel onbekend zijn met den inhoud der Veda's, en die eene nevelachtige voorstelling hebben van de ongeschiktheid die westersche godsdiensten voor den geest van oosterlingen zouden hebben; die spreken over de noodzakelijkheid van eenen inheemschen godsdienst, afgemeten naar de bijzondere behoeften van de indische bevolkingen, en die al onze pogingen om de gepastheid en het voldoende van het Christendom aan te toonen, laten gelden met een welbehagen, gelijk aan dat van den Chinees, toen hij een' zendeling toevoegde: „Onze josj; uw josj: uw josj voor u; onze josj voor ons; alles heel goede josj." Deze overdrevene voorstelling van de Veda's, en de daarmede gepaard gaande onverschilligheid ten aanzien van de Heilige schriften der christenen, ontsproten uit ongeschiktheid om hunne oneindige meerderheid in te zien, wordt ongetwijfeld in geen geringe mate te weeg gebracht en aangekweekt door vele europeesche schrijvers.

En wat waar is van de Veda's wordt dagelijks meer waar van de boeddhistische schriften. Het agnosticisme van onze dagen prijst hunne wijsbegeerte, en die geschriften hebben zelfs bekeerlingen gewonnen in de universiteiten van Duitschland. Het beste van de gedichten van jongeren tijd heeft aan die geschriften en hunne hoofdfiguur eene groote bekoorlijkheid verleend, die intusschen, zoo als ieder christen bespeurt, ontleend is aan het leven en het Evangelie van Jezus van Nazareth; en hunne zedelijke voorschriften, ongetwijfeld overschoon in hunne reinheid, zijn met veel arbeids verzameld uit het digte kreupelbosch

van eene verzameling, die in de best bekende editie, meer dan 500 kilogram weegt, en worden ons aangeboden ter bewondering, en om ons den indruk te geven, dat zij verzameld zijn uit eene schoone gaarde.

Doch het is niet zoo zeer deze onheusche behandeling van de heilige schriften der christenen, bij vergelijking met andere schriften, die ik wilde afkeuren, als het feit, dat deze vergelijking van gezegde boeken dikwijls beschouwd wordt als eene volkomene vergelijking van de godsdiensten, die zij bevatten. De vraag wordt louter tot eene zuiver literarische terug gebracht. Men gaat uit van de valsche veronderstelling, dat alle godsdiensten (het Christendom daaronder begrepen) de evoluties zijn van den godsdienstigen aanleg van den mensch, en dat zij vervat zijn in de verschillende gewijde boeken, in welke alleen zij mogen bestudeerd en daarbij vergeleken worden. Dit staat gelijk met de dwaling van eenige wetenschappelijke mannen van onzen tijd, die den mensch en de lagere dieren met elkander vergelijken, alleen op grond van de vergelijkende anatomie. Zij ontleden de ligchamen zorgvuldig, houden rekening met de overeenkomsten en verscheidenheden, en spreken daarop hun oordeel uit, zonder acht te geven op de verschijnselen van verstand en hart, die het krachtigste microscoop, noch het fijnste ontleedmes kan blootleggen. De godsdiensten kunnen alleen behoorlijk met elkander vergeleken worden, als men ze niet als doode ligchamen, in boeken gebalsemd, maar als levende en levenwekkende geesten beschouwt. Laat aan de geschriften van CONFUCIUS alle gezag wedervaren, ten aanzien van de heldere uitspraak omtrent vele zedelijke waarheden, toch lijdt het geen twijfel, of, wegens hun gebrek aan sympathie met vooruitgang en van daarmede gepaard gaanden aandrang tot handelen,

zij de voorname oorzaak zijn geworden van den zedelijken en verstandelijken stilstand van het chineesche volk. Laat het zedelijk wetboek van GAUTAMA al de voortreffelijkheid bezitten, die er aan wordt toegeschreven, die zijne vurigste bewonderaars verlangen, zoo moet toch worden erkend, dat het niet gestrekt heeft om zijne aanhangers zedelijk te vormen. Het Christendom alleen geeft den mensch levenwekkende beginselen, in plaats van doode voorschriften, met een volmaakt voorbeeld van zedelijke reinheid en voldoende beweegreden om naar het verwerven van een heilig leven te streven.

Ik heb de houding geschetst, die men vooral in vroegere tijden van onverzoenlijke vijandschap van het Christendom jegens alle andere godsdiensten aannam, ontstaande uit de aanspraak, die men maakte op het uitsluitend bezit van de waarheid en de daaruit voortgevloeide weigering om eenige vergelijking toe te laten. Ik heb ook geschetst de neiging van de jongste tijden, om alle godsdiensten op ééne lijn te plaatsen, om meer op de overeenkomst, dan op het verschil te letten, en de geheele zaak als een zuiver literarisch vraagstuk te behandelen. Mij dunkt, dat wij de dwalingen van het verledene moeten vermijden, en ons moeten onthouden van de neiging van den tegenwoordigen tijd. Het is niet noodig, de algeheele valschheid van alle andere godsdiensten te betoogen, om de waarheid van onzen eigenen te bewijzen. Geen verstandig scheikundige van onzen tijd zal de alchemie met hare valsche theoriën aangaande den steen der wijzen en het elixer des levens, met hare terminologie in betrekking tot alambicks en aludels (distileertoestellen), met haar gansche mysticisme aangaande de moeder der elementen en de grootmoeder der sterren, als ten eenenmale valsch en onnut veroordeelen. Terwijl hij de ongerijmd-

heden daarmede verbonden niet over het hoofd ziet, zal hij toch dankbaar erkennen, hoe zij in het menschdom de begeerte levendig hield om in de geheimenissen der natuur door te dringen, waaruit ten laatste zijne eigene voortreffelijke wetenschap geboren werd. Het is met de valsche godsdiensten der wereld, gelijk het was met de alchemie; zij hebben in het menschdom den aanleg voor het godsdienstige levendig gehouden. Dit moeten wij niet alleen gaarne erkennen, maar daarvan moeten wij ook gebruik maken, als zijnde de grondslag, op welken wij ons christelijk gebouw hebben op te rigten.

Ons groot model vinden wij in PAULUS bespreking van den godsdienst der Grieken, in zijne schoone rede te Athene. Ofschoon „zijn geest in hem ontstoken was, toen hij zag, dat de stad zóó afgodisch was", spotte hij met dien godsdienst niet, als of hij belagchelijk was, noch veroordeelde hij dien als verdoemelijk. Met benijdenswaardige zachtzinnigheid hield hij den mannen van Athene, van hunne eigene dichters uitgaande, de valschheid voor van hunne opvatting van de godheid, als gelijk aan goud of zilver; en beginnende met het altaar van den onbekenden God, waarin hij met ingenomenheid zag hun blind zoeken naar den éénen levenden en waren God, leidde hij hen op tot Hem, dien zij onwetende aanbaden. Kortom, met de woorden van JOWETT, zeggen wij: „De roem van het Christendom is niet, dat het zoo ongelijk als mogelijk is aan alle andere godsdiensten, maar dat het hunne volmaking en aanvulling is." (1)

(1) Deze verhandeling werd voorgelezen in de zendelingconferentie te Calcutta, van November 1880.

De paedagogische waarde van het onderwijs in handenarbeid op de scholen.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat, terwijl de ervaring van een gebrek in de strekking en de resultaten van ons onderwijs voor de inlandsche maatschappij mij in Indië sedert jaren bezig hield, en ik in Junij 1879 eindelijk mijn nadenken en overwegen kon besluiten met een „Eureka", om wat ik gevonden, en in schema kant en klaar had, in Augustus van genoemd jaar in kweekschool en externeschool tot uitvoering te brengen, - dat, zeg ik, hier in Europa te gelijkertijd dezelfde ervaring tot dezelfde uitkomst leidde. Dat, bij zulk eene overeenkomst van waarneming en daaruit ontstaand streven, ook oorzaken en motieven in harmonie moesten zijn, laat zich à priori reeds gissen. In deze meening werd ik bevestigd, toen ik vóór eenige dagen door een' vriend in staat werd gesteld kennis te nemen van een rapport van den Heer H. BOUMAN over eene reis naar Denemarken en Zweden, ten einde de resultaten eener zelfde beweging aldaar na te gaan.

Uit dat rapport bleek mij, dat de ontstane beweging hier te lande is te danken aan dezelfde ervaring en de daaruit gevormde conclusie, die bij mij oorzaken werden van het voornemen om aan het volksonderwijs voor inlanders eene andere rigting te geven. Hoewel de zaak in het rapport niet principieel behandeld wordt, blijkt toch uit enkele passages, dat dezelfde overwegingen aan die nieuwe beweging niet vreemd zijn. Zoo lezen wij

aldaar p. 57: „Ook bij ons eischt de lagere school ontwikkeling en leiding met het oog op de maatschappelijke bestemming der leerlingen. Ook bij ons mag naast de uitsluitend intellectueele richting van het onderwijs wel die naar het praktische leven gevoegd worden. Ook hier kan de oefening van hand en hoofd samengaan." En later: p. 60. „Wat kan nuttiger zijn dan de oefening van de hand, in verband met die der verstandelijke begaafdheid. Ligt dan het paedagogisch beginsel onzer volksopleiding alleen in intellectueele vorming, in het verwerven eener zekere mate van kennis? Streeft ook niet het onderwijs naar zedelijke vorming, en tracht het geen opvoedenden invloed uit te oefenen? Is arbeidzaamheid, nauwgezette vlijt, de begaafdheid om te kunnen arbeiden, ook geen maatschappelijke deugd? Is de pen alleen het wapen, dat de ontwikkelde mensch kan voeren? Hij ontving bij het verstand de kunstvaardige hand. Zij moet geoefend, gesterkt en geleerd worden, om vorm te geven aan de gedachte.... De leervakken der lagere school verkrijgen voor hare leerlingen eene verhoogde waarde, eene eigenaardige aantrekkelijkheid, wanneer de kinderen ook onmiddellijk de nuttige toepassing er van zien; en die zien zij, wanneer ze zich met handwerken bezig houden, die ieder oogenblik de toepassing van verworven kennis eischen."

Uit het bovenstaande blijkt, dat men ook hier reeds tot het inzigt gekomen is, dat het onderwijs een „te uitsluitend intellectuele rigting" genomen heeft, terwijl dit in de nieuw beschaafde inlandsche maatschappij nog duidelijker in het oog springt. En hoewel aan die rigting van het onderwijs niet, als door mij, de schuld voor een groot deel geweten wordt van den tegenzin tegen handenarbeid, zoodat de arbeid zelf in minachting begint

te komen, toch wordt, p. 47 wel op die neiging van de tegenwoordige maatschappij gewezen en de invoering van handwerken op de school aangewezen, tot bestrijding van die rigting van den tijdgeest. Wij lezen daar: „Op het voorbeeld van de zweedsche Slöjdvereenigingen werd in Denemarken het Danske Husflid-selscab gesticht, dat in 't algemeen ten doel heeft, in Denemarken tot huiselijke vlijt aan te moedigen, ten einde daardoor aan het volk te verzekeren, zoowel de œconomische voordeelen, die voortspruiten uit de vermeerdering van het voortbrengend vermogen der individuen, als de moreele, die een gevolg zijn van gezette bezigheid en liefde voor den arbeid. Onze tijd vooral heeft behoefte, die beide met elkaar te vereenigen. De overwegingen, die daartoe dringen, zijn vooral, dat de arbeidzaamheid in 't algemeen vermindert, en daardoor in vele kringen de zorg toeneemt voor het verwerven van 't dagelijksch brood, terwijl toch niet valt te ontkennen, dat hier veel vervaardigd kan worden van 't geen thans uit den vreemde wordt ingevoerd; dat spaarzaamheid en tevredenheid 't best worden aangekweekt door te leeren zich zelf te helpen, en zelf te vervaardigen voor eigen gebruik, wat men anders voor zijn goede geld moet koopen. Daarbij valt het niet te ontkennen, dat zucht naar uitspanning en genot in vele maatschappelijke kringen toeneemt, niet alleen bij de jeugd, maar zelfs bij menschen van leeftijd, bij ouders en verzorgers van huisgezinnen, en dat dientengevolge het huiselijk leven en het huiselijk genoegen vermindert, om plaats te maken voor het streven naar genot en uitspanning in openbare kringen, vooral omdat men in ledigen tijd geen nuttige bezigheid weet ter hand te nemen. De kleinachting van den arbeid neemt toe, naarmate de industrie door overgroote en billijke

productie een grooter getal van nuttige of aangename voorwerpen brengt ook onder 't bereik van hen, die slechts over middelmatige of kleine middelen van bestaan kunnen beschikken. De fabriekmatige arbeid zelf kweekt eer tegenzin dan liefde voor den arbeid aan. De werkman toch, die slechts een klein gedeelte van het werk volbrengt, dat tot het vervaardigen van een voorwerp wordt verricht, en dat door vele anderen na hem wordt voortgezet en voltooid, gevoelt geen belangstelling voor 't geen hij heeft gewrocht; het genoegen, de vreugde is hem onbekend van den vlijtige, die in ledige oogenblikken een stuk werk heeft voltooid, dat hij zelf heeft ontworpen, dat hij onder en door zijne handen zag worden. Het is die arbeid, die de vlijt opwekt en aanmoedigt; het is die aangename bezigheid, die het huis tot eene aanlokkelijke verblijfplaats maakt, die de huiselijkheid aankweekt en van de gevaren der verstrooiing, van de verleiding der zucht naar uitspanning weêrhoudt. De liefde voor den arbeid aan te kweeken, door oefening van de hand tevens het hoofd bezig te houden, de geestelijke ontwikkeling te steunen door de hand in de gelegenheid te stellen, aan de gedachte een vorm te geven: „dat moet wel een volk tot zegen verstrekken."""

Dat veel van het boven aangehaalde denzelfden geest ademt van wat ik schreef in mijn „Onderwijs voor Inlanders" (1) zal den met dat schrijven bekenden lezer duidelijk zijn. Ik voegde nog daaraan toe een cardinaal punt, dat het onderwijs in handwerken op de scholen ten zeerste aanbeveelt: voorziening in behoeften bij misgewas, omdat de bevolking der Minahassa een landbouwend volk is. Maar dergelijke reden bestaat ook

(1) „Mededeelingen", D. XXIV. blz. 230 e.v.

in Nederland. Na een en dertig jaren weder eens voor het eerst een' winter in het vaderland belevende, trok het mijne aandacht, dat bij het invallen van vorst, als de wateren „in boeijen" worden geslagen, het werkvolk bij groepen loopt te slenteren, zonder werk; de armverzorgers van alle zijden noodkreten aanheffen om bijdragen te vragen „voor de ongelukkigen, die door den winter van werk en bestaan beroofd worden!" .... Hoe! dacht ik ook hier, zijn er dan geen andere middelen, waardoor in dergelijke omstandigheden kan voorzien worden? Ligt niet het gebrek en het gevaar van armoede juist daarin, dat de ambachtslieden en sjouwers en anderen, ook ten platten lande, zich slechts op één enkel vak hebben toegelegd, en niet in staat zijn met eenige huiselijke werkzaamheid in de ontstane behoeften te voorzien? Daar komt mij de N. R. C. in handen, en lees ik hoe bij eene Tentoonstelling te Weenen, een aantal Zwitsers voorwerpen van snijwerk exposeren, dat zij vervaardigd hebben gedurende den barren winter, als hunne bergen en velden en hutten onder de sneeuw bedolven liggen, en geen veldarbeid mogelijk is. Dat snijwerk kreeg lof, en – vond koopers! Ziedaar de armoede en het gebrek geweerd door nijvere werkzaamheid, die den mensch verheft en hem gepaste eigenwaarde leert voeden, in plaats van gedemoraliseerd te worden door de aalmoezen der liefdadigheid.

Dat wij nog niet spoedig op eene algemeene toepassing van zulk onderwijs op de scholen mogen hopen, is duidelijk. Nieuwe idéeën winnen eerst langzaam veld, en men zal niet zoo dadelijk eene zoo geheel nieuwe rigting aan het onderwijs willen geven. Laat ons het duidelijk zeggen: hier is sprake van een aan onze school geheel vreemd element. Wij kenden tot heden slechts de intel-

lectuele rigting, die gaandeweg het geheele onderwijs is gaan beheerschen, zoo zelfs, dat de opvoedende strekking geheel op den achtergrond is geraakt. Het is de pen, het zijn de boeken, het is de verstandelijke ontwikkeling en de kennis, die de school kenmerken, en zoozeer zijn wij van die rigting doordrongen en er in opgenomen, dat wij ons ter naauwernood kunnen voorstellen, dat wij op eenen „verkeerden" weg zijn, en aan de school nog andere eischen kunnen en moeten gesteld worden. (1)

En toch mag die „nieuwigheid" niet gerangschikt worden onder de toevoegselen aan het onderwijs, die

(1) Een zeker conventionalisme heeft ons gewend om alles voor goed en noodzakelijk te houden, wat traditioneel tot ons komt. Zoo is het ook gegaan met de leervakken bij het lager onderwijs, en den tijd, daaraan besteed. Nemen wij het schrijven. Hoeveel uren worden daarvoor wel gebruikt! Al stellen wij, dat de kinderen slechts de helft van den tijd ter school komen, dan verbruiken zij in de Minahassa van het 6de tot het 14de jaar toch nog 1200 uren aan schrijfoefeningen. Zou men niet mogen aannemen, dat men bij dagelijk onderwijs met één derde van dien tijd zou kunnen volstaan, als de schrijfuren inderdaad lesuren mogten heeten? Op mijne externeschool te Tanawangko werd in de laagste klasse dagelijks schrijfonderwijs gegeven, maar afwisselend – op de lei en het papier, in methodische volgorde van een' schrijfcursus (GOUKA), en met gebruik van de schrijfleesmethode (SLEUTELBLOEM). In de volgende klasse had ik slechts driemaal 's weeks schrijfoefening; in de hoogste alleen toepassing door het schrijven van brieven, etc.

Evenzoo kan men ten aanzien van het zoogenaamde cijferen de overtuiging opdoen, dat er op de scholen veel tijd nutteloos wordt gebruikt, eene ware tijdverspilling. De ware onderwijzer zal het beamen, dat eene duidelijke klassikale uitwerking van één rekenkunstig voorstel meer nut geeft, dan lijen vol „sommen", die door de leerlingen worden „gemaakt", dikwijls slechts volgens een eenmaal aangegeven' gang of regel. En hoeveel van dat alles geeft later geen nut voor het leven, en behoort slechts als ballast te worden aangemerkt.

Zie hierover ook: J. C. NEURDENBURG, „Mededeelingen van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap", Deel XIX blz. 147. Deze heeft als Director van het Zendelinghuis al sedert vele jaren op wijziging van het volksonderwijs aangedrongen.

men al of niet kan opnemen naar willekeur. Stellen wij ons op het standpunt van den eisch voor een degelijk onderwijs, dat het zal voorzien in de behoeften der leerlingen voor hunne bestemming in de maatschappij, dan kan men niet zeggen, dat de tegenwoordige volksschool daaraan voldoet. Behoudens de onmiskenbare ontwikkeling en vorming tot denkende wezens, die de school beoogt, geeft zij aan de jeugd niets mede dan een weinig kennis, die bij velen spoedig vervloeit, en, als kundigheden, lezen, schrijven en rekenen. Ik heb in mijn vorig schrijven over dit onderwerp aangetoond, dat de inlander van die kundigheden luttel nut heeft, en uitgenomen het lezen, spoedig alles verliest, omdat het hem in zijne maatschappij niet te pas komt. In Nederland heeft dit betrekkelijk meer nut, en zijn die kundigheden welligt in weinig standen in de maatschappij gering te schatten. Toch voorzien zij niet in de eerste en voornaamste behoefte; zij kunnen het bestaan in den „struggle for life" niet verzekeren. En het is wel degelijk een eisch, dien men aan de school mag stellen, dat de jeugd haar verlatende, en het leven intredende, de vaardigheid der handen medebrenge, die haar in staat stelt iets te kunnen aanvatten, dat haar den strijd voor het leven gemakkelijk kan maken.

„Maar", vraagt mij een onderwijzer, „moet de school dan alles doen? Er is al zoo veel. Hoe zal men den tijd vinden?"

Laat ons toegeven, dat er, wat intellectuele vakken en kundigheden aangaat, thans van de school inderdaad veel gevorderd wordt. Wat wij echter niet kunnen toegeven is, dat men voor onderscheidene vakken juist zooveel tijd heeft te besteden, als tot heden het geval is; en evenmin kunnen wij toestemmen, dat al dat andere

zou moeten vóórgaan en eene grootere en voornamere plaats innemen bij het onderwijs, dan handwerken. (1)

---

(1) Welbewust heb ik dan ook den tijd voor de gewone leervakken in de Minahassa tot de helft durven reduceren, wetende daardoor noch aan de ontwikkeling der kinderen, noch aan het gehalte van het onderwijs en de resultaten iets te kort te doen. Dat men zich niet gemakkelijk kan losmaken van een' conventionelen gang, is ligt te begrijpen; maar wanneer men getuigenissen verneemt, die op ervaring gegrond zijn, dan dient men toch de mogelijkheid aan te nemen, dat men dwalen kan, liever dan halstarrig te blijven beweren, dat het zóó moet zijn en niet anders kan. Zoo lezen wij o. a. in bovengenoemd verslag omtrent eene school in Zweden (Wenersborg), dat het schoolbezoek daar zeer geregeld is; »mocht er een enkel maal schoolverzuim voorkomen, dan is dat althans niet onder de leerlingen van de handwerksklasse." En nu wat boven besproken quaestie omtrent het verondersteld tijdsgebrek aangaat: »'t Is gebleken, dat sedert het slöjdonderwijs (onderwijs in handvaardigheid) werd ingevoerd, de kinderen met het meeste gemak de gewenschte kennis verwerven in de helft van den tijd, die vroeger aan den cursus werd besteed."

. Maar, wel verre, dat er sprake zou kunnen zijn, dat door het onderwijs in handwerken en den daaraan te besteden tijd, schade zou worden toegebragt aan de hoeveelheid kennis, die de school den leerlingen aanbiedt, wordt de onderwijzer door dit onderwijs in de gelegenheid gesteld den leerlingen eenige hoogst nuttige kennis mede te deelen.

Wij kennen het verschil in gevoelen bij de onderwijzers omtrent het al of niet wenschelijke van het onderwijs in de vormleer op de scholen. Eigenlijk zal geen enkel onderwijzer zich tegen de hoofdstrekking van dat onderwijs verzetten: de leer van de vormen der voorwerpen, in verband met het meest aanschouwelijk onderwijs, is ieder hoogst welkom. Het verschil van gevoelen raakt dan ook meer de uitvoering en den omvang van het onderwijs in de vormleer. De bestrijding geldt meest, waar door zekere rigting in de toepassing, niettegenstaande den aanschouwelijken gang van het onderwijs, het terrein van de abstractie wordt betreden bij het bespreken van punten, lijnen en vlakken, tot men al spoedig het gebied der meetkunde betreedt. Maar waar het doel is: eenvoudige en duidelijke voorstellingen te geven van vormen, zoo van vlakken als van ligchamen, daar zal geen enkel onderwijzer zich tegen dergelijk onderwijs verklaren. Welnu, bij het cartonwerk wordt de leerling bekend met al de regelmatige figuren van de vlakken: vierkanten, parallellogrammen, driehoeken, trapesiums, en vervolgens van den cirkel en zijne verdeeling, en van veelhoeken; terwijl bij, wat ligchamen aanbelangt, kennis maakt met den cubus,

Uit het oogpunt van nuttigheid voor het leven, is het pleit voor het onderwijs in handwerken al dadelijk gewonnen; en van paedagogisch standpunt zal men moeijelijk één vak van onderwijs kunnen aanwijzen, dat meer elementen voor opvoeding en vorming bevat, dan dit. Waar dus de vraag wordt gesteld, of de school „dan alles moet doen", is het antwoord gereed: wat men ook voor al of niet noodzakelijk rekent als vak van onderwijs op de school, in geen geval mag de opleiding tot vaardigheid met de handen ontbreken; en waar dit gepaard kan gaan, en aanleiding geeft tot ontwikkeling van eene meer dan gewone oefening van het opmerkings- en bevattingsvermogen, zonder nog te spreken van de overige onmiskenbare waarde in paedagogisch opzigt, daar dient men dit vak bovenal op de school in te voeren en te handhaven. Moge het dan ook vreemd schijnen, dat wij p. m.drie vierde van eene eeuw altijd in dezelfde rigting ons hebben voortbewogen, en waarlijk niet zonder een gelukkig streven naar volmaking in de eenmaal aangegeven rigting: wat nood! die rigting zelve en de verkregen uitkomsten namen ons geheel in beslag, en waar wij nu zien in zekeren zin gedwaald te hebben, op eenen verkeerden weg te zijn, daar is het geen schande, dit te erkennen en eenen anderen weg in te slaan. Welnu,

---

het viervlak, achtvlak, twaalfvlak, enz., het prisma, de pyramide, enz. Dat alles leert de leerling niet alleen kennen in den bepaalden vorm, maar leert hij zelf zamenstellen, langs methodisch praktischen weg, dien hij ten allen tijde later in het leven, des gevorderd, kan toepassen. Zeker zal men niet ligt eene betere methode vinden, om den leerlingen met die vormen bekend te maken, en ze hem goed in te prenten. In plaats dus, dat het quantum van kennis, waarvoor men ijvert, door het onderwijs in handwerken zal verminderen, zal men het veeleer vermeerderen.

het is een gebrek, dat ons onderwijs van veel minder waarde doet zijn voor het leven, dat het te uitsluitend gerigt is op het intellectuele, en geen rekening houdt met de eischen van het practische leven. En of nu de teleurstelling over zulk een' cardinalen „blunder" ons een gevoel van spijt aanjaagt, en kippevel veroorzaakt, het is beter ten halve gekeerd, dan geheel gedwaald; en het is een troost, zij die dan ook schraal, dat dit niet de eerste dwaling is, waarvan men zich bekeerd heeft, en ook niet de laatste zijn zal, waarvan men zal dienen terug te komen.

Wel echter is het een degelijke troost, dat wij door den nieuw aangegeven weg, behalve de practische gevolgen voor het maatschappelijk leven, zulk een rijke aanwinst doen voor het opvoedkundig element op de volksschool. Het is mijn doel de paedagogische waarde van het onderwijs in handwerken in de lagere school in de volgende bladzijden uiteen te zetten, waarbij tevens gelegenheid zal zijn, mogelijke misgrepen en verkeerde opvattingen en toepassingen ter sprake te brengen.

Bespreken wij eerst de waarde van dit onderwijs voor de verstandelijke vorming der jeugd. Moeijelijk zal men een leervak kunnen aanwijzen, waarbij de aanschouwing zoo gevorderd en geoefend wordt, als bij het onderwijs in handwerken.

In mijn vorig schrijven over dit onderwerp heb ik doen uitkomen, dat bij dit onderwijs het teekenen eerst eene goede toepassing vindt en tot zijn regt komt. Tot opheldering bepaal ik mij tot het eerste onderwijs in dit leervak, zooals ik dit heb vastgesteld voor de scholen in de Minahassa.

Dáár vangt dit onderwijs aan met het vlechten van

matten, van bladeren (als ons lint of Bossche band, een gewoon inheemsch fabrikaat), waarbij men van de zeer eenvoudige tot de meest gecompliceerde vormen kan opklimmen. De eenvoudigste vorm is enkelvoudige schering en inslag, zonder figuren, en zelfs zonder verschil in kleur in die beiden. Maar nu wordt eerst de mat getoond, en door den onderwijzer op het zwarte bord geteekend, waarbij schering en inslag duidelijk moeten uitkomen. De leerlingen teekenen de mat, naar het voorbeeld op het bord, klassikaal, na, en eerst daarna wordt in natura gevlochten, waarbij de onderwijzer de eerste handgrepen dient voor te doen. Later volgen matten met onderscheiden kleuren en figuren, — van de eenvoudigste strepen en vierkanten en ruiten, tot de meest zamengestelde figuren. Eerst worden die nieuwe, nog onbekende vlechtvormen door den onderwijzer, naar eene voorhanden zijnde mat, op het bord geteekend, en de kinderen doen dit na op de lei; maar later hangt de onderwijzer de mat in natura op, en de kinderen moeten die in teekening brengen op de lei, waarbij voor de schakering van de onderscheiden kleuren, de noodige nuancen van donker, licht en lichter op de lei moeten worden aangegeven. Hoe de opmerkzaamheid daarbij wordt gaande gehouden, behoef ik wel niet opzettelijk aan te wijzen: door de rigtige teekening komt de zamenstelling van de mat duidelijk te voorschijn, en wordt de weg gewezen voor vlechten. Fouten, in deze, komen door het valsche in de ontstane figuren van zelf aan den dag, en de oplettendheid wordt alzoo gaandeweg gescherpt.

De gang van dit onderwijs bij alle latere vlechtwerk van manden, doozen, hoeden, enz. is geheel dezelfde. Het teekenen der voorwerpen gaat vooraf, en daardoor wordt het geheel terug gegeven in zijn' uitwendigen vorm;

maar tevens wordt de opmerkzaamheid gewekt om zijne zamenstelling na te gaan, omdat men straks zelf tot de bewerking der onderscheidene deelen moet overgaan, en dus genoodzaakt is al de deelen en de zamenstelling te kennen.

Dit dient men nu evenzeer in toepassing te brengen bij andere takken van dit leervak, bij het werken met carton, bij het zaagwerk en houtsnijwerk. Er dient eene geregelde methode gevolgd te worden, die juist daardoor het onderwijs ontwikkelend maakt. Men beginne daarom, zooals ik vroeger schreef, met het gemakkelijke, om op te klimmen tot het moeijelijke; men ga uit van het eenvoudige, om te komen tot het zamengestelde.

Zóó opgevat behoeft men wel niet te vreezen voor het leveren van „knutselwerk". Immers bij eene ernstige opvatting van dit leervak, en eene degelijke toepassing, kan er geen sprake zijn, dat men de kinderen bezig houdt met knutselen, dewijl wel degelijk het doel is om vaardigheid te erlangen in het zamenstellen of bewerken van voorwerpen langs methodischen weg, waarbij al de verstandelijke vermogens gebruikt worden, de opmerkzaamheid wordt opgewekt, de energie geprikkeld, oog en hand worden geoefend, de kracht wordt ontwikkeld, en dit gaandeweg, hoe langer hoe meer, terwijl de afgewerkte voorwerpen van nut en smaak de zelfvoldoening schenken van iets vervaardigd te hebben, dat geschikt is voor gebruik.

Een goed begrip van de zamenstelling der dingen is een voorname factor tot algemeene ontwikkeling en bevatting van wat ons omringt. Is door dit leervak de zin voor onderzoek eenmaal in die rigting geleid, dan kan daardoor voor het streven naar verder

onderzoek op verschillend gebied de grond gelegd worden. Het is niet te bepalen, hoeveel elk leerling afzonderlijk daarvan zal opnemen, of ook in welke rigting zijne neiging of zin tot onderzoek hem zal voeren; maar zeker is het, dat ook de individus, die het minst begaafd zijn om dien zin verder zelfstandig toe te passen en te ontwikkelen, door dit leervak een oog krijgen voor vorm en zamenstelling van voorwerpen, dat zij zonder dergelijke leiding nooit verkrijgen zouden. Dit is reeds een groote aanwinst voor ontwikkeling, zelfs voor de minst begaafden; voor anderen van beteren aanleg wordt dit onderwijs de grondslag voor eene belangrijke ontwikkeling op technisch gebied.

En in verband hiermede heeft men te gelijker tijd eene oefening van het oog, met waarneming van maat en afstand, zooals geen ander leervak in de school kan aanbieden. Het teekenen komt hier het naast bij; maar dewijl het voor dit leervak dienstbaar wordt gemaakt, en werkelijk daardoor eerst practische waarde krijgt, hebben wij het niet er tegenover te stellen, maar er bij op te nemen. Alweder dient men te bedenken, dat de waarde van die oefening niet wordt bepaald door hetgeen op het gebied van handwerken zal gepresteerd worden in de school; maar dat dit geldt voor het gansche leven in de maatschappij, dat op het schooltijdvak volgt; en evenzeer, dat die oefening ook in het algemeen voor betere en juiste waarneming, ook buiten het gebied van technische werkzaamheden, haren invloed oefent en hare waarde heeft. De oefening van het oog, gepaard met betere bevatting van wat voor waarneming bloot ligt, bepaalt zich dan niet tot datgene wat door het leervak werd aangeboden, maar is van algemeene toepassing op alles wat de belangstelling wekt.

En nu verbindt zich hieraan de oefening van de hand, d. i. de vaardigheid om de gedachte voorwerpen in werkelijkheid te voorschijn te brengen, daaraan vorm te geven. Men onderscheide hier wel. Er kan geen sprake van zijn, de kinderen te oefenen in, of zelfs op te leiden tot de beoefening van ambachten; de bedoeling is: de vaardigheid der handen te oefenen, opdat daardoor de grondslag gelegd worde, dat de leerling, naar zijne keuze, later in staat zal zijn, zich gemakkelijk in een of ander technisch vak te oefenen; behalve dat zulk eene vaardigheid iedereen later, in welken kring en bij welke ambtsbezigheid ook geplaatst, op velerlei wijze te stade kan komen. Hoe heb ik het menigmalen betreurd, in mijne jeugd niet eenige oefening te hebben gehad in het gebruik van de meest bekende werktuigen! Hoe stonden mijne handen averechts, als ik mijne kweekelingen iets wilde verklaren, en daartoe vormen van carton diende te bezigen! Het heeft mij wel gedreven tot oefening, en zoodoende werd ik later beter in staat gesteld geen al te onbeholpen figuur te maken; maar hoeveel zou ik voor mijn onderwijs in de eerste jaren gewonnen hebben, als ik de oefening in vaardigheid der handen had kunnen hebben, die ik thans, eerst bij voortgezette en geregelde oefening, tot zekere hoogte verkregen heb. Het is onmogelijk te bepalen, voor wie en in welke betrekking dergelijke vaardigheid al of niet van pas kan zijn; maar het is toch ook niet te loochenen, dat het in voorkomende gevallen van groot nut kan zijn, als men dergelijke vaardigheid in handenarbeid in de jeugd verkregen heeft. Dit geldt nu voor maatschappelijke standen, bij welke het genoemde nut nog al of niet problematisch kan geacht worden.

In hoogere mate geldt het voor de kinderen uit het

volk. Moge de school een goed werk verrigten door het verstand des volks te ontwikkelen, en voor zoover mogelijk een helder hoofd te bezorgen, het volk heeft evenzeer behoefte aan vaardigheid der handen, en zonder die is zelfs de ontwikkeling der verstandelijke vermogens van weinig waarde. Door die eenzijdige, uitsluitend intellectuele rigting van het onderwijs is de school oorzaak geworden, dat de kinderen uit het volk geene toepassing van het jarenlange schoolgaan en voortdurend „leeren," kennen, dan bij eene „professie van de pen," zooals ik het vroeger noemde; kent men geen toepassing van het geleerde op eenigen tak van handenarbeid, en is de arbeid zelf in discrediet gekomen. In mijn vorig schrijven heb ik dit punt in het breede uiteengezet; ik behoef dit thans niet te herhalen. Maar wel mag ik de zaak van handenarbeid op de scholen, vooral ook met het oog op die verkeerde resulaten van ons vigerend schoolstelsel, ten zeerste aanbevelen. In welke betrekking het kind, dat de volksschool bezoekt, ook later geplaatst zal worden, hetzij dat het een ambacht kieze, hetzij dat het zich wil wijden aan eenigen tak van industrie, of wel dat het lot hem later plaatse in eenige betrekking van hoogeren of lageren rang, nooit zal de vaardigheid der handen in zijne jeugd verkregen hem ballast toeschijnen; integendeel, in de meeste betrekkingen en in velerlei levensomstandigheden kan hem die vroeger verkregene vaardigheid later te stade komen.

Laat ons den leerling aan het werk zien. Ik heb mij daartoe slechts mijne externe school te Tanawangko voor den geest te roepen, op een der drie dagen van de week, dat het onderwijs in handwerken aan de beurt is. Met inspanning en naauwgezetheid zien wij bij den aanvang der school de leerlingen aan het teekenen op de lei.

Zij moeten de mat wedergeven, die daar vóór de klasse op het bord hangt. Het geldt iets wezenlijks, iets van aanbelang, waarin zij werkelijk belang stellen; want die mat zullen zij straks in werkelijkheid vervaardigen. Wat men het kind laat doen, moet hem belang kunnen inboezemen; anders heeft het er geen hart voor. Dat kan men voor gewone teekeningen ook wel opwekken, maar dan is het ter wille van het bezit eener schoone teekening. Hier heeft echter de teekening een practisch doel, dat ook voor het kind zijne aantrekkelijkheid heeft.

En zie hier eene eerste opmerking.

Bij de toepassing van het onderwijs in handwerken op de school, dient men een bepaald doel voor oogen te hebben. Dat doel geldt de vervaardiging van voorwerpen, waarvan het kind dadelijk het nut kan vatten en waarderen. Onze eeuw is nu eenmaal eene practische eeuw, en het kind wordt al vroeg van dien geest doordrongen; welnu, het kan dan ook niet schaden, daaraan tegemoet te komen, al behoeft men daarom het gevoel voor het schoone en goede en de poezij des levens niet op den achtergrond te stellen.

Het onderwijs in handenarbeid geeft gelukkig zelf aanleiding, dat het streven naar ontwikkeling van het schoonheidsgevoel in groote mate wordt bevorderd. De voorwerpen tot nut zijn evenzeer geschikt tot vorming van eenen goeden smaak.

En om nu bovengenoemd doel te bereiken, dient men te zorgen, dat de voorwerpen, die door den leerling zullen vervaardigd worden, bij hem bekend en in zijne omgeving tot gebruik geschikt zijn. Zoo dient men dus te beginnen met wat inheemsch en gewild is, hetzij dat algemeen vervaardigd wordt, of wel sporadisch. Langs dien weg kan dat onderwijs voldoen aan den eisch,

dat elk onderwijs ethnisch moet geregtvaardigd zijn.

Dat eene voortgaande beschaving gaandeweg ook de inlandsche bevolking in kennis brengt met vreemde, d. z. uitheemsche voorwerpen, waarvan het gebruik bekend geraakt, en die eindelijk daar evenzeer voorwerpen van behoefte worden als bij ons, zal ieder duidelijk zijn. Dit is overal de uitwerking eener uitheemsche beschaving. Behoeften zijn betrekkelijk; zij worden geschapen door de omstandigheden van kennismaking, navolging en veranderde huiselijke en maatschappelijke toestanden. Welnu, evenals men, bij elk goed ingerigt onderwijs, van het bekende overgaat tot het niet, of minder bekende, evenzeer zal men, bij het onderwijs in handenarbeid, ook langzamerhand het nieuwe, uitheemsche kunnen aanbrengen, als men daarbij slechts bedacht blijft op eene toepassing, die mag geacht worden in overeenstemmig te zijn met de werkelijk ontstane behoeften. Zonder dat, is er geene belangstelling of ingenomenheid te verwachten bij de vervaardiging, en het doel wordt gemist, zóó wat het nut aangaat, als wat betreft de paedagogische strekking.

Om dit door een paar voorbeelden op te helderen, kan ik hier volstaan met te wijzen op het verschil van wat in Nederland wel, in Indië niet op zijne plaats is. Men zal in Nederland den leerling nuttig en aangenaam bezig houden, door hem een miniatuur houten vuurstoofje te doen vervaardigen; in Indië is dit echter geheel ten onpas. Maar waar men in Nederland portretlijstjes, brieventasschen of brievenhangers door de leerlingen laat vervaardigen van cartonwerk, en later van houtsnijwerk, kan men dit in de Minahassasche maatschappij, die reeds zooveel europeesche elementen in zich heeft opgenomen, zeer gevoegelijk toepassen.

Uit een en ander zal het besluit geregtvaardigd worden, dat men in deze geen methode en toepassing kan vaststellen, die voor alle hemelstreken evenzeer gepast is, of ook zelfs eenerlei kan zijn voor de onderscheidene volken van den Indischen Archipel. Eene andere zal de toepassing dienen te zijn in de Minahassa, eene andere op Java, eene andere op Sumatra, al naar gelang gevestigde toestanden dit aanwijzen.

Eene andere opmerking is, dat al wat de leerlingen vervaardigen, net en goed moet zijn. Met eene slordige behandeling en foutieve afwerking mag men zich nooit tevreden stellen, of men geeft aanleiding dat de leerlingen gewoon zullen worden aan prulwerk. Van welken nadeeligen invloed dit moet zijn op het later streven bij de leerlingen, is duidelijk. Zij moeten geheel doordrongen worden van een' zin voor netheid, orde en goed afwerken van wat uit hunne handen komt; en als men daarvoor eenmaal door naauwgezet toezigt en goede leiding den grondslag gelegd heeft, zal men later geen strijd hebben te voeren tegen slordigheid en wansmaak. Zoo wordt, langs practischen weg, zin voor schoonheid ingeprent; want ook het eenvoudigste voorwerp kan, door het al of niet beantwoorden aan de eischen van schoonheid, op den zin daarvoor invloed oefenen. Het kan niet nadrukkelijk genoeg herinnerd worden, dat de eerste tred, ook op dit gebied, dikwijls beslissend is voor de gansche volgende ontwikkeling; en dat men, door onachtzaam de eerste beginselen van dit onderwijs aan ongeoefende handen toe te vertrouwen, eene even groote paedagogische fout begaat, als wanneer men in de school bij het gewone onderwijs de laagste klassen toevertrouwt aan kweekelingen, die van eigenlijke vorming en opleiding nog geen begrip kunnen hebben. Dressuur,

zonder paedagogische leiding, is, ook op het gebied van het onderwijs in handenarbeid, al even nadeelig, als van dat bij de gewone, tot heden aangenomen leervakken.

En hieraan sluit zich een antwoord op de vraag, ook door een' onderwijzer gedaan: „Wie zal dat onderwijs geven?"

Geen wonder, dat dergelijke vraag te berde komt. Wij zijn zoo geheel en al ongewoon, dat de beschaafde man „van de pen" zich ooit zou inlaten met het hanteren van eenig ander werktuig dan de traditionele „pen," dat men met de vraag zelve reeds meent den voorstander van handenarbeid op de school „schaakmat" gezet te hebben. Hoe! een onderwijzer, zaag en beitel hanterende! 't Is absurd! Dat kan niet „in his line of business" liggen! Er laag op neder te zien, zou vroeger meer in den geest des tijds zijn geweest, dan thans, nu reeds vele aanzienlijken hunne zonen, de gelegenheid verschaffen het zaag- en snijwerk te leeren, als aangename uitspanning. Dàt hebben we dan toch reeds gewonnen; alleen is dit onderwijs nog niet aangewend ten nutte des volks, dat het boven allen behoeft.

Maar, de eisch van eenen paedagogischen gang van dat onderwijs en de toepassing van gezonde paedagogische beginselen moet reeds eene aanwijzing zijn, dat niet iedereen geschikt kan worden geacht dergelijk onderwijs te geven, en dat het besluit van zeker schoolbestuur, om voor dat onderwijs een geschikt timmermansknecht te bestemmen, nadat die eerst een' „cursus voor handenarbeid" zou hebben bijgewoond, zeker niet gebaseerd is op het beginsel om aan dat onderwijs eene opvoedkundige rigting te geven. En waarom zou de onderwijzer of een der onderwijzers zich met dat onderwijs niet kunnen belasten? Van een minachten van zulk onderwijs

kan wel geen sprake zijn, als men de waarde voor de vorming van het kind, het opvoedkundig gewigt van dit onderwijs en het doel daarvan in aanmerking neemt. Het kan dus alleen de overweging zijn, of de onderwijzer zich daartoe zal kunnen bekwamen bij al de kennis in onderscheidene vakken, die van hem gevorderd wordt. Och, men maakt zich van de eischen dier oefening in handenarbeid al te verbijsterende voorstellingen! Het spreekt immers van zelf, dat een onderwijzer met zijne reeds bestaande kennis van de voorwerpen en hunne zamenstelling en van het teekenen, bij een' ernstigen wil om de zaken meester te worden, spoedig genoeg geoefend is, om leerlingen op weg te helpen; en verder: al doende leert men. Dat onderwijzers van gevorderde jaren zich daartoe niet meer zetten, kan men laten gelden; maar wie nog jong en krachtig is, mag zich niet laten terughouden van het betreden van eene nieuwe baan, zij die aanvankelijk ietwat lastig, als men de overtuiging heeft een goed doel te beoogen.

Wij zien de leerlingen nu aan de mat beginnen, – ieder voor zich. Ieder kiest zich de gemakkelijkste, meest geschikte plaats voor zijn werk: sommigen hebben de mat vóór zich op de tafel en zitten op de bank; anderen vinden het gemakkelijker – zij zijn natuurkinderen – dit op den grond te doen, dat te minder bezwaar heeft, omdat het een planken vloer is. Of zij het gaarne doen, dat werk? Zie slechts die uitdrukking van genoegen op het gelaat, bij de onmiskenbare trekken van inspanning! Zie dien onverdroten ijver, terwijl soms de blik even afdwaalt naar een ander, die gelijktijdig aan dezelfde figuur begon: daar is wedijver tevens. 't Kan geen kwaad. Er zijn er met vlugge bevatting en aangeboren of geoefende handigheid, en zij streven anderen vooruit.

Reeds in de tweede maand, na het begin van den cursus, had ik enkele achterblijvers, en enkelen, die ver vooruit waren; anderen hielden het midden. Men komt zoo van zelf tot klassen of verdeeling in groepen, dat voor den onderwijzer de zaak vereenvoudigt. Er heerscht een vrolijke toon; de onderwijzer laat zich nu en dan overluid hooren bij het geven van aanwijzingen. De leerlingen mogen spreken, lagchen, zich van hunne plaats verwijderen, om bij dezen of genen iets te gaan afzien, enz. Soms heffen zij, al doorwerkende, een vrolijk schoolliedje aan; en zoo gaat het werk aangenaam zijn' gang.

Ook de laagste klasse neemt deel aan die werkzaamheden, even goed als men bij de Fröbel-methode nog jongere kinderen aan het werk zet. Dezen werken echter slechts één uur, en dan mogen zij naar huis. Toch heb ik kinderen gehad, die deden, als of zij het sein van eindigen niet hadden gehoord, zoodat ik het voor hen diende te herhalen. Eén ventje van zes jaren wist zich soms zelfs achter eene bank te verbergen, om te kunnen blijven doorwerken.

Nog een enkel staaltje van ingenomenheid met dit onderrigt.

De grondstoffen werden door mij zelven verstrekt. Soms was het echter moeijelijk genoeg, voorraad te hebben, omdat ik nog niet geslaagd was in het verzamelen van elders. Eens was de voorraad uitgeput, en enkele leerlingen waren daarvan verstoken, o. a. twee dochters van een districtshoofd. De meisjes verzochten zich even te mogen verwijderen. Nog geen tien minuten later verschenen zij weder in de school met grondstof voor matten. Zij waren die zelven gaan „zoeken", zegge koopen met eigen geld, dat ik haar natuurlijk restitueerde.

Is het nog noodig, dat ik er de aandacht op doe vestigen, hoe hier liefde voor het werk, ijver en inspanning bij de leerlingen worden ingeprent? Maar er is meer.

Niet altijd vlot het werk, vooral wanneer het meer gecompliceerd wordt, en meer oplettendheid wordt gevorderd. Dan moet het werk wel eens hervat worden, en dat is eene oefening voor het geduld, dat evenzeer gedurig vereischt wordt. Dit is reeds het geval, als de vervaardiging van een voorwerp eenige volgende werkuren, op latere dagen, vereischt; maar een woord van den onderwijzer: „Zoo, dat gaat goed"; „Al op de helft"; „Niet lang, dan komt het klaar"; en eindelijk de bekrooning van het werk, in een woord van tevredenheid, of, bij loffelijke uitvoering, van lof, steekt den leerlingen een hart onder den riem.

Het geduld moet vooral ook geoefend worden bij andere werkzaamheden, waarbij het aankomt op bijzondere juistheid en netheid van bewerking. Dit geldt vooral bij het cartonwerk, als men gekomen is aan de zamenstelling van mathematische figuren, den kubus, den balk, het prisma, de piramide en onderscheidene veelhoeken, welk onderwijs de practische resultaten heeft, dat men komt tot het vervaardigen van allerlei doozen en doosjes, en voorwerpen van nut en smaak. Verkeerd afmeten, verkeerd plaatsen van de passerpunt, of het uitwijken of toeknijpen daarvan, geeft dadelijk eenen foutieven vorm en verkeerde afmeting, – de figuur kan met het grootste beleid niet meer teregt komen. In zulk een geval is het voor de paedagogische leiding van den leerling beter, hem van nieuws af aan te doen beginnen, dan hem behulpzaam te zijn om door knutselen en knoeijen te trachten, de zaak nog teregt te brengen.

Nog meer geduld wordt er vereischt, als de meisjes

overgaan tot fijner vlechtwerk, dat in Indië overal en onder verschillende vormen voorkomt; en als de jongens zijn gekomen, tot het hanteren van zaag en beitel.

Bij die zaagoefeningen doet het lintzaagje uitstekende diensten, en er is geen gevaar voor eenige kwetsuur of een ongeluk, dan — het springen van het stalen draadje, zegge het zaagje. Dan is het onbruikbaar, en moet vervangen worden. Dit moet voor den leerling eene teleurstelling worden, omdat het schade aanbrengt voor hem zelf. Hij zal daardoor leeren opletten, het zaagje altijd in de goede, d.i. perpendiculaire rigting te bewegen; niet wild door te zagen; niet wegens ongeduld te sterk aan te zetten; kortom zijn werk met overleg en geduld te verrigten.

Meer gevaar voor kwetsuur is gelegen in het behandelen van het beiteltje bij steek- of houtsnijwerk. Trouwens, dit gedeelte van het onderwijs behoort alleen in de hoogste klasse te huis; men kan de jongens van dien leeftijd al gemakkelijker voor de mogelijke gevaren waarschuwen, en hunne hand is ook reeds vaster. Maar behalve dat, is hierbij het geduld een groote factor. Bij de minste overhaasting; door te hard, te diep te drukken; door te veel op eens weg te nemen; door verder te gaan dan mag, kan men op eens een geheel stuk werk bederven, en daarom moet men leeren, behoedzaam voort te gaan; rekening te houden met den loop van den draad van het hout, met broosheid, neiging tot splijten, en wat dies meer zij. Gelukkig, dat de leerlingen ook in dit gedeelte van het onderwijs in handenarbeid, weder eerst beginnen met het eenvoudigste en gemakkelijke, en zoodoende ook gaandeweg geoefend worden in de behandeling der werktuigen, den aard van het hout, de kracht van de

hand, kortom van al de „kneepen", zoo als een werkman mij eens zeide, waarop men hierbij heeft acht te geven.

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de onderwijzer naauwkeurig moet letten op de materialen en de werktuigen, die bij het onderwijs in carton, zaag- en steekwerk gebezigd worden. Bij het gebruik van slecht materiaal hebben de leerlingen geen hart of zorg voor eene nette, keurige bewerking. Mogt men meenen met gewoon graauw papier te kunnen volstaan bij het cartonwerk – het vervaardigen van papieren voorwerpen van nut en smaak, – dan vergist men zich zeer omtrent de doelmatigheid daarvan. Want de leerlingen kunnen aan het vervaardigde voorwerp geen waarde hechten, en de meerdere of mindere zorg voor eene goede, nette bewerking, wordt bij kinderen vooral geheel bepaald door de waarde, die het te vervaardigen voorwerp voor hen heeft.

Evenzeer heeft men er op te letten, welke houtsoorten men den leerlingen ter bewerking geeft; want er zijn houtsoorten, waarvan, met den besten wil en het grootst mogelijk beleid, geen voorwerpen zijn te vervaardigen, waarbij het aankomt op fijne vormen, zachte afrondingen, scherpe kanten, etc., zoo als dit bij houtsnijwerk al dikwijls voorkomt. Elk soort van voorwerpen heeft in dit opzigt zijne eigenaardige eischen, en de onderwijzer dient die te leeren kennen, om den leerlingen niet noodeloos teleurstellingen te bezorgen; en ook de leerlingen dienen met die eigenaardige eischen in wetenschap gesteld te worden.

Eindelijk dient men goed acht te geven, dat de werktuigen in goeden staat en bruikbaar zijn. Slecht aanzien der werktuigen geeft weinig aandrang om er de noodige zorg voor te dragen; en de bruikbaarheid is van den grootsten invloed op den goeden uitslag van het werk.

Een botte beitel, met scharen, is ten eenenmale ongeschikt om iets goeds te vervaardigen; en tot vorming van den zin voor degelijkheid en netheid is het zeer aan te bevelen, dat alles wat de leerling in handen krijgt den stempel daarvan draagt, terwijl het slechte en onbruikbare door den onderwijzer met afkeuring dient bejegend te worden.

Door een en ander in acht te nemen, behartigt men de paedagogische strekking van dit onderwijs, die van onberekenbaar belang is, tot vorming der leerlingen voor hun toekomstig bestaan in de maatschappij.

Maar, hoe goed materialen en werktuigen ook zijn, en hoezeer het geduld ook moge geoefend worden, toch is er dikwijls nog veel overleg en beleid noodig bij de vervaardiging van voorwerpen. Aanvankelijk hebben de leerlingen dit niet: het zijn begaafdheden, die alleen door oefening verkregen worden. Zij zijn noodig bij het snijden van carton of hout, bij het zagen, zoowel als bij het steekwerk. Dat vordert oplettendheid en eene gave van te kunnen voorzien in moeijelijke gevallen. Maar ook zijn overleg en beleid noodig tot het aanleeren van een zuinig gebruik van voorhanden zijnde middelen. De inlander vooral kent geen zuinigheid en berekening bij wat meer of min in overvloed voorhanden is; dan is hij zelfs spilziek. Daarom moet hij in de school reeds leeren berekenen, afpassen en meten om op het voordeeligst gebruik te maken van de grondstoffen, die bij den handenarbeid in gebruik zijn. Dit vormt hem, en is hem van nut op lateren leeftijd, en alzoo is ook hier weder eene opvoedkundige rigting aan dit onderwijs te geven.

De beste voorzorgen en het verstandigst overleg kunnen echter niet altijd voorkomen, dat de leerlingen

tegenspoed hebben bij het werk, en alzoo teleurstelling ondervinden. Bij den aanvang van elke rubriek der werkzaamheden vindt dit natuurlijk het meeste plaats. Dan is het de pligt van den onderwijzer, den leerling te bemoedigen, en bij later gelukkig slagen, hem de aangename vruchten der volharding voor oogen te houden. Zelden zal het noodig zijn, de leerlingen in zulke gevallen meer dan eens of tweemaal op te wekken tot het herhalen van eene proef; want bij ervaring kan ik getuigen, dat de aandrift tot werken en het verkrijgen van goede resultaten al spoedig zoo zeer post vat, zelfs bij de min of meer trage natuur van den inlander, dat de leerlingen van mijne kweekschool en de kinderen van de externe school geheel uit eigen beweging er toe kwamen een of ander vlechtwerk te reconstrueren, als het hun bleek, dat zij eene fout hadden begaan. Welnu, ook dit is eene goede strekking voor karaktervorming, die dit onderwijs medebrengt, dat de leerlingen gewoon worden aan volharding om een voorgesteld doel te kunnen bereiken.

Een ander voordeel van paedagogisch gewigt, door het onderwijs in handenarbeid teweeg gebragt, is de bevordering van den kunstzin, en daardoor opleiding tot schoonheidsgevoel.

Al de werkzaamheden bij dit onderwijs doelen op vervaardiging van voorwerpen, die bij het nut, dat zij aanbrengen in het gebruik, tevens de kenmerken dragen van het streven naar schoone vormen. Dit geldt het vlechten, met den toeleg om fraaije figuren zamen te stellen, met levendige, passende kleurschakering; dit is een der hoofdvereischten bij het cartonwerk, met zijne toepassingen voor artikelen van nut en smaak; en dit treedt te voorschijn bij alles wat op het gebied van zaag- en snijwerk wordt vervaardigd.

Is het niet duidelijk, dat door dergelijke strekking van dit onderwijs de zin voor het schoone als van zelf den leerlingen wordt ingeprent; en is langs dien weg dit onderwijs niet een voorname factor tot vorming van den kunstzin? En mag men daardoor ook niet met billijkheid verwachten, dat bij meerdere ontwikkeling van dien zin en door verruiming van den blik op het gebied van wat door kunstvaardigheid wordt voortgebragt, de leerlingen ook zullen geleid worden tot ruimere toepassing van de verkregen kundigheden, en tot initiatief? Zeker, in de school zullen langs dien weg de grondslagen gelegd worden voor latere toepassing en ontwikkeling, en de vorming, die de leerlingen door het onderwijs in handenarbeid verkregen hebben, zal in alle opzigten van onberekenbaar gunstigen invloed zijn op hun volgend maatschappelijk bestaan.

Van paedagogisch standpunt verdient dus dit onderwijs alle aanbeveling, en de onderwijzer-paedagoog, die de waarde er van voor de vorming van den leerling en ontwikkeling in onderscheiden opzigt heeft leeren kennen, zal met voorliefde dit onderwijs behartigen, en het evenmin als elk ander onderwijs in sleurwerk laten ontaarden.

Het doel van dit onderwijs kan en mag geen ander zijn, dan vorming en ontwikkeling in het algemeen; oefening van oog en hand in het bijzonder; opwekking tot arbeidzaamheid, vlijt en begaafdheid om te werken, en eigen initiatief; aankweeking van den zin voor orde, netheid en kunstzin, en in verband daarmede ontwikkeling van het schoonheidsgevoel. Bij dit alles dient de paedagogische strekking op den voorgrond te staan, opdat er ook geen sprake kunne zijn van werktuigelijke dressuur.

Maar evenmin mag de bedoeling zijn, den arbeid der kinderen in de school productief of winstgevend te

doen zijn. Wat zij buiten de school, tehuis, uit eigene beweging willen doen, is niet voor verantwoording van den onderwijzer. In de school mag de leerling van elk voorwerp maar juist zooveel exemplaren maken, als noodig geacht kan worden om de zaak goed meester te zijn. Ik stelde daarvoor van ieder voorwerp drie exemplaren, en bestemde daarvan het eerste voor de ouders der kinderen, het tweede voor de school, tot aankoop van grondstoffen, en het derde voor den leerling zelven, om daarmede te handelen naar welgevallen. Wil men van eenig voorwerp meer exemplaren laten vervaardigen, dan loopt men gevaar de verveling en den tegenzin binnen de schoolwanden te brengen, en daarmede door dit onderwijs den geest te dooden, en de opgeruimde stemming, die anders hierbij heerscht, uit de school te bannen. De school mag geen fabriek worden, of fabrieksarbeid leveren. Men is in Denemarken in die fout vervallen, en heeft alzoo in strijd met het streven der philanthropie, die de jeugd aan de fabrieken wil onttrekken, de fabriek overgebragt naar de school.

Blijft men echter getrouw aan de toepassing van paedagogische beginselen in de school, dan zal het onderwijs in handenarbeid eene voorname plaats gaan beslaan voor eene harmonische ontwikkeling van het opkomend geslacht, zoo als de ware onderwijzer zich die ten doel stelt, en zal de eenzijdigheid van het streven naar louter intellectuele ontwikkeling een einde nemen.

Junij, 1881. N. GRAAFLAND.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Geophagie. (1)

Wat die Javaan daar mankeert? Zijn phlegma schijnt dat - zijner landgenooten nog te overtreffen. Bleek en opgezet (2) ziet hij er uit, en zijne ooGranden hebben een zeer ontstoken voorkomen.

Wij vernemen, dat de man lijdende is aan slaapzucht; dat hij veelal geconstipeerd, en – geen wonder – meestal 'eer melancholisch gestemd is.

Nu vooral is hij erg uit zijn humeur.

De man is een aard-eter, een geophaag.

Verzot op zijne vaste portie aarde of klei, is hij niet „lekker van hart", als hij die nog niet genoten heeft – precies als de schuiver en drinker.

Vreemd, meenden wij, dat zoo'n beetje leem ook al een stimulus kan zijn.

„Eet die man dat dan maar zoo?!"

Laten wij u de zaak een weinig mogen ophelderen.

Wie onzer zag niet meermalen op de pasars, heele hopen kleine, opgerolde, ([illegible] n. i. w.) zwartachtige of ook wel platronde ([illegible] n. i. w.), voorwerpen van die kleur, ter grootte van een' gulden of van een' rijksdaalder, maar als een lover zoo dun, die als om strijd door pasargangsters, die in belangwekkenden staat verkeerden, werden gekocht?

Nu, dit was de zoo zeer begeerde ampo of bereide klei,

misschien wel die van Sidô-ardjô of van eene andere wegens dit artikel geroemde plaats.

De ampo bestaat uit een geel- of roodachtige ook wel wit- (ꦲꦩ꧀ꦥꦺꦴ-ꦥꦸꦠꦶ) of zwartachtige fijne aard- of kleisoort.(3)

De roodachtige moet minder smakelijk zijn. Ook die men zich zelf zoo in kali of sawah zoekt en gereed maakt zonder ze te vormen, ꦩꦼꦩꦺꦴꦤ꧀ (n.i.w.) genaamd, is doorgaans niet zoo lekker als die van den toekang ampo. (4)

De toekang ampo is meestal ook nog pottenbakker van zijn ambacht.

De bereiding van de door hem geleverde lekkernij gaat met zeer veel zorg gepaard. Door tal van wasschingen van al 't mogelijke zand ontdaan, laat men de slib een' nacht bezinken, waarna ze gewreven en gevormd wordt. De koekjes zet men in de zon, tot ze zoo half en half droog zijn. (5)

Dan worden ze met een mesvormig bamboesje opgemaakt. Zoo ver gereed, besprenkelt men de koekjes met eene zoutoplossing en doet ze daarna in een plat mandje, (6) waarin men ze een poosje over het vuur te roosteren houdt. Na al deze bewerkingen is de ampo eindelijk ten verkoop gereed.

Ze smaakt eenigszins hartig, en wordt op warmere plaatsen veelmeer gegeten dan in de koû.

Zooals we opmerkten, wordt de ampo vooral door zwangere vrouwen gebruikt, (7) omdat, zooals ze zeggen, het nog ongeboren wicht er zoo zeer op gesteld is. Inderdaad een karakteristiek antwoord. Immers ook later geven de inlanders hunnen kinderen alles maar toe; van opvoeding en tucht weten ze niet. Zonder discipline groeit dit volk op; van daar die willeloosheid en dat gebrek aan karakter bij de meesten, zoo niet bij allen.

Na de bevalling eten bedoelde vrouwen de ampo niet meer.

Maar er zijn ook vrouwen en mannen, die ze onophoudelijk en zonder eenig voorwendsel gebruiken.

Zij verarmen er niet direct door. Men koopt voor één gobang (2 duiten), en, indien veel, voor 25 cents te gelijk. Daaraan heeft men dan ook een' geheelen pasar genoeg.

De indirecte uitwerking van de ampo is echter niet minder vreeselijk dan van het heulsap, al gaan er zich ook gelukkig niet zoo veel individuën aan te buiten. De eigenlijke geophagen krijgen op den duur een cachectisch voorkomen, en verliezen langzamerhand al hunne energie. (8)

Het ampogebruik verklaart menige ongesteldheid onder de inlanders, en draagt er zeker ook het zijne toe bij om dit volk nog meer te ontzenuwen. –

Aanteekeningen.

(1) De officier van gezondheid Dr. GREINER verhaalt ons ergens een analoog geval. Sprekende van het steenkolen-etablissement bij het fort Nassau op Borneo, deelt hij o. a. 't volgende mede. »Er bevinden zich onder de bevolking dezer inrichting mannen en wel zonder uitzondering zulke, die vroeger aan 't gebruik van opium verslaafd waren, welke eene soort van steenkolen eten, die boven en tusschen de eigenlijke steenkolenlagen, tusschen lagen van potaarde, worden opgedolven. Zij kenmerken zich door sterke vermagering (pica), melancholischen habitus en chronische oogontsteking. Rheum en zwavel inwendig is 't voorgeschreven middel ter hunner herstelling."

Op een andere plaats getuigt Dr. GREINER van dezelfde inrichting: »Opmerkingswaardigs valt van hier weinig te zeggen, tenzij dat hier lieden gevonden worden, die tengevolge van het eten van koolschifer aan uittering sterven, en veelal door eene oogziekte worden aangedaan, welke spoedig door bersting der oogrokken blindheid doet ontstaan."

(2) [illegible] Bleek en opgezet. In deze beteekenis niet in het woordenboek van ROORDA (1875).

(3) Zoo als men weet, komen er in de »Nederlandsche apotheek" ook aarden voor. Zoo als b.v. de armènische bolus (Bolus Armenia), eene fijne kleinaarde, door eenige ijzeraarde geelrood gekleurd; – op het gevoel vetachtig en sterk aan de tong klevende.

In de zoogenaamde java-bamboe ([illegible]) komt eene soort bezinksel ([illegible]) voor, glasglanzig en melkachtig van aanzien, dat na verbran-

ding der bamboe, als steentjes achterblijft. Dit residu wordt door de Inlanders ook gegeten. 't Is smakeloos, en dient mede ter genezing van versche wonden.

(4) De ware liefhebbers, zoo als b.v. vele herdersjongens, eten liever de [illegible] en nog 't liefst de [illegible] 't kleine kleitorentje, door de landkrab naar omhoog gewerkt. Grifjesschrapsel-eten komt ook voor.

Het drooge nipahblad, reeds voor atep gebruikt, wordt meermalen door de geophagen verorberd, als ze te vergeefs naar ampo uitzien. Ze zouden het anders niet kunnen uithouden.

(5) [illegible] Zoo half en half droog. In deze beteekenis niet in 't woordenboek.

(6) [illegible] niet in het woordenboek. Een plat mandje, veel op een tempeh gelijkend, maar van de ribben van arenbladeren gemaakt, omdat die 't stevigst zijn.

(7) Wegens [illegible] zeggen zij die 't weten. M. a. w. wegens haar trek naar allerlei vreemde dingen.

(8) Karbouwen en sapis, die de gewoonte hebben de ampo-aarde te lekken, zijn op den duur niet sterk en teren uit.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Uit het verslag betrekkelijk de inlandsche Christengemeenten in den werkkring van den Hulpprediker te Sonder, over het jaar 1879, ingediend bij het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-indië, door J. ALB. F. SCHWARZ.

(Vervolg van blz. 253).

Samenstelling en werkzaamheden van de Kerkeraden.

Niet overbodig acht de verslaggever, hier op te merken, dat men de kerkeraden, waarover hier wordt gesproken, niet hebbe gelijk te stellen met collegies van dien naam, in gemeenten in Nederland of in de Hollandsche gemeenten in Nederlandsch-indië werkzaam. De leden dezer kerkeraden zijn dezelfde mannen, die boven werden aangeduid als „gemeente-oudsten." Door hunne belangstelling in de aangelegenheden der gemeente, door hunnen ijver voor hare belangen, verwierven deze mannen te midden der gemeente, waar zij gevestigd zijn, allengs het vertrouwen van het grootste en beste deel der gemeenteleden. In gevallen, waarin de massa der gemeente hare belangen verwaarloosde, waren zij het, die zich die belangen aantrokken. Soms gebeurde het ook, dat de gemeente zelve hun verzocht hare aangelegenheden te behandelen. Zoo verkregen zij meerderen invloed. Maar

zoo ontstond ook onwillekeurig in den loop der jaren te midden der gemeente eene vereeniging van broeders, die, medearbeidende met en onder voorgang van den Onderwijzer-voorganger of den Hulpzendeling, zich de leiding der gemeente-aangelegenheden zagen toevertrouwd, en door hunnen arbeid in de gemeente veel nut stichtten.

Aan deze vereenigingen heeft men te denken, wanneer hier van „Kerkeraden" wordt gesproken. De leden dezer vereenigingen zijn niet plechtig tot hun ambt aangesteld, in geene gemeente waren zij vroeger ook van elkaâr onderscheiden door bepaalde titels, zooals die van ouderlingen en diakenen, maar zij stonden bekend onder de eenvoudige benaming van „Sudara pĕngardja di-djamaat" (in de gemeente arbeidende broeders). Hierin begint echter in enkele gemeenten sedert een paar jaren verandering te komen; zoo heeft men nu te Kiawa, Kapoja en Rambunnan onder deze broeders een' die Pĕnatuwa (ouderling) wordt genoemd.

Na deze opmerking volge hier de opgave van de samenstelling dezer Kerkeraden.

De Kerkeraad is op ult°. 1879 samengesteld:

1°. te Sondĕr,

Johannis Regar,	Hulpzendeling.	Daniel Sorongan.
Dirk Pesik.		Lefinus Kelung.

2°. te Kolongan-atas,

Jusof Rumokoi,	Onderwijzer-Voorganger.	Lambertus Pongoh.
		Ibrahim Senduk.
Elias Siwuh.		

3°. te Kiawa,

Sem Kamagi,	Onderwijzer-Voorganger.	Johannis Wowor.
		Johannis Rimbing.
Petrus Sumual,	Ouderling.	Junus Rimbing.

4°. te Lĕilĕm,

Elias Kohǫ,	Onderwijzer-Voorganger.	Salmon Tamon.
		August Tewutow.
Musa Tamon.		

5°. te Tintjĕp,

Nicolaas Ratu,	Onderwijzer-Voorganger.	Martinus Mumu.

6°. te Timbukar,

Nethanael Rumokoi, Onderwijzer-Voorganger.

7°. te Tangkunei,

Josef Tuwoh.	Arnold Suot.
Melkias Kolondam.	Daniel Mowoka.

8°. te Suluun,

Jan Rungkat,	Hulpzendel.	Markus Piring.
Johannis Lantong.		Nicolaas Malingkonor.

9°. te Pinapalangkow,

Semuel Rahian,	Onderwijzer-Voorganger.	Lukas Lintong.
		Jusof Rauwan.

10°. te Kapoja,

Thomas Sangkeroki	Onderwijzer-Voorganger.	Amelius Rimper.
		Alfianus Pandei.
Simon Pandei,	Onderling.	

11°. te Munte,

Augustinus Rau.	Markus Kindangen.
Amelius Pirih.	Elieser Siar.
Enos Pirih.	

12°. te Rambunnan,

Paulus Mumu,	Onderwijzer-Voorganger.	Nicodemus Wewengkang.
		Johannis Waworuntu.
Hendrik Gĕrung,	Onderling.	

13°. te Sawangngan,

Paulus Mandagi.	Dirk Rorong.
Ibrahim Mengkọ.	

Geregeld eenmaal in de maand, in den namiddag van den eersten Zondag, komen de kerkeraden van de onderscheidene gemeenten onder het ressort van een' Hulpzendeling in eene daartoe bij beurte aangewezen nagĕri in dat ressort bijeen, en houden daar, voorgezeten door den betrokken Hulpzendeling, eene vergadering. Van het in deze vergaderingen medegedeelde en besprokene worden

korte aanteekeningen gehouden, welke den Hulpprediker worden toegezonden.

Behalve deze vergaderingen worden er ook bijeenkomsten gehouden met de Kerkeraden van elke gemeente afzonderlijk. Dit geschiedde onder leiding van den Hulpprediker.

Registers worden aangehouden: door den Hulpprediker van de gedoopten, van de aangenomen lidmaten, van de voltrokken huwelijken; – door de Hulpzendelingen en Onderwijzer-voorzangers van de veranderingen in de gemeenten ontstaan door overlijden, vertrek, enz., en van de in elke gemeente gecollecteerde gelden.

4. *Stoffelijke belangen der Gemeenten.*

De gemeente te Sondĕr heeft eene schoolkerk, d. i. een locaal, waarin de gemeente voor hare godsdienstoefeningen samenkomt, en waar tevens in de weekdagen des morgens school wordt gehouden. Het is een oud planken gebouw, dat eerst sedert medio December 1878 het onbetwistbaar eigendom der gemeente is geworden. Dit jaar heeft het reeds eenige hoogst noodige reparaties ondergaan; in het volgende jaar zal men met die reparaties voortgaan.

Kolongan-atas heeft een locaal, dat reeds bouwvallig is, en ook, na de uitbreiding welke de gemeente in de laatste jaren heeft ondergaan, te klein is geworden om daarin de gewone godsdienstoefeningen te houden, weshalve de Zondagmorgen-godsdienstoefeningen gecombineerd voor Sondĕr en Kolongan-atas plaats hebben te Sonder.

Te Kiawa, Tangkunei en Pinapalangkow komt de gemeente bijeen in eene loods; te Sawangngan in het huis van een der gemeenteleden. Ieder andere filiaalgemeente bezit eene schoolkerk, welke echter, ten gevolge der

eigenaardige toestanden in de Minahassa, nog niet het onbetwistbaar eigendom der gemeente is geworden.

De gemeente te Tangkunei is sedert de maand November begonnen voor zich eene kerk te bouwen.

Geene der gemeenten bezit een orgel of eenig ander instrument ter begeleiding van het gezang. Overal wordt het gezang der gemeente geleid door een' voorzanger.

In geene enkele dezer gemeenten worden armen bedeeld. Eigenlijke armen worden hier niet gevonden; onderling hulpbetoon van vrienden en verwanten maakt eene bedeeling overbodig. Ook is het op goede gronden te vreezen, dat, bijaldien er van wege de gemeente tot zulk eene bedeeling wordt overgegaan, de weg zal geopend zijn tot veel verkeerds en groote ellende namelijk: werkelijke armoede uit luiheid geboren en onbeschaamde bedelarij. – En armoede nu, behoeft hier in dit land niet gevonden te worden.

5. *Bijzondere mededeelingen.*

Er worden in dezen werkkring nog een groot aantal heidenen gevonden. Hun aantal is zeer aanzienlijk ter hoofdplaats Sondër; ook te Kiawa en Tintjëp is het aantal heidenen nog steeds grooter dan dat der christenen.

De omgang tusschen christenen en heidenen is overal en steeds van vriendschappelijken aard. Zij arbeiden met elkaâr, helpen elkaâr, deelen in elkaârs huiselijk lief en leed.

Overigens heerscht hier bij de groote massa der heidenen eene hooge mate van onverschilligheid in godsdienstigen opzichte. Zeer velen gevoelen zich bij toeneming aan hunnen voorvaderlijken godsdienst ontwassen; door den christelijken invloed worden zij steeds meer daarvan vervreemd; maar er leeft in hen geen heilsverlangen; het is althans niet ernstig, niet

krachtig genoeg, het dringt hen niet om iets anders, iets beters te zoeken, of wel om ter erlanging van dit betere zich eenige moeite of inspanning te getroosten. Velen wenschen wel gedoopt te worden, maar zij wenschen, dat dit geschiede zoodra zij hun verlangen daarnaar te kennen geven. Van eenig onderwijs vóór den Doop, van eenige voorbereiding tot den Doop willen zij volstrekt niets weten. Dat achten zij te veel moeite. (talos wëndú makaúli – úlit).

Blijft men er bij hen op aandringen, dat zij eerst voorbereidend onderwijs zullen ontvangen, dan trekken zij zich geheel terug, en blijven als godsdienstloozen voortleven.

Een omtrent zich zelf onverschillig of aan zich zelf ongeloovig geworden Heidendom, zonder meer, is derhalve moeielijk te beschouwen als een aanwinst voor de Evangelisatie.

Verslag mijner verrichtingen en bevindingen gedurende het jaar 1880, door J. KRUIJT.

Onder de bijzonderheden, die in dit verslag vermelding verdienen, behoort in de eerste plaats de voltooiing van de nieuwe, steenen kerk te Môdjô-warnô. Uit verschillend oogpunt mag dit een belangrijk werk geacht worden.

De begeerte naar deze kerk verrees het eerst in het hart der gemeente, misschien mag ik wel zeggen van haren voorganger, onzen welbekenden PAULUS. Reeds in 1871 deelde hij mij mede, dat hij zoozeer wenschte, dat de gemeente te Môdjô-warnô eene steenen kerk mocht bezitten, dat de ouderlingen allen met hem van één gevoelen waren, en of ik het daarom goed vond, als zij aan de gemeente vroegen, of deze daarvoor rijst en geld bijeen wilde brengen?

Dit verlangen naar verbetering van het gebouw, voor de uitwendige godsvereering bestemd, meende ik niet te mogen tegengaan, te meer daar men trachten wilde, uit eigen middelen er in te voorzien en de bestaande kerk, vooral bij bijzondere gelegenheden, te klein geworden was voor de opkomst en bovendien met bamboewanden en atappen-dak langzamerhand beneden het peil der gemeente en hare omgeving begon te raken.

Van stonde aan en ook bij voortduring liet de gemeente zich niet onbetuigd. Langzamerhand steeg haar kerkfonds ook met geheel vrije giften uit het vaderland en van enkele belangstellenden, die Môdjô-warnô bezochten tot tusschen de *f* 5000 en *f* 6000.

Gelijk vroeger vermeld, werd den 24sten Februari 1879 de eerste steen der nieuwe kerk door ons jongste dochtertje gelegd.

De toebereidselen en hetgeen verder daartoe noodig was, als 't verplaatsen der oude kerk en het uitgraven en aanstampen der fondamenten, waren door de gemeente met een' ijver volbracht, die mijne verwachting verre overtrof.

Een keurig plan voor de kerk was aanvankelijk ontvangen van den Heer WAKKIE, hoofdingenieur te Soerabaja; doch ten gevolge van opgaven door mij, werd het te klein bevonden voor de steeds wassende gemeente, en daarom werd een nieuw gemaakt door den Heer C. NASH JR., die zich tevens belangeloos met den bouw belastte.

Ongevraagd kwamen mij de verrassendste blijken van belangstelling der in den omtrek van Môdjô-warnô wonende Europeanen met het werk en voornemen der gemeente geheel ongevraagd toe. Zelfs bood één Europeaan aan, het ontbrekende kapitaal ter volvoering van het plan, dat op een maximum van *f* 4000 geschat werd, aan te vullen.

Ware slechts de kerk daarvoor te voltooien geweest! Dan, helaas! Het bleek spoedig, dat de raming veel te laag genomen was. Hoewel o. a. volgens getuigenis van den Inspecteur van den waterstaat in deze gewesten, die de kerk tweemaal onderzocht, in aanbouw en voltooid, zeer net en hecht, maar ook zoo zuinig mogelijk gewerkt is, zoo vereischte de bouw, ruim twee malen het kapitaal, dat eerst vermoed was.

Weder heeft de gemeente in dezen haren ijver betoond, maar zij mocht ook van Europeanen en ook van eenige vrienden in het Vaderland bewijzen van belangstelling ondervinden, die het hart met dank en blijdschap vervulden.

Zóó is de kerk voltooid mogen worden, al is zij ook

niet onbezwaard. De gemeente is met de beste gezindheid vervuld, om zich van de schuld, die op hare schoone kerk rust naar vermogen, te kwijten en geve de Heer het in het hart van vele vermogende vrienden haar daarin naar hun of haar vermogen te sterken!

„Schoone kerk", met recht mag ik haar volgens veler getuigenis aldus betitelen. Zij is in gemengden stijl opgericht. Ramen en deuren zijn gothisch, pilasters normandisch en het front is grieksch. Zij is 15 meter breed en 30 diep of lang, behalve de kerkekamer, die 4 Meter in 't vierkant is. Vier treden leiden tot de voorgalerij, in welke twee groote deuren toegang tot de beide zijportalen geven, door welke men de kerk binnentreedt. In het midden van het tegenovergestelde einde der kerk staan op een platvorm van ongeveer ½ M. hoog een katheder, en voorlezers tafel met eene kleine deur ter zijde naar de kerkekamer. Op de muren der portalen rust de bovengalerij. Nog heeft men twee groote deuren aan de zijden der kerk rechts en links en twaalf schoone, groote kerkramen geven toegang aan licht en lucht. Zoowel kerk als galerij zijn met nette banken met zij- en rugleuningen bezet, voor 400 à 500 toehoorders plaats gevende. Eene deur op de galerij geeft toegang tot den toren, die versierd is met eene groote klok van ruim 300 kilo zwaar en ten geschenke ontvangen van het Fonds des Vredes door het bloed des Kruises te Soerabaja. Eveneens stond de Protestantsche gemeente te Soerabaja haar orgel, sedert door een ander vervangen, ten gebruike in de kerk alhier af.

De inwijding der kerk mocht, zoo als anders het voornemen was, niet meer in het jaar, waarover dit mijn verslag gaat, plaats hebben. Huiselijke omstandigheden brachten daarin verhindering. Toch geschiedde zij vóór

ik dit schreef, en ongetwijfeld hebben Heeren Bestuurders daarvan reeds berichten van meer dan ééne zijde ontvangen. Ook is Ds. J. C. SCHAGEN VAN SOELEN voornemens een klein gedenkschrift omtrent deze gebeurtenis in 't licht te geven. (1)

Eene andere bijzonderheid, die niet onvermeld mag blijven, is het verblijf van Br. BODDÉ en zijne echtgenoot ten onzent, van den aanvang van dit mijn verslagjaar af.

Zelden kon iets beter te stade gekomen zijn dan dit. Het behoeft geen betoog, dat de bouw der kerk en de niet geringe beslommeringen daaraan verbonden in het afgeloopen jaar een groot deel van mijn' tijd eischten. Sommige deelen van het werk zouden daaronder onvermijdelijk hebben moeten lijden, vooral het toezicht op de school, het onderwijs aan de kweekelingen en enkele andere zaken. Thans evenwel zijn al deze werkzaamheden door Br. BODDÉ waargenomen, verving hij mij bovendien meermalen bij het voorgaan in de kerk en bij het onderwijs op catechisatiën en nam hij het zangonderricht op school geheel op zich.

Van zelf vergezelde hij mij ook op mijne reis naar de buitengemeenten, ter kennismaking met welke hij zich voornamelijk bij mij bevond, en gaf ik hem toen het onderzoek en het aannemen van catechumenen en nieuwelingen, als ook den Doop van volwassenen en kinderen te Segaran over, terwijl hij na verloop van eenigen tijd en wel tot groot genoegen der christenen met zijne vrouw, die gemeente nogmaals bezocht.

Ook Br. BODDÉ's echtgenoot maakte zich zeer verdienstelijk, vooreerst door weder de naaischool voor javaan-

(1) Dit is sedert te Soerabaja verschenen, onder den titel: De steenen Christenkerk der Javanen te Mâdjô-warnô. Ter gedachtenis aan de inwijding uitgegeven ten voordeele dezer christenkerk door Dr. J. C. SCHAGEN VAN SOELEN, Predikant te Soerabaja. Prijs *f* 1.—. (*Red.*)

sche meisjes op te vatten, die mijne vrouw door gebrek aan tijd reeds lang had moeten staken, en ten tweede door mijne vrouw herhaaldelijk te vervangen bij langdurige ongesteldheden, die haar troffen. Moge het hun beiden wel gaan in den werkkring, dien zij thans met groot verlangen te gemoet zien!

Eene derde bijzonderheid is de aanstelling van eenen nieuwen voorganger voor de gemeente te Môdjô-warnô.

Na lang beraad ook met onzen ouden PAULUS ging ik daartoe over. Onze keus viel ten laatste op ASIEL, oud-leerling van de kweekschool van Br. JELLESMA, gewezen voorganger van de gemeente te Djapannan (thans Goejangan) en ontslagen wegens vereeniging dier gemeente met de overgebleven christenen van SIDÔ ARDJÔ, en sedert onafgebroken ouderling in de gemeente alhier.

PAULUS verheugt zich zeer, dat thans een tweede voorganger nevens hem benoemd is. Hij, onze PAULUS, is nog van onschatbare waarde, ook om onzen nieuwen voorganger te leiden, te raden, in te lichten, aan te moedigen, te verwakkeren en te steunen. Worde hij nog lang gespaard, al bepaalt zich zijn werk ook meer tot wat hij in zijn huis, op zijn' stoel, soms zelfs slechts rustende op zijne legerstede doen kan.

Eene vierde bijzonderheid is de gunstige beschikking, welke mij van de hooge Regeering te beurt viel ten opzichte van de houtwerken, benoodigd voor het bouwen van nieuwe scholen, voldoende voor 200 tot 300 leerlingen. Het werd mij toegestaan, de benoodigde houtwerken (djati) daartoe aan te kappen in het meest nabij gelegen Gouvernementsbosch tegen de geringe vergoeding van 5 cents per strekkende meter. Ook door den ijver der gemeente liggen alzoo thans, bijna kosteloos, ten mijnent 300 grootere en kleinere djati-balken, welke

schijnen te vragen, wanneeer tijd en middelen het toelaten zullen, om hen tot den zoo gewenschten en noodigen schoolbouw aan te wenden.

Zoo is er dankens- en roemensstof. Het is ontegenzeggelijk, dat de gemeente van Môdjô-warnô in uitwendigen bloei toeneemt. Ook hare getalsterkte neemt van jaar tot jaar toe, gelijk uit de staten, die ook thans weder aan dit verslag toegevoegd worden, blijken kan. Veler oogen zijn op haar gericht. In veler belangstelling en sympathie mag zij in den tegenwoordigen tijd deelen; zij is de roem en hoop onzer overige gemeenten op Java.

Zal zij echter den goeden naam, dien zij thans heeft, kunnen bewaren?

Is geen vermeerderde arbeid in haar noodig?

Zal zij onder Gods zegen het midden- en uitgangspunt van onzen arbeid op Oost-Java kunnen worden?

Ziedaar drie vragen, wier beantwoording mij belangrijker voorkomt, dan op nieuw een overzicht van mijne verrichtingen te geven, dat mij bovendien zonder in herhaling van reeds vroeger medegedeelde zaken te vallen, al zeer moeielijk zou vallen.

Toch kan ik ook deze vragen niet volledig of geheel naar behooren beantwoorden, daar zij een geheel overzicht van den innerlijken toestand van het werk vorderen zouden. Moge ik er in weinige woorden iets over in het midden brengen.

Te gelijk met zeer zware rampen ging vóór eenige jaren over de zending van Oost-Java en 't meest over deze gemeente eene verpletterende critiek.

Gelijk alle dingen zoo moest ook dit in 't einde aan de zending en, Gode zij dank! niet het minst aan deze gemeente ten goede komen. De grondslagen des werks werden onderzocht, een iegelijk beproefde zich zelven en het

organiseerend talent van Br. HOEZOO met al zijne overige deugden kwam dezer gemeente vier jaren ten goede.

Ik heb verhaald en onlangs werd het in het Indisch Tijdblad „de Opwekker" (No. 1 van dit jaar) in herinnering gebracht, wat ik hier vond. Behalve dit waren PAULUS en eenige andere voorgangers met nieuwen ijver en nieuwe inzichten in het werk bezield, en ik mocht gedurende zeven jaren ook niet ongezegend werkzaam zijn. In 1870 en 71 stond Br. ROSKES mij ter zijde, tewijl na hem Br. KREEMER gedurende mijne afwezigheid en na het vertrek van ROSKES ons verving. Ook zijn krachtig inwerken kwam de gemeente ten goede. Zoo keerde ik in 1873 tot haar en geheel mijnen werkkring terug, en bleef ik steeds voortgaan op de eens gelegde grondslagen voort te bouwen.

De gemeente alhier kan vergeleken worden bij een huis in aanbouw. Als de grondslagen gelegd worden, schudt menigeen het hoofd, vooral als alles niet even voorspoedig gaat en hier wel eens de aarde weêr instort en ginds een fondament breekt, dat men sterk genoeg waande. Rijzen echter de muren uit den grond, dan schijnt de meeste lof gegeven te worden. Is later het huis gereed en naar der bewoners behoefte ingericht, dan ontbreekt het licht weder niet aan aanmerkingen.

Thans echter dient er nauwkeurig acht te worden gegeven, hoe er gebouwd wordt, te meer daar het materiaal, waarover men te beschikken heeft, niet tot het edelste en deugdzaamste behoort, en door bewerking en verzorging gehard en bruikbaar gemaakt moet worden.

Daarom is veel arbeid noodig. Allereerst de meest zorgzame leiding der gemeente, in de tweede plaats veel toezicht en arbeid voor de school, ten derde eene goede en trouwe behandeling der zieken en eindelijk eene betere

opleiding dan tot hier van voorgangers, meesters en kweekelingen.

De oprichting eener kweekschool, aanvankelijk op kleine schaal of naar de behoefte des werks, schijnt mij meer en meer eene dringende noodzakelijkheid te worden. Hoe toch wanneer wij, over korten tijd wellicht, niet over het noodige, wel opgeleide hulppersoneel zullen kunnen beschikken?

Mijn wensch en mijne bede zouden zijn, dat Môdjô-warnô en kon het ook Swaroe tot proefvelden van Java's zending mochten verheven worden. Worde het hier openbaar, wat de zending voor dit volk vermag! Laat deze gemeenten tot voorbeelden voor de anderen worden. Mogten er van hier uitgaan, die stichters en leiders van vele andere gemeenten worden. En worde zóó Môdjô-warnô's voorspoed tot zegen voor velen!

Staten van de gemeenten, scholen en zieken, behoorende tot den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô, over 1880.

A. GEMEENTEN.

1. Zielental op ult°. 1880.

Namen der dessa's.	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	406	518	445	364	1733
Kertô-redjô	45	52	39	30	166
Ngôrô	40	43	35	37	155
Segaran	29	32	27	26	114
Goejangan	23	24	18	14	79
Wioeng	22	23	22	4	71
Soerabaja	18	18	12	19	67
Semaroeng	Geen bericht.				
				Te zamen	2385

2. Aantal doopelingen.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	14	7	24	22	67
Kertô-redjô	2	—	3	1	6
Ngôrô	—	—	2	1	3
Segaran	4	—	2	1	7
Goejangan	1	—	—	—	1
Wioeng	—	—	1	—	1
Soerabaja	1	—	—	—	1
				Totaal	86

3. Catechumenen die belijdenis deden.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Môdjô-warnô	8	21	29
Kertô-redjô	1	6	7

4. Afvalligen.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	2	4	—	—	6
Kertô-redjô	1	—	—	—	1

5. Afvalligen tot de gemeente teruggekeerd.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Kertô-redjô	1	—	—	—	1

6. Van elders overgekomen.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Soerabaja	—	—	—	2	2

7. Naar elders vertrokken.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Wioeng	—	—	2	—	2
Soerabaja	2	1	1	1	5

8. Overleden.

	Volwassenen.		Kinderen.		Totaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	8	3	8	4	23
Kertô-redjô	1	1	—	—	2
Ngôrô	—	1	—	—	1
Segaran	—	1	—	1	2
Goejangan	—	—	—	1	1
Wioeng	2	1	—	1	4
Soerabaja	—	1	1	—	2

9. Opkomsten.

a. In de Zondagmorgen-godsdienstoefening.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warno	406	122	231
Kertô-Redjô	76	38	51
Ngôrô	69	40	49
Segaran	104	45	67
Goejangan	52	25	38
Wioeng	30	20	25
Soerabaja	34	9	17
Semaroeng	Gewoonlijk allen, die door ziekte niet ten eenen male verhinderd zijn.		

b. In de kinderkerk des Zondagavonds.

	Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	166	56	99

c. Op de kleine kinder-catechisatie.

	Jongens.			Meisjes.			Totaal.
	Hoogste.	Minste.	Gem.	Hoogste.	Minste.	Gem.	Gemidd.
Môdjô-warnô	96	36	58	73	25	50	108

d. Groote kinder-catechisatiën.

	Jongens.			Meisjes.			Totaal.
	Hoogste.	Minste.	Gem.	Hoogste.	Minste.	Gem.	Gemidd.
Môdjô-warnô	77	22	51	42	14	26	77
Kertô-redjô	22	16	20	—	—	—	—
Segaran	10	4	5	—	—	—	—
Goejangan	12	5	9	—	—	—	—
Wioeng	10	5	8	—	—	—	—

e. Bij de bediening des Avondmaals.

	Aantal malen.	Avondmaalgangers.
Môdjô-warnô en Kertô-redjô	1	247

10. Huwelijken.

a. Gesloten.

Môdjô-warnô ..... 13 paren (ook burgerlijk).
Kertô-redjô ..... 2 , (Alleen kerkelijk).

b. Ontbonden.

Môdjô-warnô ..... 1 paar (gesloten vóór de invoering van den burgerlijken stand).

B. SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult°. 1880.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	177	102	139	15	433
Kertô-redjô / Ngôrô	Gouvernementsschool				
Segaran	11	6	—	—	17
Wioeng	10	1	5	—	16
Goejangan	9	5	47	1	62
Soerabaja	1	—	49	—	50

2. Aantal leerlingen gedurende 1880 aangenomen.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	17	5	64	9	95
Goejangan	4	1	29	1	35
Wioeng	—	1	—	—	1
Soerabaja	1	—	48	—	49

3. Aantal leerlingen dat gedurende 1880 de scholen bezocht en weder verliet.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	1	—	8	—	9
Goejangan	—	—	1	—	1
Soerabaja	—	—	21	—	21

4. Vroegere leerlingen, die de school gedurende 1880 verlieten.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	36	20	60	4	120
Goejangan	—	2	20	1	23
Wioeng	1	—	2	—	3
Soerabaja	1	—	13	—	14

5. Hoeveel dagelijksch opgekomen.

		Hoogste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	—	285	160	223
Segaran	—	16	6	11
Goejangan	—	42	8	24
Wioeng	—	14	5	10
Soerabaja	—	36	9	33

6. Leeftijden der leerlingen op ult°. 1880 nog op de school.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24j.		Totaal.
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	
Môdjô-warnô	18	13	58	39	121	51	97	14	20	—	2	—	433
Segaran	—	—	1	1	6	5	4	—	—	—	—	—	17
Goejangan	—	—	3	1	22	5	24	—	7	—	—	—	62
Wioeng	—	—	—	—	11	1	4	—	—	—	—	—	16
Soerabaja	—	—	—	—	10	—	21	—	19	—	—	—	50

7. Leeftijden der leerlingen, die de school in 1880 verlieten.

	6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	8	5	37	9	31	10	29	—	129
Goejangan	—	—	2	—	13	3	6	—	24
Wioeng	—	—	1	—	1	—	1	—	3
Soerabaja	—	—	6	—	17	—	12	—	35

8. Leerlingen, die de school verlieten naar hunne klassen.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	15	7	10	4	7	2	20	3	50	8	3	—	129
Goejangan	4	2	10	1	7	—	—	—	—	—	—	—	24
Wioeng	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3
Soerabaja	5	—	15	—	15	—	—	—	—	—	—	—	35

9. Verdeeling der klassen op ult°. 1880.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	32	4	23	8	26	10	67	34	121	28	47	33	433
Segaran	—	—	—	—	11	6	—	—	—	—	—	—	17
Goejangan	10	2	11	—	35	4	—	—	—	—	—	—	62
Wioeng	3	—	6	—	4	—	3	—	—	—	—	—	16
Soerabaja	10	—	10	—	30	—	—	—	—	—	—	—	50

10. Stand der leerlingen.

	Kinderen van Hoofden.		Van andere Javanen.		
	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	3	—	313	117	433
Segaran	—	—	11	6	17
Goejangan	—	—	56	6	62
Wioeng	—	—	15	1	16
Soerabaja	1	—	49	—	50

C. ZIEKEN.

1. Dagelijks behandelde oogzieken.

Aantal.	Hersteld.	Geen berigt of nog in behandeling.
391	42	349

2. Oogzieken, die geen dagelijksche behandeling behoefden.

Aantal.	Herstelling gemeld.	Geen berigt of nog onder behandeling.
190	32	158

3. Andere zieken.

Aantal.	Aantal malen medicijnen verstrekt.	Herstelling gemeld.	Overleden.	Bedrag der ontvangene vergoedingen.
1953.	6716	877	28	*f* 389,75

Voor de opgave,

J. Kruijt.

De vrouwen in de Minahassa.

Volgens eene tamelijk algemeene beschouwing bij de meeste volken van vroegeren en lateren tijd bekleedt de vrouw in de maatschappij de tweede plaats. Zoo ook in de Minahassa. Toch is het nog zeer de vraag of de werkelijke beteekenis van de vrouw in de zamenleving, en vooral in het huisgezin wel zooveel minder is, dan die van den man? Moge de vrouw ook in het openbare leven meest op den achtergrond treden, inderdaad is haar invloed grooter, dan die zich uiterlijk voordoet. Zelfs bij nomadische volken, bij wie de vrouw heet het minst in tel te zijn, was dit het geval: eene SARAH en REBEKKA hadden meer invloed op sommige huiselijke aangelegenheden dan hare echtgenooten zelven. En heeft zij hare groote kracht in het huisgezin, vergeten wij het dan niet, dat juist in de beteekenis van het huisgezin de eigenlijke waarde ligt van de maatschappij. Vooral de opvoeding van het opkomend geslacht is voor een gewigtig deel in de handen der vrouw, omdat zij de eerste schreden van het kind op het levenspad leidt, de eerste grondslagen legt voor de verdere ontwikkeling van verstand en hart, en later nog langen tijd de leidsvrouw blijft van den jongeling en de jonge dochter op den gevaarvollen en moeijelijken togt door het leven.

Dat is de beteekenis der vrouw, ook in de Minahassa, en eene meer opzettelijke bespreking van dit onderwerp, zal, hoop ik, uwe aandacht blijken waardig te zijn, als

ik u eerst den toestand der Minahassasche vrouw zal schetsen in het maatschappelijk leven, daarna haar doe kennen als lid der christelijke gemeente, en eindelijk als leidsvrouw van het opkomend geslacht; m. a. w. als vrouw, als christin en als moeder.

De Minahassasche vrouw leefde van vroeger her nooit in de afzondering, die, als strenge gewoonte, wet is geworden voor de meeste oostersche vrouwen, voor die der voorname hindusche en voor de chineesche vrouwen. In de Minahassa is zij, als kind, als meisje en als vrouw, altijd in de zamenleving met het mannelijke geslacht te zamen, in huis en daarbuiten, op den akker of bij feestelijke gelegenheden. Daardoor is hare opvoeding en ontwikkeling als vrouw geheel vrij, en heeft zij dan ook niet dat schuchtere, bloode, linksche, en ook niet dat sluiksche in hare handelingen, dat veelal eigen is aan vrouwen, die als bovengenoemden in afzondering leven. Daaraan ook is het toe te schrijven, dat de Minahassasche vrouw een' welontwikkelden ligchaamsbouw heeft, en eene krachtige gezondheid geniet, dat zij vele en zware werkzaamheden kan verrigten, en niet spoedig vermoeid is.

Haar uiterlijk is, over het geheel genomen, frisch en krachtig; velen hebben eene fraaije gestalte, en schoone vrouwen zijn er niet zeldzaam. Daartoe draagt veel bij de ligte gang, de heldere, naar het blanke zweemende gelaatskleur, met goed open en sprekend oog, en rijken haardos. Daarbij zijn zij niet mat, als vele oostersche vrouwen, maar hupsch en levendig, en de klank harer stem is, vooral van de volwassen meisjes, helder en luid, met onderscheiden stembuiging naar stam en taal en plaats.

De Minahassasche vrouw heeft eene ontvankelijke natuur, en is vatbaar voor indrukken, die het gevoel aandoen;

de liefde voor kinderen is veelal groot en diep, en bij het verlies van een kind komt het meermalen voor, dat de moeder tijdelijk krankzinnig wordt. Over het geheel is de vrouw getrouwer in den huwelijksband dan de man; maar al is zij ook volgzaam, toch kan zij haren wil doen gelden, en daarin is zij zelfs onverzettelijk. Aan haren levendigen, bewegelijken aard paart zij eene groote mate van ijver en werkzaamheid, en de meeste werkzaamheden in huis, op het erf en in den tuin of op den akker worden door de vrouw verricht. Alleen de zwaardere en onvrouwelijke bezigheden, als de onginning van bosschen, het bouwen van huizen, de jagt en de visscherij zijn het deel der mannen.

Maar de vrouw deed zich vroeger ook gelden bij openbare en volksaangelegenheden, waar, naar hare meening, de mannen niet krachtig genoeg optraden. Dat gold bij verdeeling van erfenissen, bij grensquaesties en oorlogen. En deze karaktertrek wordt zoowel door de legende, als door de geschiedenis aan het licht gebragt.

De legende zegt o. a. het volgende:

Eens was er oorlog tusschen het volk van Kenilo en Tompasso. Het volk van deze plaats had brand gesticht te Kenilo, en dat moest gewroken worden. De krijgers van Kenilo trokken in ontzaggelijke menigte naar Tompasso, om het te plunderen en te verbranden. Dáár gekomen, vonden zij echter de plaats goed versterkt met de gewone palisaden, en daar om heen eene gracht, waarvan de binnenkant nog was beplant met bamboe-doeri d. i. de dorenachtige bamboe.

Wat te doen? Teruggaan, onverrigter zake, ware laf. Men hakte openingen in de bamboe, en men bragt vuur onder de palisaden. De bevolking van Tompasso trachtte den verderen voortgang te verhinderen door steenen en

kokend water op de belegeraars te werpen. Maar dezen hielden vol en vorderden. Eindelijk was er eene bres. Op het gezigt daarvan gingen die van Tompasso op de vlugt.

Dat zagen de vrouwen. Hare woede kende geene grenzen. Verontwaardigd over de lafheid der mannen, scholden en vloekten zij. Kloek beraden, trokken zij het voorste deel harer rokken tusschen de beenen door, en bonden die slip van achteren aan de heup vast, waardoor zij als met broeken gekleed waren, en zich gemakkelijk konden bewegen. Nu grepen zij wapenen, lansen, pieken, en zwaarden, en stormden op den vijand in, al gillend en schreeuwend en scheldend! . . . . . Daarop had de vijand niet gerekend! Tegen vrouwen te vechten, dàt ging niet aan. . . Het ongepaste daarvan deed hen afzien van verderen strijd, en zij keerden huiswaarts, in hunne schatting toch overwinnaars!

En nu een feit uit de geschiedenis.

Men telde het jaar 1857. De lieden van het district Tomohon waren in onmin met die van Tondano over eene grensquaestie. Bij zulke gelegenheden bruisen de hartstogten van woede en haat, en kunnen slechts voldoening vinden in hevigen strijd. . . Zoo trok dan het volk van Tondano uit naar de grens van Tomohon, de negerij Tataäran. Het volk van Tomohon was daar gereed, en zeker zou de geschiedenis eene vreeselijke slagting en groot bloedblad te meer in hare rollen hebben opgeteekend, ware daar niet een engel des vredes – gezant van den grooten Vredevorst – tuschen beiden gekomen. . . . . .

Vader RIEDEL had vernomen wat er gaande was. Hij was een man van kort beraad. Alleen en gewapend met zijn traditionele duitsche pijp ging hij naar de plaats, waar de partijen tegenover elkander stonden, en de voor-

vcchters hunne aanhitsende krijgsdansen uitvoerden. . . . De man des vredes gaat op de opene plek tusschen de strijdlustige partijen, wendt zich tot de Tondano's – zijn volk – waarvan velen hem reeds persoonlijk hadden leeren kennen, al waren zij dan ook nog niet tot het Christendom overgegaan, en zoo groot was reeds zijn persoonlijk overwigt op hen, dat zij op zijn bevelend „terug!" geen kracht meer hadden den strijd voort te zetten, en met hem naar Tondano terug keerden, terwijl vader RIEDEL beloofde te zullen zorgen, dat de zaak door den Resident zou onderzocht worden.

Dit geschiedde, en de Resident liet tawaän-stekken met bladeren planten, waar eene scheidsregterlijke commissie dit aanwees.

De uitslag was niet naar den zin der Tondano's; maar zij berustten, nog altijd onder den invloed van vader RIEDEL'S verschijning in hun midden. De Resident was te Tondano, en meende de zaak gesust te hebben. . .

Maar, hij had gerekend buiten – de vrouwen. Deze vonden het laf van hunne mannen, dat zij zich zoo lieten afschepen. Zij vormden in den nacht een eedgenootschap, en zwoeren elkander trouw om niet toe te geven. . . . .

Dien nacht werden de tawaän-stekken uitgetrokken, en toen de Resident den volgenden morgen op de voorgaanderij van de loge – het gouvernementshuis – kwam, en opzag naar den vlaggestok regt vóór hem, ontdekte hij daar een bosje tawaän-stekken in top, ter plaatse waar onze driekleur, het teeken van ons gezag, pleegt te wapperen. Dat was het werk der vrouwen.

De Resident ontstelde. Hij begreep de beteekenis van deze zonderlinge daad, achtte zich niet meer veilig in het gouvernementsgebouw, en ging zijn verblijf bij vader

RIEDEL zoeken, totdat hij de plaats verliet, en naar Menado ging.

Genoeg om de vrouwen in de Minahassa te doen kennen. En waartoe die schets hier ter plaatse? Om later te dienen tot verklaring van die ferme houding, en krachtige ontwikkeling van het christelijk gemeenteleven, vooral onder en door de vrouwen.

In godsdienstig opzigt was de vrouw in de Minahassa in de heidensche periode ook niet in gering aanzien. Het priesterschap mogt onder de noordelijken bij de mannen berusten, bij de zuidelijken waren het meest de vrouwen, die het ambt bekleedden. Maar de moeder aller Minahassars, Lumimuüt (1) ontmoette hier het eerst eene priesteres, volgens de legende, en eene harer dochters werd priesteres in het godenrijk. In het volbrengen der godsdienstpligten was de alifoersche vrouw nog naauwgezetter dan de man, en het was meest op haar verlangen, dat er offerfeesten gemaakt werden. Daarbij was het godsdienstig gevoel bij de vrouw dieper dan bij den man, en hare gehechtheid aan den voorvaderlijken eeredienst sterker. De vrouw bood nu en dan nog lang tegenstand, al was ook de man reeds besloten tot het Christendom over te gaan.

Een enkel voorbeeld daarvan.

Een hoofdwalian (priester) te Ranawangko, in mijn' werkkring, was na langen inwendigen strijd tot het besluit gekomen christen te worden.

Hij deelde dit voornemen aan zijne vrouw mede.

Zij kantte er zich hevig tegen, wilde er niet van hooren hem hierin te volgen, dreigde hem met scheiding en het medenemen van goederen en kinderen.

(1) De u wordt door GRAAFLAND in Alf. en Mal. woorden gebruikt voor oe. (RED.)

De man trachtte haar met zachtheid en geduld en door betoog over te halen, maar het baatte niets.

Daar nadert de tijd van den rijstoogst. De heidenen mogten niet oogsten voor en aleer zij door een dankoffer den goden erkentelijk waren geweest.

De gewezen priester wilde dit niet meer doen; maar zijne vrouw wilde zich niet van haren godsdienstpligt laten terughouden, en riep andere priesters om de fosso te maken. Toen deed de man zich gelden en sprak: „Dit is mijn huis; en het zal hier niet geschieden." Maar de vrouw liet zich niet uit het veld slaan. Zij zeide: „Dat varken is mijn varken, en ik wil het offeren, neemt het op, en brengt het naar den tuin?" Zoo deed men, en zij maakte fosso in den tuin. Later maakte zij het huis voor haren man tot een ondragelijk verblijf, zoodat hij ter wille van zijne zielsrust zich zelfs moest verwijderen naar eene andere plaats.

Maar, eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat de christelijke godsdienst beter voldoening schenkt aan de behoeften van het menschenhart dan de alifoersche eeredienst, was ook de minahassasche vrouw even beslist aan die erkenning getrouw. Hare meerdere vatbaarheid voor zachtere aandoeningen en de inspraak van haar gevoel, waren oorzaak, dat het Evangelie van Gods genade in Christus, in den regel op haar dieperen indruk maakte dan op de mannen. Daarbij is haar aanleg tot het opnemen van kennis in ieder opzigt en tot ontwikkeling van het begripsvermogen bijzonder groot, en daarbij heeft zij eene gemakkelijkheid, die haar in de gelegenheid stelt, de mannen dikwijls vooruit te streven.

Bezoeken wij eene school.

Wij zijn aan het strand van Tondano, te Lalumpej. De school is in het kerkgebouw, van achtkanten vorm,

en voor deze gelegenheid, een mij opgedragen schoolbezoek, staan de kinderen in het rond geschaard, en kunnen allen door ons goed gezien worden. Bij ons binnentreden worden wij, als naar gewoonte, door alle kinderen overluid en in koor begroet, en volgt daar dadelijk een hupsch welkomstlied in de maleische taal, op de wijs van het „Oostenrijksch volkslied", driestemmig, waarbij de stemmen der meisjes het krachtigst zijn.

Wij hebben gelegenheid het geheel goed te overzien. In vele scholen vindt men de meisjes ietwat bedeesd en linksch. Dat is het gevolg van minder gezette opkomst in de school, waaruit achterlijkheid, en, als nieuw gevolg, verwaarloozing van de zijde der onderwijzers voortvloeit. Dat alles aan het strand van Tondano, sedert de laatste vijf en twintig jaren niet alzoo. Door den invloed der Evangelisatie en den krachtigen, levenwekkenden vorm van het gemeenteleven aldaar werden de scholen daar altijd goed bezocht, zoowel door de meisjes, als door de jongens. En daar vindt men dan ook verscheidene scholen, waar de meisjes in vele opzigten vooruit zijn, ook al omdat de onderwijzers zich door de vluggere bevatting der meisjes laten medevoeren en er niet voor zorgen, dat de jongens gelijk blijven voortgaan.

De heldere, sprekende blikken der meisjes vooral noodigen uit, met het onderzoek dadelijk een begin te maken. Wij gaan den kring langs. De nette kleedij van al de kinderen behaagt. De meisjes munten echter uit, en aan haar kapsel hebben zij ook de noodige zorg besteed.

Wij zien de schoonschriften, en – ja! het is nu niet anders – over het geheel winnen de meisjes het van de jongens in vastheid van hand en netheid. Alleen in

het aanbrengen van lofwerk winnen enkele jongens het.

Wij laten lezen. Bedenk dat wij op eene genootschapsschool zijn, en al de kinderen van evangelisch-christen ouders. Het onderzoek naar de geoefendheid in het lezen wordt dienstbaar gemaakt aan het onderzoek naar hunne Bijbelkennis. Zij lezen dus heden in het Nieuwe testament. Wij geven zelf een hoofdstuk op uit de Evangeliën, en blijven ons, ook bij het vragen over en naar aanleiding van het gelezene, bepalen bij de geschiedenis van den „Zaligmaker."

Ontegenzeggelijk lezen de meisjes het best; er is een klein meisje van 8 à 9 jaar, dat uitmunt. Zij maken geen enkele fout; de jongens lezen minder vlot. Nu volgt een onderzoek naar het gelezene. De meisjes blijven geen enkel antwoord schuldig; de jongens wel. Maar dan moest men die fonkelende blikken der meisjes zien, met de vingers omhoog geheven, om te mogen antwoorden. Straks wachten zij niet meer af, dat haar de gelegenheid tot spreken zal worden gegeven . . . . Het wordt ons te magtig, te druk! – Wij moeten stilte verzoeken. Welke zijsprongen wij ook maken op het gebied der Evangelie-geschiedenis, geen antwoord blijven de meisjes ons schuldig.

Wij laten rekenen. Nu zullen de jongens uitmunten, meent gij. Overal elders in de Minahassa is dit meest het geval. Waar de meisjes goed opkomen, echter niet. Hier te Lalumpej zijn de meisjes weêr vlugger dan de jongens. Zij gevoelen hare kracht; weldra worden zij stout; zij zijn de jongens voor, en werpen zegevierende blikken naar de overzijde, waar de jongens staan. Een hooge blos teekent hare opgewektheid, en wij kunnen niet nalaten, tegenover de onbeholpen figuur der jongens, onze goedkeuring over de houding der meisjes te kennen te geven.

Wij hooren nog een koraal-gezang, vertaling van het 88ste onzer evangelische gezangen, en verlaten in aangename stemming de school.

Het zal wel niet noodig zijn, dat ik nog in het breede aanwijs, hoe diezelfde gunstige aanleg bij de meisjes oorzaak is, dat zij onder de leiding van de zendelingsvrouw groote vorderingen maken in beschaafde manieren, netheid, zindelijkheid, orde en huishoudelijkheid, terwijl zij spoedig de grootste handigheid krijgen in vrouwelijke handwerken, de kookkunst en eene degelijke, nette behandeling van de wasch. Zij worden daardoor gevormd tot flinke, nette huisvrouwen, die door al die hoedanigheden de grootste aanbeveling voor een goed huwelijk medebrengen, dat over het geheel zich voor haar niet lang laat wachten.

Maar alweder: in catechisatie, bijbellezing en kerk, onder de leiding des zendelings, munten zij evenzeer uit. De beste catechisanten zijn de meisjes. Dat geldt niet alleen het leeren van vragen en de kennis der geschiedenis, maar het opzoeken en leeren van gelijkluidende bijbelteksten, het schrijven van schetsen van het catechetisch onderwijs, van de bijbellezingen en van preeken. De ijver, die zij daarin betoonen, is dikwijls voor de jongelingen tot beschaming, maar werkt ook wel tot aansporing van meerderen ijver bij dezen.

En, dat dit alles zich niet bepaalde tot verstandelijke werkzaamheid, maar dat hier ook wel inderdaad sprake mag zijn van gemoedelijke overtuiging en ware vrome gezindheid des harten, kan het leven van velen harer, als meisje en later als vrouw, in het licht stellen. Ja, zij konden ook smaad en leed doorstaan, ter wille harer overtuiging, en opregte gehechtheid aan hare godsdienstige belijdenis. Laat ik u daarvan eene enkele schets mededeelen.

In mijn' werkkring te Tanawangko vond ik zoogenaamde oude- of strandchristenen. Dat waren lieden, die in vroeger jaren, naar de wijze onder de O.-I. C. in gebruik, gedoopt waren door predikanten op hunne bezoekreizen, maar die verder zonder herderlijke zorg waren gelaten. Het zag er met hun Christendom treurig uit. Kennis bezaten zij niet, zelfs niet van de meest bekende zaken in den christelijken godsdienst. Als een staaltje dient, dat het Kerstfeest was de gedachtenisviering van Jezus dood, en het Nieuwjaar, die van zijne opstanding! – Weinigen slechts konden lezen, en van kerk of catechisatie wisten zij niet, en . . . . waren zij afkeerig. Toen ik hen trachtte te trekken, en zij zagen dat vele heidenen toetraden, en de kerk en de godsdienst eene plaats kregen in de dagelijksche zamenleving en gesprekken, trokken zij zich terug, en werden vijandig gezind! – . . . . . „Wat souden die nieuwe christenen?" – „Wij waren reeds christenen eer gij ter wereld kwaamt! – En wie zou ons nog leeren kunnen?"

Het zedelijk gehalte van die menschen hield gelijken tred met hunne kennis op godsdienstig gebied. Het was hun dus een doren in het oog, dat er meer en meer sprake werd van het huwelijk, van onthouding van dronkenschap, en van de vorming der kinderen op school en catechisatie. Niet genoeg, dat zij zelven niet toegankelijk waren, wilden zij ook beletten, dat anderen gehoor gaven aan de stemmen tot verandering en bekeering: „Zelven niet ingaande, beletten zij ook anderen in te gaan." Dat pastten zij in de eerste plaats toe op hunne eigene kinderen.

In zulk eene familie waren eens twee dochters. Van mijne pogingen om de oude lieden te trekken – en wel te vergeefs – zal ik nu niet spreken. De beide meisjes waren gekomen tot den ouderdom, dat zij niet meer

ter school konden gaan. Zij hadden echter zooveel geleerd, dat zij met eenige oefening konden lezen. Zij waren met enkele harer vriendinnen bij mij ter catechisatie gekomen, en kwamen geregeld. Ook leerden zij vlijtig, en ik zag haar daarbij zondagmorgens in de kerk, en zondagavonds in de bijbellezing, terwijl zij zondags na den middag bij mijne echtgenoot in de zondagschool kwamen. Dat alles kwam den vader ter oore. De moeder was ook begonnen zondagmorgens ter kerk te komen, en liet overigens hare dochters heuren zin volgen. Niet alzoo de vader. „Dát liep te gek: in de week 's avonds een paar malen onderwijs, en zondags den geheelen dag!" „Dat is ongehoord!" „Dat was in onzen tijd nooit." „Al te maal nieuwigheden!" „Dat komt niet te pas!" „Dat moet uit zijn!"

Het razen, en schelden, en smaden nam toe – en vooral 's avonds, als hij vol was van den palmwijn, sagoweer, – dan was het: „Hoort gij, dat loopen naar kerk en catechisatie of onderwijs, of hoe dat heeten moge, moet uit zijn! Dat geeft niets! Geen miloe en geen padi! Begrepen?! Gij gaat zondagmorgen naar den tuin, en niet naar de kerk! Hoort ge! Dat onderwijs verveelt mij."

De man kon zijne dochters niet verwijten, dat zij lui waren: zij werkten de gansche week met ijver, en werden zelfs door velen geprezen.

De zondag kwam. De vader zat zijne sagoweer 's morgens te genieten, in afwachting wat zijne dochters zouden doen. Zij namen heure manden met leeftogt voor dien dag, en gingen vroeg henen, als naar gewoonte.

Maar, – zij hadden andere begrippen en neigingen leeren voeden dan heur vader. Zij wisten reeds, dat de mensch „bij brood alleen niet leven kan." Toch begrepen

zij, dat het vergeefsche moeite zou zijn, haren vader daarvan te willen overtuigen. Zij hadden daarom onder in hare manden hare zondagsche kleederen gelegd. Nu gingen zij naar eene harer vriendinnen, verkleedden zich daar, en gingen ter kerk! Na kerktijd gingen zij naar den tuin, kookten haar eten, en gingen des middags naar de zondagschool en 's avonds naar de bijbellezing.

Toen de vader de misleiding later bespeurde, wilde hij daaraan een einde maken, en verborg hare kleederen!

Wat nu te doen? De meisjes vertrokken weder met manden en leeftogt, maar zonder kleederen voor de kerk. Zij gingen naar hare vriendin, deelden haar leed mede, en vonden raad en hulp. Zij leenden kleederen, en gingen ter kerk.

Het verdroot den vader, dat zijne dochters niet morden, en dus vertrouwde hij de zaak niet.

Den volgenden zondag was het weêr even zoo. De man wilde zich overtuigen, of zijne dochters in den tuin waren. Hij ging tegen negen ure daarheen. . . . zijne dochters waren er niet! Dat had hij vermoed! Hij wachtte ze af. Toen zij na kerktijd in den tuin kwamen, vonden zij den onvriendelijken vader daar. Hij overlaadde haar met smaad en scheldwoorden. Zij zwegen. Toen hij echter schimpte op den godsdienst, die de kinderen leerde „ongehoorzaam" te zijn aan de ouders, konden zij zich niet weêrhouden te antwoorden: „Onze godsdienst leert ons, dat wij niet alleen moeten zorgen voor de spijs, die vergaat." „Onze ziel heeft ook behoeften, zoowel als ons ligchaam." „Zes dagen zult gij arbeiden, en de zevende dag is het de dag des Heeren!" „Dat is Gods wil, en als vader daar tegen is, dan moeten wij Gode meer gehoorzamen!" . . . . . .

„Zoo, zoo, ja om een lui leven te leiden; een fraaije godsdienst!"

„Vader mag aanwijzen wat er aan het tuinwerk ontbreekt," en van overkropt gevoel in weenen uitbarstende, zeiden zij: „Wij zijn niet lui! Dat hebt u nog nooit kunnen zeggen!"

De tuin (akker) stond prachtig; dat was het werk van 's mans dochters. Een gevoel van vadertrots en voldoening kwam in hem op. Hij was ontwapend, en ging henen. Later deed hij, alsof hij van het kerkgaan niets bespeurde, en lied zijne dochters met rust.

Die meisjes nam ik later aan als lidmaten der gemeente. Zij waren in achting, en huwden, eene van haar zelfs met een negerij-hoofd. Ook als vrouw en moeder bleven zij voorbeeldig.

En nu noodig ik u uit tot weder andere tooneelen, waar de zelfwerkzaamheid der minahassasche vrouwen aan het licht komt, op christelijk gebied.

Op vele plaatsen, waar het volk eene kerk bouwde, namen de vrouwen daaraan ook deel op hare wijze. Zij maakten het werk den mannen aangenaam, door te zorgen, dat zij met koffij en gebak kwamen ter plaatse, waar de mannen werkten, en ook, dat op den bepaalden tijd een bij uitstek goed maal werd aangerigt, waardoor het werk niet alleen verligt en veraangenaamd werd, maar zelfs eenig feestelijk aanzien kreeg. De aanmoediging, opwekking en lof van de zijde der vrouwen waren niet de minst gewenschte zaken, die de stemming veraangenaamden.

Maar, Tondano's vrouwen deden weder meer. De kerkbouw te Tondano was door velerlei omstandigheden langen tijd vertraagd, niet het minst door tegenwerking

der inlandsche hoofden. Als de gemeenteleden een' dag bepaald hadden, dat zij hout zouden gaan kappen en slepen, om het naar de negerij te vervoeren, dan vernam men den avond te voren bij bekkenslag, dat de mannen den volgenden morgen moesten werken aan den weg of in den koffijtuin. Zoo ging het voortdurend! Dat de Zendeling daaronder gedrukt ging, behoeft niet meer vermeld te worden. Ook de gemeente morde.

Dat verdroot de vrouwen te Tondano, en zij zaten niet stil. De voornaamste vrouwen, met de weduwe van den Majoor (het districts-hoofd) van Toulimambot aan het hoofd, vormden eene vrouwenvereeniging, met het doel om meerder gemeenteleven te wekken, onderlinge zamenkomsten te houden, de belangen der gemeente te bespreken, en inzonderheid den kerkbouw te bevorderen. Zij spoorden de mannen aan, lieten den hoofden onaangename woorden hooren, en bewerkten, dat men met kracht het werk zou voortzetten.

Er werd veel en zwaar hout gekapt, drie à vier palen van Tondano. Toen het uit het bosch was gesleept op den weg, gaven de vrouwen het sijn tot eene algemeene opwekking om het naar de negerij te slepen. Daar togen eenige honderden vrouwen en meisjes uit met bovengenoemde voorname vrouwen aan het hoofd, de meisjes met bloemen op het inlandsche hoofddeksel in min of meer nette kleedij, en . . . . tegen vier ure na den middag hoorden wij – ik was juist te Tondano – een gejoel en gezang, dat al nader en nader kwam. Wij hoorden meest vrouwenstemmen, soms ook enkele mannenstemmen. Wat was er gaande? Buiten komende zagen wij een tachtig à honderdtal vrouwen en meisjes met gejuich en forsche krachtsinspanning aan een' zwaren rotan van drie à vier centimeter dikte, eenen zwaren,

tachtig voet langen balk voorttrekken van een rijnlandschen voet in het vierkant, en met goede vaart, al springende, en loopende, en zingende, en juichende ging het voorwaarts. De voorname vrouwen gaven den toon! Zij lieten niet toe, dat de mannen hielpen. . . .

Straks volgden daar weder andere partijen.

Weder kwam er eene troep vrouwen en meisjes, als zoo even, met een' dito balk. Maar daar naast werd een andere balk voortgesleept door mannen! De partijen wedijverden; de vrouwen gaven niet toe; de mannen wilden niet onderdoen. Men was bijna buiten zich zelven van inspanning en opgewekte stemming. Er was zelfs gevaar voor ongelukken. Ons voorbijtrekkende ging er een luid hoera! op, en voort ging het weder.

Noem het nu vrij onvrouwelijk, dat die vrouwen en meisjes daar, dampend en met vuurroode aangezigten, als furiën loopen te springen en te trekken aan een' balk van ontzaggelijke zwaarte; maar vergeet bij uwe beoordeeling niet, dat gij te doen hebt met een volk, dat pas de eerste schreden heeft gezet op den weg der beschaving, een volk, dat in zijne handelingen nog wordt bestuurd door de aandrift tot sprekende daden, in plaats waarvan wij onze, bijna zeide ik kibbelende, redeneeringen hebben, dikwijls zonder eenig gevolg hoegenaamd. Vergeet dan ook niet, dat gij hier de dochters en kleindochters ziet van die vrouwen, die hunne mannen van lafheid beschuldigende, zelven de handen aan het werk sloegen, en vergeet bovenal niet, dat zij zich hier laten gelden voor een zooveel prijzenswaardiger doel.

Dat doel, de mannen te beschamen en tot meerderen ijver aan te sporen, hebben zij volkomen bereikt, en tevens de tegenwerking van enkele hoofden doen eindigen. Zij behoefden geen balken meer te trekken; de mannen hebben dat verder alleen gedaan.

De vrouwenvergaderingen tot opwekking van het gemeenteleven bleven voortbestaan, en vonden ook elders navolging. Daar bidt en zingt men te zamen, leest en bespreekt men gedeelten des Bijbels of wat in de kerk besproken is, tot onderlinge stichting, en behandelt men de belangen der inwendige zending, dus de gemeentebelangen.

Dit alles teekent leven, en geeft goede hoop, dat het ingeplante christelijk beginsel verder zal voortwerken tot meerdere bevestiging van het werk der Evangelisatie, dat onder het volk begonnen is.

Tot meerdere bevestiging van het ingeplante beginsel, zal vooral de Maria-natuur van andere vrouwen in de Minahassa veel bijdragen, door den invloed op het huisgezin en hare omgeving, door zachtere gemoedsaandoeningen, dieper en inniger gevoel en onverflaauwde liefde tot den Heer. Zulke vrouwen heeft de Minahassa – God lof! – overal te midden van andere naturen. Bij haar een dieper gevoel van zonde en schuld en inniger liefde om de verlossing in Christus; – bij haar meer voortgaande begeerte om aan de voeten van Jezus op te wassen in kennis en christelijk leven; – bij haar meer gestadige gelijkmatige werkzaamheid om anderen te trekken, te leiden en te helpen. Zij zijn een krachtige steun ter bevordering van de belangen van het Godsrijk in de Minahassa.

Mag ik u er ééne schetsen, eene christin, zooals ik haar jaren lang gekend heb en gadegeslagen, in handel en wandel. Zij mag gelden voor een type van de zachte, minahassasche christin.

Zij heette MARIA, en droeg dien naam met regt. Zij was geboren in eene negerij niet ver van Menado – in eene omgeving en eene familie, waar wel de uiterlijke

beschaving van het europeesche element, met hare kleedij en haar kaartspel en dansen navolging vonden, maar het christelijk leven weinig gekend was. Om hare schoonheid en andere goede vrouwelijke hoedanigheden werd zij door een tweede districtshoofd van elders ten huwelijk gevraagd. De eerste jaren van hun zamenzijn waren aangename huwelijksjaren. Zij kreeg eene dochter, schoon als zij, en de liefde en trouw van haren echtvriend maakten het huiselijk leven tot een paradijs. In de plaats, waar zij toen verblijf hield, was eene godsdienstige opwekking ontstaan, en de zachte natuur van MARIA maakte haar te ontvankelijker voor den invloed van dien aangenamen, levenwekkenden geest, die daar heerschte en krachtig in de gemeente werkte. Daar was eene getrouwheid van opkomst in kerk, en bijbellezing, en catechisatie, die weldra velen medevoerde. Zoo ook MARIA. Zij werd eene getrouwe catechisante, en haar onverstoorbare aandacht en de uitdrukking van ingenomenheid met de prediking was op haar sprekend gelaat te lezen. Verschillende aandoeningen teekenden zich dan in haar oog, en het kon voor niemand een geheim blijven, dat weldra haar gansche ziel leefde en ademde in dat „ééne noodige", dat het leven van haar leven werd. Hoewel zij in hare jeugd een zedelijk leven geleid had, kwam dat tijdperk haar voor als een tijd van duisternis en onnut bestaan, en – de genoegens van dien tijd konden haar niet meer aantrekken: zij achtte ze schadelijk en verwerpelijk, en kon ze ook in haar huis niet dulden. . . . . Jammer, dat haar echtvriend in hare neiging en overtuiging niet deelde! Hij vond het vervelend, dat zijne vrouw thans meer lust vond in kerk en catechisatie, en in plaats van vroegere zamenkomsten voor kaartspel en ijdel gepraat, nu vrien-

dinnen aan huis trok, waarmede zij sprak over godsdienstige onderwerpen, waarbij de Bijbel, als de beste huisvriend en leidsman in het midden was.

De man vergat zijne eerste liefde, – en zocht elders verstrooijing.

Maria was vrouw, en gevoelde diep die verwaarloozing en verkrachting van hare regten. Zij trachtte den man door zachtheid en liefde aan zich te verbinden, en hem op den goeden weg te leiden. Men bewonderde haar geduld, en de pogingen, die zij met echt vrouwelijken tact in het werk stelde om den man aan zich en aan huis te binden! . . . .

Te vergeefs!

Het smartte haar, – maar zij zocht haren troost in God en Christus, en ging voort op den weg ten leven. Zij was lidmaat der gemeente geworden, en trachtte haren man over te halen ook haar voorbeeld te volgen. Een' korten tijd scheen het, of de magt der liefde had gezegevierd over zijne neiging tot afdwalen.

Maar de zonde werd hem te sterk, en hij ging zijnen weg.

Toen bleek het hoezeer de verkropte gemoedsaandoeningen over miskende liefde haar hadden aangegrepen. Weldra openbaarden zich de treurige, maar onbedriegelijke teekenen van eene ziekte, die de levenskiem aantastte.

Zij wist het, – en berustte er in. Ach! het leven had voor haar zijne aantrekkelijkheid verloren! Maar, hoe meer zij gevoelde, dat haar aardsche tabernakel werd afgebroken, hoe meer zij bevestiging zocht voor haar geloof aan de inwoning in het Vaderhuis bij haren Heer en Heiland. Zij was velen ten zegen, omdat zij met liefde en getrouwen ijver hen tot Christus wist te leiden, terwijl zij zelve geene gelegenheid ongebruikt liet om te vorderen in kennis en godzaligheid.

Eindelijk nam hare ziekte zoo zeer de overhand, dat het einde met rassche schreden naderde. Zij werd door hare vriendinnen en den herder der gemeente veel bezocht, en vond dan een hemelsch genot in het bespreken van godsdienstige onderwerpen.

Er was slechts ééne zaak, die haar hart beklemde... Het was het lot van hare dochter, die toen zeven jaar was geworden. Zij begreep, dat de opvoeding, die haar man het kind zou geven, niet zou kunnen leiden tot heil van het kind.

De ziekte nam snel toe. Toen zij haar einde voelde naderen, liet zij mij en mijne vrouw roepen. Wij kwamen. Ik vroeg haar hoe zij het had? Zij wees slechts met hare hand omhoog. Toen hoorden wij haar den naam van haar kind noemen. Het meisje stond daar. Ik legde de hand van het kind in die der moeder. Zij nam echter die hand en legde die in de mijne, en stamelde: „Mijnheer, mijn kind." Allen begrepen haar: ik moest het kind aannemen. Ik stemde toe. Een liefelijke glans kwam op haar gelaat, – en zij was heengegaan.

Voor de meerdere bevestiging van ons werk is het oog der zendelingen thans vooral geslagen op de opvoeding van het opkomend geslacht, en daartoe hebben wij bovenal de moeders te vormen.

Is het toch hier in Nederland waar, dat de opvoeding der kinderen meest in handen is van de moeder, in de Minahassa is dit nog meer het geval: de vader bemoeit zich weinig of niet met de kinderen.

Onze invloed op de vorming van de moeders onder het volk begint op de school, wordt voortgezet op de catechisatie, en zij die in hare omgeving den toon geven staan tot de vrouw des zendelings in naauwere betrekking,

hetzij door veelvuldigen omgang, of wel dat zij zelven in het huis des zendelings hare opvoeding genoten hebben. Hoe beter dus de moeder naar kennis en beschaving en godsdienstigen zin ontwikkeld is, zooveel te meer mag men hopen voor de opvoeding van het opkomend geslacht.

Er is echter een deel der Minahassasche meisjes, dat langs dien weg door ons het minst kan bereikt worden, en toch eene goede opvoeding nog meer dan andere noodig heeft. Het zijn de dochters der hoofden, de toekomstige vrouwen en de aanstaande moeders der hoofden, die later aan het bestuur zullen komen.

Die meisjes trekken het minste voordeel van het gewone volksonderwijs, omdat zij niet gaarne met de kinderen uit het volk ter school gaan, en ziet de moeder het nut van het onderwijs al min of meer in, zoo is toch de tucht in huis te slap, dan dat zij dagelijks met kracht er op zou aandringen, dat de dochters ter school gaan. Het gevolg is, dat die meisjes opgroeijen in onkunde en ledigheid, de twee grootste vijanden voor een opwassen in degelijkheid en deugd. Evenmin worden langs dien weg bij die meisjes de grondslagen gelegd voor de kennis, die wijs kan maken tot zaligheid en eenen godvruchtigen wandel.

Wat later van zulke vrouwen is te wachten voor de opvoeding harer kinderen, behoef ik niet te zeggen. In het huisgezin van zulk eene vrouw zal een uitwendige glimp van beschaving het gemis aan kennis en ware beschaving van den geest moeten bedekken; er zal een betreurenswaardig ledig zijn, dewijl bovenal de godsdienst zal ontbreken. En, hoe nadeelig moet zulk een voorbeeld in het huis van een Hoofd terugwerken op de ondergeschikte omgeving.

Gevoelt gij hoe noodig het is, dat die dochters der Hoofden, de aanstaande vrouwen en moeders van andere Hoofden, eene goede, degelijke, godsdienstige opvoeding ontvangen? Ziet gij het met ons in, dat in zulk eene opvoeding voor een gewigtig deel de bevestiging van het werk der Evangelisatie gelegen is, even goed als in andere voortdurende belangen van ons werk?

Zoo ja, verheugt u dan met mij, dat er goed uitzigt is, dat hierin zal voorzien worden.

Er is besloten tot de oprigting van eene inrigting tot opvoeding van de dochters der Hoofden, en dewijl die meisjes in het geheele land verspreid wonen, zullen zij in die school inwonen, dat tevens in het belang is van eene geregelde, degelijke en christelijke opvoeding. Er wordt dus eene meisjes-kostschool voor de dochters der hoofden gesticht.

De meisjes zullen daar onderwezen worden in de gewone vakken van onderwijs, die tot eene beschaafde opvoeding onder dit volk dienen te worden gerekend; evenzoo in de gewone vrouwelijke handwerken, en, voor zoover noodig, ook in andere vrouwelijke bedrijven, opdat zij later niet onbeholpen zijn in de huishouding. Bij dat alles zal het bovenal de toeleg zijn om verstand en hart te vormen en te leiden in christelijk godsdienstigen zin, opdat later in de vrouw van het Hoofd de beschaafde vrouw en christin te herkennen zij.

Ziedaar dus eene inrigting, die ik met volle vrijmoedigheid aan uwe belangstellende medewerking durf aanbevelen. De Bestuurders van ons Genootschap, ofschoon als stichters de grondslagen leggende, hebben, onder den druk van vele andere verpligtingen in den zendingarbeid, de geldelijke verantwoordelijkheid en het voortbestaan dier inrigting niet durven waarborgen. Zij staat dus

op zich zelve, en kan alleen blijven bestaan, als de vrienden der zending, overtuigd van de hooge noodzakelijkheid van zulk eene inrigting, en verzekerd van eene degelijke uitvoering van het voorgestelde programma, krachtig willen medewerken en ruime gaven daarvoor willen bestemmen. De oprigting is aanvankelijk verzekerd, en zal - zoo God wil - nog dit jaar plaats vinden. Directrice en onderwijzeres zijn reeds gevonden (1), en hoewel de som, die het voortbestaan moet waarborgen, nog niet gevonden is, zijn wij toch zoozeer overtuigd van de noodzakelijkheid van zulk eene inrigting en hebben zóó vast geloof in de deugdelijkheid der zaak, ter verdere bevestiging van het werk Gods, dat in de Minahassa gewerkt is, dat wij ook vast gelooven aan Zijne goedkeuring op dit werk, en daarom begin van uitvoering geven aan, wat de nood ons heeft opgelegd. God geve Zijnen zegen op deze poging tot bevestiging van Zijn dierbaar rijk in de Minahassa; en uw hart worde bewogen om mede te werken naar uw vermogen, opdat dit schoone werk de kroon zette op dien heerlijken arbeid, in Gods kracht begonnen en door Hem boven bidden en denken gezegend.

1881. N. GRAAFLAND.

---

(1) Beide dames, de jufvrouwen G. C. KROOK en W. C. DE LIGT zullen in September in de Minahassa zijn aangekomen, waar alles voor hare ontvangst gereed was. (RED.)

ZENDINGWETENSCHAP.

De voortgang en bevestiging der Evangelie-verbreiding in Nederlandsch Oost-indië.

Het zal spoedig drie eeuwen geleden zijn, dat de Nederlanders voor het eerst voet aan wal zetten in de gewesten, die thans als Nederlandsch Oost-indië bekend zijn.

Was het hoofddoel van hunne reizen en ondernemingen de herstelling van hunnen door Spanje ernstig bedreigden handel, het zoeken van nieuwe handelswegen en het sluiten van voordeelige verdragen met de inlandsche bevolkingen, de Nederlanders van die dagen waren toch ook niet onverschillig voor de godsdienstige belangen van hen, die zij als duivelsdienaars of als aanhangers van den valschen profeet beklaagden of verachtten. Zij wilden hunne bekeering tot het Christendom en waren, tot zekere hoogte, bereid de middelen, die zij daartoe noodig en geschikt achtten, aan te wenden. Na eene halve eeuw telde men bekeerlingen bij duizenden, en toch bestonden er in het begin van onze 19de eeuw niet meer dan een klein getal verwaarloosde gemeenten in de Molukken, terwijl de millioenen op Java, Sumatra, Borneo, kortom door gansch Indië, heidenen of mohammedanen gebleven waren.

Heeft dan het Christendom zóó weinig innerlijke kracht? Of zou het niet geschikt zijn voor die volken? Of moet

het woord van den Meester „predikt het Evangelie allen creaturen" in beperkten zin worden opgevat? Of. . . . Doch laat ons niet langer vragen, vragen omtrent welke, voor ons als christenen geen twijfel bestaat.

Waarom de leemten en fouten in het Christendom, als drager van het Evangelie van Jezus Christus, gezocht? In zijne belijders, in ons zelven zijn zij te vinden, liggen zij voor de hand.

Ik beroep mij bij deze uitspraak op de geschiedenis. Laat de geschiedenis van de zoogenaamde evangelieverbreiding in Indië ditmaal getuigen. Men zal steeds en overal bevinden, dat het Evangelie in zijne waarde miskend werd; dat de ijver, die soms zeer groot was zich bepaalde tot godsdienstvormen, leerstukken en naamchristendom. Ik beweer hiermede niet, dat er in Nederland geen christenen waren die het beter verstonden; ik wijs op de verschijnselen, vooral in Indië zooals deze voor ons zijn opgeteekend.

„De Nederlanders in Indië", „Geschiedenis der Nederlanders in Indië", geijkte termen als deze geven vaak aanleiding tot valsche begrippen. Men vergeet dan zoo ligt, dat deze gansche geschiedenis opgaat in die der Oost-indische Compagnie; en dat deze in de verste verte de natie niet vertegenwoordigde.

In de octrooijen, aan dat handelsligchaam voor zijn monopolie verleend, komt geen woord voor van verpligtingen omtrent godsdienst of Evangelie. Wij achten dit naar de begrippen van onzen tijd natuurlijk. Naar die van de 17de en 18de eeuw was het dit niet zoo geheel en al.

In de tractaten door de Oost-indische Compagnie met inlandsche Hoofden gesloten komt bijna onveranderlijk voor: „In zake van religie zal niemand den anderen

mogen bespotten, of verhinderen; maar elk leven, gelijk hij 't voor God wil verantwoorden."

Vreesde men, dat het belemmeren of beperken van het Boeddhisme op Ceylon aanleiding tot oorlog zou kunnen geven, dáár waar men zich niet magtig genoeg gevoelde tegen den inlander, zoo werd gestrengelijk onthouding, neutraliteit voorgeschreven.

Mogt men in Japan boeken en geschriften invoeren, men had zich zeer naauwgezet te overtuigen, dat daarin geen afbeeldingen voorkwamen, die aan het kruis konden doen denken.

Alleen dáár, waar men den invloed van de roomsche geestelijkheid bespeurde, moest men met alle gestrengheid te werk gaan, om dien te weren. Roomsche ambtenaren werden, vreemd genoeg, oogluikend geduld.

De Heeren 17^{nen} beslisten; daarmede was alles uit; en nu laat zich ten aanzien van dezen in godsdienstzaken veel goeds vermelden (1); maar altijd blijkt, dat bij hen alles door den handel, en de dividenden werd beheerscht.

Het staat te bezien, of van wege de Compagnie iets voor de belangen van den godsdienst zou gedaan zijn, als niet politieke belangen, de betrekkingen tot Spanje en Portugal tusschen beiden gekomen waren; als niet de Gereformeerde kerk, door tusschenkomst van hare Synoden en Classen gedurig had aangedrongen op het uitzenden van predikanten, ziekentroosters en onderwijzers.

Deze Kerk was zelve in hoogst ongunstigen toestand. Aan den Staat geklonken, in staatkundige verwikkelingen betrokken, in zich zelve vaak verdeeld, kon zij de belangen van het Godsrijk niet dan sporadisch, naar verschillende inzigten, altijd onvoldoende behartigen. Werd

(1) Ik deed zulks in mijne »Geschiedenis tegenover kritiek." 1864.

haar van wege Heeren 17^{nen} toegevoegd: „Wij zijn bereid gelden beschikbaar te stellen, zorgt gij slechts, naar uwe roeping, voor geschikte „sujetten", dan bleek het onvermogen van de Kerk. Welk predikant, die ook maar eenigszins gezien was bij zijne gemeente, welk proponent, die ook maar eenig uitzigt had op een gewenscht beroep, was te bewegen, zich naar Indië te begeven, het toevlugtsoord voor onrustige geesten en avonturiers?

Beklaagde zich de Kerk bij de Compagnie over achterstelling, onwaardige bejegening van evangeliedienaars in Indië, dan hadden HH. 17^{nen} hunne tegenklagten gereed over luiheid, ongeschiktheid, heerschzucht en aanmatigingen van de kerkedienaren, waarbij dan doorgaans het „God beter 't", de minachting uitdrukte, die de politieken in den regel den geestelijken toedroegen.

En men behoeft er VALENTIJN slechts op na te slaan, om zich te overtuigen, hoe, ook naar het oordeel van dezen wakkeren predikant, het meerendeel der predikanten beneden het peil stonden, dat men redelijker wijze voor den evangeliedienaar in Indië mogt stellen. Te verwonderen was het niet, dat de meesten, na eenige jaren in Indië te hebben doorgebracht, naar hunne „verlossing", zooals men het karakteristiek noemde, hunkerden.

In weerwil van zóó vele ongunstige omstandigheden, ontstonden er christelijke gemeenten, en die in de Molukken, bepaaldelijk die op de Ambonsche eilanden dagteekenen van dien tijd. Hoe ontstonden deze? Eene enkele proeve is voldoende, om zich hiervan eene voorstelling te vormen. Met ondergeschikte wijzigingen had het overal elders op dezelfde wijze plaats. Een levend en levenwekkend Christendom is nergens geplant.

„In 't jaar 1607, bij de komst van den Heer zeevoogd, CORNELIS MATELIEF, in Amboina" dus lezen

wij bij VALENTIJN (1), „gaven de inlanders hem te kennen, dat de zaken hier nu wel vrij beter en ordentelijker, dan onder de Portugezen, toegingen; maar vermits zij van ons gehoord hadden, dat de godsdienst der Portugezen, hen in hunne tijden ingeplant de regte niet was, zoo verzochten zij, dat wij hen beter wilden leeren, en daartoe gelegenheid van leermeesters, boeken en 't verdere daartoe noodig, alzoo zij als de beesten leefden, geven wilden."

MATELIEF was niet in staat, aan dit redelijk verzoek te voldoen. Hij gaf hun echter „eenen docter, JOANNES WOGMA, tot hunnen eersten schoolmeester, aan welken hij belastte, twee uren vóór en twee uren na den middag school te houden, de kinderen te leeren bidden, lezen en schrijven, waarvoor hij, zijn ambt wel waarnemende, achttien gulden per maand winnen zou. Ook beloofde MATELIEF te zullen bezorgen, dat hier Predikanten komen zouden, om hen verder in de gronden van onzen godsdienst te onderwijzen."

Zóó gingen de door XAVERIUS en andere roomsche zendelingen gedoopten tot de Gereformeerde kerk over.

In 1615 kwam de eerste predikant, CASPAR WILTENS op Amboina, die in 1618 gevolgd werd door den tweeden, Ds. SEBASTIANUS DANKAARTS. Beide predikanten betoonden bijzonderen ijver bij hun werk, en mogen wel als voorbeelden genoemd worden. De eerste, na vergeefsche pogingen te hebben aangewend, om den kinderen op school de Nederduitsche taal te leeren, besloot zich, bij zijn onderwijs, van het Maleisch te bedienen, en Ds. DANKAARTS, die meende, dat zijn ambtgenoot de proef te spoedig had opgegeven en ze dus herhaalde, kwam tot hetzelfde besluit, maar meende zich van de

(1) Zie: Ambonsche zaken, van den godsdienst, fol. 84, (Deel III van Oud- en Nieuw Oost-indië).

laag-maleische taal te moeten bedienen, zonder, zoo als VALENTYN het uitdrukt, „iets van 't Amboineesch te reppen." (1)

Nog in onze dagen komt gedurig de taalquaestie aan de orde; nog is men niet algemeen overtuigd, dat tot de eischen van het Evangelie behoort, dat het aan ieder volk in zijne eigene taal moet verkondigd worden; dat men een volk zijne taal niet ontnemen kan; en dat het Maleisch, al is het de lingua franca van den Archipel, steeds terug voert tot de veroveraars, die vóór de Europeanen heeren en meesters waren, en die beter dan dezen zich bij de verschillende nationaliteiten aansluiten, die in den Islam een krachtig vereenigingspunt vinden.

Zeker was het goed gezien, dat het schoolonderwijs de grondslag behoorde te zijn voor de evangelieprediking. Maar hoe gebrekkig was dat onderwijs! Hoe ongeschikt en onvoldoende waren de leermiddelen! Wat kon men verwachten van schoolmeesters, die doorgaans uit de militairen gekozen werden?

Catechiseren, uitnemend! Maar wat kon dit voor eenvoudigen opleveren, als de leerboekjes niets anders bevatten, dan het Onze Vader, de Tien geboden en een Kort begrip der leer, geheel berekend naar de behoeften van de gemeenten in het Moederland?

Preeken, het kon zijn nut hebben, als de preek beantwoordde aan eischen, die men voor weinig ontwikkelde menschen moet stellen. Hoe vaak heft VALENTYN echter de klagt aan, dat onder de predikanten zóó weinigen

(1) Dat de Ambonees zijne eigene taal heeft, dat het Maleisch ook voor hem eene vreemde taal is, wordt zelden bedacht. Wil men proeven van die taal, men zie: Woordenlijst van eenige dialecten der landtaal op de Ambonsche eilanden, door A. VAN EKRIS, Mededeelingen, VIII en IX, alsmede: G. W. W. C. Baron VAN HOËVELL, Iets over de vijf voornaamste dialecten der Ambonsche landtaal.

taalkundig waren, dat wil zeggen, dat de meesten de taal van den inlander niet verstonden?

En als dan doorgaans de schoolmeester, en, als deze er niet was, ook wel eens een korporaal eene geschrevene, later eene gedrukte preek, in voor het gehoor onverstaanbaar Maleisch voordroeg, wat werd er dan van zoodanige godsdienstoefening?

Hoe konden de gemeenten opgebouwd worden, als er bestendig gebrek was aan predikanten, de beste soms geruimen tijd afwezig waren op bezoekreizen, en bij deze gelegenheden voor hoogstens een paar dagen in de gemeente bleven, om te doopen, lidmaten aan te nemen, het Avondmaal te bedienen en te trouwen?

Waarlijk, als men zich over iets verwonderen moet, dan is het, dat de gemeenten, door heidenen en mohammedanen omringd, in stand bleven, en zich gedeeltelijk zelfs nog tot in deze eeuw hebben staande gehouden. De eer daarvan komt toe aan de inlandsche schoolmeesters, die er prijs op stelden, dit ambt te vervullen.

Het ontbrak in Indië niet ten eenen male aan pogingen, om het werk te bevorderen. De scholen werden op de Ambonsche eilanden slecht bezocht, en daarom bepaalde COEN in 1619, dat ieder kind, dat trouw ter school kwam, een pond rijst daags zou ontvangen. Ds. WILTENS vervaardigde een hollandsch-maleisch woordenboek, dat in 1623 door Ds. DANKAARTS uitgegeven werd, vermeerderd met een maleisch-hollandsch gedeelte en eene grammatica. CORNELIS MATELIEF had eenige ambonsche jongelingen naar Nederland gezonden, om „den inlander een' beteren indruk van ons gedrag, regering, land en godsdienst te geven, dan hem van de Portugezen zeer giftig was ingeblazen." In 1611 vertrokken andere kinderen naar Nederland, van welke men na hunne wederkomst „schoolmeesters maakte." Dit waren allen

kinderen van Hoofden. Men vindt ze in de brieven en stukken der Compagnie en in die van enkele Classen vermeld, waaruit blijkt, dat men zich werkelijk nog al moeite gaf voor hunne opleiding.

In het Vaderland drongen de Synoden en Classen er bij de bewindhebbers der Compagnie op aan, voor Leeraars te zorgen. Onder vele andere, bestaat er een stuk, dat ons een denkbeeld hiervan geven kan. Het heeft tot opschrift: „Consideratiën en advys van 't Classis van Delft en Delfland, rakende de voortzetting van de christelijke religie in Oostindië, mitsgaders van de predikanten daartoe noodig, opgesteld ten verzoeke van de Kamer aldaar, den 7den April 1614."

De aanleiding tot dat schrijven wordt in den aanhef opgegeven, als zijnde genomen uit een vertoog van de Kamer van Delft, namens Bewindhebbers bij de Classis ingekomen, omtrent het gebrek aan goede predikanten, die behalve voor den dienst onder de Christenen geschikt, voornamelijk zich in hunnen arbeid den Heer opofferende, en de uiterste vlijt en naarstigheid zouden willen aanwenden, om, de maleische taal geleerd hebbende, de arme, blinde, leergierige Heidenen door Gods genade te verlichten, en uit de blinde duisternis tot ware, regte kennis des H. Evangeliums te brengen."

Bewindhebbers hadden de Classis van hunne goede gezindheid de stelligste verzekering gegeven; zij verlangden tot dit werk het noodige te doen, „ten einde men de Compagnie niet langer van nalatigheid dezen aangaande moge culperen, noch den vijanden (die geen koste noch moeite sparen, om door den band van hunne superstitieuse religie de harten der inwoners tot zich te trekken en te verbinden), occasie geve, om met blame van onze natie, dezelve voor de Indianen odieux en van deze landen afkeerig te maken."

De Classis prijst zeer de goede bedoeling van Bewindhebbers, betreurt, dat ook zij geen personen heeft kunnen vinden; doch meent, dat het niet zoo zeer ontbreekt aan goede predikanten, dan wel aan „de noodige orders tot beleid van zulk eene gewigtige zake dienstig zijnde. Die predikanten behoorden toch niet door eenige particuliere kooplieden, of zelfs door de Compagnie, maar door de „gemeene Kerk en hooge overigheden dezer landen" te worden afgevaardigd. Tot dat werk waren ook niet bekwaam „jonge studenten, eerst uit de scholen komende, of anders gemeene ambachtslieden, die, ofschoon zij eenige oefening in de H. schrift mogen hebben," nogtans, inzonderheid voor de bekeering der Heidenen, ongeschikt waren. Men moest daartoe „mannen met zulke gaven des H. geestes hebben," dat zij niet alleen geoefend waren in de H. schrift, maar ook behalve de kennis der maleische taal, bedreven waren in de heidensche en mohammedaansche godsdiensten, en geschiktheid bezaten, om onwetenden en tegenstanders tot kennis en overtuiging te brengen. De professoren in de theologie moesten daarom aangemaand worden, om, nevens hunne gewone lessen, ook dezulke te geven, die konden leiden tot eene gezette beoefening van de bedoelde godsdiensten en van de talen der indische volken, tot welk laatste doel men nog aanbeval het aanstellen van een „bekwaam persoon tot professie der maleische tale." Men behoorde te Leiden, „een collegium der jonge studenten voor de Oost-indische compagnie op te rigten." Wilden de Hooge overheid en de Oost-indische compagnie tot zulk eene uitbreiding van het onderwijs zamenwerken, dan zou men langzamerhand ook jongelieden voor het gewigtig werk in Indië zien opgroeijen. Dan zou „de Heer den geest der jonge jeugd tot zoo

lofbaar werk verwekken, en de plantsoenhof der indische college mettertijd zulke spruiten voortbrengen, die onder de authoriteit en met last der hooge overheid en gemeene Kerken dezer landen naar de Indiën gezonden, en met behoorlijke magt en instructie voorzien zijnde, niet alleen heerlijke Kerken door Gods genadigen zegen aldaar zouden mogen bouwen, maar ook scholen funderen, die uit de natiën der Indianen mettertijd herders en leeraars zouden mogen uitleveren."

In 1622 werd, naar het plan van Professor WALLAEUS, te Leiden een seminarie tot opleiding van predikanten voor Indië geopend, dat echter reeds in 1633 werd opgeheven, blijkbaar omdat men de inrigting te kostbaar achtte.

In Indië werden te Jafanapatnam, te Colombo, later te Batavia seminariën geopend tot opleiding van predikanten en schoolmeesters. Merkwaardig is de geschiedenis van deze seminariën; waarlijk niet opwekkend voor wie thans nog van zulke inrigtingen heil verwacht voor eene gezonde evangelieverbreiding. (1)

Inlandsche jongelingen werden naar Nederlandsche academiën gezonden, met de studie van Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch lastig gevallen, om als geordende Leeraren naar Indië terug te keeren. Met enkelen heette dit gelukt te zijn.

De Bijbel werd in verschillende talen, voor den Indischen archipel echter alleen in het Maleisch, overgezet. Onder deze vertalingen bekleedt de Werndley-Leidekkersche

(1) Ik leverde een overzigt van deze geschiedenis in mijne »Geschiedenis tegenover kritiek." Overigens moet men deze seminariën niet verwarren met de »Kweekscholen tot opleiding van inlandsche voorgangers", in onze zendingen bestaande. Het specifiek onderscheid bestaat hierin, dat terwijl de seminariën voor gansch Indië moesten werken, de kweekscholen bestemd zijn om voorgangers voor een' bepaalden kring op te leiden.

nog altijd eene eervolle plaats. Maar men leze VALENTYN, die zelf meer dan ééne, ofschoon nooit gedrukte laag- of middelbaar-maleische leverde, over dit onderwerp na, en neme kennis van een en ander, dat, tot vervelens toe, over den maleischen Bijbel geschreven is. Men vergete niet, dat wij thans reeds eene Singapoersche, eene Soerabajasche, eene Ambonsche en daar nevens eene Klinkertsche, de door het Nederlandsche bijbelgenootschap uitgegevene bezitten. Het was in die dagen alsof het Maleisch de volkstaal van den ganschen Archipel was. Zelden wordt bedacht, hoeveel kwaad dit gedaan heeft, niet alleen aan de evangelieverbreiding, maar aan al onze betrekkingen met de bevolkingen. (1)

Kortom, en om nu niet meer te noemen, aan pogingen om het Evangelie te verbreiden, ontbrak het niet; maar men kan gerust zeggen, dat zij allen gebrekkig en onvoldoende waren. Men zocht het Christendom, als eene Kerk in te voeren, en miste bovendien de noodige kennis van den aard, de zeden en de talen der volken. De aard en beteekenis van het Heidendom en van den Islam werden geheel miskend. Er werd gestreden en niet geplant. En het Evangelie wil niet worden ingevoerd, niet worden opgedrongen aan het verstand; het wil geplant worden, in de harten der menschen.

Zoo geschiedde het, dat toen de Compagnie onder hare doodelijke kwalen bezweken, Nederland, door partijschappen verscheurd, met zijn volksbestaan zijne koloniën verloren had; later door overmaat van rampen tot zelfbeschuldiging en berouw gedrongen, door de beschikkingen van Gods Voorzienigheid weêr in eere en in het bezit zijner koloniën hersteld was; zoo gebeurde het, dat toen (1814)

(1) Dat ook voor het Vasteland van Indië, voor Ceylon, Formosa, enz. veel gedaan werd, behoeft hier niet in aanmerking te komen.

in gansch Indië nog slechts één enkel Predikant en wel te Batavia gevonden werd, en dat de nog bestaande inlandsche gemeenten, onder voorgang van hare schoolmeesters, enkel hare kerken bleven bezoeken.

Twee eeuwen zijn aldus voor de Evangelieverbreiding verloren gegaan, en de gemeenten in Nederland hadden, onder geheel veranderde omstandigheden, genoeg met zichzelven te doen, om geen oog te hebben voor de behoeften in Indië. Maar kan worden voorbijgezien, dat sedert voor het bezit, de uitbreiding, het bestuur, de stoffelijke welvaart van die koloniën, voor den handel en de nijverheid, voor de schatkist van Nederland alles gedaan is?

Wat deed de gemeente des Heeren voor de uitbreiding van het Godsrijk in Indië?

Het Nederlandsche zendelinggenootschap werd bestemd om de taak der gemeente te vervullen. Van de drie zendelingen, die het reeds in 1814 uitzond, werden twee als Predikanten bij europeesche of daarmede gelijkstaande gemeenten aangesteld, en hetzelfde geschiedde sedert met eene gansche reeks. Het Genootschap heeft begrepen, en het zij tot zijne eer gezegd, dat de belangen van het Godsrijk één zijn; het heeft geen vergoeding gevraagd of verkregen voor de duizenden, die het aan de opleiding en uitrusting en uitzending van die zendelingen had ten koste gelegd, voor de andere duizenden, die zijn eigen en eigenlijk werk in Indië daardoor meer gekost heeft. Het is steeds in goed vertrouwen, voortgegaan te doen wat het vermogt, wat zijne hand te doen vond.

Het heeft op Timor, op Rotti, op de Zuidwester–, op de Ambonsche eilanden, op Noord- en Zuid-Celebes, op Java, laatstelijk op Savoe en Soemba gewerkt, vaak gebrekkig; maar zeker beter dan ooit in de dagen der Compagnie;

altijd naar het licht, dat slechts langzaam over Indië en zijne bevolkingen opgaat.

Het Bijbelgenootschap stond het Zendelinggenootschap doorgaans ter zijde, door ondersteuning van scholen, het schenken van Bijbels, door vriendschappelijk verkeer. Het deed echter veel meer. Het zorgde voor de beoefening van indische talen en voor het leveren van Bijbelvertalingen. Het Javaansch, het Makassaarsch, het Boegineesch, het Bataksch, het Dajaksch werden, grootendeels door zijn toedoen, toegankelijk gemaakt voor Nederlanders. De Bijbelvertalingen liggen ter beschikking van de evangelieboden.

Andere genootschappen, de Nederlandsche zendingvereeniging, de Utrechtsche vereeniging hebben sedert gewedijverd met Zendeling- en Bijbelgenootschap. Het Soendaneesch, een gedeelte van de talen van Nieuw-Guinea, het Nefoersch is door hare zendelingen beoefend. Zelfs het Duitsche Barmer-genootschap heeft zich ten aanzien van Sumatra en Borneo hoogst verdienstelijk gemaakt.

Wat hebben de gemeenten in Nederland, de gemeenten als zoodanig, daartoe bijgedragen? Voorzeker, velen van hare Leeraars hebben geijverd, vermaand, opgewekt. Het is waar, vele Kerkeraden hebben eene Pinkstercollecte voor de zending vergund, enkele Kerkvoogdijen hebben het werk van ons Genootschap gesteund. Maar waar is de gemeente, die van Naaldwijk uitgezonderd, die als gemeente voor zustergemeenten in Indië iets gedaan heeft? Bestaan er zulke gemeenten, bij mij onbekend, men noeme ze, en dat ze met eere vermeld worden!

Ik zal hier niet spreken over de europeesche gemeenten in Indië. Zij verkeerden steeds in abnormalen toestand. Eene proeve: eerst in 1864 werd door den Gouverneur-generaal SLOET VAN DE BEELE de bepaling afgeschaft, dat

de keuze van ouderlingen en diakenen aan de goedkeuring van de Regering moest onderworpen worden. Nog verkeeren deze gemeenten in een' toestand, die voor de belangen van het Godsrijk weinig belooft.

De Regering? Waarom moet deze altijd de wrijfpaal zijn van het meerendeel dergenen, die branden voor de belangen van het Godsrijk? Zal de Regering in een vrij land ten slotte niet altijd zijn de personificatie van den geest der natie? Geldt voor ons niet: Gij zult den gestelden magten onderdanig zijn?

De vrijheid van spreken moet in een vrij land gewaarborgd blijven, ook tegenover de Regering; maar dan past het toch altijd den burger, vooral den christen, zijn gevoelen met bescheidenheid en in betamelijke vormen kenbaar te maken.

Onder de Regeringspersonen kunnen er zijn, die ons, om welke redenen dan ook, tegenwerken; maar staan ook weêr niet tegenover dezulken anderen, die de meeste welwillendheid betoonen? Is de Regering niet boven al gebonden door de wet, en mogen wij ons daar boven achten? Wordt van ons niet gevorderd, aleer wij iets vragen, ons wel te overtuigen, of de Regering bij magte is, ons het verlangde toe te staan? Ik geloof, dat als men dit en meer overweegt, men niet zoo gereed zal zijn, te klagen over miskenning of tegenwerking; dat men meer geneigd zal zijn, de hand in eigen boezem te steken, en zich af te vragen, of men wel gebruik gemaakt had van de middelen, die Regering noch Wetten ons kunnen ontnemen.

De Regering in Indië is het geweest, die aan de europeesche gemeenten in Indië hare leeraars bezorgd heeft. Hadden zij zich die moeten verschaffen, zij waren er, enkele uitzonderingen daargelaten, nooit gekomen.

En dat hij, die geeft, ook het regt heeft om voorwaarden te stellen; dat in eene kolonie de Regering meer nog dan in het moederland haar gezag moet handhaven; dat zij zich daar b.v. moet voorbehouden hun, die zich tegen dat gezag verzetten het verblijf in de kolonie te ontzeggen; dat zij niet onvoorwaardelijk overal, een ieder de vrijheid kan toekennen zijn' godsdienst te propageren, ook wanneer daaruit fanatieke bewegingen, opstanden kunnen voortspruiten, zal ieder weldenkende moeten toegeven. Ons Genootschap heeft dit zijnen zendelingen steeds voorgehouden, en de gevallen zijn hoogst zeldzaam, waarin dezen zich ten aanzien van deze verpligting vergeten hebben.

De Regering heeft lang getracht, de zending te beperken tot de landen van het Heidendom. Zij had redenen om het fanatisme van den Islam te duchten. Zij heeft soms ernstig ontraden het prediken onder eene bevolking, die zij niet vertrouwde, waar ook werkelijk gevaar bestond voor het leven van den evangeliebode. Zij is daarbij soms, laat ons aannemen, te veel afgegaan op de adviezen van hare ambtenaren. Makassar, Bolaäng-Mongondou verwekken bij ons min aangename herinneringen.

Maar de tijden zijn reeds aanmerkelijk veranderd. Dat Java, zoo goed als Sumatra en Borneo, openstaan voor de evangelieprediking getuigt van andere inzigten, dan vóór 30 jaren nog bestonden. Wij zouden van ons standpunt verlangen, dat de Regering zich eene christelijke Regering noemde, en juist uit kracht daarvan de hoogst mogelijke vrijheid in godsdienstzaken verleende en bevorderde. Maar is het niet onze natie zelve, die dat epitheton van „christelijk" in regeringszaken verworpen heeft, en moeten wij het dan niet loven, dat onze Regering zich in hare handelingen christelijk betoont?

Buitendien, is de christelijke gemeente al tot de grenzen genaderd, waar de Regering haar, krachtens de wet, het tot zóó ver en niet verder zou moeten toeroepen? Verre, zeer verre van daar. Het veld voor evangelieverbreiding blijft voor ons nog onmetelijk.

Het 7de Hoofdstuk van het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch-indië, dat tot opschrift voert, „van de godsdienst", bevat de bepalingen, waaraan wij allen gebonden zijn; op deze kan men zich ten allen tijde beroepen. Op de toepassing komt het echter vaak aan, gelijk bij alle wetten. Was deze niet altijd zóó, als wij van ons standpunt wel gewenscht hadden, ook hierin is belangrijke verbetering.

En hier moet ik nu wijzen op besluiten, die ons al nader en nader gebracht hebben tot de verwezenlijking van een' lang gekoesterden wensch, die het uitzigt openen, dat eerlang al de inlandsche gemeenten door eigen voorgangers behoorlijk verzorgd zullen worden.

In 1855 bracht Ds. O. G. HELDRING bij ons Bestuur het voorstel in, de verlatene inlandsche gemeenten te doen bezetten door zendeling-werklieden, zoogenaamde Gosznersche mannen, die gedeeltelijk vanwege de Regering moesten bezoldigd worden. (1) De bedoeling was edel, geheel den voortreffelijken HELDRING waardig. Het rapport door Ds. FRANCKEN over dit voorstel bij de Jaarvergadering, namens de Maandvergadering en dat van Ds. PIJZEL, namens de Commissie uit de Jaarvergadering bij deze uitgebracht, (2) getuigden van hooge belangstelling in het lot dier gemeenten, maar moesten de door HELDRING voorgestelde middelen ontraden; en de Jaarvergadering besloot wijselijk

(1) Zie Bijlage I.

(2) Zie Bijlage II en III. De drie bijlagen verdienen, na 26 jaren, om verschillende redenen, op nieuw de aandacht.

conform die rapporten. De uitkomst heeft bewezen, dat van de Gosznersche mannen in onze Indiën niets is geworden. Doch dit en de rapporten daarlatende, wat na het gevallen besluit als wensch door de Jaarvergadering geuit werd verdient zeer onze opmerking. „Voorts spreekt men," zoo lezen wij, „overeenkomstig een voorstel van Br. TIDEMAN den wensch uit, dat de Maandvergadering ernstig in overweging neme, om bij het Gouvernement en de Kerk aan te dringen, dat in de godsdienstige behoeften der verlatene gemeenten worde voorzien, en dat men middelen berame, om ook langs andere wegen voor de instandhouding van het Christendom in Nederlandsch-indië te zorgen."

Het Genootschap heeft sedert niet stil gezeten; het was en bleef het streven van Bestuurders de inlandsche christengemeenten te steunen. Maar toch, en dit mag niet verzwegen worden, juist omdat het niet van algemeene bekendheid is, HELDRING heeft den eersten stoot aan de beweging gegeven. Door zijnen invloed op Regeringsmannen onstond het besluit, waarbij voor het eerst een tiental Hulppredikers ter beschikking van de Indische Kerk gesteld werd.

Onder de Regerings-besluiten, die op de Hulppredikers betrekking hebben, komt het eerst voor dat van 1864 (Ind. Staatsblad No. 68), waarvan art. 1 luidt: „Bij de protestantsche gemeenten in Nederlandsch-indië worden aangesteld: 35 Predikanten en 3 Hulppredikers. Dit drietal mogt met regt den naam van Hulppredikers dragen. Zij traden op als plaatsvervangers van een' Predikant. In 1874 werd dit getal op vier gebracht. Thans zijn zulke Hulppredikers te Depok, Koepang, Bonthain en Benkoelen. Over deze Hulppredikers, op den tegenwoordigen van Depok na, allen vroeger Zendelingen van ons Genootschap, behoeven wij hier niet te

spreken. Zij verrigten ook dienst bij de europeesche gemeenten.

In 1870 werd in Indië het Koninklijk besluit afgekondigd, waarvan art. 1 luidt: „Ter voorziening in de godsdienstige behoeften van inlandsche christengemeenten in Nederlandsch-indië worden vooreerst t i e n hulppredikers aangesteld, wier standplaatsen door den Gouverneur-Generaal worden bepaald." (Zie Ind. Staatsbl. 1870, n°. 71. Zie ook „Mededeelingen", D. XXIV, blz. 190.)

Dit zijn de Hulppredikers, op welke wij het oog te vestigen hebben. Zij moeten, zoo heet het in het 2de artikel van voornoemd besluit, met de meeste zorg gekozen worden uit de Zendelingen, van wie het blijkt, dat zij tot het leeraarsambt door de Kommissie tot de zaken der Protestantsche Kerken in N.-O. en W.-Indië of door het Bestuur der Protestantsche Kerk in Nederlandsch-indië bekwaam en geregtigd zijn verklaard."

De benoemingen zouden, dit lag voor de hand, het eerst gelden onzen Zendelingen op de Ambonsche eilanden, die, hoewel onder het bestuur van het Genootschap gebleven, sedert 1854 van wege de Regering bezoldigd werden. Geen van dezen kon zich echter, ook volgens het gevoelen van het Indisch Kerkbestuur, eene benoeming laten welgevallen, omdat deze Hulppredikers noch voor pensioen, noch voor verlof bij ziekte in aanmerking kwamen.

De Regering werd van het onbillijke dezer uitsluiting overtuigd, en in 1873 volgde een nader besluit, waarbij het getal Hulppredikers op 12 werd vastgesteld en het regt op pensioen en verlof ten koste van den Lande verleend werd. (Zie Indisch Staatsblad 1873, No. 9. Zie ook „Mededeelingen", D. XXIV, blz. 193.)

Nu werd ook een Reglement op het Hulppredikerschap vastgesteld. (Zie Indisch Staatsblad 1873, No. 125), en

hiermede had de instelling een' vasten grondslag verkregen.

Bij besluit van 3 Augustus, 1874 (Zie Staatsblad 1874, No. 250) werd het getal Hulppredikers op 15 gebracht.

Eindelijk werd bij besluit van 25 Mei, 1879 (Zie Indisch Staatsblad 1878 No. 224) bepaald: „Ter voorziening in de godsdienstige behoeften van inlandsche christengemeenten in Nederlandsch-indië worden Hulppredikers aangesteld, wier standplaatsen door den Gouverneur worden bepaald."

Hiermede is uitgesproken, dat de Regering bereid is in de bestaande of ontstaande behoeften te voorzien, en dat de Gouverneur-generaal gemagtigd is de voorstellen van het Indisch Kerkbestuur in overweging te nemen, en daarop, binnen de grenzen van het hem geopend crediet, te besluiten.

Het getal Hulppredikers was in 1880 geklommen tot 18, daaraan werden in den loop van dit jaar, voor zoo ver mij bekend is, nog twee toegevoegd, en de Ambonsche, de Zuid-Wester-eilanden, Timor, Rotti, Batjan en de Minahassa zijn dus binnen een tijdsverloop van zeven jaren van Hulppredikers voorzien.

Het zal er nu echter meer dan ooit op aankomen, streng acht te geven op het gehalte dezer Evangeliedienaars.

Van hen wordt gevorderd de zelfstandigheid van den herder, die de belangen zijner tot afdwalen en verstrooijing zeer geneigde kudde op het hart draagt; de ijver voor de dingen van het Godsrijk, die dringt tot vermeerdering van de kudde; de wijsheid en het beleid, die middelen weet te beramen en te gebruiken tot het zonder geweld of ophef bestrijden van de zonde, tot het versterken

van het geloof, kortom tot het opbouwen van de gemeente; de frischheid en oorspronkelijkheid, die wars maakt van sleurgang en gemakzucht. De hulpprediker moet de taal des volks gemakkelijk spreken, de zeden, gewoonten, gebruiken, instellingen en wetten van het volk grondig leeren kennen.

Hij moet zich met het volk kunnen vereenzelvigen, zonder zich tot het volk te verlagen; in zijn denken en spreken tot het volk kunnen afdalen, zonder in platheid of ruwheid te vervallen. Hij moet hart hebben niet alleen voor de geestelijke en verstandelijke behoeften van het volk, maar ook voor zijne stoffelijke en maatschappelijke, al kan hij ook niets direct doen om in deze laatsten te voorzien.

Er is meer te noemen, meer te eischen; doch waartoe hier in bijzonderheden getreden? Men wete slechts, dat wat van den zendeling in onze koloniën gevorderd wordt, ook van den hulpprediker en zeker niet in mindere mate moet geëischt worden. Mannen, hoe voortreffelijk overigens, die geen andere attributen bezitten dan die van den onderwijzer, den catechiseermeester of evangelist hier te lande zijn, zonder nadere, gansch opzettelijke opleiding ongeschikt. Eenigszins gevorderde leeftijd, een talrijk gezin, onvoldoende gezondheid maken ongeschikt voor de betrekking.

Zeer is aan te bevelen eene opleiding van den hulpprediker in een zendelinghuis; en het is te hopen, dat voor ons Genootschap de gelegenheid daartoe zich in eenigszins ruime mate opdoe. Zonder geldelijke vergoeding kan zulks echter niet, en hoe deze te verkrijgen is ons nog niet helder.

De hulppredikers, van welke wij spreken, worden thans aangeduid, als hulppredikers 2de klasse. Zij genieten

in Indie *f* 150 in de maand, verminderd gedurende de vijf eerste jaren, ten behoeve van het pensioenfonds met een vijfde. Bij getrouwe pligtsbetrachting wordt dit tractement om de vijf jaren vermeerderd met *f* 40, tot dat het inkomen tot *f* 270 in de maand geklommen is.

Voorts genieten zij vrije woning, en, bij gemis daarvan, eene schadeloosstelling van *f* 25 's maands. Eindelijk reis- en verblijfkosten op dienstreizen, en deelneming in het weduwen- en weezenfonds.

Gedurende de eerste jaren staan zij dus in inkomsten veeleer achter dan vóór bij onze zendelingen in de Minahassa. Later wordt hun toestand veel beter.

Over het verband tusschen zending en hulppredikerschap kan ik zeer kort zijn. De zending is geroepen tot ontginnen en bebouwen van den akker. Is het haar eenmaal gelukt genoegzaam gevestigde gemeenten te vormen, dan geeft zij deze aan de leiding van hulppredikers over, om nieuwe akkers te zoeken.

Meer zou over het onderwerp te zeggen zijn. Laat mij besluiten met deze stelling: De regeling van het hulppredikerschap, als de zending vervangende, opent de gelegenheid om beter, krachtiger en spoediger dan ooit het Evangelie over Indië te verbreiden. (1)

18 Julij, 1881. J. C. NEURDENBURG.

---

(1) Zie ook over dit onderwerp het Jaarverslag van het Nederlandsche zendelinggenootschap 1881 en in de »Mededeelingen", (D. XXIV, blz. 170, e. v.) »Zendelingen en Hulppredikers."

Bijlage I.

Ds. O. G. Heldring *bracht in* 1855, *bij het Nederlandsche zendelinggenootschap de volgende voorstellen in*: (1)

1. Om al de door de Nederlandsche Hervormde kerk vroeger bezette, sedert verlaten posten, waar nog gedoopte christenen of nakomelingen van dezen zijn, te bezetten, en tevens te voorzien in de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap uit gebrek aan of door ziekte van zendelingen voor het tegenwoordige verlaten eilanden.

2. Om tot bereiking van het eerste gebruik te maken van christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers, in den geest der Gossnersche Mission, des vereischt, nadat deze, gedurende korteren of langeren tijd te Hemmen, Amsterdam of Rotterdam zijn beproefd.

3. Om de uitzending en uitrusting dezer werklieden te doen in overeenstemming met het Comité van den christen-werkman en hunne plaatsing in Indië in overeenstemming met het Genootschap van in- en uitwendige zending te Batavia.

4. Om deze werklieden te plaatsen onder het toezigt van in Indië aanwezige zendelingen of der zaak toegedane predikanten en, waar zulks niet kan, van Duitsche of Hollandsche kandidaten, wanneer die te vinden zijn, zoo als b. v. de reeds te Batavia aanwezige kandidaat Michaëlis.

5. Om terstond te bezetten twintig der volgende posten:

a. Op Sumatra, b. v. Padang, Tapanoelie, Baros (vrijhavens), Benkoelen, Palembang, de Batta-landen, (waarvoor eens Gutzlaff was bestemd en de H. Schrift thans wordt vertaald). De werklieden zouden hier moeten staan onder de respectieve predikanten of onder het Genootschap te Batavia.

b. Op Java, b. v:

Buitenzorg. . . . . } in het westen, voor
Bantam . . . . . } de inlandsche Chris-
Krawang. . . . . } tenen onder den zen-
Bandong. . . . . } deling van Depok.

(1) Deze voorstellen zijn opgenomen en in het breede toegelicht in: De Nederlandsche Hervormde kerk in Indië. Door O. G. Heldring. Utrecht, Kemink & Zoon, 1855.

Djokjokarta	in het midden, onder den zendeling van Samarang.
Poerworedjo	
Banjoemaas	
Salatiga of Tjilatjap	
Modjokerto	in het oosten, onder den zendeling van Soerabaja.
Malang	
Probolingo	
Bezoekie of Banjoewangie . .	

NB. Op al deze plaatsen zijn verwaarloosde christenen, omdat de predikanten ze slechts zelden kunnen bezoeken.

c. Rio en onderhoorigheden, waar thans de zendeling KEASBERRY van Singapore nu en dan komt.

d. Celebes, voor b. v. Maros, Boni, Balante en Mondono op de oostkust, Saleijer, Boeton, Bangaai-archipel, Soeloe-eilanden (waar vroeger een Resident was). Hier onder de zendelingen van Bonthain en Boelekomba.

e. Ternataansche-eilanden onder HÖVEKER, (Tidore, Gilolo, Makjan, Batjan.)

f. Molukscbe eilanden, onder ROSKOTT of een ander b.v. op

Saparoea,	Amblaoe,
Haroeko,	Boeroe,
Noessalaut,	Manipa,
Zuid-Ceram,	Kelang,
	Bonoa.

g. Sangir-, *h.* Talautsche eilanden.

i. Timor, Rotti of een der eilanden tot Timor behoorende, waar nog Christenen zijn.

k. Zuidwester-, *l.* Zuidooster- (Aroe) eilanden.

m. Tenimber-eilanden, b.v. Watidal.

n. Pontianak en Sambas op Borneo.

6. Om voor zoo ver op deze posten Christenen zijn, van de Protestantsche godsdienst, voor elken post ondersteuning te vragen van het Gouvernement, niet te boven gaande *f* 40 's maands, en diezelfde ondersteuning ook te verzoeken, waar de Regering de bezetting van posten mogt verlangen.

7. Om eene algemeene collecte te doen, bijzonder voor de

bezetting van alle plaatsen waar Christenen zijn, niet onder het dadelijk bereik van eenen leeraar of zendeling-leeraar.

In den begeleidenden brief wordt opgemerkt, dat tot dit voorstel hebben bewogen de volgende beschouwingen:

1. Vier Gossnersche zendelingen zijn door den voorsteller in de groote Oost geplaatst:

2 op Nieuw-Guinea. . Ottow, Geisler.
1 » Makassar . . . . Schmidt.
1 » Lombok. . . . . Lentz.

De berigten van hen ontvangen overtuigden hem, dat dit onmetelijk arbeidsveld op elk punt toegankelijk is. Zelfs eenige opperhoofden van het eiland Nieuw-Guinea hebben zich bereid verklaard, de beide zendelingen in hun midden op te nemen en te beschermen.

2. Het groot getal zich nog noemende Christenen van de tijden der vaderen overgebleven, volgens aller onderzoek omstreeks 200,000. Deze zijn sedert de laatste jaren, vooral door de stoombootvaarten, meer en meer bekend geworden. De pligt om hen te helpen.

3. De gevaren die hen bedreigen.

1. door het mohammedanisme.

Ook het Gouvernement ziet het in, dat waar dit doordringt in de tot nog toe stille bevolking, verzet en opstand het gevolg is.

2. Het Jezuitisme. Te Bazel ontving ik vooral door Dr. Josenhans hoogstbelangrijke mededeelingen aangaande eene reeks van posten, te bezetten of reeds bezet door de Jezuiten van Rome tot China.

3. De onmogelijkheid om in deze tijden iets grootsch te doen langs den meer klassieken weg door zendelingen, omdat zij slechts een klein aantal posten bezetten kunnen.

4. De mogelijkheid om op eene min kostbare wijze doelmatig in de eerste behoefte van deze verwaarloosden te voorzien door Christen werklieden.

5. De overtuiging, dat, zoo er eenheid in onzen arbeid konde gebragt worden, die tot groot gewin voor de goede zaak konde dienen.

6. De aanwezige middelen bij het Nederlandsche zendelinggenootschap om in het groot te kunnen handelen.

7. De overtuiging in eene reeks van jaren bevestigd, dat vele Christen werklieden uitmuntend aan het doel beantwoorden, en naast de zendelingen verdienen geplaatst te worden.

8. De heerlijke resultaten, die de reeks van posten door Gossner gevestigd door Noord-Amerika heen, in Australië, op Nieuw-Guinea, Makassar, Lombok, in het Himalaya gebergte, in Hindostan en Zuid-Afrika thans nagenoeg door 200 zendelingen hebben te weeg gebragt. Hunne volkomene vrijheid en nogtans aansluiting aan en geheel te zamenwerken met de bestaande zendelinggenootschappen.

9, De trouwe arbeid van vele Nederlandsche Christenwerklieden vooral op Java, zoo als b.v. Grim, Burgers, Niet, Bekker enz.

10. Vele in ons vaderland bestaande zendelingskrachten, die uitmuntend kunnen gebezigd worden tot den arbeid der verkondiging des Evangeliums, maar niet de vereischten hebben noodig voor zendelingen.

11. De geschiedenis van onze Nederlandsche Hervormde kerk in Indië, door mij bewerkt, thans ter perse bij Kemink en Zoon, waaruit mij gebleken is, dat onze vaderen vele middelen met vrucht gebezigd hebben, die thans door den christenwerkman vertegenwoordigd worden.

12. Het in Indië bestaande Genootschap voor In- en Uitwendige Zending, dat met veel zegen gebruikt en van Gossner door mij aanvraagt Missionairs in onderscheidene posten, die te bezetten zijn.

13. De behoefte om met den ontwaakten zendelingsijver in ons land en in onze Oost een gelijken tred te houden.

14. De bij mij bestaande overtuiging, dat het ook de wil is van het Gouvernement, om de van ouds bestaande Hervormde christenen te helpen voorzien van zendelingen, onderwijzers, enz.

15. De noodzakelijkheid voor het Zendelinggenootschap om den eenmaal begonnen arbeid niet te staken, en de vele posten, vroeger bezet, die thans ledig staan. Hun droevige toestand en spoedig verval.

16. De overtuiging dat het christianizeren naast het evangeliezeren moet gaan, het een het ander moet dragen. Dat tot het eerste het gebruik van alle krachten noodig, is tot het laatste de bijzondere en uitnemende ontwikkeling van sommige individuën.

Bijlage II.

Rapport van Ds. W. Francken, Az. *van wege de Maandvergadering uitgebracht op de Voorstellen van Ds.* Heldring.

Het voorstel van Br. Heldring komt in de hoofdzaak hierop neder: »dat van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap, alle vroeger door de Nederlandsche hervormde kerk bezette, sedert verlaten posten bezet worden, en tevens worde voorzien n de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap verlaten eilanden, en dit door zoogenaamde christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers, in den geest der Gosznersche mannen."

Wij meenen op den voorgrond te moeten stellen, dat wij evenzeer als de geachte voorsteller, den verlaten toestand betreuren van zoo menige plaats in de Oost-indiën, waar vroeger het Evangelie is gebragt, en dat wij niets vuriger wenschen dan de uitbreiding van onzen werkkring aldaar. Daarop was en is dan ook de aandacht van ons Genootschap voortdurend gevestigd. Zoo het ook hier en ginds, op de Zuidwestereilanden, op Ceram en Riouw of elders eenen post verliet, het was niet dan gedrongen door omstandigheden, die eene langere bezetting òf onraadzaam òf onmogelijk maakten. Dat ons Genootschap aan zijne werkzaamheid nog niet de uitbreiding gaf, die ieder vriend van het Godsrijk, bij het gezigt op zoo vele millioenen moet wenschen, de oorzaak daarvan lag niet in den goeden wil van onze zijde, maar goeddeels in het gemis van zulke zendelingen, als wij voor de te vervullen taak geschikt en berekend achtten,

Even daarom eischt het voorstel van Br. Heldring al onze aandacht. Immers hij meent, dat niet alleen de tijd gekomen

is, maar ook dat de weg kan worden aangewezen, om onzen zendingarbeid uit te breiden. Ons Genootschap namelijk zou, naast onze met zorg opzettelijk en grondig opgeleide zendelingen, gaan gebruiken eene andere soort van evangelieboden, die nu in de laatste jaren bekend staan onder den naam van christen-werklieden, en van welke reeds verscheidene, toegezonden door Goszner uit Berlijn, zijn afgevaardigd door eene particuliere Vereeniging in ons vaderland. Voor zooveel het mogelijk is, zich een eenigszins helder beeld te vormen van den aard en het onderscheidend kenmerk dezer mannen, komt het hierop neder, dat zij geen op wetenschap gebouwde, doorloopende, langdurige en grondige opleiding ontvangen, en dat zij, als handwerkslieden uitgaande, dit ook in Oost-indië blijven, om juist onder dezen arbeid heiden en mohammedaan te winnen voor het Evangelie.

Het zal naauwelijks herinnering behoeven, dat met de aanneming dezes voorstels, eene principiële verandering zou komen in de wijze van werkzaamheid, die ons Genootschap door jaren lange ondervinding geleerd, meent te moeten volgen. Het kwam ons om die reden het beste voor, de zaak vooral in beginsel te beschouwen, en, zonder blikken ter zijde, de vraag in het oog te vatten: »of ons Genootschap voor een gedeelte althans den nu bewandelden weg verlaten, en naast zijne gewone zendelingen, als evangelieboden niet grondig opgeleide Europeërs gebruiken zal, die den zendelingsarbeid met handenarbeid vereenigen." Men houde in het oog, dat het niet in de roeping van uwe Commissie lag, om in 't algemeen een oordeel uit te spreken over de waardij des arbeids van genoemde christen-werklieden. Hare taak is de vraag te beantwoorden naar de wenschelijkheid van zulke arbeiders voor ons Genootschap.

Wij meenen de vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Wij motiveren die ontkenning 1°. door een beroep op het oordeel van gezaghebbende mannen; 2°. door eene eigene beschouwing van den voorgestelden maatregel; 3°. door de getuigenis der geschiedenis.

1°. Geen gezag alleen van beroemde namen mag ons bestieren. Doch waar mannen in de geschiedenis der zending

doorkneed en met blakenden ijver voor haar bezield, een min gunstig oordeel over de voorgestelde wijze van werkzaamheid hebben geveld; daar mag hun naam althans eenig gewigt in de schaal leggen en ons voor 't minst hooge bedachtzaamheid aanprijzen. Hier zijn het J. H. Brauer en W. Hoffman, die, de eerste in zijne Missions-Statistik, (Hamburg 1851, II, 680–717) de tweede in zijne: Eilf Jahre in der Mission, (Stuttgart, 1853, pag. 74, 75) beiden, ofschoon met alle erkentenis van den vromen geest van Goszner en lovende zijne goede bedoelingen, diens onderneming mislukt noemen. Hoffman laat zich aldus hooren: »Fromme Handwerker sollten Missionäre sein. Dieser Versuch erwies sich im Ganzen als unausführbar, und ist als practisch gescheitert zu betrachten. Zwar sind durch denselben tüchtige Arbeiter in's Feld gekommen; aber sie unterhielten entweder sich selbst, aber blieben der Arbeit der Mission fremd; oder sie missionirten, indem sie sich an eine der bestehenden Gesellschaften anschlossen. Aber jene wirklich missionirenden Sendboten waren noch überdiesz meist solche, die an einer Universität ihre Bildung erhalten hatten. Die ganze Evangelische Kirche ist dem theuren Goszner Dank schuldig, dasz er einen Versuch, der gleichsam beständig in ihr gährte, wirklich gemacht, und so einmal gewagt hat, auf dem Wege der Erfahrung zur Evidenz zu bringen, was man auf dem Wege der bloszen Erörterung nie dazu würde gebracht haben."

Uit versche herinnering voegen wij hieraan toe het oordeel van den beroemden zendeling des Rijnschen Genootschaps, Hugo Hahn, die ons mondeling mededeelde, dat hij zelf daar, waar, gelijk in Zuid- en Midden-afrika, christelijke werklieden voor den landbouw als anderszins eene dadelijke behoefte zijn, eene blijvende scheiding noodig achtte tusschen hun werk en dat van eigenlijke zendelingen, en schadelijk eene vereeniging van beider arbeid in éénen persoon.

2°. Doch vasteren grond geeft ons eene eigene beschouwing der zaak zelve. Bij geheel onze beschouwing stellen wij ons die christen-werklieden voor, als zulken, die, wat hun gemoed betreft, die liefde bezitten jegens den Heer,

welke de eerste voorwaarde is voor iederen gezegenden arbeid in 't Koningrijk Gods. Niet gaarne zouden wij willen geacht worden, dit te ontkennen van vele der zoogenaamde Gossnersche mannen. Maar wij hebben tot hiertoe gemeend, en meenen dit nog, dat zich daaraan moet toevoegen grondige taalstudie, veelzijdige evangeliekennis, bekendheid met de godsdienst en de zeden der te bekeeren volkeren, in de geneeskunst eenige, in de paedagogie zoo groot mogelijke bedrevenheid, een onafhankelijk bestaan, eene beschaving, die hen niet plaatst beneden de andere Europeanen. Deze zes eigenschappen nu missen de voorgestelde christen-werklieden. Immers de opleiding der tot hiertoe uitgezondenen, door Gossner, is eene geheel andere, dan tot het verkrijgen der bedrevenheden zou kunnen leiden. Maar mogen zij gemist worden in hen, die wij uitzenden? Kunnen wij bij dat gemis een redelijk vertrouwen voeden op het welslagen der aangewende pogingen?

Wat vooreerst de taalstudie betreft, wij hebben niet kunnen inzien, hoe iemand, die bij zijn weggaan van hier geene andere dan zijne europeesche moedertaal kent, en nooit iets heeft gedaan aan eigenlijke taalstudie, – hoe iemand uit den handwerksstand ooit, en dit nog onder het voortzetten van handenarbeid, de moeijelijke indische talen en tongvallen zoo zal leeren spreken en gebruiken, dat hij zich daarin niet slechts in het dagelijksch leven, maar ook in de evangelieprediking gemakkelijk en naar eisch beweegt. Ook onze zendelingen kennen niet alle talen reeds, waarmede zij moeten werken; maar door taalstudie wordt hunne vatbaarheid voor het aanleeren ontwikkeld. En kost desniettegenstaande dit aanleeren hun nog veel moeite, ligt dan hierin geen onoverkomelijke zwarigheid voor den christen-werkman, uitgaande zonder eenige voorbereiding in dezen?

Het tweede, dat wij noemden is, veelzijdige evangeliekennis. Wij weten en vergeten niet, dat den kinderkens de dingen van Gods koningrijk worden geopenbaard. Maar iets anders is het, om van de heilswaarheid voor zich zelf overtuigd te zijn en hare reinigende en zaligende kracht voor 't

eigen hart en leven te ervaren; iets anders, het Evangelie dus van alle zijden te kennen, dat men het anderen zóó kan brengen, als overeenkomt met de behoeften, de vatbaarheid van dezen, en geschikt is om de tegenwerpingen van het Mohammedanisme en Heidendom te ontzenuwen. Zeker, ieder christen moet zendeling wezen; maar in den hem aangewezen kring. Waar is de grond voor het beweren, dat de moeijelijkste kring zou voegen voor hen, die in den regel weinig ontwikkeld zijn van geest?

Digt hieraan voegt zich een derde bezwaar: wij bedoelen het gemis aan kennis omtrent het karakter, de zeden, de godsdienst der bewoners van onze bezittingen. Ook de meest grondige opleiding in Europa kan hier niet alles doen; de eigen ondervinding en omgang met de inlanders zal ook den meest geschikten zendeling pas algeheel kunnen vormen. Maar, die geenerlei voorbereidende studie daarvan heeft gemaakt, die aldus als een volstrekt vreemdeling optreedt tusschen degenen, die hij bekeeren wil, zal niet anders dan eene sporadische kennis hiervan opdoen, en zeker de geschiktheid missen, om de verschijnselen terug te leiden tot een dieper liggend beginsel of beginselen.

Ten vierde, wij vorderen in onze zendelingen eenige geneeskundige kennis. 't Ligt toch in den aard der zaak, en het wordt aanbevolen door het voorbeeld van den Heer, dat ligchamelijke hulpaanbieding den weg opent tot bereidheid, om de zieke ziel ter genezing te geven en toe te vertrouwen. Maar vooral kunnen wij ons geen evangeliebode onder heidenen en mohammedanen denken, die niet opzettelijk paedagogisch onderrigt ontving. Zoo ergens, in de zendingwereld liggen school en kerk naast elkander. Maar noch die geneeskundige kennis, noch die geschiktheid voor schoolonderwijs, zijn te verkrijgen zonder opzettelijke opleiding en studie. En wie zou meenen, dat de paedagogische eischen van den zendeling mindere zouden wezen, om den lagen trap, waarop de te onderwijzenen staan, zou weinig nadenken verraden, daar veeleer de bekwaamheid van den paedagoog moet klimmen, naar mate de leerlingen stomper zijn.

Zwaar weegt ons, ten vijfde, dit. Terwijl onze zendelingen een bestaan hebben, afhankelijk alleen van het Genootschap, blijft de christen-werkman, ook als evangeliebode, goeddeels afhankelijk van de opbrengst van zijnen handenarbeid, dus van de Europeanen, in wier midden of nabijheid zijne standplaats is. Hieruit wordt, onzes inziens eene tweeslagtigheid en, om dus te spreken, zulk eene valsche positie geboren, als uit den aard der zaak belemmerend moet wezen voor den evangelie-arbeid, en bij den Europeër en inlander beiden den indruk zal verminderen of uitwisschen, dien de gewone zendeling vermag uit te oefenen. Altoos staat hij in eene dienstbare betrekking tegenover den Europeaan, die zijnen handenarbeid gebruikt. Is deze arbeid uitnemend in zijne soort en daardoor veel gezocht, dan zal deze hem den meesten tijd ontrooven; is dit niet het geval, dan zal dit hem niet in de schatting der omringenden doen rijzen. Om er nu niet eens van te gewagen, dat iedere wereldsche arbeid, schoon in zich zelf niet kwaad, nogtans in zooveel handel en weerhandel brengt, dat al te ligt de evangeliebode in den werkman zal ten ondergaan, vragen wij ook, of niet reeds het indische klimaat dergelijke vereeniging verbiedt?

Wij noemden ten zesde beschaving een vereischte in den evangeliebode voor Oost-indië. Het spreekt hier van zelf, dat wij geen beschaving willen genoemd hebben, die zich buiten het Christendom beweegt. Maar evenzeer meenen wij, dat christelijke evangeliebodeu, die het levende Christendom zullen vertegenwoordigen dáár, waar Europeërs wonen, beschaafde menschen moeten wezen. Dit moet aldus zijn én om de europeesche bevolking, én om de inlanders. Het gemis van beschaving, de ongeschiktheid b.v. om zich bij residenten ens. te vertoonen, mag geen aanleiding geven, dat een blaam worde geworpen op geheel de zending; terwijl eene waarachtige beschaving te gelijk een niet te minachten overwigt geeft over de bevolking zelve. Nu ontkennen wij niet, dat de duitsche werkman, die zich leent tot de besprokene bedoeling, veel gemakkelijker die beschaving zich eigen maakt, dan de Hollander in gelijke omstandigheid. Ook waren er onder de

Gosznersche mannen, naar wij vernemen, die hierin gunstig zich voordeden. Maar in den regel is toch die beschaving niet te verwachten, die de zendeling, opgekweekt in een goed instituut, kan verkrijgen.

Nog drie opmerkingen voegen wij hieraan toe, die onzes inziens een zwaar gewigt in de schaal leggen. De eerste is deze, dat wij niet zouden durven of willen ontkennen, dat onder vele christen-werklieden een enkele zich zou kunnen voordoen, die door geniale gaven al de opgenoemde moeijelijkheden te boven kwam. Maar deze was dan immers geschikt om een zendeling te wezen in den geest onzes Genootschaps? En bij het vaststellen eener methode, kan men zich geen uitzonderingen ten grondslag leggen. De tweede opmerking is van grooter belang. Wij hebben het niet voorbijgezien, dat de Voorsteller deze christen-werklieden wil gesteld hebben onder toezigt van eigenlijk gezegde zendelingen of der zaak toegedane predikanten, of bij ontstentenis van dezen, onder candidaten. Maar, aangenomen de bewijsbaarheid, dat de plaatselijke gesteldheid dit mogelijk maakt, dan meenen wij in dit gezag, in deze suprematie van sommigen over anderen, en dat wel onder dezulken, die elkander geheel vreemd zijn en plotseling worden bijeengevoegd, iets zeer bedenkelijks te zien, en eene bron geopend voor mogelijke botsing, die eens ontstaan, zeer schadelijk zou wezen voor de goede zaak. Maar hierbij voegt zich nog dit. De Voorsteller wil tot bereiking van zijn doel gebruikt hebben Nederlanders of Duitschers. Wij meenen, dat waar men overging tot de uitvoering der zaak, niet ligt Nederlanders zouden gevonden worden. Dergelijke werkzaamheid, als het voorstel op het oog heeft, strookt zeer weinig met het hollandsche volkskarakter. Het grootste gedeelte der christen-werklieden zou, gelijk tot nogtoe verre de meesten waren, Duitschers wezen. Maar het opnemen van vreemdelingen moet in den regel onraadzaam geacht worden. Geen vreemdeling schikt zich ligt in de banden en beperkingen der Oost-indische regering. Dat de vrees voor botsingen tusschen hollandsche en duitsche evangelieboden niet uit de lucht is gegrepen, bewijst o.a. de noodzakelijk ge-

worden scheiding in werkkring van de engelsche en de door Bazel gezondene duitsche zendelingen, ook daar waar beiden door het Kerkelijk-engelsch genootschap betaald worden. En, om onze zaak in ons Vaderland meer en meer populair te maken, werkt krachtig mede, dat onze evangeliearbeiders in voortdurende betrekking blijven met hun vaderland, geboorteplaats, familie en vrienden. Iets wat ten eenenmale wegvalt, zoodra zij uit den vreemde zijn. De ondervinding heeft ook dit beweren ruimschoots bewezen.

3°. Zoo komen wij tot ons derde hoofdmotief van ons ontradend praeadvies. Het oordeel van beroemde mannen, en onze eigene beschouwingen, worden bevestigd door de getuigenis der geschiedenis. Gaan wij namelijk den gang der ontwikkeling na, zoowel van ons eigen als van de andere Zendelinggenootschappen op het vaste land van Europa, dan vinden wij met eenige wijziging bijna overal hetzelfde. De meesten zijn begonnen met de uitzending derzulken, bij wie men een vroom hart meende te vinden, maar die men geen geregelde, langdurige en door wetenschap grondige opleiding schonk. Maar nu leerde de ondervinding meer en meer, dat het gemis hiervan vruchten deed derven, die men gehoopt had in te zamelen; dat wat den zendeling in eene goede opleiding ontbrak, een onoverkomelijke hinderpaal voor hem bleef; ja ook dat de ingenomenheid der europeesche bevolking met de zending niet bevorderd werd door den lagen trap van ontwikkeling, waarop zij te vaak stonden, die het levende Christendom kwamen vertegenwoordigen. De stichting van zendeling-instituten was daarvan de vrucht, ja men mag zeggen, daartoe had de Heer zelf geleid. Het geschrift van onzen Director Hiebink: het Zendelinghuis van het Nederlandsche Zendelinggenootschap in 1855, door den Voorsteller teregt voortreffelijk genoemd, geeft dezen gang helder en duidelijk te zien. Men vergete dienvolgens niet, dat men door aanneming des voorstels, eigenlijk tot eene methode zou terugkeeren, die men had opgegeven.

Hierbij voegt zich eene tweede getuigenis der geschiedenis, of liever een zwijgen. Noch het voorstel zelf, noch het bijna

gelijktijdig uitgekomen geschrift van den voorsteller: De Nederlandsche Hervormde Kerk in Indië, geeft ook slechts eene enkele mededeeling, laat staan een beredeneerd overzigt, waaruit blijkt, dat en wat de Gosznersche mannen weldadig hebben gewerkt. Met andere woorden: wij weten niet feitelijk en officieel, welke de resultaten waren eener methode, die men nu door ons Genootschap op breede schaal wil zien aangewend. Had men deze aanwijzing, zoo zij te geven is, niet mogen verwachten? Is ons Genootschap verantwoord, eene zaak over te nemen, die schoon reeds jaren lang door anderen gedreven, nogtans geene wezenlijke vruchten heeft aan te wijzen? Want enkele berigten en brieven, hier en ginds medegedeeld, mogen omtrent een' en anderen christen-werkman dezen en genen gunstig stemmen, zij zijn te onbestemd en te weinig afdoende, om daarop een helder en grondig oordeel te bouwen over het geheel.

Of werpt men ons misschien tegen, dat de voortreffelijke Moravische broeders, tijdens hunnen zendingarbeid voor een goed deel door handwerk of handel voorzien in hunne tijdelijke behoeften? Maar eenig nadenken leert het verschil van de Moravische broeders, die van hunne jeugd af, om dus te zeggen in eene zendingatmospheer zijn opgegroeid en ook reeds in Europa hunnen aardschen arbeid in verband brengen met hun christelijk genootschapsleven. En toch is het bijna niet meer twijfelachtig, of zij niet nog gezegender zouden arbeiden, indien hun finantiële toestand eene onverdeelde toewijding gedoogde aan de prediking en het onderwijs des Evangelies.

Wij vertrouwen, dat onze beschouwingen u zullen overtuigd hebben, dat wij niet zonder ernstige en naauwgezette overweging uwe vergadering aanraden, om niet te treden in het voorstel van Br. Heldring.

Meent daarom niet, dat wij ons laatste woord in dezen gesproken hebben. Dit verbiedt ons de vurige belangstelling in de zaak des Heeren, bij name de hartelijke wensch, waarin wij met den Voorsteller en alle welgezinden deelen, dat onze werkzaamheid zich uitbreide in Oost-indië; maar altoos op eene wijze, die ons met redelijk vertrouwen den zegen des

Heeren kan doen afsmeeken. Missen wij den sterken arm des Staats, waardoor in den voortijd, veelmeer dan door de Kerk, op vele plaatsen in Oost-indië het Christendom werd gebragt (iets wat niet moest vergeten worden): nu is het de roeping der christelijke gemeente, die toen daarin weinig of niet deel nam, om al hare krachten in te spannen. En hoewel wij de zaak der zending altoos nog meer en meer de zaak der gemeente wenschen te zien worden, mogen wij met dankbaarheid opmerken den vooruitgang der laatste jaren, getuige de toenemende belangstelling en de finantiële staat onzes Genootschaps. Wat ons ontbreekt, is een genoegzaam aantal van zulke jongelieden, van welke wij met grond den aanleg en de geschiktheid voor dergelijke zendelingen mogen verwachten. Broeders! dit is ons aller roeping, dat wij dezulken trachten te vinden en voorbereidend te vormen. Ja dit is onze roeping, dat wij nadenken over de middelen, om den stand van zendeling te doen klimmen in de schatting ook van het meer beschaafde gedeelte onzer gemeenten en jongelingschap.

Maar ook wanneer ons het voorregt te beurt viel, dat wij veel meerdere zendelingen konden afvaardigen, zou ons oog altijd moeten gevestigd blijven op eene methode van verbreiding des Evangelies, die reeds door de Apostelen gevolgd, uit den aard der zaak hare aanbeveling met zich brengende, in onze missie aanvankelijk schoone vruchten droeg, en op breedere schaal aangewend telkens rijkere vruchten belooft. Wij bedoelen de verbreiding des Christendoms door middel van bekeerde inlanders zelven, die aan de zendelingen door banden der christelijke dankbaarheid verbonden, van den beginne af in hen hunne meerderen erkennen en daardoor als van zelf zich onder het voor hen noodige toezigt en bestuur plaatsen. Zulken, door en door bekend met hunne volksgewoonten en zelven tot het licht gebragt uit de duisternis, waarin hunne landgenooten nog omtasten, zulken zijn de van God aangewezenen om het Christendom te verbreiden. Ons Genootschap heeft dit, vooral in de jongste jaren, meer en meer ingezien. Het heeft er in den laatsten tijd zijne aan-

dacht aan gegeven, om òf de opleiding van de reeds gebruikte onderwijzers, waaronder verscheidene medehelpers zijn, te verbeteren, òf den weg te banen tot het bekwamen derzulken, die 't zij als hulpzendelingen, 't zij als reizende evangelisten, in meer dadelijken zin verkondigers des Christendoms moeten worden. Zonder nu een oogenblik te loochenen, dat dit nog meer moet geschieden, gelijk dit blijken zal uit het voorstel aan het einde onzer beschouwingen, meenen wij nogtans enkele feiten te moeten mededeelen en herinneren, ter teregtwijzing van scheve beoordeelingen en half uitgesproken beschuldigingen van karigheid en flaauwheid. Van de circa *f* 20,000, die ons Genootschap uitgeeft aan scholen, enz., is een goed deel bestemd tot bezoldiging en opleiding van onderwijzers en medehelpers uit de inlanders. In de Minahassa zijn behalve één uitnemende hulpzendeling, ANGKOR, honderd inlandsche onderwijzers, die ofschoon hunne ontwikkeling nog veel te wenschen overlaat, toch ook godsdienstig onderwijs mededeelen en bij de openbare godsdienstoefening voorgaan. Tot hunne opleiding heeft Br. GRAAFLAND te Tanawangko eene kweekschool, wier bloei lang belemmerd werd door de ongezonde ligging zijner vroegere standplaats. Op Amboina heeft ROSKOTT eene school voor inlandsche onderwijzers; behalve 18 leerlingen, omringen hem meestentijds nog andere 18, die aspireren om te worden aangenomen. Deze onderwijzers vormt hij te gelijk zoo veel mogelijk tot voorgangers bij de godsdienstoefening. Gij weet, met welk eenen ijver JELLESMA te Môdjô-warnô zijne kweekschool bestuurt, bestaande uit 18 à 20 kweekelingen. Acht hunner, heeft hij reeds aan het hoofd van jeugdige gemeenten kunnen plaatsen; en enkelen heeft hij reeds uitgezonden als evangelisten in den omtrek. Zoo gebruikt HOEZOO in den omtrek van Samarang ook drie medehelpers. In 't kort, 200 inlanders zijn er reeds, die in eenige betrekking staan tot den arbeid onzer zendelingen. Vraagt gij waartoe deze opgave? Is het, om in ons eigen werk te roemen? Is het, om het te laten bij hetgeen gedaan wordt? Is het, om te beweren, dat ook maar het kleinste gedeelte dezer inlanders is, zooals wij ze hebben willen? Dit zij verre. Maar wij

meenen, dat men zich aan ondankbaarheid schuldig maakt, door, over ons Genootschap sprekende of schrijvende, van een en ander te zwijgen. Wij meenen, dat men den toestand van Oost-indië met de zwartste kleuren teekenende, deze lichtpunten niet moest voorbijzien. Maar vooral (en ziet daar, waarvoor wij al uwe aandacht vragen), wij meenen, dat het in de rigting, door ons Genootschap in de laatste tijden aan den gang der zaken gegeven, ligt om de opleiding en den arbeid van inlanders voor het Evangelie, te bevorderen en uit te breiden. Wij meenen, dat onze zendelingen moeten doordrongen worden, en dieper dan bij sommigen hunner nog het geval is, dat hun pligt en roeping is, om, ieder in hunnen kring, te ondersteunen wat ons Genootschap verder zou willen beraden of in 't werk stellen, om uit inlanders degelijke hulpzendelingen te vormen. Het Christendom moet in Oost-indië eene inheemsche plant worden.

Het is om een en ander, dat wij voorstellen het volgende besluit te nemen.

De Jaarvergadering, levendig doordrongen van den wensch, om de werkzaamheid van ons Genootschap in Oost-indië telkens meer uit te breiden; overtuigd dat dit behalve door den arbeid der zendelingen, moet geschieden door onder het opzigt van dezen staande inlandsche hulpzendelingen; in overweging nemende, deels dat daartoe eene hoogere ontwikkeling wordt vereischt, dan bij vele inlandsche onderwijzers en helpers wordt gevonden, deels de schoone vruchten, die de school van Jellesma en in de Minahassa de arbeid bepaaldelijk van Angkor droeg: – draagt aan de Maandvergadering op, om met ernst voort te gaan in de beraming en uitvoering van middelen ter opleiding van inlanders tot degelijke hulpzendelingen.

Wij eindigen ons rapport met den wensch, dat wij bij al onze beraadslagingen en beschouwingen ons laten besturen door den geest van waarheid en bedachtzaamheid, zoowel als door den geest der liefde en des ijvers. Bij het vele, dat nog te doen is, mogen wij niet voorbijzien, wat de Heer reeds door ons gedaan heeft. Geen geïdealiseerde voorstelling van het verledene, geen minachting van den dag der kleine dingen

geen vergeten der gelijkenis van den zuurdesem, die stil en krachtig, schoon ongezien, voortwerkt, leide ons op dwaalsporen. De zenuw onzer kracht, het vuur onzes ijvers, de leidsvrouw onzer liefde, en de besturing onzes gebeds zij de overtuiging, dat in het Koningrijk van God eene eeuwige waarheid blijft: Niet door kracht of geweld, maar door den Geest des Heeren zal 't geschieden.

Bijlage III.

Rapport van Ds. D. PIJZEL *ter Jaarvergadering van* 1855 *uitgebracht op de voorstellen van Ds.* HELDRING.

Werd er in uwe vergadering ooit een voorstel ter tafel gebragt, dat én om den bekenden ijver van den Voorsteller, én om den grond van het voorstel, én om zijn diep ingrijpen in den gang en de werkzaamheden van ons Genootschap, aanspraak had op hooge belangstelling en naauwlettende overweging, – dan voorzeker was dit het voorstel van onzen medebroeder HELDRING, dat gij in onze handen hebt gesteld, om uwe vergadering te dienen van consideratie en praeadvies. Ernstige en belangrijke uren zijn daaraan door ons gewijd. Wij gaan u den loop onzer beraadslagingen en de resultaten, tot welke zij hebben geleid, mededeelen.

Het voorstel komt in de hoofdzaak hierop neder:

»dat van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap alle vroeger door de Nederlandsche hervormde Kerk bezette, sedert verlaten posten, bezet worden, en tevens worde voorzien in de behoefte aan evangelieverkondigers op sommige der door het Nederlandsche zendelinggenootschap verlaten eilanden en dit door zoogenaamde christen-werklieden, Nederlanders of Duitschers in den geest der Gosznersche mission."

Hoogst welkom was het ons, dat de Maandvergadering, doordrongen van het gewigt der zaak, zelve reeds aan eene voorloopige Commissie uit haar midden had opgedragen deze zaak te overwegen en de Jaarvergadering daarin voor te lichten. Gij hebt haar rapport gehoord. Niet vreemd zal u

daarom onze betuiging zijn, dat wij ons verheugden, door haren belangrijken arbeid den weg voor ons gebaand te zien.

Naauwelijks echter waren onze discussien geopend, naar den grondslag van dat rapport, of het bleek, dat de bedoeling van den Voorsteller geheel anders was, dan de Maandvergadering, en wij allen met haar, gemeend hadden uit zijne woorden te moeten opmaken.

Wij hadden alleen gedacht aan christen-werklieden, zoo als de bedoelde mannen bij herhaling in het voorstel worden genoemd: – aan mannen dus, die hunnen handenarbeid of de bezigheid van hun beroep op de bedoelde posten zouden voortzetten, en daarbij tevens het werk der evangelieverkondiging in meer of minder uitgestrekten omvang op zich zouden nemen.

Niet alzoo was de meening van den geachten Voorsteller. Om u haar regt duidelijk te maken, moeten wij u den aard der Gosznersche mission, zoo als Br. Heldring ons dien op het standpunt van hare tegenwoordige ontwikkeling deed kennen, voor den geest stellen.

De mannen, die zich bij Goszner tot het werk zijner Mission aanmelden, worden door hem, na bekomen overtuiging van geschiktheid, in twee soorten verdeeld. Tot de eerste soort behooren de eigenlijk gezegde werklieden, die als zoodanig door hem worden uitgezonden, wier roeping het is, om, bij voortzetting van hunnen gewonen arbeid, door een christelijk voorbeeld en, waar het mogelijk is, door zamenspreken met de inlanders, eenen christelijken geest om zich heen op te wekken en te verspreiden. Tot de tweede soort behooren zij, in wie hij eene meerdere ontwikkeling en grooteren aanleg heeft leeren kennen. Deze worden door hem wel niet wetenschappelijk gevormd en opgeleid, maar toch gedurende korter of langer tijd, van één tot twee jaren, onder zijn toezigt geoefend, en daarop door hem, overeenkomstig de kerkelijke wetten zijns lands geordend, zoodat hun, met de prediking van het Evangelie, ook de bediening van Doop en Avondmaal wordt opgedragen. Zij worden dan door hem als eigenlijk gezegde Missionaren uitgezonden; terwijl het wen-

schelijk wordt geacht, dat ook zij nog door enkele uren van handenarbeid, zoo noodig, kunnen helpen bijdragen om in hunne tijdelijke behoeften te voorzien.

Goszner zelf was aanvankelijk alleen met de eerste soort, de eigenlijke werklieden, begonnen. Toen het hem later bleek, dat dit middel ter bereiking van zijn doel ongenoegzaam was, gelijk dit ook door Brauer, Hoffmann, Hahn, en anderen is aangetoond, heeft hij aan zijn plan die meerdere ontwikkeling gegeven, die de tweede soort, de eigenlijk gezegde Missionaren, in het leven heeft geroepen.

Br. Heldring deed ons nu als zijne meening kennen, dat hij niet de eerste, maar de tweede soort had bedoeld.

Wel wilde hij van zijn plan de eigenlijke christenwerklieden niet geheel afscheiden. Hij meende, dat de opneming ook van hen aan het zendingwerk groot nut zou kunnen aanbrengen. Maar met ons en de zoo even genoemde mannen instemmende, dat hunne uitzending alleen het doel niet kon bereiken, had hij maar bijzonder Goszner's geordende Missionaren bedoeld. Daarom ook alleen had hij gesproken van het bezetten van de verlaten posten. Zij waren het, die hij op die posten wilde gevestigd hebben. De anderen achtte onze broeder zelf met ons tot dat werk ongeschikt.

Onze broeder betreurde het met ons, dat hij door de formulering van zijn voorstel, waarin hij alleen van christenwerklieden sprak, onwillekeurig aanleiding tot dat misverstand had gegeven.

Gij gevoelt, Broeders! het geheele voorstel verkreeg nu eene andere gedaante. De mannen, door welke Br. Heldring de verlaten posten wilde bezetten, zouden nu alleen in zoo ver van onze zendelingen onderscheiden zijn, dat terwijl onze zendelingen gedurende minstens vier jaren eene zorgvuldige opleiding en vorming in ons zendelinghuis ontvangen, de zoogenaamde Gosnersche mannen niet slechts in veel korter tijd, maar ook op veel eenvoudiger en minder kostbare wijze, en minder wetenschappelijk tot het werk der zending worden opgekweekt.

Wij moesten dus aan onze overlegging eene andere rigting geven.

Evenwel, daar Br. HELDRING toch ook van de opneming der christen-werklieden, in de eigenlijke beteekenis van dien naam, bij onzen zendingarbeid veel nut verwachtte, meenden wij vooraf te moeten onderzoeken, of en in hoeverre de uitbreiding van onzen werkkring door hunne opneming al of niet wenschelijk ware te achten.

Zonder aarzelen moesten wij allen onze overtuiging uitspreken, dat als zulke werklieden, die bij grondige kennis van hun beroep tevens eenen echt vromen zin en christelijken geest paarden, zich konden verplaatsen in reeds gevestigde gemeenten onder de heidenen, waar zij onder het toezigt der zendelingen konden arbeiden, er dan, bij het naauw verband tusschen verstandelijke en geestelijke ontwikkeling, van hen veel goeds kon worden verwacht voor het groote doel dat wij beoogen; - mits zij zich dan alleen tot deze hunne betrekking bepaalden, en, zonder in te grijpen in het eigenlijke werk der zendelingen, alleen in zoo verre aan de evangelieverkondiging deel namen, als dit de heilige roeping is van elken waren christen, waar hij ook op aarde zijne woonplaats of zijnen werkkring heeft.

Wij achten het daarom wenschelijk, dat, waar zich daartoe eene goede gelegenheid aanbiedt, of waar de omstandigheden meer bijzonder daartoe mogten dringen, dit door ons niet uit het oog worde verloren. De opzettelijke bemoeijing echter met dit werk, zoodat wij het tot een afzonderlijk, voortdurend en bepaald gedeelte van onzen arbeid maken, om zulke werklieden op te sporen, meer of min op te leiden, uit te rusten en uit te zenden, - dit achten wij moeijelijk overeen te brengen met den geheelen aard en de inrigting van ons Genootschap. Dit zou, onzes inziens, eene geheel nieuwe rigting moeten geven aan onze handelwijze, die ons van zelf meer op een materieel terrein zou overbrengen, minder overeen komende met den geest van ons Genootschap. Daartoe durven wij niet adviseren.

Uit dien hoofde stelt uwe Commissie voor, dat uwe vergadering, ten opzigte van de eigenlijk gezegde christelijke werklieden het navolgende besluit neme:

»De Jaarvergadering acht de christen-werklieden ongeschikt

tot het bezetten van de verlaten posten in den Indischen Archipel. Zij wenscht evenwel op hen het oog gevestigd te houden, wanneer het mogt blijken, dat zij hier of daar nuttig zouden kunnen zijn voor de werkzaamheden en bedoelingen van het Genootschap."

Uwe Commissie is daarop overgegaan tot het overwegen van het voorstel van Br. HELDRING, opgevat in dien zin, waarin hij het nader had doen kennen, om namelijk de verlaten posten te bezetten door hen, die wij als de tweede soort der Goesnersche mannen hebben leeren kennen, - de zoodanigen namelijk, die, bij gunstigen aanleg en ontwikkeling, zonder eigenlijk gezegde wetenschappelijke vorming en opleiding, toch eenigermate, maar in veel korter tijd dan onze zendelingen, en op een eenvoudiger en minder kostbare wijze, tot het werk der zending zijn opgekweekt, en, vóór hunne afvaardiging, tot het geheele werk der evangeliebediening zijn geordend.

Het was met geheele instemming van ons aller gevoel en als uit ons aller hart gesproken, toen onze geachte Broeder gewaagde van de dringende behoefte aan meerderen arbeid en meer arbeiders in het heilige werk der zending. En bij zoo veel meer nog als ons van die dringende behoefte overtuigde, vonden wij met hem eenen nieuwen krachtigen aandrang in den overgang van zoo vele heidenen tot den Islam, waardoor zij van onbewuste tot bewuste en opzettelijke vijandschap tegen het Christendom worden gebragt. Die overgang toch breidt zich gaande weg verder uit op de nu verlaten posten; en terwijl daarbij de priesters of aanhangers van MOHAMMED de bevolking op eene naauw geloofbare wijze weten te fanatiseren, wordt er de uitbreiding der christelijke godsdienst niet slechts dubbel bezwarend gemaakt, maar ook het aldaar nog bestaande Christendom met geheele vernietiging bedreigd.

Innig is uwe Commissie overtuigd van de grootheid van dat gevaar, en niet minder diep, dan het onze, zal zeker ook u aller smartgevoel zijn, dat het aldaar tot dien staat van verachtering is gekomen: - een smartgevoel, dat ons de ernstige vraag uit het harte dringt: »Is er dan niets voor die ongelukkige bevolkingen te doen?"

Het behoeft dus wel naauwelijks meer te worden opgemerkt, dat ook wij ons van geheeler hart zouden verheugen, indien er aan onzen zendingarbeid nieuwe krachten konden worden toegevoegd, waardoor wij de bede niet langer onverhoord behoefden te laten, die vandaar tot ons komt: »Komt over en helpt ons!"

Het kan dus slechts de vraag zijn, of de aangewezen mannen door ons tot het bedoelde oogmerk geschikt konden worden geacht, en of hunne opneming in onzen arbeidskring raadzaam kan worden geoordeeld.

Uwe Commissie heeft die vraag met volkomen overtuiging ontkennend moeten beantwoorden.

Vele waren de bezwaren, die haar daartoe hebben gedrongen.

Al willen wij er niet met bijzondere kracht op drukken, toch meenen wij ook dit bezwaar niet te mogen verzwijgen, dat bij het nu reeds bestaand gebrek aan jongelingen in ons eigen vaderland, die zich tot het werk der zending aanbieden, ook waar zij geheel kosteloos in ons Zendelinghuis kunnen worden opgeleid, – het wel voornamelijk vreemdelingen of Duitschers zouden moeten zijn, die tot die betrekking worden aangenomen. En, zouden wij ook niet gaarne voor uitstekende vreemdelingen immer den toegang tot ons Zendelinghuis sluiten, toch zal het wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat het Nederlandsche zendelinggenootschap in de Nederlandsche O.-I. bezittingen liefst en boven alles geschikte nederlandsche zendelingen moet verlangen.

Een grooter bezwaar was voor uwe Commissie gelegen in de opleiding van zulke jongelingen of mannen. Waar en door wie zou die geschieden? In ons eigen Zendelinghuis? Er zou dan aldaar tweërlei opleiding moeten worden gegeven: – eene beperkte, en eene meer volledige. Maar, om niet te spreken van het gevaar, dat daaruit voor de kweekelingen zelven zou onstaan van onderlinge verwijdering en zelfverheffing aan de eene, en wangunst of een drukkend gevoel van minderheid aan de andere zijde: een gevaar, waarvan de verderfelijke gevolgen zich niet enkel tot den tijd hunner voorbereiding zouden bepalen; – hoe zouden voor hen de geschikte

onderwijzers gevonden worden, bij den grooten omvang van werkzaamheden, die nu reeds op de schouders dezer mannen rust? – Zal er dan hier eene nieuwe inrigting worden daargesteld, waarin zij afzonderlijk worden opgekweekt? Maar van waar, ook bij al het verblijdend toenemen onzer inkomsten, de aanzienlijke kosten daaraan verbonden? – De geachte Voorsteller spreekt niet slechts van Rotterdam, maar ook van Hemmen of Amsterdam. Eene van ons eigen Genootschap in geest en strekking geheel afgescheidene inrigting zal daartoe door u wel niet wenschelijk worden geacht. Bij particuliere personen dan? Maar hoe hoog wij de zoodanigen ook zouden willen schatten, en welke geschiktheid wij hun ook daartoe zouden willen toekennen, – al ware ook zelfs die taak voor eenen enkele niet te zwaar, – bij hun dagelijks mogelijk verlies zou het geheele werk der opleiding verbroken liggen of ten minste door bijna onoverkomelijke moeijelijkheden worden gedrukt.

Naauw daarmede verbonden was een ander bezwaar. Wij zelven kunnen de door ons af te vaardigen zendelingen naar onze kerkelijke wetten niet ordenen. Dat moet geschieden door de bij ons bekende Indische commissie, na een voorafgaand onderzoek. Zullen die slechts in beperkte mate opgeleide of ontwikkelde kweekelingen dat onderzoek doorstaan, en alzoo tot de predikdienst door haar worden toegelaten? Wij durven het niet gelooven. Gij zult het bezwarende daarvan erkennen bij de bewustheid, dat het Genootschap steeds is uitgegaan en moet blijven uitgaan van het beginsel om niets te doen, dat strijdig is met Kerk of Staat.

Zijn de genoemde bezwaren op zich zelven reeds groot genoeg, ook al kon uwe Commissie vrede hebben met de beperkte opleiding dier jongelingen of mannen, – haar grootst bezwaar ligt voornamelijk in die beperktheid zelve hunner opleiding. Zij acht hen daardoor voor het werk, dat hun zou moeten worden opgedragen, geheel ongeschikt.

Juist daarin, dat onder onze vroeger afgevaardigde zendelingen zoovelen waren, die op gelijk verlaagd standpunt van wetenschappelijke ontwikkeling en geheele vorming stonden,

meenen wij een der voornaamste oorzaken te moeten zien, dat het werk onzer zending nog geene meerdere vruchten heeft gedragen. Juist daaraan, al sluiten wij hier den laster van opzettelijke boosheid of verregaande ligtzinnigheid niet buiten, meenen wij het ook voor een groot gedeelte te moeten toeschrijven, dat er door reizigers zulke min gunstige of bepaaldelijk ongunstige berigten van onze zending en onze zendelingen zijn verbreid, die langen tijd zoovelen hebben teruggehouden van deel te nemen aan ons heilig werk.

Gaarne nemen wij de mogelijkheid aan, dat ook minder wetenschappelijk gevormde mannen genoegzame kennis van het Evangelie kunnen hebben, om het met vrucht en zegen aan anderen te verkondigen, – ofschoon ook wij uit de vroegere en latere geschiedenis van ons Genootschap de bewijzen gemakkelijk kunnen geven, hoe ligt zich met die mindere ontwikkeling en vorming een meer bekrompen geest in de opvatting en prediking van Evangelie en Christendom vereenigt. Maar al nemen wij die mogelijkheid aan, men vergete toch niet, dat de zendeling, vooral in onzen tijd, bij den geheel veranderden staat van zaken in Indië, door den aard zijner betrekking, noodwendig in zoovele bijzondere relatiën komt, die eene meerdere ontwikkeling van geest vereischen. Men vergete vooral één groote hoofdzaak niet. Het Evangelie moet aan de heidenen in hunne eigene taal worden gepredikt. Die taal, zelfs voor wetenschappelijk gevormde mannen dikwijls zoo moeijelijk om aan te leeren door haar eigenaardige en verschillende dialecten of taalvormen, – hoe zal zij genoegzaam worden gekend door die minder ontwikkelde mannen, aan wie alle eigenlijke taalstudie en alle hulpmiddelen tot deze geheel ontbreekt. Men meene toch niet, dat iemand, die genoeg Maleisch heeft aangeleerd, om zich op de kusten der eilanden verstaanbaar uit te drukken bij een onderhoud van het dagelijksche leven met Maleijer of Chinees, daarom ook in staat is, om aan de inlanders de abstracte waarheden van het Evangelie in hunne taal helder en verstaanbaar voor te stellen. Daartoe is óf meer voorafgaande veelzijdige ontwikkeling en grondige studie noodig, dan bij zulk eene gebrekkige opleiding

mogelijk is, óf een zeer langdurig verblijf in het vreemde land, om daardoor bij blijvende inspanning op eene genoegzame hoogte te komen.

Deze opmerking verkrijgt een zeer verhoogd gewigt, als wij voor oogen houden, wat eene dagelijks vernieuwde ervaring krachtig en duidelijk leert, dat, zal het werk der zending goede vruchten dragen, er dan op de inlanders door inlanders zelven moet worden gewerkt. Inlanders zelven, tot het Christendom toegebragt, moeten het Evangelie aan hunne heidensche landgenooten prediken, en hen voor het Christendom winnen. Zij hebben door hunne bekendheid met den geest, den aard, de taal en geheel het innerlijk leven van hun volk, daartoe oneindig meer geschiktheid dan de Europeaan, die in dit alles niet genoegzaam of althans niet dan na langdurige oefening kan doordringen. Getuige zij hier juist de door Br. Heldring met ons zoo gevreesde fanatieke invloed der mohammedanen op de heidenen.

Die zelfde weg is door ons Genootschap ingeslagen. En daarvan is het, dat wij nu reeds de schoonste vruchten inoogsten. Of waardoor heeft Riedel zoo gezegend gewerkt op zijn heerlijk Tondano? Ja, gewisselijk ook door zijn' persoonlijken invloed. Maar moest hij zelf getuigen, hij zou u zeggen: bovenal door de vorming van inlanders, die door hem tot medearbeiders opgekweekt, aan hunne landgenooten teruggaven, wat zij zelven van hem hadden ontvangen. Daardoor kon hij met zegen voortgaan en zich staande houden in zijn heilig werk, ook toen hij zelf door krankheid of toenemende gebreken van den ouderdom weinig of niet meer arbeiden kon. Van die gezegende vruchten kunnen met Riedel ook Roskott, Jellesma, van de Capellen en vele anderen getuigen.

Is dat alleen de ware weg, waarvan voortdurend iets goeds kan worden verwacht voor een Genootschap, dat, ook bij alle inspanning, toch altijd slechts over zeer beperkte krachten beschikken kan, dan valt het van zelf in het oog, hoe weinig daarvoor is te wachten van mannen, die zelven slechts tot geringere ontwikkeling zijn gekomen. Hoe zullen zij bij eigen beperkte opleiding en gebrekkige taalkennis in staat zijn, om

de inlanders tot bekwame evangeliepredikers op te leiden? Onwankelbaar wordt dan onze overtuiging, dat wij juist thans meer dan ooit behoefte hebben aan zorgvuldig gevormde en veelzijdig ontwikkelde zendelingen, die, al kunnen zij op den hun aangewezen post geplaatst, daar wel geen hope voeden, om zelven met hunne kleine krachten het geheele land in korten tijd voor hunnen grooten Zender te winnen, toch als wijze bouwmeesters het fundament weten te leggen, waarop hunne eigene werklieden het gebouw steeds hooger en hooger kunnen optrekken: – zendelingen, die, door het opkweeken en vormen van inlandsche bekeerden tot zelfstandige evangelieboden, mogen vertrouwen, dat hun arbeid, onder den zegen van God, weldra meer dan tien- of twintig- of dertigvoud zal vermeerderen, en dat zij daardoor meer vrucht op hunnen arbeid zullen aanschouwen, en de palen van hunnen werkkring oneindig veel spoediger zullen zien uitgezet, dan hun immer door de toevoeging van andere slechts gebrekkig of half ontwikkelde christenbroeders mogelijk wezen zou.

Dit is onze overtuiging, en tevens onze stille, maar schoone hope en verwachting, Broeders! Mogt desniettemin deze of gene uwer nog in den wensch van Br. Heldring deelen, om langs den door hem aangewezen weg ons Genootschap *iets groots* te zien ondernemen, waarvoor hij den tegenwoordigen tijd meer geschikt zou achten, of eene meer aanzienlijke en veel omvattende uitbreiding aan onzen arbeid te geven, waarvan sneller voortgang is te wachten voor de heilige zaak, die ons vereenigt, – dan moet uwe Commissie bescheidenlijk in bedenking geven, of ons Genootschap zich daartoe wel in waarheid geroepen kan achten. Ook in den zendingarbeid zijn wij tot zelfverloochening geroepen. En is, naar wij gisteren avond hoorden, *wachten* niet minder dan *werken* de roeping des zendelings, dit geldt voorzeker in geen mindere mate van hen, aan wie het bestuur van den zendingarbeid is opgedragen. Hoe vurig wij ook eene spoediger uitbreiding van het gezegende Godsrijk zouden verlangen, niet vertragende in onzen arbeid, moeten wij ons toch voegen in de wegen, waarin God de volken leidt, moeten wij bij de bewustheid van onze beperkte

krachten, niet meer op ons willen nemen, dan wij met wijze bedachtzaamheid vermogen, maar, bij getrouwheid en ijver, ook veel aan God overlaten, die komen en handelen zal op Zijnen tijd en naar Zijnen wijzen raad. Het Christendom is van den aanvang af en voortdurend meer door stillen en geregelden voortgang, dan door snelle en verrassende of grootsche ontwikkeling gekenmerkt geweest. Wenschelijk achten wij het, dat ook ons Genootschap dien weg der hoogste wijsheid volge. En hoe dan ook het treurig lot van zoovele millioenen natuurgenooten ons moge smarten, en hoe vurig wij zouden wenschen, dat lot door onze pogingen te verzachten, uwe Commissie althans zou huiverig zijn, om eenen nieuwen en veel omvattenden arbeid op te vatten, waartoe zij de krachten van het Genootschap evenmin berekend acht, als dat zij er goede vruchen van zou durven hopen.

Het is uit dien hoofde, Broeders! dat uwe Commissie uwe vergadering adviseert:

»Om het voorstel van Br. Helderine, ook in dien zin opgevat, waarin hij het bij nadere verklaring verlangt, niet aannemelijk te verklaren.

»1°. Omdat het Genootschap dan in zijn dienst zou nemen mannen, die verstoken zijn van die opleiding en ontwikkeling, die het tot bereiking van zijn doel volstrekt noodig acht;

»2°. en omdat, ook wanneer dit bezwaar mogt kunnen worden weggenomen, het Genootschap toch, door een dergelijk werk te aanvaarden, iets op zich zou nemen, dat én verwarring zou te weeg brengen in den regelmatigen gang zijner zaken, én zijne krachten in vele opzigten te boven gaat."

Uwe Commissie, Broeders! is uitvoerig geweest in de mededeeling van hare beschouwingen. Zij meende, dat het gewigt der zaak dit vorderde. En toch heeft zij ook hiermede haar laatste woord nog niet gesproken. Diep is zij doordrongen van het groot gewigt van den grond, die onzen geliefden Broeder Helderine de aanleiding tot zijn voorstel gegeven heeft. Het is de behoefte aan meerderen arbeid en meer arbeiders, waardoor behouden kan worden wat nog van het Christendom in onze Indische bezittingen is overgebleven, en waardoor

tevens dat Christendom verder in de ongelukkige Heidenwereld kan worden verbreid. Vurig wenscht uwe Commissie, dat in die behoefte worde voorzien op eene wijze, waarvan onder Gods zegen goede vruchten kunne worden verwacht, en die tevens onder het bereik ligt van onze krachten. Van geheeler harte spreekt zij daarom hier openlijk haren wensch uit, dat er meerdere jongelingen mogten worden gevonden, die uit ware liefde tot den Heer, zich in ons huis aan het heilige werk der zending komen wijden. Maar met niet minder aandrang ook herhaalt zij hare betuiging, dat zij onberekenbaar veel heil en zegen hoopt en verwacht van de meerdere ontwikkeling van het aanvankelijk reeds aangewende middel, om de Heidenen door hunne eigene land- en volksgenooten tot Christus te brengen. En het is daarom, dat zij ten slotte met volkomen eenstemmigheid en met groote belangstelling adviseert, dat uwe Vergadering gevolg geve aan het voorstel, door de Commissie uit de Maandvergadering in deze zaak aan het einde van haar rapport voorgedragen, en alzoo het volgende besluit neme:

»De Jaarvergadering, levendig doordrongen van den wensch, om de werkzaamheid van ons Genootschap in Oost-Indië telkens meer uit te breiden; overtuigd dat dit, behalve door den arbeid der zendelingen, moet geschieden door onder het opzigt van dezen staande inlandsche Hulpzendelingen; – in overweging nemende, deels dat daartoe eene hoogere ontwikkeling wordt vereischt, dan bij vele inlandsche helpers en onderwijzers wordt gevonden, deels de schoone vruchten, die uit de school van Jellesma zijn voortgekomen en die in de Minahassa de arbeid bepaaldelijk van Angkos droeg; – draagt aan de Maandvergadering op, om met ernst voort te gaan in de beraming en uitvoering van middelen ter opleiding van inlanders tot degelijke Hulpzendelingen."

Uwe Commissie eindigt haar rapport met de bede, dat Gods Geest ons allen ook hier in de waarheid moge leiden, opdat ook van deze onze beraadslagingen de vrucht zij verhaaste vervulling van den wensch, die ons allen niet slechts digt aan, maar diep in het harte ligt: Heer! Uw koningrijk kome!

Het oogpunt waaruit de Zending de niet-christelijke godsdiensten in Nederlandsch-Indië te beschouwen heeft.

Het is op het gebied der Zending van het grootste belang, dat men zich behoorlijk rekenschap weet te geven van de toestanden, die men aantreft bij de onderscheidene volken, tot welke men zich wendt om het Evangelie te verkondigen, het Godsrijk op aarde uit te breiden. Men heeft rekening te houden met de maatschappelijke toestanden, zoowel als met de godsdienstige. Zonder dat werkt men in den blinde, en hangt het van het toeval af, of men goed dan kwaad sticht, in zijne pogingen slaagt, dan wel zich onmogelijk maakt.

„Kwaad stichten, zich onmogelijk maken" is dat bestaanbaar met eene zuivere evangelie-verkondiging?

Ja, M. HH.! dat is mogelijk, en feitelijk bewezen.

Als een Zendeling op een' marktdag meent de menigte het Evangelie te kunnen prediken, deze hem ontwijkt, en hij ze vervolgt tot in winkels, zonder dat hij eenig gehoor krijgt, en eindelijk onder de beschimping van het volk de eenzaamheid dient op te zoeken, dan zie ik in hem geen' martelaar maar een' onhandigen dienaar zijns Meesters. Noch tijd, noch plaats, noch wijze van evangelisatie waren daar goed gekozen. Als een ander Zendeling eene danspartij wil gaan verstoren, door dáár het zondige en het Gode ongevallige van het dansen te gaan verkondigen en bekeering te prediken, maar daar wordt afgewezen met een: „Mijnheer! in de kerk zijt

gij meester, hier in mijn huis ben ik baas!" dan beklaag ik mijn' medebroeder niet over dat échec, maar beweer, dat het daar noch tijd noch plaats was, om zijne gemeenteleden tot zijn' wil te doen neigen. En als een ander Zendeling bij een fosso meent den heidenen met beter licht te moeten bedeelen, maar de afwijzing een' vorm aanneemt, ongewoon bij dit anders nederige, gedweeë volk; dan wordt het maar al te duidelijk, dat de tijd en gelegenheid voor evangelieprediking daar al zeer slecht gekozen waren. Als elders de Zendelingen zich beijveren om door het kwistig verspreiden van Bijbels, gedeelten des H. S. of tractaatjes de komst van het Godsrijk te bevorderen, dan acht ik, dat papierhandel en drukkerij het meeste voordeel hebben genoten van dien ijver, want het eigenlijk doel wordt niet bereikt.

M. HH.! Ik schroom niet om zelf, als Zendeling, die misgrepen in het werk der zending aan te wijzen. Ik weet, dat men op dit gebied nog veel heeft te leeren; maar ook, dat in menig opzigt op godsdienstig en intellectueel gebied in ons eigen vaderland soortgelijke aberraties zijn aan te toonen. Bovendien, gelukkig zijn verkeerdheden, als ik boven aanhaalde, bij de Zendelingen van ons Genootschap zeer zelden, en andere dergelijke nooit voorgekomen. Eindelijk zijn wij niet solidair verantwoordelijk voor hetgeen door enkelen wordt verrigt, of op het zendinggebied buiten onze vereeniging plaats vindt. Maar daarom past dan ook de veroordeeling van „met onmagt geslagen" te zijn, in dit opzigt zeker niet op de zending, zooals zij door ons wordt vertegenwoordigd.

Neen, in den letterlijken zin kan er in den regel geen sprake zijn van evangelie-verkondiging of prediking onder heidenen en mohammedanen; wel meest

van voorbereiden, opleiden, opvoeden tot het Christendom, van zaaijen in veelvuldigen zin en op velerlei gebied, met het doel om alles te doen zamenwerken tot de komst van het Godsrijk. En ook bij die methode kan men onmogelijk regels stellen, die men voor elk volk en bij elken godsdienstvorm, dien men aantreft, volgen kan. Eene andere wijze van werken dient men te kiezen voor den Javaan, eene andere voor den Sumatraan, Dajak of Boeginees, en eene andere voor de Alifoeren en andere volken, die nog op den laagsten trap van ontwikkeling staan; — en alweder: eenen anderen weg van toenadering moet men zoeken bij den mohammedaan, eenen anderen bij den heiden.

Evenmin als men eene staatsregeling kan ontwerpen, die voor alle hemelstreken passend is, evenmin als men bij opvoeding en onderwijs, behoudens algemeen toe te passen beginselen, voor alle volken dezelfde methode volgen kan, evenmin kan men voor de Zending eene algemeen geldende methode aanwijzen.

Daarom juist is het van groot belang de godsdiensten, elk afzonderlijk, uit het oogpunt der Zending te beschouwen, opdat men zich rekenschap kunne geven van de wijze, waarop men langs rationelen weg, d. i. in verband met het bestaan dier godsdiensten, dient te werken.

De voornaamste godsdiensten in Nederlandsch-indië zijn het Heidendom in zijne verschillende nuancen en het Islamisme. Wij kunnen in dit algemeen overzigt natuurlijk niet stil blijven staan bij het Hindoeisme, op Bali, of bij de Bedoeeis in de Preanger of bij het Heidendom op het Tĕnger-gebergte. Wij bespreken slechts in het algemeen de beide genoemde hoofdgodsdiensten.

Het Heidendom van den Oost-indischen archipel wordt, wat de hoogte van zijne ontwikkeling aangaat, al dadelijk

gekenmerkt en bepaald door de ontwikkeling der volken, bij wie wij dat waarnemen, in maatschappelijken zin. De intellectuele ontwikkeling van een volk is ook de standaard van zijne ontwikkeling op godsdienstig gebied: dezelfde schoone kunstgewrochten, die men op het gebied van beeldhouw- en bouwkunst vindt bij de Hindoes, vindt men ook in hunne wijsgeerige gedachtenuitingen en bespiegelingen op godsdienstig gebied; dezelfde armoede aan kunstzin en intellectuele ontwikkeling, die men aantreft bij de Papoea, geldt evenzeer voor die der gedachten en uitingen in godsdienstig opzigt. Ik noemde u de beide uitersten: het hoogste en het laagste standpunt van godsdienstige, zoowel als van maatschappelijke en intellectuele ontwikkeling onder de heidenen; daar tusschen liggen de nuancen in beiderlei opzigt.

Het Heidendom van den Nederlandsch-indischen archipel nadert nergens de hoogte van ontwikkeling van dat der Hindoes; de volken die het bezitten, staan allen op lager trap van maatschappelijke en intellectuele ontwikkeling, en enkelen dalen zelfs beneden het peil van eigenlijk gezegde ontwikkeling; en zoo is het ook met hun' godsdienst gesteld.

Van daar dan ook, dat men onder die volken geen boeken of geschriften vindt, die tot leiddraad strekken van hunne godsdienstige onwikkeling, al hebben zij ook enkele aanteekeningen of bepalingen voor den ritus.

Evenmin is er onder al de heidensche volken van den Nederlandsch-indischen archipel eene enkele persoonlijkheid aan te wijzen, die van magtigen invloed is geweest op het volk, en daardoor den stempel van zijn leven en werken op den volksgeest heeft afgedrukt. Wel zijn hier en daar sporen van enkelen, die eene of andere hervorming bragten in den godsdienstigen zin huns

volks, of ook offers of andere vormen instelden, zooals wij onder de Alifoeren der Minahassa Warere en Muntuïntu kunnen noemen; maar behalve die enkele teekenen van regtstreeksehen invloed op het invoeren van uiterlijke vormen, moet men de ontwikkeling der godsdienstige ideën meer toeschrijven aan het volksgenie, voor zoover dat woord hier van toepassing mag zijn, of wil men liever, aan het voortwerken en de uitingen der volksgedachten op godsdienstig gebied.

Daardoor is bij de meest ontwikkelde volken van den Oost-indischen archipel ontstaan eene min of meer uitgewerkte en in-een-sluitende godenleer, van polytheïstisch karakter, met enkele gegevens voor een oorspronkelijk bestaan hebbend monotheïsme. Daarbij vindt men dan ook aanwijzingen voor de vereering dier goden, zich uitsprekende in gebeden, soms van treffenden inhoud, wel eenvoudig, maar toch niet zonder poëtischen gloed. Verder het brengen van offers tot dank voor goede oogsten, en het afsmeeken van hulp tegen ziekten en ongevallen, en het afwenden van rampen.

Bij onderzoek naar het karakter dier offers bevindt men, dat die goden zeer menschelijk gedacht, en dus gediend worden van spijs en drank, die altijd worden toegediend in de vormen, die bij het volk meest gewoon en gezocht zijn. Over het al of niet aanvaarden en gebruiken van het aangeboden offer door de goden bekommert men zich volstrekt niet, en de huis- of wouddieren doen er zich aan te goed.

Omtrent de eigenschappen, het karakter en de werkzaamheden der goden vindt men meest noties en opzettelijke aanwijzingen in de legenden en in sommige zangen bij de offerfeesten in gebruik.

In die legenden en zangen en spreekwoorden en

raadsels dier volken is ook de schat van de zedekunde des volks neergelegd, die ons soms in verrukking brengt door de zuivere zedelijke strekking, bij eenvoudigen, maar dichterlijken vorm. Schifting van edel en min edel gehalte is er niet; maar men krijgt een beeld van het volkskarakter en eene aanwijzing van de ontwikkeling van het denken, zoowel als van het gevoel dier volken, en van hun' aanleg tot verdere ontwikkeling in een en ander.

Het natuurleven dier volken treedt veelal duidelijk te voorschijn; bij de meesten echter reeds door bepaalde zeden en gewoonten tot betamelijke vormen gebragt, die veel van het aanstootelijke voor ons Westerlingen verliezen, als men in de inlandsche zamenleving goed is doorgedrongen.

Bij de volken, die nog op lager trap staan, als de zwervende vischers, straks als het hun lijkt veroveraars, of ook de wilde stammen, die nog geen geregelde maatschappij vormen, staat ook het godsdienstig bewustzijn veel lager, en vindt men alleen in enkele talismans en fetischen en absurde bijgeloovigheden sporen van een donker gevoel omtrent iets hoogers of magtigs buiten hen, de sporen van godsdienst in den laagsten vorm terug. De Badjo's, afkomstig van de Wadjoreezen op de Westkust van Celebes, en nu hier dan daar langs de kusten of op eilandjes hun verblijf houdende, alsmede sommige stammen die tot de Papoea behooren, moeten onder de laatsten gerekend worden.

De laatstgenoemden kunnen voor de zending nog niet in aanmerking komen, en doet men het, dan is het met verspilling van kostelijke krachten, en met voorbijgang van andere volken of stammen of eilanders, die reeds op veel hoogeren trap van maatschappelijke ontwikkeling staan, en bij wie men wegens de betere voorwaarden,

als het bestaan, eener gevestigde maatschappij met bepaalde zeden en gewoonten en tevens meer ontwikkeling van behoeften aan godsdienst, veel meer kans op welslagen heeft. Zulke gevestigde maatschappelijke inrigting bij zuiver heidensche volken, is het schoonste en vruchtbaarste terrein voor de Zending. Zoo was de Minahassa; zoo had Bolaängmongondou kunnen zijn; zoo is het landschap Posso in de bogt van Tomini, en zoo zijn enkele stammen op Almaheira, Ceram, Borneo en Sumatra, waar het Islamisme nog niet is doorgedrongen.

Van eigenlijk gezegd fanatisme vindt men onder die volken niets, tenzij men het opwekt door provocatie. Zij zullen u bij hunne offers en feesten welwillend, zelfs met voorkomendheid ontvangen, en u zelfs uitnoodigen deel te nemen aan hunne feestelijke maaltijden. Zij kunnen zich geen voorstelling vormen, dat men daartegen eenig bezwaar zou kunnen hebben. Maar in dergelijke stemming van vrijzinnige tolerantie moet dan ook de Zendeling onder hen verkeeren. Begint hij met in een of ander opzigt tegenzin of afkeer te toonen, doet hij gevoelen, dat er eene klove is tusschen hem en de bevolking, dan werpt hij zelf een' scheidsmuur op, en de heidenen zullen leeren hun eigen terrein te bewaken en te verdedigen. Dan ontstaat er strijd, en de pogingen der Zending om tot haar doel te geraken, zullen met veel meer bezwaren te kampen hebben, dan langs vreedzamen, rationelen weg. Als een Zendeling in die offerfeesten duivelsdienst ziet, en het godsdienstig geloof der heidenen voor leeringen van den Booze verklaart, dan maakt hij zichzelven aanvankelijk onmogelijk, en is zelf oorzaak dat hij een' langen, moeijelijken strijd zal hebben, waarbij hij onnoodig zichzelven en anderen martelt, en eindelijk ligt kan bezwijken.

Het was een groote fout toen WULFRAN aan den Frieschen koning RADBOUD het bekende antwoord gaf, op eene zoo wélgemeende en belangrijke vraag. En evenzoo was het verkeerd dat ELLIOT tot een Indiaansch opperhoofd sprekende, de legenden zijner voorvaderen bestempelde met den naam van ingevingen des duivels. Beiden WULFRAN en ELLIOT bedierven hun eigen werk.

Maar het is niet de Zending als zoodanig, die daarvoor aansprakelijk is. PAULUS, de groote heidenapostel handelde anders, en zijne verlichte volgelingen op het zendingveld doen niet als dezulken, en daarom mag dan ook de zending in dien geest opgevat niet veroordeeld worden, als met „onmagt geslagen" te zijn.

De Zending, opgevat in de gezonde beteekenis, gaat van andere beginselen uit. Wat zij aan godsdienst of godsdienstige uitingen vindt bij de heidensche volken, zijn haar bewijzen, dat „God zich ook aan die volken niet onbetuigd gelaten heeft," en dat al die sporen van godsdienstzin de bewijzen zijn, dat de heidenen zoeken, of zij God ook tasten en vinden mogten.

Daarom wekt zij geen' strijd, maar zoekt naar aanrakingspunten voor der heidenen godsdienstig geloof met onze christelijke overtuiging; zij knoopt daaraan haar onderwijs of prediking vast, zonder eigenlijk gezegd godsdienstig onderwijs of prediking in optima forma; zij bouwt daarop voort; laat wat strijd zou kunnen uitlokken, verstandig rusten, vormt zoo het godsdienstig denken, en leidt het godsdienstig streven.

De Zending beschouwe die heidensche godsdiensten ook als de vrucht van het godsdienstig denken en streven der volken; zij wete eerbied daarvoor te koesteren, en de spranken van waarheid en geregtigheid te waardeeren, die daar als parelen en diamanten verscholen

liggen tusschen allerlei onnutte en onoogelijke omwindselen. Zij zijn voor haar de aanrakingspunten, die zij bezigt tot uitgangspunten bij haar streven om de volken tot Christus te brengen.

Het is hier de plaats niet om dit nader uit een te zetten. Voorbeelden van een en ander zouden ons te ver voeren, omdat men zich bij elk volk dient te voegen naar den eigenaardigen toestand, in karakter, in huiselijke en maatschappelijke verhoudingen, naar meer of minder ontwikkeling, enz.

De eigenlijke zendingmethode onder die volken moet zich geheel en al uitdrukken en in haar streven doen kennen, als opvoeding en nog eens opvoeding, van den aanvang der werkzaamheden tot de vorming van de christengemeente, ja nog lang gedurende haar gevestigd bestaan als zoodanig.

Hoe dit aan te leggen, kan ik hier slechts aanstippen.

In de eerste plaats behoort de Zendeling onder het volk te leven, dat nog in eene andere beteekenis dient te worden opgevat, dan onder het volk te wonen. Hij moet zich daartoe meester maken van de taal, de eigen taal des volks, en het niet eene vreemde taal opdringen, tot zijn gemak welligt, maar tot schade van het werk. De studie der taal zal hem doen binnendringen in de gedachtenwereld des volks, en is hem van onberekenbaar nut om hem den-weg tot het verstand en het hart des volks te toonen en te banen.

Hij moet grondige kennis krijgen van het maatschappelijk en huiselijk leven des volks door dagelijkschen omgang. In hunne huizen, op den akker, in het bosch moet hij te huis zijn, in lief en leed moet hij de vriend van allen worden; bij ziekte en dood, bij geboorte en huwelijk, overal moet men hem deel zien

nemen, voor zoover volkszeden en gewoonten dat medebrengen, even gelijk ook zijn huis voor het volk ten allen tijde toegankelijk moet zijn. Ook hij bouwt en werkt, ook hij legt plantsoen aan, zij het slechts om mede te doen; kortom hij leeft het volksleven in zekeren zin mede . . . . Welnu, ziet gij daar niet tal van gelegenheden tot zaaijen; wordt niet des zendelings leven zelf eene opvoedende kracht te midden des volks?

Als de tijd er rijp voor is, stichte hij scholen voor de jeugd, maar zorge, dat zijn onderwijs geheel paedagogisch zij, overeenkomstig de natuur en den aanleg, en met het oog op de werkelijke behoeften des volks. De misslag van overdrijving en eenzijdig streven in intellectuele rigting vermijde hij, om meer oog te hebben voor de practische waarde van het onderwijs en de behoeften des volks. Niet alleen het oog worde geoefend, maar ook de hand, om daardoor den grondslag te leggen voor de industrieele ontwikkeling des volks.

Hij toone, dat de materieele belangen des volks hem ter harte gaan, en ga vóór om, zooveel in zijn vermogen is, die te bevorderen. Dat kennis van handenarbeid hierbij grooten dienst kan doen, zal duidelijk zijn. Die practische ervarenheid maakte JOHN WILLIAMS en menig ander Zendeling groot in de oogen des volks, en gaf hun een zedelijk overwigt, dat voor de goede leiding, en het bevorderen der volkswelvaart van grooten invloed was. Kortom, de zendeling zij volksman in de beste beteekenis des woords: een OBERLIN in de heidenwereld.

Eindelijk kweeke hij pépiniaires voor beschaving en Christendom in zijn eigen huis, – jongelieden van beiderlei kunne, onder leiding van hem en zijne vrouw, om hen later in de plaats zijner inwoning of in andere plaatsen als een lichtverspreidend element te doen medewerken aan het groote doel, dat hij zelf beoogt.

Naar spoedige gemeentevorming heeft hij niet te trachten. Zijn streven moet niet zijn door de gemeente tot het Christendom, maar veeleer door het Christendom tot de gemeente.

En de dogmatiek?

Wel, M. HH.! laat ons dat schrikbeeld van de veroordeeling der zending goed in oogenschouw nemen.

De eerste Zendelingen der Minahassa, de grondleggers van het groote werk, dat daar is tot stand gekomen, waren allen piëtisten vom Hause aus, en met hart en ziel het piëtisme toegedaan, dat zich niet uitte in doode vormen, maar in werkdadig godsdienstig leven. SPENER, FRANCKE, SCHADE en JAENICKE waren hunne mannen. Hunne dogmatiek was bovendien de Luthersch-orthodoxe, zooals deze vijftig jaren geleden in Duitschland den boventoon had. Met minder voordeelige gegevens zou men meenen al niet te kunnen werken op het zendingveld! Stelt u gerust, M. HH.! In de praktijk gingen de hoekige kanten van hunne dogmatiek spoedig verloren, want bij intuitie, zoo niet ook door gezonde redenering, begrepen zij daarmede niets te kunnen uitrigten, evenmin als een Zendeling van moderne rigting iets kan doen met zijne philosophie en kritiek.

Of zij dan alle dogmatiek ter zijde lieten? Och neen! De 12 artt. des geloofs bevatten reeds dogmatiek te over om dat te kunnen veronderstellen, en die artikelen waren bij het onderwijs in godsdienstwaarheden – in de catechisatie – tot grondslag gelegd. Maar bij dat alles was het eene gelukkige inconsequentie, dat bij al dat onderwijs niet de eigenlijke dogmatiek, maar de vorming tot een Gode welgevallig, christelijk leven den boventoon behield, en de vorming van gemeenten en later hare ontwikkeling mogen gezegd worden niet te zijn ontstaan

ter oorzake of door middel van de dogmatiek, maar niettegenstaande hare aanwezigheid, meest door de persoonlijkheid der Zendelingen. Trouwens men bepaalde zich meest tot de hoofdzaken, en die worden in mindere of meerdere mate door iederen Zendeling nog behandeld op zijne wijze, terwijl de praktische toepassing op het leven bij allen de hoofdtoon en strekking blijft. Maar meest van alles wordt Jezus den volke voorgesteld in zijn leven, en werken, en leeren; en daarin vinden allen onwillekeurig het voornaamste bestanddeel van wat zij als godsdienst-onderwijs aan het volk meenen te moeten brengen.

Omtrent het Islamisme uit het oogpunt der zending beschouwd, moet ik met meer voorzigtigheid en voorbehoud mijn gevoelen mededeelen. Toch wil ik mij aan die taak niet onttrekken.

Het Islamisme is u in zijn' oorsprong en wezen en verbreiding bekend. Ik heb dus slechts te spreken over den Islam in den Nederlandsch-indischen archipel.

Over het geheel is de Islam in den Oost-indischen archipel van veel minder gehalte, dan op het vaste land van Azië. Wel heeft men ook in den Archipel den koran, maar niet zoo algemeen, en hij wordt nog minder verstaan. Bovendien is het Islamisme op Java vermengd met oud-heidensche en hindoesche elementen, en op Celebes, Borneo en Sumatra met de heidensche overblijfsels van den vroegeren godsdienst dier volken. Wel kennen de mohammedanen van den Archipel den naam van MOHAMMED, en vereert men hem als profeet, maar van zijn leven en werken is daar weinig bekend – uitgezonderd bij enkelen – en zijne persoonlijkheid is dus bij hun godsdienstig leven van weinig of geen' invloed. De

godsdienst zelf is dan ook slechts een vormendienst, zoo veel of zoo weinig men de eischen van den Islam kent, hoewel daaromtrent nog zeer veel verschil bestaat, en men op Java minder ijver vindt dan alleen bij de hadji's, santri's en modin's en hunne omgeving, terwijl men op Sumatra, vooral door den ijver der Wahhabieten meer godsdienstijver aantreft, die zelfs wel kan overslaan tot zelotisme. Celebes en Borneo houden in dit opzigt zoo ongeveer het midden.

En toch heeft men met het Islamisme te rekenen, als met een' wereldgodsdienst met historischen grondslag; met een' profeet, die hoog in eere is, die, naar de stellige overtuiging van zijne aanhangers, goddelijke openbaringen had, en Gods wil heeft nedergelegd in het boek der boeken, den koran. Het heeft wijders, zijnen eigenen tempel, het huis Gods bij uitnemendheid, de kaba, en zijne heilige plaatsen met verpligte bedevaarten; zijne heilige dagen en vaste-tijden; zijne priesters en zijn ritueel, — kortom, men heeft te doen met eenen georganiseerden godsdienst, die in zich de elementen bevat voor een langdurig voortbestaan, en de kracht om propagande te maken. En dewijl de verdere verbreiding van den Islam wordt geacht een der uitnemendste godsddienstpligten te zijn, is de priester en de hadji voortdurend werkzaam om daaraan gevolg te geven, en werkt de aanraking met belijders en voorgangers van eenen anderen propagerenden godsdienst bij hen ligt fanatisme op.

Een heerschend verschijnsel bij het Islamisme in den Indischen Archipel is de massa van absurd bijgeloof, dat zich op ieder gebied des dagelijkschen levens, overal, en in de grilligste vormen voordoet. Het is eene rapsodie van islamsche en heidensche voorstellingen

van al wat geheimzinnigs te denken is omtrent geesten, goede en kwade, onbekende krachten bij mensch of dier of plant: het een al dwazer dan het ander Van daar dan ook de vreemdsoortigste meeningen, en voorstellingen van de werkzaamheden van geheimzinnige magten, het vertrouwen op ngelmoes, talismans, heilige plaatsen, of voorwerpen, waaraan wonderkrachten worden toegeschreven, enz.

Nu moge men van ons standpunt gezien dat bijgeloof niet rekenen te behooren tot den godsdienst als integrerend deel, maar eenvoudig eene vrucht noemen van den geestesarbeid van den mensch om het onbekende te verklaren op het gebied van natuurverschijnselen of van het leven met zijne ziekten, zijnen zonderlingen, schijnbaar toevalligen zamenloop van omstandigheden, enz., het is niettemin zeker, dat het volk al zijn bijgeloof assimileert met den godsdienst, dien het belijdt. Dit geschiedt evenwel niet langs den weg van redeneering maar eenvoudig door dat alles met den godsdienst tot het gebied van het geheimzinnige te brengen, en als zoodanig te vereeren en te vreezen.

Voor de zending komt het overigens tamelijk op hetzelfde neder, welke beteekenis men aan dat bijgeloof hecht. Het op eenigerlei wijze regtstreeks aan te tasten, is zeker een grove misslag, omdat de inlander zou meenen, dat men raakte, aan wat hem heilig is, wat hij tot zijn' godsdienst rekent. De zending heeft in dit geval slechts bedacht te zijn om licht te brengen, het licht dat door eene gezonde beschouwing der natuur en hare wetten verspreid wordt. Tegenspraak zou strijd veroorzaken, en strijd zou fanatisme opwekken. Daarmede wint men niets, en maakt zich en zijne pogingen ter verbreiding van het Christendom onmogelijk.

Ook hier past aan de zending het standpunt om het Islamisme te waardeeren in het vele, dat daarin schoon en goed en zuiver godsdienstig gedacht en geleerd wordt. Er mag geen sprake zijn van duivelsche leeringen of vervalsching van wat bij Israelieten of Christenen zuiver bestond; het is niet met zulke doeleinden ontstaan. Evenmin past het, MOHAMMED te beschouwen als een' valschen profeet, of ook maar op min eerbiedige wijze over hem te spreken; terwijl de koran dient erkend te worden als eene bron van Gods kennis en als wegwijzer voor den godsdienst.

De zendeling heeft in het Islamisme slechts de aanrakingspunten op te zoeken, die in onderscheiden opzigt voor de hand liggen. Hij moet de hoofdwaarheden, in dén koran nedergelegd, weten te waardeeren, en den mohammedaan juist daar weten te leiden tot zuiver godsdienstige begrippen. God, de eenige Waarachtige, de Almagtige, de Schepper en Onderhouder van alles, de Bestuurder onzer lotgevallen, de Barmhartige, de Algoede; — 's menschen lot en leven in zijne hand houdende; de Heilige, die het kwade niet wil, en de zonde haat .... zietdaar slechts enkele punten van aanraking genoemd. Volgen: het gebed, weldoen aan ongelukkigen, matigheid, geregtigheid, enz.

Wel zal de zendeling even als PAULUS op den Areopagus, meermalen voorzigtig de bestaande voorstellingen hebben te wijzigen, maar de toon van waardeering van wat in MOHAMMEDS leer schoon en goed is, moet bij dat alles tot grondtoon dienen, terwijl zooveel mogelijk alles vermeden worde wat aanleiding zou kunnen geven tot strijd. Ook hier moet zich dus de methode bepalen tot opleiding tot het Christendom, langs den weg van verstandige, geleidelijke opvoeding. De middelen daartoe

zijn: persoonlijke omgang van den zendeling met het volk; opleiding van het opkomend geslacht door een degelijk onderwijs op de school, waarbij men vooral ook lette op de maatschappelijke en godsdienstige behoeften des volks; en, eindelijk, afzondering der gemeenteleden van de overige corrupte, inlandsche maatschappij, met hare opiumkitten en bordeelen, hare veelwijverij, en dronkenschap, haar bedrog en spel, hare priesters en hadjis, die allen te zamen het volk gedrukt houden onder eenen magtigen invloed, om het naar gelieven te beheerschen, en van elke verandering ten goede af te houden. Môdjô-warnô, de stichting van JELLESMA, op Oost-Java, levert het bewijs, dat langs dien weg evangelisatie op Java mogelijk is; en JANSZ en POENSEN hebben hiervoor nadrukkelijk hunne stem doen hooren, hoewel tot heden geen hulp opdaagde, om hen langs dien weg behulpzaam te zijn. De jongere JANSZ heeft het stoute plan opgevat, zelf eene proef te nemen, hoewel hem tot heden de middelen ontbreken. Wil men voor Java werkelijk iets doen, dan bevordere men daar de evangelisatie door kolonisatie en landontginning. (1)

Julij, 1881. N. GRAAFLAND

(1) Zie over dit onderwerp: »Mededeelingen" D. XX blz. 1 en v.v. (*Red.*)

Geen bevoorrechting maar recht. (1)

Eerstdaags zal weder eene conferentie van Zendelingen op Java bijeenkomen. Als belangstellende in de zending en haar voorstaande, moge ik openlijk, zeker in naam ook van anderen, den wensch uitspreken, dat deze conferentie niet ontaarde in een exegetisch en theologisch dispuut, maar zich beperke tot het praktische gebied; dat de Zendelingen door de mededeeling van hunne persoonlijke ervaringen, bouwstoffen aanbrengen tot de wetenschap der zending en zoo elkander voorlichten.

Dat zij, onder andere, ook tot onderlinge overeenstemming, voor zoo veel het verschil van hun arbeidsveld dit toelaat, trachten te komen omtrent hetgeen van de Regeering met het oog op hun' arbeid, kan en mag worden gewenscht, en dat zij deze wenschen formuleeren.

Het zij mij veroorloofd hier niet alleen dezen wensch uit te spreken, maar om zijne vervulling in de hand te werken, ook in herinnering te brengen, al zij het ook niet met volle instemming, het belangrijke stuk „Over de uitbreiding van het Christendom in Nederlandsch Indië" van den redacteur van het Indisch Vaderland, in zijn blad van 16 Maart j.l., eindigende met deze treffende verklaring: „Zonder medewerking der evangelisatie achten wij het geld

(1) Dit artikel werd oorspronkelijk opgenomen in het Soerabajasch Handelsblad, van 27 Juli, 1881 en ons met eenige verbeteringen, naar wij vermoeden door den Schrijver, toegezonden. Gaarne verleenen wij daaraan eene plaats in ons Tijdschrift. R.

aan het inlandsch onderwijs besteed voor een goed deel weggeworpen."

De zending, al wordt zij ook meer en meer erkend als eene macht waarmede gerekend moet worden, (zulks geschiedde immers ook onlangs in dit blad?), is er niet aan gewoon, zoo warm te worden aanbevolen in de bescherming en de hulp der Regeering, als in het genoemde stuk geschiedt. Hoe ook met de Zending ingenomen, komt hetgeen daarin gewenscht wordt, mij zelfs al te beschermend, te begunstigend voor. Niet omdat zij begunstiging onwaardig zou wezen, maar omdat ik vrees, dat ze haar niet ten goede zou komen. Immers het is maar al te waar, dat Christendom en Zending zeer ondankbare protégés zijn. Hoe meer men ze vertroetelt, des te slechter worden zij. Laat ze liever strijden en worstelen. Voor de Zending daarom geen bevoorrechting der inlandsche christenen, maar recht. Volstrekt geen de minste handlichting met de wetten in het belang der inlandsche christenen. 't Zou eene premie op de toetreding zijn, en voedsel geven aan min zuivere bedoelingen. Laat de bepalingen van het strafwetboek hen evenzeer treffen als hunne islamietische landgenooten. Wil men de gelegenheid openstellen tot afkoop der heerediensten, men doe dit dan voor allen gelijkelijk. De christen-Javanen, die ijveriger en zuiniger zijn dan de anderen, zullen er toch van zelf het meest door gebaat worden.

Geen afzonderlijke rechtspraak voor de inlandsche christenen, volgens europeesche wetgeving in politie en strafzaken, noch ook in de meeste onderwerpen van het burgerlijk recht. Maar in de eerste plaats regeling van de eedsaflegging voor de inlandsche christenen, zoodat deze niet tegen hun geloof strijdt; en in de tweede

plaats de mogelijkheid, dat de Regenten en de inlandsche Hoofden in het algemeen, ook zij, die in de landraden zitting hebben, christenen kunnen zijn.

Tegen het eerste zal wel geen bezwaar bestaan. Het is alleen nog niet geregeld. 't Is over het hoofd gezien. Tegen het tweede zal men aanvoeren: „Dat is in strijd met den Koran, volgens welken Kerk en Staat één zijn, en dus al de Hoofden met het volste recht nevens hun prijaji-tenue ook het priesterkleed dragen; – in strijd met art. 124 van het reglement op het beleid der Regeering van Nederlandsch-indië. De mahomedaansche priesters zouden in het regentschap van een' christen-regent niet aan zijn oppertoezicht onderworpen zijn, volgens de bepaling in dat artikel, en zulk een oppertoezicht is toch noodig."

Ik zal die opmerking niet onjuist noemen. Integendeel. Maar daarom inzonderheid acht ik het noodig, dat de overtuiging doordringt, dat deze bepaling van het regeeringsreglement omtrent de mahomedaansche eenheid van Staat en Kerk, de Regeering er toe voert, om tegen wil en dank de inlandsche bevolking van Java en de eilanden, met eene overwegende mahomedaansche bevolking, te besturen in eenen niet met de scheiding van Kerk en Staat overeenkomenden, het Islamisme bevorderenden en de Zending belemmerenden geest. Zal tegenover de evangelisatie eene waarlijk onzijdige en haar niet bestrijdende wijze van bestuur gevolgd kunnen worden, dan dienen de laatste woorden van art. 124 te vervallen en moet de Regeering doen uitkomen, dat zij, in geval van overgang tot het Christendom, de Hoofden niet zal straffen met verlies van hun ambt of fnuiking van vooruitzicht op verbetering hunner ambtelijke positie. Zou een christenregent niet tegen mogelijke woelingen van alle gezindten kunnen waken?

Voert de zendeling-conferentie tot een bond, dat deze dan steeds die verandering in de bestuurswijze als noodzakelijk voor den bloei der Evangelisatie, als gevorderd door de vrijheid van godsdienstige belijdenis bepleite, tot dat zij verkregen zij, en intusschen van de Regeering verwerve eene dringende aanschrijving aan zijne besturende europeesche ambtenaren om – welke ook hun persoonlijk oordeel over godsdienst en Evangelisatie zij – die godsdienstvrijheid te eerbiedigen en te beschermen. (1) Die eerbiediging en bescherming wordt niet verleend, wanneer genoemde ambtenaren den overgang van inlanders tot het Christendom bespottelijk zoeken voor te stellen, en geschiedt dit in tegenwoordigheid van of tegenover inlandsche Hoofden, dan heeft dit voor die Hoofden, allicht de beteekenis, dat het Gouvernement, der Evangelisatie bepaald ongenegen is . . . ?

Die eerbiediging en bescherming wordt onthouden, wanneer een besturend ambtenaar, die zijn europeesch personeel, door des Zondags het bureau te sluiten, den rustdag gunt, maar als 't ware opzettelijk op dien dag op tournée gaat, ook naar christengemeenten, om daar de koffietuinen te inspecteeren, de keuze van een dessahoofd te leiden, of iets anders te doen, wat de menschen in het deelnemen aan de godsdienstoefening belemmert, en toch even goed op een' anderen dag had kunnen geschieden; terwijl zij soms meer sympathie voor den Islam aan den dag leggen, door o. a. ongevraagd op de inlandsche school des Vrijdags vrij af te geven.

Geen bevoorrechting maar recht voor de Zending vragende, acht ik, dat de bij Staatsblad 1874, No. 99

(1) Hoezeer ik het overigens met den geachten Schrijver eens ben, zoo moet ik hierin van hem verschillen. Het ligt niet op den weg van zendelingen, allerminst van een' zendelingenbond zich tot de Regeering te wenden in zaken van Bestuur. H.

toegekende subsidie aan bijzondere inlandsche scholen niet aan de zendingscholen mag onthouden worden, daar die scholen voor mahomedaansche en christen-inlanders gelijkelijk openstaan. Is het niet of de Regeering door de latere verklaring, dat zendingscholen van de subsidie aan particuliere inlandsche scholen te verleenen, verstoken blijven, daardoor uitdrukkelijk wil doen uitkomen: medewerking van alle particulieren, welke dan ook, is ons welkom, mits de particulier maar geen zendeling zij. Het Britsch-indische gouvernement handelt in deze onpartijdiger. Terwijl het onderwijs in de scholen der engelsche zendelingen wellicht eene meer kerkelijke en godsdienstige kleur heeft dan in de hier door de zendelingen voor de geheele bevolking toegankelijk gemaakte scholen, genieten in Britsch-indië al de zendingscholen ondersteuning van den Staat.

Wordt door ons voor de zendingscholen gelijke subsidieering gewenscht als van al de andere inlandsche scholen door particulieren opgericht –, op grond, dat het Gouvernement aan controleurs en civiele gezaghebbers, soms, in tijden van epidemieën, ook ook aan landheeren, medicijnen verstrekt ten behoeve der inlandsche bevolking, acht ik, dat aan de zendelingen, die, althans sommigen hunner, zooals de uitgezondenen door het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam en de Doopsgezinde vereeniging, eene bepaalde opleiding ontvingen met het oog op de hulp aan zieken te bewijzen, onder toezicht van den meest nabij zijnden civielen geneesheer, mede de meest gebruikelijke medicijnen van gouvernementswege moesten worden verstrekt.

Het Gouvernement, dat, bedrieg ik mij niet, onlangs een' zendeling eene gratificatie schonk voor op zijn verzoek door dezen verleende geneeskundige hulp, zal den zen-

delingen het verleenen daarvan niet willen bemoeilijken noch verbieden. Dit niet doende, komt het mij voor, dat het belang der inlanders, diep in de binnenlanden nabij zendingposten wonende, eischt, dat de zendelingen in dezen hunnen bijstand, niet door de kosten der medicijnen beperkt worden. De op eene hoofdplaats, waar een civiel geneesheer gevestigd is, wonende zendelingen zouden voor deze hulp niet in aanmerking behoeven te komen.

Eischt de rechtvaardigheid, dat voorzien worde in de regeling van den rechterlijken eed door de christen-inlanders voor den landraad af te leggen, niet minder noodig is eene goede regeling van de huwelijksvoltrekking tusschen christen-inlanders, de gevolgen van dat huwelijk en zijne mogelijke ontbinding, benevens eene regeling van het erfrecht. Ik bedoel hierbij bepaald voor de christen Javanen, – voor de Molukken en Menado is dit immers reeds geregeld? – en voor die op Sumatra en Borneo. Hoe spoediger deze zaken goed geregeld worden, hoe minder gevaar dat moeilijkheden uit het toenemen van het getal inlandsche christenen ontstaan.

Met onwelwillendheid, met onverschilligheid mag de zending niet worden behandeld door een, – ik zeg thans niet christelijken Staat, – maar eene westersche niet mahomedaansche mogendheid; al ware het maar alleen daarom niet, dat de zending de heerschappij van dien Staat steunt. In Engelsch-indië hebben de zendelingen meermalen opstanden voorkomen. In de streken, waar zij den meesten invloed uitoefenen, wordt de gehechtheid der inlanders aan de Regeering versterkt.

Tijdens den grooten britsch-indischen opstand, in 1857, bleven de districten, waar de zendelingen werkten, rustig. Zoo ook zijn de Alfoeren in de bijna christelijke Minahassa geheel op de hand van het Gouvernement. De

trouw der amboneesche soldaten is bekend. De christelijke Bataks steunden bij de Toba-onlusten onze troepen. Valt er eens iets op Java voor, dan zal het hier evenzeer blijken, dat het Bestuur op de javaansche christenen zal kunnen rekenen. Niets verbroedert meer, dan eenheid van godsdienst en eenheid van belangen. Niet alleen eene rechtvaardige maar ook eene verstandige staatkunde schrijft dus voor, de uitbreiding van het Christendom niet alleen niet tegen te werken, maar ook mogelijk te maken. Bevoorrechting zou het in ons oog tegenwerken, evenzeer als onthouding van recht het tegenwerkt.

Men twijfelt er wel eens aan, of het Gouvernement door zijn onderwijs de bevolking wezenlijk vooruit zal brengen. Ook de Heer ENKLAAR VAN GUMBRICKE, getuige het aangehaalde slotwoord van zijn artikel, loopt er niet hoog meê weg. Wat ons betreft, ik hoorde er over klagen, dat het onderwijs door opgeblazen individuen in discrediet wordt gebracht, en dat het gevoel van zedelijkheid er niet hooger door werd gestemd; dat zij ook, die aan de kweekscholen zijn uitgezonderd, van eenige meerdere liefde tot orde geen gunstige bewijzen gaven.

Ik meen, dat er veel van aan is; maar ik heb ook de gelegenheid gehad om de goede zijde van het Gouvernementsonderwijs te leeren kennen; het moge al niet vormen, dat het ontwikkelt, dat het ambitieuse jongens en knappe mannen kweekt, is niet te wêerspreken.

Of die allen onze vrienden worden? is eene andere vraag. Het is bekend, dat vooral de devote mahomedaansche inlanders ons voor kafirs houden, en ons als zoodanig een diepe verachting toedragen. De Lôndò's zijn hun een gruwel. Een constant verschijnsel is het ook, dat de meest ontwikkelde islamitiesche Javaan, die zelfs in manieren en wijze van doen bijna als een Europeaan leeft, de sterkste anti-

hollandsche en de krachtigste arabische en mahomedaansche sympathiën heeft; dat hij met de hem steeds innig bevriende Arabieren en hun' aanhang, het meest voelt, dat het einddoel van ons optreden hier zijn moet: geheele zedelijke en staatkundige overmacht. Van daar dien ingekankerden haat.

Opvoeding, vorming des harten, is nog iets anders dan Aufklärung, dan het aanbrengen van veel kennis. Egoïsme heeft gewonnen in kracht, door meerdere slimheid en sluwheid, door het gescherpt denkvermogen. Maar grootmoedigheid, gehechtheid, dankbaarheid, toewijding zijn niet gewekt. Urbaniteit is nog geen generositeit, geen noblesse, geen humaniteit. In welk opzicht zijn de beschaafde Turken en Egyptenaren ons nader gekomen? Onrein is de Frank hun steeds gebleven. De volkerenmassa, die de europeesche overmacht niet willen, worden tot haat tegen de christen-volken opgezet door hoofden en drijvers, die den Islam bezigen als middel tot opzweeping en aanhitsing tegen de ongeloovigen. De uitbreiding van het Christendom onder deze volkeren breekt de macht dier drijvers en tegenstanders van den europeeschen invloed. Een staat van westersche overheerschers, de Islam bevorderend, verwekt zich stellig daardoor gevaren.

Moet hij dan de Evangelisatie in bescherming nemen? Neen! Hij vorme geen rijst-christenen. Maar hij belemmere niet den overgang der inlanders tot het Christendom door zijn regeeringsbeleid, regele ook hunne rechten en betrekkingen evenzeer als deze voor hunne islamietische landgenooten geregeld zijn, en onthoude niet aan de zendelingen de hulp, die aan andere particulieren verleend wordt, wanneer deze zich aan den inlander laten gelegen liggen.

SOERABAIA, 25 Juli, 1881.

Dr. A. H. CH. VAN LEEUWEN.

MEDEDEELINGEN

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

ZES EN TWINTIGSTE JAARGANG.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WYT & ZONEN.
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1882.

INHOUD.

Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

Bladz.

Naar en op de Pasar, door C. POENSEN . . . . . 1.
De inlandsche christengemeenten op de Ambonsche eilanden, door F. W. G. KEMMANN, Predikant te Amboina. 31.
Id. (*Vervolg*). . . . . 243.
Uit het koloniaal verslag van 1881. (Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid) . . . . . 55.
Tiang-dèrèa, door J. KREEMER . . . . . 123.
De Meisjes-, kost- en dagschool, te Tomohon (Minahassa), Verslag van de Commissie van Toezicht . . . . . 154.
Eene fosso, te Raänan, in het Koemelemboeaaische (Minahassa), door J. BODDÉ . . . . . 235.
De christelijke zending in de residentie Timor, door W. M. DONSELAAR . . . . . 269.
Djôkô-Kĕndil, door J. KREEMER. . . . . 339.
Wat is tot hiertoe van wege het Genootschap verricht tot het openen eener zending in Bolaäng-Mongondou? door J. C. NEURDENBURG . . . . . 354.

Algemeene Land- en Volkenkunde.

„India in 1880" en „Men and events of my time in India." Twee werken van Sir RICHARD TEMPLE, door J. C. NEURDENBURG . . . . . 154.

Dagboeken, Verslagen en brieven uit de Zending.

Pĕniwen, door J. KREEMER . . . . . 72.
Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1881 . . . . . 290.

Bladz.
Statistieke opgaven van het aantal gedoopten, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1881 . . . . . 311.
Staat der genootschapsscholen in de Minahassa, op ult°. December, 1881 . . . . . 317.
Verslag mijner verrichtingen en bevindingen, over het jaar 1881, door J. KRUIJT, te Môdjô-warnô . . . . 380.
Staten van de gemeenten, scholen en zieken, in den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô. (1881). . 401.
Staat der gemeenten in Kediri-Madioen, op ult°. 1881, door C. POENSEN . . . . . 406.

De Zendingwetenschap.

Bijgeloof, door C. POENSEN . . . . . 80.
Bijgeloof. – Godsdienst, door J. C. NEURDENBURG. . . 116.
Evangelieprediking voor heidenen. (Eene voorlezing), door N. GRAAFLAND . . . . . 174.
Het Bijgeloof in zijn ontstaan, zijnen voortgang en zijne versteening, met een enkel woord over zijne genezing, door J. C. NEURDENBURG . . . . . 199.
Actenstukken in betrekking tot de geschiedenis der zending in de Nederlandsche koloniën, door J. C. NEURDENBURG. 322.
Id. (*Vervolg*). . . . . 407.
Eene opmerking van JOHN COLERIDGE PATTESON, over Taal, door J. C. N. . . . . 338.

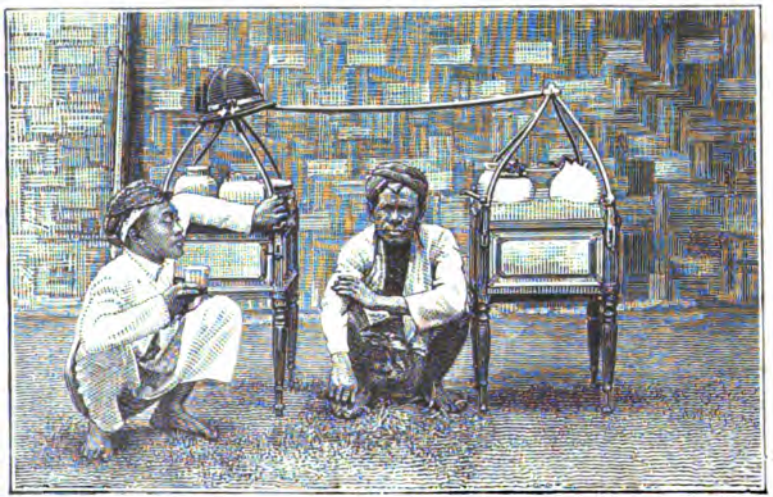

No. 1. (*Zie* **Med. XXVI**, *blz.* 17.) — **Naar eene photographie van ALEXIS DAVIDS, te Soerabaja.**

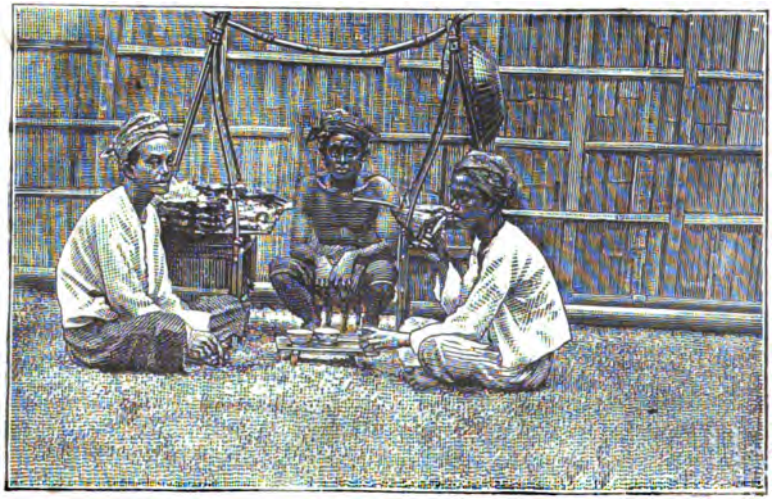

No. 2. (*Zie* Med. XXVI, *blz.* 18.) — Naar eene photographie van ALEXIS DAVIDS, te Soerabaja.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Naar en op de Pasar.

Het door geheel den Archipel bekende woord pasar is in het Javaansch een ngoko-vorm, waarvan het krômô pĕkĕn is, en beteekent: (maar wie weet dit nog niet?) bazaar, (dit woord werd vroeger vooral in den officieelen stijl der Regeering gebruikt), markt, marktplaats, marktdag. En van hoe groote beteekenis de pasar in het leven van alle ingezetenen is, kan ook wel daaruit afgeleid worden, dat onder Europeanen niet dan zeer zeldzaam — zoo ooit — gesproken wordt van de markt. Als een Europeaan pas twee woorden Maleisch of Javaansch verstaat, dan is zeker één van die twee het woord pasar. Wij zullen dan ook in dit schrijven het spraakgebruik volgen, en steeds van de pasar spreken.

Of wij daarmeê dan nu tevens willen te kennen geven, dat de pasar iets anders is dan onze markt? Of wel dat zij iets eigenaardigs bezit, dat haar van onze markt kenmerkend onderscheidt? Wij zouden deze vraag met ja en met neen kunnen beantwoorden. Ja, in zooverre de bezoekers, en voor het grootste deel de handels- of koopwaren, benevens de wijze van koopen en verkoopen, naar den aard des lands en des volks noodwendig onderscheiden moeten zijn van die der europeesche markt. Neen, in zooverre de pasar eenvoudig eene plaats is, waar gekocht en verkocht wordt, en waar dan ook een groot deel

van hen die verkoopen, nu juist niet allen een bedrijf daarvan maken, en het koopen en verkoopen een enkele maal wel eenvoudig ruilhandel wordt.

Zie eens welk een stroom van menschen ter pasar gaat! Voor het europeesche gezin gaat in den regel des morgens vroeg het kokki - d.i. het kokje! Deze benaming teekent! Tot onze keukenmeid brengt de europeesche wereld het hier niet; zij stelt zich met het kokki tevreden, en deze lieve benaming wordt ook aan den man gegeven, die deze betrekking wel eens vervult, hoewel men in het gesprek over hem dan ook wel van den kok zal spreken. Dat klinkt! - Kokki dan gaat 's morgens vroeg met zoo en zooveel geld van haar Mijnheer of Mevrouw naar de pasar, om daar alle mogelijke culinaire benoodigdheden in de eerste plaats, doch ook wel andere dingen, ook wel iets voor zichzelve tevens, te gaan koopen. Wij zullen er ons niet aan wagen, te beschrijven, hoeveel en wat kokki voor het meêgekregen geld, natuurlijk verschillende naar de financieele krachten en de behoeften van het huisgezin waarin kokki dient, van de pasar t'huis brengt; wij zullen als algemeen bekend aannemen, dat alle kokki's onder de algemeene verdenking liggen, dat zij, de eene meer de andere minder, maar toch allen een zeker deel van het pasar-geld ten eigen behoeve behouden of gebruiken. Dit mag intusschen niemand al te zeer verwonderen, daar het zulk een licht verklaarbaar gevolg is, zoowel van de onbekendheid van Mevrouw met hetgeen op de pasar te koop en voor hoeveel het te koop is, als van de geaardheid van kokki, voor wie geld zulk een begeerd en verleidelijk artikel is, daar zij in den regel aan geldgebrek lijdende is. Die dagelijksche gang van kokki naar de pasar is haar dan ook nooit onaangenaam of lastig; integendeel: afgescheiden

van het stoffelijk voordeel, dat zij daarmeê weet te behalen, is het gaan naar de pasar tevens voor haar eene zeer welkome gelegenheid om hare familie in het voorbijgaan te bezoeken, of hare kennissen en vakgenooten te ontmoeten. Dat zij daardoor wel eens wat langer uitblijft, dan strikt noodig is, spreekt van zelf; doch zij weet honderd verontschuldigingen aan te voeren, zoodat het ten laatste blijkt, dat zij niet alleen onmogelijk vroeger kon t'huis komen, maar zich zelfs gehaast en hard geloopen heeft. Om deze en andere redenen zal Mevrouw wel het een en ander aan de deur van een' rondgaanden koopman of koopvrouw koopen, vooral kippen, en wat meer van dien aard zij. Kokki helpt daar dan ook wel bij, vooral als de koopman of koopvrouw het brabbel-maleisch van Mevrouw nog niet machtig is; doch in haar hart houdt zij zeker niet van dat zelfkoopen, tenzij de koopman een bekende van haar is, in welk geval de zaak verandert. Dat desniettemin de minder-gefortuneerde onder de europeesche bevolking zelve veel koopt, en ook wel zelve met haar kokki naar de pasar gaat, spreekt van zelf. Men staat zeker al zeer laag, als men er niet eens een kokki op kan nahouden. Maar ook eene enkele hooger geplaatste Mevrouw gaat wel eens op een' zoogenaamden pasar-dag naar de pasar, en doet daar dan grootere inkoopen, hetgeen haar altijd voordeeliger uitkomt, en kokki's dagelijkschen gang naar de pasar van minder beteekenis, ja, voor een enkele maal dan wel eens niet zoo volstrekt noodig maakt. En Mevrouw zal te liever zelve nu en dan naar de pasar gaan, wijl zij daardoor niet alleen beter te weten komt wat er op de pasar te koop is, en tegen welken prijs, maar tevens er eene uitspanning van maakt, alzoo zij daar goede kennissen ontmoet.

Op een groote pasar in of nabij de steden kan men dus reeds vaststellen, een groot aantal inlandsche personen in hunne qualiteit van kokki te zullen ontmoeten, en tevens eene enkele europeesche ingezetene. Maar op diezelfde pasar, en vooral op andere verder van de steden verwijderd, zal men voor het grooter deel inlandsche kampoeng- of desa-vrouwen ontmoeten, mannen in veel minder aantal, en deze laatsten als opkoopers en verkoopers, benevens een zeker aantal Chineezen, die op de meeste pasars een belangrijk, zoo niet het voornaamste en belangrijkste deel der opkoopers en handelaren uitmaken, althans wat de waarde hunner handelsartikelen en hunnen geldomzet betreft. Ook Maleijers en Arabieren worden op sommige pasars gezien. In het kort: op pasar-dagen vinden wij vele natiën en tongen in een zeer groot aantal, op de pasar vertegenwoordigd, zoodat men elkander verdringt, en hier en daar op elkaâr gepakt staat, waardoor een geruisch en gebrom, (tĕmawon zegt terecht de Javaan) van duizenden stemmen en geluiden gehoord worden, die reeds op eenigen afstand de aanwezigheid der pasar doen kennen. Bovendien kenmerkt zich de omgeving van de pasar door de afschuwelijke vermenging van allerlei geuren, waarbij in den eenen hoek de reuk van visch en vleesch in rauwen en allerlei anderen vorm, in den anderen die van allerlei soorten van vruchten, en elders die van allerlei soorten van bloemen de overheerschende is. Als men nu daarbij nog bedenkt, dat niet alle pasars – vooral in den Westmoeson - even rein zijn, vooral niet in de nabijheid van visch-, vleesch- en vruchten-handelaars; als men weet, dat er van allerlei, soms vrij morsige lui te vinden zijn, dan schijnt de bewering voor weinig tegenspraak vatbaar, dat een pasar-bezoek voor een' niet-belanghebbende al

zeer weinig uitlokkends kan hebben. Natuurlijk is het nog het beste gesteld op die gedeelten der pasar, waar allerlei artikelen van europeesche, chineesche of inlandsche industrie, zoo als manufacturen, gebatiqte of gedrukte kaïn's, saroeng's, enz., ijzer- en koperwaren, wapens, galanteriën, of dergelijke artikelen, verkocht worden. En zoo heeft men dan wel pasars, inzonderheid in hoofdsteden als Soerabaja, die voor een zeer groot gedeelte door kooplieden in dergelijke artikelen in beslag worden genomen, en daardoor zelfs eene zekere reputatie hebben verkregen.

Hoofdsteden, zooals Soerabaja bijv., hebben meerdere pasars, door bepaalde benamingen van elkander onderscheiden; en bij VALENTIJN, Oud- en Nieuw- Oost-Indiën, kan men vinden welke pasars er in zijn' tijd te Batavia gevonden werden. Eene daarvan heette de „Gauwdiefsmarkt", omdat men daar veel gestolen goed te koop vond.

Niet iedere desa heeft een pasar, maar hier en daar wordt een pasar aangetroffen, als middenpunt van eenige daar rondom heen gelegen desa's. De plaats van zoodanige pasars wordt door het Bestuur bepaald. Eenmaal in de vijf dagen wordt op deze pasars gehandeld; dat heet dan de pasardag. Een enkele koopman of koopvrouw met een waroeng, inzonderheid met eene kleine uitstalling van eet- en snoepwaren of benoodigdheden voor het rooken of betelkauwen, van olie, of met een tafeltje met garen, naalden, knoopen, gespen, spiegeltjes, enz., mag daar dagelijks zitten; of wel eenige mannen mogen er, vooral des middags, met eenige vrachten gras gezien worden, het eigenlijke marktdag-houden geschiedt maar ééns in de vijf dagen. En deze pasardag is dan, zoowel in het belang der handelaren, die van de eene naar de andere pasar trekken, als der desa-lieden in het algemeen, zoodanig in verband met dien van anderen in den omtrek

bepaald, dat men meermalen vijf pasars in een' zeer wijden kring kan aanwijzen, die achtereenvolgens op Lĕgi, Païng, Pon, Wagé en Kliwon, markt houden. (1) Dan ziet men reeds des morgens vroeg, als langs de stralen van een' kolossalen cirkel, van alle kanten de desa-bewoners naar de pasar, als het middenpunt, stroomen. Die wat ver komen, gaan reeds bij nacht, om drie, vier uur, van huis, vooral als zij een' meer of minder zwaren last koopwaren te dragen hebben. Het voorkomen dier lui verraadt, dat zij zich nog niet gebaad hebben, en zonder eenig toilet te maken, zoo maar van huis zijn gegaan. De mannen hebben dan een korte broek aan, de bĕbĕd (2) hebben zij als een dik koord om het midden geslingerd, hun buisje hangt over de pikoelan (draagstok over den schouder). Het voorkomen der vrouwen, die in een sterke, grove slendang (lange smalle doek) (3) een vracht op den rug sjouwen, is soms waarlijk treurig. Hare kleeding is morsig, oud en versleten; en als zij daar dan hijgende, bezweet, met het lichaam voorover gebogen, zoo snel mogelijk voortgaan, krijgt men medelijden met deze leden van het schoone geslacht. Soms behoeven zij echter hare vracht niet eens tot de pasar te torschen. Als het de tijd des jaars daarvoor is, staan op de viersprongen der binnenwegen of nabij een wachthuis (gĕrdoe), dat altijd aan het einde van eenen weg staat, Chineezen met eene lange (slaap)muts op het hoofd, de desalui, die tabak of witte rijst bij zich hebben, op te wachten. Des nachts te vier uur zijn deze daar reeds

(1) Zie »Mededeelingen", Deel XXIII, bladz. 234, e. v.

(2) Zie over de kleeding der Javanen wat POENSEN leverde in dit Tijdschrift, Deel XX, bladz. 257, e. v., over de bĕbĕd, meer bepaaldelijk bladz. 395, e. v. *Red.*

(3) Zie »Mededeelingen" D. XX, bladz. 377, e. v. *Red.*

met hun tjikar (kar), unster, en langen linnen zak met geld, vooral kopergeld over den schouder hangende, te vinden. Kunnen zij het omtrent den prijs met den Chineees eens worden, en weegt deze redelijk, of wil men hem niet door steenen of vuil goed, binnen in een groot pak tabak gestopt, bedriegen, dan hebben de verkoopers reeds lang vóór dat de dag aanbreekt hun geld in handen, en gaan verder al of niet naar de pasar. Wij waren wel eens getuigen van eene harde, ruwe woordenwisseling tusschen zoodanigen Chinees en eenige desalui; hetzij omdat hij hun pak tabak losmaakte en er dan te weinig geld voor geven wilde, of wel omdat het binnenste van het pak van dien aard was, dat het aan bedrog deed denken. Op deze wijze komt echter eene groote hoeveelheid tabak of witte rijst in het bezit der Chineezen, die deze weêr in het groot verhandelen; menig pak krossok (1) komt op de europeesche markt, dat alzoo, bij nachtelijk duister op een' binnenweg van de inlandsche bevolking gekocht werd. Tegen zeven, acht uur ongeveer is gewoonlijk voor deze Chineezen het handelen reeds afgeloopen. Maar omstreeks dezen tijd komen de andere, meer nabijwonende pasar-bezoekers opzetten. Onder hen zijn vele, vooral jongere vrouwen, die er zich blijkbaar door het dragen van een mooie slendang, en helder baadje met veel knoopen, knoppen in de ooren, en ringen aan de vingers, geheel op aangekleed hebben; heur zwart haar glimt van olie, en is met zorg opgemaakt. De echtgenoot, of wel een man, die bij de familie in dienst is, komt dan wel achter haar aan met een paar manden witte rijst, kadělé (soort peulvrucht), katjang (andere soort peulvrucht), vruchten, of iets dergelijks, aan een bam-

(1) Onder krossok verstaat men afval van tabaksbladeren, in den handel bekend onder den naam van shrubs. Het woord ontbreekt in die beteekenis in de javaansche woordenboeken. *Red.*

boelat (pikoelan) over den schouder. Zoo ziet men des morgens al zeer vroeg een groot aantal bezoekers op de pasar. Tusschen zeven en elf uur ongeveer heerscht daar dan de grootste drukte; doch des middags vindt men nog vele bewijzen, dat het dien dag pasardag is. Gedurende de volgende vier dagen is dan de pasar zoo goed als verlaten en stil; doch diezelfde drukte herhaalt zich dan op eene andere in den omtrek.

Men begrijpt, hoe deze instelling invloed moet oefenen op het desa-leven; hoe men, als het ware, bij pasars gaat leven, daar de vrouw des huizes noodzakelijk op zijn minst ééns in de vijf dagen de pasar dient te bezoeken, om de noodige inkoopen voor het huishouden te doen. In groote steden vindt men natuurlijk dagelijks de pasar vol drukte en beweging; doch ook deze staan desniettemin toch zeer merkbaar onder den invloed dezer tijdsverdeeling en marktdag-bepaling. En deze instelling van een' vijfdaagschen marktdag is zeker van zeer ouden datum. De benaming pasar zelve – volgens het Lexicon van perzischen oorsprong, in welke taal het bâzâr luidt – wijst daar misschien reeds op; evenals de bepaling van den vijfdaagschen marktdag zelven, en dat dan naar de volgorde der polynesische vijf dagen Lĕgi, Païng, Pon, Wagé, en Kliwon. En zoo kan men dan begrijpen, dat in het gewone leven de vijfdaagsche week pasar heet, en men spreekt van sapasar, rong-pasar, enz. z. v. a. één week, twee weken; d. w. z. 1×5 dagen, 2×5 dagen, enz. Zoo zegt men: sa-pasar-'ing-pĕnganten, voor: de week (van 5 dagen) na de echtvereeniging; of: barĕng-sa-pasar-'ing-tĕmoené, voor: een week (op den vijfden dag) na de echtvereeniging. En verder: nja-pasar-'i, voor: voor iets of iemand na ééne week (na vijf dagen) eene offerande doen,

bijv. van een kind als het vijf dagen oud geworden is; alle voorbeelden, ook in het Lexicon te vinden. Zoo zegt men ook, dat iemand, bijv. terug moet komen na een, twee of meer pasars; en als iets vijf dagen na iets anders plaats heeft, bepaalt men dit door te spreken van peṇḍaq-'ing-dinané. Zeven pasars noemt men: sĕlapan-dina; en daarvan spreekt men veel meer dan van 40 dagen; ja, die veertigdaagsche bepaling noemt men zelfs wel sĕlapan-dinô, daarmeê toonende, de beteekenis van het woord sĕlapan niet te kennen; of wel niet gewoon te zijn te rekenen bij veertig dagen; in ieder geval, dat de berekening van 7×5 dagen, sĕlapan-dinô, ouder is, en meer gevestigd onder de bevolking, dan die bij veertig dagen.

Dat de wijze van bestuur dezer landen, zoowel door de Oost-Indische Compagnie, als later door het Nederl. Indisch Gouvernement, meêgewerkt heeft om deze echt inlandsche denkbeelden en gewoonten in stand te doen blijven en te bevestigen, is gemakkelijk in te zien. Het is bekend, dat de Oost-indische Compagnie zich met dergelijke zaken, als die betreffende de tijdrekening der inlanders en de bepaling van pasardagen, eenvoudig niet bemoeide; en moest ook al het rechtstreeksch bestuur, belangrijken invloed op den toestand der inlanders, ook die der binnenlanden, oefenen, toch onthield het zich zooveel mogelijk van alles wat in strijd met inlandsche denkbeelden en gewoonten was, en liet die onaangeroerd, hielp die zelfs direct wel in stand houden, waar zulks niet in strijd was met de regeeringsbeginselen of belangen des Bestuurs. Eerst dáár waar deze laatsten in aanmerking kwamen, en het bijv. belangen van fiscalen aard of de politie gold, trad het Bestuur direct handelend op; doch ook dan nog meestal met groote behoedzaamheid.

Toch schijnt het, dat de Regeering nu en dan misschien wel een' stap verder had kunnen gaan. Of zou het bijv. zoo gewaagd zijn geweest, als zij een besluit had uitgevaardigd, waarbij het houden van pasar op Zondag verboden werd? Immers is voor de Regeering de Zondag een rustdag; en inderdaad een ieder in dienst van het Gouvernement is des Zondags vrij van ambtsbezigheden, voor zoover zulks maar mogelijk is. Hindoes en Arabieren zouden, als zij de macht daartoe bezaten, in het belang der handhaving en verbreiding van hunnen godsdienst, zulk een besluit ongetwijfeld wel hebben genomen; waarom niet de Nederlandsche regeering evenzoo, om de genoemde en ook andere redenen? Vreest men wellicht voor verstoring van de bestaande orde en den geregelden gang van zaken?

Inderdaad, het verbod om op Zondag pasar te houden zou met geen enkel godsdienstig belang der inlanders in strijd zijn of dat kwetsen; al zeer spoedig zou dergelijke regeling tot gewoonte, zegge adat, zijn geworden; en. . . de christelijke zondag-viering, inzonderheid de morgen-godsdienstoefening der inlandsche christengemeenten, zou er zeer door gebaat worden. Edoch! hoeveel dienst- en ander werk wordt er door Europeanen niet vrijwillig zelfs op Zondag verricht, waardoor de inlander zeker niet op het denkbeeld wordt gebracht, dat de zondag-viering ook eene godsdienstige beteekenis voor christenen kan hebben! (1)

(1) De maarschalk DAENDELS haalde zijne pen wel door een artikel der geschreven wet van MOHAMMED, en schafte bij besluit van 4 April 1809 alle verminkende straffen af, hoe diep geworteld zij ook in de zeden des volks mochten zijn. »Het Britsch tusschenbestuur heeft dat beginsel behouden, en het behoeft nauwelijks gezegd, dat ook het herstelde Nederlandsche gezag het handhaafde. Men bedriege zich niet: het hier medegedeelde grijpt in het leven van het volk. Met eene enkele pennestreek heeft DAENDELS eene overoude, aan den Koran ontleende, geheiligde adat vernietigd. Niemand zal

Dat de Regeering zich aan de pasar en wat met haar in verband staat, gelegen laat liggen, spreekt wel van zelf. Boven hadden wij reeds gelegenheid op te merken, dat geen pasar geopend mag worden zonder toestemming des Bestuurs, waarbij dan tevens bepaald wordt, op welken dag pasar mag gehouden worden. Maar in vroeger jaren had het Bestuur nog een ander belang bij de pasars. Deze werden namelijk jaarlijks verpacht. (1) De pachter – natuurlijk een Chinees – moest daarvoor een' jaarlijkschen pachtschat opbrengen. Zijnerzijds mocht dan de pachter eene zekere belasting – béjô of gerechtigheid – van de handelaars op de pasar (waaronder de Chinees meestal alle koopers en verkoopers op en buiten de pasar verstond) eischen. Schoonhouden der pasar, onderhouden of daarstellen van loodsen of verkoopplaatsen, enz. behoorden tot de verplichtingen des pachters. Van enkele artikelen, zooals bijv. zout, uit gouvernements pakhuizen, bokken, schapen, geiten, herten, en sedert 1837 in Cheribon en Grissee, van padi en bĕras (2) mocht hij geen gerechtigheid eischen.

Tegenwoordig kan een ieder vrijelijk op de pasar komen, en daar koopen en verkoopen naar welgevallen. Eene belasting op het bedrijf bepaalt het bedrag, dat de koopman van beroep den lande behoort op te brengen;

---

die daad der menschelijkheid afkeuren; maar wij constateeren, dat zij in strijd was met den godsdienst en 's lands gebruiken. Wij moeten hen, die, wanneer er sprake is van verbetering in den maatschappelijken toestand op Java, de onschendbaarheid der zeden en gewoonten des volks, als een onoverkomelijk bezwaar, daar tegenover stellen, wijzen op de lofwaardige daad van dien Maarschalk." (Zie: VAN DEVENTER, het landelijk stelsel op Java, I, p. 26).

(1) Zie Aanteekening, bladz. 27.

(2) Rijst, die op het veld staat, of die, afgesneden en zoo in de aren geborgen wordt in de schuren, heet padi; ontbolsterd noemt men haar bĕras of bras. *Red.*

terwijl het schoonhouden der pasars door de bevolking, volgens regeling van het plaatselijk Bestuur, plaats heeft. Hier en daar stelt men dan wel een' man – een toekang sapoe – aan, die een bagatel, één cent of ongeveer zooveel, van ieder kraampje krijgt, waarvoor hij den grond veegt. Zulk een toekang-sapoe is intusschen voor iedere pasar een zeer noodzakelijk persoon, daar er heel wat op den grond valt of geworpen wordt, dat hoe eerder hoe beter moet opgeruimd worden.

Alle pasars, kan men wel zeggen, gelijken op elkander als twee druppelen water. Men denke zich slechts eene vlakte van zekere uitgebreidheid, en plaatse daarop een groot aantal kraampjes in rijen, zoodat doorgangen of paden voor de bezoekers overblijven. Zulk een kraampje bestaat meestal uit een dak van dakpannen, soms wel van blik van petroleumblikken, doch vroeger veelal van alang-alang of kadjang, rustende op eenige stijltjes, alle meestal van bamboe, meermalen te laag, dan dat een volwassen persoon er rechtop onder kan staan. De handelswaren worden veelal op eene mat op den grond uitgestald; anders op eene lage, van bamboe vervaardigde bank of tafel, waarachter de koopvrouw of koopman zit op eene mat op den grond of een laag bankje. De kraam (bango) van een' Chinees, vooral die in manufacturen handelt, ziet er in den regel ruimer, hooger, en beter uit, en is van achteren en ter zijden met doek bespannen. De inhoud van eene rij (sa-bandjĕng) kraampjes is doorgaans gelijksoortig. Verscheidene Chineezen handelen in manufacturen en gemaakte kleederen, zoo als: djaritwijar en-tjijoet, mori, kipĕr, buikbanden met gouddraad of wol bewerkt, baadjes voor mannen, vrouwen en kinderen, broeken, slèndang's, dure en goedkoope batiq's, enz. enz. Hier zijn wij bij een' tjaraki, een' Chinees die in bèsèq's,

kleine bago's of kĕpèq's (soorten van manden), allerlei kruiden en droogerijen ter markt heeft gebracht; ook verkoopt hij zwavel, kètjap (soja), thee, tĕgĕrang, d. i. een boombast, waarmee rood en geel geverwd wordt, toendjoeng (koper-vitriool), warangan (arsenicum), enz. Javaansche vrouwen verkoopen ook wel medicijnen, doch meestal van inlandschen oorsprong, voor een groot deel aan het plantenrijk ontleend; doch zwavel, warangan, enz. hebben zij ook wel. Dáár heeft een Chinees een vleeschhandel; elders zit er een met olie; straks komen wij bij een palèn, waar allerlei snuisterijen als garen, band, knoopjes, naalden, spelden, gespen, en honderd andere artikelen verkocht worden; ook Javanen komen met zulk een' handel ter pasar. Ginds, eenigszins aan het uiteinde der pasar, ziet gij Chineezen bezig met het opkoopen van bĕras, die de desa-bevolking in kleine hoeveelheden ten verkoop meêbrengt; niet ver van daar koopt er een djambĕt op, vruchten van een struik, de palma Christi; of wel kadĕlé, eene peulvrucht, wier pitjes toebereid als tempé gegeten worden; en daar koopt er een ḍĕḍaq, de zemelen van rijst, op, die als voeder voor varkens, paarden, kippen, enz. dienst doet. De inlander, die met tabak, groote of kleine stukken hout, of wat ook, ter pasar komt, kan zeker zijn, daar altijd een' chineeschen opkooper te zullen vinden. Zoo als bekend is, noemt men tjina-kloṇṭong den Chinees, die als marskramer, met een' rammelaar in de hand, zijne waren door stad en dorp rondvent, en soms eene niet onaanzienlijke waarde aan artikelen bij zich heeft. En zoowel op de pasar als elders treft men weder andere Chineezen aan, die een' nietigen handel in broodjes, gebakjes en allerlei snoeperijen drijven.

De meeste ruimte op de pasar wordt intusschen door de inlandsche handelaren ingenomen. Hier verkoopt men

visch, gezouten en gedroogd, eieren, trasi, matten en mandewerk; deze artikelen komen veelal van de strandplaatsen naar het binnenland, soms op grooten afstand, als bijv. te Grissee of Sidô-Ardjô van Kediri. Dáár verkoopt men krissen, krisscheeden, handvatsels voor krissen, pieken, allerlei gereedschappen als arit's (grasmessen), patjoel's (hakken, in den vorm van een houweel, die tot schop of spade dienen) en dergelijken, in allerlei grootte en vormen. Dáár ziet gij allerlei soort van inlandsche voetschoeisels, harnachementen voor paarden naar inlandsch en europeesch model en stof. Verderop zien wij eene uitstalling, een palèn, met allerlei kleine artikelen; ook spijkers, slotèn, (waarvan het grooter deel van eene zeer slechte soort is), haken, krammen, hamers, bijtels, zagen, sirihbakken van geel koper, ketels en dergelijk gereedschap meer. Elders kan men buikbanden, de gespen daarvoor, kammen, vingerringen van één cent of twee centen in groote menigte, pajoeng's (regen- of zonnescherm), hoofddeksels voor mannen in allerlei vorm, speelgoed van inlandsch maaksel, wajangpoppen, vliegers, molentjes, en wat al niet meer, koopen. Dáár ziet gij eene kleine uitstalling met rookbenoodigdheden, als cigaretten, cigaren en lucifers. Hier zit eene vrouw met de benoodigdheden voor het betelkauwen. Dáár eene met allerlei geurige bloemen benevens mènjan (benzoë). Straks komen wij bij eene handelaarster in javaansche suiker. Deze heeft eene groote hoeveelheid sirihkalk, gene kadèle, die dáár verkoopt gebakjes en allerlei snoeperijen. Kruiderijen, peper, lombok (spaansche peper), zout, tempé zijn in vrij groote hoeveelheid voorhanden; en voorts vruchten naar den tijd des jaars, doch altijd door, pisang en kokosnooten. Ook groenten voor de europeesche keuken, als kool, erwtjes en boontjes, aardappelen en uien zijn hier en daar te krijgen.

Hebben wij met al de bovenbedoelde kooplui meer bepaald hen op het oog, die daarvan een bedrijf maken, een zeer, zeer groot aantal inlanders mogen wij niet vergeten, die op de pasar komen, om daar wat te verkoopen, ten einde eenig klein geld voor den inkoop van verschillende benoodigdheden in handen te krijgen. Boven noemden wij reeds hen, die wat tabak, rijst, kaḍĕlé, dĕdaq, enz. meebrachten. Ook merkten wij reeds op, dat een groot deel dier witte rijst in handen van chineesche opkoopers komt. Deze schuren die rijst op, en zetten die in den duren tijd in het groot weêr van de hand, of gebruiken haar, als aannemers van gouvernements-uitbestedingen, bijv. voor de voeding der gevangenen. Een enkele drijft er weêr een' dagelijkschen handel meê. Maar ook de arme kampoeng- of desa-bewoner, die er geen loemboeng met padi op na houdt, of wel zijn' kleinen voorraad padi reeds verbruikt heeft, koopt (nĕmpoer) voor een deel die witte rijst; terwijl een derde deel naar de keuken der europeesche bevolking gaat. Dat koopen en verkoopen van witte rijst nu is eene oude, zeer oude gewoonte der desabevolking. Het is eene zeer gewone manier, waarop de desavrouw blondjô (huishoudgeld) in handen krijgt voor het aankoopen van verschillende huiselijke benoodigdheden. Doch in een oneindig aantal gevallen is het antwoord op de vraag naar het hoe en waarom de desavrouw zulke rijst koopt en verkoopt zeer bedroevend.

Gedurig komen wij ook mannen met eene vracht arĕng (houtskool) tegen; meermalen hebben zij een paard daarmeê beladen. De houtskool wordt in den regel vervaardigd door menschen, die aan het ontginnen van woeste gronden bezig zijn, en daarmeê ook in hunne behoeften voorzien; enkelen maken hiervan zelfs gedeeltelijk eene broodwinning, en worden daarvoor in de

bedrijfsbelasting aangeslagen. Ook ontmoeten wij verschillende mannen met eene vracht brandhout; zoowel de javaansche als de europeesche keuken, inzonderheid in de steden, verkrijgt van die menschen de brandstof. Straks zien wij weêr eenige desabewoners, mannen zoowel als vrouwen, met eene grootere of kleinere hoeveelheid tempé; ook een' man met een paar manden kippen; doch velen hebben ook maar een enkele kip of haan – waarvan velen wel gestolen zullen zijn – in de hand. Op de witte rijst heeft de desavrouw vaak eenige eieren liggen; bloemen van eigen erf; voorts meer of minder veel voortbrengselen uit eigen tuin; ook eenden, ganzen, eene geit, een schaap. Dáár gaat een man met eene vracht tali doeq, d.i. een touw, vervaardigd van de harige vezels van den arènboom. Van dezen boom brengen anderen ook de lĕgèn te koop, d.i. het sap, getapt uit den bloesem van dezen palmboom. Een ander heeft eene kris, een' buikband met de gespen, een kleedingstuk, een stuk gereedschap, te koop; dit laatste verraadt armoede. Daar loopt iemand, die eene duif te koop biedt, of een pĕrkoetoet, dĕrkoekoe, dĕroeq, slindit, of eenigen anderen mooien of vreemden vogel. Hier heeft er een eene civetkat of eenig ander dier te koop; ja, de dolste en zonderlingste dingen brengt men soms ter markt, en, naar het schijnt, vindt alles wel een' kooper. En zoo kan men begrijpen, hoe de pasar meermalen gebruikt wordt om het een of ander, waar men, hetzij als bediende of gewoon kampoeng- of desabewoner, in het geheel niet eerlijk aankomt, inzonderheid kippen, rijst, javaansche kleederen, gereedschappen en wat dies meer zij, te verkoopen, en waar dan later natuurlijk geen haan meer naar kraait. (1)

(1) Wie in het Javaansch iets aangaande een pasarbezoek wil lezen, sla op: WINTER'S zamenspraken I. p. 117 v.v.; ook Ontjèn-ontjèn door Schrijver dezer regelen, III. p. 81 v.v.

Op de pasar zelve en aan de wegen rondom en naar de pasar vindt de inlander menige gelegenheid om zijn' honger of dorst te stillen, of aan zijne snoepzucht te voldoen. Allerlei eetwaren, in allerlei vorm, gebakjes, snoeperijen, suikerriet in kleine stukken gesneden, vruchten, rookbenoodigdheden vindt hij alom in ruimen overvloed. Wordt een gedeelte der zoo even bedoelde artikelen altijd op eene van bamboe vervaardigde bank verkocht, een ander gedeelte op een laag vierkant houten tafeltje, en weêr een ander gedeelte ook wel eenvoudig op eene op den grond uitgespreide mat te koop geboden, meermalen zal men eenige dier artikelen ook op verplaatsbare kastjes of manden te koop gesteld zien; bijv. zooals op de hier bijgegeven afbeeldingen te zien is. Op de ééne (zie het plaatje No. 1.) ziet men een' man tusschen zijne uitstalling, (médjan noemt men zulk een houten kastje) op de hurken zitten, die aan een' anderen man zijn' drank (tjaö geheeten) verkoopt, die deze in een glas in de rechterhand houdt, terwijl zijne linkerhand de médjan vasthoudt. (Gotjèq'an noemt men deze wijze van vasthouden.) Achter den koopman ziet men een bamboe (namel. woeloeh) vlechtwerk, dat men képang noemt. Aan de vier hoeken der médjan ziet men vier rotans (pĕndjalin-slatoeng), die boven bij elkander gebonden zijn, zoodat de geheele toestel aan een' draagstok (pikoelan) kan hangen. Aan het eene einde van den draagstok ziet men het hoofddeksel van den kooper, de tjèdèng, wier vorm in de Mededeelingen (D. XX, pag. 409), plĕṇṭon genoemd werd, doch waar de naam niet vermeld werd. Onder tjaö verstaat men een' drank, waarvoor eene bereiding uit den wortel van de djanggèlan (eene plant) het hoofdbestanddeel levert; de afzonderlijke bestanddeelen voor het geheele mengsel, dat die man te drinken

geeft, worden in verschillende potten, (goetji, mangkoq, gĕlas, tjantjing heeten al zijne op de afbeelding zichtbare gereedschappen) bewaard.

Op de andere afbeelding (zie het plaatje No. 2.) ziet men een' man met ontbloot bovenlijf, die eetwaren (djadjan) en een dun, soepvormig kooksel, vooral met visch, en verschillende groenten, enz. - tjaöto genoemd - verkoopt. De wand achter hem, van plat geklopte bamboe, heet gĕḍèg-ploepoeh; het hoofddeksel op de punt van den draagstok tjapil-boejoeq. De vierkante toestel, waarop en waarin hij zijn koopwaar en geld heeft, heet koṭaq. De draagstok (pikoelan) is aan vier rotans (de sandat) bevestigd. Op de koṭaq, rechts van hem, ziet men de djadjan, links van hem kommen, koppen en een schepper (kĕda, mangkoq, iroes), en vóór hem, op een bankje (ḍingkliq) een paar kommen (mangkoq). Een der beide mannen vóór hem houdt in de rechterhand eenige eetwaar (djadjan) en met de linkerhand houdt hij eene kom met tjaöto.

Menschen met dergelijken handel ziet men echter niet alleen aan de pasars. Hun geheele toestel veroorlooft hen, daarmeê langs de wegen en in de kampoeng's te gaan, en die plaatsen op te zoeken, waar op bepaalde dagen in den regel het meest te verdienen valt; en ook in postloodsen zal men hen meermalen aantreffen, of wel met een' dergelijken toestel, waarop allerlei flesschen en glazen met verschillende dranken, die niet allen even onschuldig zijn. Trouwens plaatsen als post-stations, bruggen, en dergelijke waar veel menschen passeeren, geven niet alleen aan hen, maar ook aan allerlei menschen met eene kleine uitstalling van vruchten, eet- en drinkwaren en rookbenoodigdheden eene welkome gelegenheid om een paar centen te verdienen. Dergelijke plaatsen -

ook bijv. in de omgeving van een bambon (1) – gelijken dan wel eens kleine pasars, waar dan tevens nog wel andere artikelen verhandeld worden; en op sommige van de zoo even bedoelde plaatsen zal men zelfs des avonds wel een niet onaanzienlijk aantal van al dergelijke kleine uitstallingen, verlicht door een lampje, een pitje in een drinkglas, of iets dergelijks aantreffen. Vooral tegen den avond zal men op al die plaatsen, even als nabij de pasars, rijen van mannen zien, die een pikoel gras te koop hebben; en in den regel ontbreekt het ook niet aan menschen, die blijde zijn voor hunne paarden, zooals reizigers, – of koeien, zooals karrevoerders, op die wijze voeder te kunnen krijgen. Doch ook Europeanen en Chineezen, ook wel inlanders, die er paarden op na houden, voorzien zich bij die grassnijders van gras voor hunne dieren. In den Westmoeson hebben zij dan met het snijden van één pikoel gras spoedig een twintig à vijfentwintig centen verdiend, dat in den Oost-moeson wel eens veertig centen kan worden. En dan snijden zij wel eens meer dan één pikoel. Jammer slechts, dat zooveel, van dit geld vooral, onmiddellijk eene plaats bij den opiumpachter vindt.

Waar men hier en daar ook wel eens des avonds pasar houdt, is de drukte even groot als des morgens, en dan wordt het tooneel nog meer teekenachtig door de vele lichten en lichtjes, die men overal in groot aantal ziet flikkeren. Ook bij groote publieke feesten, als bij het einde der vasten, of waar bij europeesche of inlandsche hoofdambtenaren een groot feest gevierd wordt, ziet men des avonds onmiddellijk dien inlandschen kleinhandel op groote schaal zich vertoonen. En vooral dan, maar ook des morgens op de pasar, vindt de dief menige schoone gelegenheid om zijne bedrevenheid in het wegkapen van

(1) Opiumkit. Zie „Mededeelingen", D. XXII, blz. 130. *Red.*

het een en ander, dat uitgestald wordt, of als zakkenroller, het afrukken van een kleedingstuk, en wat dies meer zij, te toonen.

Ook de javaansche jongen vertoont zich op de pasar. Nu eens om te spelen, ook wel al spelende iets van eene uitstalling weg te nemen, meermalen om te dobbelen, (zooals tjiraq, kĕnèkĕran, kôpjôq, gimĕr, mlĕstèr). In den regel is het hem te doen om te zoeken naar hetgeen men verloren mocht hebben. Zoo vindt hij onder de uitstallingen, of onder bladeren en vuil eenig kopergeld, dat men heeft laten vallen; elders is bĕras verhandeld; daar zoekt hij de rijstkorrels bij elkander, (lèlès--oewos), en op die manier kan hij wel eene aardige hoeveelheid bijeenbrengen. Of wel hij zoekt de pisang-bladen op, die nog ongeschonden zijn, en verkoopt die voor een bagatel aan een koopman of koopvrouw met djadjan. Hier vindt hij kĕmiri-nooten, ginds kloewaq, elders een paar lomboq's, of wat anders. En, waar eene vertooning plaats heeft, staat hij natuurlijk voor aan. Want het is duidelijk, dat rondtrekkende kunstenaars, publieke vrouwen, of lui, die wat bijzonders te vertoonen hebben, vooral de pasar niet zullen vergeten.

Zij die van het handelen op de pasar een bestaan maken, schijnen gewoonlijk betrekkelijk wel daarbij te varen. In den regel wonen zij niet ver van de pasar verwijderd; doch ook komen er wel van zeer verre; bijv. te Kediri komen zij wel van Grissee, Sidô-Ardjô, enz. Ook zijn er onder hen, die niet al te ver van de pasar verwijderd wonen, die op den pasardag met eene uitstalling op de pasar zitten, en aan huis er nog een waroeng op na houden. Anderen doen weêr niets anders, dan de vijf in den omtrek liggende pasar's achtereenvolgens met hunne koopwaar bezoeken, en zijn dus alleen

des avonds t'huis als de pasar, die zij den volgenden dag zullen bezoeken, dicht bij hunne woning is gelegen; anders overnachten zij ter plaatse waar den volgenden morgen pasar zal gehouden worden. Meermalen is de zorg van man en vrouw beiden voor dezen handel noodig; en wat er dan onder deze omstandigheden van het huiselijk leven en de opvoeding der kinderen te recht komt, kan men gemakkelijk nagaan. In den regel houden zij er een tjikar met een span koeien op na, waarmeê zij hunne koopwaar naar de pasar vervoeren. Als zij hier of daar overnachten, brengen zij den nacht natuurlijk in hun tjikar door.

Onder deze soort van inlandsche handelaars zijn er, die niet onbelangrijke sommen omzetten; meermalen staan zij in connectie met Chineezen, die hun handelsartikelen verschaffen, en waarmeê zij dan voortdurend in rekening zijn. Zoodanige handelaars vertrouwen dan wel weêr hunne koopwaar, zoo als bijv. gesneden tabak in pakjes, aan landgenooten toe, om die, tegen een deel der winst, van de hand te zetten. En meermalen hoorden wij, hoe gruwelijk zij dan door zulke vrienden bedrogen en benadeeld kunnen worden, soms tot een bedrag van honderden guldens. Dan geraakt de koopman in schuld, en leent geld waar hij dat maar krijgen kan; meermalen tegen 150 °/₀ à 200 °/₀. Als de man geld kan krijgen tegen 3 °/₀ s' maands, beschouwt hij dat bijna als een' vriendschapsdienst. Men moet zich intusschen niet al te zeer verwonderen, als er van dergelijk geleend geld soms niets te recht komt. Zij die onder dergelijke omstandigheden, tegen zoodanige rente geld willen leenen, achten zich gelukkig, als zij nog bij tijds beslag op de tjikar en koeien, het huis, of andere bezittingen van den koopman kunnen doen leggen; doch meermalen komen

zij daarvoor te laat. Men moet zich dan ook veeleer daarover verbazen, hoe soms een enkele koopman, die aldus in moeielijkheden is geraakt, er toch nog weêr boven op kan komen; want men verkoopt ook wel eens met verlies; waar echter tegenover staat, dat men ook wel eens met 250 % à 300 % winst verkoopt. Voor zoover wij echter in de gelegenheid waren deze soort van inlandsche pasar-handelaars gedurende eene reeks van jaren na te gaan, zagen wij toch betrekkelijk maar zeer zeldzaam iemand tot bestendige welvaart komen. Wij meenen, dat de inlander voor dergelijken handel het vereischte talent mist, dat de Chinees bijv. in den regel in zoo groote mate bezit. De Chinees is zuinig, voorzichtig, berekenend, en gaat langzaam maar zeker vooruit; soms weet hij grove winsten te behalen, doch ook eene geringe winst versmaadt hij niet, tenzij hij zeker is straks meer voor zijn goed te zullen maken. Niet alzoo de inlander: hij laat zich gemakkelijker bepraten en beet nemen; vertrouwt te veel op mooie redeneeringen; hem ontbreekt activiteit en kennis van handel, voor een feest staakt hij gedurende vele dagen zijn' handel, en gebruikt des noods het kapitaal voor zijn' handel om dan goed te kunnen onthalen. Zóó blijft hij dezelfde, die hij was, als hij maar niet tot armoede vervalt, en geheel uit de handelswereld verdwijnt. (1)

Zoodra, in het algemeen gesproken, de gewone inlander de grenzen van een' niet veel beteekenenden kleinhandel

(1) De kleinhandel levert overal eigenaardigheden op, die, naar het schijnt, niet altijd in rekening gebracht worden. Eens hoorde ik een' vischventer, dien men op zijne waar afdong, zeggen: als ik ze je voor 7½ ct. geef, dan verdien ik er nog maar een halve cent op. Dit zou dus ruim 7 % geweest zijn; maar die 7 % werden dan in hoogstens éénen dag verdiend. En toch zouden zulke kleinhandelaars zonder zulke winsten hun sober bestaan niet kunnen onderhouden. J. C. N.

overschrijdt, is hij, meer of minder spoedig, een verloren man. Hij is te weinig ontwikkeld, en bezit te veel beuzel- en treuzelgeest. Eene reis als bedevaartganger kan hem daar wel eens voor een deel van verlossen, en daarbij zijn' blik verruimen. Dan wordt hij later vaak gekenmerkt door eene groote mate van slimheid en afstootende geslotenheid, die hij voor een groot deel door zijn verkeer in de menschenwereld buiten Java zich heeft eigen gemaakt. Hetgeen hij dáár omtrent het doen en laten der menschen in het algemeen heeft gezien en gehoord, heeft hem eene mate van wereldkennis bezorgd, die in hem eene eigenaardige onafhankelijkheid, zelfstandigheid en zelfvertrouwen, die soms wel in vrijpostigheid en brutaliteit ontaarden, doen ontwikkelen, waardoor hij al spoedig blijkt de meerdere van zijne vroegere 'sgelijken te zijn geworden. Als hadji teruggekeerd, is hij voor den vroegeren landbouwerstand in den regel verloren; nu is hij .... een hadji! Een enkele vindt den weg, om aan eene moskee in de eene of andere betrekking verbonden te worden; meerderen vestigen zich als leeraar, en handelen tijdelijk in padi; of men koopt tabak van de bevolking op, om die, volgens contract, aan een' europeeschen tabaks-industrieel te leveren. Een enkele zet een' houthandel op, of handelt in juweelen, goud- en zilverwerken. Manufacturen zijn voor velen een gewild handelsartikel. In 't kort: voor zooverre de inlandsche handel eenige beteekenis heeft, is hij voornamelijk in handen van hadji's. Maar ook de kleinhandel der pasar is voor een niet onbelangrijk deel in hunne handen. Op pasars der hoofdplaatsen zien wij inzonderheid een groot aantal van deze personen met allerlei soort van kleinhandel aanwezig.

Boven merkten wij het reeds op, hoe de inlandsche pasar gekenmerkt wordt door het aanwezig zijn van zulk

een groot aantal personen, die verkoopen, zonder van den handel juist een bedrijf te maken. Het verkoopen is voor die menschen alleen een middel om eenig klein geld in handen te krijgen, ten einde zich de dagelijksche benoodigdheden te kunnen verschaffen. Een ieder, die met het desa-huishouden bekend is, weet intusschen wel, dat bijv. de witte rijst, die op de pasar te koop geboden wordt, maar zeer zelden een bewijs is, dat de verkoopster nog in het bezit van padi is, als dat ongeveer tusschen December en April of Mei plaats heeft. Integendeel, die handel is vaak een bewijs, dat men niets meer te eten heeft, en op die wijze wat tracht te verdienen. Hoe dat kan? Wel men koopt padi, stampt die, verkoopt de witte rijst, en betaalt daarmeê de padi. Maar meermalen verkoopt men op die wijze zelfs met verlies, want padi is naar evenredigheid meestal duurder dan witte rijst. Hoe dan? Wel, dan geraakt men in schuld; heeft men sawah, dan geeft men de belofte, van na den oogst, voor iedere bos padi, vier of vijf bos te zullen terugbetalen. Dit is een zeer gewone handelwijze. En zoo zou er meer genoemd kunnen worden, dat op de pasar eenvoudig uit armoede verkocht wordt.

Als een bewijs van armoede is ook te beschouwen, het aan den kant der hoofdwegen verkoopen van eenige vruchten, zoo als pisang, djamboe, blimbing, katèlô, meloenen, of dergelijke, vaak voortbrengselen van eigen erf. Soms koopt men eenige suikerrietstokken, om die met eene winst van een paar centen te verkoopen. Hier maakt men wat gebakjes of eetwaren klaar, en gaat daarmeê onder een' boom zitten. Daar maakt men eenige dranken, en debiteert die op een tafeltje. Soms maakt men van dergelijken handel eene gewoonte, en plaatst dan een dakje op twee stijltjes, en waar men

eerst eenvoudig een oud stuk mat op den grond spreidde, brengt men nu ook eene bamboezen bank mede. Hier en daar zit een man, wien de luiheid op het gelaat te lezen is, onder een' boom met een laag houten tafeltje, waarop eenige pakjes cigaretten, en eenige cigaren in een glas staan, benevens een tien-, twaalftal doosjes lucifers; soms heeft hij ook nog eenige van papier vervaardigde wajangpoppen, of ander soortgelijk speelgeed voor kinderen te koop. Elders zit iemand met wat garen, naalden en eenige snuisterij van zeer geringe waarde. Genoeg, alles een handel, die van eenige centen tot eenige dubbeltjes bruto daags opbrengt.

Voor menigeen is de zoo even bedoelde toestand en handel de aanleiding tot het oprichten van een waroeng, en daarmede valt hij dan tevens in de termen der bedrijfsbelasting. Maar de eene waroeng is lang niet gelijk aan de andere. Altijd is de waroeng een huisje, aan de voorzijde geheel open, met een paar banken en eene grove, houten of bamboezen tafel, waar eet- en drinkwaren verkocht worden. Eene gunstig gelegen waroeng, gewild en bekend bij het publiek, waar veel te krijgen is en goed bediend wordt, is een middel tot groote verdiensten. Dubbel voordeel heeft men dan, als men van de geburen bĕras, brandhout, koffie, vruchten enz. tegen lage prijzen kan inkoopen, dikwijls wel in afdoening van schuld. In den regel heeft de goede waroeng-houdster ook een blik petroleum en eenige kokosnoot- of djarak-olie in voorraad, die zij bij kleine hoeveelheden verkoopt. Op de pasar zijn altijd een paar waroengs te vinden; en voorts langs alle wegen. Het getal waroengs is zeer groot; en dat er ook zijn, die maar zeer weinig omzetten, is duidelijk; vooral als zij op afgelegen plaatsen, bij nietige desa's of gehuchten

worden opgezet. Deze verdwijnen dan ook gedurig, en als men andere bezigheden te verrichten heeft, laat men de waroeng eenvoudig leêg staan, soms dagen en weken achtereen. En dat in de waroeng, bij het praten, menig geheim verraden wordt – evenals in de bambon – is evenmin een geheim, als dat ellendige waroengs op onmogelijke, geheel afgelegen plaatsen, wel tot bijeenkomsten van dieven en roovers dienen.

Het zal voor den lezer, al is hij ook nooit op Java geweest, na al het gezegde wel niet meer noodig zijn nog op te merken, dat het bestaan der pasar iedere winkelnering in de desa, (behalve de waroeng, maar dat is eigenlijk geen winkel), onmogelijk moet maken. Alleen in hoofdplaatsen als bijv. Soerabaja, zal men wel inlanders een' winkel zien openen; doch alléén de Chinees is winkelier, wáár hij zich ook vestigt en met handel bezig houdt. In de desa vindt men nooit een' winkel; en als de inlander iets niet op de pasar kan krijgen, gaat hij naar het chineesche kamp, waar huis aan huis een winkel met alle mogelijke artikelen geopend is.

Een europeesche winkel wordt betrekkelijk zeer weinig door den geringen inlander bezocht. En men kan het den menschen dan ook aanzien, als zij in een' winkel iets willen koopen, dat zij zich daar niet op hun gemak gevoelen. Op de pasar is dat geheel anders; daar is men vrijmoedig, spreekt luidruchtig zijn slordig javaansch, telt nog op ouderwetsche wijze bij duiten, gobangs en wangs, en rekent op eene manier, waarvan de oningewijde, op de europeesche school onderwezen vreemdeling verbaasd staat, en soms niet veel begrijpt, maar waarbij hij altijd zijn geduld verliest. Edoch! onze inlander komt er. En t'huis gekomen, is hij blijde ter pasar te zijn geweest, en weêr zooveel nieuwtjes te

hebben opgedaan. Ook op deze wijze blijft dan de desabewoner met de groote, wijde menschenwereld in betrekking staan en wordt zijn karakter gevormd. En zoo heeft dan ten slotte de pasar ook eenige beteekenis voor de karaktervorming der inlandsche wereld, gelijk omgekeerd de pasar in haar geheele wezen en zijn eene trouwe afspiegeling van het volkskarakter, het leven en streven der inlandsche wereld is.

Kedirie, Mei 1881. C. POENSEN.

Aanteekening, op blz. 11.

De lectuur der verschillende Staatsbladen, die deze materie behandelen, doet ons zien, hoe die verpachting gedurige bepalingen en voorschriften noodig maakte. Want het behoeft ter nauwernood gezegd te worden, dat die geheele verpachting eene ruim vloeiende bron van geknoei en allerlei gehaspel moest zijn, zoowel wat den pachter als wat den inlander betreft. Dat de inlander den pachter meermalen zocht te bedriegen, en hem de verschuldigde gerechtigheid trachtte te onthouden, spreekt van zelf. Maar even duidelijk is het, dat de Chinees door zijne meerdere ontwikkeling of slimheid, ook wel beheerscht door gewetenlooze inhaligheid en vrekkigheid, het in den regel van den inlander won, en meermalen eene betaling eischte, die hem niet toekwam. Hetgeen ons daaromtrent door hen, die vroegere toestanden hebben beleefd en leerden kennen, wel eens werd verhaald, grenst waarlijk aan het ongeloofelijke. In eene Memorie van 11 Februari 1814 – de bekende substance of a Minute – liet S. RAFFLES aldus zich uit: »De binnenlandsche rechten waren tweeërlei, als: rechten, die op de markten geheven werden en tollen op het vervoer van goederen, geheven op daartoe bepaaldelijk aangewezene plaatsen. In Cheribon hadden alleen de eerstbedoelde rechten mogen geheven worden; maar het was voldoende gebleken, dat dit werkelijk het geval niet was geweest. Men had be-

vonden, dat vooral door de Chineezen, ofschoon in het geheim, rechten werden geheven van den aard als die der tolpoorten, en zulks in bepaalden strijd met de wenschen van het Gouvernement en met de pachtvoorwaarden, hetgeen als een zeker bewijs kan gelden voor het moeielijke, of liever onmogelijke, om dit volk binnen de perken der wet te houden. De bazaarrechten werden geheven van alle ten verkoop gestelde artikelen van handwerksnijverheid of landbouwproductie, nu eens in den vorm van een marktgeld, dan weder naar de vooronderstelde waarde van het artikel. Deze heffing was niet beperkt, tot één of twee voorname plaatsen in elk distrikt, maar strekte zich, naar verkiezing van den pachter, uit tot elk klein dorp, dat maar in de verste verte uitzicht op winst gaf. De vordering van den pachter had, over het algemeen, in al deze gevallen geen andere grens, dan die van hetgeen de koopman geacht werd te kunnen betalen, en van eene onbestemde, weinig invloed hebbende gewoonte. Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, de ongeëvenaarde eenvoudigheid der Javanen, tegenover de sluwheid en spitsvindigheid van den chineeschen pachter, dan komt het schier onmogelijk voor, dat de zaken anders konden gaan, dan ze gegaan zijn." (Zie: VAN DEVENTER, het landel. stels. o. Java. I, p. 168). Met dergelijke kennis van zaken kan het ons niet verwonderen, dat RAFFLES luide verklaarde, naar het oogenblik te reikhalzen, waarop hij dezen maatregel (namel. de afschaffing dier rechten in Cheribon) tot alle oostelijke districten zou kunnen uitstrekken. Doch hoe nu, waar wij desniettegenstaande ELOUT later hooren verklaren, dat er gedurende het bestuur van Lt. Gouverneur RAFFLES, die daarvan zoozeer het nadeelige en drukkende betoogt, tolpoorten en bazaarrechten zijn ingesteld geworden op plaatsen, waar zij te voren niet bestonden! (Zie: H. D. LEVYSOHN NORMAN, de Britsche heerschappij, p. 245). Ook het Nederlandsch Indische Gouvernement schafte die heffingen nog zoo spoedig niet af. In eene officieele nota van December 1850 sprak de Inspecteur der cultures in de 2de Afdeeling, H. A. VAN DER POEL, nog van »de bedroevende uitwerkselen van de bazaarheffingen." (VAN DEVENTER, o. c. III, p. 271). Trouwens

die pachten brachten dan ook nog, bijv. in 1843, aan de Regeering de som van *f* 3,048,125 op.

Men meene intusschen niet, dat deze verpachting eene uitvinding van de Europeanen in Indië was. De eigen inlandsche bestuurders hebben ten allen tijde vrij wel de kunst verstaan, zooveel mogelijk van »den kleinen man" te halen. Reeds in VALENTIJN's dagen waren die pachten en tollen gemeenlijk in handen van Chineezen, waarvoor hun door den Rijksbestuurder uit naam des Soesoehoenan's van Mataram een pachtbrief gegeven werd. Ook CRAWFURD, spreekt van »de imposten, die op alle goederen, welke men op de openbare markten verkoopt, geheven, en telkens bij iederen overgang van eigendom herhaald worden. Deze impost komt voor in drieërlei betrekking: als een monopolie voor de marktplaats zelve, als de huur van den grond voor den opstal, waarin de goederen worden te koop gesteld, en als rechtstreeksche belasting op de goederen. Op Java, het eenige land, waar in het groot zout gemaakt wordt, heeft het op de plaats zelve eenen prijs, die vijftienmaal de oorspronkelijke waarde bedraagt; en op afgelegene plaatsen stijgt het tot op zeventigmaal die waarde. De pachters zijn meest altijd Chineezen, roofzuchtige vreemdelingen; hun karakter is te slecht en te veel ontbloot van alle zedelijkheid en goede trouw." Doch zoo onze Lezers een' machtigen indruk willen ontvangen van hetgeen die verpachtingen voor de inlandsche bevolking beteekenden, zij lezen dan de »Geschiedenis van het Kultuurstelsel, door G. H. VAN SOEST, III. pag. 191–196, waar men eene met warmte geschreven geschiedenis kan vinden, tintelende van edele verontwaardiging over den druk door die verpachting van nagenoeg 1400 bazaars der bevolking op Java opgelegd. De aanzienlijke pachtsommen, administratiekosten en winsten konden door de pachters onmogelijk verkregen worden, zonder schandelijke misbruiken. Aan tarieven stoorden zij zich ten laatste niet meer. Overal waar maar iets van de inlanders te plukken viel, nestelden zij zich. Zij namen bezit van de wegen, die naar de bazaars leidden, waarop zij een recht van doortocht hieven, behalve de belasting, welke nog eens op de pasar zelve werd ingehaald.

Als bewijs dat het eerste ontvangen was, gaven zij hier en daar den inlander wel een' stempel op rug of eenig ander lichaamsdeel. Zij vroegen tol van alles, en niet zelden had de inlandsche verkooper van waren, die volgens de pachtvoorwaarden onbelast waren, tot driemaal toe met chineesche pachters af te rekenen. Wee vooral den armen Javaan, die geen duiten op zak had, en naar de markt toog met eene vracht vruchten of andere goederen om daar eenig klein geld te maken! De Chineezen legden dan beslag op zijne waren, beroofden hem van een stuk kleeding, of van zijne kris, als onderpand voor de belasting, en dan was het honderd tegen een, dat hij later, tegen betrekkelijk grof geld, zijn' eigendom kon terug bekomen. Daar waren tarieven, volgens welke de pacht of gerechtigheid geheven moest worden; nog in 1837 werd bij Staatsblad N°. 1, Besluit van 9 Januari 1837 N°. 2, in Art. 24 bepaald, dat »het tarief van de heffingen ..... op een houten bord, openlijk op de pasar, moest opgehangen worden, en wel geschreven in de Nederlandsche, Chineesche, Maleische, en voor zooveel noodig (sic!) Javaansche talen, enz." Maar welke pachter stoorde zich daaraan? Wat zou klagen den inlander gebaat hebben tegenover het geweld en de macht des pachters? Zoo dan ook de naam van eenigen Gouverneur-generaal ooit door de inlandsche bevolking gezegend werd, dan was het die van den Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist, toen hij den 16den December 1851 eene »Publicatie" teekende, waarin »De belasting op waroeng's en bazaar's wordt afgeschaft, en dus ook de verpachting van dat middel over geheel Java", behoudens een paar uitzonderingen in het 2de artikel genoemd. En deze daad werd volkomen, toen diezelfde Gouverneur-Generaal den 9den November 1855 een besluit, in Naam des Konings, teekende, waarbij »met 1 Januari 1856 de belasting op de bazaar's en waroeng's en dus ook de verpachting van dat middel, werd afgeschaft binnen geheel Nederlandsch-indië, waar die toen nog van gouvernementswege mochten bestaan."

C. P.

De inlandsche christengemeenten op de Ambonsche Eilanden.

(Door F. W. G. KEMMANN, Predikant, te Amboina.)

Wie vroeger in maandbericht of zending-tijdschrift bovenstaand onderwerp zag aangekondigd, kon bijna zeker zijn, eene weinig opwekkende lectuur te zullen vinden. Klachten, en nog eens klachten over ziekte en dood van zendelingen, over ondervonden moeielijkheden in den arbeid, over teleurgestelde verwachtingen en treurigen toestand der gemeenten: zietdaar wat men van Amboina vernam.

Sedert de Ambonsche eilanden niet meer als zending-terrein werden beschouwd, maar de christengemeenten hier eene afdeeling van de Indische protestantsche kerk zijn geworden, gingen alle mededeelingen omtrent haar naar het Bestuur der Indische kerk te Batavia. Maandbericht en zending-tijdschrift bevatten over die gemeenten sinds dien tijd nagenoeg niet meer.

Onder den indruk der ongunstige tijdingen van voorheen, en onbekend met wat later geschiedde, dachten en denken vele zendingvrienden, dat Amboina niet veel meer dan een verloren post is, waar de gemeenten grootendeels aan zich zelven zijn overgelaten en dus schromelijk achteruitgaan.

Ik wensch in deze regelen den tegenwoordigen stand van zaken hier te schetsen. Feiten en cijfers mogen doen zien, wat er voor de godsdienstige belangen der Ambonsche christenen wordt verricht, en hoe de toestand dier gemeenten is.

Vooraf bepaal ik het terrein, waartoe mijne mededeelingen zich uitstrekken. Want zij reiken eenigszins verder dan wat men strikt genomen de Ambonsche eilanden kan noemen, en omvatten alle christengemeenten, die onder toezicht staan van de predikanten van Amboina. Daartoe behooren de gemeenten op Amboina, op de drie Oeliassers (Haroeko, Saparoea, Noessalaut), op Ceram, Boeroe, Boano, Manipa, de Aroe- en Zuidwester-eilanden, met één woord alle christengemeenten in deze residentie, uitgezonderd die op de Banda-eilanden, welke onder toezicht staan van den predikant van Banda, en dus buiten mijn bestek liggen.

Het Gouvernement benoemt en bezoldigt voor bedoelde eilanden twee predikanten en acht hulppredikers. De beide predikanten zijn gevestigd op de hoofdplaats Ambon. Zij hebben daar onder hunne leiding eene Hollandsche gemeente van 800, eene inlandsche gemeente van 4000 zielen, en de inlandsche gemeente te Amahoesoe, een paar uren van de hoofdplaats verwijderd, waar zij zes malen 's jaars heen gaan; zoodat hunne afdeeling omvat het zuidwestelijk deel van het eiland Amboina met 8 negerijen, te zamen uitmakende 2 gemeenten en 4538 zielen, van welke 2355 lidmaten. Voorts is aan deze predikanten opgedragen het toezicht over de acht hulppredikers en hunne werkkringen. Zij oefenen dit toezicht uit in naam van en met verantwoordelijkheid aan het te Batavia gevestigde Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië. Alle correspondentie van

hulppredikers, kerkeraden en gemeenten, zoowel met dat Bestuur als met den Resident van het gewest, geschiedt door hunne tusschenkomst. Zij letten op den geregelden gang van zaken, onderzoeken klachten, dienen de noodige rapporten en voorstellen in, en roepen éénmaal 's jaars de hulppredikers naar de hoofdplaats samen tot eene vergadering, waar, in gemeenschappelijk overleg, de belangen der gemeenten behandeld worden. Sinds October l.l. is éene der beide predikantsplaatsen te Amboina vacant, doch zij zal, volgens bericht van het Kerkbestuur, nog in dit jaar worden vervuld.

De afdeelingen der hulppredikers zijn de volgende:

1. De afdeeling Hoetoemoeri (het zuidoostelijk deel van Ambon) met 13 negerijen, bevattende 13 gemeenten, 4942 zielen, 2512 lidmaten; Hulpprediker B. C. KÖRNFELDT, gevestigd te Hoetoemoeri.

2. De afdeeling Waai (het noordoostelijk deel van Ambon en de westkust van Ceram), zijnde 16 negerijen met 15 gemeenten, 6375 zielen, 2075 lidmaten; Hulpprediker J. J. BÄR, gevestigd te Waai. In deze afdeeling ligt ook Roemah-tiga, waar de zendeling W. LUIJKE woont, en, zooveel zijn hooge leeftijd toelaat, nog werkzaam is.

3. De afdeeling Allang (het noordwestelijk deel van Ambon en de eilanden Manipa, Boano en Boeroe), bevattende 8 negerijen met 8 gemeenten, 3275 zielen, 1119 lidmaten; Hulpprediker H. STEP, gevestigd te Allang.

4. Het eiland Saparoea, zijnde 13 negerijen met 12 gemeenten, 13302 zielen, 4479 lidmaten; Hulpprediker S. J. DE VRIES, wonende in de negerij Saparoea.

5. Het eiland Haroeko, 7 negerijen met 6 gemeenten, 5061 zielen, 1557 lidmaten; Woonplaats van den hulpprediker in de negerij Haroeko. De hulpprediker

R. BOSSERT, in de laatste jaren hier werkzaam, vertrok in Februari l.l. wegens ziekte naar Holland. Thans is het geregeld bezoeken dezer gemeenten tijdelijk aan den hulpprediker van Saparoea opgedragen.

6. Het eiland Noessalaut, 6 negerijen met 6 gemeenten, 4140 zielen, 2072 lidmaten; Hulpprediker N. RINNOOIJ, sinds November l.l. tijdelijk hier werkzaam, wonende te Ameth. Van Januari tot November 1880 was de hulppredikersplaats op Noessalaut vacant geweest. In het laatst van 1881 vertrekt RINNOOIJ naar eene nieuwe standplaats op de Zuidwester-eilanden.

7. De zuidkust van Ceram, 11 negerijen met 11 gemeenten, 5129 zielen, 1177 lidmaten; Hulpprediker H. GRAAFLAND, wonende te Amaheij. In deze afdeeling breidt het Christendom in den laatsten tijd zich uit. In 1880 werden 111 heidenen en 1 mohammedaan gedoopt. Hiervan behooren 46 tot de nieuwe gemeente te Tananahoe, vóór 1880 geheel heidensch. Nog zeven andere heidensche negerijen hebben onderwijs in den christelijken godsdienst gevraagd, aan welk verzoek gevolg zal worden gegeven.

8. Het eiland Letti (Zuidwester-eilanden), 6 negerijen, bevattende 2 gemeenten, 581 zielen, 45 lidmaten. Sinds 1841 bleven de gemeenten herderloos. In 1878 werd de hulpprediker RINNOOIJ er geplaatst, en bleef er tot aan zijn vertrek naar Noessalaut, in October 1880; zijn gezondheidstoestand maakte een tijdelijk verblijf elders noodig. Voorloopig zal er nu een Ambonsche godsdienst-onderwijzer naar Letti gezonden worden.

Nog blijft mij over te noemen de christenen op de overige Zuidwester- en de Aroe-eilanden. (1) Wat ik

(1) De Kei- en de Aroe-eilanden vormen te samen de Zuidooster-eilanden. Op de Kei-eilanden zijn geene christenen, en zoover mij bekend is, zijn zij er ook nooit geweest.

hiervan kan melden is niet veel meer dan wat Ds. SCHOOREL in dit tijdschrift (dl. XXII, bl. 1–30) er van mededeelde. Sinds 1841 was daar zendeling noch hulpprediker. Slechts nu en dan werden die eilanden door een' predikant of hulpprediker uit Amboina bezocht, wanneer een gouvernements-stoomboot derwaarts ging, hetgeen hoogstens éénmaal per jaar geschiedt. Wegens het door menigvuldige klippen moeielijke vaarwater, kunnen die eilanden alleen bij kalme zee, dat is in de maanden October en November, zonder gevaar bereikt worden. Het laatst werden de Aroe-eilanden bezocht in November 1879, door den hulpprediker BÄR, en voor een deel de Zuidwester-eilanden in 1878 en in 1880, door den hulpprediker RINNOOIJ.

Het eenige wat verder nog voor hunne geestelijke ontwikkeling gedaan werd, was, dat tien Ambonsche schoolmeesters door het Gouvernement op deze eilanden geplaatst zijn, die tevens zondags godsdienstoefening houden. Dat bij dien verlaten toestand de gemeenten achteruit gegaan zijn, is duidelijk. Op Babber is van het Christendom niets meer over dan de gewoonte om christen-voornamen te dragen, en wat de vrouwen betreft, om zich met zwarte baadjes te kleeden, even als de christenvrouwen op Ambon. Op Wetter was in 1877 nog één-, op Dammer waren in 1879 3 christenen over. In 't geheel zijn op de Zuidwester-eilanden (behalve Letti) 10 gemeenten (1) in 10 negerijen, met omstreeks 2668 christenen, en op de Aroe-eilanden 4 gemeenten in 4 negerijen, met ongeveer 460 christenen. Men bedenke intusschen, dat deze cijfers aan niet geheel zekere opgaven ontleend zijn. Het grootst aantal christenen is op Kisser, waar nagenoeg

(1) Ik reken in elke negerij één gemeente, ook op Wetter en Dammer, waar men het eigenlijk geene gemeente noemen kan.

2000 christenen wonen, en nog 200 mestiezen of afstammelingen van Europeanen, die zich nog steeds door blanke kleur, blauwe oogen, blonde haren en hollandsche geslachtsnamen van de inlanders onderscheiden. Dat zij, wat hunne geestvermogens betreft, bij gewone inlanders zouden achterstaan, zooals de onderwijzer aan Ds. SCHOOREL getuigde, (zie Mededeelingen dl. XXII, bl. 11) meen ik, volgens latere, vertrouwbare berichten, te mogen betwijfelen.

Het grootste gevaar, dat deze gemeente bedreigt, is de uitbreiding van den Islam aldaar. Mohammedaansche handelaars bezoeken gedurig die eilanden, en planten er hunnen godsdienst voort. Bij herhaling is dan ook gewezen op de dringende noodzakelijkheid om het Christendom dáár te handhaven en uit te breiden, te meer daar de inlanders zelven telkens om leeraars verzochten. Met nadruk drong de controleur STORMER in zijn reisverslag van October 1879, op het zenden van hulppredikers aan, en op het stichten van meer scholen, vooral op die eilanden, waar de Islam nog geen vasten voet heeft. „Op die wijze" zegt hij zeer terecht, „zou het laatste restje van het Christendom, dat op vele dezer eilanden aan het uitsterven is, niet alleen gered worden, maar zouden ook alom nieuwe christengemeenten verrijzen, en daarmede beschaving aangebracht worden. Want de eenige wijze om den inlander te beschaven is, hem eerst christen te maken. Heidenen hebben er over het algemeen weinig op tegen, om tot het Christendom over te gaan (1); maar zijn zij eenmaal mohammedaansch geworden, dan valt er niet meer op hunne bekeering te rekenen. De Kei-eilanders hadden 25 jaar geleden nog gemakkelijk tot de christelijke leer gebracht kunnen

(1) Dit geldt althans van de in deze streken wonende heidenen.

worden, doch dat gebeurde niet, en in de kwart eeuw, die verliep, werden zij eene prooi van de geest versteenende leer van Mohammed. Op de Aroe-eilanden en op Loeang hebben in het vorige jaar Makassaarsche handelaren de eerste proselieten voor hunnen godsdienst gemaakt, en op Roma, Kisser en Letti zijn sedert 1875 huwelijken tusschen de mohammedanen en christenen geene zeldzaamheid meer. Nu is het nog tijd om op de Zuid-Ooster- en Zuid-Wester-eilanden te evangeliseeren. Over een paar jaar is het misschien te laat."

„Nu is het nog tijd," dat begrepen ook de predikanten van Ambon en deden in Juli 1879 het voorstel aan de Regeering, 1°. om aan den werkkring van den hulpprediker te Letti toe te voegen de christengemeenten op Moa en Loeang; 2°. om nog twee hulppredikers te plaatsen, één' op Roma, tevens belast met den dienst op Kisser, en één' op Wammer, wien het bezoeken van de Aroe- en Kei-eilanden werd opgedragen; 3°. het zenden van inlandsche godsdienstonderwijzers naar die gemeenten. Onder het schrijven dezes ontving ik het gouvernementsbesluit van RINNOOIJ's benoeming tot hulpprediker bij de christengemeenten op Roma en Kisser, met opdracht, om zooveel mogelijk ook Letti te bezoeken, zoolang daar geen hulpprediker is; en van vertrouwbare zijde is mij bericht, dat de Regeering ook voor de Aroe-eilanden een' hulpprediker wil benoemen. Dit is eene blijde tijding. Eene betere toekomst zal daardoor voor deze verwaarloosde gemeenten aanbreken. Indien er nu maar hulppredikers zich aanbieden. Want, helaas! daaraan is gebrek. En wat baat de bereidwilligheid van het Gouvernement, indien de arbeiders ontbreken? Zijn er dan geen mannen in Holland, die zich tot dit werk willen aangorden? En vooral aan goed opgeleide hulppredikers is behoefte.

Een vrome zin en de toewijding der christelijke liefde is zeer zeker hoofdvereischte in den hulpprediker, maar daarnevens moet ook zijne verstandelijke ontwikkeling op degelijke grondslagen rusten. Behartigenswaardig is hetgeen de Heer J. C. NEURDENBURG daarover schreef op bladz. 186 en 187, D. XXIV van dit Tijdschrift, waar o a. terecht gezegd wordt, dat de eischen aan den hulpprediker gesteld, geheel dezelfde moeten zijn als die aan een' zendeling gedaan worden.

Mochten daarom steeds meer zendelingen en kweekelingen in zendeling-instituten opgeleid, zich voor het hulppredikersambt aanbieden! Vervallen christengemeenten onder de heidenen op te bouwen, is ook zendingwerk.

Na deze uitweiding gaan wij verder. Uit de boven opgegeven cijfers volgt, dat het aantal christenen in de geheele residentie (buiten de Banda-eilanden) bedraagt 50471, waaronder 17391 lidmaten, uitmakende 89 gemeenten in 102 negerijen. (1)

De verhouding van het aantal christenen tot dat der heidenen en mohammedanen is zeer verschillend. Op Ceram, Boeroe, Boano, Manipa, de Zuid-Wester- en Aroe-eilanden is slechts een zeer klein gedeelte der bevolking tot het Christendom toegetreden, en verder zijn allen heidenen of mohammedanen (2) en deze wonen afgezonderd van de christenen in hun eigen negerijen. Noessalaut eindelijk heeft eene geheel christelijke bevolking.

Bij hetgeen ik thans ga meêdeelen, omtrent de inrichting van het kerkelijk bestuur en den kerkelijken

(1) Deze cijfers verschillen eenigszins van de opgave in den brief der Ambonsche predikanten d.d. 3 Juli 1879 (Mededeelingen, D. XXIII, blz. 290.) Dáár zijn 1°. de Zuid-Wester- en Aroe-eilanden niet medegerekend, en 2°. had ik toen nog niet zoo volledige en juiste opgaven als nu.

(2) Op de eilanden Ambon en Haroeko is 3/4, op Saparoea 7/8 gedeelte der bewoners christen; de overigen zijn mohammedanen.

dienst, houde men in het oog, dat ik de toestanden beschrijf in de gemeenten op Ambon, de Oeliassers, Ceram, Boeroe, Boano en Manipa, en niet die op de Zuidwester- en Aroe-eilanden. Wat van deze laatsten te zeggen valt, is boven reeds gemeld.

Eenmaal 's jaars in October of November is er in de hoofdplaats Ambon vergadering van de hulppredikers onder bestuur van de Ambonsche predikanten, waarvan de één voorzitter, de andere secretaris dier bijeenkomst is. Officieel is deze vergadering bekend onder den naam van Commissie van hulppredikers. Aan deze commissie is opgedragen: *a.* het afnemen van het eindexamen der kweekelingen voor het inlandsch leeraarsambt; *b.* het aanwijzen der standplaatsen van de inlandsche leeraars; *c.* de zorg voor de handhaving van het reglement op de uitoefening van kerkelijk opzicht en kerkelijke tucht bij de inlandsche gemeenten. Voorts worden op die vergadering alle verdere belangen der gemeenten behandeld.

Ieder hulpprediker houdt toezicht in de gemeenten van zijne afdeeling. Hij vervult de plichten van het herders- en leeraarsambt op zijne standplaats, doet geregeld, en op gouvernementskosten, reizen naar zijne overige gemeenten, en leidt kweekelingen op tot inlandsche godsdienstleeraars. Voor de reizen door de afdeeling is een minimum bepaald. De hulppredikers van Hoetoemoeri en Amaheij bezoeken hunne gemeenten minstens 3, die van Noessalaut 6, van Saparoea 4, van Haroeko 2 malen 's jaars. De hulpprediker van Allang eindelijk reist 4 malen 's jaars naar zijne gemeenten op Ambon, 2 malen naar de eilanden Boeroe, Manipa, Boano. Dit minimum is geregeld naar de meerder of minder bereikbare ligging der gemeenten en naar den tijd, dien

het kost. Zoo b. v. duurt elke reis naar Boeroe eene volle maand. Natuurlijk hebben de hulppredikers vrijheid om verder zoo dikwijls naar hunne gemeenten te gaan, als zij noodig achten en er gelegenheid toe hebben. Jaarlijks leveren zij aan het Kerkbestuur een uitvoerig verslag omtrent den toestand hunner gemeenten.

De standplaats van elken hulpprediker is tevens hoofdgemeente zijner afdeeling. Dáár is een kerkeraad, door den hulpprediker gepresideerd, uit 2, 3 of 4 onderlingen en even zooveel diakenen bestaande, en wier werkzaamheid, althans wat het finantieel beheer betreft, zich tot de geheele afdeeling uitstrekt. Want alle plaatsen eener afdeeling hebben te samen ééne kerkekas en ééne diakoniekas, berustende bij de hoofdgemeente dier afdeeling. Dientengevolge ontvangen de kerkeraden de inkomsten en bekostigen de uitgaven voor Kerk en armen van alle gemeenten in hun ressort. Dit heeft zijn nut. Immers worden op die wijze de armste gemeenten ondersteund door de meer gegoede. Jaarlijks zendt iedere kerkeraad de rekening en verantwoording zijner administratie aan het Kerkbestuur te Batavia ter goedkeuring.

In de gemeenten buiten de woonplaatsen der hulppredikers zijn geen kerkeraden, maar aan haar hoofd staan inlandsche godsdienstonderwijzers en toeagama's.

Voorheen was in elke negerij de meester (goeroe) zoowel school- als godsdienstonderwijzer. Sinds het Gouvernement het zoogenaamd neutraal schoolonderwijs hier invoerde, bleven vele van de vroegere meesters in functie, en aan dezen droeg de Kerk tevens het godsdienstonderwijs op. Voor het schoolonderwijs werden zij door het Gouvernement bezoldigd, doch het kerkelijk werk deden zij gratis. Zij waren voor het grootste gedeelte opgeleid in het voormalig instituut van den

zendeling ROSKOTT. (1) Maar aan de later aangestelde gouvernementsschoolmeesters kon de Kerk het godsdienstonderwijs niet toevertrouwen, omdat zij niet de minste opleiding daarvoor ontvingen, en aan het kerkelijk gezag geheel onttrokken waren. Waar zulk een nieuwe schoolmeester (goeroe-midras) kwam, werd nu nevens hem door de Kerk een godsdienstonderwijzer (goeroe-djamaät, onderwijzer der gemeente) aangesteld, doch bijna allen zonder salaris, omdat geene fondsen hiervoor beschikbaar waren. Voor goeroe-djamaät werden gekozen òf vroegere leerlingen van het instituut van ROSKOTT, die niet of niet meer als schoolmeester fungeerden, òf de meest daarvoor geschikte gemeenteleden. Naarmate de meesters der vroegere opleiding uitsterven, vermeerdert natuurlijk het getal godsdienstonderwijzers. Op dit oogenblik zijn er 22 negerijen, waar de meester tevens het kerkelijk werk verricht, en 47, waar nevens den schoolmeester een afzonderlijke godsdienstonderwijzer is. De oudste predikant van Ambon, voorzitter van de Commissie van hulppredikers, benoemt en ontslaat de godsdienstonderwijzers, na gehoord advies van den hulpprediker, tot wiens ressort de gemeente behoort.

Onhoudbaar is evenwel de toestand, dat deze goeroe's djamaät geene bezoldiging ontvangen. Slechts zes ontvangen sinds een paar jaren eene geringe bezoldiging van het Gouvernement, en nog enkele anderen van de gemeenten. Alle overigen krijgen niets, omdat hunne gemeenten arm, en de kerkekassen dus schraal voorzien zijn. Zoo goed en zoo kwaad het gaat, zorgen zij zelven voor het onderhoud van zich en hun gezin; maar velen hunner lijden armoede en blijven hun werk alleen nog voort-

(1) Zie over het instituut van ROSKOTT, dl. III, bl. 127–190 van dit tijdschrift.

zetten, omdat zij hopen, eindelijk, even als de schoolmeesters, eenig salaris van het Gouvernement te zullen ontvangen. Die toestand is volstrekt onhoudbaar. Ik vernam onlangs, dat er op toelagen voor die godsdienstonderwijzers uit 's Lands kas eenig uitzicht bestaat.

De inlandsche godsdienstonderwijzers houden kerk en catechisatie, en doen het verdere werk van godsdienstleeraar, uitgezonderd het aannemen van lidmaten, de bediening van Doop en Avondmaal en de huwelijksvoltrekking, welke functiën de hulpprediker vervult.

Intusschen, de mate van ontwikkeling van velen dezer goeroe's laat te wenschen over.

Het zijn lang niet allen PICAULY's. (1) En geen wonder; immers een aantal hunner ontving geen andere opleiding dan op de gewone lagere school en de catechisatie.

Eene belangrijke verbetering brengt hierin de opleiding van inlandsche godsdienstonderwijzers door de hulppredikers. Ieder hulpprediker namelijk kan kweekelingen (moerids) opleiden, doch niet meer dan vier te gelijk. Hij ontvangt voor hunne geheele verzorging en onderwijs uit 's Lands kas *f* 20 's maands per leerling. Na vijf jaren onderricht kunnen zij examen doen voor de Commissie van hulppredikers, en, bij welslagen, worden zij tot inlandsche godsdienstleeraren aangesteld op een lands-traktement van *f* 25 's maands. (1) In November 1880 deden voor 't eerst drie kweekelingen hun examen; zij wachten eerstdaags uit Batavia hunne aanstelling. Buitendien worden er op dit oogenblik nog zeventien jongelieden opgeleid.

Intusschen hebben de Ambonsche predikanten het voorstel ingediend, om alle kweekelingen gezamenlijk te doen opleiden door éénen hulpprediker, die uitsluitend

(1) Zie wat ik over PICAULY schreef in het Maandbericht van het Nederlandsche Zendelinggenootschap 1881, No. 3.

met die taak en met geene andere werkzaamheden wordt belast. Dan kunnen de overige hulppredikers zich geheel aan hun werk in de gemeenten wijden, en het onderwijs der kweekelingen kan op breeder grondslag en naar degelijker methode worden ingericht dan nu mogelijk is. Een uitgewerkt plan voor dit onderwijs werd onlangs door mij aan het Kerkbestuur aangeboden. Van harte hoop ik, dat aan dit voorstel gevolg gegeven kan worden; want het is voor de toekomst der gemeenten van het grootste belang, dat haar flinke godsdienstonderwijzers gegeven worden. *(Wordt voortgezet.)*

---

(1) Zie de nadere bepalingen omtrent deze opleiding in bijlage B, C en D aan het slot van dit stuk.

Bijlage A.

STATISTIEK van de inlandsche christengemeenten in de onderstaande afdeelingen en plaatsen.

AFDEELINGEN.	NEGERIJEN.	ZIELEN.		LIDMATEN.		In 1880 gedoopt: Kinderen.	In 1880 gedoopt: Volwassenen.	In 1880 tot lidmaat aangenomen.		In 1880 gesloten huwelijken.	
Afdeeling stad *Ambon* c. a. (Zuidwestelijk deel van het eiland Ambon). twee predikanten (F. W. G. KEMMANN. eene pred. plaats vacant.	Hative besar, Selale, Latoehalat, Noessanive, Oerimessing, Soija di bawa, Mardika (Te samen uitmakende de stad *Ambon*, en dus één kerkel. gemeente.)	omstreeks 4000		omstreeks 2100		253	2 mohamm.	152		75	
	Amahoesoe	538		255		18	1	4		De huwel. van *Amahoesoe* zijn in de stad *Ambon* gesloten.	
	TOTAAL		4538		2355		274		156		75
Afdeeling *Hoetoemoeri* c. a. (Zuidoostelijk deel van het eiland Ambon). Hulpprediker B. C. KÖRNFELDT.	Hoetoemoeri	1009		535		47		53		8	
	Roetong	280		153		11		15		4	
	Leahari	101		53		9		5		2	
	Ema	675		319		14		18		0	
	Hoekoerila	78		48		1		6		0	
	Kilang	402		207		10		24		1	
	Nakoe	355		218		8		25		5	
	Hatalaj	451		248		10		9		1	
	Soija di atas	126		54		8		4		1	
	Lateri	350		175		12		31		5	
	Lata	385		206		7		12		1	
	Halong	196		117		3		14		0	
	Galala	534		179		11		16		3	
	TOTAAL		4942		2512		151		232		31
Afdeeling *Waai* c. a. (Noordwestelijk deel van het eiland Ambon). Hulpprediker J. J. BÄR.	Waai	1042		455		46		45		1	
	Tial	78		49		2		5		1	
	Soelij	825		377		35		55		5	
	Posso	564		200		13		0		3	
	Negeri-lama	312		129		10		23		3	
	Waaiheroe	586		174		19		11		5	
	Poka	134		51		1		0		0	
	Roemah-tiga	261		140		4		0		0	
	Transp.	3802		1575		130		139		18	

AFDEELINGEN.	NEGERIJEN.	ZIELEN.		LIDMATEN.		In 1880 gedoopt. Kinderen.	In 1880 gedoopt. Volwassenen.	In 1880 tot lidmaat aangenomen.		In 1880 gesloten huwelijken.	
	Transp.	3802		1575		130		139		18	
	Lokkie	355		95		17		9		1	
	Pieroe	449		65		19		0		0	
Afdeeling *Waai* c. a. (Westkust van Ceram.) — Hulpprediker J. J. BÄR.	Eti, Tanoenoe } één gemeente.	80		13		2		0		0	
	Kaibobo	1048		159		86		18		0	
	Waaisamoe	136		18		37		3		0	
	Hatoesoea	347		92		6		12		2	
	Siroeawan	158		58		13		11		0	
	TOTAAL		6375		2075		310		192		21
	Allang	1199		432		28		0		8	
	Lilibooi	604		154		15		15		0	
Afdeeling *Allang* c. a. (Noordoostelijk deel van het eiland Ambon.) Hulpprediker H. STEP.	Hatoe	451		130		15		0		0	
	Larieke	86		48		2		0		1	
	Hila	189		89		7		0		0	
	Kajelie (Eiland Boeroe)	140		56		5		0		1	
	Eiland Manipa	142		65		8		7		0	
	„ Boano	464		145		25		0		0	
	TOTAAL		3275		1119		105		22		10
	Saparoea, Tiouw } één gemeente.	1662		470		50		40		14	
	Ouw	1109		410		37		9		15	
	Oelat	1160		422		31		10		4	
	Serri Sorri	898		293		26		21		13	
	Booi	941		252		32		0		13	
Afdeeling *Saparoea* c. a. — Hulpprediker S. J. DE VRIES.	Papero	800		243		12		5		2	
	Haria	1654		510		49		35		1	
	Porto	946		360		28		28		9	
	Nollot	1133		442		39		0		14	
	Itawaka	891		342		23		7		5	
	Ihamahoe	972		324		22		14		2	
	Toehaha	1136		411		49		39		11	
	TOTAAL		13302		4479		398		206		103
	Transp.		32432		12540		1238		810		240

AFDEELINGEN.	NEGERIJEN.	ZIELEN.		LIDMATEN.		In 1880 gedoopt. Kinderen.	In 1880 gedoopt. Volwassenen.	In 1880 tot lidmaat aangenomen.		In 1880 gesloten huwelijken.	
	Transp.		32432		12540		1238		810		240
Afdeeling *Haroeko* c. a. Hulpprediker-splaats vacant. Wordt tijdelijk waargenomen door Hulpprediker S. J. DE VRIES.	Haroeko ..... } ééne Samet ..... } gemeente.	1350		488		49		31		40	
	Oma	925		184		45		28		15	
	Wassoe	379		120		12		0		0	
	Aboro	1067		308		121		0		20	
	Hoelalioe	1022		365		39		0		20	
	Karioe	318		92		15		0		13	
	TOTAAL		5061		1557		281		59		108
Afdeeling *Noessalaut* c. a. Hulp-predikersplaats vacant. Wordt tijdelijk waargenomen door Hulpprediker N. RINNOOIJ.	Ameth	1130		517		12		Wegens de vacature van de hulp-predikersplaats zijn hier in 1880 geene lidmaten aangenomen.		6	
	Nalahia	596		264		6				0	
	Sila Leinitoe	460		221		5				0	
	Akoon	365		196		5				9	
	Titawaai	929		495		5				0	
	Aboeboe	660		379		7				1	
	TOTAAL		4140		2072		40		—		16
Afdeeling *Amahaij* c. a. — Hulp-prediker H. GRAAFLAND.	Amahaij	845		271		20		50		2	
	Soahoekoe	343		102		16		21		0	
	Makariki	351		120		11	2 heidenen.	12		4	
	Warakaija	160		0		—	23 "	0		0	
	Awaija	249		30		34	21 "	9		0	
	Apisanno	80		0		—	17 "	0		0	
	Elpapoetih	1085		215		20	1 moh. 2 heid.	31		26	
	Roemakaij	507		140		23		10		10	
	Tiholale	388		60		20		8		0	
	Kamarijan	1023		239		41		16		2	
	Tananahoe	98		0		—	46 heidenen.	0		0	
	TOTAAL		5129		1177		306		157		44
Eiland *Letti* (Zuidwester eilanden). Hulpprediker N. RINNOOIJ, die thans tijdelijk op Noessalaut is.	Toetekei ..... } Deze vormen Tomra ..... } de gemeente Noenewaug. } *Serwaroe.*	198 171 24		24 13 0		11 11 0		5 1 0			
	Batoemea .... } Deze vormen Leitoetoen .. } de gemeente Loeleli ..... } *Serai.*	121 47 20		7 0 1		3 0 0		5 0 0		Zie onder (†)	
	TOTAAL		581		45		25		11		
	Transp.		47343		17991		1890		1037		408

AFDEELINGEN.	NEGERIJEN.	ZIELEN.		LIDMATEN.	In 1880 gedoopt. Kinderen.	In 1880 gedoopt. Volwassenen.	In 1880 tot lidmaat aangenomen.	In 1880 gesloten huwelijken.
	Transp.		47343	17391		1890	1037	408
Zuidwestereilanden (behalve Letti).	Wonreli			Aanneming van lidmaten en inzegening van huwelijken ontbreekt, omdat er geen hulpprediker is.		Gedoopt bij 't laatste bezoek dier eilanden door hulpprediker. RINNOOIJ in Oct. 1878 en in Oct. 1880.		
	Aboesoer							
	Jewoeroe	2200			62			
	Nohawali							
	Lebelaoe							
	Jeroesoe (Eiland Roma).	250			0			
	Eiland Loeang	200			0			
	„ Wetter	4			0	3heid.		
	Pati (Eiland Moa)	11 (1)			11			
	Eiland Dammer	3			0			
Aroeëilanden.	TOTAAL		2668			76		
	Doerdjella	140			10	2heid.		
	Wangkil	125			9			
	Eiland Wokan	85			9	1 „		
	„ Maëjkor	110			13	3 „		
	TOTAAL		460			47		
	Eindtotaal		50471	17391		2013	1037	408

Gedoopt in Nov. 1879 door hulpprediker. RINNOOIJ.

Opgemaakt 5 Juli 1881, door
F. W. G. KEMMANN,
Pred^{t}. te *Amboina*.

(1) Hoeveel christenen ongeveer op Moa zijn behalve deze 11 door den hulpprediker RINNOOIJ gedoopte kinderen, heb ik niet kunnen vernemen.

(†) Op Letti is geen ambtenaar van het burgerlijk bestuur, die volgens bestaande bepalingen de echtparen voor ondertrouw inschrijft. Zonder dat mag de hulpprediker die paren niet trouwen.

Bijlage B.

Door het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-indië zijn in zijne vergadering van 14 Januarij 1873 de volgende bepalingen vastgesteld:

BEPALINGEN, *betreffende het examen ter verkrijging van het getuigschrift van bekwaamheid als hulpprediker ten dienste der inlandsche christengemeenten.*

Artikel 1. Zendelingen, die tot de uitoefening van het hulppredikerschap ten dienste der inlandsche christen-gemeenten in Nederlandsch-Indië verlangen bekwaam en geregtigd te worden verklaard door het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië, melden zich aan bij het Bestuur, met verzoek om toegelaten te worden tot het afleggen van een examen.

Art. 2. Niemand wordt tot het examen toegelaten, dan na overlegging:

1°. van het bewijs, dat hij tot zendeling is opgeleid;

2°. van het bewijs van goed, zedelijk gedrag, af te geven door het hoofd van plaatselijk bestuur, waar hij laatstelijk was gevestigd.

Art 3. Het examen wordt afgelegd te Batavia en afgenomen door het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië.

Art. 4. Het examen wordt geacht met gunstigen uitslag te zijn afgelegd, wanneer de candidaat heeft doen blijken van:

a. voldoende kennis van een of meer inlandsche talen;

b. bekendheid met de geschiedenis der bijbelboeken;

c. kennis van de bijbelsche geschiedenis en van de geschiedenis der christelijke kerk;

d. kennis der christelijke geloofs- en zedeleer;

e. bekendheid met de beginselen der praktische godgeleerdheid, inzonderheid der katechetiek.

Art. 5. Het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië is bevoegd om voor het afnemen van het examen

in een of meer der inlandsche talen zich te doen bijstaan door personen, geen leden van het Bestuur zijnde.

Art. 6. De beslissing omtrent den uitslag van het examen heeft plaats bij meerderheid van stemmen.

De personen, bedoeld in art. 5, nemen geen deel aan de stemming over den uitslag van het examen, maar zijn gehouden tot het uitbrengen van advies.

Art. 7. Zij, die het examen met voldoenden uitslag hebben afgelegd, worden in eene openbare godsdienstoefening, onder de leiding van een' der predikanten, leden van het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië, bevestigd in het leeraarsambt en ontvangen een diploma van voldoend afgelegd examen en van bevestiging, afgegeven door het Bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië.

Bijlage C.

BEPALINGEN, *betreffende de opleiding, den werkkring en de verpligtingen der inlandsche leeraars bij de inlandsche christengemeenten in Nederl.-Indië.*

Artikel 1. De jongelieden, die tot het leeraarsambt wenschen te worden opgeleid, doen van hun verlangen blijken aan den hulpprediker, in wiens ressort zij woonachtig zijn en aan wiens leiding, zij, bij geschiktverklaring, zich onderwerpen.

Art. 2. Hunne opleiding duurt minstens vijf jaren.

Voor hunne zedelijke ontwikkeling wordt naauwlettend zorg gedragen door den hulpprediker, onder wiens leiding zij staan.

Persoonlijke diensten mogen van hen niet worden gevorderd.

Art. 3. Het aan de kweekelingen door de hulppredikers te geven onderwijs bepaalt zich tot:

a. eene korte uiteenzetting van het wezen des Evangelies;

b. een overzigt van den inhoud der bijbelboeken;

c. de hoofdtrekken der bijbelsche geschiedenis, inzonderheid wat betreft het leven van Jezus;

d. de beginselen der christelijke geloofs- en zedeleer.

Art. 4. De kweekelingen, die een vijfjarigen cursus hebben afgeloopen, worden, bij toestemming van hunnen leermeester, toegelaten tot het eindexamen, bedoeld bij artikel 7 van het reglement op het hulppredikerschap en het inlandsch leeraarsambt (Staatsblad 1870, n°. 125).

Art. 5. Het examen bepaalt zich tot de vakken, opgenoemd in artikel 3.

Art. 6. Omtrent den uitslag van het examen wordt met meerderheid van stemmen beslist.

Art. 7. Na voldoend afgelegd examen wordt aan den geexamineerde een door al de leden van de commissie geteekend getuigschrift uitgereikt.

Art. 8. Om tot inlandsch leeraar bij eene inlandsche gemeente te worden benoemd, wordt vereischt:

1°. de leeftijd van minstens 22 jaren;

2°. het bewijs van lidmaatschap van een der protestantsche kerkgenootschappen gedurende minstens 2 jaren;

3°. het bewijs, dat het eindexamen, bedoeld bij artikel 4, met voldoenden uitslag is afgelegd.

Art. 9. Zij, die tot inlandsche leeraars zijn benoemd, worden door den hulpprediker, binnen wiens ressort zij werkzaam zijn gesteld, bevestigd in het leeraarsambt met oplegging der handen.

Art. 10. Aan de inlandsche leeraars is, behalve de herderlijke zorg voor hunne gemeente, opgedragen:

a. de leiding der godsdienstoefeningen;

b. het godsdienstig onderwijs der jeugd;

c. de bediening van doop- en avondmaal;

d. de huwelijksinzegening.

Art. 11. De inlandsche leeraars worden in de uitoefening van hun dienstwerk bijgestaan door een' kerkeraad, bestaande uit den leeraar, als voorzitter, en 4 leden der gemeente, door de manslidmaten te kiezen uit de oudsten van hen.

Art. 12. Door elken leeraar wordt geregeld aangehouden:

a. een register van huwelijksinzegeningen;

b. een register van doopsbedieningen;

c. een register van lidmaten.

Art. 13. De leeraars zijn verpligt ten allen tijde aan den hulpprediker, binnen wiens ressort zij werkzaam zijn, inlichtingen te geven, betreffende de kerkelijke aangelegenheden hunner gemeenten en staan onder diens onmiddellijk opzigt.

Zij zijn, voor zooveel noodig, onderworpen aan de bepalingen op de uitoefening van kerkelijk opzigt en kerkelijke tucht voor de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië (Staatsblad 1854, n°. 37).

Het Bestuur over de Protestantsche kerken in Nederlandsch-Indië,

J. DE WAL.

Van wege het Bestuur:
De Adjunct-Secretaris,
DE ROO.

Bijlage D.

Het bestuur over de Protestantsche kerk in Nederlandsch-Indië heeft bij besluit van 30 Juni jl. n°. 96 de volgende wijzigingen gebracht in de in 1871 vastgestelde bepalingen betreffende de opleiding, den werkkring, enz. der inlandsche Christenleeraars:

a. Aan artikel 10 wordt de volgende alinea toegevoegd:

Gedurende de eerste drie jaren van hunnen diensttijd zijn zij niet bevoegd tot het bedienen van doop en avondmaal. Die bevoegdheid kan hun daarna worden toegekend door het Bestuur over de Protestantsche kerken, in overleg met den hulpprediker en de predikanten, in wier ressort zij zijn geplaatst.

b. Artikel 11 wordt gelezen als volgt:

De inlandsche leeraars worden in de uitoefening van hun dienstwerk bijgestaan door één of twee kerkelijke gecommitteerden van den kerkeraad ter standplaats van den hulpprediker

dan wel, na verkregen toestemming van het Bestuur over de Protestantsche kerken, door een' kerkeraad van vier leden, door de manslidmaten gekozen uit de oudste leden der gemeente en met den inlandschen leeraar tot voorzitter.

Het Bestuur over de Protestantsche Kerken in Nederlandsch-Indië,

NEDERBURGH.

Van wege het Bestuur:

De Adjunct-Secretaris.

GROENEVELDT.

BATAVIA,
27 *October* 1880.

Bijlage E.

UITTREKSEL uit het verslag der gouvernementsscholen over 1880, in de Residentie Amboina.

EILANDEN.	Negerijen waar eene school is.	Aantal der ingeschreven schoolkinderen.	Gemiddeld dagelijks opkomende schoolkinderen.	Aantal onderwijzers.
Ambon.	Hative Besar	201	106	3
	Noessanive	162	67	4
	Mardika	64	30	2
	Amahoesoe	180	104	3
	Hoetoemoeri	130	74	4
	Roetong	40	19	2
	Leahari	29	23	1
	Ema	124	70	2
	Hoekoerila	17	8	1
	Kilang	126	105	3
	Nakoe	61	31	2
	Hatalaj	50	40	3
	Soija di atas	30	28	1
	Lateri	52	31	2
	Lata	54	35	2
	Halong	35	24	1
	Galala	96	62	2
	Waai	125	22	3
	Transp...	1576	879	41

EILANDEN.	Negerijen waar eene school is.	Aantal der ingeschreven schoolkinderen.	Gemiddeld dagelijks opkomende schoolkinderen.	Aantal onderwijzers.
	Transp...	1576	879	41
Ambon.	Tial sarani	17	11	1
	Soelij	89	63	2
	Posso	71	32	2
	Negeri lama	44	18	2
	Waaiheroe	21	13	1
	Poka	20	9	1
	Roemah-tiga	36	25	3
Ceram.	Lokki.....	46	33	2
	Hatoesoea.....	opgave	ontbreekt.	
	Kaibobo	77	42	1
	Waaisamoe.....	opgave	ontbreekt.	
Ambon.	Allang	260	111	4
	Lilibooi	74	27	2
	Hatoe	94	51	2
	Larieke	21	10	1
	Hila.....	20	12	1
	Kajeli (Eiland Boeroe)...	42	19	2
	Eiland Manipa.....	40	16	1
	» Boano	89	26	2
Saparoea.	Saparoea / Tiouw	237	160	5
	Ouw	67	32	1
	Oelat	140	64	2
	Serri sorri.....	82	38	2
	Booi.....	55	49	1
	Paperoe	58	38	2
	Haria.....	120	77	2
	Portoe	107	66	3
	Nollot	150	104	3
	Itawaka	78	68	2
	Ihamahoe.....	120	109	1
	Toehaha	75	54	3
Haroeko.	Haroeko / Samet	163	94	1
	Oma	168	74	2
	Wassoe.....	42	11	1
	Aboroe	127	72	2
	Hoelalioe	119	21	1
	Karioe	38	17	1
	Transp...	4533	2545	106

EILANDEN.	Negerijen waar eene school is.	Aantal der ingeschreven schoolkinderen.	Gemiddeld dagelijks opkomende schoolkinderen.	Aantal onderwijzers.
Noessalaut.	*Transp...*	4533	2545	106
	Ameth	137	104	2
	Nalahia	77	61	1
	Sila Leinitoe	66	52	1
	Akoon	59	39	1
	Titawaai.....	129	45	1
	Aboeboe.....	91	45	1
Ceram.	Amahaij.....	291	190	5
	Makariki	60	41	3
	Awaija	36	17	1
	Samasoeroe	146	94	4
	Roemakaij	59	12	1
	Tiholale	45	14	1
	Kamarijan	114	21	1
Zuidwesterellanden.	Wonreli (Eiland Kisser).	124	85	2
	Seraai (» Letti) .	21	6	1
	Serwaroe (» ») .	65	28	1
	Pati (» Moa) .	25	12	1
	Djeroesoe (» Roma).	100	65	2
	Loeang (» Loeang)	46	14	1
Aroëellanden.	Doerdjetla (Eil. Wammer)	24	14	1
	Wanggil (» »)	19	10	1
	Wakom (» Wakom) .	16	10	1
	Maekor (» Maekor) .	32	19	1
	Totaal.. 80	6315	3543	141

Uit het Koloniaal verslag van 1881.

(K. *Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid*).

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten, enz. Bij het einde van 1879 waren, blijkens het vorig verslag (blz. 98), van de 35 predikanten (waaronder nog steeds een zendeling-leeraar, waarnemend predikant te Menado,) 5 met verlof buiten Nederlandsch-indië, ten gevolge waarvan de drie vaste predikantsplaatsen Bandjermasin, Ternate en Palembang onvervuld bleven, even als de beide plaatsen, welker aanwijzing van het kerkbestuur kan uitgaan. Bij het einde van 1880 was het aantal vacatures tot 8 geklommen. Wel keerden 2 der afwezige predikanten in Indië terug, maar daarentegen gingen er weder 3 wegens ziekte met verlof naar Europa, kwam 1 te overlijden en nam 1 zijn ontslag uit 's lands dienst. Deze groote onvoltalligheid onder het dienstdoende predikanten-personeel was oorzaak, dat de gemeenten Bandjermasin en Ternate gedurende het geheele jaar van een eigen leeraar verstoken bleven, en dat in het laatste kwartaal 1880 onbezet raakten de predikantsplaatsen te Fort de Kock, Cheribon en Sumanap. Bovendien ontbraken gedurende het geheele jaar de twee predikanten ter beschikking van het kerkbestuur, en sedert September 1880 één der twee predikanten van Amboina. Te Bandjermasin werd de dienst waargenomen door een zendeling-leeraar van het Rijnsche genootschap; te Ternate door den hulpprediker bij de inlandsche christengemeenten op Batjan (zie lager); te Fort de Kock door den predikant van Padang; op Madura door de predikanten van Soerabaija; te Cheribon door twee zendelingen van de Nederlandsche zending-

vereeniging, de een te Madjalengka en de ander te Indramaijoe gevestigd, die onder genot van eene geldelijke belooning bij beurten éénmaal 's maands de hoofdplaats bezochten. In den aanvang van 1881 werd ook eene tijdelijke – lager te vermelden – voorziening genomen met betrekking tot de vacature te Amboina.

In de plaats der twee voor goed aan den dienst ontvallen predikanten zijn in den aanvang van 1881 hier te lande twee nieuwe titularissen aangewezen, waarvan een reeds in Indië de betrekking van veldprediker had bekleed. Deze laatste is in Mei j.l. te Batavia aangekomen en voorloopig ter beschikking van het kerkbestuur gesteld. De andere heeft mede reeds in Indië zijn dienstwerk aanvaard, en wel op een der standplaatsen, die in dit jaar waren opengevallen door vertrek van predikanten met buitenlandsch verlof. Inmiddels heeft een der indische predikanten, wiens verloftijd in Mei j.l. ten einde liep, 's lands dienst met pensioen verlaten, in verband waarmede in Augustus j.l. hier te lande nog een derde nieuwe predikant voor den Indischen dienst is aangewezen.

Van de twee veldpredikers was gedurende het afgeloopen jaar één met buitenlandsch verlof afwezig, terwijl de andere tijdelijk te Kotta Radja (Atjeh) geplaatst bleef. In Julij j.l. is een nieuwe veldprediker naar Indië vertrokken, daar eerstbedoelde – zoo als hooger reeds is vermeld – in de betrekking van predikant naar Indië was teruggekeerd.

Aan het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld om ten behoeve van de in Atjeh aanwezige militairen, die tot de Protestantsche gemeente behooren, nog een inlandschen godsdienstleeraar aan te wijzen, is geen gevolg gegeven, omdat het bleek dat de veldprediker dien bijstand ontberen kon.

Het aantal hulppredikers 1ste klasse bleef gedurende het geheele jaar 1880 voltallig; één van de vier – die te Bonthain op Celebes – is echter in Mei j.l. op verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

Ten behoeve van de inlandsche christengemeenten was voor 1880 bij de begrooting gerekend op 21 hulppredikers der 2de klasse. Tegen het einde van het jaar was echter, in verband

met het beschikbaar personeel, nog slechts tot de indienststelling van 18 van die hulpprediкers voor even zoovele standplaatsen overgegaan, en van deze 18 standplaatsen waren er toen 2 weder onvervuld, namelijk: Noessalaut (Amboina), waar de hulpprediker ontslag uit 's lands dienst had gekregen, en Rotti (Timor) waar de titularis wegens ziekte met verlof naar Europa was vertrokken. Van de 16 overige titularissen zag er één – die op Haroekoe (Amboina) – zich door den toestand zijner gezondheid genoodzaakt in den aanvang van 1881 tijdelijk zijn dienstwerk neder te leggen. In de eerste helft van 1881 zijn nog 2 standplaatsen ingesteld: Ratahan en Koemelemboeaai in de Minahassa (Menado), en drie nieuwe titularissen benoemd, namelijk in Januarij een op Halmaheira gevestigde zendeling-leeraar van de Utrechtsche zendingvereeniging, en in Mei twee zendeling-leeraren van het Nederlandsche zendelinggenootschap, die in de Minahassa werkzaam waren. De in Januarij j.l. benoemde hulpprediker kwam voor eene der bestaande standplaatsen in aanmerking; de beide anderen werden bestemd voor de zoo even bedoelde nieuwe ressorten Ratahan en Koemelemboeaai, tot dusver door zendeling-leeraren bediend. Door deze laatste uitbreiding zijn nu al de vroegere zendingsgemeenten in de Minahassa onder hulpprediкers gebragt, behalve eenige gemeenten van het laatste ressort, die tijdelijk gelaten zijn onder den thans daar gevestigden zendeling. Deze heeft, wegens hoogen ouderdom, zich niet voor eene benoeming tot hulpprediker aangemeld. In het belang eener behoorlijke regeling van het dienstwerk van die hulpprediкers aan wie voorloopig de vroegere zendingsressorten in de Minahassa zijn toegewezen, en ten einde de vele verlaten inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina te doen bezoeken, is in de eerste helft van 1881 aan een der Bataviasche predikanten het maken van eene kerkelijke dienstreis derwaarts opgedragen.

De zorg voor de hierboven bedoelde vacante gemeenten op Rotti en Haroekoe werd zooveel mogelijk aan de naastbij gevestigde hulpprediкers opgedragen. Op Noessalaut kwam in de tweede helft van 1880 de hulpprediker van Letti (Zuid-

wester-eilanden) tijdelijk in den dienst voorzien, en op zijn verzoek werd hij (om gezondheidsredenen) aldaar voorloopig gelaten en ontheven van zijn dienstwerk op Letti. Omstreeks het midden van 1881 is aan dezen hulpprediker echter het dienstwerk op Kisser en Roma opgedragen, wegens de dringende behoefte aan geestelijke leiding der Christengemeenten op die eilanden. In afwachting van de voorgenomen uitbreiding van het getal hulppredikers 2de klasse van 23 tot 25, waarop bij de begrooting voor 1882 wordt gerekend, ten einde, behalve een afzonderlijken hulpprediker uitsluitend voor het nieuwe ressort Kisser en Roma, er ook een voor den vereenigden dienst op de Aroe- en Kei-eilanden te kunnen bestemmen, is in Mei j.l. de standplaats op Letti tijdelijk opgeheven, met bepaling dat de gemeenten aldaar nu en dan door den hulpprediker van Kisser en Roma zullen worden bezocht. Naar Rotti werd in Januarij 1881 de hulpprediker van Batjan (Ternate) verplaatst. De tot hulpprediker benoemde zendeling van Halmaheira werd bestemd voor Batjan, en – daar nog altijd de predikant ter hoofdplaats Ternate ontbrak – tevens belast met de waarneming van het leeraarsambt bij de Europesche en de inlandsche gemeenten aldaar. In verband hiermede werd het beter geacht dezen hulpprediker voorshands te Ternate verblijf te doen houden; hem is opgedragen om – zoolang die maatregel duurt – vier dienstbezoeken 's jaars aan Batjan te brengen. Ook in de vacature van tweeden predikant te Amboina is onlangs (Maart j.l.), voor zooveel den dienst bij de inlandsche Christengemeente op die hoofdplaats betreft, voorzien door tijdelijke overplaatsing derwaarts van den hulpprediker te Hoetoemoeri op hetzelfde eiland. In de uitoefening van zijn dienstwerk in laatstgemeld ressort is daardoor echter geen verandering gekomen.

De 18 thans in Indië in dienst zijnde hulppredikers 2de klasse zijn werkzaam als volgt: 9 in de Minahassa (Menado), 3 op Amboina, 1 op Saparoea, 1 op Ceram's zuidkust, 1 op de Zuidwester-eilanden, 1 tijdelijk te Ternate (voor Batjan), 1 op Timor en 1 op Rotti. In Julij j.l. is een kandidaat hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-generaal

gesteld voor het ambt van hulpprediker 2de klasse, en wel een kweekeling van het Nederlandsche zendelinggenootschap, die aan het examen voor zendeling-leeraar had voldaan.

Het aantal inlanders die door sommige der hierbedoelde hulppredikers worden opgeleid voor het leeraarsambt bij inlandsche Christengemeenten, op den voet van Indisch Staatsblad 1870 n° 125, verminderde van 44 tot 41, doordien drie hunner in October 1880 te Amboina het voorgeschreven eind-examen met goed gevolg aflegden. Door het Protestantsch kerkbestuur werden de bepalingen van 1871, ter regeling van den werkkring dezer inlandsche leeraren, bij een besluit van 30 Junij 1880 aangevuld met het voorschrift, dat zij gedurende de eerste drie jaren na hunne optreding niet bevoegd zijn tot het bedienen van doop en avondmaal. Na verloop van die drie jaren kan gemeld kerkbestuur hun de bevoegdheid daartoe toekennen in overleg met den hulpprediker en de predikanten in wier ressort zij zijn geplaatst. Gemeld besluit bevat ook eene bepaling nopens de instelling van kerkeraads-gecommitteerden of van een eigen kerkeraad in de door inlandsche leeraren bediende gemeenten. (1)

In Februarij j.l. werd door de Indische Regering magtiging verleend om bij de voorgenomen geheele opheffing van de zending in de Minahassa de 31 aldaar in dienst van het zendelinggenootschap werkzame hulpzendelingen eveneens tot inlandsche leeraren, op den voet van Indisch Staatsblad n°. 125, te benoemen.

In de pensioensbepalingen voor de predikanten, hulppredikers en veldpredikers is onlangs (Koninklijk besluit d.d. 19 Julij 1881 n°. 152; Staatscourant van den 22sten dier maand,) eene wijziging gebragt, ten gevolge waarvan, in overeenstemming met het nieuwe pensioenreglement voor burgerlijke ambtenaren de tijd met verlof buiten Nederlandsch-indië doorgebragt voortaan, d. i. voor de verloven, die verleend worden na 1 October 1881, slechts dan bij de berekening van het pensioen in aanmerking komt, wanneer den verlofganger hier te lande

(1) Zie dit besluit boven, blz. 51. *Red.*

door of van wege den Koning werkzaamheden in het belang van den kolonialen dienst worden opgedragen en deze werkzaamheden langer dan zes maanden duren. Ten aanzien van de hulpredikers 1ste klasse was kort te voren (Koninklijk besluit van 11 December 1880, Indisch Staatsblad 1881 n°. 93), bij wijze van aanvulling van de voor hen geldende regeling, nog bepaald dat zij, die reeds als zendeling-leeraar in Nederlandsch Indië hadden dienst gedaan, dien vroegeren diensttijd mede voor pensioen konden doen gelden.

Godsdienstonderwijs; openbare eeredienst. Op onderscheidene plaatsen waar geen vaste godsdienstleeraar (predikant of hulpprediker) is aangesteld, werd aan de protestantsche kinderen gelegenheid verschaft om van een daartoe door het kerkbestuur aangewezen persoon (meestal een onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs) onderrigt te ontvangen in de bijbelsche geschiedenis en de Christelijke zedeleer, afgescheiden van het gewone schoolonderwijs en buiten de vaste schooluren. De toelage van *f* 30 's maands, die voor dit onderwijs wordt toegestaan, werd in 1880 door de Indische Regering beschikbaar gesteld voor 23 plaatsen, namelijk 20 op Java (Serang, Poerwakarta, Garoet, Soemedang, Indramajoe, Japara, Patti, Koedoes, Toeban, Bodjonegoro, Malang, Banjoemas, Bandjarnegara, Tjendaga, Poerbolinggo, Tjilatjap, Wonosobo, Karang-Anjar, Magelang en Blitar), 1 op Banka (Muntok) en 2 op Celebes (Maros en Bima). Daar waar het kerkbestuur dit noodig achtte, was aan het genot van de bedoelde toelage nog de verpligting verbonden om voor de gemeente godsdienstige voorlezingen te houden op zon- en feestdagen, of om bij de openbare godsdienstoefeningen als voorlezer en voorzanger op te treden. Voor 1881 is dergelijke toelage ten behoeve van 28 plaatsen beschikbaar gesteld, namelijk voor al de hierboven genoemde, behalve Bandjarnegara en Tjendaga, waar voor het oogenblik geen personen voor het geven van dit onderwijs beschikbaar waren, en voor zeven nieuwe plaatsen: Bandong, Modjokerto en Toeloeng-Agoeng op Java, Pamakassan, Bangkallan en Sumanap op Madura en Fort de Kock op

Sumatra. In 1880 werd ook te Gorontalo (residentie Menado) de gelegenheid geopend om Christelijk onderwijs te ontvangen, waartoe aan een hulponderwijzer van de gouvernements inlandsche school aldaar eene toelage van *f* 15 's maands werd uitgekeerd.

Buiten de standplaatsen der hulppredikers zijn er niet alleen op de Ambonsche eilanden, maar ook op de Aroe-, Kei- en Zuidwester-groepen, tal van inlandsche Christengemeenten, welker godsdienstige verzorging eenigermate wordt behartigd door vroegere schoolmeesters, afkomstig uit den tijd toen deze nog tevens voorgangers der gemeente waren, of door andere personen, die eenig gebrekkig onderrigt hebben genoten. Al deze lieden, met uitzondering van een zestal, dat sedert 1878 eene kleine toelage geniet, nemen die functien geheel kosteloos waar. In de toekomst hoopt men dit onderwijs zooveel mogelijk te kunnen opdragen aan de hooger bedoelde inlandsche leeraren, maar in afwachting dat deze in genoegzaam aantal beschikbaar komen, wordt het, – ten einde die oude Christengemeenten niet aan geheele verwaarloozing prijs te geven, – wenschelijk geoordeeld den maatregel, in 1878 ten opzigte van het bedoelde zestal genomen, meer algemeen te maken, en dus aan de personen, die zich thans het godsdienstonderwijs der inlandsche Christengemeenten in de residentie Amboina aantrekken, deswege eene kleine toelage uit 's lands kas te verzekeren, voor zoolang zij zich naar behooren van die taak kwijten. De verwezenlijking van dit voornemen zal, met inbegrip van de reeds toegestane toelagen, gezamenlijk bedragende *f* 1200 's jaars, eene jaarlijksche uitgaaf vorderen van omstreeks *f* 10.000.

Omtrent de voorloopige voorziening in de behoefte aan godsdienstonderwijs in de Minahassa op plaatsen waar de scholen van het zendelinggenootschap vervangen worden door gouvernementsscholen en de aanwezige inlandsche onderwijzers tijdelijk overgaan in 's lands dienst, is reeds het noodige gezegd op blz. 97 hiervóór. (1).

(1) Daar leest men: »Overeenkomstig het plan, ontwikkeld op blz. 27 van de Memorie van beantwoording betreffende de Indische begrooting voor

Subsidie ter tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst werden, tot geringe bijdragen, voor 1880 alleen aan twee gemeenten toegestaan, en wel aan die te Padang en Benkoelen. Het in 't vorig verslag vermelde voornemen om te Kotta Radja (Atjeh) van regeringswege een kerkgebouw te stichten, is nog niet tot uitvoering gekomen. Het kerkgebouw te Koepang (Timor) werd in Januarij 1881 door eene aardbeving zoodanig beschadigd, dat het geheel moest worden afgebroken. Te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo) werd voor het houden van godsdienstoefeningen, ook ten dienste der Roomsch-katholieke gemeente, door de Indische Regering tijdelijk het lokaal der openbare Europesche school beschikbaar gesteld.

Zendelingen. In het afgeloopen jaar werd aan een zendeling van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen vergunning verleend tot de uitoefening van zijn dienstwerk te Siboga en omstreken (residentie Tapanoli), terwijl een ander, in dienst van hetzelfde genootschap, die laatstelijk in de onderafdeeling Silindong werkzaam was, met vergunning van de Indische Regering zijne standplaats naar de onderafdeeling Sipirok over-

---

1881, heeft de Gouverneur-Generaal bij besluit van 12 Februarij j.l. de noodige maatregelen genomen ten aanzien van het schoolwezen in de Minahassa, voor het geval dat het Nederlandsche zendelinggenootschap zich op dat gebied terugtrekt. Er zullen dan op 43 plaatsen (in de afdeeling Menado op 2, Kema op 11, Tondano op 13, Belang op 5 en Amoerang op 12 plaatsen) openbare inlandsche scholen worden geopend, aan het hoofd waarvan voorshands de onderwijzers van het genootschap zullen blijven. Zoolang die opdragt duurt, zullen zij mogen voortgaan met het verrigten van kerkelijke diensten, mits afgescheiden van het onderwijs en buiten de schooluren.

»Overigens is de Regering over het algemeen niet voornemens het aantal inlandsche scholen in volkomen dezelfde mate te blijven uitbreiden, als zij onderwijzers te harer beschikking verkrijgt. In de eerste plaats moet worden getracht de minder geschikte of tijdelijk fungeerende onderwijzers te vervangen. Zoo daarvan in de eerste jaren welligt eene slechts geringe toeneming van het aantal scholen het gevolg mogt zijn, vertrouwt men dat daarentegen het gehalte van het onderwijs, dat blijkens de inspectierapporten op vele inlandsche scholen veel te wenschen overlaat, op den duur zal verbeteren." *Red.*

bragt. Nog een derde zendeling van dit genootschap, mede op Sumatra in de Battaklanden werkzaam, vertrok naar Europa, terwijl een ander van daar naar zijn vroegeren werkkring in dezelfde streek terugkeerde.

Een zendeling der Utrechtsche zendingvereeniging, die op Halmaheira werkzaam was, werd vervangen door een ander, die in November 1880 aldaar uit Nederland aankwam, en in April j.l. vergunning tot uitoefening van zijn dienstwerk verkreeg.

Een zendeling van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam keerde van verlof uit Nederland terug en vestigde zich wederom op zijne vroegere standplaats, het eiland Savoe (Timor).

De aanstelling van twee nieuwe hulppredikers in de Minahassa, de in uitzigt gestelde opening van gouvernementsscholen en de aanstelling van inlandsche leeraren in die landstreek, van welke maatregelen hierboven reeds gewag is gemaakt, zullen aan het bedoelde Nederlandsche zendelinggenootschap de gelegenheid aanbieden, overeenkomstig het vroeger opgevat voornemen, zich geleidelijk aan den zendingsarbeid in dit gedeelte van Celebes te onttrekken.

Het in Augustus 1878 geopend seminarium voor inlandsche hulpzendelingen te Depok (Buitenzorg), dat zich met de opleiding van kweekelingen van verschillende genootschappen belast zag zijn aantal leerlingen in den loop van 1880 van 13 tot 27 klimmen. 12 van die leerlingen zijn Battaks, 4 Dajaks, 4 Alfoeren, 4 Sangirezen, 2 Soendanezen en 1 is van Depok zelf afkomstig. De kweekelingen hebben een leeftijd van 16 tot 26 jaren.

Aan een der 't langst in de Battaklanden gevestigde zendelingen van het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen, schonk de Indische Regering, in den vorm eener geldelijke belooning, een blijk van erkenning voor de diensten gedurende zijn veeljarig verblijf in de residentie Tapanoli aan het bestuur en aan de maatschappij in 't algemeen bewezen. Een zijner ambtgenooten, die als tolk den militairen togt naar Sipahoetar had medegemaakt en aan wiens woning middelerwijl door kwaadwilligen schade was aangerigt, ontving te dier zake eene geldelijke tegemoetkoming uit 's lands kas.

In Bagelen bleek de prediking van een zendeling der Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging te Amsterdam bij de bevolking gemoedsbezwaren op te wekken tegen de vaccine, ten gevolge waarvan, toen de pokziekte zich in Bagelen vertoonde, het bestuur belemmering ondervond in zijne pogingen om de uitbreiding van de ziekte tegen te gaan. De Indische Regering vond hierin aanleiding om onder de aandacht van bedoelden zendeling te brengen, dat de hem verleende toelating tot uitoefening van zijn dienstwerk zou worden ingetrokken, indien hij niet ophield de Regering te bemoeijelijken in haar weldadig streven om de vaccine onder de inlandsche bevolking te bevorderen.

Van het vermoorden in Julij j.l. van een zendelingleeraar der Utrechtsche zendingvereeniging in de afdeeling Boeleleng op Bali is reeds melding gemaakt op blz. 25 hiervóór (1), even als van de klagten, waartoe de handelingen van een anderen mede te Boeleleng gevestigden zendeling-leeraar tegenover Hindoesche Balinezen hebben aanleiding gegeven. In Februarij j.l. was een verzoek van laatstgenoemde om zich te Djagaraga te mogen vestigen door de Indische Regering afgewezen.

Over de uitkomsten van den zendingsarbeid op en buiten Java zijn in de uit Indië ontvangen berigten, buiten het medegedeelde op blz. 12 hiervóór (2) aangaande de evangelisatie onder

---

(1) Daar leest men: »Van botsingen tusschen het Hindoesche en het Mohammedaansche deel der bevolking vindt men in de ontvangen berigten niets vermeld. Het getal Balische Mohammedanen is vooral in Boeleleng zeer gering, en de Hindoesche Balinezen worden gezegd doorgaans zeer verdraagzaam te zijn, 't geen bij hen voortspruit uit het bewustzijn, dat zij de groote meerderheid vertegenwoordigen. Van de twee op Bali (in of nabij de afdeeling Boeleleng) gevestigde zendeling-leeraren is, volgens een telegrafisch berigt van Julij j.l., één door zijn huisbediende vermoord. De daad wordt toegeschreven aan wraakzucht van den moordenaar wegens ondervonden mishandeling. De dader is gevat. Naar aanleiding van afkeurenswaardige handelingen, waaraan zich, volgens in Mei j.l. bij de Indische Regering ingekomen berigten, de andere zendeling-leeraar tegenover Hindoesche Balinezen zou hebben schuldig gemaakt, is aan den resident van Banjoewangi een naauwkeurig onderzoek gelast." *Red.*

(2) Daar leest men: »Over het algemeen viel in dit gouvernement (Sumatra's Westkust) toememend vertrouwen in het Europeesch bestuur waar te nemen.

de Bataks op Sumatra, ditmaal geen bijzonderheden aangetroffen.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

In het afgeloopen jaar kwam uit Nederland een geestelijke terug nadat zijn verloftijd verstreken was. Twee andere, van hier voor den kerkelijken dienst in Nederlandsch-indië uitgezonden, aanvaardden hun dienstwerk aldaar voor het eerst. Een geestelijke bevond zich nog met verlof in Europa, en een ander vertrok daarheen voor twee jaren wegens ziekte. Op 31 December 1880 telde dientengevolge de Roomsch-katholieke missie in Nederlandsch-indië, met inbegrip van den bisschop, apostolisch vicaris en pastoor van Batavia, 26 geestelijken, over de 11 standplaatsen verdeeld als volgt:

STANDPLAATSEN.	Pastoors.	Onder-pastoors.	Hulp-priesters.	Te zamen.
Batavia	1	2	1	4
Cheribon	1	»	»	1
Samarang	1	1	1	3
Ambarawa.	1	»	»	1
Djokjokarta	1	»	1	2
Soerabaija.	1	2	1	4
Padang	1	1	1	3
Medan (Sumatra's Oostkust)	1	»	»	1
Soengeislan (Banka) . . .	1	»	1	2
Larantoeka (Flores). . . .	1	1	1	3
Maumeri (Id.).	1	»	1	2
Te zamen. . . .	11	7	8	26

Nergens werd de openbare rust verstoord, en wanneer men Nias en eenige kleinere eilanden uitzondert, kon ook de veiligheid voldoende heeten. Voor landbouw, handel en visscherij was het afgeloopen jaar voorspoedig. Minder gunstig was het met de volksgezondheid gesteld, daar vele gevallen van pokken, buikziekte en koorts voorkwamen. Op godsdienstig gebied bleef zoowel uitbreiding van den Islam als van het Christendom waar te nemen. Dit laatste meer bijzonder in de onderafdeeling Silindong, waar het ledental der verschillende Christengemeenten in het afgeloopen jaar met 1600 vermeerderde. Op Nias zagen de zendelingen echter niet veel vruchten van hun arbeid. De leer van den profeet vond meer en meer ingang in de onderafdeeling Batang Taro-districten, in de afdeeling Padang Lawas en te Padang, op deze hoofdplaats voornamelijk onder de lieden, die van Nias en de Batoe-eilanden afkomstig waren. *Red.*

Even als voor de Protestantsche leeraren werd ook voor de van landswege bezoldigde Roomsch-katholieke geestelijken (pastoors en onderpastoors) als beginsel aangenomen (Koninklijk besluit d.d. 19 Julij 1881 n°. 52) dat de tijd met verlof buiten Nederlandsch-indië doorgebragt voortaan – tenzij in bijzondere gevallen – niet meer in aanmerking komt bij de berekening van den voor pensioen geldigen diensttijd.

De bediening van de gemeente in Atjeh bleef, even als in 1879, opgedragen aan een der geestelijken van Padang.

De vaste kerkelijke dienstreizen worden zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen volbragt. Sommige van die reizen werden, met toestemming van de Regering, ook ondernomen door hulppredikers, niet behoorende tot de van landswege bezoldigde geestelijken. Krachtens bijzondere vergunning werden in 1880 op 's lands kosten bovendien nog kerkelijke dienstreizen gedaan: door den bisschop, in de residentien Preanger regentschappen, Cheribon, Tagal, Samarang, Djokjokarta, Kadoe, Bagelen en Banjoemas, en door andere geestelijken: in de Lampongsche districten, Celebes en onderhoorigheden, Amboina, Ternate en Menado. Aan de vergunning tot het doen van dienstreizen naar laatstgemeld gewest achtte de Indische Regering het noodig de voorwaarde te verbinden (besluit d.d. 13 Junij 1880 n°. 1), dat het te verrigten dienstwerk zich niet zou uitstrekken tot andere personen dan die tot het Roomsch-katholiek kerkgenootschap behoorden. Het was te voorzien, dat de rust en orde zouden bedreigd worden, wanneer de helpers van den met dienstreizen in Menado belasten Roomsch-katholieken geestelijke zich toelegden op het maken van bekeerlingen onder de inlanders, die vroeger van het Heidendom tot het Hervormd kerkgenootschap waren overgegaan. Bezwaren door den bisschop, pastoor van Batavia, tegen de bedoelde voorwaarde ingebragt, zijn door de Indische Regering tot een punt van nadere overweging gemaakt, en hebben geleid tot een vernieuwd overleg met de besturende ambtenaren in de Minahassa, waarvan de uitslag nog niet bekend is. Intusschen zijn den bisschop de beweegredenen voor het besluit van 13 Junij 1880 medegedeeld.

Vier gemeenten - Ambarawa, Soerabaija, Padang en Soengeislan - genoten, even als in vorige jaren, een gering subsidie (*f* 15 à *f* 27.50 's maands) ter tegemoetkoming in de kosten van den openbaren eeredienst. Te Cheribon werd een nieuw kerkgebouw in gebruik genomen. Ook werd de herstelling voltooid van het kerkgebouw te Batavia, in de kosten waarvan uit 's lands kas was bijgedragen. (Verg. vorig verslag blz. 100).

Ook ditmaal zijn nopens het zielental der Roomsch-katholieke gemeenten op en buiten Java geene opgaven bij het bestuur ingekomen.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

In het afgeloopen jaar was het getal Mohammedanen, die uit Nederlandsch-indië naar Mekka ter bedevaart gingen veel aanzienlijker dan in een der vorige jaren. In 't algemeen droeg daartoe de reeds op blz. 2 van dit verslag vermelde omstandigheid bij, dat in het laatst verstreken Arabisch jaar 1297 de feestdag van Arafat, dat is de 9de dag der maand Dzoelhidjah (12 November 1880), op een Vrijdag viel, hetgeen naar de Mohammedaansche beschouwing de bedevaart voor hen die dan te Arafat, eene plaats nabij Mekka, aanwezig zijn, bijzonder zegenrijk maakt. Deze bijzonderheid was het laatst voorgekomen in het Arabisch jaar 1289, toen de 9de Dzoelhidjah (7 Februarij 1873) eveneens een Vrijdag was. (1) Volgens ontvangen opgaven werden door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura passen verstrekt aan 7327 bedevaartgangers, dat is 4064 meer dan in 1879. Opmerkelijk groot was het aantal passen, dat werd uitgereikt in de Preanger regentschappen (2508 tegen 843 in 1879), waar het gaan ter bedevaart nog in het bijzonder scheen te zijn in de hand gewerkt door den zeer gunstigen oogst van koffij

(1) Hetgeen in het verslag van 1878 blz. 119 omtrent dit onderwerp voorkomt, vereischt eenige verbetering. Vooreerst zijn in 1877 de plegtigheden te Mekka niet op een Vrijdag begonnen, maar op een Donderdag, en wel op Donderdag den 7den Dzoelhidjah 1294 (13 December 1877), en in de tweede plaats is het niet het begin der plegtigheden, maar de ceremonie van het verblijf te Arafat, welke op een Vrijdag moet vallen om het jaar bijzonder aanbevelenswaardig voor eene bedevaart te maken.

en padi in 1879. In de buitenbezittingen (enkele, waarvan geen opgaven ontvangen zijn, uitgezonderd) werden in 1880 aan 2852, in 1879 aan 2175 personen passen naar Mekka uitgereikt; doch wat die gewesten betreft, geeft het aantal passen niet volledig terug het aantal ter bedevaart vertrokken personen; dit geldt vooral voor de streken, die niet onder ons regtstreeksch bestuur staan. Het getal der in Nederlandsch-indië teruggekeerde pelgrims was in 1880 iets geringer dan in de voorafgaande jaren.

Gewestelijke opgaven omtrent de met passen uit Nederlandsch-indië vertrokken en aldaar teruggekeerde Mekkagangers over de laatste drie jaren volgen hieronder.

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1878.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
JAVA EN MADURA.						
Bantam.	607	295	666	276	351	85
Batavia.	283	107	196	236	74	72
Krawang	12	8	42	9	8	4
Preanger regentschappen.	660	843	2508	573	571	575
Cheribon	144	148	485	293	107	330
Tagal.	44	51	161	34	38	47
Pekalongan	181	107	142	26	81	72
Samarang	381	507	640	128	205	201
Japara	84	77	82	83	62	42
Rembang	41	67	167	37	48	59
Soerabaija.	471	331	744	412	378	316
Pasoeroean.	110	114	142	111	102	82
Probolinggo	34	23	61	9	23	3
Bezoeki.	8	25	90	.	5	34
Banjoewangi.	23	19	53	18	21	30
Banjoemas.	45	28	66	59	39	24
Bagelen.	198	96	269	118	118	64
Kadoe	121	105	260	53	71	60
Djokjokarta	9	40	19	12	5	.
Soerakarta.	101	67	89	68	58	12
Madioen	42	87	183	101	70	49
Kediri	27	50	108	35	24	29
Madura.	71	73	154	113	49	46
Totaal. . .	3697	3263	7327	2804	2508	2226

GEWESTEN.	Vertrokken.			Teruggekeerd.		
	1888.	1879.	1880.	1878.	1879.	1880.
BUITENBEZITTINGEN.						
Sumatra's Westkust . . .	946	1142	1254	750	693	844
Benkoelen	42	46	48	24	5	»
Lampongsche districten .	54	77	113	35	51	27
Palembang	305	292	625	451	163	273
Sumatra's Oostkust . . .	51	*a*) *	*	72	*	*
Atjeh	*	*	*	*	*	*
Riouw	17	10	1	18	1	1
Banka	14	40	19	32	12	34
Billiton	17	11	»	3	3	8
Westerafdeel. van Borneo.	149	178	237	39	83	129
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	184	182	334	263	128	76
Celebes en onderhoorigheden	125	169	172	72	58	62
Menado	»	»	3	»	»	»
Amboina	17	14	22	15	6	»
Ternate	4	7	9	»	2	6
Timor	»	»	»	»	»	»
Bali (Boeleleng en Djembrana)	10	7	15	14	1	3
Totaal . . .	1935	2175	2852	1788	1206	1463

a) Waar een * is geplaatst, ontbreken de opgaven.

Bij het Nederlandsch consulaat te Djeddah meldden zich, gedurende 1880, 9397 pelgrims aan, die uit Nederlandsch-indië waren gekomen om aan de bedevaart deel te nemen, terwijl nog 146 anderen, die zich sedert jaren op het schiereiland Malakka hadden opgehouden en van daar ter bedevaart gekomen waren, bij hun vertrek naar Nederlandsch-indië door den consul van passen werden voorzien. Van deze 9543 Nederlandsch-indische onderdanen behoorden er 7167 te huis op Java en Madura. Ruim 1/6 gedeelte dezer Mekkagangers was regtstreeks uit Nederlandsche-indië naar Djeddah gegaan, namelijk 1787 (waarvan 777 met mailbooten van de Rotterdamsche Lloyd); omstreeks 1/3 had zich van Pinang of Singapore daarheen laten brengen, en de overigen, dat is ongeveer de

helft, hadden hetzij op Java, hetzij te Singapore of P'nang, plaats genomen tot Suez (1).

De gezondheidstoestand was gedurende het bedevaartsaizoen van 1880 gunstig; vele pelgrims kwamen echter om door vermoeijenissen en ellende, of tengevolge van mishandelingen en verwondingen door roovers.

Van de hooger bedoelde 9543 Nederlandsch-indische pelgrims vertrokken er van Djeddah, na afloop van de bedevaart, 8461; bovendien melden zich nog 686 Nederlandsch-indische onderdanen als vertrekkenden aan, die reeds in vorige jaren de bedevaart hadden ondernomen. Onder de zeer enkelen, wier verblijf in Mekka lang, zelfs 10 à 20 jaar, had geduurd, waren een 14tal Atjehers (uit Groot-Atjeh, Pedir en Malaboeh). Slechts één stoomschip (onder Engelsche vlag) bragt pelgrims regtstreeks naar Nederlandsch-indië terug, en wel 809 naar Padang. De overige 8338 maakten gebruik van de op Pinang en Singapore varende Engelsche stoombooten. Het betrekkelijk groote aantal bedevaartgangers die in 1880/81 Arabië verlieten wordt toegeschreven aan eene verordening van de Turksche autoriteiten, waarbij alle vreemde overzeesche pelgrims, die geen voldoende middelen hadden om de kosten van een langer verblijf in Mekka te bestrijden, gelast werden het land te verlaten.

Vermits door het bestuur van de Hedjaz tevens bepaald is dat na 1 April 1881 geen vreemde bedevaartgangers meer worden toegelaten die niet van behoorlijke passen zijn voorzien en niet kunnen aantoonen genoegzame middelen te bezitten om de terugreis te bekostigen, is met de Indische Regering in overleg getreden nopens de vraag, of hierin geen aanleiding behoort te worden gevonden tot eene uitbreiding van onze bemoeijenis met de bedevaart in dien zin, dat aan de Nederlandsch-indische pelgrims de verpligting wordt opgelegd om,

(1) In welke mate Nederlandsche schepen aan dit vervoer tot Suez hebben deel genomen, vindt men niet vermeld. Alleen blijkt, dat de stoomschepen der Maatschappij »Nederland" gedurende het tijdvak van December 1879 t/m November 1880 op hunne thuisreizen 1603 dekpassagiers tot Suez medenamen, tegen 709 in 1878/79.

vóórdat zij naar Mekka vertrekken, eene som te storten tot dekking van de kosten hunner terugreis naar Indië. Daaromtrent zijn thans nog overwegingen aanhangig. Intusschen zijn door den Gouverneur-Generaal bij een besluit dd. 13 Julij 1881 reeds maatregelen genomen: 1°. om de passen voor de pelgrimsreis naar Arabië, die tot dusver enkel door de hoogste gewestelijke gezaghebbers konden worden afgegeven, ook bij de hoofden van plaatselijk bestuur verkrijgbaar te stellen (Indisch Staatsblad 1881 n°. 158); en 2°. om in de verschillende gedeelten onzer bezittingen, ook in die streken waar het Gouvernement geen regtstreeksch gezag uitoefent, de verordening der Turksche autoriteiten allerwege te doen bekend maken, bij voorkeur door tusschenkomst van de hoofden der inlandsche bevolking, en tevens ter kennis van de bevolking te brengen, dat de gevorderde passen kosteloos verkrijgbaar zijn bij alle hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur, en dat zij die bij aankomst te Djeddah door den Nederlandschen consul moeten doen afteekenen.

Het getal van hen die – uit streken niet onder 's Gouvernements regtstreeksch gezag staande – tot dusver zonder passen te Mekka kwamen, wordt geschat op omstreeks 1500.

Ten einde de lieden, die uit Atjeh ter bedevaart gaan, in de gelegenheid te stellen om, even als onder het voormalig sultansbestuur de gewoonte was, zich te Olehleh regtstreeks naar Arabië in te schepen, en daardoor tevens te bevorderen, dat zij niet zonder passen vertrekken, werd in November 1880 (Indisch Staatsblad n°. 205) genoemde plaats gerangschikt onder de havens, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 179, zoodat ook van Olehleh uit inlanders met passagiers-schepen naar buiten Nederlandsch-indië mogen vertrekken.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Pĕniwen.

„Wij hebben dan altijd goeden moed." Dit mannelijk woord van den Zendeling bij uitnemendheid zweefde mij reeds geruimen tijd voor den geest. Het bezielt mij, nu ik u wensch te schrijven over Pĕniwen, mijne tweede groote gemeente.

Binnen weinige maanden snel ontloken, belooft zij zoo niet Môdjô-warnô, dan toch Swaroe, na niet al te langen tijd, op zijde te streven.

Ik ondervind het op Kĕṇḍal-pajak (1) en ook op andere plaatsen, waar ik tracht te evangeliseeren, – 't zij er nog niemand of reeds enkelen zijn gewonnen, – dat het stichten van christengemeenten te midden eener mohammedaansche desa, een schier onbegonnen werk is (2). Het breekt gedurig bij de handen af. De tradities van zulk een gevestigd dorpsleven: poeṇḍens, besnijdenis, onderhoud der mohammedaansche priesterschap, spel, opiumgebruik, de gehechtheid aan feesten, opgeluisterd door dansmeiden, enz., dit alles is in krasse weêrspraak met de eischen van het Christendom. Men ploegt hier op rotsen, lijdt neêrlaag op neêrlaag; ondervindt teleurstelling op teleurstelling, zoodat men er moedeloos van wordt. Een nauw weêrhouden „ik heb mijne roeping gemist", dreigt dan voor een poos alle opgewektheid te bannen, tot welhaast een hoopvol herdenken van genoten zegen op een' gebrekkigen en nog maar kortstondigen arbeid, weêr verzoent met al de ondervonden teleurstelling.

Swaroe en nu ook Pĕniwen zijn moedgevende licht-

punten in dezen donkeren nacht. Geen macht van ingeroeste slechte gewoonten kon hier, alles beheerschend, het christelijk leven onderdrukken. Armoede noch schuldenlast werkten in deze nieuwe nederzettingen als in de oude desa's, in zoo hooge mate ontzenuwend. Het spreekt van zelf, dat men nog niet ten eenenmale met de bedorven toestanden van het javaansche volksleven gebroken heeft. Hoe zou dat ook kunnen, waar onze ontginningen plaats hebben door echte Javanen? Maar geen santri, geen hadji, geen modin, of eenige andere priester vermag storend te werken. En wordt hier soms hard gestreden en veel geleden ter wille van het Evangelie en de overwinning kroont nog al eens den strijd. In de mohammedaansche desa's brengt men door de prediking beroering en oneenigheid, in den regel en op den duur zonder het gewenschte gevolg. Een enkele maal houdt zich een nieuweling staande; maar doorgaans valt hem de worsteling te zwaar, ook al omdat het aan den zoo noodigen levensernst tegenover zooveel stoffelijken zin hapert. Slechts wie karakter bezit, kan met het Evangelie hoe langs zoo meer sympathiseeren; maar dat is het juist wat den inlander hier bijna zonder uitzondering geheel ontbreekt. De man of de vrouw, die geneigd is onze prediking aan te nemen, heeft geen' krachtigen wil. „Ik ben er niet toe in staat", hier het woord meer der indolentie dan der zelfkennis, wordt dan ook dikwijls vernomen.

In onze nederzettingen (3) tiert het Christendom min of meer. Zij bieden der missie eene toekomst. Daarom hebben JANSZ en PORNSEN zoo zeer geijverd voor landelijke ondernemingen, op ontginning gebouwd.

Men haaste zich naar hunne roepstem te hooren. Er bestaat hier bij particulieren eene rage in het aanvragen van woeste gronden.

Maar ik wenschte u weêr eens te verhalen van Pĕniwen, dat al 23 gezinnen telt, en waar reeds eene school is geopend, bezocht door 27 kinderen.

Ik ben er nu tweemaal geweest. Het is een heele reis, daar het minstens 8 uren van Kĕṇḍal-pajak ligt. Deze jeugdige ontginning toch ligt in het Z.-W. van de residentie Pasoeroean, nader in het Malangsche. Het oude Sĕnggôrô, dat in lang vervlogen tijden zeker van veel grootheid (4) en van jammerlijk verval getuige was, in de laatste jaren bij toeneming van houtgewas ontbloot en ontgonnen, is nu de zetel geworden van 't aloude Christendom.

Zooals ik u bereids meldde, was het begin, hoewel nederig, toch flink en wakker, en geheel het werk van eigen initiatief, door geen stoffelijke middelen geholpen.

Tusschen de Laör en de Lĕksô, takken der Brantasrivier, op eene hoogte, ingesloten door twee diepe ravijnen, is Pĕniwen zeer schilderachtig gelegen. Zuidelijk strekt het groene kleed der nieuwe sawahs, bij beschikking over het noodige water allengs te vermeerderen, zich uit, met het Kĕṇḍĕng-gebergte op den achtergrond. Westelijk en Oostelijk staan nog ongedeerd de oude boomen, waarop de pauw in alle deftigheid den daaronder rondwarenden sluwen tijger verzelt en waarin de zwarte apen zich wiegelen van tot op tak. Ten Noorden eindelijk verheft zich achter onafzienbaar en vaak schier ondoordringbaar bosch, majestueus het Kawi-gebergte, aan welks voet de koffiperceelen zich welhaast naast elkander zullen uitbreiden.

Hoe werd ik verrast bij mijn eerste bezoek aan Pĕniwen gebracht, na zooveel wat mij op Kĕṇḍal-pajak moest hinderen en bezwaren! Steeds door de Pĕniwers weêrhouden hen te bezoeken, omdat zij mij nog niet behoorlijk meenden te kunnen ontvangen, kwamen zij mij nu toch hartelijk te gemoet langs den moeilijken weg en begroetten

mij met blijdschap. Aanstonds trof mij het nette aanzien der huizen en de van zorg en zindelijkheid getuigende kleeding. Vooral het ferme huis van den voorganger ZANKIOES (HOEZOO's oud-leerling ZACHEUS), met goed onderhouden erf en met een bloemperkje er voor, maakte een' gunstigen indruk. Dat er na acht maanden tijds reeds zooveel bosch was ontgonnen, en er bereids zes bouws sawah beplant stonden, getuigde van vlijt en inspanning. Welk een verschil met de enkele oud-Pĕniwers, enkele huisgezinnen, die zeer slecht woonden en gekleed waren, nog aan geen sawah-aanleg hadden gedacht en bovendien in slechten reuk stonden bij de politie. (5)

Toen ik na eene maand weêr op Pĕniwen kwam, woonden de oud-Pĕniwers reeds beter en volgden een paar het onderwijs.

Verleden Pinksteren was het er feest. Door de zending geholpen aan eene koe en aan geld voor eene wajang-kroetjil – want contanten hadden onze ontginners niet meer – verwachtten zij met groot verlangen de broederen van Swaroe. Er kwamen velen den langen, moeilijken weg, over rivieren en ravijnen (er zijn er 7 te passeeren) te paard en te voet, mannen en vrouwen, kinderen en volwassenen. Zij hadden allen hun bundeltje bras (gepelde rijst) medegebracht. Men wist, dat het in zulk eene nieuwe ontginning, waar nog geen enkele oogst werd binnengehaald, niet ruim is, en men er allerminst zooveel gasten kan onthalen. De menschen waren blij elkaâr te ontmoeten. Er heerschte voordurend een aangename toon.

Na de prediking over de uitstorting des Heiligen Geestes, waarbij aan allen, die er toen en nu nog verre waren, eens bijzonder werd gedacht, ging het in troepjes, nadat ieder zich van een sirihpruim had voorzien, door het gehucht. De boeren wilden vooral hoogte nemen van den aanleg der rijstvelden. Het gehouden onderzoek was

in alles bevredigend. De betoonde ijver der ontginners werd nu wel-niet bovenmate en met geestdrift door de Swaroeërs geroemd, (daarvoor zijn de lieden te leuk); maar het was toch te bemerken, dat zij met het tot stand gekomene ingenomen waren; ja, er waren er zelfs, die Pĕniwen eene glansrijke toekomst voorspelden. En zij konden dit doen, daar deze streek voor sawahbouw bijzonder geschikt schijnt: vlakke, vruchtbare grond in overvloed en de mogelijkheid om genoegzaam water met niet al te groote inspanning op te voeren.

Moge het mij gegeven zijn, u later nog veel goeds van de Pĕniwers te melden!

De Heer gebiede zijn' zegen over onzen gebrekkigen arbeid!

J. KREEMER.

Aanteekeningen.

(1) De Gemeente Kĕndal-pajak telt 20 zielen, allen van Swaroe afkomstig. Te Batoe en Bangil, d. w. z. op en in de omstreken dier plaatsen, dus in de verstrooiing, wonen ± 20 christengezinnen. De laatsten worden trouw bezocht, doch toonen weinig leven. Op Kĕndal-pajak wordt, even als te Swaroe en te Pĕniwen, geregeld tweemaal in de week godsdienstoefening gehouden en verder onderwijs gegeven aan nieuwelingen en aannemelingen. Er bestaat van wege de missie gelegenheid, de kinderen ter school te zenden.

Wat Kĕndal-pajak en de nabij gelegen desa's betreft, zoo als men weet, heb ik er, van den aanvang af, weinig van verwacht voor de Evangelisatie.

Ik vond hier een uitstekend huis en de beste gelegenheid voor mijn werk: school, kweekschool, geneeskundige praktijk. Een en ander was het Genootschap niet bij machte mij op Swaroe te geven, en, al ware het dit wel geweest, hier zou de vraag zijn gebleven of deze afgelegen en geïsoleerde desa - voor geene uitbreiding van belang meer vatbaar - daarvoor

in aanmerking had mogen komen, ook al omdat ik dan nog verder van Pĕniwen zou hebben gewoond. Kĕndal-pajak is een centrum. Drie groote wegen loopen er op uit.

(2) Langzamerhand kreeg ik hier, èn door bezoek èn door het verschaffen van arbeid èn door ziekenpractijk, invloed en connectiën. Nadat ik drie maanden lang op deze wijze gewerkt had, scheen het dat mijne geringe verwachting stond overtroffen te worden. Er werden stemmen op Kĕndal-pajak zelf vernomen van ingenomenheid met mijn streven. Zoo ging het ook in de nabij gelegen desa's Watoe-dakon, Tjĕrmé, Karang-doeren en Tambah-rĕdjô. Van het opiumgebruik mocht ik meer dan 50 individuën genezen. De oudste ingezetene van Kĕndal-pajak en enkele zijner familieleden woonden de wekelijksche koempoelans (samenkomsten) bij. Van Watoe-dakon kwam de dorpsschrijver, die daar tevens met veel opoffering een schoolhuis oprichtte, waar ook welhaast vier jongens van Tjĕrmé kapintĕran (knapheid, geleerdheid) kwamen zoeken. De hoofden van laatstgenoemde desa verschenen vrij geregeld in onze bijeenkomsten. De school op Watoe-dakon, aanvankelijk veel belovend – al de kinderen wilden er school gaan – vlotte evenwel maar niet. De ouders werden opgestookt, en nadrukkelijke waarschuwingen tegen het christen-worden kon men vernemen. De langgars (mohammedaansche scholen) namen toe. Het dorpshoofd van Kĕndal-pajak, eerst bevriend, toonde zich verder zeer vijandig. Wilde iemand zijner onderhoorigen christen worden, dan dreigde hij diens huis bij den grond te zullen afbreken, of wel, hij gebruikte den patih, een' bekenden ijveraar voor den Islam, om schrik aan te jagen.

In mijne geneesmiddelen – zoo strooide de man rond – mengde ik varkensvet; de schuivers-medicijn was voor een' goed deel van menschenhersenen gemaakt. Het gelukte den tegenstanders, de vrouw van den tjarik (schrijver) tegen haren man op te zetten, waarvan echtscheiding het gevolg was. De school moest verplaatst worden. Van den man op Kĕndal-pajak, die trouw te leeren ging, werden de kleêren in de lombard gebracht, en zijn oudste zoon kwam hem zeggen, dat hij den kjaï niet meer als zijn' vader wilde erkennen, zoo deze

christen wilde worden. Eindelijk viel de tjarik in de strikken van een befaamd speler, tevens santri, en begon zoo langer zoo meer te verflauwen. Ik moest de school op Watoe-dakon opheffen. Heden morgen werden de schoolbanken en het schoolbord terug gebracht: een zichtbare triumf voor de vijanden. Tjĕrmé verachterde mede. De laatste zondagen zagen wij geen nieuwelingen meer opkomen. Ik ben nu in afwachting, hoe het verder zal gaan. Ziekten, in dezen tijd, vooral koorts, drijven iederen dag steeds meer menschen naar mij heen.

(3) Onze nederzettingen. Wij denken hierbij vooral aan Môdjô-warnô en aan verschillende filialen dezer bloeiende gemeente: Kĕrtô-redjô, Bongsô-redjô, enz.; aan Adi-tojô, Wônô-hasri, enz. onder Kediri; aan Njĕmoh – waar nu de zendeling DE BOER werkzaam is – van HOEZOO; aan Swaroe en aan Pĕniwen. De jonge JANSZ beijvert zich woeste gronden aan te vragen voor eene christen-ontginning.

(4) Nabij Pĕniwen treft men nog de overblijfselen aan van den vroegeren grensmuur tusschen Malang en Blitar: Môdjô-païtsteenen liggen daar in eene lange en enkele voeten breede rij, men zegt van Ngantang tot aan het Zuiderstrand. Interessanter zijn de beelden uit den Hindoe-tijd, in den omtrek van het zoo afgelegen Pĕniwen, door onze christenen gevonden. Diep in het bosch, onder het struikgewas en zware afgevallen takken, lagen, der verwering en verwoesting prijs gegeven, de volgende:

Een oorspronkelijk keurig fijn gehouwen beeldje, nagenoeg 1½ voet hoog, voorstellende eene vrouw met arisch profil, staande op de danoe dĕkoe (geknielde koe), fier en majestueus, met opgeheven hoofd, gekroond, omhangen met eene halsketen, en armbanden dragende om beneden- en bovenarmen.

De drie rechterhanden hielden achtereenvolgens van boven naar beneden omvat: de punt van de koestaart, een rad en een strijdknods; de linker: een doosje, een' kleinen dolk en het touw, waarmede de danoe dĕkoe wordt vast gehouden. Aan een klein beeldje, maar uit hetzelfde stuk graniet, heeft de vervaardiger eene zittende houding gegeven, beneden met de beenen kruiselings (silô) tusschen de horens van het beest.

Het tweede beeldje, van dezelfde grootte, stelt een' man voor met vier aangezichten naar de vier windstreken gericht, gekroond, met halsketen versierd, gezeten met het ééne been boven op de dij van het andere, terwijl zijne vier handen op zijne knieën gelegen zijn.

Het derde is misschien niet het minst merkwaardige. Dit beeldje, iets kleiner dan de twee genoemde, stelt ook een' man (een Chinees?) voor, gekroond, gezeten met de beenen kruiselings over elkaâr, de linkerhand open uitgespreid op de linkerknie en zoo de rechterhand op de rechterknie. De afgewonden hoofdstaart hangt over den schouder bij de borst neêr, het uiteinde door de rechterhand vastgehouden.

Dan zagen wij nog een beeldje, ook een' man voorstellende, eveneens gekroond, omhangen met halsketen en met ringen om den onderschenkel; gezeten (silô) op eene soort rolkar door 7 paarden op eene rij getrokken, onder de rechterknie een kussen. De helft van het voertuig als rustende op de ruggen der paarden; de twee raderen der kar bestaande uit massief ronde schijven. In de open uitgespreide rechterhand hield het beeldje een geldstuk, de linkerhand rustte in den schoot. Te Singô-sari zag ik dergelijke beelden, waarschijnlijk de zonnegod, Soerjô, uit de Hindoesche godenleer, hoewel niet al de attributen overeenkomen.

(5) Het is bekend, dat lieden, die zich zoo alleen of wel met eenige makkers diep in het bosch neêrzetten, dikwijls even van roof en diefstal, vooral hier op de grens van het beruchte Blitar. Een ander bestaansmiddel, dat ook meermalen van eene doortastende ontginning der streek terughoudt, is 't ꦔꦪꦩꦤ꧀ (n. i. w.) Dit boesoeran bestaat in het zoeken en verkoopen van boschprodukten, als daar zijn: kĕmiri, pinang kloewĕk (wb. ꦥꦶꦤꦁ), gowok, (ꦒꦺꦴꦮꦺꦴꦏ꧀ n. i. w.) (de jambosa cauli flora DC.), djirĕk (ꦗꦶꦫꦺꦏ꧀ n. i. w.) eene vrucht zoo groot als de langsĕp, maar zuurachtig van smaak, langsĕp, manggis, rotan, bamboe, enz. enz.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Bijgeloof.

„De Javaan is ontzettend bijgeloovig!" zoo begint KREEMER zijn leerzaam opstel (Mededeel. XXV. pag. 1) over de javaansche poenḍèn's, d. z. gewijde plaatsen, inzonderheid graven, die door den inlander bijgeloovig vereerd worden. Zeker zal wel niemand dit tegenspreken. Ook zal het wel niemand bevreemden. Immers zijn de Javanen hierin eenvoudig gelijk aan alle andere volken op even lagen trap van ontwikkeling staande. De vorm der openbaring mag verschillen, maar in het wezen der zaak is het overal hetzelfde verschijnsel. Doch altijd een belangrijk verschijnsel; want, zoo als de Heer NEURDENBURG in zijne voorlezing: „De Godsdiensten uit het oogpunt der zending" opmerkt, (Meded. XXV. p. 41): »Het bijgeloof is in ieder geval een bewijs van 's menschen oorspronkelijken adel!"

Als wij onderscheid hebben leeren maken tusschen bijgeloof en bijgeloof, dan zal ons, ook onder de Javanen, veel voorkomen, dat wij bijgeloof noemen, en ook zóó moeten noemen, maar dat desniettemin de drager is van hoogere aspiratiën. Bij den Javaan leert men ook een bijgeloof kennen, voor een deel als oorspronkelijk, maar vooral als een gevolg van den invloed van verschillende vreemde godsdiensten, zoodanig ontwikkeld en in zulke vormen, dat het in de praktijk des levens niet meer als een iets naast den godsdienst staande, maar als de vorm

en de wijze der openbaring van het godsdienstig bewustzijn der javaansche wereld, beschouwd moet worden. Het gaat niet aan, om alles wat men van dien aard onder de Javanen waarneemt, eenvoudig niet veel anders dan onzin, aberratie des verstands, zonder meer, te noemen. Zeker, steeds zien wij daarin den van God afgedwaalden, den in het verstand verduisterden en door de zonde van God vervreemden mensch; maar dan toch altijd „den mensch" naar PAULUS' uitdrukking: „van Gods geslacht." Dien goddelijken oorsprong kan ook de Javaan onmogelijk verliezen; en het is juist in velerlei vormen van zijn bijgeloof, dat hij dien oorsprong openbaart.

Intusschen zal men nooit tot zoodanige waardeering komen, als men niet, na nauwkeurige waarneming, en dat niet als uit de hoogte, met vooropgezette denkbeelden en zekere minachting, maar met sympathie, met belangstelling, onderscheid heeft leeren maken tusschen bijgeloof en bijgeloof, en de verschillende feiten naar zin en strekking heeft leeren kennen; dat men niet bij den zichtbaren, soms naïeven, maar ook wel eens onaangenamen, een gevoel van verbazing of afkeer wekkenden vorm blijft staan, maar den grond, den geest van het verschijnsel tracht te ontdekken, en stemmen der naar God smachtende ziel daarin weet te vernemen.

Want dat men niet van bijgeloof kan spreken, zonder de veronderstelling, dat er een geloof bestaat, en dat geloof zijn eigendom noemt, hetwelk het geloof van den »bijgeloovige" als onwaar veroordeelt, schijnt mij duidelijk. En aangezien de bijgeloovige als waarheid, als feit aanneemt, hetgeen niet zoo direct uit de natuur der dingen en als noodzakelijk uit de omstandigheden, kan voortkomen of volgen, ligt op den grond des bijgeloofs de veronderstelling, voor den bijgeloovige meer of minder

zich zelven bewust, dat er een hoogere Macht (of Machten); m. a. w. naar onze wijze van spreken, dat er eene geestelijke wereld, dat er een God (of Goden) bestaat, wiens vermogen oneindig dat des menschen overtreft, en die den gang der wereldsche zaken naar zijn' wil kan leiden of bestieren. En zóó wordt dan het bijgeloof van het standpunt bezien desgenen, die dit als zoodanig bestempelt, een geloof aan wonderen, zonder objectieven of redelijken grond. Zóó wordt het bijgeloof onbestaanbaar zonder geloof aan het bestaan van God (of Goden); en wordt het dus duidelijk, waarom het vaak aan den godsdienst verbonden, ja wel als in de plaats daarvan, kan voorkomen; zóó krijgen zelfs animisme en fetiçisme voor ons eene hoogere beteekenis; in één woord: zóó leeren wij de waarheid der stelling verstaan: Godsdienst is het wezen van den mensch.

Wij wenschen van dit standpunt het bijgeloof der javaansche wereld te bezien en voor de verdere beschouwing van bijgeloof in het algemeen naar de boven bedoelde voorlezing van den Heer NEURDENBURG te verwijzen, inzonderheid t. a. p. p. 37 v. v. in verband met zijne „Proeve eener Handleiding bij het bespreken der Zendingwetenschap" § 8, p. 21 v.v.

Wij zullen niet lang stilstaan bij het daar bedoelde bijgeloof, dat zeker wel als de laagste soort beschouwd moet worden, en naar vorm en wezen dan ook met dergelijk bijgeloof elders volkomen gelijk te achten is. Het beweegt zich op het gebied van spoken, en wat daarmeê overeenkomst heeft, en daarop past volkomen de uitspraak van den Heer NEURDENBURG, dat: „Het psychologisch te verklaren is uit de eigenaardige indrukken, die de mensch ontvangt, als hij niet over al zijne zintuigen, vooral het gezicht, beschikken kan. Het ont-

staat bij schemering, bij duisternis, in den slaap, in droomen, in ziekten, enz."

Eene begraafplaats voor Europeanen te Kediri durven verscheidene desa-Javanen bij avond niet voorbijgaan. Velen hunner hebben daar 's avonds of 's nachts allerlei zonderlinge gedaanten, vooral ook een' tijger, zich zien heen en weêr bewegen, of vreemde geluiden gehoord.

Een jongen kwam onlangs verschrikt en ontsteld t'huis, en vertelde, dat hij op de tĕgal (niet bedijkte velden) (1) vlak aan de desa liggende, iets vreemds, van, o! zulk eene rare gedaante had zien voortbewegen en op hem afkomen: zoo iets als een spooksel, een Mĕmĕdi. (ꦩꦼꦩꦼꦢꦶ). Hij was toen zoo hard als hij maar kon naar huis geloopen. Zijn vader geloofde er echter niet veel van, en lachte den jongen uit; hij had het zich maar verbeeld, en noemde hem: ngandĕl kang-ora-ora. (ꦔꦤ꧀ꦢꦼꦭ꧀ ꦏꦁꦄꦫ꧀ꦄꦫ꧀)

Paq-sarpô ging onlangs 's nachts in de rivier visschen. Nu dreef daar eenige larahan (ꦭꦫꦲꦤ꧀ boombladeren of zoo iets) op het water, die door den wind in rondgaande beweging werden gebracht. Het schemerachtig duister belette den man goed waar te nemen, en hij kwam door zijn turen en staren op die zich snel ronddraaiende, naar het hem toescheen zich opheffende, en hoe langer hoe grooter wordende larahan tot de meening, dat zich daar een mĕmĕdi of gĕndroewô bevond. Zoo snel hij kon verliet hij de rivier, en vluchtte naar huis. Door angst voortgejaagd, heeft hij daarbij nog het ongeluk te struikelen en zijn' voet vrij ernstig te bezeeren. 's Morgens vroeg liet de man onmiddellijk een eenvoudig offer gereed maken, en ging daarmeê naar de rivier, tevens

(1) Bedijkte velden heeten Sawah

de noodige ménjan (wierook) meênemende om die daar te branden. Dit verhaal werd aan eenige inlanders gedaan, die als hunne meening onmiddellijk te kennen gaven: dit is ngandël-kang-ora-ora.

Hetzelfde oordeel velden zij ook over het volgende verhaal, dat wij hun deden, hoewel het van een geheel ander karakter is, dan de zooeven medegedeelde voorvallen. Op ons erf staat een steenen beeldje van zeer ouden datum. Een oude, chineesche koopman, die van tijd tot tijd hier komt, om zijne waar te verkoopen, zal nooit nalaten, in de eerste plaats voor dat beeld zijne koopwaar te plaatsen, eene eerbiedige buiging te maken, en eene bede uit te spreken. Ook dit noemde men: ngandël-kang-ora-ora. En het is dan ook alleen om deze uitspraak, dat wij dit voorbeeld hier aangehaald hebben.

De drie eerst beschreven gevallen zouden natuurlijk met een vrij groot aantal kunnen vermeerderd worden, doch zijn niet belangrijk genoeg om er ons lang meê bezig te houden. Alleen het karakter van dezen vorm van bijgeloof moet ons duidelijk zijn; en een ieder zal wel toestemmen, dat de boven gegeven omschrijving van bijgeloof in het algemeen op deze gevallen volkomen van toepassing is, zoodat ons alleen overblijft het oordeel der inlanders nader te onderzoeken. Eenstemmig gebruikte men de uitdrukking: ngandël-kang-ora-ora. Wat wil zij zeggen?

Zij is samengesteld uit het betrekkelijk voornaamwoord: „kang", dat: „die, dat, dewelke, hetwelk, hetgeen" beteekent, en „ora ora", dat eene verdubbeling is van het gewone modale bijwoord van ontkenning: „ora," dat „neen, niet" beteekent. Het voorgevoegde woord: ngandël beteekent: gelooven, vertrouwen. De geheele uitdrukking wil dus zeggen: gelooven, vertrouwen hetgeen volstrekt niet

is, hetgeen nonsens is, wat nergens naar gelijkt. Eene eenigszins gewijzigde uitdrukking in het Javaansch, maar van dezelfde strekking, luidt: ngandĕl-kang-ora-ônô-ônô.

Al mogen wij er nu ook volstrekt geen bezwaar tegen hebben, deze uitdrukking van de inlanders over te nemen, zooveel is wel duidelijk, dat zij niet als eene vertaling van ons woord: bijgeloof of bijgeloovig, dat wij op deze gevallen zouden toepassen, beschouwd kan worden. Der inlanders wijze van uitdrukking bewijst, dat zij de besproken gevallen anders beschouwen dan wij, hetgeen nog te duidelijker wordt, als men weet, dat zij voor dezelfde gevallen ook de uitdrukking: goegon-toehon (꧋ꦒꦸꦒꦺꦴꦤ꧀ꦠꦸꦲꦺꦴꦤ꧀) gebruiken, die wij straks weêr zullen ontmoeten en verklaren, en welke uitdrukking zij even-zeer op de handeling van dien chineeschen koopman toepasten, hoewel die handeling toch een geheel ander feit vertegenwoordigt, dan de meening, dat men ergens een spook heeft ontmoet.

Trouwens dit is niet alleen voor dit bijzonder geval waar. Men zal dezelfde wijze van uitdrukking ook hooren toepassen op de meest uiteenloopende gevallen. Zoo bijv. op die bijgeloovige handelingen, welke berusten op het geloof aan het voortbestaan en de vereering van de geesten der voorvaderen; of wel, op geesten- en godenvereering in het algemeen, wier grondslag vaak niet anders dan eene oorspronkelijk inlandsche natuur-vereering kan zijn.

In de desa Goemoelan (district Kotta Bojolali) heerscht, zoolang die desa bestaat, de meening, dat alles wat daar groeit, alléén door de bewoners dier desa mag gebruikt worden; en als iemand buiten die desa woonachtig, willens en wetens, iets van die voortbrengselen gebruikt, hem ook zeker een ongeluk zal overkomen.

Zoo is er reeds menige schuur of woning, buiten die desa gelegen, in brand gevlogen, omdat er voor dak of wanden alang-alang of bamboe van de desa Goemoelan afkomstig gebruikt werd. Voor hen, die de desa met der woon verlaten willen, heeft dit geloof ook zijne bezwaren; want, daar niemand van eene andere desa zijn huis, enz. wil koopen, is de vertrekkende wel gedwongen alles eenvoudig onverkocht achter te laten, ingeval er geen inwoner der desa zelve is, die het een of ander wil overnemen. Als een inwoner dier desa het een of ander ergens, bijv. te Bojolali, dat slechts een paar paal van de desa af ligt, wil verkoopen, is hij genoodzaakt te liegen, en te zeggen, dat hij iemand van een andere desa is, en dat het hout, de alang-alang, de groenten of vruchten, die hij te koop aanbiedt, van eene andere desa dan Goemoelan afkomstig zijn. Als hij de waarheid zeî, zou niemand iets van die artikelen willen koopen. Alleen deze uitzondering wordt er bij gemaakt: als een kooper niet weet, dat die artikelen van Goemoelan afkomstig zijn, of wel, als hij het niet weet, dat dergelijk verbod op het gebruik van de voortbrengselen dier desa bestaat, dan zal het gebruik daarvan hem ook geen leed berokkenen. Maar wie zoo vermetel is, die artikelen te gebruiken, niettegenstaande hij weet, dat het verboden is, die zal zeker door een onheil getroffen worden. „Gelijk daar reeds vele voorbeelden van bestaan. Als men voorzichtig is, wil men die dingen niet eens present hebben!"

Men zegt, dat de reden voor het een en ander te zoeken is in den oorsprong dier desa. De plek, waar zij gesticht werd, was namelijk vóór dien tijd eene groote begraafplaats, zoodat alles wat daar nu groeit „als uit graven opschiet." Onze inlandsche berichtgever schijnt daar vrede meê te hebben; doch hij zou nu alléén

nog wel eens willen vernemen, hoe het toch zou komen, dat aan menschen buiten die desa woonachtig, welke die voortbrengselen koopen, wetende dat zij van Goemoelan afkomstig zijn, zeker een onheil zal treffen; terwijl zij, die dit niet weten, veilig alles kunnen koopen en gebruiken zonder later van iets last te hebben, „waarvoor ook vele bewijzen bijgebracht kunnen worden." (1)

Wij behoeven natuurlijk geen onderzoek te doen naar het ontstaan van dit geloof. 't Kan zeer wel zijn, dat vroeger werkelijk meermalen brand in huizen of schuren buiten die desa is ontstaan, die geheel of gedeeltelijk uit materialen van deze desa afkomstig, opgebouwd werden, en dat zulks op eene voor den inlander opmerkelijke wijze plaats had. Iemand sprak het vermoeden uit; dat vermoeden werd verder oververteld; en eindelijk werd het een gevestigd gevoelen. Zietdaar in het kort het verloop van dergelijke meeningen. Naar den oorsprong te onderzoeken, is even wanhopig, als na te gaan, hoe het praatje in de wereld kwam, dat onder de beide steenen landhoofden en de pijlers van de ijzeren brug te Kediri – en ook van andere groote kunstwerken vertelt men iets dergelijks – eenige schedels van inlanders, bij wijze van offer, begraven werden, daar de brug anders niet zou blijven bestaan.

Een gesprek over het bestaan van dergelijke meening eindigt altijd met de bewering: Botën-koewawi (ꦮꦺꦴꦠꦺꦤ꦳ꦸꦮꦮꦶ) Maar wat nu eigenlijk met die uitspraak bedoeld wordt, en welke daarvan de grondslag is, anders dan dat dergelijk werk zonder zoodanig offer niet zou kunnen volbracht worden en later gelukkig zou kunnen voortbestaan, blijft

(1) Zie: »Brômartani" No. 48, 24 November, 1880. Het is met voordacht, dat wij beneden meerdere voorbeelden aan deze Javaansche courant ontleend zullen meêdeelen.

onverklaard. Zóó moest onlangs eene poort aan de kraton te Soerakarta, genaamd Korri-gapit-kidoel, hersteld worden. Er vielen eenige sirappen (houten dakpannen) op menschen, die onvoorzichtig te dicht bij kwamen. Dit gaf onmiddellijk aanleiding tot de opmerking, dat deze poort, als zij hersteld werd, immer een menschen-offer eischte. Dit was reeds het geval tijdens de regeering van Sultan BAGOES; en eens werden er zelfs zes menschen tegelijk op die wijze gedood. (1)

Het boven genoemde geloof aan het voortbestaan der voorvaderen geeft vaak aanleiding tot zonderlinge verklaringen van buitengewone natuurverschijnselen. Den 22sten November 1880 hoorden de inwoners der desa Kĕsongô in een meer, talôgô, nabij hunne desa een vervaarlijk onderaardsch gedonder, (Soewôrô-goemaloeḍoeg). Wat was dat nu? Men vertelt, dat in den ouden tijd dat meer de verblijfplaats werd van een' voornamen poedjonggô (geleerde), genaamd DJÔKÔ-LINGLOENG, een' zoon van ADJI-SÔKÔ te Mĕṇḍang-Kĕmolan. DJÔKÔ-LINGLOENG had namelijk tegen het verbod zijns vaders een kind verslonden, en daardoor zijns vaders toorn zich berokkend, zoodat hij tot straf in de aarde opgesloten werd. (2)

Zoo vindt men ook ten zuiden van de desa Djati-nom (Bojolali-Soerakarta) eene groote bron, genaamd Djôlôtoeṇḍô, die men houdt voor de plaats van boetedoening (tôpô) van Krĕsnô, vorst van Dwôrôwati. Er wordt echter nog bij verhaald, dat Dewi-Soembôdrô, toen zij eens aan Krĕsnô daar een bezoek bracht, het ongeluk had op een sompil, z. v. a. huisjesslak te trappen, zoodat het scherpe uiteinde van dit dier haren voet verwondde, en zij daarom

---

(1) „Brômartani" No. 15, 14 April, 1881.

(2) Jav.: [illegible] „Brômartani" No. 5, Febr. 1881.

eene vervloeking over al de sompil's in die bron uitsprak, en wel, dat zij voortaan van geslacht tot geslacht niet puntig, maar stomp zouden zijn. (1) Ten noorden van deze zelfde desa ligt de desa Dwôrôwati. Hier zegt men was het verblijf van den vorst van Dwôrôwati, als bewijs waarvoor de menigte groote, oude steenen moeten dienen, die men daar in den grond vindt.

Doch ook zonder dit geloof aan het voortbestaan en de buitengewone macht der afgestorvenen, worden vaak bijzondere plaatsen als het eigendom van geesten beschouwd, of bijzondere natuurverschijnselen opgemerkt en aan buitengewone, niet-menschelijke invloeden toegeschreven. Zeer vaag kan zich dit geloof soms uiten, zooals bijv. blijken kan uit het verhaal, dat, als men over den weg gaat, die langs den voet van den Mĕrapi loopt, en gekomen is op het gedeelte, dat juist tusschen den Mĕrapi en den Mĕrbaboe ligt, men daar niet met elkander mag spreken over warmte, koude, dorst, of iets mag zeggen aangaande hetgeen men op die bergen ziet. Dat is verboden. Doet men het toch, dan zal men daar door een ampoehan ([illegible]) overvallen worden; daar zal een verschrikkelijk harde regen met sterken wind op den wandelaar komen, gepaard met eene tastbare duisternis, zoodat men den weg niet meer kan zien, en noodwendig aan het dwalen zal raken. (2)

Grillig en zonderling kan zich soms dit geloof uiten. Zoo verhaalt iemand (3), dat hij te Bojolali een' grooten

---

(1) [illegible] »Brômartani" No. 26, 30 Juni, 1881.

(2) »Brômartani" No. 1, 6 Januari, 1881.

(3) »Brômartani" No. 26, 30 Juni, 1881.

boom met eene niet-gewone bladerenkroon zag, dien men den naam: Klĕpoe-kĕṭèq ([illegible]) gaf. Naar men hem verhaalde, heette die boom oudtijds: klĕpoe; maar daar hij later door apen (kĕṭèq) bewoond werd, had men hem den naam klĕpoe-kĕṭèq gegeven. Aan den voet van dien boom zag hij een steenen beeld, dat een wild varken voorstellen moest; links en rechts van dat beeld lag kĕmbang-boreh en een toegevouwen papier, tiké (toebereide opium) inhoudende. Vele desalui brengen namelijk Donderdags avonds zoodanig offer bij dat beeld, met de bede om „den zegen van Kjaï-klĕpoe-kĕṭèq." ([illegible]). Men zeide, dat deze kjaï zooveel van tiké hield! Terecht merkt de verhaler op, dat dit een buitenkansje voor arme leegloopers is, want die komen de tiké wegnemen, en hebben dan vrij schuiven. Maar tevens, zoo besloot hij zijn verhaal, blijkt uit dit geval, dat vele desalui daar nog bijgeloovige gewoonten onderhouden. Eigenlijk staat er: nglampahakĕn-goegontoehon. ([illegible]).

Onlangs was er een man, die een partij gaf, en de wajang-poerwô liet spelen. Na afloop hakte hij de gadĕbog, den pisangstam, die gebruikt was om de wajangpoppen op te zetten, in tweeën, en legde de beide stukken ergens op zijn erf neêr. Het onderste gedeelte van dien stam, ongeveer 2½ voet lang, begon na een paar dagen uit te botten; weldra was er een tros pisang zichtbaar (één lirang). Het was de pisang-bĕtjitji, eene wilde pisangsoort. De menschen, die het wonder zagen, dachten onmiddellijk aan eene manifestatie van Blorong; en zóó ontstond daar eene offerplaats, waar men om allerlei zegeningen kwam bidden. De berichtgever deelt nog meê tot meerdere bewijskracht voor het wonderlijke van het geval, dat de wajang-partij den 9den Maart plaats had,

en dat die vruchten den 27sten April nog te zien waren. (1)

Geen wonder, dat allerlei ziekten – de zoogenaamde ômô's – in het padi-gewas aan de werking van geesten toegeschreven worden. In de maand Maart van dit jaar vertoonde zich op eenige sawah's, die pas beplant waren, eene ziekte in de padi, bekend onder den naam, ômômĕṇṭèq' ([Javanese script]) De planten kregen eene roodachtige kleur, en bleken later zonder vrucht (gaboeg) te zijn. Men sneed (ngarit) de planten af, en gaf ze het vee te eten. Toen nu de inwoners van eene naburige desa zagen, dat de padi op een gedeelte hunner sawah's ook door die ziekte aangetast was, schreven zij dit aan den invloed van een' geest toe, en gingen des nachts de wacht op hunne velden houden. Zij zorgden goed wakker te blijven, om de gedaante van dien Mĕṇṭèq, (dien zij zich als een' geest voorstellen, en die de padi-ziekte naar hem genoemd veroorzaakt) goed te kunnen waarnemen. Na aldus zes dagen de wacht te hebben gehouden, keerden zij huiswaarts met het bericht, dat zij nu toch dien mĕṇṭèq goed gezien hadden: hij zag er als een' jongen van zeven jaar uit; zijne stem was ook als die van een' jongen van dien leeftijd. Zij hadden opgemerkt, dat hij niets van de padi at, maar er alleen door heen liep. Of onze berichtgever echter zelf wel aan de waarheid van het verhaal gelooft, en misschien ook daar denkt aan de mogelijkheid van bedrog, is niet zeker, maar schijnt toch wel zoo; want hij voegt er aan toe, dat aangezien die menschen bijgeloovig zijn, (er staat eigenlijk: [Javanese script]), hij voor de waarheid niet kan instaan. (1)

---

(1) »Brômartani" No. 17, 28 Aprll, 1881.

(2) Idem No. 17, 27 April, 1881.

Het aantal geesten van allerlei aard en karakter, die men kent, en ook met name aanduidt, is zeer groot. Geen wonder, dat deze kennis tot de bijgeloovige verklaring van allerlei feiten aanleiding kan geven. Radèn N. nam op zekeren avond, uit kortswijl, stilletjes een mes onder de handen zijner vrouw weg, dat zij juist gebruikte bij het klaarmaken van eten. Hij legde het mes bij zich op de tafel, waarop eene lamp stond te branden. De vrouw, die het mes noodig had, ging aan het zoeken, tot groot vermaak van haren man. Nu wilde het toeval, dat de lamp uitwoei; en middelerwijl verdween het mes, hoewel er geen vreemde bij de tafel was gekomen. Men bleef zoeken, doch vond niets. Toen openbaarde zich hun bijgeloof (goegon-toehon). Op het erf van onzen radèn staat een wilde katoenboom (randoe-boom), die, naar men gelooft, door geesten (lělěmboet), bekend onder den naam van wéwé, bewoond wordt. Men meent, dat de wéwé van eene diefachtige natuur zijn, en meermalen het een of ander van den mensch wegnemen. De radèn werd dan ook zoo boos op die wéwé, dat hij dreigde, den boom te zullen doen omhakken. Hoe men echter ook zocht, men vond niets. Alleen bespeurde men een' zeer onaangenamen reuk bij den boom. Men hield echter vol met zoeken, en ten slotte werd het mes naast eene rustbank teruggevonden. Een ieder hield dit voor het bedrijf van de wéwé. Toen kwam de vader van den radèn, en daar hij een meer verlicht man is was hij het met die meening niet eens. Hij beweerde, dat het mes door een' hond moest weggenomen zijn, wijl deze zeker had geroken, dat er spijzen meê gereed gemaakt waren. Daarop liet hij aan den voet van den boom graven, en daar vond men een nest van door elkander krioelende stinkmuizen (tikoes-tjaloeroet). Van

deze muizen was de stank afkomstig, dien men geroken had. De desalui bleven echter bij de meening volharden, dat die muizen tot voedsel voor de wéwé dienden. (1)

De gedurige bespreking en bestrijding van het geloof aan het bestaan van de genoemde en vele andere geesten moet intusschen bij dezen en genen wel tot twijfel leiden, of ten minste de vraag doen opkomen, of die geesten wel wezenlijk bestaan. En zoo kan het ons dan ook niet bevreemden, dat iemand in de Javaansche courant (2) vrij openhartig vraagt, wat hij toch wel te denken heeft van het al of niet bestaan van lĕlĕmboet's, z. a. setans, djims, banaspati, gandarwo, enz.? Als zij niet bestaan, hoe komt men dan aan de namen, en hoe spreken geleerden over hen in geschriften, zoodat ieder inlander aan hun bestaan gelooft? En als zij bestaan, hoe bestaan zij dan? Waar houden zij zich op? Hoe weten wij, dat zij bestaan, wijl zij toch onzichtbaar zijn? Wie heeft hen ooit waargenomen? Hieromtrent zou hij gaarne van deskundigen eenige inlichting ontvangen.

In een volgend nummer dier courant (3) antwoordt dan ook iemand, dat hij die vragen wel gepast vindt, maar vreest, dat er geen afdoend antwoord op zal komen, aangezien men deze zaken evenmin met tastbare bewijzen kan aantoonen, als de waarheid van al onze kennis omtrent geestelijke zaken. Hij herinnert er dan ook tevens aan, hoe vroeger dit onderwerp reeds in de courant behandeld is geworden, maar zonder afdoende uitkomsten.

Dat men dan ook niet altijd even spoedig gereed is,

(1) »Brômartani" No. 28, 14 Juli, 1881.
(2) »Brômartani" No 28, 14 Juli, 1881.
(3) »Brômartani" No. 29, 21 Juli, 1881.

om den naam van den een' of anderen geest te noemen, aan wien bijzondere voorvallen, vooral ongewone natuurverschijnselen, moeten toegeschreven worden, ligt voor de hand. Zoo had onlangs een inlander in de kampoeng Martônagaran (Djokjokarta) een soewĕg-plant op zijn erf staan, die buitengewoon groote bloemen had. Dit scheen zulk eene groote bijzonderheid te zijn, dat eene menigte menschen, tot zelfs van zeer verre kwamen, om een offer van kĕmbang-boreh bij die plant te brengen, er mĕnjan te branden en om zegen van allerlei aard te vragen. De berichtgever verbaast er zich over, hoe de menschen nog steeds zoo goegon-toehon (dezelfde uitdrukking van boven), kunnen zijn; ja, nog erger, hoe vrouwen dezelfde hulde aan een oud, groot kanon kunnen bewijzen. Is dit niet ongerijmd? (1)

Wij zouden zeggen, niet ongerijmder, dan het volgende verhaal, dat misschien wel eene natuurlijke verklaring voor het ontstaan aan de hand geeft, doch voor de inlandsche wereld in werkelijkheid volkomen gelijk is aan het verhaal van Djôkô-Lingloeng, boven meêgedeeld. Nabij de desa Windoe, aan den voet van den Mĕrbaboe, (Magĕlang), vindt men op een paar plaatsen bronnen (oemboel), waarvan het water verschillend gekleurd zich voordoet. De Oostelijke heeten: Etoeq sôngô, en de Westelijke: Etoeq-séwoe. Volgens het verhaal van den djoeroe-koentji, (dat is de man, die bij die bronnen waakt, en de menschen, die daar komen offeren, de noodige aanwijzingen doet), is daar de oude badplaats van Kjaï Adjar Windoe-sônô. Daar komen vele menschen, mannen zoowel als vrouwen, tot vele dagreizen ver, om te offeren en zich te baden, in de hoop den een' of anderen

(1) »Brômartani" No. 2, 13 Januari, 1881.

wensch vervuld te zullen krijgen. Zoo kwam er o. a. een man, die pas als ḍalang (wajang-vertooner) was opgetreden, om voorspoedig te zijn; en ditzelfde kwam ook iemand verzoeken, die pas eene publieke vrouw was geworden. Volgens de bewering van den djoeroe-koentji hadden ook velen hunnen wensch vervuld gekregen, als bewijs waarvoor hij vertelt, dat vele van zoodanige bezoekers na eenige maanden terugkwamen, om een offer der dankbaarheid te brengen. Als veler wensch niet vervuld ware geworden, zoo redeneert de man, zou deze plaats immers niet zoo beroemd zijn geworden, en dan zouden niet bij voortduring zoo vele menschen derwaarts komen. Daar zijn er, die hunnen wensch niet vervuld kregen! O ja, gewis! Maar dat lag zeker aan die menschen zelven. Immers is het noodzakelijk, dat men bij een bezoek juist zoodanig handelt als van oude tijden het voorschrift luidt. Men moet namelijk kĕmbang-boreh, mĕnjan en één duit meêbrengen. Die mĕnjan moet bij de bron gebrand worden; als de rook daarvan opstijgt en de geur zich verbreidt, moet men zijn' wensch of zijne bede duidelijk uitspreken. Daarna moeten de kĕmbang-boreh en die duit in de bron geworpen worden. Als nu die artikelen onmiddellijk in het water verdwijnen (er staat: [illegible]), dan is dit een bewijs, dat de wensch vervuld zal worden; maar blijven zij op het water drijven, (er staat: [illegible]), dan is dit een teeken, dat die bede niet vervuld zal worden. Nadat die kĕmbang-boreh en duit geheel in het water verdwenen zijn, moet men zich daarin gaan baden. Na afloop daarvan gaat men naar het huis van den djoeroe-koentji, om een' offermaaltijd naar zijn vermogen aan

te richten. Bij het naar huis gaan mag men niet te paard rijden, of hier of daar aangaan, wijl de geheele handeling daardoor ijdel gemaakt zou worden. (1)

Eene maand later (2) deelde iemand meê, dat hij naar de waarheid van het bovenverhaalde was gaan onderzoeken, en zich daarvoor eene vermoeiende reis van 's nachts tot 's avonds zes ure had getroost. Hij had inderdaad alles bevonden, zooals verhaald werd, en onder vele anderen ook menschen uit Djokjokarta en Samarang daar aangetroffen. Hij schijnt nu ook volkomen aan de kracht van zoodanig bezoek te gelooven.

Trouwens voor geen' inlander kan er iets vreemds in al dergelijke gevallen gelegen zijn, daar zij, zooals onze berichtgever opmerkt, hierin niets anders zien dan het voortdurend aanwezig zijn van den zegen der voorvaderen, van de pôrô-loeloehoer-ing-djaman-koenô, een geloof zoo algemeen en vast, dat het opmerkelijk wordt, met welken ernst en hoe gemoedelijk men er te samen over spreken kan.

Doch ook op andere wijze stelt men zich voor, dat de geesten of goden zich aan den mensch door middel van bijzondere natuurverschijnselen openbaren: ook wel tot bestraffing, of om den belanghebbende den eenen of anderen plicht te herinneren. Dat hierbij ook wel eens gevallen van lage hartstochten en misbruik maken van anderer lichtgeloovigheid voorkomt, ligt voor de hand. Daartoe zal bijv. waarschijnlijk ook wel het algemeen bekende verschijnsel behooren, dat in een huis – onverschillig tot welke natie de bewoner behoort en te Kediri zelfs éénmaal in den chineeschen tempel – geheel onverwachts, soms op bepaalde uren van den dag of

(1) „Brômartani" No. 7, 17 Februari 1881.
(2) „Brômartani" No. 11, 17 Maart 1881.

des nachts, meermalen tot dagen en weken achtereen, op onverklaarbare wijze, zand, steenen of dergelijke voorwerpen, geworpen worden of neêrvallen, altijd zonder iemand te treffen, al vallen zij ook te midden van eene groote en dicht opeen gepakte menigte. Het europeesch en inlandsch bestuur hebben zich meermalen met dergelijk geval moeten bemoeien; en terwijl een militaire wacht de plaats afzette, ging de politie binnen en boven en overal ijverig aan het zoeken. Zoover ons bekend is, hield het verschijnsel altijd van zelf weêr op; maar iedere poging om achter de waarheid te komen, mislukte steeds en tot heden schijnt het geval vrij wel onverklaard en onverklaarbaar te zijn gebleven. (1)

Gedurende de maand November 1880 (2) had het plaats ten huize van een' Chinees in de kampoeng Lĕbaq, gelegen aan den grooten weg naar Langĕn-ardjô. Gedurende 24 dagen werd daar iederen avond van 6—8 uur een stroom van zand geworpen; al stortregende het ook buiten, zoo was het vallende zand toch altijd droog. Nadat er 16 dagen enkel zand was neêrgekomen, werd dat vervangen door aardkluiten, steenen, stukken dakpan, metselsteenen, enz. En hoewel die massa soms te midden van eene nieuwsgierige, door elkander krioelende menigte viel, werd er toch nimmer iemand door iets getroffen.

De verklaring der inlandsche wereld, dat het een geest is, die hier de hand in het spel heeft, kan ons natuurlijk niet op een dwaalspoor brengen. Maar wel schijnt het vrij zeker, dat zoodra de persoon, wien het geldt, de bedoeling heeft gevat, en door vrees gedrongen

(1) Daarom juist ware het wenschelijk, deze zaak beter te onderzoeken. Het schijnt toch, dat dit steenen-werpen ook voor vele Europeanen een hoogst geheimzinnig karakter draagt. J. C. N.

(2) „Brômartani" No. 48, 24 November, 1880.

wordt, de waarschuwing ter harte te nemen, en te doen wat verlangd wordt, het verschijnsel ook onmiddellijk ophoudt.

Erger wordt het geval, als van het bijgeloof der inlandsche wereld door lage karakters gruwelijk misbruik wordt gemaakt, en dat natuurlijk, op allerlei wijze, nog al eens voorkomt. Zoo verhaalt men bijv. (1) dat den 17den October 1880 twee jonge menschen van omstreeks 20 jaar, op reis naar den berg Moeriô in de residentie Djapara gingen, om daar door bidden, offeren, enz. de gave der onkwetsbaarheid deelachtig te worden. Op reis zijnde, kwamen zij op zekeren avond in eene desa, waar zij door regen en duisternis gedwongen werden te overnachten. Zij zochten en vonden dan ook weldra nachtverblijf bij iemand, die, hunne namen en desa en het doel van hunne reis vernomen hebbende, hen vriendelijk ontving, en al spoedig vertelde, dat hij zelf een goeroe was, die de Adji-Djôjôkawidjajan bezat, dus juist de ngelmoe, die zij zochten. Hij wist hun te betoogen, dat zij voor dat doel geen vergeefsche reis naar den Moeriô behoefden te doen. Als zij hem slechts ƒ 17.– plus het offer (tiṇdih) gaven, zou hij hun die ngelmoe wel onderwijzen. Onze jonge menschen lieten zich door het gepraat van dien man geheel inpakken, en verklaarden zich bereid aan al de gestelde voorwaarden te voldoen, om zijn ngelmoe deelachtig te worden.

Den volgenden morgen ging de gewaande goeroe aan het werk; hij stak dien beiden jongelingen in de opperhuid een groot aantal kleine koperen puntjes, zooals men gewoonlijk gebruikt voor inlandsche raspen (paroet), en ook punten van naalden. Bovendien gaf hij hun een amulet, in den vorm van een Radjah-sĕkar-kĕnôngô. Nu

(1) »Brômartani" No. 52, 23 December, 1880.

waren zij klaar, en zouden op de proef gesteld worden. De goeroe ging naar de woning van het desahoofd, en verzocht diens geweer met lood en kruid te leen; en, daar dit hoofd zelf niet t'huis was, dwong hij diens zoon op de beide personen aan te leggen en te schieten, waaraan deze, hoewel eerst na eenig tegenstribbelen, gehoor gaf. De goeroe zeî hem niet bang te wezen, want mocht al één van hen eene wond bekomen, dan zou hij, de goeroe, terstond daar over wrijven, en die zou dan onmiddellijk genezen zijn. De jongen schoot het geweer af; één der jongelingen werd aan het hoofd, en de andere in het middenlijf onder de ribben getroffen. Beiden vielen onmiddellijk ter aarde. Een daarna ingesteld geneeskundig onderzoek bewees, dat de jongelingen doodelijk gewond waren, en de genezing niet zeker was. De goeroe werd door de politie gevangen genomen, en zal zijne gerechte straf wel niet ontgaan, hoewel hij voorloopig nog alles schijnt te willen ontkennen.

Bij de uitingen van deze en andere vormen van het bijgeloof, behoeven wij echter niet langer stil te staan, al mag de opmerking ook voorloopig wel gemaakt worden, dat de aandacht op den grond en oorsprong van het verschijnsel moet gevestigd blijven, tot verklaring en waardeering van het feit der verschijning. Immers zien wij het bijgeloof in de javaansche wereld in allerlei richting, en in betrekking tot allerlei verschijnselen en onder allerlei omstandigheden en ervaringen des levens, zich openbaren. Hier is het een steen, die niet op zijne plaats wil blijven liggen, een voor de inlanders op verschillende plaatsen voorkomend geval, zoodat zij daar dan ook offerplaatsen van maken; elders een' stam van een' wilden pisangboom, die onverwachts opschiet en vrucht

draagt; ginds is 't een omgevallen groote boom, doch die, zooals men verhaalt, zich zelf weer oprichtte. Hier krijgt eene vrouw hevige koortsen, omdat haar man een bamboestoel omgekapt heeft, dat hij niet had moeten doen. De man zou zelf wel door een walat, een of ander onheil, getroffen zijn; maar men verklaart het uitblijven daarvan hierdoor, dat hij een ngelmoe bezat, waartegen de geest, de eigenaar van dien bamboestoel, niet opgewassen was. In gindsche desa wil niemand een zeker stuk sawah, bekend onder den naam Roṇḍô-koening, hebben, omdat de man, die die sawah bewerkt, zeker zal sterven, en zijne vrouw weduwe, roṇḍô, worden. Bij de desa A. (1) is een put, die somtijds droog wordt. Volgens veler meening zal die put alleen dan met water weêr gevuld worden, als er een taṇḍaq-partij in gegeven wordt. Het desabestuur ging er dan ook toe over, zulk eene partij in den uitgedroogden put te geven, en ..... den volgenden dag, na afloop dier partij, werd de put weêr met water gevuld, tot heden toe. Vóór het residentiehuis te Kediri stonden een paar prachtige waringin-boomen, aan welke nooit gekapt of gesnoeid mocht worden, tenzij dit vergezeld ging van een siḍêkah (offermaal), waarbij de priesters tegenwoordig moesten zijn; anders zou den bewoner des huizes zeker het een of ander ongeluk overkomen. Op zekeren dag werd één dier boomen door den wind omgeworpen, voorzichtigheidshalve werd later ook de andere boom omgekapt. Een paar jonge waringin-boomen werden in de plaats daarvoor geplant. De toenmalige Resident verloor een dochtertje, en onmiddellijk bracht men dit sterven in verband met die oude waringin-boomen. Een opvolger van dien Resident had eene jonge dame bij zich in

(1) »Brômartani" No. 22, 6 Juni, 1881.

huis, die ziek werd. En alweer werden die oude boomen ter sprake gebracht. Dat die dame toch niet gestorven, maar geheel hersteld is, moet aan den invloed van andere geestelijke krachten toegeschreven worden. Het loopen over een' in eigenaardige kronkeling boven den grond liggenden wortel van den waringin-boom, mimang geheeten, is gevaarlijk en onheilaanbrengend. Als men zulk een' wortel ontmoet, zal men hem gaarne meê naar huis nemen en als amulet bewaren. Iederen Vrijdag, of wel anggôrô-kasih, zal men er zelfs wel eenige mĕnjan bij branden. Op dezelfde wijze doet men ook wel met aarde van eene bijzondere kleur, als men die hier of daar mocht vinden. Een koopman of reiziger gaat voorbij een' boom, een' steen of een graf, waar men meent, dat een geest vereerd wil worden; hij zal daar eenigen wierook ontsteken of eenige bloemen neêrleggen, tegelijkertijd de bede uitsprekende, dat zijn handel, zijne reis, gezegend en voorspoedig mogen zijn; of zoo als men dan ongeveer zegt: angsallô-sawabbé (of: idiné) kjai-ing-kang-kagoengan-kadjĕng (of: séla) poenikô. Dezelfde handeling verricht menige landbouwer om zegen op zijn' akker- en veldwerk te verkrijgen. Ook zal hij in de Woekoegoembrĕg niet nalaten een offer te brengen (goembrĕggan) voor het welzijn zijner buffels, opdat zij sterk en gezond mogen blijven, in staat tot den arbeid. Niet alleen enkele, op zich zelf staande boomen, maar geheele bosschen beschouwt men met zekeren schroom; men houdt ze voor angkĕr (gewijd, - wat niet geschonden mag worden). Zulk een bosch te ontginnen zou roekeloos en vermetel zijn; het zou niet anders dan onheil aanbrengen. Bij het doortrekken van zulk een bosch zal men gebeden richten tot Ing-kang-kagoengan-wônô poenikô, d. i. den eigenaar, den geest, van het bosch, opdat men zonder een ongeluk te krijgen, er weêr levend uit terug moge

keeren tot zijne familie. Bijzonder te vreezen is het in zulk bosch, plotseling door den een' of anderen geest weggenomen te worden, om spoorloos en voor altijd te verdwijnen. Evenzoo worden ook bij bijzondere bronnen, watervallen, enz. offers gebracht, vooral als men tevens daar gaat baden, om van de eene of andere ziekte genezen te worden. Paarden, buffels, koeien, duiven, enz. bezitten eene menigte teekenen, die te kennen geven of zij voor den bezitter heilaanbrengend of gevaarlijk zijn. Daar zijn paarden bijv., die geen inlander wil berijden, al mogen zij overigens nog zoo prachtig gebouwd, gezond en sterk zijn. Schrijver dezer regelen heeft jaren lang een paard met een zeer ongunstig teeken (sanglir) bereden, zonder ooit een ongeluk te hebben gekregen, tot groote verbazing van menigen desaman. Daartoe was men zelf niet in staat (botĕn-koewawi). Onlangs is dat paard van ouderdom gestorven. Nu is het uitgemaakt, dat ik een ngelmoe moet bezitten, die het onheil, dat mij anders onvermijdelijk had moeten treffen, kon afweren. Het bezit van eene kip met een bepaald soort veêren en van zekere kleur is heilaanbrengend. Van het acht geven op het geluid van vogels, of de richting, waarin zij vliegen, zoo ook van het letten op den schuivenden gang van eene slang over den weg, enz. behoeven wij thans niet meer te spreken. Aan het eigen lichaam, in de lijnen der hand en op het voorhoofd, in den vorm der wenkbrauwen, trekkingen van peezen of zenuwen en vele andere dingen meer, worden teekenen opgemerkt en daaruit wordt geluk of ongeluk voorspeld. Men zal 's nachts een' vreemden of opmerkelijken droom gehad hebben; den volgenden morgen zal men er een offermaaltijd voor aanrichten, om het daardoor wellicht aangekondigd onheil af te weren. Sommige kleedingstukken of wapenen zijn in enkele streken door

den eenen of anderen der voorvaderen verboden. Wie zich toch verstout, die te dragen, zal zeker door den toorn en de straf dier voorvaderen getroffen worden. Bij het bouwen van huizen, het bewerken van velden, zal men wel opletten of de plaats gunstig is. In verband hiermeê zal eene eenvoudige herinnering aan de ngelmoe's, amuletten en wat dies meer zij, wel voldoende zijn. Ook het bezit van bepaalde geschriften acht men heil-aanbrengend; evenals het lezen van de andere voor sommige personen onheil aanbrengend geacht wordt. Ten slotte herinneren wij slechts de offermaaltijden, gebeden, geloften, met het achtgeven op dagen, tijdstippen, enz., bij gelegenheid van zwangerschap, geboorte, besnijdenis, huwelijk, begrafenis; bij het voornemen tot bijzondere ondernemingen of reizen; de jaarlijksche feesten in huis of gemeenschappelijk voor de desa; de vervulling van gedane geloften, en meer dergelijke. Al die bijzondere gevallen beschreven wij reeds vroeger; en het zal wel moeielijk vallen, nog nieuwe feiten meê te deelen, die een nieuw gezichtspunt kunnen openen. Want de feiten zijn legio, inderdaad zonder tal; maar de zin, de oorsprong en de grondslag van allen is één en dezelfde.

Bij al die gevallen denkt men zich geesten, of wel, bepaaldelijk van hen onderscheiden, de geesten der voorvaderen, die op bepaalde plaatsen en tijden, door bepaalde offers willen vereerd en met gebeden genaderd worden, hetzij om onheil af te wenden hetzij om zegen te verkrijgen. Bij het bespreken der afzonderlijke feiten moet men niet al te diep in het begrip der zaak willen doordringen; er niet al te zeer op aandringen, het hoe en waarom van alles te willen weten. Voor de inlandsche wereld bestaan duizenden feiten, die van haar standpunt getuigen, dat haar geloof waarachtig is. Men stoote er

zich niet aan, dat al die gebeden en geloften op de stof, op het aardsche leven en streven betrekking hebben; men zie niet alleen op de vormen, waarin zich het bijgeloof uit; maar lette ook op den gemoedstoestand waarin men offert en bidt. De vraag moet beantwoord worden: wat is de diepste grond van dit geloof; en wat vooronderstelt het in betrekking tot het wezen van den mensch? Het bestaan van bijgeloof wordt niet verklaard uit den toestand van het verstand alleen; het gansche zieleleven moet er bij in aanmerking genomen worden. De geheele geestelijke en godsdienstige ontwikkelingsstaat van den mensch kan alleen het feit van het bestaan van bijgeloof verklaren. De lagere vormen van het bijgeloof, zooals het geloof aan spoken en wat dies meer zij, laten wij voor hetgeen zij zijn. Maar waar wij het bijgeloof in de vormen eener godsdienstige vereering, met offers en gebeden, goed gemeend en oprecht geloovig, zich zien openbaren, daar denken wij aan iets hoogers in den mensch, daar hooren wij „het zuchtend schepsel" roepen tot zijnen Schepper; en hoewel Hem niet meer met bewustheid kennende, toch tot Hem roepende, Hem zoekende of men Hem ook vinden mocht! Waar het bijgeloof dezen zin verliest, wordt het wangeloof, en aberratie des verstands.

Wij vestigen dan nu ook ten slotte de aandacht op die uitingen van het bijgeloof, waarbij het zich in de vormen van een' meer of minder volkomen cultus openbaart. Dáár ontstaat een eeredienst, met meer of minder vast staande ceremoniën en handelingen; daar worden, op bepaalde plaatsen en ook wel tijden, offers gebracht, in allerlei vorm, gebeden uitgesproken, geloften vervuld, in 't kort: daar worden de vormen – hoe ook gewijzigd naar den aard en toestand des volks – teruggevonden, waarin de mensch gewoonlijk zijn godsdienstig

leven en zijne godsvereering openbaart. Hier geschiedt dit met naïeve, oprechte, dáár met soms zeer onedele en lage bedoelingen en gevoelens; hier heeft het hart er deel aan, en wordt de handeling met godsdienstige nauwgezetheid en ernst behartigd, dáár doet men het gedachteloos, uit sleur, en met den grooten hoop meêgaande, in het algemeen, zoo als de verschillende gezindheden en handelingen in het godsdienstig leven zich ook onder ons openbaren. In de „Mededeelingen" komen een aantal voorbeelden hiervan voor. Een enkel moge hier nog eene plaats vinden.

Eenige jaren geleden werd de desa S. G. aangelegd. Kjaï-Soerô stond aan het hoofd der ontginning. Op zekeren dag was hij bezig met het maken van eene waterleiding, en hij trof toen een' vrij grooten berg- of rolsteen in den grond aan. Hij wentelde dien op den rand der leiding. Toen hij des anderen daags 's morgens terug kwam, lag die steen weêr op zijne oude plaats; hij wentelde hem dus maar weêr naar den rand der waterleiding. Toen hij 's avonds naar huis ging, lag die steen daar nog. Maar des morgens van den volgenden dag lag de steen weêr op zijne oude plaats. Voor de derde maal bracht hij den steen op den rand der waterleiding terug. Den daarop volgen nacht had Kjaï-Soerô een' droom, waarin hem werd meêgedeeld, dat die steen alléén op zijne oude plaats rustig kon blijven liggen. Toen hij des morgens van den vierden dag terugkwam, lag de steen ook weêr in de leiding. Hij sprak er met de zijnen over, en men besloot den steen nu ook verder rustig te laten waar hij was. En sedert is de plaats, waar die steen ligt, maar nu langzamerhand met aarde overdekt geraakt, zoodat hij niet eens meer zichtbaar is, tot een Poenḍèn geworden.

Ieder jaar heeft daar vast tweemaal een offermaaltijd

door de gezamenlijke inwoners der desa plaats; en als daar iemand, die in achting en eere is, zegt, gedroomd te hebben, dat er een buitengewone offermaaltijd op den steen van Kjaï Soerô moet plaats hebben, dan geeft het desahoofd dadelijk bevel aan al de ingezetenen, om daaraan deel te nemen. Heeft de persoon, die gedroomd heeft, verklaard, dat hem geopenbaard is, er een offermaal met sĕgô-apĕm, of golong (1) te houden, dan wordt dat tegelijk afgekondigd, en een ieder gaat aan het toebereiden van die spijzen. De modin of één der oudsten spreekt bij die gelegenheid de oedjoeb en de doô uit. Gedurende dit jaar, het is nu eerst Mei, heeft dergelijke plechtigheid reeds vijfmaal plaats gehad.

Nu komt daar dezer dagen eene vrouw met een klein kind in de slèṇḍang over den weg, in de richting van den poeṇḍèn. Het toeval wilde, dat niet verre van de poeṇḍèn een bamboezen paaltje (paṭoq) stond, eenigen tijd te voren ten behoeve van de opnemingen voor het kadaster daar geplaatst, om slechts voor eenige dagen dienst te doen. Men had het echter uit voorzichtigheid maar laten staan. Op deze plek viel het kind van die vrouw uit den doek op den grond, en werd zoo goed als dood opgenomen. Hoe kwam dit nu? Wij zouden daar vele oorzaken voor kunnen bedenken; doch voor die vrouw geschiedde zulks onder den invloed van dat stuk bamboe. Hoe? Ja, dat kan zij zelve zoo maar niet in eens zeggen; wie zal ons het bestaan en werken der geesten verklaren? Werkelijk was zij al van voornemen, bij dat paaltje een offer voor de beterschap van haar kind te brengen, toen iemand van eenigen invloed in die desa haar beter onderrichtte, en verklaarde, dat het ongeoorloofd was, met een kind in de slèṇḍang,

(1) Sĕgô-apĕm, koeken van rijst; sĕgô-golong, gekookte rijst, tot ballen gemaakt en in stukken boomblad gewikkeld.

langs dat paaltje gaande, de poeṇdèn van Kjaï Soerô te naderen. Hoe die man tot zoodanige redeneering kwam, laten wij onbesproken, maar voor de vrouw was zij zóó aannemelijk, dat zij spoedig haar offer aan de poeṇdèn ging brengen. Men kan er zich van overtuigd houden, dat vooreerst wel geen vrouw, met dit geval bekend, den moed zal hebben, met een kind in de slèṇdang voorbij dit paaltje de poeṇdèn van Kjaï Soerô te naderen.

Staan wij een oogenblik nog stil bij die poeṇden. Men zal zeggen, dat in alles wat er bij dien steen gebeurt, het bijgeloof zich openbaart. Heel goed; maar dan toch een bijgeloof, dat een ander karakter vertoont, eene andere ideé ten grondslag heeft, dan de boven in de eerste plaats besproken gevallen. Hier zien wij een' eeredienst ontstaan; bij dien steen heeft eene handeling plaats, die door de offers, de gebeden, de tijden, de geloften, die daar vervuld worden, de gemoedelijkheid waarmeê zij verricht wordt, een godsdienstig karakter verkrijgt. Men vereert hier niet den steen als zoodanig; ook geldt de vereering Kjaï Soerô niet, al wordt de steen ook naar hem genoemd. Neen, geen der desagenooten kan zeker duidelijk zeggen, wien eigenlijk de vereering geldt; maar zeker niet een' steen of een' mensch. In de taal der inlanders ook niet Allah. Hier – en zoo zijn er zoo ontzettend vele op Java! - hier hebben wij „een' altaar, gewijd aan den onbekenden God", dien ook een PAULUS eens zeide den Atheners te verkondigen. Het is voor de inlandsche wereld een geest, één der wezens, die men onder de Bongsô-aloes rangschikt, ongeveer z. v. a. de Dan-Hjang-kang-ambaoerĕqsô-desô, ons van vroeger reeds bekend. Die geest gaf, naar de meening van Kjaï Soerô en de zijnen, als zijn verlangen, door middel van het terugkeeren des steens naar zijne

oude plaats en door dien droom, te kennen, dat hij op die plaats wilde vereerd worden. Als zij aan dat verlangen – d. i. zijn wil – voldeden, zou dat den desabewoners ten goede komen. De desa zou groot en voorspoedig worden, als zij hem vereerden; maar haar ondergang was zeker, als men zulks niet deed.

En uit dit alles laat zich de piëteit verklaren, waarmeê men dergelijke vereering bespreekt en verricht, die men zich bijna niet te algemeen verspreid onder de inlanders denken kan, en die ook minder te beschouwen is als het uitvloeisel van begrippen en voorstellingen des verstands, dan veel meer als de manifestatie van een diep liggend gevoel. En zoo wordt het dan ook duidelijk, hoe zij op het innigst verbonden aan de vereering van Allah of gelijktijdig met haar, voorkomen kan. In de „Mededeelingen" hebben wij vroeger reeds menig voorbeeld daarvan gegeven. Een enkel van eigenaardigen vorm vinde hier nog eene plaats.

In de desa Djati-nom (Soerakarta) heeft jaarlijks eene plechtigheid plaats, bekend onder de benaming: ongkôwijoe (ꦔꦺꦴꦁꦏꦺꦴꦮꦶꦗꦸ). Zij had dit jaar den 20sten Sapar, (21 Januari) plaats. (1) Zij heeft ieder jaar op dien Vrijdag plaats, die het dichtst nabij den 15den Sapar invalt; den Vrijdag, die tevens 15 Sapar is, beschouwt men als een' buitengewoon grooten dag. Op dat feest komen dan alle inwoners dier zelfde en omliggende desas, ja zelfs personen van zeer verre, in de moskee bijeen, met een offer van rijstmeelkoekjes op van bamboe gevlochten schotels (ambéng-aṇtjaq'an-isi-apĕm). Na afloop van het Vrijdagsgebed worden die koekjes, door de gebeden en den zegen der vromen gewijd, onder de

(1) «Brômartani" No. 5, 3 Februari, 1881.

menigte verdeeld. Doch men eet ze niet op, maar neemt ze meê naar huis, om als een isarat, een voorbehoedmiddel tegen onheilen en rampen op de velden of te huis te bewaren. De moskee en het erf daarom heen worden voor die plechtigheid met wit doek en groen versierd, en tenten opgericht voor de bezoekers en waarin al hunne offers opgestapeld worden. Mannen, zoowel als vrouwen, komen tot dit feest; doch alleen de mannen gaan met de voorgangers in den godsdienst de moskee binnen tot het verrichten der Vrijdagsgodsdienstoefening. De vrouwen droegen bij die gelegenheid een wit katoenen roekoeh (bidkleed); en allen brachten een matje en kussen meê, dat men soedjadah (ꦯꦸꦗꦢꦃ) noemt; naar de verklaring des schrijvers de pirantos-sĕmbah-Hjang. (ꦥꦶꦫꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱ꧀ꦱꦼꦩ꧀ꦧꦃꦲꦶꦪꦁ). Tot op een' halven paal van de moskee was het opgepropt vol met menschen. Reeds des Donderdags stroomde men tot de viering der plechtigheid bijeen.

Als verklaring van het ontstaan dezer plechtigheid verhaalt men, dat Kjaï-Agĕng-Giribig op Vrijdag 15 Sapar van Mekka t'huis kwam, en toen aan zijne familieleden van de bovengenoemde rijstmeelkoekjes gaf. Ter herinnering aan dienzelfden Kjaï onderhoudt men in die desa de gewoonte, om in de vastenmaand het gebed tarwèh van 's nachts één tot vier uur te doen, in navolging van de gewoonte van dien heilige.

Nu zal het wel waar zijn, dat de vereenigde invloed van het Mohammedanisme, het verkeer met andere volken, en de meer of minder krachtige inwerking van het Christendom op Java, in de ziel der javaansche wereld nu en dan wel eens tegenspraak en twijfel, vooral omtrent de laagste vormen van het bijgeloof, moet doen ontstaan. Intusschen, men stelle zich dien invloed niet

te groot voor; en waar die twijfel of tegenspraak zich al eens mocht uitspreken, daar lette men er wel op, dat het dan in den regel de toepassing voor een bepaald geval geldt, waarbij men zelf niet betrokken is, of dat men pas voor de eerste maal verneemt als op meer of minder verren afstand plaats te hebben. Als bijv. iemand schrijft (1), dat hij dat verhaal van de desa Goemoellan heeft gelezen, en geneigd is hen, die de voortbrengselen dier desa, uit vrees voor een ongeluk, niet durven koopen, bij schichtige of schrikachtige paarden, te vergelijken, of bij kinderen die bang voor spoken zijn, en ze daarom zeer goegon-toehon noemt, dan is het de vraag, wie de schrijver daarvan is; en onder welke invloeden hij leeft? Dan is het de vraag, of hij het zelf toch niet ter dege voor zeer gegrond en aannemelijk houdt, wat hij verder vertelt, hoe in de desa Kĕbon-Sa-kidoel (Bojolali) veel nangka's groeien, doch die de desabewoners aan niemand willen verkoopen. Wil iemand ze eten zonder betaling, dan mag hij dat doen naar hartelust. Men gelooft namelijk, dat aan het verkoopen van die vruchten voor die desa een onheil verbonden is. Een hoofd zou daardoor zijn ambt verliezen, een gewoon desaman tengevolge daarvan verdreven worden.

In de desa Ngĕmplaq (district Nglaban, Sragèn) mag de bĕkĕl, d. i. het desahoofd, als hij een feest geeft, geen kip slachten, of daartoe last geven. Hij zou weldra zijn ambt verliezen, als hij dat deed.

In de desa Ngèndrô-kilô (Bojolali) mag niemand, die een feest geeft, en daarbij de wajang-poerwô laat spelen, de lakon (tooneelstuk) Mintô-rôgô laten voordragen. Men zou zich daardoor een ongeluk op den hals halen, gelijk vele voorbeelden reeds bewezen.

(1) »Brômartani" No. 1, 6 Januari, 1881.

Op de pasar van Koewĕl (Bojolali) mag geen kĕtoepat verkocht worden. Ook dat zou den pasarbezoekers een ongeluk berokkenen.

Deze schrijver eindigt dan ook zijn verhaal met het verzoek om voorlichting, opdat hij wete, wat van al die gevallen te moeten denken. Nu weten wij genoeg. Zijn twijfel geldt niet het geloof in het algemeen, maar het bijzondere geval.

En nu is het merkwaardig daarbij op te merken, hoe de laatste schrijver – en die zich niet anders kan uitdrukken dan de geheele javaansche wereld doet – voor het bijgeloovig zijn der menschen van Goemoellan de uitdrukking goegon–toehon, die wij boven reeds voor zooveel verschillende gevallen hoorden bezigen, welke hij zelf verklaart door de uitdrukking: anganggèp–tjariös-ingkang-tanpô-waton (1), z. v. a. voor waarheid houden berichten die ongegrond zijn, geen' vasten grond hebben; hoewel de uitdrukking zelve meer woordelijk: geloovig en vertrouwend van aard, dus z. v. a. lichtgeloovig beteekent. (2) Het is echter duidelijk, dat tusschen: anganggĕp-tjariös-ingkang-tanpô-waton, de inlandsche verklaring voor goegon-toehon; en: ngandĕl-kang-ora-ora, in den grond der zaak al zeer weinig verschil bestaat; d w. z. tusschen bijgeloovig en lichtgeloovig het onderscheid nog niet in de taal uitgesproken wordt met een eigen woord; alles als lichtgeloovigheid gedacht wordt. Zoo wordt het duidelijk, dat iemand het (3) aan hunne geleerdheid kan toeschrijven, dat sommigen niet meer goegon-toehon zijn, hoewel het een geval geldt, dat zich volkomen op het gebied van spoken beweegt, en waar-

(1) [illegible] „Brômartani" No. 1. 6 Januari, 1881.

(2) Vergel. [illegible]

(3) „Brômartani" No. 21, 26 Mei, 1881.

voor wij boven de uitdrukking: ngandĕl-kang-ora-ora hoorden gebruiken.

Zie hier het geval, ook merkwaardig om de correspondentie, die zich daaruit ontspon. De Mas-Bĕkĕl Troenô-di-krômô kwam den 23sten Mei j.l. des avonds ten 9 uur voorbij het huis van Krijô-di-mĕdjô (Pringgô-Koesaman-Soerakarta), die juist op reis was, doch wiens woning door zijn' vader bewaakt werd. De Bĕkĕl bleef plotseling staan, en begon een vervaarlijk geschreeuw en geroep met handgeklap te maken, zeggende, dat er aan één' der hoeken van het huis iets wits, als een jongen van 8 jaar (sic!) was. Daar hij niet voor kleinmoedig wilde doorgaan, begaf hij zich naar de plaats, waar hij die witte gedaante gezien had; maar toen hij er dicht bij was gekomen, verdween zij. Inmiddels waren de geburen ter hulp komen opzetten. Daarna verspreidde zich het bericht, dat die gedaante een spook, mĕmĕdi, was, bekend onder den naam wĕḍon. Aan het slot van zijn verhaal verklaart de schrijver zeer verlegen te zijn met dit geval, wat er wel van te moeten denken; en of het waarheid of bedrog is, dat er spoken bestaan. (1)

In het volgend nommer (2) antwoordt hem iemand, dat hij meent, dat er geen spoken zijn; hoewel hij hier het woord lĕlĕmboet gebruikt, tot welk geslacht hij de weḍon schijnt te rekenen. Maar bewijzen voor die meening kan hij niet bijbrengen. Alleen durft hij deze meening uitspreken, wijl hij zelf er nog nooit een ontmoet heeft; en het marodjol-saking-èlmoe-kasoenjatan.

(1) In het begin van zijn schrijven had hij alreeds verklaard, dat deze [illegible]

(2) »Brômartani" No. 22, 2 Juni, 1881.

([illegible]) Maar als men meenen mocht, dat zij er toch wèl zijn, zou hij wel eens nauwkeurig willen weten, hoe of die lĕlĕmboet's ontstaan zijn, of wiens zonen zij zijn. Een andere schrijver in datzelfde nommer der „Brômartani", gebruikt voor het boven meêgedeelde geval ook de uitdrukking goegontoehon, doch verklaart van zichzelf nog bingoeng-biloeloengan te zijn, en er nog niet achter te zijn, of de schrijver dat verhaal van die weḍon meêgedeeld heeft om anderen bang of vrolijk er meê te maken; m. a. w. hij schijnt te willen weten, of de schrijver dat verhaal in het bijzonder, of wel het bestaan van wĕḍon in het algemeen voor waarachtig houdt of niet.

Voor ons is echter het gebruik van het woord goegontoehon de hoofdzaak, en zal zijne beteekenis door al het gezegde wel duidelijk zijn. Over het onderscheid in beteekenis van onze woorden lichtgeloovigheid en bijgeloof behoeven wij niet te spreken. De javaansche wereld heeft voor die beide begrippen nog niet het eigen woord gevonden, al mag door dezen en genen tusschen goegontoehon en ngandĕl-kang-ora-ora ook werkelijk eenig onderscheid gemaakt worden. En in dat geval zal men dan ook wel het woord: kamochallan ([illegible]) hooren gebruiken, doch dat ook weêr allereerst onmogelijkheid, ongerijmdheid, hersenschimmig wil beteekenen. En nu mag er eenige waarheid in derzulken redeneering liggen, dat alle handelingen, die wij tot het bijgeloof brengen, meer of minder lichtgeloovigheid tot grondslag hebben, geheel zuiver is zij niet. Lichtgeloovigheid en bijgeloovigheid zijn voor ons inderdaad twee verschillende begrippen. Maar dat onderscheid kent de javaansche wereld nog niet, omdat zij in godsdienstig opzicht nog niet tot een standpunt van ontwikkeling is gekomen, dat men ook

het een of ander als bijgeloof, onderscheiden van en in strijd met Het Geloof, den gevestigden godsdienst, heeft leeren waarnemen en benoemen. De godsdienst der javaansche wereld is nog niet één; het godsdienstig leven der ziel is nog niet genoeg ontwikkeld, nog niet vrij gemaakt en verlicht door Jezus Christus, waardoor het voor haar onmogelijk is, van bijgeloof te spreken, en zij voor ieder geloof nog plaats heeft, ieder geloof nog als bestaanbaar en mogelijk acht.

Worden wij alzoo gedrongen het bijgeloof tot het gebied des godsdienstigen levens te brengen, dan zal men er ook wel geen bezwaar tegen hebben, dat wij het geheel der verschillende vormen, waarin zich het javaansche bijgeloof, met zijne verschilende handelingen als een' eeredienst, uit, den godsdienst der javaansche wereld noemen.

En waarom ook zou men er bezwaar in vinden, het voor den Javaan godsdienst te achten, als hij op de pasar te Goṇḍang-lĕgi een offer brengt met de bede, dat zijne handelsartikelen grifweg van de hand mogen gaan; of een offermaaltijd aan de poenden bij de gardoe (wachthuis) der desa Bandjar-rĕdjô aanricht tot het verkrijgen van de vervulling van den een' of anderen wensch, of wel om zijne gelofte te betalen? („Mededeelingen" XXV, pag. 3, 6.) Of als men offeren gaat aan de poenden van Kjaï Soerô; of het feest ongkô-wijoe viert in de desa Djati-nom, ten einde een amulet, d. w. z. een zegen voor huis of akker te ontvangen?

Inderdaad, afgescheiden van alle abstracte beschouwingen, moet men wel tot dergelijke meening komen, als men maar gewoon is met inlanders over deze dingen te spreken en hen nauwkeurig waar te nemen; als men ziet, hoe ernstig en gemoedelijk en innig geloovig men dat alles opvat, zoodat er naar zin en beteekenis voor het hart geen onderscheid in kan zijn met datgene

wat zich ook in de vormen der openbaring en uiting van ons eigen godsdienstig leven uitspreekt.

De strijd tegen het bijgeloof, die nuttig en gezegend in de gevolgen kan zijn, behoort daarom dan ook een godsdienstig karakter te dragen. Waar men het bijgeloof alleen door onderwijs, door middel van verstandsverlichting, al of niet gepaard gaande met bespotting daarvan, tracht uit te roeien, zal men bij dezen en genen misschien tot op zekere hoogte kunnen slagen, maar om dan tevens een troosteloos en somber ledig in het hart te doen ontstaan; dan zal men den mensch, nu ontdaan van alle geloof, er toe gebracht hebben, met alles te spotten. Vooral voor min-ontwikkelde volken, is hierop te letten. Het verstand moge door gebrekkig, lager schoolonderwijs en eenige eenvoudige boekjes met luttel wetenschap, een weinig ontwikkeld kunnen worden, en de kennis meer of minder uitgebreid, het hart zal toch altijd onvoldaan en ongetroost blijven. Zal de mensch bij brood alleen niet leven, in waarheid, zijne ziel kan het ook niet bij een weinig wetenschap en kennis. Alzoo dan, onze bestrijding van het bijgeloof zij gemoedelijk, verlichtend, en leering aanbrengend; de waarheid, naar de openbaring Gods in Jezus Christus, verspreide haar zacht en vertroostend licht. Dit zij dan het streven van ieder christen, en daartoe geve God een ieder genade, en wijsheid, niet alleen om mede te werken tot verlichting des verstands en het aanbrengen van kennis, maar vooral om aan de behoeften der ziel te voldoen, opdat alzoo, in plaats van bijgeloof, een levend, blijmoedig en heiligend geloof in het hart kan ontstaan, waar Gode alleen alle eer en aanbidding gebracht wordt in den naam van Jezus Christus den Heer!

KEDIRI, October, 1881. C. POENSEN.

Bijgeloof. - Godsdienst.

In mijne „Proeve eener handleiding bij het bespreken der zendingwetenschap" teekende ik in Hoofdstuk III, § 3 aan: „Het bijgeloof, dat met vele van die godsdiensten gepaard gaat, is een verschijnsel, dat geheel op zich zelf staat. Het is psychologisch te verklaren uit de eigenaardige indrukken, die de mensch ontvangt, als hij niet over al zijne zintuigen, vooral niet over het gezicht, beschikken kan. Het onstaat bij schemering, bij duisternis, in den slaap, in droomen, in ziekten, enz. (1)

In mijne voorlezing „de godsdiensten uit het oogpunt der zending" (2) ontwikkelde ik deze stelling, als volgt: „Wij moeten bij onze beschouwing van de godsdiensten het bijgeloof streng afzonderen. Waar het zich met godsdienst vereenigd vertoont, waar het zelfs de overhand over godsdienst verkregen heeft, daar doet zich hetzelfde verschijnsel voor, dat in al het menschelijke is waar te nemen. De mensch is een complex, waarin niets gemist kan worden van wat er toe behoort, waarin alle deelen ten innigste verbonden zijn, waarin men dus, zal men niet in wanstaltige voorstellingen vervallen, altijd het geheel in het oog moet houden. Alleen onder deze voorwaarde mag men tot de analyse de toevlucht nemen, ter verheldering van het begrip. Vaak heeft het ééne deel de overhand over al het overige. Nu eens zijn het de zinnen, dan zijn het de verstandelijke vermogens, dan weder heeft het gevoel de overhand, en dit alles

(1) Zie „Proeve", blz. 24.

(1) Zie „Mededeelingen" XXV, blz. 25 e. v.

in schakeeringen en verbindingen van allerlei aard en soort. Zoo kan ook het bijgeloof den ganschen mensch beheerschen, zijn godsdienstig gevoel ten eenenmale onderdrukken, of ook zich daarmede in verschillende graden vereenigen; maar dan ook is bijgeloof nog geen godsdienst. (1)

In de aanteekeningen op dit stuk bracht ik eenige voorbeelden van bijgeloof bij, aan welke ik meende, dat men mijne stelling zou kunnen toetsen. (2)

Zeer welkom was mij de verhandeling van Br. C. POENSEN over „Bijgeloof", zooals zich dit vertoont op Java. (3) Bijdragen als deze zijn voor ons van groot gewicht, en het ware te wenschen, dat zij ook uit andere deelen van Nederlandsch-indië in grooten getale inkwamen. (4)

Intusschen schijnt men mijne bedoeling met de aangehaalde stelling niet volkomen begrepen te hebben, en daarom wensch ik deze nog iets nader toe te lichten.

Vooraf kom ik terug op het geen ik in mijne „Proeve" stelde ten aanzien van het begrip godsdienst (5), meer bijzonder op de stelling (§ 2): „De godsdienst heeft zijn' diepsten grond in den aanleg van den mensch, als zijnde van Gods geslacht. Het duister gevoel van dien aanleg, dat zich niet tot bewustheid kon verheffen, openbaarde zich in de verschillende godsdienstvormen." Ik had welligt beter gedaan, in plaats van „aanleg", „wezen" te stellen. Er ligt eene diepe waarheid in de stelling

(1) Zie „Mededeelingen XXV, blz. 36 e. v.

(2) Zie ald., blz. 66 e. v.

(3) Zie „Mededeelingen" XXVI, bladz. 80 e. v.

(4) Ik wil hiermede niet zeggen, dat niet reeds veel over het onderwerp, ook in dit Tijdschrift, geleverd is. Ik zou alleen wenschen, dat men het vele nog bekende verzamelde.

(5) Zie Proeve, blz. 20, e. v.

van den jongen ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN: „de godsdienst is het wezen van den mensch". Zij mag althans door den zendeling wel bijzonder ter harte genomen worden.

Men dient echter bij het gebruik van deze stelling bepaald onderscheid te maken tusschen godsdienst (religio) in de diepste beteekenis van het woord en de godsdienstvormen of de openbaring van het godsdienstig gevoel door alle tijden heen, bij allerlei landaard. En om dit te duidelijker te doen uitkomen, maakte ik onderscheid tusschen godsdienst en Evangelie. (1) Het Christendom in zijne zuivere, diepste opvatting is voor mij niet een godsdienstvorm, maar de alles doortrekkende, alles bezielende uitwerking van het Evangelie ons door Jezus Christus geopenbaard, waarvan het uitgangspunt is de verwantschap van den mensch met God, zoo schoon, zoo eenig en onschatbaar uitgedrukt in het woord „Vader", door Jezus, met het volste vertrouwen, den mensch in den mond gelegd, meer dan dit: in de ziel geprent.

De term „godsdienstig gevoel" drukt niet dan zeer onvolkomen uit datgene wat in den mensch op verwantschap met God betrekking heeft. Hij lijdt aan dezelfde onbepaaldheid als vele andere termen, b. v. die van bewustheid, zelfbewustheid, wil, leven, enz., die allen bij de analyse, en dus bij het zoeken naar den diepsten grond hunner beteekenis, blijken vatbaar te zijn voor subjectieve opvatting en terug te voeren tot een punt, waar het menschelijk onderzoek stuit op het onverklaarbare. Men kan definities geven; maar daarmede is men tot het wezen van het begrip niet dieper doorgedrongen.

Ik zal niet wagen eene definitie te geven van den

(1) Zie »Proeve". blz. 20, e. v.

term godsdienstig gevoel; ik zou hem zelfs liefst niet gebruiken. Maar ik meen met volle recht te kunnen zeggen, dat bij den mensch het gevoel, hoe zwak dan ook, bestaat van zijne verwantschap met God; even als bij het kind in de eerste phasen van zijne ontwikkeling de betrekking op zijne ouders zich openbaart, zonder dat het zich daarvan, ook voor het allerminst, rekenschap zou kunnen geven. Wanneer men dus stelt, dat onder alle volken de idée van een Hoogste wezen leeft, en dit wordt voldoende door gezonde waarneming bewezen, dan mag daaraan volstrekt niet de beteekenis gehecht worden, als of de kennis van God, die ons door het Evangelie geworden is, te eeniger tijd oorspronkelijk bij den mensch zou geleefd hebben. Die kennis kon evenmin bij den primitieven mensch bestaan, als het kind vatbaar is voor de kennis van zijne betrekking tot zijne ouders. Om daartoe te geraken moet het kind in zijne ontwikkeling tot mensch reeds aanmerkelijk gevorderd zijn. Waar men nu bij heidensche volken sporen ontdekt van het gevoel van verwantschap met God, maar deze bedolven vindt onder allerlei wanbegrippen, bijgeloof, vooroordeel, versteende overleveringen, enz., daar is het noodig eerst den grond te ontblooten, en bij zijne analyse datgene wat men dan vindt nauwkeurig te ontdoen van alles wat niet tot het gezochte behoort.

Op grond hiervan stelde ik, dat men het bijgeloof bij de beschouwing van de godsdiensten streng behoorde af te zonderen, wanneer men tot den diepsten grond van hun wezen wil doordringen.

Toen ik dit stelde, plaatste ik mij niet op het standpunt van den wijsgeer of van den godgeleerde. Ik matig mij de bevoegdheid daartoe niet aan. Maar ik wenschte den zendeling het onderzoek gemakkelijker te maken.

Ik schreef voor den zendeling en wilde hem aansporen, bij zijn onderzoek steeds in de allereerste plaats er op bedacht te zijn, dat wèl onderscheiden daarbij eene eerste voorwaarde is.

Bleef ik stil staan bij het bijgeloof, het was omdat dit veeltijds met godsdienst verward, voor velen als onafscheidelijk van godsdienst geacht wordt. Maar ik had kunnen wijzen, gelijk ik zulks ook bij mijne lessen deed, op tal van physische en psychische eigenaardigheden aan landaard en levenswijze verbonden, die overal invloed oefenden en blijven oefenen op de godsdienstvormen, en die men goed dient te kennen en nauwkeurig behoort af te zonderen om tot den eigenlijken grond van den godsdienst van een volk door te dringen, hetgeen voor den Evangelieverkondiger in de allereerste plaats noodig is.

Poensen heeft na de vele bijdragen, die hij ons reeds leverde tot de meer grondige kennis van het javaansche volksleven, in zijn artikel „Bijgeloof" op nieuw bewezen hoe groot het nut is van zoodanig onderzoek. Uit alles blijkt, dat de Javaan bij de schijnbare stompzinnigheid, die hem, zeker zeer ten onrechte, door velen wordt aangewreven, een diep gevoel heeft voor de indrukken der natuur, en, om dit nu niet verder te ontwikkelen, is hieruit reeds af te leiden, dat zijn godsdienst daarvan de kenmerken moet dragen. Nu zou het wel waar kunnen zijn, dat de diepste grond voor zijn bijgeloof te zoeken is in zijn gevoel van verwantschap met de Godheid; maar evenzeer kan het waar zijn, dat zijn bijgeloof, voortspruitende uit zijn gevoel voor de natuur, is samengegroeid met het genoemde gevoel van verwantschap, en dan behoort het te worden afgezonderd. Dat bijgeloof zal nog niet behoeven te wijken bij het ontwaken en versterken van het gevoel van de verwantschap met God,

met andere woorden, dat bijgeloof zal niet direct worden opgeheven door de aanneming van het Evangelie. Het kan daar naast blijven bestaan, en moet op eigenaardige wijze, paedagogisch, bestreden worden.

Ik zeide, dat ik had kunnen wijzen op tal van physische en psychische eigenaardigheden aan landaard en levenswijze verbonden, die overal invloed oefenden en blijven oefenen op de godsdienstvormen. Het zij voor ditmaal genoeg, hiervan enkele voorbeelden bij te brengen. In de Veda's ziet men, hoe de natuur in Hindostan invloed oefende op het leven, gevoelen en denken van het volk, en hoe zijn godsdienst met het natuurleven is samengevloeid. Later oefenden maatschappelijke toestanden, de zucht tot verheffing van enkelen, zoowel als het huiselijk leven daarop hunnen invloed. Bij de Brahmanen wordt het kastenwezen, de zielsverhuizing, enz. in den godsdienst opgenomen, zonder dat deze daarin hunnen grond hebben. In het oude Boeddhisme heeft het philosophisch moraliseeren den doorslag gegeven. De oude godsdienst van China gaat gepaard met onbepaalden eerbied voor het vaderlijk gezag. CONFUCIUS, LAOTSE zijn weer de wijsgeerige denkers, die daarbij vooral den staat in het oog houden, zoodat ten slotte de godsdienst zoo goed als uitgesloten is van hunne stelsels. In den ouden Assyrischen godsdienst bekleedt de kunst, in hare phantastische opvattingen eene voorname plaats. Bij de Egyptenaren is de ziel vervuld met gedachten aan de eeuwigheid. De Grieken openbaren in hunnen godsdienst deels hunnen aesthetischen zin, deels hun poëtisch gevoel, terwijl later de wijsbegeerte zich aan den godsdienst paart of dien, zoo als hij was overgebleven in ontstane vormen, ter zijde stelt.

Zoo zou men kunnen voortgaan, en het zou niet zeer moeielijk vallen, aan te toonen, dat ook de verschillende

vormen van het Christendom in nauw verband staan met den landaard en de levenswijze van hunne aanhangers. Dit alles nader aan te toonen en te verklaren behoort tot de onderwerpen, die de godsdienstwetenschap ons tot onderzoek en behandeling aanbiedt.

De zendeling behoeft echter het gansche veld niet te overzien. Hij kan zulks zelfs niet, zonder te kort te doen aan zijne eigenlijke roeping. Maar na een helder begrip verkregen te hebben van de onderscheidingen, die hij te maken heeft, behoort hij het veld, dat hem ter bearbeiding is aangewezen, tot het voorwerp van zijne studie te maken, om eerst tot kennis, daarna tot verklaring te komen van de verschijnselen, die zich daarop voordoen. Verzuimt hij dit, dan toont hij het rechte begrip van zijne taak niet te hebben, en dan heeft hij ook geen recht tot klagen over het vruchtelooze van zijnen arbeid. Het ware te wenschen, dat men dit meer en beter inzag. Voor ditmaal acht ik genoeg gezegd te hebben tot nadere verklaring van mijne stelling.

Januari, 1882. J. C. NEURDENBURG.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Tiang-dèrès.

Op mijne wandelingen aan den voet van het Kĕndĕng-gebergte, troffen mij steeds de gulheid en gastvrijheid der inlanders. En zoo ergens, minstens hier, verdienen die goede eigenschappen waardeering. Immers, nog niet zeer menigvuldig zijn in deze afgelegen streek de woningen der menschen, al is daarin gedurende de laatste jaren eene belangrijke vermeerdering merkbaar. Zoo nu en dan stuit men op een gehucht, dikwijls op een paar huisjes bij elkaâr en meermalen op eene enkele hut (daroengngan). (1)

De bewoners van een zoo in der haast opgeslagen keet laten het woud gewoonlijk onaangeroerd.

Een boomlooze plek dient hun het meest. Voor het ontginnen der glagah- en alang-alang-velden hebben ze hart noch zin.

Maar, zoo hoor ik u verwonderd vragen: wat kan dan toch de menschen bewegen, zoo eenzaam en verlaten, zoo diep in het bosch en zoo beholpen te gaan wonen?

Gij gevoelt, het was niet enkel de strijd voor het bestaan die hen daartoe dreef.

Wie komt gemakkelijker aan den kost dan de Javaan, die allerlei soort van bladeren, wortelen en insecten eet en zich bovendien tot in het schier ondenkbare weet te

behelpen. De inlander behoeft om zoo te zeggen niets. Hij kan ontberen tegen den beste.

Worden deze lieden dan misschien aangetrokken door een overgeërfden trek tot het idyllische leven in de wildernis?

Het kan toch zoo aantrekkelijk, zoo recht genotvol zijn in het immer groene woud. Zie, het is een mooie dag. Een koor van zeer opgewekte vogelgeluiden deed u den koelen morgenstond met blijdschap begroeten. Op een niet al te verren afstand lacht u welhaast het overal begroeid gebergte aan, zoo schilderachtig door het zonlicht beschenen. Dan is het zoo heerlijk stil en rustig om u heen, en noodt zoo menig schaduwrijk plekje tot ongestoord genieten u uit.

Evenwel, dit verzinken in natuurgenot is meer, zoo niet enkel, het deel van den toerist. De arèn-tapper heeft zijne bemoeiingen en is er bovendien gewoon aan geraakt, zoodat hij er niets aangrijpends noch bijzonders in ziet, als die klare, heldere beek zijne matte beenen besproeit; als apen en pauwen daar wiegelen van tak op tak, van den eenen woudreus op den anderen; of als de verfrisschende luwte onder dichte bladerkronen hem hoogst weldadig aandoet.

En dan, het is hier niet altijd zoo liefelijk. Snel opkomende, donker grauwe wolkgevaarten uit het zuiden, brengen niet zelden hoogst onverwachts een' geheelen ommekeer te weeg. Zware slagschaduwen verdonkeren dan op eens het zoo vroolijk verlichte aardrijk; het nauw merkbaar zuchtje wordt door steeds geweldiger gedreven wind vervangen; de storm loeit door het woud en doet de zwaarste boomen zwiepen en kraken, alsof ze altegaar slechts glagah-biezen waren; welhaast valt de regen in stroomen neer; het giert; het giet.

En tusschen het schier onophoudelijk kletteren der onweersbui, het rommelen van den donder, het loeien van den storm en het kraken der boomen, doet eindelijk nog de tijger zijn diep doordringend gebrul hoören. Het arme gezin van den arèn-tapper, in de primitieve hut, verkleumd en sidderend neêrgezeten, is thans niet te benijden, vooral dan niet als sĕmak (2) (vader), waarschijnlijk diep het bosch ingegaan, zich nog maar altijd laat wachten. Hoe menigmaal vond de tiang dèrès slechts de beenderen van een te lang uitgebleven bloedverwant, door den kjai matjan (den tijger) verscheurd.

Het is dan ook niet het bekoorlijke van het vak, dat een arèn-tapper aantrekt. De zaak is, dat vader en grootvader en misschien overgrootvader zich ook al op dezelfde wijze geneerden. Het moet dan ook gezegd worden: niet de eerste de beste verstaat zoo maar de kunst. Alleen hij, die het van jongs aan van zijn' vader leerde, kan er grondig in bedreven raken. Eene groote opmerkingsgave en zeer veel kennis – van moed en physieke kracht nog gezwegen – komen bij dit bedrijf te pas.

We hadden het niet gedacht, moet ik u bekennen, dat er zooveel ontbering, gevaar en oefening verbonden zou zijn aan het verkrijgen van die kopjes zoetigheid, nog warm van het vuur ons geschonken, en aan het leveren van die rolletjes bruine suiker, daar boven van die droogplaats, zoo gul en overvloedig door den tiang dèrès den aamechtige aangeboden.

En wat een rijkdom van taal en hoeveel naïviteit wekken hiermede met recht verwondering!

Zoo iets van het geen SCHILLER bezielde, toen hij de „Götter Griechenlands" terug wenschte, vervult ons hier, als wij opmerken hoe de Europeesche beschavers hier alles trachten te nivelleeren.

De zoo beminnelijke nationale eigenaardigheden van dit eenvoudige volk der binnenlanden, vluchten ze niet heen, de een na de andere, voor onze spoorwegen, onze telegraphen, onze werktuigen en fabrieken? Zijn onze hoog ontwikkelde europeesche toestanden, zoo rijk aan uitvindingen, wijsgeerige ideën en fijn uitgeplozen rechtskennis, om niet meer te noemen, in hun dikwijls algeheele toepassing op deze misschien nog zelfs niet eens middeneeuwsche maatschappij geen anachronisme? Zal er ontwikkeling plaats hebben bij zoo veel overstelping? Of zullen wij hier beleven, wat zeker Engelsch schrijver van soortgelijk onpaedagogisch handelen op de Zuidzee-eilanden zegt, als hij het werk der beschavers aldaar vergeleek met het vullen van een groot aantal flesschen, en dat niet met overleg door middel van een' trechter, een voor een, maar met eene boordevolle tobbe, op eens, zoodat het vocht bij de flesschen neêrloopt.

Ook onze tiang-dèrès loopen van zoo iets gevaar.

De komst van den Europeeschen ontginner, die zijn arènvelden merkelijk inkortte, dreigt bovendien, van den vrijen, moedigen en opmerkzamen arèn-tapper, een' gewonen koeli te maken.

Dat wij vooraf althans voor zijne nagedachtenis zorgen en van dezen Javaanschen heros niet scheiden, zonder hem recht gedaan te hebben.

Het meest vinden wij hem in zijn daroengngan. Is hij een weinig welvarend, wat Holland's opium en China's kaartspelen steeds meer onmogelijk maken, dan heeft hij een huis, sawah en tĕgals in een niet te ver afgelegen desa. Het gebeurt ook wel, dat eenige arèntappers in een dorp of gehucht bijeen wonen in de nabijheid van een rènrènnan (S) of arènbosch. Gewoonlijk, want de arèn groeit doorgaans niet gezellig, staan

deze boomen overal in de wildernis wijd verspreid, al even eenzaam als de schamele hut van den tiang dèrès.

Met veel overgeleverde kennis omtrent zijn' arbeid in het geheugen, van een' houten hamer voorzien (4), een soegoe (5) (kort zwaar mes) en een koeḍi (krom kapmes) in den gordel, gaat de arèn-tapper soms alleen, soms van zijn' zoon, en, bij uitbreiding zijner zaken, ook wel van zijne knechts vergezeld, 's morgens vroeg het bosch in.

In de daroengngan is bereids de oven voor het suikerkoken gereed: een lang, smal fornuis, met drie tot tien gaten en doorloopenden gang, van paḍas-steen uit de riviet, laag bij den grond opgetrokken, en met keisteenen aan weêrszijden gesteund.

De noodige potten zijn aangekocht.

Vrouw en kinderen zorgen verder voor hout, hier maar voor het grijpen.

De tiang dèrès waagt zich intuschen voortdurend dieper in het dichtbegroeide woud, zijne paadjes uitkappende in de wildernis.

Een losse, mulle grond belooft hem de beste en meeste arènboomen.

Hij zoekt wat hij kan. En een Javaan kan zoeken; zijne hulpmiddelen, zijne loopjes, zijn geduld, zijne gave van onthouding, wekken verbazing! Wee ons, indien hij te eeniger tijd tegen ons eens kon en wilde beschikken over al deze hem gunstige eigenschappen.

De tiang dèrès kent zes soorten van arènboomen, en van iedere soort weet hij met volkomen zekerheid de eigen bewerking.

De onderscheidene soorten herkent hij aan de kleur en aan de gedaante der bloemen.

Men heeft de gonṭol (6), met ronde en nagenoeg witte bloem; de ampal, met groote witachtige bloem; de

rantèng, met groote donkerbruine bloem; de brômô, met kleine roode bloem; de djinggô, met middelmatig groote geelachtige bloem; en de zoo zeer gewenschte idjoe, met groene niet zeer groote bloem.

De man van het vak zegt: gelukkig hij, die de arèn-idjoe mag vinden, want de bloemstengel van de arèn-idjoe, is als de staart van een sapi, dik aanvangende en langzamerhand al dunner en dunner uitloopende.

De andere soorten van arèn (7) zijn minder gezocht, omdat zij moeielijker te behandelen zijn, en niet zeer lang kunnen worden afgetapt.

Maar ook niet alle arèn-idjoe zijn evenveel belovend. Zoo staat de dun uitloopende boom met weinig bladsteelen verre beneden den flink en rijzig uitgegroeiden, welig met harige vezels voorzienen en met tal van krachtig uitschietende bladen versierden arèn.

Vier maanden en langer kan zoo'n boom getapt worden, en men roemt er op tegenover de vakgenooten, als men zoo gelukkig geweest is, den uitgelezensten (8) te vinden.

Gewoonlijk heeft een arèn-tapper vier of vijf boomen onder geregelde behandeling.

De arènboomen, die in cultuur zijn, worden weder in drie soorten onderscheiden: die nog maar tot driemaal getapt zijn, de arèn-kadi of- prawan (9), die reeds van vier- tot vijfmaal hun vocht afgaven, de arèn-kloengsoer, en de aren-gĕtak, waarvan reeds meerdere malen twee volle tapsels per dag zijn opgevangen.

Op een der pasardagen Lĕgi of Wagé, is de tiangdèrès op verkenning uitgegaan. Zoodra hij een' geschikten arènboom heeft gevonden, laat hij zijne stem op deze of dergelijke wijze meer of minder helder in de eenzaamheid van het woud hooren: „O moeder endang rèni (10)! Ik heb mij voor u doornat laten regenen en verschroeien

door de zon; lang heb ik u reeds gezocht. Nu heb ik u dan eindelijk gevonden! Zoo innig heb ik naar u verlangd! Vroeger kreeg ik reeds van u de borst, veel en dikwijls. Desniettemin lijd ik toch nog gebrek. Thans vraag ik u nog eens vier potten."

Zij antwoordt of liever, hij laat haar antwoorden, en op deze wijze zich een gesprek ontspinnen. „Ja, schoone jongeling, ik ben reeds altijd hier geweest. Wat is toch de reden, dat ge mij gezocht hebt?" – »De reden, dat ik u heb gezocht is, omdat ik gehoord heb, dat u lijdende zijt aan overvloed. (ηπίη ηά incontinentia urinae.") „Ja, waarlijk djôkô pĕkik, daaraan souffreer ik." „Wilt u maar met mij trouwen?" – „Zeker wil ik dat. Maar ik vraag je eerst om 't verlovingspand, en dan, dat je de gebruikelijke sadat of geloofsbelijdenis uitspreekt."

De arèn-tapper neemt nu een sélang of rotanblad en omwindt daarmeê de arèn, waarna hij de sadat prevelt: »Er is geen God dan Allah en Mohammed is de gezant van Allah." Hierna omhelst hij den arèn op het innigst.

Na het uiten dezer djôpô pĕsaren (12), begint hij den grond rondom den boom schoon te maken. Is dat gedaan, dan plaatst hij de tjaṭak (13) of ladder, één, en is de boom zeer hoog, twee rechte bamboerieten met gaten aan ééne zijde, tegen den boom, bindt dezen terdege vast, tevens als erkend bewijs van eigendom. Na ook de sterke tali-wangking (14) gereed gemaakt te hebben, gaat de man huiswaarts. Den volgenden dag vangt het toebereiden van de arèn aan. Fluks als een acrobaat staat hij er boven in, en hangende met den rug in den stevigen tali-wangking, bindt hij de zware, losafhangende oreän (15) (bloementros) bijeen, om deze zóó gemakkelijker heen en weêr te kunnen bewegen. Is de boom daarop door hem met groote behendigheid van de hinderlijke

haarvezels en bladsteelen ontdaan, om zich voor stekels en slangen te vrijwaren, dan wordt de bloemstengel naar alle windstreken bewogen, en bij herhaling heen en weêr gezwiept.

Vervolgens wordt deze van boven naar beneden eerst krachtig en dan steeds zachter geklopt, als ware het ten laatste slechts „te doen om eene opkruipende mier te dooden." Met een en ander bedoelt onze arèn-tapper het soepel maken van den bloemsteel en het opstijgen van het sap. Vijf pasars achtereen en altijd op denzelfden dag, komt de man die bewerking herhalen. Daarna laat hij den arèn aan zijn lot over, totdat aan den bloementros een paar bloemen opengaan. Deze wordt nu afgesneden met den scherpen soegoe, nadat eerst weder deze of een andere rapal is gepreveld: „Bron van arènboomdraadwortels, meer van arènboomhout, goot van palmbladsteelen, duurzaam watervalletje, loop, stroom uit van Allah."

Maar vóór de arèn-tapper tot deze gewichtige handeling overgaat, geeft hij eerst een offermaaltijd, uit djĕnang-abang – uitgezochte groote rijst met arènsuiker – bestaande. De bedoeling van deze slamĕttan ontvouwt hij dan voor de zijnen aldus: „Vrienden, hier tegenwoordig, ik heb mij voorgenomen bok-endang-rèni te besnijden. 't Is voegzaam dat ge allen van mijn voornemen afweet." Nu wordt door den modin of door een santri het gebed gedaan, tot Allah wel het minst, het meest tot de profeten en tot de dorpsgeesten gericht, terwijl wierookwalmen het huisje vervullen.

Zoodra de tiang-dèrès de bloementros met zijne duizenden bloemknoppen heeft afgeslagen, is het gehoorig woud getuige van de pondjô-wôrô (16), een met arabische woorden doorspekte rapal, waarvan wel de hoofdinhoud is

„dat het Gode moge behagen zooveel lĕgèn- of arènsap te schenken, dat men potten te kort kome."

De overgebleven bloemsteel, voorzien van een tongetje en gleufje (17), om het afloopen van het vocht te vergemakkelijken, wordt nu aan het uiteinde met een angkrikblad (18) bedekt en verder met arènvezels omwonden, om het doordringen van den regen tegen te gaan en mieren en bijen verwijderd te houden.

Iederen dag al weder beklimt nu de arèn-tapper zijn' boom en opent den bloemsteel, om te onderzoeken of de tijd voor het ophangen der bamboe-cilinders (19) haast gekomen is. Een witachtige neerslag (20) op den afgesneden stomp is daarvan het zeker teeken.

Het eerste sap laat hij zonder hartzeer maar wegloopen, omdat het zeer arm is aan suikergehalte. Maar dan is ook de ure geslagen, dat zijn werk en zijn geduld bekroond zullen worden.

Toch heeft hij geen haast. Hij begint immers met eerst een kleine boemboeng (bamboe-koker) op te hangen. Een groote mocht het arènsap eens afschrikken.

In de tjĕprèt, ééne geleding groot, heeft hij laroe (21) gedaan – kalkwater met boombast - om het zuur worden van de lĕgèn te voorkomen.

's Morgens vroeg hangt de arèn-tapper dezen kleinen bamboekoker, zoo gereed gemaakt, onder den bloemstengel, of liever hij schuift er de bamboe een weinig over heen, en sluit ze zoo goed mogelijk met haar-vezels (doeq), nadat hij den stengel nog eens dunnetjes heeft afgesneden, om het snel uitzijpelen van het vocht te bevorderen. Maar voor hij den koker vastbindt, uit hij de volgende tooverspreuk: „Bok-endang-rèni, uw kind versmacht van dorst. Hij vraagt u om drinken" – „Hij drinke tot verzadiging toe! Moeders borsten zijn over-

loopend vol. Hij blijve drinken zoolang het mij niet verveelt."

Het afsnijden van den bloemstengel herhaalt de man verder iederen dag. 's Avonds haalt hij de volle tjĕprèt naar beneden en hangt er, indien noodig voor het sap, een' grooteren koker voor in de plaats.

Hierbij komt de volgende rapal te pas: »Bok-endang-rèni, uw kind hangt een' grooteren koker op; drenk hem uit uwe welvoorziene borsten; het houde niet op te vloeien vóór ik er een' tegenzin in heb." Het sap zijpelt nu steeds overvloediger. Eindelijk kan ook de grootste koker met twee geledingen, de bandat, het vocht niet meer bevatten en worden er twee kokers naast elkaâr opgehangen. Een vroolijk gezicht is het juist niet, den arèn-tapper met zijne zware vracht naar beneden te zien komen, heen en weêr slingerend langs den ladder, in welks openingen alleen de groote toonen steun vinden. En toch, de lenige, vlugge tiang dèrès met ontbloot, prachtig gevormd bovenlijf, daar zoo, zonder zich vast te houden, in den rug hangend, staande tegen den boom bij de arènkroon, hoog in de lucht, zijn gevulde boembeeng achter zijn' gordel hakend, is het penseel van een' schilder waard. Eindelijk is de dangoe (stengel) geheel afgesneden en heeft het sap voor goed opgehouden te vloeien. Wellicht is nu weêr een andere bloemstengel aan de zelfde arèn voor het aftappen rijp. Een boom kan zoo tien jaar en langer onder behandeling zijn.

Maar alvorens de tiang-dèrès een' anderen bloemstengel onder handen neemt, spreekt de man in de wildernis eerst weder een rapal uit bij den nu uitgeputten dangoe. De inhoud daarvan verschilt schier niet van de vorigen.

Het suikerkoken is reeds voor lang aangevangen. De vrouw, met dochters of zusters, heeft het witachtige, zoete

sap in ontvangst genomen, en, na het gezeefd te hebben, in gereed staande potten op het fornuis gezet. Het gaat er dapper op los. Vuren als ovens. Om het overkoken te voorkomen en het vast worden te bevorderen, heeft men fijngemaakte kĕmiri (22) in de kĕmarons gedaan. De suiker wordt overgeschept uit de eene pan in de andere, zooals dat ook in de suikerfabrieken geschiedt. Kokend, heet de lĕgèn, baḍèq (23), met een, als ze lauw is, hoort gij ze gaṇḍan noemen.

Flink doorgekookt en geregeld overgeschept, is het sap welhaast tot eene roodachtige (24), lijmige massa verdikt, geschikt om gevormd te worden. De proef bestaat daarin, dat men een weinig van de lijmige stof in koud water plompt. Doet zich dit dadelijk als suiker voor, dan wordt de suikerpan opgenomen om af te koelen. Na eenigen tijd snel rondgeroerd (25) te zijn, doet men de suiker in de gereed staande vormen of bamboe-ringen(26), meestal van drieërlei grootte. Nagenoeg vast, worden de vormen weggenomen. De gevormde suiker wordt nu op een bamboeraam hoog boven den oven gezet om te droogen.

Zoodra ze hard en droog is, heeft de verpakking in arènbladeren plaats: geregeld 16 stuks in één pak: een godor; 24 godors vormen een bundel, bĕngkaq'an (27).

De grootere of kleinere hoeveelheid rietsuiker, (in het Malangsche wordt steeds meer riet, door de inlanders aangeplant), ter markt gebracht, heeft zeer veel invloed op den prijs der arènsuiker.

Deze is daarom dan ook het duurst in den tijd, dat de rietsuiker nog niet geoogst wordt.

Gewoonlijk brengen de tiang-dèrès hunne suiker niet zelf naar de pasar. De bakoel, (vrouwen die koopmanschap drijven in 't klein) komen met geld, met rijst,

met tabak en vruchten en ook wel met opium, den arèn-tapper in het bosch opzoeken. Zij zijn het, die zijn produkt slijten én aan de huizen én op de pasar.

De inkomsten van den lĕgènwinner bedragen zelden meer dan een gulden per dag, veelal minder, en soms moet hij lang wachten vóór hij begint te verdienen. Dit neemt niet·weg, dat de tiang-dèrès ingenomen blijft met zijn bedrijf en er u tot op hoogen ouderdom met ingenomenheid van spreekt.

Aanteekeningen.

---

(1) [illegible] n. i. w. (niet in Roorda's woordenboek.)

(2) [illegible] n. i. w. Vader [illegible] n. i. w. moeder.

(3) [illegible] n. i. w. arènplek.

(4) Deze hamer wordt gewoonlijk gemaakt van 't binnenste harde hout van den trēnggoeloen, de protium javanicum Burm. Amyrideal, door Filet verkeerdelijk tangkoelong en tangoelong genoemd, de boom groeit op bergen en langs rivieren en bereikt eene hoogte van 20–25 voet. De vruchten worden gegeten en hebben geneeskrachtige hoedanigheden. Het hout, rood van kleur, is fijn en zwaar en voor velerlei doeleinden geschikt.

(5) [illegible] n. i. w.

(6) [illegible] n. i. w. [illegible] n. i. w. [illegible] n. i. w. [illegible] n. i. w. [illegible] n. i. w. en de [illegible] n. i. w. Deze komen ook niet bij Filet voor. Anderen noemen nog de [illegible] n. i. w. (gespikkelde) en de [illegible] n. i. w. kleur: [illegible] (donkergrijs).

(7) De arèn - arenga saccharifera; fam: palmae - ook wel [Javanese] Ng. en [Javanese] kr. genoemd, - niet door FILET vermeld. De boom handhaaft waardiglijk de traditiën der familie: immers de arèn verheft zich vorstelijk boven al de andere woudreuzen.

(8) De arèn-kadi - in engeren zin de arèn die voor het eerst getapt wordt - is de gewenschte. De [Javanese] n. i. w. is reeds aan het aftappen gewoon. In dit verband is ook goelô-kadi te verstaan. Wat er van in het woordenboek staat: »suiker van het sap van de eerste uitgebotte bloesems van den arènboom" heeft geen zin. Vooreerst laat men die bloesems niet uitbotten, en dan, men vangt, zoo als wij zien zullen, het sap uit den stomp van den afgesneden bloemstengel op.

(9) [Javanese] = [Javanese] n. i. w. [Javanese] n. i. w. [Javanese] n. i. w.

(10) Men denkt hier zeker aan de ongelukkige liefde van radèn PANDJI.

(11) [Javanese] n. i. w. De jonge bladen van de [Javanese] waaruit de ribben verwijderd zijn.

(12) [Javanese] n. i. w.

(13) [Javanese] n. i. w. arènladder.

(14) [Javanese] n. i. w. rugband van rotan of van leder gemaakt.

(15) [Javanese] n. i. w. de bloemtros van den arèn.

(16) [Javanese] n. i. w.

(17) [Javanese] gleufje.

(18) [Javanese] vermoedelijk de angrek of anggrek van FILET n. i. w.

(19) 't Getal cilinders wordt zeer ongelijk opgegeven. Weleens hoort men ze in 't algemeen [Javanese] n. i. w. noemen. Anders noemt men de kleinste doorgaans [Javanese] n. i. w., een grootere [Javanese] n. i. w. en de grootste met twee geledingen [Javanese] n. i. w. Ook de volgende benamingen voor boemboeng arèn komen niet in het woordenboek voor: [Javanese] 1 geleding, [Javanese] 1 geleding, [Javanese] 1 geleding,

[illegible] 1¼. [illegible] 1½. Deze boemboengs zijn steeds van bamboe pĕtoeng vervaardigd.

(20) [illegible] in deze beteekenis n. i. w.

(21) Gewoonlijk doet hij de laroe alleen in den boemboeng dien hij 's avonds ophangt.

De laroe bestaat niet altijd uit spaanders van nangkahout en kalkwater. Dikwijls gebruikt men ook de boombast van den sampang [illegible] (de sapan), den pĕron [illegible] n. i. w., den amal [illegible] n. i. w., van de djarak loejeng [illegible] of het hout van den toengkoel, [illegible] n. i. w. of van de djènggot wĕsi [illegible] n. i. w. Het sap wordt door de laroe witachtig en krijgt er een muffen smaak door. De Javanen drukken dit uit door 't woord [illegible] n. i. w.

(22) De pitten van de djarak tjina worden ook voor dit doel aangewend.

Men noemt dit ingredient [illegible] n. i. w.

(23) [illegible] kokend heete lĕgèn. n. i. w. [illegible] lauw geworden lĕgèn. n. i. w.

(24) [illegible] In 't woordenboek niet juist opgegeven. Beteekent niet lĕgèn in het algemeen, maar de verkookte lĕgèn, zoodra die geel en lijmig wordt. [illegible] n. i. w. de lĕgèn als ze roodachtig, vast begint te worden; [illegible] zeer vast en zeer rood geworden lĕgèn.

(25) [illegible] n. i. w. snel roeren.

(26) [illegible] n. i. w. arènvorm.

(27) [illegible] n. i. w.

Aanhangsel.

I.

Woorden, hoofdzakelijk in betrekking tot de arèn, niet in het Woordenboek van Roorda verklaard.

[illegible] jong arènblad.

[illegible] de rijp afgevallen kolang-kaling, bedwelmend voor wilde varkens.

[illegible] verklaard door [illegible] [illegible]

[illegible] gordijn van doeq.

[illegible] soort [illegible] van de bladribben van den arèn gevlochten. Hierop wordt de suiker gedroogd.

[illegible] = [illegible]

[illegible] de bladribben voor vlechtwerk gebruikt.

[illegible] de nog jonge bladribben waarmede de padi in bussels wordt gebonden.

[illegible] patjoelsteel van arènhout, die op de pasar voor een paar wang verkocht wordt.

[illegible] een plant die wel op de Angkrik gelijkt, maar witachtige en behaarde bladen heeft. [illegible] behaard, wollig van planten.

[illegible] = [illegible] een soort rak om de lĕgènkokers aan op te hangen, in dezen vorm

[illegible] een mandje om de arènsuiker in te doen, nadat ze van de

[illegible] vormringen, bevrijd is.

[illegible] ook een rak voor lĕgènkokers, maar in dezen vorm 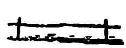

[illegible] niet bijfournuis, maar kookgat.

[illegible] fijn bamboezeefje.

[illegible] met de vlam in aanraking komen.

[illegible] uitgezochte rijst, toebereid met arènsuiker.

[Javanese script] gekookte lĕgèn, nog vloeibaar maar reeds dik.

[Javanese script] = [Javanese script] de handeling, waarbij men fijngestampte kĕmiri in de lĕgèn doet, om het overkoken te voorkomen.

[Javanese script] Als het suikerkooksel zoo goed als gaar is, wordt er een weinig in koud water gedroppeld als proef. Dit drukt men uit met het woord [Javanese script]

[Javanese script] de hinderlijke bladsteelen van den arèn verwijderen.

[Javanese script] de steel van de klapperbloem.

[Javanese script] heet de steel van de pinangbloem.

[Javanese script] is de naam van de arènbloem.

[Javanese script] het opnemen der vormen rondom de gevormde suiker.

[Javanese script] = [Javanese script] een zwaar beladen oreän.

[Javanese script] het slaan van den oreänstengel.

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] = [Javanese script] = [Javanese script] het vuur klein maken.

[Javanese script] = [Javanese script] de eerste lĕgèn van een arèn.

[Javanese script] de nog jonge poelo.

[Javanese script] het einde b. v. v. d. oreänstengel dun, het begin dik.

[Javanese script] verklaard door [Javanese script]

[Javanese script] de bloementros beneden afgesneden.

[Javanese script] paardetouw.

[Javanese script] = [Javanese script] de roode arènbloem met een zweempje geel n.l. de [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script]

[Javanese script] groote ijzeren suikerpan.

[Javanese script] het blad van den arèn, waaruit de rib is verwijderd en dat daarna wordt [Javanese script] (opgerold.)

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] een insect dat den arènboom tracht te verwoesten.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] een arèn, die onder dun en beneden dik is.

[illegible] het eenigszins schuimend te voorschijn komen van het vocht uit de dangoe, nadat die voor het eerst is afgesneden.

[illegible] = [illegible] [illegible]

[illegible] ingieten.

[illegible] als de oreän reeds is afgeslagen en de stomp verder naar behooren wordt afgesneden.

[illegible] de keuken achter het huis.

[illegible] = [illegible]

[illegible] het jonge blad aan de kruin van den arèn; vóór het uitkomt, ook [illegible]

[illegible] ook insecten die op de lĕgèn azen.

[illegible] = [illegible]

[illegible] = [illegible]

[illegible] een ladder met gaten, bestaande uit één bamboe.

[illegible] die gaten vierkant of rond eerst insnijden [illegible]

[illegible] knop van de klapperbloem.

[illegible] knop van de arènbloem.

[illegible] een rond voorwerp aan één kant schuin af, scherp uitloopend afsnijden.

II.

Eenige excitaties der arèntappers in extenso meêgedeeld.

Enkele djôpô pĕsarèn.

1 [illegible]

2 [illegible] *

3 [illegible]

Djôpô djawab of excitaties met repliek.

De aréntapper.

[illegible]

Bok ẹndang Rèni.

[illegible]

Hij.

[illegible]

Zij.

[illegible]

Hij.

[illegible]

Zij.

[illegible]

---

* [illegible] een grijze vogel, zoo groot als een duif.

** [illegible] de steel van de oreän.

Andere djôpô djawab.

Hij.

[illegible]

Zij.

[illegible]

Hij.

[illegible]

Zij.

[illegible]

Hij.

[illegible]

Zij.

[illegible]

---

* [illegible] de haren aan de schaamdeelen, moet hier het doeq van den arèn verbeelden.

** [illegible] van een sapi b.v. de melk terughouden.

De Meisjes- kost- en dagschool, te Tomohon (Minahassa). (1)

Aan de Commissie van Beheer over de meisjesschool te Tomohon.

Geachte Heeren!

Op den 1sten November j.l. is door ons de meisjesschool geopend. Wij stellen ons voor, dat dit bericht door u met belangstelling wordt vernomen, en dat gij gaarne leest, hoe zich dit heeft toegedragen en onder welke vooruitzichten dit werk begonnen is. Wij willen er u een en ander van mededeelen.

Tomohon had ter plaatse onzer school op dien dag een feestelijk aanzien. Vlaggen waren er in overvloed geplant op het erf van het woonhuis der Directrice, van de school, van het huis van den Hulpprediker LOUWERIER en dat van den Hoekoem Besar van Tomohon. Ook aan eerebogen was geen gebrek; het zag er alles heel lief en aangenaam uit. Menschen waren er in grooten getale opgekomen, en het aantal leerlingen was niet gering.

Wij hadden reden ons te verheugen: zeventien kostleerlingen en een tiental buiten-leerlingen waren aangemeld,

(1) Deze school, ofschoon door het Nederlandsche zendelinggenootschap gesticht, is eene inrichting, die op zich zelve staat, onder het beheer van eene bijzondere Commissie, thans bestaande uit de HH. Mr. W. B. BERGSMA, J. CRAANDIJK, P. VAN DER CRAB (Oud-Resident van Menado), W. FRANCKEN, AZ., J. VAN GENNEP, W. TH. VAN GRIETHUYSEN, Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK (Oud-Resident v. Menado), J. C. NEURDENBURG en J. HERMAN DE RIDDER. – Zij verdient zeker de ondersteuning van allen, die belang stellen in onze Oost. De Penningmeester Ds. W. FRANCKEN, AZ., te Rotterdam zal met dankbaarheid elke gift ontvangen. *Red.*

en de eersten, behalve een paar, reeds allen aanwezig, van de laatsten een zevental. Des morgens om tien uur begaven wij ons allen naar het fraaie, luchtige schoolgebouw, vroeger voor opleiding tot hulpzendelingen gebezigd, voor ons doel alleszins geschikt.

De controleur van Tondano en een paar onderwijzers van daar waren opgekomen om hunne belangstelling te toonen. Ook een vijftal Hulppredikers woonde de plechtigheid bij.

Nadat door de leerlingen van Br. LOUWERIER, jongens en meisjes, een paar zangstukjes waren uitgevoerd, trad Br. WIERSMA voor de vergadering op, en sprak ongeveer het volgende:

Dames en Heeren! en gij allen die hier van verre en van nabij zijt samen gekomen, ik heet u welkom te dezer plaats namens onze Commissie.

Het doel van ons samenzijn is u bekend. Wij zijn hier vergaderd om de eerste meisjesschool in de Minahassa te openen.

Reeds sedert eenige jaren hield deze school onze gedachten bezig, verlangden wij naar haar bestaan. Het was in October 1876, dat het voorstel tot oprichting eener meisjesschool op de vergadering van hulppredikers en zendelingen werd ter tafel gebracht. Het voorstel vond algemeenen bijval, en reeds dadelijk werd er eene Commissie benoemd om een plan en eene begrooting op te maken.

Dit werk werd volbracht en met de bede om hulp aan het Bestuur des Genootschaps opgezonden.

Dit was met het plan zeer ingenomen, alleen uit gebrek aan finanties had het geene vrijmoedigheid die taak op zich te nemen. Het Bestuur zag intusschen om naar mannen, die met zulk eene school ingenomen, zich bereid

verklaarden daarvoor geld te verzamelen, en vond in den oud-Resident, den Heer P. VAN DER CRAB een' warmen voorstander van deze zaak. Zijn Edele vereenigde zich met eenige andere vrienden, en het gelukte hun eene som van *f* 8000 bij elkander te brengen. Zij zagen echter geen kans meer te verkrijgen, stelden, onder zekere voorwaarden, het geld in handen van het Genootschap en ontbonden voorloopig hunne Commissie. Het Genootschap vormde nu uit zijne Bestuurders eene nieuwe Commissie, en het gelukte deze de som tot *f* 20,000 op te voeren.

Nu begon men ons voor te stellen, de zaak te doen aanvangen. Op meer geld van belang was niet te hopen. Men rekende ons voor, dat dit geld voldoende was voor de eerste inrichting en om de school twee jaar aan den gang te houden. Na dien tijd zou zij dan zich zelf moeten bedruipen. (1)

„Hebt gij nu geen moed genoeg," zoo schreef men, „om de zaak te aanvaarden, dan zal de school nimmer tot stand komen en wij het geld moeten terugstorten."

Wij stonden hier voor een moeilijk geval; wij durfden werkelijk niet hopen, dat de school zich zelf later zou kunnen in stand houden, en wij wilden toch zoo gaarne, dat zij tot stand kwam. Wij besloten eindelijk de proef te wagen en schreven in dien geest aan de Commissie in Nederland. Deze vond, na vele vergeefsche pogingen, twee onderwijzeressen, die bij de geschiktheid ook den moed en den lust hadden dit werk te aanvaarden. Zij zijn thans hier in ons midden.

Zoo vingen wij dan dit werk aan met vreezen en beven, maar toch ook in geloof en hoop.

En vraagt gij wellicht: wat is het dan dat het op-

(1) Geheel juist is dit niet. De bedoelde rekening berustte op de gegevens oorspronkelijk uit de Minahassa ontvangen. *Red.*

richten van zulk een school zoo dringend noodzakelijk doet schijnen?

Ik antwoord: Het is u allen bekend, dat de vrouw in ons land in kennis, ontwikkeling, beschaving, zeer verre bij den man ten achter staat. Wel heeft elke negeri hare eigene school, doch op vele plaatsen worden die scholen door de meisjes zeer slecht bezocht, ja er zijn zelfs hoofden en aanzienlijke personen, die hunne dochters niet derwaarts zenden.

Bovendien zijn er in den loop der jaren verschillende inrichtingen voor meer uitgebreid onderwijs voor jongelingen tot stand gekomen. De Genootschaps-kweekschool voor onderwijzers te Tanawangko bestaat reeds ruim 25 jaren. In 1865 werd eene school voor hoofdenzonen te Tondano opgericht, die later gewijzigd werd in eene kweekschool voor Gouvernements onderwijzers.

Toch is nu sedert een goed jaar wederom eene school voor hoofdenzonen opgericht. Bovendien bestond hier te Tomohon eene school voor hulpzendelingen.

Zóó veel voor jongelingen en niets voor de meisjes, dit moet de verhouding tusschen man en vrouw hoe langer zoo slechter maken. Waar de man de vrouw niet kan achten, kan hij haar op den duur ook niet liefhebben, en vreezen wij verwildering van het huwelijk en vernietiging van het huiselijk leven, bij de aanzienlijken, 't geen reeds hier en daar wordt waargenomen, als de klove hoe langer zoo grooter wordt.

Het oprichten dezer school beschouwe men als eene poging om die klove te dempen.

Doch er is meer. Dat het Christendom zich hoe langer zoo meer uitbreidt, is eene algemeen bekende waarheid. Intusschen kan het alhier niet groeien en bloeien, geene heerlijke vruchten dragen, ten zij het wortel schiete in het huisgezin.

Het is vooral de vrouw met haar fijn gevoel, hare ingetogene levenswijze, die als 't ware voor godsdienst is geschapen. Doch dat gevoel moet gericht, die ingetogenheid geheiligd worden. De ontwikkelde godsdienstige vrouw zal haar huisgezin ten zegen zijn en een zegen rondom zich verspreiden. Zulk een zegen wenschten wij voor den aanzienlijken stand door deze school te bewerken.

Wat wij ons dan van deze school voorstellen? Wij hopen, dat als na eenige jaren deze kinderen de school verlaten, zij de schoone en rijke Hollandsche taal zullen kunnen lezen, schrijven en spreken; dat zij niet alleen een' schat van kennis zullen hebben verzameld, maar dat ook haar gemoed zal gevormd zijn door het Evangelie van Christus; dat zij niet alleen fraaie handwerkjes zullen weten te vervaardigen, maar ook het huis weten te besturen en bedreven zullen zijn in wasch en keuken. Niet om haar te rukken uit haren stand; maar om haar voor dien stand te bekwamen; niet om nuffige jonge jufvrouwen te vormen, maar flinke brave meisjes, met warme harten en heldere hoofden, die goed kunnen werken en hartelijk gelooven, wenschten wij deze school.

Het is uwe taak, Geachte Directrice en Onderwijzeres! dit heerlijke werk uit te voeren, dit licht te ontsteken in de duisternis, en op deze wijze mede te werken tot de komst van het Godsrijk op aarde. Gij zijt de uitverkoren werktuigen Gods, geroepen tot dit edel werk. Geve God, dat we hier een werk mochten aanvangen, dat jaren kan duren. Geve God, dat de meisjesschool van Tomohon hoe langer zoo meer onmisbaar worde bevonden voor dit naar ontwikkeling strevende volk!

Moge uwe taak heerlijk zijn, zij is ook moeielijk. Gij zult met vele bezwaren te strijden hebben. Gij hebt hier meisjes voor u, die van Hollandsche kinde-

ren zeer verschillen. De vrijmoedigheid en openheid, waarmede zoo menig Hollandsch kind zijne onderwijzeressen tegenkomt, zult gij hier slechts bij weinigen aantreffen. Gij zult neigingen en hebbelijkheden ontwaren, die u zeer onaangenaam zijn, en die het u moeilijk zal zijn te bestrijden. Gij zult stuiten op hardheid des harten, zoodat er wellicht tijden komen, waarin gij moedeloos nederzit, en de vraag bij u opwelt: „Wat zijn wij begonnen?" Maar uitspreken zult gij die niet. Ik verwacht alles van uw geloof en uwe liefde. Die zullen u kracht geven om ook het moeilijke te volbrengen.

Intusschen door geloof en liefde alleen worden geene kinderen ontwikkeld en gevormd; maar de ware wijsheid grijpt naar de beste middelen om tot het doel te geraken.

Indien het mij geoorloofd is, u eenen, ook slechts éénen raad te geven, ik zou zeggen: Legt u toe, met alle kracht, op de Maleische taal. Zonder die, vrees ik, dat gij niet zult slagen. Eene zoo geheel vreemde taal als het Hollandsch is niet geschikt om Oostersche kinderen de noodige ontwikkeling te geven. Africhten wel, maar opvoeden, vormen, zal u blijken onmogelijk te zijn. Zonder het Maleisch blijven de harten der kinderen voor u gesloten, en blijft uw werk met onvruchtbaarheid geslagen. Vraagt het maar aan de Heeren onderwijzers hier aanwezig. Vraagt het bovenal aan den Heer VAN DER HOEK, Directeur der kweekschool voor Gouvernementsonderwijzers, hij zal u gaarne erkennen, dat hij zonder zijne kennis van het Maleisch zeker niet die resultaten had verkregen, waarin hij zich nu mag verheugen. Laat u dus niet afschrikken door het schijnbaar moeilijke van die taal, en waar gij hulp noodig hebt, weest verzekerd, dat wij allen gaarne een deel van onzen tijd en onze krachten te uwer beschikking stellen. Doch nog eens: Gij

hebt ons volle vertrouwen, en wij twijfelen niet of uwe wijsheid zal u den waren weg wel doen vinden.

En nu nog een woord tot u allen, die hier tegenwoordig zijt.

Ouders, die uwe kinderen aan deze inrichting toevertrouwt, wij danken u voor dit vertrouwen. Blijft dit vertrouwen stellen in deze dames; het zal niet worden beschaamd. Weest ook zelven getrouw in de vervulling uwer plichten jegens deze school, opdat we later geene onaangenaamheden ondervinden.

Ook u, Heeren! brengen wij onzen dank, dat gij, door uwe tegenwoordigheid alhier, uwe belangstelling in deze school wilt toonen. Blijft haar uwe belangstelling betoonen.

Mijnheer de Controleur, wil uwen invloed gebruiken in het belang dezer inrichting. Een enkel woord tot aanprijzing of waardeering kan welligt menigen vader opwekken, zijne dochter herwaarts te zenden.

Heeren onderwijzers! Ziet in deze dames uwe medewerksters tot een en hetzelfde doel, zij het ook op andere wijze, en schenkt haar uwe welwillende hulp en raad.

En gij Heeren Hulppredikers! Gij weet het, deze school is uw eigen pleegkind; blijft haar liefhebben met eene oprechte, hartelijke liefde! Laat ons zoo allen eendrachtig samen werken tot den bloei van deze schoone inrichting, opdat zij strekke tot heil dezer kinderen, tot vreugde der ouders en tot bevordering van Gods Koningrijk.

En zoo slaan wij van de menschen het oog op U, Almachtig God en Vader, Geest van eeuwige liefde! Wil Gij dit zwakke menschenwerk met Uwen Zegen bekroonen! Steun de onderwijzeressen met Uwe kracht, leid deze kinderen op den weg des levens, en wees ons allen ten goede nabij!

Daarop zongen de leerlingen van Br. LOUWERIER „het Christendom", dat inderdaad zeer schoon werd uitgevoerd, en waardoor zeker menigeen gesticht werd.

Vervolgens trad Br. LOUWERIER op, en hield eene toespraak in het Maleisch. Het is echter niet mogelijk daarvan een nauwkeurig verslag te geven, daar er slechts eenige punten van zijn opgeteekend. Ook kwam de toespraak hier en daar nog al met de voorgaande overeen, hetgeen volstrekt niet schaadde, daar die van Br. WIERSMA door het meerendeel niet werd verstaan. Zij zullen echter in staat worden gesteld die te lezen, daar een gelijk verslag als dit, reeds voor de Tjahaja Sijang gereed ligt.

Laat ik ook hier overnemen wat van deze toespraak in het Maleisch gereed ligt.

Het bestaamt ons lof en eer toe te brengen aan Hem, de Bron van alle genade en zegeningen, dat wij dezen dag mogen vieren, dat deze school onder ons mag worden geopend. Voorzeker is het een groot voorrecht, dat ons alhier te beurt valt; want in geheel Nederlandsch Indië bestaat nog geen meisjesschool voor inlanders, en dus is deze school de eerste van dien aard in dit zoo uitgestrekt gebied.

Over het groote belang dezer school is reeds zooeven gesproken; zij strekke om ook de meisjes de zegeningen van ontwikkeling en beschaving deelachtig te doen worden en niet langer de jongens alleen. Bovenal opdat ook de meisjes den godsdienst beter leeren kennen en waardeeren.

Dat deze school in liefde zijn' oorsprong heeft, werd ook daareven reeds gezegd. Of was het geen liefde, dat de Zendelingen en Hulppredikers zich deed aangorden om deze school te vragen? Was het geen liefde, die de vrienden in Nederland bewoog hiervoor gelden bijeen

te brengen? Maar bovendien was het geen liefde van het Genootschap, dat reeds 50 jaren lang aan dit land zijne groote liefde betoond heeft, en ook nu wederom niet gerust heeft voor het krachten gevonden had, om deze school tot stand te brengen.

Voorzeker kan deze school ten grooten zegen worden voor dit land, zoowel voor ouders als voor kinderen, als zij slechts naar behooren wordt gewaardeerd.

Daarom, stelt deze school op grooten prijs, ouders, die uwe kinderen herwaarts zendt, leert getrouw te zijn in alles en toont ook zelf ten allen tijde met woord en daad, dat gij deze inrichting hoog waardeert.

En gij, kinderen, die hier zijt saamgekomen, gedraagt u vlijtig, vroolijk en gehoorzaam, opdat uwe onderwijzeressen met vreugde hun werk kunnen verrichten en opdat de opofferingen, die uwe ouders zich om uwentwille getroosten, niet vruchteloos aan u besteed mogen zijn. Gedraagt u als goede kinderen, wier lust het is in al wat goed is toe te nemen.

Tot u, Heeren! Europeanen werd daar even reeds gesproken, ik zal daar niet aan toevoegen. Alleen nog een woord aan u, Mijnheer de Controleur! Het is gewis ook aangenaam voor uw eergevoel, dat deze school alhier tijdens uw bestuur werd opgericht. Wij zullen zeker dikwijls uwe hulp noodig hebben, en wij koesteren de vaste hoop, dat gij ons die gaarne zult verleenen.

Even zoo is het eene groote eer voor u, Hoofden van dit district en van deze plaats! dat deze school alhier werd opgericht, dat Tomohon werd uitverkoren uit vele andere plaatsen om dezen heerlijken zegen te ontvangen. Blijft dezen schat waardeeren, en door hulp en invloed deze school steunen.

Eindelijk ook voor ons, gemeente van Tomohon! zij

deze school eene gemeentegift van God, die wij op hoogen prijs behooren te stellen. Waar anderen door den verren afstand en gebrek aan middelen verhinderd worden hunne kinderen herwaarts te zenden, kunnen velen onzer nog van de gelegenheid gebruik maken om voor weinig geld de kinderen als buitenleerlingen te zenden. Maken wij daarvan een overvloedig gebruik, en laat ons al de kinderen, die hier uit den vreemde onder ons zijn gekomen, een liefderijk en hulpvaardig hart toedragen. Zoo zij het!

Deze toespraak werd met gebed gesloten. Daarna werden nog eenige liederen gezongen, waarop wij de school verlieten en ons naar het woonhuis der Directrice begaven, waar eenige ververschingen werden aangeboden en de inrichting door velen in oogenschouw werd genomen. De inrichting is nog niet geheel in orde; doch dat zal elken dag beter worden. Zeker is het, dat allen voldaan waren door hetgeen hunne oogen zagen. Tegen den tijd van het middageten gingen allen naar huis. Alleen de Heeren Europeanen genoten dien middag met elkander de rijsttafel bij de Directrice.

Voor de kinderen was bij deze gelegenheid de tafel beneden aangericht in de voormalige studeerkamer van Br. WILKEN.

De meeste der Heeren gingen eens even kijken, daar voor ons het etensuur nog niet was aangebroken, en de ondergeteekende begaf zich ook derwaarts. Daar zaten een vijftiental meisjes op banken aan eene lange tafel ieder met een bord met rijst en een stukje vleesch voor zich. Terwijl wij daar zoo stonden, zag ik in mijne gedachten Br. WILKEN daar nog aan die tafel zitten, en verzonk ik in mijmeringen en herinneringen, waaruit ik gewekt werd door een verzoek van Jufvrouw DE LIGT om

het tafelgebed voor de kinderen te willen uitspreken. Ik voldeed daaraan gereedelijk, en dit werd tevens voor ons het sein om ons te verwijderen en voor de kinderen om hunnen maaltijd aan te vangen.

Niet lang daarna zaten we ook zelf aan tafel, en waren we recht genoegelijk en vriendschappelijk bij een. Aan goede wenschen en herinneringen was geen gebrek. Ook werden o. a. de Zusters ROOKER en LOUWERIER, die thans in Holland zijn, met liefde gedacht en eene weemoedige herinnering gewijd aan Br. WILKEN. Hij was een man des gebeds en werd als zoodanig der nieuwe bewoonsters van dit huis als voorbeeld aangeprezen.

Tegen den avond reden de meesten naar huis, alleen een viertal broeders brachten nog den avond gezellig bij de dames door.

Het was een zeer aangename dag, een dag van dank en hoop.

Inderdaad de belangstelling, die de opening onzer school ondervond, vervulde ons hart met reine vreugde.

Wel was het getal kinderen, die wij opnamen niet overstelpend veel, doch ook dit was niet wenschelijk. Wat met eene felle vaart begint houdt geen' stand; maar zeker is door deze opening in veler hart de wensch gewekt om ook hunne dochters herwaarts te kunnen zenden.

Wij willen nog niet gaan rekenen. Later zenden wij u de lijst der kinderen. Het bedrag der ontvangsten van de thans aangeboden kinderen bedraagt ± *f* 400 maandelijks, en wij zullen tot ± *f* 650 moeten stijgen vóór dat de uitgaven en de inkomsten in evenredigheid zullen zijn. Doch hierover geen zorg. Wat ons vooral innig verheugt, is de goede indruk, die onze Directrice overal te weeg brengt, niet het minst op ons zelven. Hoe meer wij haar leeren kennen, hoe hooger wij met haar zijn ingenomen.

Hare innige godsvrucht, gepaard met hare veelzijdige ontwikkeling, hare zachte vriendelijkheid, gepaard met haren vasten wil, in één woord geheel haar wezen maakt op ons den indruk, dat. uwe keus in waarheid eene goede keus is geweest.

En hiermede hebben wij u verslag gedaan van het begin van onzen arbeid. Niet altijd zal ons schrijven zoo uitvoerig zijn. Ditmaal vermochten we niet eerder af te breken.

Acht gij dit ons schrijven voor openbaarmaking geschikt, dan geven wij gaarne daartoe onze toestemmming.

Ontvangt, geachte Heeren! onze welgemeende . groete,

RATAHAN, 3 November 1881.

Namens de Commissie van Toezicht,
J. N. WIERSMA, *Secretaris.*

ALGEMEENE LAND- EN VOLKENKUNDE.

1. *India in* 1880. – *By Sir* RICHARD TEMPLE, *Bart., G. C. S. I., C. I. E., D. C. L. – Late Governor of Bombay, Lieutenant-governor of Bengal, and Finance Minister of India. – London* JOHN MURRAY, 1880.

2. *Men and events of my time in India. – By Sir* RICHARD TEMPLE, *Bart., etc.* 1882.

Ten einde de vele vragen van belangstellenden te beantwoorden, besloot Sir RICHARD TEMPLE het werk te schrijven, waarvan de titel onder 1 hierboven staat opgeteekend. En omdat hij nog veel persoonlijks had mede te deelen, schreef hij het andere, onder 2 vermeld. Zijne bevoegdheid tot het geven van inlichtingen ontleent hij aan de verschillende gewichtige ambten, die hij bekleed heeft en aan de kennis, die hij daardoor, bij aanschouwing, van geheel „het Indische rijk, van Thibet tot Ceylon, van den Khyber-pas tot de grenzen van Ava, van de vallei van Assam tot de stad Candahar", heeft kunnen opdoen. Hij heeft zich echter niet op eigen ervaring verlaten; maar bijna ieder hoofdstuk aan het oordeel onderworpen van zoodanigen zijner vrienden, die met het daarin behandelde onderwerp bijzonder vertrouwd waren. Hij stelde zich voor, het groote publiek voor te lichten, van welks belangstelling hij zich ten volle overtuigd houdt. Hij weet echter tevens, dat die belangstelling, hoe levendig ook op sommige tijden, over het geheel de bestendigheid mist, die gevorderd wordt voor de hooge belangen van een rijk als Indië, dat „onder

Britsch bestuur verandert met eene snelheid, als waarvan oostersche natiën zelden een voorbeeld hebben opgeleverd." En het groote publiek moet in deze zaken betrokken blijven.

Aan deze overwegingen en aan de merkwaardige vlijt van een zoo hoog geplaatst staatsman hebben wij twee uitvoerige, hoogst belangrijke werken te danken, die, vrij van alle politieke animositeit, zonder romantische of rhetorische versiering, met de kalmte van den man, die zijn onderwerp volkomen meester is, geschreven, een overzicht geven van het belangrijkste, dat op allerlei gebied te vermelden is, waarbij zeker op prijs moet gesteld worden, dat het tweede werk de voornaamste mannen ten tooneele voert, die de Schrijver gedurende zijn dertigjarig verblijf in Indië leerde kennen.

Zulke werken zijn voor de zending van groot gewicht. Zij verdienen gelezen en bestudeerd te worden door hen, die in haar iets meer zien dan een op zichzelf staand, geïsoleerd streven om het Christendom onder de volken te verbreiden; die hebben leeren begrijpen, dat dit streven altijd ten innigste verbonden moet zijn met het openbare leven, zoo in het Moederland als in de Koloniën; die bij ervaring weten, dat alles een zoo verheven werk ten goede moet komen. Altijd echter zal ieder daaruit meer bijzonder putten datgene wat binnen den kring zijner bijzondere werkzaamheden gelegen is, aan anderen overlatende te gebruiken wat tot het gebied zijner studie behoort. En mijne werkzaamheden liggen geheel op het gebied der zending.

Twee hoofdstukken (VIII en IX) van het eerst vermelde werk hebben bijzonder mijne aandacht getrokken. Het eerste heeft het nationale onderwijs in Indië tot onderwerp. Ik moet dit, hoe hoogst belangrijk ook,

vooralsnog laten rusten. Wellicht vindt een mijner vrienden zich aangetrokken om daarvan een overzicht te geven. Zoo zal ik ook voor ditmaal de vele belangrijke bijzonderheden omtrent personen in het tweede werk verspreid niet kunnen mededeelen. Ik wil mij voor het tegenwoordige bepalen tot den inhoud van het genoemde hoofdstuk IX, dat over de godsdienstige instellingen en de zendingen op het vaste land van Indië handelt.

De Engelsche regeering draagt voor 150,000 £st. (*f* 1,800,000) 's jaars bij aan de bezoldiging van geestelijken der Engelsche kerk in Voor-Indië. Met welk recht? vraagt Sir RICHARD. Is het geoorloofd dit bedrag, hoe betrekkelijk gering ook, aan de openbare middelen te onttrekken in een land, welks bevolking andere godsdiensten belijdt? De Schrijver herinnert hier aan de verplichtingen van elke regeering om niet alleen de stoffelijke, maar ook de zedelijke en godsdienstige belangen harer dienaren te behartigen. Het zou voor de vaak zeer verspreid wonende, aan gedurige verplaatsing onderhevige militaire en civiele ambtenaren onmogelijk zijn in de behoeften van den openbaren eeredienst te voorzien, en op dezen grond reeds is het bezoldigen van geestelijken gewettigd. Maar buitendien hebben de Indische vorsten ten allen tijde belangrijke inkomsten verzekerd aan Boeddhistische kloosters, Brahmaansche tempels, Mohammedaansche moskeën, enz., die voor zoover zij op verkregen rechten gegrond waren, door de Britsche regeering gehandhaafd zijn; en het is dus in geenen deele in weêrspraak met het inlandsch rechtsgevoel, wanneer de Engelsche Vorstin aan hare onderdanen gelijke voorrechten verleent. Men mag veeleer zeggen, dat zij daarin spaarzaam te werk gaat. Voorts, was het doorgaans de toeleg van de Indische veroveraars hunnen godsdienst in te voeren, de

Engelsche regeering heeft zich van dien toeleg onthouden, alleen aan de Kerk en aan particulieren overlatende het hunne te doen ter voortplanting van het Christendom. „Het gedrag van het Britsche gouvernement," zegt de Schrijver, wiens eigen woorden ik verder wensch terug te geven, „werd in deze zaken niet alleen bepaald door gezonde politiek, maar ook door den waren geest van christelijke liefde en verdraagzaamheid. En de Inlanders hebben deze beweegredenen nooit misduid, ofschoon velen van hen zeker gaarne zouden zien, dat het Gouvernement meer deed in deze richting, dan het werkelijk gedaan heeft."

„Terwijl vroegere beheerschers van Indië hunne godsdienstvormen hebben gesteund door het instellen van vaste fondsen, heeft de Britsche regeering zich bepaald tot het voorzien in de geestelijke behoeften van hare dienaren. Zij heeft zich met zorg onthouden van directe of indirecte pogingen om hare inlandsche onderdanen tot de belijdenis van het Christendom over te halen, van er iemand door eenig aanbod toe te bewegen, van het verleenen van eenige bijzondere voordeelen aan hen, die het Christendom belijden, en van het maken van eenig tijdelijk verschil tusschen christenen en anderen. Hierin wordt zij niet enkel geleid door beweegredenen van wereldlijke politiek, maar door de overtuiging, dat het Christendom geen waarde heeft, als het niet naar zuivere en oprechte overtuiging omhelsd wordt. Zij beschermt christenzendelingen en geestelijken bij het vervullen van hunne gewijde roeping, evenzeer als zij zulks de bedienaars van elken anderen godsdienst doet. Zij ondersteunt de christelijke zendingen door subsidies (grants-in-aid) voor hare scholen, onder dezelfde bepalingen als die voor alle instellingen van onderwijs, hetzij dan van burgerlijken of godsdienstigen aard, in zaken van onderwijs gelden.

„Dit voorbeeld wordt gevolgd door de onafhankelijke inlandsche staten, waar de christelijke zendingen dezelfde bescherming genieten als op Britsch grondgebied. Werkelijk bestaan eenige van de belangrijkste dezer zendingen onder bescherming van Hindoesche en Mohammedaansche vorsten.

„Onder deze omstandigheden hebben zich de christelijke zendingen vermenigvuldigd, en vormen zij over het geheel een element in het rijk, dat wel de aandacht verdient.

„De Roomsch-katholieke kerk heeft blijkbaar levensvatbaarheid in Indië, en telt onder hare zonen niet alleen Europeanen en personen van gemengd bloed, Oost-indiërs en Eurasiërs, maar ook inlanders. Haar werk strekt zich uit over de drie hoofdsteden der presidentschappen Calcutta, Madras en Bombay, over al de voornaamste civiele en militaire posten in het rijk en over vele landelijke districten. Zij heeft eene hiërarchie van aartsbisschoppen en apostolische vicarissen en eene talrijke priesterschap uit verschillende nationaliteiten: Franschen, Duitschers, Belgen, Nederlanders, Zwitsers, Italianen, Portugeezen, meer dan Engelschen of Ieren. Zij bezit gestichten met hunne dames-superieuren, nonnen en geestelijke zusters. Zij heeft kathedralen, kerken, kapellen, kloosters, seminariën, scholen en weeshuizen op de voornaamste plaatsen van het land. Zij stelt hare seminariën en scholen, toegankelijk voor de belijders van alle godsdiensten zonder onderscheid; en terwijl zij hare godsdienstoefeningen, voorschriften en sacramenten voor hare eigene leden houdt, schijnt zij deze aan anderen niet op te dringen. Hare scholen worden druk bezocht door kinderen, zoo jongens als meisjes van protestantsche christenen, en hare houding tegenover de inlanders is zeer bescheiden. Hare seminariën aan den H. XAVERIUS gewijd, het eene

te Calcutta, het andere te Bombay, behooren tot de beste particuliere instituten in Indië; daarin zijn beiden Europeanen en inlanders opgenomen. Hare voornaamste orden zijn in Indië vertegenwoordigd, vooral is het die der Jezuïten. Zij heeft hare priesters bij verscheidene Europeesche regimenten, en dezen, voor de roomsch-katholieke krijgslieden bestemd, worden door de Regeering bezoldigd. De roomsch-katholieke geestelijken staan in Indië in hooge eer, als bedienaars van hunne eigene gemeenten, als herders onder onwetenden, als schoolonderwijzers, als onderwijzers van meer gevorderden, als ziekenbezoekers, als armverzorgers. De beste hoedanigheden van het roomsch-katholieke systeem vertoonen zich in een land als Indië in een zeer voordeelig licht.

„Maar ook het Protestantisme, in zijne veelvuldige vertakkingen, is niet achtergebleven in den wedloop naar het groote doel. De Kerk van Engeland wordt vertegenwoordigd door twee van hare voornaamste godsdienstige vereenigingen, namelijk het Engelsche kerkelijk genootschap en het Genootschap voor de verbreiding van het Evangelie („Church missionary Society" en „Society for the propagation of the Gospel"), welke beide genootschappen, ofschoon zij in vele landen werkzaam zijn, in Indië toch het ruimste veld voor hunne werkzaamheden gevonden hebben. De Presbyteriaansche kerk wordt vertegenwoordigd door de zendingen van de gevestigde kerk van Schotland (Established church of Scotland), van de Vrije kerk van Schotland (Free church of Scotland) en van de Amerikaansche Presbyterianen. In krachtdadigen ijver, bekwaamheid en toewijding aan de zending heeft geene Kerk de Vrije kerk van Schotland overtroffen. De Independenten hebben door het Londensche zendelinggenootschap gewerkt; er zijn ook zendingen van de Wes-

leyanen en van de Methodisten. De Baptisten behoorden tot de baanbrekers der zending, en zetten steeds hun werk voort. De Duitsche gemeenten hebben verscheidene zendingen gesticht. Ieder van deze kerken of gemeenten heeft, naar hare middelen en hulpbronnen, rijkelijk tot het werk bijgedragen, en eene reeks van uitstekende zendelingen opgeleverd.

„In het begin der negentiende eeuw, en zelfs iets vroeger, voedde men in de christelijke wereld de schoonste verwachtingen omtrent de bekeering der heidenen in Indië. Schitterende visioenen zweefden voor de verbeelding van vrome en geestdriftige mannen. Het was in de eerste vaag van zulk eene geestdrift, dat vele groote zendelingen, wier levensgeschiedenissen thans een deel van de geschiedenis hunner eeuw uitmaken, een arbeidzaam leven in een vreemd land aanvingen. Zulke mannen waren SCHWARTZ, ZIEGENBALG, CAREY, MARSHMAN, WARD, MARTYN, JUDSON, wier namen liefelijk klinken bij alle christenen en wier nagedachtenis zelfs bij de heidenen in eere is gebleven.

„Thans ziet men in, dat de bekeering der heidenen, ofschoon steeds vorderende, betrekkelijk langzaam zal moeten plaats hebben, en dat het christelijk onderwijs, ondersteund door het schoolonderwijs, met volharding zijnen weg moet vinden, niet alleen door de dichte massa's van het Heidendom heen, maar ook tusschen de nieuwe en veelvuldige leeringen door, die ten gevolge van de toenemende kennis en beschaving noodzakelijk ontstaan. Velen hebben zich teleurgesteld gezien door de stremming, die de voortgang van het Christendom oogenschijnlijk heeft ondervonden. Velen, die het oog vestigden op de geringe vruchten, welke, naar zij meenden, verkregen werden, hebben wellicht getwijfeld of de krachten der godsdienstige genootschappen ook verspild en hunne hulpbronnen

te vergeefs geopend werden. Zelfs kan zich wel eens een gevoel van verslagenheid hebben meester gemaakt van de zendelingen zelven. Wederstrevende gevoelens en ongunstige verwachtingen zijn geuit door personen, die lang in Indië gewoond hadden, welke uitingen in Engeland eene verflauwing van belangstelling in de zending ten gevolge kunnen hebben.

„De vrienden der zending hebben zich echter van tijd tot tijd weêr hersteld, zoowel in Engeland als in Indië. Zoowel daar als hier houdt men zending-conferenties. De fondsen en bijdragen, ofschoon misschien niet toenemende naar evenredigheid van de vermeerdering van nationalen rijkdom, zijn toch aanzienlijk, en klimmen op tot een zoodanig bedrag, dat daarmede krachtig ten goede kan gewerkt worden. Eene vergelijking van de zending-statistiek van vroeger en van den tegenwoordigen tijd en eene matige schatting van mogelijkheden, overtuigen de zendelinggenootschappen, dat er zegen op hunnen arbeid rust. Een genoegzaam aantal mannen hebben zich tot het werk begeven, en onder dezen hebben velen, in de zaak van hunnen Meester, talenten en gaven geopenbaard, gelijkstaande met die van hunne doorluchtige voorgangers.

„Het is bijna niet mogelijk, met juistheid op te geven, hoeveel in Indië door de zendingen in het geheel wordt uitgegeven; doch als men de rekeningen van eenige der voornaamste genootschappen nagaat, dan kan dit wel niet minder dan 300,000 £st. (*f* 3,600,000) per jaar zijn. Het moet zelfs meer zijn, als men er bij rekent de subsidiën voor de scholen genoten. De uitkomsten, gebouwd op betrouwbare gegevens, zijn naar evenredigheid niet minder dan die men in gewone administratieve zaken bij het burgerlijk bestuur verkrijgt, al mogen zij dan ook niet beantwoorden aan de hoop van ernstige mannen. Als men

al de arbeiders van alle nationaliteiten, schoolonderwijzers, catecheeten, evangelisten, inlandsche zendelingen en anderen met de Europeesche en Amerikaansche geordende zendelingen, die aan het hoofd staan, bij een rekent, dan zal hun getal niet minder dan 5000 bedragen. Het aantal inlandsche christenen is niet minder dan 400,000, van welke een evenredig getal lidmaten van eene gemeente zijn.

Aan dezen kunnen worden toegevoegd, als ook onder den invloed van de zendelingen komende, al de schoolkinderen, die, ofschoon niet gedoopt, toch zulke zendingscholen bezoeken, waar het bijwonen van het christelijk godsdienstonderwijs verplicht is. Rekent men dezen er bij, dan klimt het getal tot tusschen de 500,000 en 600,000 zielen. En dit getal is niet plotseling zóó hoog geklommen, om daarna stil te staan, met neiging tot fluctuatie of vermindering; het is bestendig en trapsgewijze toegenomen. Eene gelijksoortige uitkomst in burgerlijke zaken met gelijke hulpmiddelen verkregen, zou daar niet anders dan als voldoende beschouwd worden.

Dat de standaard van persoonlijke waarde, verdienste en bekwaamheid bij de zendelingen zich evenzeer gehandhaafd heeft, blijkt, zoodra men slechts de namen vermeldt van hen, die in Indië in onze dagen gewerkt hebben, als FRENCH, SARGENT, CALDWELL, SPEECHLY, alle vier tot de waardigheid van bisschop verheven; van WILLIAM SMITH, LEUPOLT, THOMAS (van Tinnevelly), BAILEY en BAKER (van Travancore), PFANDER, WELLAND, HUGHES, CLARKE, JAMES LONG, VAUGHAN, MULLENS, SHERRING, WENGER, ALEXANDER DUFF, JOHN WILSON, HISLOP, NESBITT, ANDERSON, MURRAY-MITCHEL en anderen. Sommigen van dezen, zoo als WILLIAM SMITH, leven in uitgebreide districten, als onderwijzers en evangelisten, in den mond des volks. Sommigen, als PFANDER waren uitstekende

geleerden. Sommigen, als ALEXANDER DUFF en JOHN WILSON, hebben als schrijvers, als redenaars, als authoriteiten in alle Indische quaesties, zich eene plaats verworven onder de uitstekendste mannen van hunnen tijd, te Calcutta en te Bombay, en hun roem blijft na hunnen dood leven. Sommigen, zoo als HISLOP, werden tot hooger leven opgeroepen midden in eene loopbaan, die schitterende verwachtingen van hunne werkzaamheden deed koesteren.

„Het is waar, er zijn Engelschen in Indië, mannen van langdurige ervaring en uitgebreide kennis, die het nut der christelijke zendingen betwisten en de toewijding van zoo vele krachten en hulpbronnen aan een' arbeid, die, naar zij meenen, geene of geringe vruchten dragen zal, betreuren. Doch hieruit volgt niet, dat op plaatsen waar de zending gevestigd is, de gevoelens der Engelschen van haar afkeerig zijn. Want de Engelschen in Indië gevestigd dragen ruim bij aan de zending; een beroep op hunne godsdienstige milddadigheid vindt altijd weêrklank; en in evenredigheid tot hunne middelen dragen zij zooveel bij als hunne landgenooten, waar dan ook. Het is ook niet te ontkennen, dat eenige hooggeplaatste ambtenaren zich niet in staat gevoelden aan het nut der zendingen te gelooven; en hunne zienswijze behoort in aanmerking te komen bij hen, die het onderwerp in zijne beteekenis en strekking ten volle willen leeren kennen. Maar ook kan niets krachtiger voor de zaak pleiten dan de herhaalde getuigenissen ter gunste van de zending, afgelegd door eenigen, die tot de meest gezaghebbende Anglo-Indische authoriteiten gerekend worden, door mannen als JOHN LAWRENCE, JAMES THOMASON, BARTLE FRERE, ROBERT MONTGOMERY, DONALD MACLEOD en WILLIAM MUIR.

„Somtijds heeft men de zendelingen gegispt wegens

bemoeiingen in burgerlijke zaken, buiten den bepaalden kring hunner bevoegdheid gelegen, en als hebbende deelgenomen aan volksbewegingen; en hooge authoriteiten hebben van tijd tot tijd dien blaam als verdiend beschouwd. Doch hier staat tegenover, dat de zendeling, ten gevolge van de plaats, die hij bekleedt, beter dan iemand anders in de gelegenheid is, om de wezenlijke smarten en bekommeringen van het volk te leeren kennen; en dat zulk eene kennis levendige sympathie wekt. Zoo bestaat er een wederzijdsch vertrouwen tusschen hem en zijne naaste buren onder de Inlanders, die hunne harten voor hem open leggen en hem de ware toestanden, waarin zij verkeeren ontvouwen, met eene openhartigheid, die zij niet openbaren in gesprekken met een' ambtenaar. Bij het voorstellen van deze zaken aan de bevoegde authoriteiten kan de zendeling wellicht te onvoorwaardelijk de grieven van het volk aannemen; doch hij zal daarbij ook waarschijnlijk overwegingen doen gelden, die geen verstandig bestuurder in den wind zal slaan, en mededeelingen doen, die de bekwaamste ambtenaren met dankbaarheid zullen aannemen, als voortgesproten uit eene zóó vertrouwbare bron. Op deze wijze is menige tijdige waarschuwing ontvangen en menig kwaad in tijds aan het licht gebracht, dat anders verborgen zou gebleven zijn totdat het in bedenkelijker vorm zich zou hebben geopenbaard. Als dus deze en gene onderdrukker of boosdoener onder de Inlanders ontmaskerd is, zal hij en zijns gelijken de tusschenkomst der zendelingen veroordeelen; doch de meerderheid van de mindere standen zullen hen daarvoor dankbaar zijn. Aan de eene zijde moeten de zendelingen zich met vlijt toeleggen op het nasporen van het innerlijk leven der menschen onder welke zij werkzaam zijn en niet vreezen om dadelijk de

authoriteiten te onderrichten van dreigend kwaad. Aan den anderen kant behooren zij zich te hoeden bij het aanhooren van eenig verhaal slechts op de ééne zijde te letten, zonder onderzoek naar de tegengestelde zijde te doen; en zich niet laten gebruiken tot versterking van eene onder het volk bestaande spanning.

„Het gedrag van Inlanders, die tot het Christendom zijn overgegaan, is over het geheel goed. Ofschoon zij niet alle wenschelijke christelijke eigenaardigheden vertoonen, zoo oefent toch hun nieuwe godsdienst een' beslisten invloed op hun leven en verkeer. Openbaren zij al niet de meer krachtige deugden van het Christendom, zoo moeten deze toch in zekere mate bij hen bestaan; want zij moeten met inspanning vele bijgeloovigheden, die hun diep in de ziel zijn geprent, hebben verworpen; zij moeten hunne gedachten op waarheid alleen gericht hebben; zij moeten eenige van de banden verbroken hebben, die den mensch het dierbaarst zijn; zij moeten de verwijten hebben verdragen van de zoodanigen van wien men die het moeielijkst kan aanhooren. Niettegenstaande vele verzoekingen, zijn de voorbeelden van afval zeldzaam. Integendeel bestaan er gevallen, in tijden van opstand en gevaar, van moedige volharding in het geloof, niettegenstaande de ernstigste bedreigingen.

„Zulke bezwaren bestaan echter niet langer voor die inlandsche christenen, welke als kinderen van christenen, in christelijke gezinnen geboren en opgevoed zijn. Het getal van dezen is groot en neemt voortdurend toe, vooral in zuidelijk Indië. Voor hen is het Christendom erfelijk geworden, en sommigen van hen blijven daaraan verbonden met den trots en de vasthoudendheid, waarmede de inlanders aan alles hechten, dat van hunne voorouders komt. Zij beginnen eene prijselijke bereidvaardigheid te

betoonen om, naar evenredigheid van hunne geringe middelen, in de behoeften hunner eigene gemeenten te voorzien, hunne geestelijke voorgangers te bezoldigen en eenige lasten te dragen, verbonden aan eene kerkelijke organisatie. Het was ten gevolge van de toenemende behoefte aan bisschoppelijk gezag en opzicht bij het toelaten van een groot aantal inlandsche geestelijken in verschillende graden, dat de Regeering drie Zendingbisschoppen in zuidelijk Indië benoemde. Er is veel in den schoonen en gelukkigen toestand der Inlandsche christenen in zuidelijk Indië, dat de namen van Tinnevelly en Travancore aangenaam doet klinken in de ooren van christenen; dat de ziel van allen, die met het Christendom ingenomen zijn, met hoop en dankbaarheid vervult en dat de schoonste uitzichten opent voor de toekomst van de inlandsche kerk in Indië.

„Vele zendelingen hebben veel gedaan voor de Indische letterkunde en tot voorlichting van de openbare meening aangaande den aard en het wezen van Indische godsdiensten, aldus zoowel in de studeerkamer als in de school en op straat werkende. De meesten van hen zijn tegenwoordig geheel bezet door allerlei werkzaamheden, verbonden aan de toenemende verzorging der gemeenten. Zij moeten door elementair onderwijs een groot aantal eenvoudigen voorbereiden voor het ontvangen der waarheid en hebben daarbij de herderlijke zorg voor talrijke gemeenten op hunne schouders. Hierdoor ontbreekt het hun meer en meer aan tijd en gelegenheid voor afgetrokken studie. Daarbij is de studie van de fijnheden der Indische godsdiensten niet altijd noodig, daar deze toch boven het begrip liggen van de lagere volksklassen, tot welke de groote massa der inlandsche christenen behoort. Voor gewone zendelingen is meest noodig: eene

genoegzame kennis van de godsdienstige onderwerpen, die het best ten aanhoore van Inlanders van een' eenvoudigen geest en middelmatig verstand kunnen behandeld worden; zij behooren daaraan te paren zekere overredingskracht, die hen in staat stelt den menschen de waarheden aan het hart te leggen en geschiktheid om zedelijk overwicht op talrijke vergaderingen te behouden, verbonden met eene door oefening te verkrijgen vaardigheid om zich in den zielstoestand van een vreemd volk te verplaatsen. Het is waarschijnlijk de bewustheid, dat zij deze hoedanigheden bezitten, welke jongelingen in Engeland beweegt, zich voor de zending aan te melden, en het is met het oog op deze, dat zij door de zendelinggenootschappen worden aangenomen. De zendelingen toonen ten minste door hunne daden hunne geschiktheid in deze opzichten, terwijl velen van hen andere hoedanigheden daarenboven bezitten.

„De zending heeft door hare prediking, vereenigd met het burgerlijk onderwijs van den Staat en met de vorderingen der beschaving in het algemeen, bijgedragen tot ondermijning van den Hindoeschen godsdienst bij de meerderheid van beschaafde Hindoes op de hoofdplaatsen van het Hindoeïsme. Zulke Hindoes omhelzen dan over het geheel het Christendom niet, maar nemen hunne toevlucht tot allerlei wijsgeerige meeningen. Hun gedrag heeft zeker invloed op een groot aantal van hunne landgenooten, wier geloof geschokt is en die anders het oog zouden slaan op den christelijken Bijbel tot het verkrijgen van godsdienstige kennis. Zoo is er eene leidende en verlichte klasse van mannen ontstaan, die Hindoes zijn alleen naar hunne nationaliteit en niet naar den godsdienst; die niet alleen hunne minder verlichte landgenooten niet naar het Christendom voeren, maar werkelijk hen daarvan af en op andere wegen van godsdienstige overtuiging

leiden. Zij gelooven, dat de oorspronkelijke waarheid den menschen geopenbaard werd aan de oevers van den heiligen Ganges. Zij herinneren, dat dáár de godsdienst van Brahma verrees; dat van daar de godsdienst van Boeddha ontsproot en zich verbreidde, dat deze Indië, Ceylon, Siam, Thibet, China en Japan overschaduwde, en dat daar twee verwante godsdiensten meer aanhangers gevonden hebben dan al de overige te samen, en dat zeven honderd millioen zielen dien belijden. Zij beweren, dat de Hindoesche godsdienst in verval is, omdat hij met mythologie overladen is, bedolven wordt onder bijgeloovigheden, en onkenbaar is door bederf; en dat, als de Boeddhistische godsdienst valt, hij zulks aan, dezelfde oorzaken zal te danken hebben. Zij toonen aan uit hunne historische studiën, dat het Christendom door dergelijke fouten en dwalingen in gevaar is gebracht, en dat het somtijds zoo verbasterd werd, dat het niet langer te herkennen was als de godsdienst, die zijn Stichter aan het menschdom voordroeg. Daarom trachten zij hunnen geest weêr in de richting te brengen van de onbedorven bronnen der oorspronkelijke waarheid, en stellen zich ten doel den godsdienst van Brahma en dien van Boeddha in hunne oorspronkelijke zuiverheid te herstellen. Dit is waarschijnlijk de hoofdrichting van hunne denkbeelden, ofschoon er andere kunnen zijn, die daarmede parallel loopen of daarvan divergeeren; en het is voor vreemdelingen moeielijk om met juistheid den fijnonderscheidenden en waarnemenden geest van zulke mannen te ondertasten. Zoo vinden dan de zendelingen onder deze zich uitbreidende klasse nieuwe tegenstanders, schranderder en geduchter, dan zij tot nog toe ontmoetten, tot wier ontstaan ook de zending zelve heeft bijgedragen. Als men deze mannen met eenige kans van slagen wil

bestrijden, dan behoort zulks te geschieden door zeer schrandere en geleerde zendelingen, die dan ook niet belast moeten worden met het openbare onderwijs, schoolwerk en geldelijk beheer, waartoe doorgaans andere zendelingen geroepen zijn.

Zulke zendelingen zijn zij, die door de zending van de Universiteit van Cambridge naar Delhi zijn afgevaardigd en die, welke door de Universiteit van Oxford voor Calcutta worden bestemd. Zij zullen omgang zoeken met inlanders, die naar Westersche methode wetenschappelijk onderwezen zijn, en in wier innerlijke gedachtengang men slechts kan doordringen door hen voorzichtig en stap voor stap te naderen. Hun worde overgelaten, in breede trekken de eerste verbreiding van het Christendom te teekenen, niet alleen onder woeste volkstammen, maar ook onder natiën, die eene wijsbegeerte hadden, in vormen zoo schoon, als ooit uit het menschelijk brein voortsproten. Zij kunnen aantoonen, hoe het Christendom alom zijnen invloed ten goede heeft geopenbaard, zoodat de volken, die het belijden, de meest beschaafde op aarde geworden zijn. Zij mogen uiteenzetten, hoe velerlei verbasteringen, waarvan het bestaan erkend moet worden, door sommige afdeelingen van de Christenheid zijn verworpen, zoodat de ware schoonheden van het Christendom als godsdienst in het oog springen. Aan hen is het te bewijzen, dat terwijl het Christendom de hoogst denkbare wijding geeft aan de afgetrokken beginselen van goed en kwaad, het den mensch met zijn' Schepper in betrekking brengt, en hem persoonlijk verantwoordelijk stelt tegenover een' alwetenden Rechter aan het einde van dit leven en voor de eeuwigheid. Zij zullen deze allergewichtigste waarheden hebben te verdedigen tegenover eene scherpe en beschaafde kritiek.

„De zwarigheden in de bewijsvoering zullen zelfs nog grooter worden, als de mohammedanen in massa het vertrouwen op hunnen eigenen godsdienst beginnen te verliezen. Er zijn voor het tegenwoordige echter nog geen teekenen van zulk eenen samenloop van gevoelens; ofschoon enkele uitstekende mohammedanen tot het Christendom zijn overgegaan. Eenige mohammedaansche priesters trachten de zendelingen door fijne redeneering te weêrleggen. Over het geheel zou de mohammedaan, als hij zich daartoe gedrongen zag, met goed gevolg op enkele deelen van zijnen godsdienst kunnen wijzen, b. v. op de definities van Gods eigenschappen, die onbetwistbaar voortreffelijk zijn. Of deze godsdienst, toen hij aanvankelijk verbreid werd, beter was dan de godsdiensten van Brahma en van Boeddha, zou nog moeten worden uitgemaakt; misschien was hij beter. Zeker is hij minder bedorven; en daar hij meer bepaald is in zijne leerstellingen en meer specifiek in zijne geboden, zoo zal hij meer aan de behoeften voldoen van krachtige natiën.

„De vragen worden dikwijls gesteld, of de werking der godsdienstige zendingen in Indië gunstig te noemen is, en zoo ja, in welke opzichten. Men kan gerust zeggen, dat die voortreffelijk is, met slechts zulk een minimum van nadeelen of verliezen als noodzakelijk aan alle menschelijke zaken verbonden zijn. De inlanders zullen de zendingen beschouwen als een bewijs, dat niettegenstaande de verlokkingen van tijdelijken voorspoed, de verleidingen van de heerschzucht des gezags en de afleidingen van het nationale leven, het heerschende ras toch innig trouw is aan zijn' eigenen godsdienst. Zij zullen verwachten, dat een ras, dat in dit hoofdpunt getrouw is, rechtvaardig, vertrouwbaar en eerlijk zal zijn in alle andere opzichten. Zij beschouwen de houding, die dus

door het heerschende ras wordt aangenomen, niet met naijver, daar de kracht, die wordt aangewend, niet uitgaat van den Staat, maar van particuliere genootschappen, en dat eene verandering van godsdienst met wereldsche oogmerken als onwaardig beschouwd wordt. Dus wordt de goede naam van het Britsche volk in hunne oogen verhoogd; een feit, dat zedelijke waarde heeft en tevens van politieke beteekenis is. De Inlanders moeten noodzakelijk eenig allooi in Britsche deugd ontwaren; er is veel, dat zij vinden af te keuren in Britsche gedragingen. Het is goed, dat zij in de godsdienstige zendingen iets zien, waarvan de verdienste onvermengd is, en waarin redelijker wijze geen fout kan worden bespeurd.

„De zendelingen zelven stellen een voorbeeld, welks glans afschijnt op de natie tot welke zij behooren. Men hoort hen prediken in elke kleine stad en bijna in elke hoofdstad van het rijk. Zij letten met alle aandacht op elken onderzoeker en op elken hoorder. Zij worden geacht tot de beste onderwijzers en schoolmeesters in het land te behooren, zelfs in eenen tijd, dat het schoolwezen van gouvernementswege op voorbeeldige wijze georganiseerd is. Zij nemen heidensche kinderen in de zendingscholen op, zonder zich van christelijk onderwijs te onthouden, en nogtans behouden zij ten volle het vertrouwen van de heidensche ouders. Hunne Inlandsche buren vertrouwen hen als welwillende raadgevers. Zij zijn bekend als vrienden in nood en smart en als bereid om op gematigde wijze herstel van onrecht of ontlasting van druk voor te staan. In tijden van pest en hongersnood waren zij wakker in het voorkomen van kwade gevolgen en gereed om hulp te verleenen. Zij stonden vooraan in de gelederen van hen, die vrijwillig hulp boden. Zij hebben dikwijls aan de Regeering en hare

ambtenaren inlichtingen gegeven, die langs anderen weg niet zoo goed te verkrijgen waren. Zij hebben er veel toe bijgebracht om, voor hunne landgenooten en de gansche wereld, de gewoonten, instellingen en denkbeelden van de inlanders bloot te leggen. Zij hebben in hooge mate bijgedragen tot de beoefening der inlandsche talen. Velen hunner hebben als geleerden, geschiedschrijvers, sociologen of lexicographen eene verheven plaats verworven in de Indische letterkunde en hebben boeken geschreven van blijvenden naam en nut. Zij hebben, in samenwerking met hunne vrouwen en dochters, veel gedaan voor het vestigen en bevorderen van de opvoeding der vrouw, en de Inlanders in eigen voorbeeld doen aanschouwen van hoe groot nut wel-opgevoede vrouwen kunnen zij. Zij hebben de Inlanders in de gelegenheid gebracht om te oordeelen over de schoonheid van het Britsche huisgezin, dat het licht van liefdadigheidswerken om zich heen doet schijnen en de verkwikkende warmte van practische philanthropie verspreidt."

Ziedaar wat Sir RICHARD TEMPLE van de zending op het vaste land van Indië getuigt. De kleur, ik erken het, is geheel Engelsch, de vorm is die van den staatsman en diplomaat, het standpunt, waaruit de zaken beschouwd worden, is dat van de gevestigde Engelsche kerk; maar er is toch machtig veel in, dat ook voor Nederlandsch Indië verdient in aanmerking genomen en in toepassing gebracht te worden. Wie er het meeste voordeel mede kunnen doen zijn de Zendelingen en de Bestuurders der zendelinggenootschappen. Of blijkt hier niet ten duidelijkste, dat eene goede zaak, die vóór eene halve eeuw nog weinig in tel, vóór eene eeuw in minachting was, zich een verheven standpunt kan verwerven, als zij, met voorzichtige volharding, gesteund wordt door vroede en

vrome mannen? Blijkt ook niet, dat het onverstandig is de bemoeiingen eener Regeering, al strooken zij niet met ons beginsel, direct als heilloos en het Christendom ondermijnende te beschouwen? Is het niet duidelijk, dat de zending in Engelsch Indië nooit het hoofd zoo vrij had kunnen verheffen, als haar de zedelijke en stoffelijke steun van hare vrienden ontbroken had? Zou het niet waar zijn, dat ook hier het beleid in handelen zich met den moed der overtuiging zóó heeft moeten paren, dat op den duur ernstige botsingen vermeden zijn?

Wat intusschen gansch Nederland wel voortdurend, ernstig, onbewimpeld mag worden voorgehouden, is dit: Staak uwe verdeeldheden en sla de handen in een, om, zoo in Indië, als in het Moederland, alles te bevorderen wat tot heil van het volk verricht wordt! Gij, Christenen vooral, verstaat uwe roeping!

Maart, 1882. J. C. NEURDENBURG.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Evangelieprediking voor Heidenen.

(Eene Voorlezing.)

Paulus op den Areopagus, te Athene het Evangelie verkondigende! Zeker, onder de talrijke episoden van de zendinggeschiedenis zijn er weinige, die meer aantrekkelijkheid hebben dan deze. Wij zien hem voor ons, den onverschrokken heraut van het koningrijk der hemelen, omringd van de mannen van Athene, die hij te midden van de wijsheid zijner eeuw, en de elkander weêrsprekende stelsels van Stoïcynen en Epicuristen, het eenvoudig Evangelie van Christus verkondigt. Maar, bij dat heldhaftig optreden, wat al kennis, wat verstandig overleg, wat wijsheid bij het beoogen van zijn doel! Hij zal geen twistgesprek uitlokken, waarnaar zijne hoorders zoozeer haken, en dat hunne dagelijksche bezigheid was. Hij geeft niet voor, hunne wijsgeerige stelsels te willen aantasten, al zal hij die straks ook als onwillekeurig in de hartader treffen. Hij wil alleen spreken tot het hart en over de dingen, die de diepste roerselen van de menschelijke ziel in beweging brengen, over het ééne noodige, waarnaar de menschheid met onbeschrijfelijk verlangen dorst: het geloof in den éénen Waarachtige, den Heer van hemel en van aarde, in wien wij leven, ons bewegen en zijn. Daarom knoopte hij zijne toespraak vast aan het opschrift van dien éénen altaar, – die gewijd was aan „den onbekenden God". „Dien God, dien gij niet kennende dient, verkondig ik ulieden", dien onbekenden God kom ik u bekend maken.

Ziedaar het groote aanknoopingspunt, dat voor Paulus het uitgangspunt wordt van zijne prediking.

Men heeft wel eens gevraagd, of Paulus bij het gebruikmaken van dat opschrift op dien altaar – aan den onbekenden God gewijd - wel geheel waar was, of hij recht had, daarvan dat gebruik te maken? Afgezien onder welke omstandigheden of om welke reden ook die altaar was opgericht, Paulus wilde hun den niet gekende verkondigen, en had het recht Hem, wien wel een altaar was gewijd, maar geen beeld of gelijkenis, en wien ook geen attributen waren toegekend, als den door hem gekende en aangebedene te leeren kennen. In zijne verdere verkondiging geeft hij dan ook de volle waarheid, en schikt zich in geen enkel opzicht naar de dwalingen van zijne hoorders, op gevaar af, dat zij zich zullen beleedigd gevoelen in hun al of niet gevestigd geloof aan de hun bekende goden.

De groote heiden-apostel is door het gebruikmaken van dit aansluitingspunt de wegwijzer geworden van allen, die na hem tot de heidenen zijn gegaan, om hen te winnen voor het koningrijk der hemelen.

Wij weten het, men heeft meermalen ten aanzien van de Evangelieboden van lateren, en met name ook van onzen tijd, de vrijheid genomen andere gedachten te koesteren, en onverdiend hun werk te veroordeelen. Men meent in hen mannen te zien, die als andere zeloten, het volksgeloof der heidenen met ruwe hand durven aantasten; als beeldstormers altaren en afgodsbeelden vernielende, en als andere Wulfran's dezen of genen Radboud beleedigende, door met verachting het godsdienstig geloof zijner vaderen te bejegenen. Gesteld al, dat deze of gene heethoofd in zijn onverstand dergelijke ondoordachte, dwaze en liefdelooze handelingen pleegde, dan is

toch de geheele stand niet verantwoordelijk voor die enkelen, en gaat het niet aan, daarom het werk der zending in zijn geheel te veroordeelen.

Toen eens een mijner gewone huisjongens, zoon van een voornaam inlandsch priester, maar beiden tot het Christendom gekomen, in baldadigen overmoed, hoewel in het geheim, de offersteenen bij de negeri Ranowangko, van hunne plaats gewenteld, en van de steilte in de rivier had doen storten, en toen mij dit ter oore kwam, heb ik hem ernstig bestraft. Het is waar, hij meende eene goede daad verricht te hebben; maar ik betoogde hem, dat door die daad wel verbittering kon gewekt worden, maar geen enkele ziel gewonnen werd voor het koningrijk der hemelen .... „Niet door kracht of geweld, maar door Mijnen Geest zal het geschieden", zegt de Heer.

Maar, afgezien daarvan, heeft men niet eens recht tot het aantasten van anderer geloof en het beleedigen van anderen in hetgeen hun boven alles dierbaar is. Wij verlangen voor onszelven volle vrijheid voor ons geloof en de uitoefening van wat wij meenen onze godsdienstplichten te zijn. Hoe! Wij zouden daarvoor strijden, zelfs ten bloede toe, en wij zouden anderen kwetsen in hetgeen hun heilig is!

Bovendien, is alles wat de heidenen van godsdienst hebben dan inderdaad verwerpelijk? Wist Paulus, in diezelfde rede, niet een meesterlijk toepasselijk gebruik te maken van wat Grieksche dichters gezegd hadden, waar hij noodig vond zijnen hoorders indachtig te maken, „dat wij van Gods geslachte zijn?" En is niet juist deze verhevene oorsprong van den mensch de oorzaak en de verklaring, dat er bij heidensche volken zooveel gevonden wordt, dat ons toeruischt als de zwakke

echo's van stemmen, waarvan de volle heldere klank tot ons gekomen is; van gedachten, dáár aanwezig in kiem, terwijl deze bij ons tot ontwikkeling kwam; van gevoel, bij hen nog onbestemd, dat bij ons eene krachtige drijfveer is tot hooger streven; van geloof, dáár nog schemerachtig, terwijl wij ons verheugen in het volle daglicht?!

Hoort wat Paulus zegt, hij, die zeker niet zal verdacht worden van onverschilligheid of geringschatting of ook gelijkschatting van het Evangelie van Christus en de openbaring door Hem, met der heidenen godskennis; hij zegt: »Overmits hetgeen van God kennelijk is, in hen openbaar is; want God heeft het hun geopenbaard.

Ja, zeker! De heidenen hebben kennis aan de goddelijke dingen, al is die nog zoo gering: God heeft zich ook aan hen niet onbetuigd gelaten. Er is dus iets, zij het ook weinig; maar dat iets, dat weinige wordt veel voor den zendeling, die weet door te dringen in de ideën en het geloof des volks, en het wordt hem van groote waarde, als hij dat weet aan te wenden tot aansluitingspunten, die hem straks uitgangspunten worden voor zijne prediking.

Ook in het godsdienstig geloof van de Alifoeren der Minahassa vonden wij zulke aanrakingspunten, die te meerder en van te grooter waarde waren, naarmate dat geloof in vergelijking met dat bij andere volken van gelijk laag maatschappelijk standpunt, meer ontwikkeld was. Wij hebben die weinige spranken lichts begroet, als wegwijzers op den donkeren weg naar het hart des volks.

Omtrent die aansluitingspunten wensch ik een en ander mede te deelen.

De heidensche Alifoer geloofde in goden. Vraag nu niet, hoe hij zich die voorstelde; hij zou u het antwoord

moeten schuldig blijven. Voor den nauwgezetten waarnemer was het echter duidelijk, dat voor den Alifoer die goden waren gehuld in een geheimzinnig duister; er was iets mystieks in hunne vereering. Toch heeft men in de algemeene benaming der goden in een gedeelte der Minahassa en in de bijzondere namen der goden zelven en hunnen geslachtsboom aanwijzingen en bewijzen, dat die goden (empoeng of kasoeroean) niet anders waren dan de voorouders van enkele stammen.

Wij willen het een en ander van den Alifoer zelven hooren. Wilt gij hem echter vertrouwelijk doen worden, bezoek hem dan in den tuin, in zijne tuinhut (pópó). Te huis kan hij dat ook wel zijn; maar daar is het niet zoo rustig: daar komen nieuwsgierigen ongevraagd naar boven, zetten zich gemeenzaam neder, en beletten daardoor wel eens de vrije uiting der gedachten bij den huisheer.

Wij gaan een' tuin in. De miloe, turksche tarwe, is reeds rijp en belooft een' goeden oogst. Er is thans geen drukte op den akker, en de oude man, dien wij zullen bezoeken zit in zijne hut. Dat zien wij aan den rook, die door het dak naar buiten dringt. Wij gaan tot dicht bij de hut – niet of nog niet naar binnen, dat zou niet kiesch zijn, – en geven van onze aanwezigheid kennis door te hemmen of te hoesten, als de inlanders, of door te roepen: „zijn er menschen?" De oude antwoordt: „er is"; en nu gaan wij naar de hut, en zien den oude onder het afdak zitten, bezig touw te draaien uit goemoetoe, het harig bekleedsel van den arèn-palm, hier seho geheeten.

De oude blijft zitten. Hij is nog heiden, kent nog geen manieren, al is hij ook priester. Spraakzaam schijnt hij ook niet, althans nu niet. Als de vogel – wara –

wellicht een onheilspellend geluid heeft doen hooren, zullen wij weinig van zijn gezelschap genieten.

Wij doen alsof wij daarvan niets bespeuren.

„Goeden morgen, oude vader! Zoo druk aan het werk?"

„Hm! – touwdraaien."

„Zoo, dat is nog al stevig. Voor de heg misschien?"

„Neen, voor een net."

„Ah, om wilde zwijnen te vangen?"

„Ŭ – ŭ!"

De oude biedt ons geen zitplaats aan: stoel of bank is er niet. Wij doen naar 's lands wijze, en gaan zitten op een blok hout, dat voor brandhout bestemd is. Wij nemen eene cigaar uit den koker, en bieden den oude er ook eene aan. Hij neemt die. Wij vragen om vuur, en, zonder te spreken, gaat de oude boven in de hut, en komt terug met een groot stuk brandhout, dat wij van hem aannemen. Wij geven het hem terug, maar hij steekt de cigaar niet aan. Het jongere geslacht doet dit wel. De oude heeft echter zijn „sompoi", eene soort van zakje, als een tabakszak van een stuk laken of boombast, of gevlochten van silar-bladeren; daaruit neemt hij pinang en siri en kalk, en steekt een stukje pinang in den mond, kauwt dat een weinig, duwt dan een stukje siri in de kalk en voegt dit bij de pinang in den mond. Hij kauwt nu alles te samen, tot men tanden en lippen rood ziet worden. Nu eerst neemt hij de sigaar, ontrolt die, en neemt daarvan een blad, waarop hij een weinig kalk stort, vouwt het blad dicht, en voegt het bij het mengsel in den mond. Eene verhoogde roode kleur op zijne wangen bewijst, dat het kauwsel zijne uitwerking doet door hem een' verhoogden warmtegraad te bezorgen. Soms veroorzaakt het bedwelming. In den regel worden de gebruikers spraakzaam. Zoo ook onze oude. Wij moeten echter beginnen.

„Oude vader! wat is dat?" – (Wij wijzen op eene stellaadje: vier bamboe stutten, waarop een van bamboelatjes gevlochten vierkant raam of blad ligt, zooals men veel gebruikt om daarop spaansche peper te droogen).

Het antwoord laat zich lang wachten, en geen wonder, het voorwerp behoort tot de dingen, die hij gebruikt bij eene godsdienstige handeling. Hij antwoordt:

„De offerplaats, (paposanan)."

„Ah, zoo! aan wien moet gij offeren?"

„Aan de goden."

„Wie?"

„Aan Mandei."

„Waarom aan Mandei?"

„Omdat die voor het werk op den akker zorgt."

„Kan dat niet aan een ander?"

„Ja, ook aan Mamarimbing."

„Waakt die ook over het akkerwerk?"

„Ja, maar ook nog over andere dingen, vooral de hut en in de negeri."

„Maar kunt gij dan ook aan geen andere goden offeren?"

„Ja, bij andere gelegenheden."

„Waarom is dat?"

„Hm! Iedere god heeft zijn eigen werk."

„Is alles dan juist verdeeld? Mamarimbing gaat toch over verschillende zaken!"

„Verdeeld? ja! Totokai en Tinkoelendeng zijn voor de koppensnellers; Soemanti voor de voorvechters; Tangkere is de begeleider van de zielen der afgestorvenen; Makawalang, om de uitmuntende offeraars in de onderwereld te ontvangen . . . . ."

„En al de anderen?"

„O, bij ziekten en zoo."

„Ja, verdeeling van het werk kan wel goed zijn; maar

als er niet één aan het hoofd staat, kan er licht verwarring komen. Wij, christenen, gelooven slechts in éénen God, dat is Hij, die hemel en aarde gemaakt heeft. In den godsdienst uwer vaderen wordt ook gesproken van den God, „„die de aarde gemaakt heeft"" (si niêma in tanä). Nu vind ik toch beter, dat Hij die iets gemaakt heeft, dat ook zelf onderhoudt en bestuurt. . . . Vindt gij ook niet?"

„Misschien!" . . . . „Maar de vaderen zeggen, dat er vele goden zijn."

„Nu, ja! Dat dachten zij zoo; maar er is veel, dat de ouden dachten en deden, dat gij toch niet meer doet."

„Wat dan?"

„Wel, oude vader! Bedenk u maar eens: Waar zijn uwe hooge, groote huizen, waar acht, tien en meer gezinnen samen woonden zonder de noodige afscheidingen?"

„O!"

„Ja, en wat vindt gij nu beter?"

„Misschien onze tegenwoordige huizen met één of twee gezinnen."

„En waarom draagt gij geen lang haar meer met wrong?"

„Ha, ha!"

„En wie heeft u bevolen gekleed te zijn, terwijl gij dit vroeger niet waart?"

„O, nu ja, 't is waar!"

„De oude vader moet mij goed begrijpen: ik zeg volstrekt niet, dat alles bij de ouden verkeerd was. Neen: er waren zelfs zeer goede dingen bij hen, die de jongeren wel mogen onderhouden."

„Ŭ, ŭ! (Hij knikt toestemmend).

„Maar, zie je! als wij nu iets ontdekken, dat beter is, dan past het ook dat wij dat aannemen." . . . .

„Eene fraaije manier van Evangelieprediking!" zegt deze of gene.

„Wat lange weg! Hoe vervelend! Zeg den heiden kortweg de waarheid! Zeg hem, dat zijne goden valsche goden zijn, en dat hij moet gelooven in den eenigen waarachtigen God, en dat hij anders" . . . . Bedaar, vriend wees kalm! Tracht gij wellicht het hart van den heiden voor goed te sluiten voor den invloed van de Evangelieprediking, doe dan zóó! Maar, als de heiden u dan bovendien den tuin verbiedt, ga dan niet klagen over tegenstand en verharding der harten. . . . Paulus deed anders! . . . . „Gij mannen van Athene! ik bemerk dat gij alleszins overgodsdienstig zijt!" . . . .

Laat ik u zeggen, dat die lange, zoogenaamd vervelende weg, de eenige redelijke is, en het zekerst leidt tot het gewenschte doel.

De oude maakt andermaal zijn pinang-sirih-pruim gereed; hij is niet ontstemd, en wij kunnen het gesprek voortzetten.

„Zeg, oude vader! maakt gij veel fosso's?"

„Hm! Veel? Ik maak ze alle; ik ben priester (walian)."

„Maakt de oude vader die alle in den tuin?"

„Neen, alleen de tuin-fosso's."

„Zijn er dan nog andere?"

„Ja, nog particuliere fosso's en negeri-fosso's?"

„En als men nu de fosso's niet maakt, b. v. de tuin-fosso's?"

„Dan toornen de goden, en wij krijgen geen miloe of rijst."

„Eh, eh! dan zijn de goden erg streng! Straft de oude vader zijne kinderen ook dadelijk met ze eten te onthouden, als zij nalatig of ondeugend zijn?

„O, neen! Maar de goden zijn machtig."

„Nu, ja! machtig; maar men moet toch zijne macht niet gebruiken om de menschen te plagen of ongelukkig te maken."

„Ja, maar de goden zijn machtig!"

„Ho, ho! de God, die hemel en aarde gemaakt heeft, is ook machtig, en van Hem moeten wij alles hebben; maar Hij is goed voor allen, en Hij geeft regen en zonneschijn aan allen – goeden en boozen, – of zij Hem vereeren of niet."

„Ha, ha! dan zullen wel niet velen hem vereeren; men is dan toch niet bevreesd voor hem."

„Ei, ei! Neen, niet uit vrees wil de groote God gedienđ worden: Hij wil dat wij Hem zullen gehoorzamen, zoo als goede kinderen hunne ouders gehoorzamen, uit liefde."

„Dat is goed; maar onze, goden zijn machtig!"

Gij ziet, dat wij met onzen priester niet spoedig opschieten. Wellicht begint het u reeds te verdrieten, er zoo lang over te mogen hooren! ..... Is dit zoo, dan zoudt gij zeker weinig geschiktheid hebben voor den zendingarbeid.

Neen, in de zending kan men maar niet als CESAR zeggen: ik kwam, zag en overwon! De zendeling moet bij liefde om te trekken, ook wijsheid, beleid paren, en geduldig leeren wachten. Trouwens, de arbeid der zending wordt niet ten onrechte vergeleken bij het akkerwerk; en geen woord werd in de laatste jaren gesproken, dat meer weêrklank vond in de harten der zendelingen, dan dat schoone opwekkende woord:

»Zaaier, zaai in Gods naam voort!"

En die andere, eerste en grootste zendeling, (met eerbied zij Hij aldus genoemd!) de gezondene des Vaders, heeft het gezegd: „Een ander is het, die zaait, een ander, die maait."

Maar, wellicht is er iemand, die meent, dat men de waarheid te kort doet, als men niet dadelijk den heiden voorhoudt, dat zijne fosso's onnut zijn, dat het dwaze afgoderij is! Welligt zegt iemand: „Is dat een zendeling? Werkt de zending zoo!? Dat had ik mij anders voorgesteld! Ga liever ter plaatse, waar men fosso maakt; toon dáár te midden van dansende priesters en woelige offermaaltijden aan, dat de goden niets zijn, en de fosso's duivelsche instellingen, die de zielen gevangen houden, om een wis verderf, de eeuwige straf te gemoet te gaan!"

Nog eens, vriend, wees kalm! Gij zoudt, zóó doende, eenvoudig uzelven onmogelijk maken, en uw ijveren zou het doel missen. Ik zelf ben dikwijls fosso's gaan bijwonen. Soms treffen u daar de ernst en ongestoorde, waardige houding van de lieden, die de fosso maken (eene betere zaak waardig!), te midden van dat gewoel en getier, en het eentonig opdreunen van de geslachtslijst der goden door een' dansenden priester, terwijl eenige zijner ambtgenooten zitten op banken aan weêrszijde en pinang kauwen, en nog anderen zijn ingedommeld. Maar ik ging als toeschouwer. Men bracht vuur om mijne sigaar aan te steken, en behandelde mij met beleefd uitwijken, zoo als gewoonte is omtrent den Europeaan. Spreken deed ik er niet, en in houding of gebaren drukte ik ook geen afkeuring uit. Het is dan niet het geschikte oogenblik. De mensch is op weinige punten gevoeliger en zoo prikkelbaar als waar het zijn' godsdienst geldt; van daar het fanatisme. En welligt worden de woedende hartstochten nergens meer tot het uiterste gedreven dan bij godsdienthaat en godsdienstoorlogen. Als men bij zulke gelegenheden het wilde onderwinden te spreken over het onnutte en ledige van hunnen godsdienst, zij zouden u gramstorig

afwijzen, en gij zoudt het geraden vinden spoedig de plaats te verlaten. Maar als gij hen beleedigdet met eenen heftigen aanval, dan kondt gij even vruchtbaar gaan prediken onder een troep dolle karbouwen.

Neen, dáár is zwijgen goud, en het kan zelfs gebeuren, dat gij door zwijgen aanleiding of oorzaak wordt, dat gij den heiden wint vóor het Christendom.

Laat ik u daarvan een bewijs aanvoeren.

Eens was ik te Taratara bij een fosso. Ik zag daar man en vrouw in ernstige, eerbiedige houding zitten, tegen den achterwand van het huis, zoo als wel gewoonte is bij bruid en bruidegom, die receptie hebben. Achter hen zag ik twee in pinangbast gesneden poppen, die beiderlei kunne vertegenwoordigen. Vóór hen lag een plank in de lengte van het huis. Op die plank, voerden de priesters bij beurten hunne dansen uit, met de sacramenteele woka- en tawaanbladeren in de hand (materek). Aan weêrszijde van die plank stonden banken, waarop de niet dansende priesters zaten; en bovendien waren er vele andere banken, waarop bezoekers plaats konden vinden. Ook ik zette mij daar neder. De pinangdoos ging in het rond. Nu en dan kwam een opgeschoten knaap met een bamboe van een paar meter lengte, waarin palmwijn (sagoweer), om de dorstigen te laven, door de opening aan het eind des bamboes aan den mond van priesters of bezoekers te zetten. Kinderen liepen in en uit, kropen met hunne naakte gestalten over de banken, en maakten soms een geraas, dat zij moesten verwijderd worden.

Nu en dan vernam men van de banken der zittende priesters een knorrend geluid; het was dan, als de dansende, bij het zingend noemen van de namen der goden, zich vergiste. Dan hielpen zij hem weder op den weg. . . .

Ik ging vertrekken, knikte en daalde den trap af. Ik had niets gesproken.

Veertien dagen later kwam ik weder te Taratara. De meester begon een gesprek.

„Mijnheer is verleden bij die fosso geweest."

„Ja, wat is daarmede?"

„Die oude lui hebben mij geroepen, en het verteld."

„Zoo, en waren zij boos?"

„Neen, mijnheeer! zij vonden het eene eer."

„Ah, zoo!"

„En toen hebben zij mij gevraagd, wat mijnheer er van gezegd heeft; want mijnheer heeft maar stil zitten kijken en rooken."

„Ja, meester! het is dáár voor ons de plaats niet om te spreken."

„Dat is waar, mijnheer!"

„Maar als gij hun nu weêr spreekt, zeg hun dan, dat ik hen prijs om hunne eerbiedige houding bij die fosso; maar dat ik het jammer vind, dat zij zooveel moeite doen voor een' godsdienst, die hun hart toch niet kan bevredigen. Meester zal wel weten hoe dat aan te leggen."

„Goed, mijnheer!"

Toen ik een' volgenden keer weder te Taratara kwam om godsdienstoefening te houden, deelde de meester mij mede, dat die man en vrouw in de kerk zouden komen. Ik antwoordde:

„Zoo, om mij eene contra-visite te brengen?"

„Neen, mijnheer! Zij willen christen worden."

„En hoe is dat toegegaan?"

„Ik heb hun mijnheers boodschap overgebracht, en zij waren zóó getroffen, dat zij met mij verder spraken, en begrepen uit uwe houding, dat dit oprecht gemeend was. Nu willen zij van mij meer hooren, en hebben besloten christen te worden."

Wie zal de uitwerking van een woord bepalen? „De wind blaast waarheen hij wil.". . .

Er zijn nog andere aansluitingspunten van hooger beteekenis, waar wij meer rechtstreeks in het hart en leven van het volk, in het volle menschenleven kunnen grijpen. Daaronder reken ik in de eerste plaats het gebed.

De heiden-alifoer bad.

O, laat geen glimlach van hooghartig medelijden op uw gelaat komen, bij het vernemen van eene gemoedsuitdrukking, die in onzen tijd aan velen onbekend is geworden! Gij bezondigt u aan de menschheid, die, naar haar innigste wezen, zoekt naar God en naar gemeenschap met Hem.

Gij meent misschen ter rechtvaardiging te mogen zeggen: „Nu, ja! maar het zal er ook bidden naar zijn!" Gij kunt u vergissen.

Hooren wij den ouden priester:

„Zeg, oude vader! Gijlieden bidt ook tot de goden."

„Bidden? ja!"

„Wanneer bidt gij dan?"

„O, als wij van huis gaan, of op reis, en bij ziekten, en bij fosso's vooral."

„Wat bidt gij dan, als gij van huis gaat of op reis?"

Nu hebben wij waarschijnlijk te veel gevraagd. De oude ziet ons aan, als wilde hij ons in het binnenste peilen. . . . Hij weifelt. Zijn wij in ernst of is het kortswijl? . . . Wij moedigen hem aan, en na een paar malen gebeurd te hebben zegt hij:

„Bij het gaan van huis, naar het bosch of op reis:

„O Empoeng e wailan! O Empoeng rĕnga-rengan! Toeroean-ei oe lalan karondoran wo tija oe lalan kaengkolan!"

(O machtige goden! o schutsgoden! Toont ons den rechten weg, en niet den verkeerden weg).

„Dank, oude vader! dat is een schoon gebed. Ja, de mensch is meermalen zwak en onwetend. God weet het best, waar Hij ons leiden moet en hoe wij wandelen moeten". . .

„Ja, vooral in het bosch! Een mensch krijgt licht eene flauwte, verliest zijn verstand, en weet niet waar hij gaan zal."

Het is duidelijk dat bij den oude geen sprake is van zedelijken wandel. Ik vervolg: „Zoo bidden de christenen ook; want God bestuurt ons lot. Maar de christenen bidden ook, dat God hun hart goed mag maken, opdat zij omtrent hunne medemenschen zich goed zullen gedragen, en anderen geen kwaad zullen doen. Wij weten, dat God goed is, en ons ook wil helpen, dat wij ook goed worden."

„Hm, hm! Zoo! ja, dat is goed."

„En hoe is nu het gebed bij een fosso?"

»Bij een fosso:

»O Empoeng e wailan! O Empoeng rĕnga-rengan! Koeman wo mĕlep wo loemema. Pikipikian oen sakit, wo kĕloe-kĕloengan oen kĕloeng ijow watoe; wo jajo-ajo mange witi se lokon tĕloe katoeaän wo kalalawir nami."

(O machtige goden! O schutsgoden! Eet, drinkt en neemt pinang! Weert ziekte af, en beschut ons als met een steenen schild; en doet onzen leeftijd en gelukkigen ouderdom reiken tot de drie Lokons.")

»Prachtig, oude vader! Ja zóó moeten wij ons leven in Gods hand stellen. Zoo bidden wij, christenen, ook, en wij weten, dat God machtig is om ons te helpen en te beschermen.

„Maar de Tomboeloe (heidenen als volk) brengen offers en de christenen niet.

„Dat is waar, oude vader! Maar zou God wel behoefte hebben aan onze offers. Onze God heeft die niet noodig;

want wij kunnen Hem niets geven, omdat Hij zelf allen het leven, den adem, en alle dingen geeft. Waarom moeten uwe goden dat hebben?

Hè?! – hm! – onze goden? Wel, dat is de eisch van onze godsvereering, de gewoonte!"

„Ja, maar van waar komt die gewoonte?"

„Wel, zoo deden de voorvaderen?"

„Maar, wie zijn dan uwe goden?"

„Sommige priesters zeggen, dat zij onze voorvaderen zijn."

„Wel, dat meen ik ook ..... Dus waren zij vroeger ook menschen, en daarom denkt men wellicht, dat zij nog behoefte hebben aan spijs en drank ... Onze God is boven allen; Hij is het, die mag genoemd worden Empoeng wailanwangko, de groote God."

„Hm! – hm! – Misschien waar."

„Nu, oude vader! denk daarover eens na."

Wij staan op, geven hem de hand, en gaan heen.

In het volle menschenleven grijpen doet men ook, als men gebruik maakt van de zedekunde, die er te vinden is in de legenden des volks en zijne spreekwoorden. Daarin leeft het volk, en heeft men toegang tot de schatkamer van de volksgedachten en van zijn gevoel. Het is waar, veelal vatten zij zelven den diepen zin niet meer, en dan kunt gij hen in vervoering brengen, als gij hun dien ontdekt. Maar dan ook zijn zij vatbaar om gemakkelijk de gevolgtrekkingen, de lessen te aanvaarden.

Mag ik u eens zoo'n legende in eigen gekozen trant mededeelen?

LEGENDE.

Dat was eerst een tijd, toen nog hemel en aarde verkeerden in vreê, en het godengeslacht steeds de aarde kwam bezoeken, en zegening spreidde in 't rond!

Het was een genot, voor geen schatten te missen, te klimmen tot hoog in de lucht, en de huishouding boven eens goed te begluren, en kondschap te brengen beneden!

Zoo dacht ook Warereh; hij klom langs den Lokon (1) naar 't godenverblijf, en zag daar een menigte hemelbewoners, veel grooter dan iemand kan tellen.

Door eerzucht gedreven en stouter geworden, bevond hij zich dikwijls daar boven; tot eindelijk de goden dat afzien lang moede, besloten die driestheid te straffen.

Dat tergend bespieden deed het harte hun koken. Zij zwoeren hem wraak en den dood. Hun woede, zoo hevig, bracht siddering alomme! Warereh was ijlings gevloden.

En hoe zij ook zochten en listen verzonnen: Warereh kwam hun niet in handen; hij wist zich te bergen, en wachtte het tijdstip, dat hij ook zijn wraak hun mocht toonen.

Hij nam dan een zwaard van ontzaglijke grootte, en kliefde den Lokon in twee. De aardvesten dreunden, de menschen verbleekten. De goden ontstelden het meest.

Ontzettend van kracht nam Warereh het eindstuk, en stelde het regt op zijn hoofd. Hij ging nu den weg naar het strand van Tonsea, en zette den Klabat (2) daar neder.

Nog bleef hem de wraakzucht zoo hevig bezielen, dat andermaal het zwaard werd gewet; en nogmaals doorsneed hij met vreeslijke woede den Lokon – dien trap naar den hemel.

Dat middenstuk droeg hij op hoofd en op schouders, en

(1) Een berg in de Minahassa. R.
(2) Een andere berg in de Minahassa. R.

wierp het bij Wenang in zee. Daar was een gebruisch en geweld van de baren: Menado toewa (1) verscheen.

Warereh kreeg loon naar verdienste en daden: de menschen verfoeiden hem steeds. Hij vredeverstoorder ging eenzaam daar henen, tot spot en verachting van ieder.

Maar wie schetst den toorn van het leger der goden; de smarten der menschen op aarde? De weg naar de aarde was genen ontnomen; het klimmen ten hemel den anderen.

Gescheiden waren aarde en hemel voor immer; de mensch zocht vergeefs eenen weg; de goden, onmachtig hier neder te dalen, verlieten voor altijd de aarde.

Treurig niet waar? Een zwaarmoedige toon klinkt u toe in dat slot. Maar gevoelt gij ook niet, dat hier weder overvloedige aanrakingspunten zijn? Wat schoone aanleiding om daar te spreken over het wedervinden van den weg Gods en van waar geluk! Hoe geschikte gelegenheid om aan te toonen, dat het kwaad, de zonde, de bron is van alle ellende, en dat de mensch zelf oorzaak is van zijn ongeluk!

Gelijksoortige legenden wijzen op vergelding; ook op belooning en straf door de goden; ook dat de goden recht doen wedervaren aan onschuldig veroordeelden; en zoo al meer. Daarvan maakt de zending een gretig gebruik, terwijl zij daarmede de voetstappen drukt van den grooten heiden-apostel, toen hij de woorden aanhaalde: „Wij zijn van Gods geslachte."

---

(1) Een eiland op korten afstand van de baai van Menado. R.

Eindelijk vonden wij in de Minahassa nog een aansluitingspunt in het geloof der Alifoeren aan een voortbestaan, een leven na dit leven.

Vraag nu hier alweder niet of hunne voorstellingen in dit opzicht zich eenigermate voor de rede laten rechtvaardigen. Gij kunt zelven wel bij voorraad vaststellen, dat die meer overhellen naar het zinnelijke, en even als de Grieken zich hunne goden zeer menschelijk dachten, is der Alifoeren verblijf van goden en gezaligden, Kasendoekan en Sinawajan, zeer aardsch gedacht. Te verwonderen is dit zeker wel niet, waar wij zelven, bij het licht des Evangelies, over dat leven hier namaals meest in beelden kunnen spreken: „Het is nog niet geopenbaard wat wij zijn zullen".

Maar dat het geloof aan een leven hier namaals in het hart en leven des volks gegrift is, begroeten wij als een lichtstraal, die ons den weg tot het binnenste wezen des volks aanwijst, – de zielszucht naar leven en bestaan. En waar wij dan in hun geloof de aanwijzing vinden van een haken naar vereeniging met de goden, en een' staat van geluk in hunne nabijheid, daar is ons de weg gebaand om van der christenen hoop te spreken, en op te wekken tot een leven met God in dit leven, om met Hem vereenigd te zijn, als wij van het aardsch tooneel moeten aftreden.

Genoeg ter bevestiging dat er aansluitingspunten zijn, en dat de zending die ook weet aan te grijpen om haar doel te bereiken, de volken tot Christus te brengen, den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs. Want, T.H.H.! ik behoef het u immers niet met zooveel woorden te zeggen, dat hier bij al ons streven om aanrakingspunten op te sporen, alleen nog maar sprake is van het

bereiden van den weg om tot de eigenlijke Evangelieprediking te komen. Het doel moet zijn, toegang te krijgen tot het oor, tot het verstand, tot het hart des volks.

Maar evenzeer als men ter eene zijde de zending veroordeelt, zonder gehoord te zijn, als zou zij van die aansluitingspunten geen gebruik maken, en men ter andere zijde meent, dat men eenvoudig dadelijk met de volle Evangelieprediking moet komen, met verachting van al wat bij heidenen gevonden wordt: evenzoo is er tweeërlei tegenovergestelde meening omtrent de toepassing en het gebruik dier godsdienstige gegevens bij de heidenen. Hier vreest men, dat alzoo doende de Evangelieprediking niet tot haar recht zal komen; en dáár meent men, dat er bij de heidenen – zulke heidenen als ik schetste – genoeg stof voorhanden is om het Christendom daarop te enten.

Het zij mij vergunt te zeggen, dat naar mijne overtuiging beiden dwalen.

Eerst een woord over de meening van laatstgenoemden.

Gij zoudt de christelijke ideën op de heidensche voorstellingen willen enten. Maar, is het uwer aandacht ontglipt, dat bij elk aansluitingspunt onze ideën in lijnrechten strijd kwamen, waar het aankwam op de eigenlijke voorstelling? De heiden gelooft aan hoogere macht, „die te vereeren is" (paempoengan): maar, waar hij spreekt van veel goden, prediken wij hem één eenig God. De heiden spreekt van goden, die toornen: wij van een' God, die liefde is. De heiden meent de goden te moeten offeren, als iets behoevende: wij verkondigen hem een' God, die van menschenhanden niet gediend wordt. Het ging ons daarmede even eens als PAULUS bij de Atheners: nadat hij eerst het aanrakingspunt heeft aangevat, is bijna ieder

woord zijner prediking in lijnrechten strijd met het geloof of met de voorstellingen zijner hoorders. . . . . En is het niet van groote beteekenis, dat de Alifoer, eenmaal tot het Christendom bekeerd, niettegenstaande zijne vroegere gehechtheid en voorliefde voor der vaderen godsdienst, nooit verband of overeenkomst zal zoeken of aanwijsen tusschen vroeger geloof en het later omhelsde? En tracht men al in eenig punt op overeenstemming te wijzen, dan wil hij die niet laten gelden, maar zegt eenvoudig: „neen, dat is gansch verschillend." Waar wij nog overeenstemming vinden in de grondideën, daar ziet hij alleen het verschil.

Neen, laten wij een dankbaar en verstandig gebruik maken van de lichtende punten in de donkere heidenwereld; maar toch, als de weg gebaand is, geen vermenging beproeven van wat in waarheid niet één is, en zich zelfs niet verdraagt, dan met verkrachting van de waarheid. Jezus, de Heer, ook in deze onze groote Meester en Voorganger, kon de handwasschingen en vasten niet opnemen in zijn godeleven, en deze zijnen discipelen opleggen: „Geen nieuwe wijn in oude lederen zakken"; geen „oude lap op een nieuw kleed, of een nieuwe lap op een oud kleed"!

Of meent gij tot doel te moeten hebben den heidenen slechts verlichte ideën aan te brengen, zuiverende wat bij hen aanwezig is, en aanvullende, wat gij meent dat hun ontbreekt, en wat zij dragen kunnen? Maar wees verzekerd, dat uwe pogingen weinig blijvende gevolgen zullen opleveren: wat gij brengen wilt, is te zwevend, te onbestemd voor zulke volken, gesteld al, dat het u zelven bevredigt; het mist eenen hechten grondslag. Uwe prediking moet eene Christusprediking zijn. Hij, de Alpha en de Omega, moet het middelpunt zijn van

die prediking. Wij moeten Hem doen kennen als den gezondenen des Vaders, vol van genade en waarheid, onzen Leidsman tot den Vader, onzen eenigen Meester, ons beste voorbeeld, ons hoogste ideaal, waarnaar de menschheid streven moet. Daarom moet Christus hun geteekend worden in al zijn doen en laten, zijn werken en leeren, zijn lijden en sterven en zijne verheerlijking. Laat ik het duidelijk zeggen: de persoonlijkheid van Jezus, zooals hij leefde, en leerde, en leed, en stierf, die is het, die aan de prediking van het Koninkrijk Gods den eenig hechten grondslag geeft, die eenig in staat is eenen indruk op de ziel van den heiden teweeg te brengen, die onuitwischbaar is.

Daarom ook mag Jezus persoonlijkheid niet maar willekeurig worden voorgesteld, zoodat het beeld van Hem in de Evangeliën geteekend onkenbaar wordt; en evenmin past het ons den historischen Christus door naamverandering aan een' heidenschen God toe te kennen: dat is eene accommodatie, die afbreuk doet aan het geheel eenige van Jezus persoonlijkheid en den invloed der prediking, terwijl zij teveus berust op eene onwaarheid.

„Welnu, zoo hoor ik van tegenovergestelde zijde, ziet gij wel, dat er werkelijk vrees is, dat de Evangelieprediking langs dien weg, niet tot haar volle recht kan komen?"

Neen, T.H.H.! dat zie ik niet, en ik weet het anders. De aanrakingspunten zijn ons slechts uitgangspunten tot verdere prediking, geen grondslagen, waarop wij de gemeente van Christus zouden meenen te kunnen stichten. Wat wij willen verkondigen, is straks reeds gebleken: Christus is het eenig fondament, waarop de gemeente wordt opgericht. Maar dat wij den weg van overreding en gemoedelijke overtuiging de voorkeur geven boven strijd, die verbittert en verhardt, is, omdat de ervaring

leert, dat men langs dien weg eerder en zekerder tot zijn doel geraakt, dan langs den anderen. Dat er desniettegenstaande toch strijd kan ontstaan, is duidelijk, en de geschiedenis van Jezus en de Apostelen bewijst dit eveneens. Ook in de Minahassa vond dit meermalen plaats, vooral van medehelpers, die hunne stamgenooten met te scherpe wapenen bestreden. Maar het Christendom heeft in de Minahassa meest ingang gevonden door het langzaam maar gezet voortwerken der waarheid in het hart des volks, gelijk het zuurdeesem het gansche deeg doorzuurt.

Thans is het daar gevestigd, en toch is de Evangelieprediking daar eerst sedert eene halve eeuw begonnen. Daar zijn thans tachtigduizend christenen, en jaarlijks worden van de heidenen, die nog overig zijn, een duizendtal gedoopt. Het Heidendom heeft daar zijne kracht verloren; de heidenen, die nog tusschen de christenen leven, laten hunne offerfeesten na, leven maatschappelijk even gelijk de christenen, en verschillen van hen niet, dan dat zij Jezus niet als hunnen Zaligmaker en Heer hebben aangenomen.

Maatschappelijk en godsdienstig heeft daar eene verandering plaats gegrepen, die niets minder is dan eene hervorming en vernieuwing, zoowel in- als uitwendig. De onoogelijke negeriën, op ontoegankelijke plaatsen gebouwd of omheind door een' muur van bamboe doeri, – om zich te beveiligen tegen de aanvallen van eigen stamgenooten, – zijn vervangen door nette dorpen, met geregelde straten en levende, net onderhouden heggen, die aan den grooten weg voor alle bezoekers toegankelijk zijn. De hooge, kolossale, smerige huizen, waarin ettelijke familiën zonder behoorlijke afsluiting huisden, zijn verdwenen, en men vindt thans nette, middelmatig groote of kleinere huizen, waarin een of twee familiën, met behoorlijke afscheiding, in kamers wonen.

De naakte of halfnaakte lieden, oud en jong, die u schuwden en stom voorbijgingen, begroeten u nu met beleefde gebaren en helderen blik, terwijl hunne kleeding, naar onderscheiden rang en stand, netheid teekent en welvaart.

De jeugd, die vroeger rondzwierf in bosch en veld, en in rivieren en meeren, met wild staand haar en morsig uiterlijk, zit nu ordelijk in de school, en wordt daar geoefend in de gewone schoolkundigheden, terwijl daar tevens de kweekplaats is voor goede manieren, die zich daar reeds teekenen in nette kleeding, gekamd haar en gewasschen aangezicht.

De kennis, die zich vroeger bepaalde tot de uitoefening van den arbeid tot levensonderhoud, wordt thans dagelijks vermeerderd, en brengt eene geestes-behoefte te weeg, die uitdrijft om den blik verder te doen reiken en deel te nemen aan de algemeene beweging op verstandelijk gebied; terwijl in de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers en voor godsdienstleeraars, het onderwijs in verschillende vakken naar ons middelbaar onderwijs uitgaat.

De vereering der goden, met de talrijke zinledige offerfeesten en zedebedervende bachanaliën, is prijs gegeven voor eene eenvoudige vereering van God, in geest en in waarheid, en voor de stille beoefening van christelijke deugden, in opvolging van de lessen van Hem, dien zij als Zaligmaker en Heer hebben aangenomen.

Het verfoeielijke koppensnellen, dat, om den eisch van eene adellijke schoone aan haren aanbidder of voor de begrafenis van een hoofd, gebiedend gevorderd werd, heeft opgehouden. En waar vroeger onveiligheid aan de orde was, en men slechts in troepen, goed gewapend, van de eene plaats naar eene andere durfde gaan, doorwandelt nu een jongen de gansche Minahassa, zonder dat hem een haar gekrenkt wordt.

De vijandschap tusschen de districten onderling heeft

plaats gemaakt voor eene algemeene verbroedering, omdat allen zich broeders weten, als kinderen van den Hemelschen Vader, en geloovigen in éénen Verlosser, terwijl zij onderling samenwerken tot opbouwing van het rijk van Christus in hunne omgeving en naar buiten. . . . . .

T.H.H.! Zeg ik te veel, als ik dit alles rangschik onder de wonderen op maatschappelijk en geestelijk gebied? Welnu, dat zijn de vruchten van het werk der zending, in Gods kracht gewerkt, en door Hem rijkelijk gezegend!

En nu! Werd door die oppervlakkige schets uwe belangstelling in de zending gewekt, wilt dan als menschen het uwe bijdragen om medemenschen zulk maatschappelijk geluk te doen bezorgen, en als christenen medewerken om het rijk van Christus te doen komen onder hen, die nog in duisternis zitten en schaduwen des doods. Moge het groote voorrecht, verbonden aan het bezit van zooveel geestelijke zegeningen, u dankbaar stemmen tot God, en die dank blijken uit eene verlevendiging van de medewerking om het Koningrijk Gods te doen komen!

1881. N. GRAAFLAND.

Naschrift van de Redactie.

Ons Tijdschrift wordt slechts in beperkten kring gelezen, en het is dus te voorzien, dat het voorgaande stuk, dat zoo zeer geschikt is, om een denkbeeld te geven van de Evangelieprediking onder de heidenen, niet door zal dringen tot hen, die daar omtrent behoorden ingelicht te worden. Wel nu! zou er bezwaar in zijn, het stuk voor te dragen dáár, waar men óf bevooroordeeld is tegen de zending, óf zich van haar geheel valsche voorstellingen maakt? Ons dunkt, dat het daartoe zeer geschikt is, en het zou ons zeer aangenaam zijn, wanneer langs dezen weg de stem van Br. GRAAFLAND nog iets verder kon doordringen. Hij maakte zich, gedurende zijn kortstondig verblijf hier te lande, verdienstelijk door zijne voordrachten. Dat hij met genoegen gehoord werd, is ons van verschillende zijden verzekerd. Thans is hij weêr in Indië, om zijn werk aan de kweekschool, te Tanawangko voort te zetten. Met belangstelling zien wij de uitkomsten daarvan te gemoet.

Het Bijgeloof in zijn ontstaan, zijnen voortgang en zijne versteening, met een enkel woord over zijne genezing.

Het woord bijgeloof wordt zóó verschillend gebruikt, het begrip is daardoor zóó vaag geworden, dat het bij de behandeling van de zending, die zoo zeer met bijgeloof van allerlei aard te doen heeft, wel nauwkeurig gedefinieerd mag worden. Gelijk op elk gebied van wetenschap, geldt hier: wie goed onderwijst, onderscheidt behoorlijk.

Wanneer ik op nieuw beproef, ten dezen tot meerdere bepaaldheid te geraken, dan wensch ik in niets te kort te doen aan de waarde van elk ander onderzoek, dat van een ander standpunt, dus uit een ander oogpunt, met alle zorg en inspanning plaats heeft. Ik stel op hoogen prijs de palaeontologische en archaeologische nasporingen. Alleen vind ik geen' grond, mij te voegen naar de theoriën, die voor alsnog daarop gebouwd worden. De eerste van genoemde wetenschappen is nog zeer nieuw, de tweede is in vele opzichten een nieuw stadium ingetreden. Voor den zendeling hebben deze theoriën geene waarde. Zijne onderzoekingen behooren meer uit te gaan van de psychologie; hij moet het menschelijke in elken mensch trachten op te sporen, om een' vasten grondslag te verkrijgen voor zijne methode in de bepaalde gevallen, die zich aan hem voordoen. Na dit nogmaals voorop gesteld te hebben, ga ik met eenige vrijmoedigheid tot eene nadere ontwikkeling van mijne denkbeelden over.

Ik stelde dan, dat het bijgeloof psychologisch te verklaren is uit de eigenaardige indrukken, die de mensch ontvangt, als hij niet over al zijne zintuigen, vooral niet over het gezicht beschikken kan. (1)

Zulke indrukken kunnen den vorm van bijgeloof niet aannemen, zoo lang de mensch niet naar eenige verklaring daarvan zoekt. Het kind ontvangt, zoodra de zintuigen het met de buitenwereld in aanraking brengen, indrukken, die zeker in zuiverheid en levendigheid niet behoeven onder te doen voor die van den lateren leeftijd, indrukken, die door hunne kracht onuitwischbaar zijn, maar toch aanvankelijk niet anders dan genot of ongenoegte, opgetogenheid of smart te weeg brengen. Tot nadenken over die indrukken, tot het vormen van begrippen is het kind niet in staat. Het is vatbaar voor schrik en angst, maar niet voor vrees. Door schrik of angst kan het tot een' graad van overspanning gedreven worden, die wellicht zijn leven in gevaar brengt; maar de vrees vindt bij hem geen plaats, omdat daartoe gevorderd wordt herinnering van vroegere ervaring, met eenige verwachting van reeds zelf of door anderen ondervonden gevaar in de toekomst. Schrik en angst leggen het waarnemings-, ja het gansche denkvermogen aan banden; de vrees leidt tot een peinzen, dat het denkvermogen benevelt: zij is eene vruchtbare moeder van het bijgeloof.

Even zoo min nu als men bij het kleine kind bijgeloof kan aannemen, evenmin kan men het bijgeloof terug brengen tot het stadium, waarin het menschelijk geslacht verkeerde in de eerste tijdperken van zijn bestaan, welke voorstellingen men zich daarvan ook make.

Dit eerste stadium moet zich gekenmerkt hebben door

(1) Zie mijne „Proeve eener handleiding bij het bespreken der zendingwetenschap", blz. 24 (Verg. Mededeelingen XXVI, blz. 117).

het ontvangen van zinnelijke indrukken, die eerst de aandacht trokken, bij herhaling vastheid verkregen, langsamerhand de geheele ziel levendig aandeden, waarbij echter aan verklaring niet gedacht kon worden. De begeerte ontwaakt om de aangename indrukken zooveel mogelijk te ontvangen en te genieten, en hieraan is verbonden de zucht om alle onaangename indrukken te vermijden. Alle invloeden van buiten werken sympathisch of antipathisch. De mensch doet zich dan nog kennen in zijne geheel zinnelijke, wil men, dierlijke natuur. Wie over de ontwikkeling van het kind heeft nagedacht en vrij is van valsche voorstellingen, die ouders zich nog al eens daarvan maken, zal zich zulk een' toestand bij de eerste menschen kunnen voorstellen, zonder iets te kort te doen aan de verhevenheid van 's menschen natuur. In dit stadium bereikt het spraakvermogen reeds eene aanmerkelijke ontwikkeling, en daaruit laat zich, in het voorbijgaan zij het herinnerd, onder anderen ook verklaren het geheel zinnelijk karakter van de taal.

In het tweede stadium ontstaat de behoefte aan onderscheiding van de indrukken, die geheel onder het bereik van meer dan één zintuig vallen. Het gezicht wordt ondersteund door het gevoel, en wat aanvankelijk slechts als beeld op het netvlies geteekend stond, verkrijgt gestalte, vorm, afmetingen, zwaarte, geeft indrukken van warmte en koude, effenheid of ruwheid, enz. Ook het gehoor verleent daarbij zijne diensten, en niet minder doen zulks dan nog de smaak en de reuk. Tot zekere hoogte was zulks reeds in het eerste stadium het geval; en het zou niet aangaan hier aan eene strenge afzondering van beide stadiën te denken; maar de behoefte aan onderscheiding wordt thans eerst recht levendig en leidt tot het gebruik der dingen. Het kind plaatst de voorwerpen naast elkan-

der, stapelt ze op, slaat, werpt er mede, enz.; de mensch begint zich werktuigen te vervaardigen van de stoffen, die de natuur hem aanbiedt.

Maar juist deze behandeling van de stof, bij de zucht om de ontstane behoefte gedurig meer te bevredigen, verwekt afkeerigheid van alles wat onder het bereik van slechts een enkel zintuig valt, en op andere zintuigen geene indrukken te weeg brengt, vooral van alles wat niet met de handen getast en gebruikt of bewerkt kan worden. Indrukken uit de verte, of van zeer korten duur, of in snellen overgang gaan óf onopgemerkt voorbij óf verwekken tegenzin, schrik en angst. Zij worden in de laatste gevallen vermeden, geschuwd; men verbergt zich om die te ontgaan. De vrees ontstaat, en voert bij de zwakken van het geslacht onbeteugeld heerschappij.

Maar er zijn ook krachtiger naturen, en bij dezen zoekt het verstand naar verklaring, eerst van de door meer dan één zintuig verkregene indrukken, waaruit nadere bepaling van die indrukken ontstaat; daarna ook naar verklaring van een en ander, dat slechts onder het bereik van één enkel zintuig ligt. Hiermede zijn wij het derde stadium ingetreden, dat meer en meer eene belangrijke verscheidenheid van gaven bij verschillende individus aan het licht brengt en gekenmerkt wordt door eene splitsing van het menschdom in oorspronkelijke, zelfzoekende, uit eigen aandrang werkende geesten aan de eene zijde en navolgers, nabootsers, niets uit zichzelf voortbrengende individus van lagere en van de laagste orden.

De eersten helpen het menschdom vooruit door hunne zucht tot onderzoek en door hunne bedrijvigheid; de tweeden maken zich het gevondene ten nutte, wenden het aan, en zorgen daardoor voor het behoud. Bij dezen worden de eenmaal gepast bevonden manipulaties bewaard

en blijft allerlei kennis leven in den vorm van overlevering of legende. Zóó behoudt al wat op het gebruik, de behandeling en bewerking van de stof betrekking heeft zijne volle beteekenis en waarde, het gaat in den regel niet meer verloren, tenzij de behoefte aan een of ander voorwerp niet meer bestaat of gevoeld wordt; het ontwikkelt zich op zijn' tijd tot meer gepaste vormen en hoogere doeleinden.

Anders is het gesteld met de kennis, die door de verheven geesten aan hunne tijdgenooten wordt overdragen en die zich door de legende zal overplanten op volgende geslachten. Waar die geesten onvermoeid naar verklaring zoeken, maar daarbij niet kunnen uitgaan van zuivere waarneming; waar waarneming en verklaring onmogelijk nog gesteund kunnen worden door methode, die eerst in een veel later stadium ontstaat, daar wordt noodzakelijk de verklaring vaag en het verstand geraakt op den achtergrond, vooral bij naturen, die zich meer tot peinzen, dan tot handelen gedrongen gevoelen.

De phantasie schept beelden, waar anders het verstand begrippen zou hebben gevormd. Alles wordt meer en meer voorwerp van de phantasie; maar daardoor ook worden zulke voorwerpen bij voorkeur aangegrepen, die het minst onder het bereik van meer dan één zintuig liggen. Alles is bezield, alles leeft, handelt spreekt. De natuur is het boek, dat de verheven geesten aantrekt, waarin zij opgaan, zich verliezen; en eene nieuwe behoefte dringt zich op: de ontvangen indrukken, de gedane waarnemingen, de verkregen verklaringen moeten besproken, althans medegedeeld worden. Zoo worden zij opgenomen in het geheugen van de minder bedeelden van dat geslacht; doch het geheugen van dezulken is zóó getrouw als het verstand zwak of liever onontwikkeld is.

Nog eens echter, de waarnemingen waren eenzijdig, gebrekkig, beperkt; de verklaringen waren scheppingen van de phantasie; maar juist daardoor ook waren zij plastisch, geschikt om door het geheugen bewaard te worden.

Stellen wij ons, ter verduidelijking, analogisch het levendige 4 à 6 jarige knaapje voor. Het grijpt alles aan, betast, verplaatst de voorwerpen, rukt ze uit een, vraagt naar alles, praat over alles wat onder het bereik zijner zintuigen valt; maar de verstandelijke verklaring heeft weinig of geen vat op hem. Om hem tot het gebruik zijner verstandsvermogens te brengen moet de opvoeder veel tact, alle geduld gebruiken, zijne methode aanwenden. Spreekt iets tot zijne phantasie, dan is hij één oor, en de dolste tooververtellingen, de meest phantastische sprookjes houden zijne aandacht levendig, prenten zich in zijne ziel. Toch blijft hij slechts zóó lang zich zelf als hij zich in de omgeving van anderen bevindt, als hij niet aan zich zelf is overgelaten. In den donker, des nachts of in de eenzaamheid verrijzen beelden voor zijnen geest, die hem beangstigen, en die hij, zoo lang hij in wakenden toestand verkeert, zoekt te verdrijven door zingen, fluiten of rumoer, waardoor dan ten minste het gehoor hem bekende indrukken geeft.

Sluit hij in den donker de oogen, dan vertoonen zich afwisselende, vormelooze, geregeld verdwijnende en altijd weêr op andere wijze terugkeerende lichtindrukken, die hij niet verdrijven kan, hoe gaarne hij zulks zou willen, die hem, wegens hare volharding en onbepaaldheid, ongedurig maken tot koortsachtigheid toe. Valt hij in slaap, dan kwellen hem droomen, die hem al weêr op het gebied van het onbepaalde, in de sferen van het oneindige voeren. Hij ziet gestalten, die hem bedreigen, die hij afweert en die dan wijken, maar ook altijd weêr

op hem aanzweven, tot hij benauwd ontwaakt. Hij bestijgt hoogten, die geen einde hebben, en stort daarna weêr in grenzelooze diepten; hij zit op bewegelijke latten, die door hare zacht schommelende beweging al zijne kracht en vaardigheid eischen om er het evenwicht op te bewaren, terwijl de angst van in het daaronder liggende water of in een' afgrond te vallen hem het zweet uitperst. In de eenzaamheid hoort hij, nu hier dan daar; ziet hij, nabij en op een' afstand, wat hem angstig maakt, doet rond zien, eindelijk geheel verbijstert. Het gevoel geeft hem nu eens indrukken als of zijn lichaam tot in het onbegrensde is uitgezet, dan weder als of het tot de kleinste kern is ingekrompen. Moeten wij niet analogisch ons de menschheid in dit stadium harer ontwikkeling aldus voorstellen? Leert zelfs de ondervinding niet, dat een groot aantal menschen in zedelijke vorming en verstandelijke ontwikkeling nooit een' hoogeren trap bereiken, al is ook de physieke ontwikkeling hoogst gelukkig?

En wat nu de verklaring van die indrukken betreft, zij het mij vergund eene enkele ervaring, hoe schijnbaar onbeteekenend, hier aan te voeren. Tot mijne akeligste, zich vaak herhalende droomen behoorde in mijne kindsheid die van het nederstorten van eene hoogte. Op zekeren tijd echter werd ik nog vóór het einde van dien droom wakker en bespeurde daardoor, dat hij veroorzaakt werd, doordien ik, mij in den slaap rekkende, alleen gesteund bleef door hoofd en hielen. De val van de overige lichaamsdeelen veroorzaakte dus dien droom. Hier deed de zuiver verstandelijke verklaring hare uitwerking; want sedert hadden zulke droomen al hunne akeligheid voor mij verloren. Ik stortte mij met de grootste gerustheid van hoogten af, wanneer ik vervolgd

werd, ja, nam zelfs wel, ter geruststelling, de eens gevondene verklaring in die droomen op.

Laat mij hier, in het voorbijgaan, ook nog eene enkele opmerking tusschen voegen. Men meent doorgaans, dat kinderen angstig worden door kindermeiden- en bakersprookjes. Dat deze aan de verbeelding zekere vormen kunnen bijzetten, zal wel niet te ontkennen zijn; maar evenmin moet geloochend worden, dat de eigen scheppingen der kinderlijke phantasie veel meer angstverwekkend zijn, vooral omdat deze ontleend zijn aan voorwerpen, die bij het kind indrukken te weeg brengen, die geen bepaalde gestalte kunnen aannemen. Zoo ging het mij, als kind, ten aanzien van een oud, berookt, gesprongen, geschilderd schoorsteenstuk, in de niet altijd frissche kamer, waarin ik sliep. Hoe dikwijls hebben mij de onkenbare figuren in mijnen slaap gemarteld! Hoe herinner ik mij, dat ik, zeker niet ouder dan 6 jaren, de gelegenheid waarnam om op de tafel te klimmen en met een' stok gewapend, verwoed op die monsters aan te vallen, zoodat het fraaie stuk sedert met eenige gaten en scheuren geprijkt heeft. Had de meid aan dat doek een of ander vreeselijk sprookje verbonden, of had mijne moeder mij, naar aanleiding daarvan, iets liefelijks verteld, zoo zouden mijne droomen een' bepaalden vorm hebben aangenomen en door deze bepaaldheid minder akelig of wellicht liefelijk geweest zijn.

In het vierde stadium zetten de verheven geesten hunne verklaringen en ontboezemingen voort; doch nu hebben sommige van deze verklaringen eene zoodanige vastheid verkregen, dat de waarneming, dat het feit daaraan getoetst wordt, en de weg tot onbevangen, tot zuiver objectieve waarneming wordt afgesloten. De verschijnselen worden dus voor de verklaring pasklaar

gemaakt. Daarbij wordt de geest meer en meer overstelpt door het onbepaalde, het onbegrensde, het onbereikbare, het oneindige. Hij verbindt noodzakelijk oorzaken aan de onverklaarbare indrukken; het verledene wordt opgenomen in het oneindige; tijd, zoowel als ruimte, verliezen zich in verstandsverbijsterende onbepaaldheid.

Hier mag echter niet vergeten worden, dat in dit stadium geen gedachte aan geesten, dus ook geen woord voor wat later als zoodanig wordt opgevat kan bestaan, en dat dus de stelling, dat de primitieve mensch overal en in alles geesten zag, niet is overeen te brengen met de wetten eener natuurlijke ontwikkeling. Dat onze kleine kinderen bang zijn voor den zwarten man of voor spoken, kan alleen het gevolg zijn van het ontvangen of opvangen van woorden, die geen zin voor hen hebben, wier beteekenis voor hen opgaat in de voor hen altijd afschuwelijke indrukken van het onbepaalde.

En zoo zijn wij genaderd tot het vijfde stadium, dat waarin het bijgeloof ontstaat. Er heeft heel wat plaats gehad, eer de verpestende adem van dat monster over het menschdom gegaan is; en niet minder tijd is er moeten verloopen, eer het ziekteverschijnsel als een vernielende kanker had post gevat. Wij zullen dit aanstonds nader zien.

Vooraf echter worde opgemerkt, dat men niet dan geheel ten onrechte bijgeloof met geloof in verband brengt. Ons woord, het Duitsche „Aberglauben", geeft zeker aanleiding tot deze vrij algemeene opvatting, en zelfs ofschoon het latijnsche woord „supersititio" daartoe in zijne afleiding geen aanleiding geeft, is men toch geneigd ook dit, eerst met den godsdienst, daarna ten gevolge van nieuwe begripsverwarring, met geloof, valschelijk dan

weêr als godsdienst opgevat, in het nauwste verband te brengen. Supersititio is het gevolg van het superstare, het staan over, boven, vóór iets dat bijzonder de aandacht trekt, dat wegens het onverklaarbare en dus onbegrijpelijke eerst verbazing, daarna beklemdheid, angst, en vrees verwekt, en dus door den geest buiten het direct waarneembare geplaatst wordt. (1)

Geloof kan noch mag anders opgevat worden dan als vertrouwen, overgave, minstens als datgene wat voortspruit uit het vertrouwen, uit de geheele overgave. Als zoodanig kan het worden het voor-waar-aannemen op getuigenis van anderen. Het geloof, het vaste vertrouwen is der kinderlijke ziel ingeprent en heeft steeds bij den mensch geleefd, ja krachtiger gewerkt naarmate hij minder geneigd of gedrongen werd tot verklaring van het voor hem onverklaarbare. Als men dit bedenkt, dan houdt de mythe van de „gouden eeuw" op, ons ongerijmd toe te schijnen. Het geloof is een gouden eeuw tegenover het scepticisme. Noch geweldige natuurkrachten, noch vuur, noch water, noch strijd om het bestaan, noch iets van wat het menschdom beroerd kan hebben, was in staat het geloof te verzwakken, integendeel vaak werd het door de uiterlijke omstandigheden versterkt.

---

(1) Ik vergeet hier niet, dat de woorden hunne beteekenis aan het spraakgebruik ontleenen. Juist echter daarom is het noodig, dat men de geschiedenis van het woord naspore, en dus wel in acht neme den tijd, waarin, de wijze, waarop het ontstaan is, de personen door wie het gebruikt wordt. Dit ten aanzien van het woord bijgeloof te doen, ligt thans niet op mijnen weg. Het ligt genoeg voor de hand, dat men in onze dagen het woord toepast in eenen zin, dien men vóór twee eeuwen daaraan niet gegeven zou hebben. En hooger opklimmende vindt men de beteekenis steeds meer beperkt. Wat de Protestant afgoderij en bijgeloof noemde, bleef voor den Roomsch-Katholiek heilige waarheid. Wij hebben dan ook niet met het woord, maar met het begrip te doen, en op het laatste heeft het bovenstaande betrekking.

En, om hier nu niet langer bij stil te staan, het geloof in eene Hoogere Macht, in de Hoogste Macht, den mensch in de ziel gelegd, was te vaster, naarmate het verder stond van het stadium, waarin de mensch naar de verklaring van dat innige van zijn bestaan zoekt.

De gewaande, dus valsche verklaring van het in den grond onverklaarbare op allerlei gebied, dus ook op dat van het innerlijk leven, van oorzaken en gevolgen, van bijzondere gebeurtenissen, van natuurverschijnselen, voor een deel later, en dan op goede gronden te geven, vormt den eersten en diepsten grondslag van het bijgeloof.

Wat de groote geesten vonden en mededeelden kon niet anders geuit worden dan in metaphorischen vorm. Geen woord konden zij gebruiken of het had eene zinnelijke beteekenis; al hebben zij ook met de taal geworsteld, om datgene wat in hunne ziel leefde tot eene hoogere orde op te voeren en tot de uitdrukking van het verhevene te maken. In houding, in gelaatsuitdrukking, in stem en toon mochten zij trachten dit te doen gevoelen; maar elke plechtige manifestatie diende bij de menigte slechts om haar onwillekeurig in verwarring te brengen. Waar zij in zielsverheffing, maar altijd met de woorden der gewone taal, over het zwerk, het uitspansel, stormen, regen, den regenboog, de zon, de maan, het gesternte spraken, daar verkregen die woorden voor hunne hoorders eene diepzinnige, voor deze onverstaanbare beteekenis, zoodat die woorden langzamerhand eene eigene plaats innamen, en niet dan op eigenaardige wijze gebruikt werden. Nog steeds behield de phantasie de overhand, en dichters stortten hunne scheppingen metrisch en in vloeiende, melodieuse woorden uit, die met ingenomenheid werden aangehoord en zich gemakkelijk in het geheugen prentten, indien al niet zoo

spoedig van de groote menigte, dan toch van hunne leerlingen en bewonderaars.

Men kan aannemen, dat in dit stadium de mensch zich zelven tot voorwerp van aanschouwing maakte en daardoor de verklaring zocht van die groote raadselen: „Van waar ben ik? Wat is het dat in mij leeft, blijkbaar onderscheiden van datgene wat ik voelen en tasten kan?" En wanneer dit nu benoemd werd met den naam van het eenigszins waarneembare, maar ook ontastbare, b.v. van den adem, en zulks dan weder als de oplossing van het raadsel werd opgevat, dan was de grond gelegd voor de idée van geest, eene idée, die niet kon opklimmen tot de waarde van een begrip, maar licht kon verstijven tot eenen algemeen gebruikten vorm, tot eene vage voorstelling, tot een woord, dat, hoe vaak ook gebruikt, spoedig allen zin en alle beteekenis verloren had.

Eerst nu kon dat woord in verband gebracht worden met al wat voor de menigte nieuw, vreemd, onverklaarbaar was. Eerst nu begon de vreesachtige zich te dekken met de verklaring, dat zijne vrees niet anders bestond dan ten aanzien van het voor zijne zinnen niet voldoend waarneembare, voor datgene wat zweven kon in de lucht, zich verbergen kon in de aarde, weg kon duiken in de wateren.

Maar nu ook was de breede weg voor het bijgeloof gebaand, en op dien weg kon het zich in al zijne kracht ontvouwen. Nu werden zelfs de meer verhevenen van het geslacht daardoor medegesleept. Nu konden ook enkelen van dezen zich daarvan bedienen om op de menigte te werken. Nu werd het bijgeloof voor sluwen het werktuig om te verkrijgen wat zij verlangden, voor geweldenaars zelfs het middel, dat hun diende om de menigte aan zich te onderwerpen. Waar sluwheid en

geweld zich paarden, daar werd de overmacht onweêrstaanbaar: priesters, toovenaars, geestenbezweerders en waarzeggers traden in verbond met geweldenaars. Zou het noodig zijn den voortgang van het bijgeloof nader te schetsen, het op nieuw in zijne verschillende uitingen en vertakkingen te volgen? Alleen dit nog. Terwijl de verklaringen van vroegeren tijd onbewust het eigendom van de menigte geworden zijn, ook wel legendarisch bij de meer ontwikkelden post hebben gevat, verkrijgen de vormen eene onuitroeibare vastheid, en daardoor verliest elke verklaring alle leven. Zóó worden de indrukken aan deze vormen onderworpen, en het bijgeloof vereenigt zich noodzakelijk met den godsdienst; het gevoel is verstompt, het verstand blijft ongebruikt; maar de phantasie gaat voort onbedwongen haren scepter te zwaaien.

Zoo werd eindelijk het bijgeloof versteend, tot zoodanigen graad, dat het thans zelfs niet mogelijk is, zijnen oorsprong anders dan in het algemeen op te sporen; dat die oorsprong voor de bijzondere openbaringen van het bijgeloof niet of zelden te vinden is; en dat men alleen met volle zekerheid kan aannemen, dat het zich daarin gewijzigd heeft naar de invloeden, die luchtstreek, bodem, physieke gesteldheid, enz., daarop moesten oefenen.

Het mag bijna overbodig heeten, hier nog op te merken, dat wij in onze dagen het bijgeloof niet anders dan in deze zijne versteende vormen ontmoeten. Zelfs waar wij het bij zoogenaamde primitieve volken aantreffen, geraakt men het spoor spoedig bijster, als men bij hen naar zijnen oorsprong vorscht. Het is niet aan te nemen, dat men in de godsdienstvormen de voorstellingen en denkbeelden van zulke primitieve volken, die van de eerste menschheid zou kunnen terug vinden. Op geen gebied bestaat zóó veel verbastering, zóó veel zinledigheid.

Steenen, planten, diersoorten spreken duidelijker voor den schranderen onderzoeker, dan de vormen van het versteende bijgeloof, waar dit thans de plaats van den godsdienst heeft ingenomen. Alleen de taal, het versteende en daardoor voor den gebruiker onbegrepen woord kan diensten bewijzen bij dit onderzoek. Vooral de zendeling en de ethnograaf moeten dit wel begrijpen, zullen zij niet gevaar loopen van gedurig mis te tasten in de schatting van het door hen waargenomene. De zendinggeschriften van vroegeren tijd zijn rijker aan de mededeeling van feiten op dit gebied, dan de meeste van den jongsten tijd; zij zijn echter niet altijd te vertrouwen, omdat den waarnemer het juiste oog, de noodige kennis ontbraken. Het komt mij voor, dat dit wel eens te veel door onze ethnografen uit het oog verloren wordt. Zeker mogen zij zich niet dan met de meeste voorzichtigheid bedienen van de berichten van reizigers, die, behalve dat zij de taal niet verstonden, niet onder het volk leefden en die in hunne opmerkingen, gestelde vragen, enz. toonen de geschiktheid te missen om tot den gedachtenkring van het volk in te gaan.

Het is overigens meer dan ooit de plicht van zendelingen en van mannen, die onder het volk geleefd hebben hunne ervaringen wereldkundig te maken. Op dit gebied valt, ook bij de groote hoeveelheid stof, die reeds voorhanden is, nog veel te leeren.

Wij gaan thans over tot een en ander, dat strekken kan tot staving van het hier boven gestelde. En daartoe kan mij uitnemend dienen een pas verschenen werk over een gedeelte van de Australische inlandsche volksstam-

men. (1) Het is geschreven door een' man, die vele jaren onder deze volksstammen verkeerde, wiens dochter, sedert hare kindsheid vertrouwd met de taal van den inlander, reeds vóór jaren daarover schreef in het dagblad „the Australasian", en die nadrukkelijk verklaart, dat hij zorgvuldig vermeden heeft, iets te vermelden op het woord van een' blanke, en bij het navorschen bij de inlanders zoo veel mogelijk alle vragen, die het antwoord als in den mond leggen of eene bepaalde richting geven, vermeden heeft. Te recht keurt hij af, alles wat, bij het onderzoek, den inlander noopt den onderzoeker naar den mond te praten. Hij heeft zijne kennis verzameld op getuigenissen van verscheidene en wel de schranderste inboorlingen, en het opgeteekende steeds weêr aan hunne goedkeuring onderworpen. In het kort, hij heeft alles gedaan wat men bij zoodanig onderzoek behoort in acht te nemen. Veroorloofde deze of gene van de aanwezigen zich wel eens eene aardigheid, hetgeen onze schrijver terecht als een kenmerk van de mededeelingen bij zulke volksstammen vermeldt, dan was daar het deftige, oude opperhoofd KAAWIRN KOENAWARN, die den grappenmaker het zwijgen wist op te leggen, de orde herstelde, en de aandacht weêr vestigde op het besproken onderwerp. Ik acht het niet overbodig dit hier te vermelden, omdat de waarborgen voor de waarheid, door den Heer DAWSON gesteld, van hooge beteekenis zijn, en dat verzuim ten dezen, ook in ons beschaafd Europa, overigens nauwgezette reizigers in hunne verslagen soms tot de ongerijmdste berichten vervoert. (2)

(1) Australian Aborigines. The languages and customs of several tribes of aborigines in the western district of Victoria, Australia, by JAMES DAWSON. George Robertson, Melbourne, Sydney and Adelaïde. 1881.

(1) Ik heb meermalen ondervonden, dat de vragen door vreemdelingen over

De Schrijver wijdt eenige korte hoofdstukken aan de bespreking van de verschillende stammen, hunne namen, grenzen, talen en dialecten, de opperhoofden, den eigendom, met de wetten op de erfenis; de kleeding, de woningen, zindelijkheid, huisraad, koken en voedsel, gereedschappen. Een uitvoerig hoofdstuk levert hij over de wetten op en de gebruiken bij het huwelijk, verder twee over de geboorte, verpleging, enz. van de kinderen en over de namen van personen. In zijn 14de Hoofdstuk behandelt hij de bijgeloovigheden en ziekten. In de daarop volgende worden dood en begrafenis, het wreken der dooden, groote vergaderingen, vermaken, wapenen, dieren, metereologie en astronomie, tumuli, als oude begraafplaatsen, besproken, in het 23ste Hoofdstuk levert hij eenige anecdoten, terwijl het werk sluit met de lithographie van een contract over den verkoop van gronden aan Europeanen, eene zeer uitvoerige woordenlijst met spraakkunst en volzinnen en eenige noten, welk laatste gedeelte nagenoeg de helft van het geheele werk inneemt. Twee goede photographiën van een mannelijk en van een vrouwelijk opperhoofd versieren het geheel. Hoe verleidelijk het ook zij van een en ander een breedvoerig verslag te leveren, waaruit zou blijken, dat wij hier met een zoogenaamd primitief volk te doen hebben, maar waarbij dan ook uit zou komen, dat alle menschelijke vermogens ook in die toestanden den mensch als mensch kenmerken, zoo zal ik mij toch moeten bepalen tot datgene wat in het werk in betrekking staat tot het onderwerp onder behandeling, het bijgeloof.

---

onze toestanden gesteld zóó geheel ongepast waren, dat wilde men hen werkelijk inlichten, men genoodzaakt was hen eerst op de hoogte te brengen van onze omstandigheden en toestanden. Zonder zulke inlichtingen zouden de antwoorden, die soms oppervlakkig licht te geven zijn, tot de scheefste voorstellingen geleid hebben.

De Schrijver opent zijn 14de Hoofdstuk met de verzekering, dat hij gezorgd heeft alle bijgeloovige notiën, die deze inlanders door hunne aanraking met blanken zouden kunnen verkregen hebben, strikt uit te sluiten. Wij willen zijn verslag op den voet volgen.

„Het bleek, dat deze inboorlingen gelooven in bovennatuurlijke wezens, hemelsche, helsche en aardsche.

„De goede geest, Pirnmehieal is een reusachtige man, wonende boven de wolken; en daar hij van een' zachten aard is en niemand leed doet, zoo wordt hij zelden vermeld, maar dan altijd met eerbied. Zijne stem, den donder, hoort men met genoegen, daar deze menschen en dieren goed doet, door regen aan te voeren en gras en wortels te hunnen nutte te doen groeien. Maar de inboorlingen zeggen, dat de zendelingen en de beschermers, hun door de Regeering toegevoegd, hun vrees hebben ingeboezemd voor Pirnmehieal; en het spijt hun, dat de jonge menschen en sommige ouden van dagen thans vrees voeden voor een wezen, dat hunnen voorvaderen nooit eenig leed deed.

„Over den boozen geest, Moeroep, somtijds Wambien neung bien bien aa' (1) (maker van stinkenden rook) genoemd, spreekt men nooit anders dan met vrees en onderdrukten adem, als den bewerker van alle ongelukken. Hij bezoekt de aarde in de gedaante van bliksem, boomen splijtende, woningen in brand stekende, en menschen doodende, door hen op den rug te treffen. Van tijd tot tijd neemt hij de gedaante aan van een' grooten leelijken man, die in „scrubs" (australische heesterbosschen)

(1) Op loffelijke wijze legt de schrijver nauwkeurig rekenschap af van zijne schrijfwijze van inlandsche woorden. Waar ik genoodzaakt ben zulke woorden over te nemen, daar transcribeer ik de engelsche vocalen in de nederlandsche.

en dichte boschjes verkeert; en, ofschoon hij geen vleugels heeft, zweeft en schiet hij van de eene plaats naar de andere met de snelheid des bliksems; hij is zeer kwaadaardig en haakt naar het vleesch van kinderen. De inlanders zijn bij dag niet zeer bevreesd voor Moeroep; maar in den donker zijn zij zeer bang voor hem. Zij zeggen, dat hij de uilen gebruikt om op te passen en hem te waarschuwen, als hij op dezen of genen ongelukkigen zwerveling kan aanvallen. Deswege haten zij uilen, als vogels van slechte voorteekens. Als men een' van deze vogels hoort krassen, dan kruipen de kinderen dadelijk onder hunne grasmatten. Als kinderen lastig zijn, dan stillen de moeders hen met den uitroep „kaka moeroep" (kom hier, moeroep). Nogtans is hij slechts een' enkelen maal door een' inlander gezien.

„De Moeroep woont diep onder den grond in eene plaats, Ummekullien genaamd, en heeft een aantal mindere geesten onder zich, die van tijd tot tijd den aardbodem mogen bezoeken. Geen menschelijk wezen is ooit teruggekeerd om te verhalen wat voor eene plaats Ummekullien is. Men meent echter, dat daar niets dan vuur is, en dat de zielen van ondeugende menschen noch eten noch drinken krijgen, en door de booze geesten geducht geslagen worden.

In de maan woont een booze geest. Op aarde vindt men duivels, (1) spoken („wraiths", – verschijningen van menschen in hunne eigene gewone gedaante, kort voor hunnen dood), geesten en tooverheksen, die echter niet strikt onderscheiden worden.

„Er zijn vrouwelijke duivels. Eene van dezen, Boert Koeroek, neemt de gedaante aan van eene zwarte vrouw,

(1) Mij komt voor, dat het woord devil, duivel hier slecht gekozen is.

zoo groot als zekere boom. Zij heeft tot gezel de donkerkleurige bandikoet" (mus bandicota, een groote rattensoort, die veel schade aan het graan te weeg brengt). „Als dit dier door een' inlander gedood en gegeten wordt, dan wordt hij met rampen en met nachtelijke bezoeken van Boert Koeroek gestraft."

„Ieder, die boven den leeftijd van 4 of 5 jaar is, heeft een' geest, die ofschoon in rust gedurende zijn leven, eene zichtbare gedaante aanneemt na den dood, en gedurende eenigen tijd rondwaart ter plaatse waar het lichaam begraven of in een' boom geplaatst is. Ofschoon deze geest als geheel schadeloos beschouwd wordt, koestert men er toch vrees voor." Dat men dien geest zelden ziet, wordt alleen daaraan toegeschreven, dat de vrienden niet gaarne de begraafplaats naderen; maar men brandt een vuur des nachts te zijnen gerieve. Het tegenwoordige gebruik, om voedsel voor dien geest neêr te zetten, wordt door de verstandige, oude inlanders beschouwd, als gekheid, door blanken aangebracht.

Iedere inlander wordt geacht een „wraith" of gelijkenis van zich zelven, een' dubbelganger te hebben, dien niemand zien kan, dan hij alleen, wanneer hem een plotselinge dood te wachten staat.

„Na de begrafenis van een goed mensch, waart zijne schim drie dagen lang rond; en ofschoon zij dan aan menschen verschijnt, zoo verkeert zij toch niet met hen. Zoodra zij door iemand gezien wordt, verdwijnt zij. Na drie dagen gaat zij naar een schoon land boven de wolken, waar overvloed van kangaroes en ander wild te vinden is, en waar men voor altijd een genoegelijk leven leidt. Vrienden zullen daar elkander terug vinden en elkaâr erkennen; maar er zal geen huwelijk plaats hebben, omdat de lichamen op de aarde gebleven zijn.

Kinderen beneden de 4 of 5 jaren hebben geene zielen en geen toekomstig leven. De schimmen der boozen zwervén ellendiglijk gedurende een jaar na hunnen dood op aarde, den menschen schrik aanjagende, en dalen dan af naar Ummekullien, om nooit terug te keeren. Er bestond een geloof onder de inlanders, dat de eerste blanken, die zij zagen, de belichaamde geesten of schimmen van overleden vrienden waren."

Doch de schrijver meent, dat sommige van de boven vermelde ideën van de blanken afkomstig kunnen zijn.

„Tooverhekxen verschijnen steeds in de gedaante van eene oude vrouw." „Niemand weet van waar zij komen, of waarheen zij gaan, en men ziet ze zelden, behalve op groote vergaderingen. Zij zijn gekleed in eene oude, gehavende kangaroe-huid, met biezen ineen genaaid, en dragen eene oude mand op den rug, waarin verschillende toovermiddelen en stukken vleesch van opossums en bandikoets bewaard worden. Zij behooren tot geen' stam en hebben geen vrienden; en daar iedereen bij hare nadering wegloopt, zoo spreken zij tot niemand en worden ook door niemand aangesproken. Zij worden als onschadelijk beschouwd."

Het volk hecht aan droomen eene voorspellende beteekenis, zoo ten goede als ten kwade. Het verbindt bijgeloovige ideën aan zekere dieren. Zoo is het eten van sommige voor de vrouwen geoorloofd, aan kinderen verboden; anderen mogen weêr niet door vrouwen gegeten worden.

„De kokok, een sterke uil is een vogel van slechte voorteekens; hij ruikt den dood in de legerplaats en bezoekt de buurt van een' stervenden, roepende kokok-kokok. Hij wordt daarom door mannen, vrouwen en kinderen gehaat." Hij is dan ook kwaadaardig als men

zijn nest nadert; terwijl hij schadelijk is, omdat hij opossums, vliegende eekhoorns en kleine dieren, die den inlander tot voedsel strekken, vangt. Intusschen worden toch de eieren van den kokok uitgehaald en gegeten.

Een stekelige miereneter zal, als hij eene woning nadert, iemands dood aankondigen. Het geschreeuw van sommige vogels, zooals de witte kakatoe, verkondigt de nadering van vrienden. Hetzelfde wordt aangeduid door het jeuken van den neus. „Meent iemand de planeet Venus tweemaal op eenen avond te hebben zien ondergaan, dan is zulks een voorteeken van zijn' dood vóór den morgen. Overigens bestaan bij de inlanders geen voorspellingen uit den stand der sterren."

Eene echo wordt beschouwd als eene geheimzinnige bespotting van den spreker.

Varkensvleesch wordt niet gegeten, omdat men meent, dat het huiduitslag te weeg brengt. Daar echter het varken door blanken is ingevoerd, zal deze meening, zegt de Schrijver, van dezen zijn overgenomen, wellicht door hen verspreid zijn, om zich tegen het stelen van hunne varkens te behoeden.

Vreemde wapenen raakt men slechts met tegenzin aan, omdat men meent, dat zij ziekte veroorzaken en ook wel den dood.

Het vuur, door den bliksem veroorzaakt, wordt, als bovennatuurlijk, geschuwd, omdat men meent, dat de bliksem op die plaats blijft hangen, en iemand, die er bij kwam, zou dooden. Hoe verlegen de inlanders ook mogen zijn om vuur, als zij door het bosch reizen, zullen zij het toch nooit aan een vreemd vuur ontleenen, als zij niet uit de voetstappen in den omtrek kunnen besluiten, dat het door menschen is aangelegd.

De inboorlingen gelooven, dat als een vijand iets

machtig wordt, dat aan een hunner heeft toebehoort, bijzonder de beenderen van dieren, die men gegeten heeft, wapenen, vederen, stukken van kleederen, of eenigen afval, hij dit als toovermiddel gebruiken kan, om ziekte te berokkenen aan hem, dien het toebehoorde. Daarom verbrandt men ook zorgvuldig alle vuilnis vóór dat men eene legerplaats verlaat.

Als een teeken van genegenheid wisselen vrienden met elkander haarlokken, die dan rond den hals gedragen en behoorlijk bevestigd worden. Verliest men zulk een teeken, dan vraagt men den vriend zijn eigen haarlok terug, en werd dit verzuimd, dan zou hij, die het teeken verloor, sterven. Zóó vast is het geloof aan dit gevoelen, dat er voorbeelden zijn, dat menschen tengevolge van angst ziek werden en somtijds werkelijk stierven.

Laat ons kortelijk stil staan bij het hier verzamelde. Men zal hebben opgemerkt, dat er in het bijgeloof van deze Australiërs niets is, dat niet, onder eenigszins gewijzigden vorm, elders gevonden wordt. Er is echter geen schaduw van wat men gerechtigd zou zijn, in den gewonen zin, godsdienst te noemen: geen aanbidding, geen lofzang, geen ritueel, geen offer. Een leerstuk zou men kunnen vinden in den goeden geest, Pirnmehieal, dien niemand kwaad doet, maar dien men daarom ook maar niet noemt, en in den boozen geest Moeroep, dien men alleen bij nacht vreest, dus vermijdt, maar toch ook op geenerlei wijze door gebeden of offers zoekt te verzoenen.

Men besluit dus licht: hier is een volk, dat geen godsdienst heeft; maar het zou niet juist zijn te zeggen, dat dit volk geen Opperwezen erkende; in den gezonden zin des woords, geen geloof had. Wat Pirnmehieal voor

deze ruwe stammen geworden is, dat is God, de God en Vader van onzen Heer Jezus Christus, voor menigeen, die tot de christenen gerekend wordt; en waarlijk, bij de zoodanigen is somtijds een vertrouwen op dat Hoogste wezen, dat den openlijken belijder verbaast.

Doch dit daargelaten, zij het genoeg op te merken, dat in al hun bijgeloof niets is, dat met godsdienst in verband staat; dat het alles is het uitvloeisel van indrukken, die door het ongewone, het vreemde, het onverklaarbare, opzien of vrees te weeg gebracht hebben, waarbij dan de overlevering vastheid aan de idées gaf. Men vergete niet, dat wij bij stammen als deze, de verbastering niet over het hoofd mogen zien, dat hier althans ten volle van toepassing is: wat rust, roest. Ik plaats zulke stammen in het boven door mij aangehaalde vijfde stadium; maar met eene verachtering, die aan het vierde doet denken. Al hunne ideën (geen begrippen) zijn in versteening overgegaan, en hebben daarbij eene vastheid verkregen, die ze onuitroeibaar maakt bij den individu, die er eens door bevangen is.

Nu worden onder zulke stammen ook krachtige geesten gevonden, die zich tot zekere hoogte vrij gemaakt hebben van het bijgeloof; maar die dan ook hunne meerderheid weten aan te wenden, om, tot eigen voordeel, de geesten der menigte te onderwerpen. Gaan wij na wat onze Schrijver ons van deze bedriegers mededeelt.

„De inboorlingen hadden in hun midden toovenaars en docters, dien zij bovennatuurlijk vermogen toeschreven. In een' hunner stammen was eene toovenares, bekend onder den naam van de „Witte dame", die de weduwe was van een opperhoofd, en wier bovennatuurlijke invloed door allen gevreesd werd. Als embleem van hare macht had zij een' langen stok, op een' polstok gelijkende, van

zeer zwaar hout en rood geverwd. Deze stok, die, naar zij zeide, haar door de geesten gegeven was, werd, als zij hare vrienden bezocht of eene vergadering bijwoonde, haar vooruitgedragen door een „sterke man.". Bij plechtige gelegenheden werd die versierd met vederen van verschillende kleuren, en bovenaan was dan een bundel van het dons der vleugelvederen van den witten kakatoe bevestigd. De stafdrager was tevens haar dienaar. Nadat hij haar ter vergadering geleid had, verborg hij den staf op korten afstand van de legerplaats, terwijl de menigte zong en zich vermaakte, daar het voorwerp te heilig was, om door iedereen aanschouwd te worden. Ging men slapen, dan werd hij op bevel van de vrouw binnen den kring overgebracht en door den man voor het vuur overeind gehouden, als een teeken, dat men zich te ruste moest leggen. Bij haren dood werd de stok door de geesten weggevoerd, en niemand heeft hem sedert gezien.

„Om hare aanspraken op bovennatuurlijk vermogen te doen gelden, verliet zij soms des nachts, bij maneschijn, de legerplaats met eene ledige mand van gevlochten schorstouw, en keerde daarmede terug, nadat zij die met slangen gevuld had. Dit, zeide zij, waren de geesten. Niemand mocht deze dus naderen of er naar zien. Zij beschreef eene er van als zuiver wit, eene andere als zwart; de anderen waren jongen. Zij ledigde de mand nabij het vuur, en liet de dieren er om heen kruipen, door met een' langen stok te wijzen en tot hen te spreken. Bij eene andere gelegenheid verliet zij des nachts, bij maneschijn, voor korten tijd de legerplaats, en beweerde, na hare terugkomst, dat zij op de maan geweest was, en toonde ten bewijze hiervan een' staart van een' maan-kangaroe, zijnde dit eene oude boa van bont, die zij van de blanken gekregen had. Behalve

deze boa had zij een aantal toovermiddelen om den hals, en in hare mand stukken beenderen van dieren, kralen, aardewerkscherven, stukjes koper en ijzer en steenen van eenigszins vreemden vorm, aan elk van welke eene bijzondere tooverkracht verbonden was, en waarmede zij, naar het haar goed dacht, goed of kwaad kon te weeg brengen. Deze sluwe, oude tooverheks was altijd zeer in het nauw als een blanke den inhoud van hare mand naging en vertoonde; doch de inlanders, ofschoon het den meer verstandigen geen leed deed, dat haar vermogen en hare geheimzinnige tooverkracht belachelijk gemaakt werden, vreesden haar te zeer om ook maar te glimlachen of eenig teeken van genoegen te haren koste te geven.

„De „„witte dame"" was eerelid van het afschaffingsgenootschap en droeg een' afschafferspenning aan den hals, die, naar zij beweerde, haar zeide, dat zij geen' sterken drank mocht gebruiken. Doch wanneer zich eene gelegenheid aanbood om een slokje rum machtig te worden, deed zij den penning af en verborg dien in den grond, om hem, zoodra zij nuchteren was, weer om te hangen. Zoo had zij ook een kruis aan den hals hangen, dat, naar haar zeggen, mompelde: „spreek geen leugens", „breng niemand om het leven", „steel geen aardappelen." Wanneer echter de honger haar tot een' aanval op een aardappelveld aandreef, dan werd het kruis eveneens in den grond gestopt. Deze sluwe vrouw had zulk eene macht over de geesten in haren stam, dat men haar gereedelijk alles gaf, waarnaar hare begeerte uitging.

„Bij haren dood hieven hare vrienden gedurende den ganschen nacht op de gewone wijze hun luid geschrei aan, onder het openkrabben van hun gelaat; maar daar zij zulk een schrik voor haren stam geweest was, geschiedde zulks meer vormelijk, dan in oprechtheid·

Op den volgenden dag werden haar lijk en al wat haar toebehoord had op eene baar geplaatst, stilletjes door hare vrienden en betrekkingen weggedragen en in een' kuil, twee voet diep, begraven. Maar haar hoofd en een gedeelte van hare beenen en armen werden bijgezet in eene spelonk nabij de plaats, waar zij geboren was."

„Iedere stam heeft zijnen docter, in wiens bekwaamheden men groot vertrouwen stelt, en niet zonder reden, want doorgaans zijn zijne voorschriften zeer gepast. Alleen wanneer deze falen, neemt hij de toevlucht tot bovennatuurlijke middelen en kunstenarijen van allerlei aard."

Gaat men na wat deze geneeskundigen tegen verschillende kwalen aanwenden, dan verwondert men zich over de rationeele behandeling, en, opmerkelijk genoeg, hetzelfde kan gezegd worden van de ziekenbehandeling op vele eilanden van de Zuidzee.

„Als nu evenwel de ziekten niet willen wijken voor de gewone geneesmiddelen of behandeling, dan roept de docter de hulp der geesten in. Als hij zijn' patiënt in den avond bezoekt, en bevindt, dat het geval met de gewone geneesmiddelen niet is te behandelen, dan gaat de docter in den donker naar boven, naar de wolken en brengt den beroemden geest Wirtin Wirtin Jawan mede. Wanneer men verwacht, dat hij komen zal, worden de vrouwen en kinderen uit de legerplaats verwijderd en de mannen gaan in een' kring zitten van ongeveer 50 meter middellijn met een' banksia-boom in het midden. De docter en de geest dalen neder op den top van den boom en springen op den grond, met het eigenaardig geluid door den sprong van den kangaroe te weeg gebracht. De geest geeft zijn' naam; en nadat de docter den patiënt het gansche lichaam betast heeft, keeren beiden weêr naar de wolken terug. Men neemt dan aan, dat de

patiënt herstellen moet. Soms ook brengt de docter den geest van den zieke mede in de gedaante van eene pop, gewikkeld in de huid van een opossum. Deze pop geeft een klagend geluid. De zieke wordt midden in een' kring van vrienden geplaatst, van achter door een' hunner gesteund; de docter drukt het vel, waarin de pop zit, gedurende eenige minuten tegen de borst van den patiënt en vertrekt daarop.

„Als de zieke een opperhoofd of diens vrouw is, of wel als hij tot de aanzienlijken behoort, en de docter bij zijn bezoek na zonsondergang bevindt, dat de natuurlijke genezing hem niet gelukken zal, gaat hij eveneens in den donker naar boven, in de wolken, en haalt tien geesten naar beneden. Deze plaatst hij op een' afstand van ongeveer 50 meters van den zieke. Daarop houdt hij een gesprek met den patiënt, en, na hem over het gansche lichaam gekneed te hebben, ten einde den zetel der ziekte te bepalen, geeft hij hiervan aan de geesten bericht, en deze zeggen hem dan wat hij doen moet. Nadat hij zijne instructies ontvangen heeft, warmt hij zijne rechterhand aan het vuur en wrijft daarmede over het zieke deel. Daarop vertrekken de geesten met een krassend geluid „als het geschreeuw van den reiger." De docter herhaalt het wrijven drie avonden achtereen, en verklaart den patiënt daarop, dat hij spoedig hersteld zal zijn, waarop hij met zijne volgelingen naar huis gaat. Als nu de patiënt bij het volgend bezoek genezen is, dan ontvangt de docter geschenken en voedsel, huiden en wapenen; maar sterft de patiënt, dan krijgt de docter niets."

Meer gevallen worden door den Schrijver vermeld, uit welke de macht van de docters over de geesten blijkt. Men bedenke, dat hier de bij de meeste dezer volken zoo welberekende manipulaties, in verband met biologische invloeden den docter te stade zullen komen.

Op zekeren tijd werd de macht van een' docter bebetwijfeld, in zoo verre het gold een' geest bij vollen dag te doen verschijnen. De man wist raad. Hij wikkelde eene oude vrouw in eene opossum huid, (dit was de vrouwelijke duivel, die hij uit de wolken had meêgebracht), en sloeg haar een touw van biezen om den middel. Zulks geschiedde, opdat het booze wezen niemand kwaad zou kunnen doen; daartoe hield hij het dan ook altijd op een' goeden afstand van de woningen. De vertooning duurde een half uur, en was zeer voordeelig voor den docter, daar hij heel wat wapenen, huiden en voedsel kreeg, om het wezen niet meer te doen verschijnen; en had hij later iets noodig, dan was de bedreiging met die verschijning genoeg om hem het verlangde te doen bezorgen.

Eenige opmerkelijke voorbeelden van het geloof aan betoovering worden aangevoerd bijzonder bij sterfgevallen, van welke men geen verklaring geven kan. Hieraan zijn dan natuurlijk ook weêr middelen verbonden om den bewerker van de ziekte en den dood uit te vinden. Het regenmaken is bij hen ook niet onbekend; maar het bestaat onder deze volkstammen hierin, dat een of ander man van aanzien water in den mond neemt en het naar de zijde der ondergaande zon uitspuwt: zeggende: „kom neder, regen." Daarop zal dan, zoo zegt men, de wind gaan waaien en de regen drie dagen lang vallen. Intusschen vermeldt de Schrijver ook een aantal voorteekenen, waaruit de inboorlingen het weêr voorspellen, en deze, ontleend aan het aanzien van het zwerk, den stand van de maan, regenbogen, de komst van vogels, het fluiten van andere, het zingen van den krekel, enz. staan volkomen op dezelfde lijn met de voorteekens, die hier te lande voor landbouwers en huismoeders waarde hebben als weêrvoorspellers, en onder welke er dan ook weêr zijn,

die in natuurlijk verband met de luchtgesteldheid staan.

Uit de bijgebrachte voorbeelden nu blijkt, dat in vele gevallen bedrog de hoofdrol speelt, waarbij dus de bedrieger althans niet onderworpen is aan het bijgeloof; dat de menigte, radeloos staande voor het voor haar onverklaarbare, in den uitersten nood hare toevlucht neemt tot de middelen, die haar door de bedriegers worden aan de hand gedaan; dat zij echter ook hare tijden van wantrouwen heeft, en eveneens ten slotte gaarne ontslagen is van den toovenaar of bezweerder, wanneer zijne hand te zwaar op haar rust; dat de toovenaars zeer goed weten wat de geesten zijn; dat het volk daarvan echter geen andere voorstelling heeft, dan die het zich uit de vertooningen van die mannen en vrouwen kan vormen.

Deze voorstellingen zullen natuurlijk zeer verschillen bij verschillende volken; waarbij dan echter opmerking verdient, dat zij steeds eene gedaante aannemen, of gehoord, of gevoeld worden, zoodat zij niet producten van den denkenden geest genoemd kunnen worden, maar de zuivere voortbrengselen zijn van indrukken door de zintuigen verkregen, waarbij dan de vrees en de phantasie hare rol vervullen.

En hierop dient bijzonder gelet te worden. Men zal zich de belangrijke onderzoekingen van Dr. CALLAWAY bij de Zoeloes herinneren. (1) Zijn zeer gezet, op velerlei wijze herhaald onderzoek naar de beteekenis, die men aan Oenkeloenkoeloe hechtte, leidde tot niets anders dan tot zeer verwarde uitingen, die echter duidelijk bewijzen, dat de voorstellingen bij dat volk omtrent een Opperwezen met hun bijgeloof niet of nauwelijks in verband stonden, dat

(1) Ik vermeldde deze in mijne voorlezing. Zie »Mededeelingen" XXV, blz. 44. – Verg. »Max Muller", Science of religion, p. 250, e.v.

die zelfs betrekkelijk vrij zuiver waren. En hetzelfde zal men kunnen opmerken bij alle volken, die even als de boven vermelde Australische stammen gelooven in een' goeden geest, die hun geen kwaad doet, en dien zij dus gerust kunnen laten voor wat hij is. Ook deze geest openbaart zich wel eens in natuurverschijnselen; maar deze zijn dan ook niet van zoodanigen aard, dat zij vrees inboezemen.

Zoodra echter sprake is van den boozen geest, dan wordt alles onder zinnelijke vormen gebracht; dan ziet men gestalten, hoort geluiden, wordt getroffen door den bliksem, lijdt schade aan eigen lichaam of aan bezittingen, enz.; maar dit alles steeds op voor den waarnemer onverklaarbare wijze. Die booze geest speelt dus in alles zijne rol, en dat hij tot een heir van demonen wordt uitgesponnen, is louter een gevolg van het steeds vermeerderend getal onverklaarbaarheden, waarbij iedere onverklaarbaarheid een' eigen naam erlangt, dus een' nieuwen demon doet optreden. Hebben eenmaal de sterke geesten onder zulke volken zich invloed verworven, dan scheppen zij een pandemonium, dat de gedachten en handelingen van de gewone stervelingen kluistert.

Hier en daar kan de mythe met deze voorstellingen vermengd geraakt zijn; maar men wachte zich deze met het bijgeloof te verwarren. De ideën uit het bijgeloof geboren nemen steeds eenen somberen, neêrdrukkenden vorm aan. De mythe kan den geest verheffen, vervroolijken; het bijgeloof doet hem gebukt gaan onder angst en vrees, houdt hem aan de stof gekluisterd.

Waar voorstellingen van een leven na dit leven bestaan, daar heeft men met een' religieusen grondslag te doen; daar wachte men zich eveneens aan bijgeloof te denken, hoe ongerijmd dan ook de voorstellingen van dat hier namaals mogen zijn.

En nu nog dit. Als Jezus zegt „God is Geest, en die Hem aanbidden, moeten Hem aanbidden in geest en in waarheid", dan is daardoor uitgesproken, dat God zich in zijn wezen geheel aan onze zinnelijke voorstellingen onttrekt. Wij zullen er niet aan denken God onder eenige gedaante te brengen. Wanneer nu de zoogenaamde primitieve mensch zich het Opperwezen onder eenige gedaante voorstelt, dan is dit geheel in overeenstemming met het kinderlijke van zijn denkvermogen. Als hij het Opperwezen in nauw verband brengt met een' zijner voorvaderen, die voor hem tot een onbegrensd verleden behoort, dan is dit het gevolg van zijn gebrek aan tijdsbepaling, waar de gebeurtenissen zich voor hem in het verledene verliezen. Dat hij dat wezen een geest noemt, maar ook zijne voorvaderen onder de geesten opneemt, is omdat het onzichtbare en het verledene beiden voor hem in het onbepaalde overgaan: het onbepaalde is voor hem geest. Dat hij ook van een' boozen geest spreekt staat hiermede in verband, waarbij echter niet vergeten mag worden, dat het dualisme een uitvloeisel is van eene bijzondere zijde van 's menschen denkvermogen. Dat hij nog eens al het voor hem onverklaarbare in de natuur, gelijk in zijn eigen leven onder de idée geest omvat, laat zich op dezelfde wijze verklaren.

Maar hieruit volgt dan ook, dat deze idée niet mag verward worden met ons begrip geest. Het specifiek verschil bestaat hierin, dat voor den primitieven denker, waar, wanneer en op welken leeftijd dan ook, het begrip geest niet bestaat en de idée altijd eene gedaante, hoe vaag en onbegrensd ook, aanneemt, terwijl voor den diepzinnigen denker een eerste vereischte is, zich bij zijn begrip van al wat naar het zinnelijke zweemt te ontdoen. Of eenig denker zich tot dat verheven stand-

punt kan verheffen, kunnen wij hier in het midden laten; maar opmerkelijk is, dat de hindoesche wijsgeeren juist daarin het hoogste streven van den mensch gezocht hebben. Op welke gronden zou men ooit het „zijn en niet zijn", het Nirvâna, de wijsgeerige begrippen der oude Grieken tot het bijgeloof terug kunnen brengen? Zijn zij niet juist de bewijzen, dat de groote geesten ten allen tijde getracht hebben zich aan het bijgeloof te ontworstelen? Is hieruit niet te verklaren menig verschijnsel van onzen tijd? Zouden de liederen der Rig-veda, die aan Indra, aan Agnis, enz., vooral die aan Vāroena oorspronkelijk van het bijgeloof kunnen uitgegaan zijn? Is er, om dan niet meer te noemen, niet een groot onderscheid tusschen de gebeden, die de alifoersche huisvader om zegen over zijn huis, over zijn gezin, over zijnen maaltijd uitspreekt, en de vertooningen der walians (priesters) bij hunne fosso's?

Mijne slotsom is deze: om tot den grond en het wezen van eenen godsdienst door te dringen, moet men beginnen met streng af te zonderen wat op het gebied van het bijgeloof behoort, hoezeer dit dan ook met de uitingen van het godsdienstig gevoel moge samengeweven zijn. Er is meer te onderscheiden en af te zonderen. Hierop hoop ik later nog wel eens terug te komen.

Eene zoo algemeen heerschende zielsziekte dient bestreden te worden. Maar hoe? Mij dunkt niet anders dan paedagogisch. Het bijgeloof is ontstaan in den knapen- en jongelingsleeftijd van het menschelijk geslacht, is blijven voortleven overal waar de mensch niet opgeklommen is tot mannelijk bewustzijn. En hoe schaars wordt dit zelfs in onze beschaafde maatschappij gevonden!

De genezing moet dus plaats hebben naar regelen, door eene gezonde opvoedkunde aan de hand te doen. De verstandige opvoeder zal zich wachten minachting jegens den knaap te betoonen; hij is in allen deele geheel tegen hem opgewassen, maar daarom juist laat hij hem zijne meerderheid, niet, dan in zeer bijzondere gevallen, opzettelijk gevoelen; daarom juist ziet hij nooit met minachting op hem neder; daarom nog eens zoekt hij hem als ongevoelig tot de rechte beschouwing der dingen te brengen, terwijl hij hem leert zijne geestvermogens, zoowel als zijne lichaamskrachten op de meest gepaste wijze aan te wenden. Spot of bespotting kan in de ziel van den opvoeder niet opkomen, en verguizing acht hij eene laagheid.

Maar niet dan trapsgewijze, zelfs niet dan langzaam kan de opvoeder zijn doel bereiken. Hoe hij het in het algemeen en bij iederen individu moet aanleggen, is zijne dagelijksche studie. In deze en niet in de wetenschap vermeidt hij zich. Dit is zijn geheim, wanneer de mannen van het dagelijksch bedrijf er zich over verwonderen, dat zoo'n man zijn geduld niet verliest, als hij altijd weêr de eerste elementen van kennis bij jeugdigen moet aanbrengen.

Van het enkelvoudige en eenvoudig concreete, tot het samengestelde en meer ingewikkeld concreete en zoo tot het abstracte opklimmen, dát is de grondslag zijner methode, waarbij hij nauwlettend te rade gaat met de vermogens van zijnen kweekeling,

Meer zou hier bij te brengen zijn; maar alles zal zich ten slotte samenvatten in dit ééne woord de liefde; objectief: de liefde voor den mensch in het algemeen, de liefde voor het volk, de liefde voor het gezin, in het bijzonder de liefde voor individus; subjectief: de liefde voor zijn vak, de liefde voor zijnen Heer.

Droevig zijn vaak de gevolgen van eene plotselinge

aanraking van primitieve stammen met de beschaafde wereld, niet alleen voor henzelven, maar ook voor de beschaafden, die te midden van hen alleen zichzelven zoeken. Men behoeft de geschiedenis slechts te raadplegen, om hiervan ten volle overtuigd te worden. Ziekten, kwijning, versterf zijn voor de eersten niet de grootste nadeelen. Het verkrachten van den geest, het opdringen van de voortbrengselen der beschaving, werken bij hen nog veel nadeeliger. En als dan daarmede gepaard gaan overmoed, minachting, spot, verguizing van de zijde der laatsten, dan kan verdierlijking in den laagsten zin van het woord niet uitblijven, dan gaat de mensch lichamelijk, verstandelijk en zedelijk te gronde; dan zal diezelfde smet den beschaafde gaan aankleven: ook hij verdierlijkt.

Geen verandering van godsdienst, al is het ook de verwisseling van het laagste Heidendom met het Christendom, kan zulk een' ondergang verhoeden. Alleen dan wanneer het Evangelie, in den waren en verheven zin van het woord, door daad en woord, gebracht wordt, mag eene langzame verbetering met zekerheid worden verwacht. Zóó is dan ook het Evangelie geschikt om het bijgeloof te bestrijden. Immers de ware Evangeliedienaar zal ook hierin het voorbeeld van zijnen Heer volgen, dat hij paedagogisch te werk gaat.

Het overbrengen van industriën, van westerschen landbouw, van vreemden handel, van voorwerpen van weelde, van wapenen, van genotsartikelen onder die volken werkt even nadeelig op hen als het overbrengen van den knaap in werkplaatsen, het dezen toegang verleenen tot bijeenkomsten van volwassenen, enz. hem ongeschikt zou maken voor het innemen van eene plaats in onze maatschappijen, als hij eenmaal naar het lichaam tot man zal zijn opgewassen. Zóó worden onder ons copiïsten, sleurmannen, werktuigen gevormd, wier geest blijft

sluimeren en slapen tot den hoogsten leeftijd. Zóó verschaft men onder primitieve volken proletariërs, als stoffelijke werkkrachten, aan hen, die niets anders noodig hebben dan deze, om eigen stoffelijk voordeel te behalen; maar het volk gaat te gronde en het bijgeloof houdt het tot den einde toe in zijne kluisters besloten.

Geen physica, geen chemie, geen pragmatische geschiedenis en wat meer te noemen is, kan den waren onderwijzer tot leerstof dienen bij zijne opvoeding van den knaap, hoe bedreven hij ook zelf in vele van die wetenschappen moge zijn. Uit de volheid van zijne kennis weet hij aan te wenden wat voor den jeugdigen leeftijd geschikt is; meer dan dat, hij weet den vorm te kiezen, waarin het alleen door den jeugdige kan worden opgenomen, de gelegenheid aan te grijpen, wanneer de geest vatbaar is om die kennis, in den geschikten vorm op te nemen. Zóó ook moet de zendeling weten, wat hij bij zijn onderwijs gebruiken kan, wat hij vóór zich moet houden; hoe hij kennis onder het volk moet verbreiden; hoe hij de vooroordeelen te bestrijden heeft.

De wetenschap heeft geen vormen, die voor den min ontwikkelde geschikt zijn. Hare vruchten kunnen niet zonder nadeel worden aangeboden, wanneer de geest niet vooraf met melk en lichte spijze gevoed is. Het gebied der abstracties kan niet met den onwetende betreden worden, zonder verbijstering en verwarring in zijnen geest te doen ontstaan. Wat het geheugen daarvan opneemt blijft onverwerkt, ongebruikt, assimileert zich niet met den geest.

Zóó zal dan ook het bijgeloof, zelfs in onze beschaafde maatschappijen, niet wijken voor een onderwijs, dat niet uitgaat van aanschouwing en voorts niet dan langzaam opklimt tot abstraheeren en het trekken van besluiten. Alleen waar het lager onderwijs naar gezonde beginselen wordt opgevat, kan het veel ten goede uitwerken.

Maar dan nog zal de vorming van het gemoed hand aan hand moeten gaan, met de opleiding tot kennis. Het geloof, dat is, zoo als ik het boven definieerde, het vast vertrouwen, zal bij den leerling wortel moeten schieten. Vertrouwen op zijnen onderwijzer, vertrouwen op den Hemelschen Vader zal het vertrouwen wekken, dat den moed, de geschiktheid geeft tot zelfstandig, onbevoordeeld onderzoek; en waar dit eenmaal wordt gevonden en aangekweekt, daar zal het bijgeloof ondermijnd worden.

Veel geduld, onafgebroken volharding, een heldere blik, de gave der onderscheiding en een onwankelbaar geloof zijn onmisbare hoedanigheden in elk een, die zich aan dit gewichtig werk gewijd heeft. Wie niet tot zekere hoogte deze hoedanigheden bezit, wie niet in zich gevoelt de behoefte om deze door oefening te versterken, die onthoude zich. En wie, eenmaal aan het werk, gevoelt, dat hij, bij den besten wil, in dit alles nog te kort schiet en daarbij weet, dat al ons menschenwerk gebrekkig is, zal de eerste zijn om zich zelven dagelijks te beproeven, om te erkennen, dat onderzoeken voortdurend noodig is, zal met verdubbelden ijver de middelen aangrijpen, die het Evangelie hem in de ruimste mate aanbiedt. Het werk van den zoodanigen zal niet onvruchtbaar blijven; Gods zegen zal er op rusten.

Zoo blijft dan ons resultaat: het bijgeloof moet niet verward worden met den godsdienst; het moet bestreden, het godsdienstig beginsel daar en tegen moet aangekweekt worden. Geen ruwe hand vermag het eerste. Het laatste is mogelijk voor hem, die door het geloof in Jezus Christus de waarheid in liefde heeft leeren betrachten.

Maart 1882. J. C. NEURDENBURG.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Eene fosso, te Raänan, in het Koemelemboeaaische (Minahassa).

Het hierbij gaande stukje van mijne hand bied ik HH. Bestuurders aan, met beleefd verzoek, het in de „Mededeelingen" te willen plaatsen. Het is de beschrijving eener fosso, zoo als die in 't laatst van het vorige jaar nog te Raänan, eene plaats in het Koemelemboeaaische heeft plaats gehad. Zelf heb ik die niet kunnen bijwonen; maar ik heb mijn' oudsten Penoelong F. RANTUNG daarheen gezonden met last om goed te zien, wat daarbij geschiedde en mij in het kort te berichten, wat er gedurende dit offerfeest elken dag plaats had. Getrouw heeft deze aan dien last voldaan; zijne opgaven zijn daarop door mij wat meer uitgewerkt, tot een geheel gebracht en gaan zoo in deze beschrijving hierbij. Op de opgaven van dezen medehelper meen ik te mogen vertrouwen, daar hij uit den tijd is toen het Heidendom hier in zijne kracht nog bestond en hij ten volle bekend is met de volkstaal.

Bij vergelijking met beschrijvingen van fosso's door de BB. WILKEN en GRAAFLAND zal men wel verschil opmerken in een en ander, o.a. in de beteekenis van volksuitdrukkingen en nàmen. Zoo is b.v. volgens Br. GRAAFLAND wangoeni de naam van een' vogel; mijn Penoelong echter verklaart mij, dat dit hier althans het bepaalde geluid van een' vogel beteekent; geeft die een ander geluid, dan

draagt dit weêr andere namen, als lowas, enz. Er dient in aanmerking genomen te worden, dat de door bovengenoemde BB. beschreven fosso's betrekking hadden op andere stammen, dan die onder welke ik werk. Uit dit oogpunt gelieven Heeren Bestuurders de voorkomende verschillen ook te beschouwen. Sommige uitdrukkingen, waardoor het opstel noodeloos verlengd zou worden, heb ik meenen te mogen weglaten. Wat mij vooral bewogen heeft, dit stukje in te zenden is, dat, naar ik meen, nog geen der andere BB. eene fosso beschreven heeft, die onder den in deze streek wonenden stam der Minahassers, de Toumpakëwa's, gehouden wordt.

De bewoners van de Minahassa waren vroeger heidenen. Zij vereerden en aanbaden tal van goden en geesten. Die goden waren de afgestorven zielen hunner voorouders en heetten Kasoeroeans. In sommige streken van dit kleine land waren zij ook bekend onder den naam van Empoengs; deze stonden naar het schijnt hooger dan de Kasoeroeans. Aan deze goden bracht men offers, ten einde aardschen zegen van hen af te bidden, of daardoor hun' toorn te stillen; want zij waren soms vrij grillig uitgevallen, konden om eene kleinigheid boos worden, en waren vaak alles behalve gemakkelijk te voldoen.

Thans echter, kan men zeggen, is de Minahassa een christelijk land geworden. De macht des Heidendoms, hoewel nog niet geheel vernietigd, is er gebroken. Dank zij den invloed van het Christendom, dat steeds voortgaat te werken, hebben de vroeger zoo talrijk gehouden offerfeesten (fosso's) zeldzamer plaats, zelfs onder hen die nog heidenen zijn, en kunnen dus dáár de bacchanaliën en schaamtelooze buitensporigheden, die er dikwijls mede verbonden waren, geen' onzedelijken invloed meer op het hart en leven des volks oefenen. Waar die nog ge-

houden worden, daar gaan zij met meerdere betamelijkheid gepaard dan te voren. Voor de booze geesten (Sakits), die legio in de natuur rondspoken, en den menschen in hunne kwaadaardigheid allerlei onheilen berokkenden, voedt men allengs minder vrees. De geest der Minahassers wordt meer verlicht door de werking van het Evangelie.

Toch zouden wij te ver gaan, als wij beweerden, dat het hier reeds voor goed uit was met het Heidendom. Neen, zoo ver zijn wij niet gevorderd. Nog wonen er, bepaaldelijk in het Koemelemboeaaische (het stroomgebied van den Ranojapo) vele heidenen en worden door dezen nog gedurig fosso's gehouden. Het woord fosso beter gezegd poso, beteekent in het Alifoersch: verboden, gewijd. Alle werk staat dan stil, en het is verboden, zich met iets anders bezig te houden; van daar waarschijnlijk de naam. 't Is het zelfde als het pemali der Maleiers en het taboe der Zuidzee-eilanders. Het offer wordt den goden aangeboden op eene stellaadje, bestaande uit 4 bamboezen stijltjes met dwarslatjes aan elkaâr verbonden, de paposanan. Boven aan een der stijltjes is eene keten van palmbladen bevestigd, die tot aan het dak van een huis loopt. Langs dien keten dalen de goden neder tot op de plaats, waar het noodige voor hen is toebereid.

De offerfeesten worden onderscheiden, al naar het meer of minder gewicht derzelve, alsmede het doel en den duur er van, in: groote en kleine, familie- en negeri-fosso's, met de doodenoffers. Zij worden bij allerlei gelegenheden gehouden, als: bij het aanleggen of openen der tuinen (kebons), het bouwen eener nieuwe negeri, wanneer er door de booze geesten ziekten of rampen over de bewoners eener plaats gekomen zijn, enz.

Zoo werd onlangs in de nog grootendeels heidensche

negeri Tengah-Sonder door een zeker huisgezin eene kleine fosso gehouden, waardoor de vader en moeder de Kasoeroean's trachtten te bewegen, hun geliefd kind, dat erg ziek was, de gezondheid terug te schenken. Het baatte niet. Na lang gesukkeld te hebben, stierf het kind kort daarna. Dit offer behoorde tot de familie- ook wel particuliere fosso's genaamd. Op eene andere plaats, te Raänan, eveneens eene nog half heidensche negeri, heeft het volk in 't laatst des vorigen jaars, bij het openen van eenen nieuwen tuin eene groote fosso gemaakt, die in de volkstaal dezer streek (het Toum-pakewa'sch) loewoang heet, en, voor zoover mij bekend, nog door geen ander vermeld is, zoo als zij hier gehouden wordt. Het verloop der plechtigheden bij dit offer laten wij hier volgen.

Het feest begint aldus: De Tonaäs, leider der fosso, die door inlanders als hoofd- of opperpriester beschouwd wordt, met de mindere priesters en de heidensche negeribewoners gaan gezamenlijk naar het huis van den eerste, elk een handvol bras (ontbolsterde rijst) in eene klapperschaal medebrengende. Daar samengekomen, begint de Walian (een der mindere priesters) den Kasoeroean aan te roepen, en gelast den lieden, om 's morgens het geroep eener soort van vogel en 's avonds dat van den zelfden vogel, wara, te gaan hooren. Allen moeten er goed naar luisteren; want van het getal malen, dat die dieren geluid geven, (in dit geval 9), hangt te veel af voor hun doel. Roepen de vogels geen 9 keer, of ook meer dan 9 maal, zoo is dit een zeker blijk, dat men òf den goeden tijd, òf de rechte plaats niet gekozen heeft voor het openen van den tuin, en dat zou stellig later een' mislukten oogst ten gevolge hebben. Daarom zal men in zulk een geval zich wel wachten, met het werk te beginnen. Doch wij

veronderstellen, dat dit geval zich nu niet voordoet.

's Anderendaags roept de Tonaäs de menschen bijeen bij de toemotowa. Dit is eene plek in het midden of aan een der ingangen van eene negeri, waar bij het begin van derzelver oprichting 3 groote steenen zijn neêrgelegd tot een teeken, dat daar op die plaats de nieuwe negeri gebouwd zal worden. Niemand mag die steenen wegnemen; wee hem, die dit durft wagen! Hij zou voor dit euvel ongetwijfeld spoedig door den dood of met eenig ander onheil gestraft worden. Daar deelt de Tonaäs den lieden mede, dat het geroep der vogels gunstig voor de onderneming geweest is. Hierop komen al de priesters en de heidensche negeribewoners bijeen op het erf van bovengenoemden of op dat eens anderen (pamoitan) alwaar dan eene sabowa of loods opgericht wordt, nadat vooraf weder de vogel gehoord is, maar die nu slechts 4 maal moet roepen.

Vervolgens gaan al de priesters gezamenlijk den Kasoeroean inhalen, die uit het bosch zal komen. Nog eens gelast de Tonaäs aan 4 à 6 menschen, om 's morgens het negenmalig geroep van den vogel te gaan hooren (lowas). Is dit gedaan, dan gaan de priesters dezen te gemoet en nemen van hen in ontvangst een' kleinen boom, dien zij uit het bosch gekapt en medegenomen hebben. Dezen splijt men gewoonlijk aan het eene uiteinde, en steekt door de spleet de steel eener soort van groente (de sajor pakoe), opdat men ze niet verlieze; want deze dient bij het feestmaal gebruikt te worden.

Wanneer zoo allen weêr bij elkander zijn, keert een ieder naar zijne woning terug, op eene bijzondere wijze al juichende van blijdschap, dat tot hiertoe alles zoo gunstig gaat. Hun gejuich is eene nabootsing van het geluid eener soort van vogel, 't welk kwalijk door vergelijking hier weêrgegeven kan worden.

Heeft men deze gunstige teekenen verkregen, dan gaat men allen te samen naar de keêtan of kehettan (plaats waar sagoweer gedronken wordt) en kookt daar of onder andere boomen rijst tot offer voor den Kasoeroean. Vaders, moeders en kinderen allen eten en keeren na den afloop van het maal huiswaarts.

Tehuis gekomen zijnde, gaat eene priesteres, de Walian-katoeanan (er zijn mannelijke en vrouwelijke Walians) nassi (gekookte rijst) rooven bij al de negerimenschen; maar werpt ze ook dadelijk onverschillig weêr weg, terwijl zij zich bij dit vreemd bedrijf al dansende (maengket) zonderling en als waanzinnig aanstelt.

Wederom volgt aan 4 à 6 lieden de last van den Tonaäs tot het hooren van den vogel, wara, die nog eens 9 maal moet roepen. Weêr gaat men den uit het bosch komenden Kasoeroean inhalen, en keert als de vorige maal al juichende van groote blijdschap over het verkregen geluk naar huis terug.

Den daarop volgenden dag wordt er eene muis in het bosch opgezocht, aan een goemoetoetouw vastgebonden, naar den ingang der negeri gebracht, en daar dapper afgerost. Blijkbaar wil men hierdoor de veldmuizen, die zóóveel schade aan het gewas kunnen toebrengen, schrik aanjagen, opdat zij den oogst niet zullen komen vernielen. Nu moeten de heidensche mannen het bosch ingaan, om een oelar wamai (soort van groene slang) te zoeken. Hebben zij die gevonden, dan heffen zij gezamenlijk een luid gejuich en geschreeuw aan: een gaat daarbij voor en de anderen vallen in koor in. Ondertusschen wordt het dier aan een' boom in het bosch opgehangen (1); daarna keert men gezamenlijk al

(1) Met het ophangen van de slang zal men wel een dergelijk doel beoogen als met het afrossen van de muis.

juichende terug, en houdt stand aan de lesar. Dit is de ruimte vóór de woning van den Tonaäs of anders eene plek gronds in het midden der negeri, waar men op andere tijden 's morgens, doch meer 's avonds bij lichte maan gewoon is, pelsier (plaisir) te komen maken, wat dikwijls tot laat in den nacht aanhoudt.

Hier gaan dan allen spiegelgevechten uitvoeren (tjakalélé) en groot rumoer maken (tongi) waarna op de 2 à 3 volgende dagen de Walian-katoeanan nogmaals zich op allerlei wijze al dansende als eene waanzinnige aanstelt, maar nu zonder iets weg te rooven.

Nadat dit alles plaats gehad heeft, wordt den negerimenschen aangezegd, om in de kebon van den Tonaäs te gaan werken. Dit wordt echter slechts voor de leus zoo geheeten. Zij gaan eenvoudig naar diens erf (kintal), hakken er een' boom om of zoo iets en keeren terug: hiermede hebben zij hun' plicht in dezen volbracht. Voorts gaat een ieder heen, en bepaalt de plaats voor het aanleggen van zijn' eigen' tuin. Op den terugkeer mag hij met niemand, wie het ook zij, die hem op den weg ontmoet, een enkel woord spreken: zwijgende moet hij elken voorbijganger passeeren. 's Anderen daags neemt elk huisgezin (dapoer) eene belanga of aarden pot mede voor het rijstkoken, en keert als den vorigen dag zwijgend uit den tuin naar zijne woning terug.

Nog een' dag later nemen de Tonaäs met de overige priesters en al de andere lieden eene kip mede naar hunne tuinen en elk huisgezin brengt in zijn kebon weder een offer aan den Kasoeroean. Is dit gedaan, dan gaat de Masanseng (een andere der onder den Tonaäs staande priesters) op een stuk bamboe blazen, dat aan 't eene eind gelijk gemaakt is aan het mondstuk eener fluit (sosoring); waarna de menschen om 7 uur 's avonds, als de vogel

geroepen heeft (mangoeni), weder huiswaarts keeren.

Verder nemen de priesters vuur mede, en beginnen hunne tuinen in brand te steken, en thans mag ook elk ander dit met den zijnen doen. Met eene fijne soort van rotan, die men aan 't eene uiteinde 6 à 7 maal gespleten heeft, vegen daarop allen uit den geheelen tuin het gras en onkruid, takken van boomen, boombladeren, enz. weg, en maken dien zóó schoon. Dan wordt er nogmaals door de mannen eten gekookt in de kebons, terwijl de vrouwen t' huis blijven, om eene menigte aarden potten te maken; waarop bij het aanbreken van den avondstond de eersten naar hunne woningen terugkeeren.

Tot besluit der geheele plechtigheid laat eindelijk de Tonaäs nog dien zelfden avond twee meisjes naar de lesar (zie boven) gaan, met bevel om daar luide te schreeuwen: »Roept de Kasoeroean's aan, en bidt hun om een' voorspoedigen oogst, lang leven en gezondheid, benevens allerlei andere aardsche zegeningen!"

Dit is het einde van het offerfeest; hiermede zijn alle plechtigheden afgeloopen. De negeribewoners blijven dan gewoonlijk nog eenige dagen, soms tot 9 dagen toe te huis, voordat zij aan het bewerken hunner tuinen gaan.

Eene fosso, als de boven beschrevene, duurt 14 dagen en soms nog langer. Het spreekt van zelf, dat de christenen in de negeri aan dergelijke plechtigheden en nachtelijke speelpartijen der heidenen niet meer mededoen. De tijd nadert ras, dat ze geheel verdwijnen zullen, en dan zal er weinig meer van het Heidendom in de Minahassa te vermelden zijn.

Tengah-Sonder, 10 Februari, 1882. J. BODDÉ.

De inlandsche christengemeenten op de Ambonsche Eilanden.

(Door F. W. G. KEMMANN, Predikant, te Amboina).

(*Vervolg van blz.* 43).

Ik noemde boven ook de Toewagama's als medeopzieners der gemeenten. Er zijn doorgaans twee, soms drie of vier, in elke negeri. Hun titel, saamgetrokken uit toewah agama (oudste van den godsdienst) doet denken aan ons woord ouderling. Voorheen, toen hier geen Zendelingen noch Hulppredikers waren, en de gemeenten, slechts nu en dan door een' predikant van Amboina bezocht, meer uitsluitend aan het toezicht der Toewagama's werden overgelaten, was hun ambt van meer omvang en gewicht dan thans. Nu is hunne taak, te collecteeren in de kerk, te zorgen, dat het kerkgebouw wekelijks gereinigd en voor godsdienstoefening of catechisatie in orde gebracht en geopend worde; terwijl zij nu en dan, bij ontstentenis van den godsdienstonderwijzer, ook catechisatie houden of als voorgangers bij de godsdienstoefening optreden. Tot nogtoe werden zij benoemd door den Controleur der afdeeling, op voordracht van den Regent der negeri; dit is een overblijfsel uit den ouden tijd, toen alle kerkbeambten werden aangesteld door de burgerlijke overheid. Zeer onlangs echter is de benoeming der Toewagama's, bij besluit van den Resident overgegeven aan het kerkelijk bestuur, en geschiedt thans, gelijk die der Goeroe's dja-

maät, door den oudsten Ambonschen predikant als voorzitter der Commissie van hulppredikers.

In het bovenstaande hoop ik met voldoende duidelijkheid de kerkelijke organisatie op deze eilanden te hebben geschetst. Thans volgt het een en ander over de godsdienstoefeningen en wat daarmede in verband staat.

Iedere gemeente heeft haar kerkgebouw, uitgezonderd een tiental plaatsen, waar de godsdienstoefeningen in de school gehouden worden.

Hier en daar, in de grootere negeriën, zijn kerken van steen, op Europeesche wijze ingericht. Maar in de meeste gemeenten zijn het houten gebouwen met atap (1) gedekt, en met de vastgetreden aarde tot vloer. Een eenvoudige preekstoel en voorlezersbank, stoelen voor de vrouwen, losse ongeverfde zitbanken voor de mannen, eene eereplaats voor het negerihoofd: ziedaar het meubilair. En buiten bij den ingang hangt de onmisbare bedoek, eene groote houten trom, waarop vóór den aanvang der godsdienstoefening wordt geslagen, om de gemeente kerkwaarts te noodigen. Te Ambon roept het luiden eener klok de gemeente samen, en de kerk aldaar is, voor zoover ik weet, de eenige op deze eilanden, die een orgel bezit.

Elken Zondag ochtend is in alle gemeenten godsdienstoefening. Waar geen Predikant of Hulpprediker kan optreden, daar doet de Goeroe dienst als voorganger, en houdt eene door hem opgestelde toespraak, of leest eene preek vóór uit de gedrukte Maleische preekbundels van CARON (Predikant te Ambon van 1661–1673) of van J. KAM (Zendeling, tot Predikant benoemd, van 1815–1833). Waarschijnlijk zullen voortaan ook de in 1879 uitgegeven Maleische leerredenen van den zendeling LUIJKE voor dat doel gebruikt worden.

(1) Atap, uit palmbladeren vervaardigd, is de gewone bedekking der inlandsche huizen.

Doch behalve de gewone Zondag-morgenbeurt worden overal ook op Zaterdag of Zondagavond, en in vele gemeenten bovendien op Woensdag of Donderdagavond, godsdienstoefeningen gehouden, die den naam dragen van djam-gebed (biduur), en die bestaan in eene bijbellezing of eene herhaling en nadere verklaring der Zondags gehoorde preek. Het eigenaardige van deze godsdienstoefeningen is, dat de voorganger daarbij dikwijls met de gemeente in gesprek treedt, en vragen en antwoorden wisselt, even als in de eerste eeuwen der Christenheid geschiedde bij de homiliën in haren oudsten vorm. (1) Het behoeft geen betoog, dat dit djam-gebed niet minder leerzaam en nuttig is dan de gewone preek.

De plechtigste en meest bezochte godsdienstoefening is de Avondmaalsviering, ééns of tweemalen 's jaars. Dat is voor de gemeente de gredjà besār of groote kerkbeurt. Vergun mij eene korte beschrijving van die plechtigheid te geven, zoo als zij hier op Ambon plaats vindt. Wij hebben dan tevens gelegenheid om nader kennis te maken met de Ambonsche kerk. Van buiten heeft deze kerk niets dat het oog aantrekt; het is een langwerpig vierkant gebouw, somber van uiterlijk en met geen ander versiersel dan een' in den muur gemetselden steen, die vermeldt, dat de kerk onder het bestuur van den Gouverneur BERNARDUS VAN PLEUREN en onder toezicht van den „Capitein Militaeir" GABRIEL NICOLAAS VAN GUERICKE in 1780/81 werd gesticht. Maar het inwendige maakt een' zeer aangenamen indruk. Het hooge gewelf rust op slanke pilaren. De talrijke boogvensters geven overvloedig licht en lucht. De preekstoel en regeeringsbank getuigen

(1) Zie over den oudsten vorm der homiliën: Prof. W. MOLL, Geschiedenis van het kerkelijke leven der christenen gedurende de zes eerste eeuwen, 2de uitg. Dl. 2 blz. 206; 1ste uitg. Dl. 2 blz. 262.

van oud-Hollandsche deftigheid en soliditeit; het staat goed dat donkerbruine hout, met vergulde lijsten en loofwerk afgezet. Eene dubbele rij banken aan weêrszijde, even degelijk bewerkt, maar zonder verguldsel, benevens de stoelen in het ruim, geven plaats aan 900 à 1000 menschen. Tegenover den preekstoel is eene galerij met pijporgel, dat echter, helaas! niet gebruikt kan worden, wegens gebrek aan een' orgelmaker om het te repareeren. Het dient met zijn net front slechts tot sieraad, terwijl de organist, er achter, een groot serafineorgel bespeelt. De vloer der kerk prijkt met verscheidene grafzerken, waarop men de namen, wapens en deugden van hier overleden aanzienlijke ambtenaren gebeiteld vindt. Engelsche inscriptiën aan den muur bewaren de herinnering van dooden uit den tijd van het engelsche tusschenbestuur.

In dit kerkgebouw dan, dat ook bij andere godsdienstoefeningen door de Maleische gemeente goed bezocht wordt, vergaderen bij de Avondmaalsviering 800 à 900 (1) Ambonsche christenen. De dienst begint 's ochtends te negen uur. Maar reeds van zeven uur af ziet men de menschen kerkwaarts gaan, omdat zij vreezen later geen goede plaats meer te zullen krijgen. Allen zijn in 't zwart gekleed: de mannen in zwart katoenen broek en kabaai of, indien zij negerihoofd, schoolmeester of godsdienstonderwijzer zijn, in laken kleeding van Europeesch model; de vrouwen in sarong en kabaai, van katoen of bij de hoogere standen van zijde. De vrouwelijke nieuwe leden dragen bij deze gelegenheid over haar kleed een' zwarten schuins afhangenden en met gitten bezetten bandelier.

(1) Bij de laatst gehouden Avondmaalsviering steeg dit getal tot 958.

In het midden der kerk staat de tafel gereed. Keurig is het zilveren avondmaalsstel, dat, blijkens de inscriptiën reeds dagteekent van de jaren 1680 en 1682; de groote broodschotel zelfs van 1643. De godsdienstoefening vangt aan. Krachtig klinkt het Psalmgezang. Het wordt gevolgd door gebed en korte toespraak van den Predikant; deze verlaat daarop den preêkstoel en plaatst zich in het midden vóór de tafel. Twee ouderlingen zitten aan de andere zijde tegenover hem. De gemeenteleden scharen zich, telkens ruim vijftig tegelijk, aan den disch. Onder het rondgaan van brood en wijn spreekt de predikant een toepasselijk woord. Van tijd tot tijd wordt er een Psalmvers gezongen. De diakens zorgen voor het vullen der bekers, en zien met de ouderlingen toe, dat alles geregeld en met orde geschiede. Daar nadert bijvoorbeeld eene oude blinde vrouw: een diaken begeleidt haar en blijft achter haar staan, om haar brood en beker toe te reiken. Of er zijn een paar leden, die geen plaats meer aan de tafel vinden: onmiddellijk en zonder eenig gerucht zijn er voor hen stoelen bijgezet. En waarin ook verder voorzien moet worden, de Kerkeraad let er op en zorgt er voor.

Gedurende de geheele godsdienstoefening, ook bij het gaan naar en van de tafel, heerscht de plechtigste stilte; geen gefluister zelfs wordt vernomen. Telkens op nieuw treft mij de buitengewone aandacht en eerbied, waarmede de talrijke vergadering deze gewijde plechtigheid bijwoont.

Aan de laatste tafel zetten zich de onlangs aangenomen nieuwe leden, omstreeks zestig in getal, grootendeels jonge menschen; maar ik zag er ook van rijperen leeftijd, ja zelfs grijzen, die in hun' ouderdom nog onderricht ontvingen en belijdenis deden. Soms bevinden er zich onder hen enkelen, die nog slechts kort geleden tot het

Christendom zijn overgegaan. Jeugd en ouderdom dus, geboren christenen en pas bekeerde heidenen of mohammedanen, menschen van andere gelaatskleur en anderen volksstam, van minder kennis en beschaving dan wij, maar die met ons dezelfde behoeften der ziel hebben: allen zondaars, die zich voor God verootmoedigen, allen kinderen van den zelfden Vader in den hemel, allen broeders en zusters door één geloof in Christus verbonden en tot dezelfde zaligheid geroepen, is het wonder, dat daarbij het hart des Evangeliedienaars vol wordt van lof en dank aan God, en dat hij met diep gevoel de vertroostingen des Evangelies aan die schare verkondigt? Inderdaad geene Avondmaalviering van christenen in Holland kan, ook voor den Predikant zelven, opwekkender zijn dan deze.

Is het Avondmaal voor den Ambonees de bij uitnemendheid groote kerkbeurt, ook onder de christelijke feesten is er één, dat hij boven alle andere onderscheidt als de groote feestdag (hari raja besār) en dat hier te Ambon op eigenaardige wijze wordt gevierd, ik bedoel het Kerstfeest. Op de dagen, die er aan voorafgaan, is iedereen druk in de weer om zijne woning schoon te maken, want op het feest moet alles zoo net mogelijk zijn. Ook de graven hunner dooden op het kerkhof worden van onkruid gezuiverd, met bloemen versierd, en de grafmonumenten zorgvuldig gereinigd en gewit. Daags vóór het Kerstfeest is alles gereed. Dan gaan zij aan de laatste rustplaats hunner afgestorvenen een plechtig bezoek brengen. Dan komen 'savonds de familiebetrekkingen bijeen tot huiselijke feestviering en Psalmgezang. Te middernacht wenscht men elkander geluk op het Kerstfeest, en zoo er oneenigheid tusschen hen bestond, wordt op dat oogenblik vergiffenis gevraagd en geschonken en de vrede

hersteld. De godsdienstoefeningen op de Kerstdagen zijn druk bezocht, en 's avonds branden voor elk inlandsch huis een of meer lampen. Vrolijk zien dan de wegen door de kampongs er uit met die lange rijen van lichten, een teeken van feestvreugde, en een symbool van het hoogere licht, dat door Jezus geboorte over de wereld verrees.

Reeds meermalen sprak ik van de Psalmen, die hier gezongen worden. Dit is eene Maleische vertaling van den Psalmbundel der Nederlandsche Hervormden met dezelfde versverdeeling.

De vertaling is van G. H. WERNDLEY, die ook de voornaamste medewerker was bij de herziening en uitgave van de op Ambon nog steeds in gebruik zijnde Maleische bijbelvertaling van LEIJDEKKER.

WERNDLEY werd in 1723 predikant te Batavia. De bewerking van den Maleischen Bijbel is voltooid in 1728. (1) Weinige jaren daarna moet de Maleische Psalmbundel zijn uitgegeven. Zoowel de Bijbel als het Psalmboek zijn zeer nauwkeurig en voortreffelijk vertaald. Doch het zal niemand verwonderen, dat er vele woorden en uitdrukkingen in voorkomen, die voor het thans levende geslacht verouderd en minder verstaanbaar zijn. Daarom hebben de Hulppredikers hier het plan opgevat, om eene verbeterde editie van het Maleische Nieuwe Testament te geven. En de Hulppredikers in de Minahassa zijn bezig aan de samenstelling van een nieuw Maleisch Psalm- en Gezangboek, dat ook in de Ambonsche gemeenten zal worden ingevoerd.

---

(1) Drie jaren later, in 1731, volgde de uitgave van het N. Testament; die van den geheelen Bijbel in 1733. Zie verder hierover het stuk van Dr. W. R. VAN HOËVELL, in het Tijdschrift tot bevordering van christelijken zin in Ned. Indie, 1ste Jaargang, 1ste aflevering.

Het is opmerkelijk, hoe zeer de Amboneezen van zingen houden. En zij bezitten een goed gehoor voor muziek. Het Miserere uit de Trovatore van VERDI en andere stukken, door de garnizoensmuziek gespeeld, hoort men door de Ambonsche jongens zingen en fluiten. Het Psalmzingen der Amboneezen klinkt minder fraai, omdat zij het sleepende en galmende van het kerkgezang onzer Hollandsche voorvaderen hebben overgenomen en behouden, ongeveer zooals men het nog in sommige dorpskerken van Nederland hooren kan. Maar de melodieën der Psalmen zitten er bij de Amboneezen zoo vast in, dat zij hoogst zelden van de wijs geraken, al zingen zij zonder orgelbegeleiding. Heeft de christen inlander hier een nieuw huis gebouwd, is hij uit zware ziekte hersteld of bestaat er eenige andere dergelijke aanleiding, dan noodigt hij zijne betrekkingen en vrienden s'avonds in zijne woning om, zooals hij het noemt te „kantaar," (afkomstig van het woord cantare) dat is: om Psalmen te zingen. Bezoekt een der predikanten het naburig Amahoesoe, waar zij om de twee maanden preeken, dan scharen na kerktijd de jonge gemeenteleden zich voor het huis, waar hij vertoeft, en zingen een paar uren achtereen Psalmen, terwijl zij bij zijn vertrek met gezang hem uitgeleide doen. Zelfs de Ambonsche soldaten op Atjeh houden van tijd tot tijd samenkomsten om Psalmen te zingen.

Nog eene eigenaardigheid onder de christen gemeenten hier is de kerkelijke huwelijksvoltrekking. Er bestaat een afzonderlijk reglement op het huwelijk van inlandsche christenen op de Molukssche eilanden, vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 24 Mei 1861. Volgens dit reglement hebben zij zich voor den ondertrouw aan te geven bij den ambtenaar, belast met het civiel bestuur

hunner woonplaats (den Controleur), die de acte der huwelijksaangifte opmaakt. Vervolgens geschiedt de afkondiging daarvan in de kerk op twee achtereenvolgende zondagen, waarna het huwelijk niet door den burgerlijken ambtenaar, maar door den Predikant of Hulpprediker kerkelijk voltrokken wordt, met kennisgeving aan het Civiel bestuur. Zonderling ziet zulk een bruidspaar er soms uit. Voorheen was de bruidegom getooid met een' driekanten hoed (steek), een' rok en korte broek; nu is de steek door een' hoogen hoed, de korte broek door den langen pantalon vervangen. Meestal is het bruidegomspak ietwat rossig van kleur, en past het hem ook niet al te best. Het telt dan ook reeds vele dienstjaren, en is zijn eigendom niet. Gelijk in Holland de rouwmantels der dragers bij begrafenissen, zoo worden hier de bruidegomskleederen verhuurd. De bruiden zijn of in haar zwarte Zondagsgewaad of zij dragen eene gehuurde kleeding van roode zijde met goud- of zilverdraad doorweven, en even als haar kapsel, met gouden en zilveren loovertjes versierd. Dit bruidscostuum is meer schitterend dan smaakvol en zoo nauw, dat de bruid slechts met zeer kleine passen zich voortbewegen kan. (1)

Aldus uitgedoscht, met een' pajongdrager achter zich, die een groot chineesch zonnescherm boven hun hoofd houdt, en gevolgd door de twee getuigen, stapt het bruidspaar langzaam met deftigheid naar het kantoor van den Controleur en op den huwelijksdag naar de kerk.

Ik zou lust hebben meer eigenaardigheden van het Ambonsche volksleven te schetsen, doch dan zou ik mij moeten begeven buiten het terrein van godsdienst

(1) Door de zorg van de Broeders op Ambon, vindt men in het museum van ons Zendelinghuis eenige poppen, die van deze costumen, gelijk ook van die der kerkgangers, eene duidelijke voorstelling geven. *Red.*

en kerk. En tot dit laatste wensch ik mij thans te bepalen. Bovendien wie er meer van wenscht te vernemen, kan het vinden in het boek over „Ambon en de Oeliassers" van den Controleur Baron G. W. C. VAN HOËVELL.

Ook de scholen, als zijnde neutrale gouvernementsscholen, zou ik met stilzwijgen kunnen voorbijgaan. Doch het schoolonderwijs hangt hier van oudsher te nauw samen met den godsdienst om er niet een enkel woord aan te wijden. En dit moet een woord zijn van dank aan het Gouvernement voor de onbekrompen wijze, waarop hier in de behoefte aan onderwijs voor inlanders wordt voorzien. (Zie Bijlage E, blz. 52). Bovendien is er op de hoofdplaats Ambon eene flink ingerichte kweekschool voor inlandsche onderwijzers, met 50 leerlingen en eene Ambonsche burgerschool. De inlandsche bevolking is namelijk verdeeld in negerilieden (orang negri) en burgers (orang bêbas). Deze verdeeling ontstond, door dat oudtijds de Oost-Indische Compagnie die inlanders, welke zij eene onderscheiding waardig keurde, heeft vrijgesteld van heeren- en negeridiensten en hun den titel en de rechten van vrije burgers gaf. Dit burgerrecht bleef erfelijk in hun geslacht. Zij vormen dus een' hoogeren stand onder de inlanders, en voor hunne kinderen dient de Ambonsche burgerschool. (1)

Zoowel op de kweekschool als op de burgerschool wordt het onderwijs in de hollandsche taal gegeven. De Amboneezen Hollandsch te willen leeren, is geen nieuw denkbeeld. Reeds de eerste predikanten van Ambon C. WILTENS (1615–1621) en S. DANCKAERTS (1618–1622) deden ernstige pogingen daartoe. In 1627 waren hier 46 scholen, waar Hollandsch onderwezen werd. Ten

(1) Zie over de verdeeling der Amboneezen in negerilieden en burgers D. IV, bladz. 18 en vervolg. van dit Tijdschrift.

einde het leeren aan te moedigen, kreeg, volgens besluit van den Gouverneur-Generaal JAN PZ. COEN, ieder schoolgaand kind een pond rijst daags, als vergoeding aan de ouders, omdat zij hun kind dan bij den veldarbeid misten. Deze maatregel was ten minste zachtzinniger dan zekere verordening van den Raad van Indië RIJKLOF VAN GOENS in 1659 voor de inwoners van Ceylon uitgevaardigd, waarbij een ieder werd „belast en bevolen" om zijne slaven zoo lang dezen geen Nederlandsch kenden, het haar kort te doen afsnijden, en met hun' kalen bol zonder hoed te laten loopen, tot dat zij Nederlandsch hadden geleerd.

Men heeft intusschen die eerste pogingen, om den Amboneezen Hollandsch te onderwijzen, moeten opgeven. Het volk bleek er nog niet rijp voor te zijn, en men nam dus het Maleisch tot schooltaal. In 1854 en vooral in 1855, toen de Gouverneur-Generaal DUYMAAR VAN TWIST Ambon bezocht, kwam het plan op nieuw ter sprake, waarna in 1858 volgde de stichting eener hollandsche „tweede lagere school" voor de kinderen van burgers en inlandsche hoofden. (1)

Deze school telt thans niet minder dan 250 leerlingen, en van haar zijn afkomstig de Ambonsche klerken, die men door geheel Indië op civiele en militaire bureaux verspreid vindt.

Maar bij die waardeering der zorg van het Gouvernement voor het inlandsch onderwijs sta tevens een woord van innig leedwezen, dat sinds 1871 al wat naar godsdienstonderwijs zweemt geheel van de Ambonsche scholen is weggenomen.

(1) Bovendien werd toen door de Regeering eene briefwisseling gevoerd met Bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap over het stichten eener Kweekschool voor inlandsche meesters, waar ook Hollandsch zou onderwezen worden. Deze correspondentie had echter door later veranderde opinie van het Gouvernement geen resultaat. Zie Dl. VIII blz. 337–367 van dit Tijdschrift.

De zoogenaamde neutraliteit van het onderwijs heeft hier geen recht van bestaan, en strekt tot schade voor de bevolking. De mohammedanen op deze eilanden wonen in afzonderlijke negeriën, en de overige plaatsen bestaan, op slechts enkele uitzonderingen na, geheel uit christenen en wel christenen van dezelfde belijdenis. Het bespreken van onderwerpen betreffende den christelijken godsdienst behoeft dus hier niet verboden te worden, omdat het de godsdienstige gevoelens van andersdenkenden zou kwetsen. En welke andere billijke reden kan er bestaan voor dat verbod? Het neutraliseeren van den godsdienst bij het onderwijs is hier geheel misplaatst. De inlander begrijpt niets van die scheiding van godsdienst en onderwijs; deze beide zijn naar zijne voorstelling onafscheidelijk met elkaâr verbonden. Hij zendt zijne kinderen naar school, niet omdat hij het onderwijs van belang acht voor hunne verstandelijke ontwikkeling of hunne latere maatschappelijke positie. In Europa moet het kind goed onderwijs ontvangen om vooruit te komen in de wereld, maar die prikkel tot leeren mist de Ambonees geheel en al. De negeriman blijft negeriman, de burger blijft burger, hetzij hij als kind ter school ging of niet. Hij vangt zijn' visch en beplant zijnen grond, voor zoover dit noodig is voor het dagelijksch onderhoud van zijn gezin, en wanneer hij in die behoefte voorziet, is hij tevreden. Hij leeft bij den dag. Voor de toekomst spaart hij niet. Weelde kent hij niet. Alleen de zonen van negerihoofden, die in den regel later hun' vader als Regent opvolgen, of zij die het vooruitzicht hebben om later bureauklerk te worden, de kinderen dus, voor welke de Ambonsche burgerschool is gesticht, dezen hebben voor hunne toekomstige positie belang bij het onderwijs, maar de groote menigte volstrekt niet. Neen, de Am-

bonees zendt zijne kinderen naar school enkel omdat zij christenen zijn en later lid der christengemeente moeten worden.

Zij moeten den Bijbel, het Psalm- en Vraagboek kunnen lezen. Andere boeken dan deze heeft hij niet. Zij moeten bijbelsche geschiedenis leeren; de school is voor hen de directe voorbereiding voor de later volgende belijdeniscatechisatie en voor het lidmaatschap der christengemeente. Dat is in zijn' toestand en naar zijne begrippen het eenige practische nut van het schoolonderwijs. Dit moge men goedkeuren of niet, in ieder geval eischt eene goede methode van volksopvoeding, dat men met zulke diep gewortelde volksbegrippen rekening houde en ze niet negeere, door ideën en stelsels, uit Europeesche toestanden geboren, klakkeloos toe te passen op eene maatschappij van gansch ander karakter.

Bovendien, de kwestie der schoolneutraliteit is ook in Holland nog geen afgedane zaak. Tal van moeielijkheden levert zij dáár nog op. De debatten der Staten-Generaal getuigen het. Vooral in Roomsche streken van ons land moeten ten opzichte van de school concessies gedaan worden aan de godsdienstige overtuiging der ingezetenen en oogluikend dingen worden toegelaten, die met eene strikte toepassing der schoolwet in 't geheel niet strooken. Wat dáár nog zooveel tegenstanders vindt, had hier niet als een onmisbaar artikel der schoolwet moeten worden opgedrongen, hier, waar geen sterveling er om vroeg, waar de godsdienst op school niemand aanstoot gaf, en waar het neutraliteitssysteem geen enkel mohammedaansch of heidensch kind meer dan vroeger op school gebracht heeft. En wat zullen de gevolgen zijn? Geen verzet of moeielijkheden voor de Regeering; de Amboneesberust tijdelijk in de

beschikkingen van het Gouvernement; maar hij denkt er daarom toch wel over na, en zonder indruk blijft het bij hem niet. En welke kan die indruk zijn? Geene andere dan deze: het Gouvernement acht bij het onderwijs der kinderen godsdienst van minder belang, ja geheel overbodig. Dit heeft hem eerst verbaasd en gehinderd. Maar langzamerhand gewent hij aan dat denkbeeld. Bij een deel der bevolking, vooral de lagere klasse, zal de belangstelling in de school verminderen, en hunne kinderen zullen zonder onderwijs opgroeien. Een ander deel, vooral de inlandsche hoofden, onderwijzers en verdere beambten van het Gouvernement zullen meenen in den geest der Regeering te handelen door hunne kinderen naar school te zenden, maar den godsdienst als bijzaak te beschouwen of zelfs te minachten; hiervan hebben zich reeds enkele sporen voorgedaan. En uit dezen zal zich in de toekomst een geslacht vormen van waanwijze lieden zonder godsdienst. In beide die gevallen zal het zedelijk gehalte der bevolking achteruitgaan. En wanneer dan na verloop van tijd de godsdienst bij de Amboneezen geheel is geneutraliseerd, zal daarmede tevens een der sterkste banden zijn verbroken, waarmede zij zich aan de Hollanders gehecht gevoelen; de eenheid met ons in godsdienst. Zullen zij dan nog dezelfde trouwe, volgzame onderdanen van Nederland blijven, die zij tot hiertoe waren?

Maar daar hoor ik iemand zeggen: Gij vergeet, dat de Regeering ook voor de godsdienstige belangen der Amboneezen zorgt: zij geeft hun Predikanten, Hulppredikers en Inlandsche leeraars; dezen kunnen in de behoefte aan godsdienstonderwijs voorzien. Inderdaad, ik vergeet dit niet. Ik erken met ingenomenheid de belangstelling en bereidvaardigheid van de Regeering te dien opzichte. Ook van het gewestelijk bestuur onder-

vinden wij, bedienaren van den godsdienst, de meest mogelijke welwillendheid en, voor zoover noodig, bescherming en steun bij het volbrengen onzer taak. En de godsdienstige vorming des volks hangt voor een groot deel daarvan af, of wij onzen plicht betrachten, en of wij dat niet traag doen maar met toewijding. Het zij dan ook verre van ons, dat wij ons omtrent het schoolonderwijs onverschillig zouden betoonen, omdat het godsdienstig element daaruit verwijderd is. Integendeel van den kansel zoowel als in particuliere gesprekken vermanen wij de ouders om hunne kinderen naar de school te zenden. Wij toonen onze belangstelling door nu en dan scholen te bezoeken. Ik ben lid der plaatselijke schoolcommissie. Wij zouden geen hart voor de bevolking en geene liefde tot ons werk hebben, indien wij anders handelden. Zullen wij met vrucht arbeiden, dan is het een onmisbaar vereischte, dat de kinderen behoorlijk onderwijs ontvangen. Maar wij krijgen den Ambonees eerst onder onze leiding, nadat hij de eerste vorming van zijn' geest reeds op de neutrale school heeft ontvangen. En bij die vorming was van godsdienst geen sprake. Hij heeft – al was het zoo niet bedoeld – onwillekeurig reeds den indruk ontvangen, dat de godsdienst slechts een aanhangsel, geen noodzakelijk bestanddeel zijner opvoeding is. En dit is een groot nadeel. De eerste indrukken van het kinderhart beslissen doorgaans voor het geheele leven. Wij mogen doen wat wij willen, die verkeerde indruk is niet geheel weg te nemen, vooral bij den inlander niet.

Wat ik dan eigenlijk wensch? Misschien den Bijbel als voornaamste leerboek op school zooals in den ouden tijd? O neen! De Bijbel is geen schoolboek. Of eene totale reorganisatie van het onderwijs, zoodat de Kerk

het in handen krijgt, terwijl de Staat het bekostigt? Evenmin. Neen, mijne eischen zijn bescheiden. Ik wensch niets anders, dan dat op de scholen der christen-negeriën het gebed worde toegelaten bij het begin en einde van den dagelijkschen schooltijd, en dat er gelegenheid worde gegeven voor onderwijs in de bijbelsche geschiedenis gedurende de schooluren. In de reglementen op het lager onderwijs voor Europeanen wordt, waar de school 's morgens te zeven uur begint, den leerlingen, die godsdienstonderwijs ontvangen, daarvoor twee malen per week verlof gegeven om een uur later ter school te komen. In de reglementen voor de inlandsche scholen daarentegen bestaat wel de bepaling, dat de vijf leeruren daags mogen verminderd worden voor het planten en oogsten van rijst, maar eene dergelijke vergunning ten behoeve van het godsdienstonderwijs ontbreekt tot nog toe. En zonder die vergunning baat het weinig, dat voor godsdienstonderwijs het lokaal beschikbaar is gesteld. Wij mogen buiten de schooluren over lokaal en leerlingen beschikken! Maar vijf leeruren daags is in het tropisch klimaat en voor kinderen van inlanders reeds inspanning genoeg. Meer van het kind te vergen zou een paedagogische misslag en onvruchtbaar werk zijn. Ik zou eene regeling wenschen, gelijk aan die, welke door het Britsche gouvernement voor de inlansche scholen in Engelsch Indië is ingevoerd, namelijk dat dagelijks het eerste halfuur op school wordt beschikbaar gelaten voor het onderwijs in den godsdienst. Is er eene betere regeling op te vinden, of zijn er nog verdere bepalingen bij noodig, het is mij wel; als maar op de school en in de schooluren godsdienstonderwijs kan gegeven worden, opdat het kind den indruk ontvange, dat dit bij zijne opvoeding behoort, en als maar op die wijze de eerste

grondslag wordt gelegd tot zijne verdere godsdienstige ontwikkeling.

Mij rest nog te spreken over de ongunstige opinie, die men vrij algemeen omtrent de Ambonsche christenen koestert.

Veronderstel, dat een vreemdeling Nederland bezoekt, en daar verneemt van de kerkelijke en politieke twisten, de ontzettende uitbreiding van drankmisbruik en prostitutie, het bijgeloof in sommige streken ten platten lande, de losbandigheden der kermis in groote steden, de moordgeschiedenissen van den jongsten tijd, kwade praktijken in den handel, enz., en dat die vreemdeling dan verklaarde: de Nederlanders zijn een twistziek, bijgeloovig, zedeloos volk, overgegeven aan dronkenschap en allerlei andere gruwelen; wat zoudt gij daarop zeggen? Natuurlijk zoudt gij zulk een oordeel hoogst onbillijk vinden. Terecht zoudt gij opmerken, dat men naar het slechtere deel eener natie het geheele volk niet mag afmeten, en om het aanwezige kwaad niet mag voorbijzien, hoeveel goeds daar tegenover staat. Toch is op zulk eene wijze over de Amboneezen geoordeeld. Het spreekt van zelf, dat niet ieder Europeaan, die hier een' tijd lang woont, met het intieme leven der inlanders bekend raakt. Slechts enkelen, zoo als de Resident, de Magistraat, belast met de politie, de Controleurs, de Predikanten en Hulppredikers, komen met de verschillende klassen van inlanders genoegzaam in aanraking, om over het volkskarakter te kunnen oordeelen. Verreweg de meeste Europeanen kennen geen andere inlanders van nabij, dan hunne dienstboden, en op het dienstbodenpersoneel valt hier inderdaad niet te roemen. Reizigers, die een vluchtig bezoek aan Ambon brengen, hebben natuurlijk al wat het volkskarakter betreft, slechts bij geruchte vernomen.

Toch wordt door onbevoegden dikwijls het hardst over de slechtheid der Amboneezen geschreeuwd. (1) Men hoort het een en ander omtrent het sagoweerdrinken en andere slechte dingen, die onder inlanders voorkomen; men heeft luie onwillige bedienden gehad; men heeft hier en daar eene verwaarloosde woning of onzindelijke menschen gezien, en dat is dikwijls voldoende om mede in te stemmen met het vonnis: de Amboneezen zijn een lui, trotsch, onzindelijk, bijgeloovig en zedeloos volk; hun godsdienst is niets dan naam-Christendom.

Ook schijnen velen te meenen, dat, wanneer een heidensch volk tot het Christendom overgaat, zoodanig volk ook binnenkort een toonbeeld van deugd moet worden. Doch de geschiedenis leert, dat godsdienst en zedelijkheid slechts langzamerhand het volksleven doordringen. Bij enkele individuën of in kleine kringen, moge, onder gunstige omstandigheden, eene spoedige hervorming mogelijk zijn; maar een' geheelen volksstam van zijne diep ingewortelde verkeerdheden vrij te maken en tot hoogere geestelijke ontwikkeling te brengen, dat gaat niet zoo snel. Hoeveel onkunde, bijgeloof, en ruwheid van zeden bestond nog bij onze eigene voorouders, toen onder hen het Christendom even lang gevestigd was, als nu onder de Amboneezen. Vergelijk de ontwikkeling en beschaving der Amboneezen met die van ons voorgeslacht uit de 10de en 11de eeuw, dan hebt gij een' billijken maatstaf van beoordeeling.

Vergeet vooral niet, op wat zonderlinge wijze het Christendom hier is ingevoerd, meer uit politieke dan

(1) Antipathie tegen godsdienst en zending oefent ook niet zelden nadeeligen invloed op het oordeel over de christenen hier. Ergerlijk is b.v. de spottende toon en de oppervlakkige wijze, waarop Dr. VAN RIJCKEVORSEL in zijne brieven uit Insulinde over de christen-Amboneezen spreekt.

uit godsdienstige beweegredenen, meer door dwang dan door overtuiging; hoe eerst de Portugeezen hen tot de Roomsche kerk bekeerden, vervolgens de Hollanders hen plotseling tot Protestantsche christenen verklaarden, zonder dat het volk van het een zoo min als het ander eenig begrip had. En hoe weinig is er later aan hunne verdere godsdienstige ontwikkeling gedaan! Nu en dan reisde een Predikant rond, toefde een paar dagen op elke plaats, preekte, doopte en ging verder. Van voortdurend toezicht kon geen sprake zijn. (1) Nog in deze eeuw is het gebeurd, dat tien jaren achtereen (1843–1853) de zendeling LUIJKEN geheel alleen belast was met de taak, om, met uitzondering van de hoofdplaats Ambon, alle gemeenten op deze eilanden te bezoeken. De meer geregelde zorg voor de gemeenten, zoo als die nu bestaat, dagteekent eerst van den laatsten tijd. Neem voorts in aanmerking den onderdrukten toestand, waarin het volk verkeerde tijdens de Oost-Indische Compagnie, en het slechte voorbeeld, dat men voorheen in de uitspattingen van menigen Hollander hier voor oogen had. En wilt gij dan de Amboneezen nog hard vallen, om hetgeen er aan hun' zedelijken en godsdienstigen toestand ontbreekt?

Dat hier enkel naam-Christendom gevonden wordt, is eene onwaarheid. Zulk een treurige toestand moge op de Aroe- en Zuidwester-eilanden, op Boeroe, grootendeels ook op Ceram, Manipa, Boano bestaan, omdat de gemeenten dáár gedurende vele jaren geheel aan zichzelven overgelaten zijn geweest; maar op Ambon, Haroeko, Saparoea en Noessalaut, waar, hoe gebrekkig dan ook, toch eenigszins voor de gemeenten gezorgd werd, is onder veel

(1) Zie: Het Kleine stukje No. 118: Nederlandsch Oost-Indië en het Nederlandsche zendelinggenootschap. Derde stukje, tweede gedeelte. De Ambonsche eilanden, van 1600–1800. (*Red.*)

verkeerds ook veel goeds, of, zoo als in de bekende gelijkenis staat, tarwe en onkruid dooreengemengd.

Zijn de Amboneezen te lui en te trotsch om te werken? Er zijn zeer zeker velen onder hen, die op hun gemak leven van sago en visch, welke de milde tropische natuur hun zonder veel moeite in overvloed verschaft. Maar is daarom het geheele volk een volk van luiaards en hoogmoedigen? Wie bearbeiden dan de kruidnageltuinen? Wie roeien de reizigers, uren achtereen, onvermoeid over zee van het eene eiland naar het andere, of brengen ze in draagstoelen, vrolijk zingend, langs bijna onbegaanbaar steile bergpaden? En van waar dat aantal schoen- en kleermakers, smeden en timmerlieden hier? Zijn dat niet allen Amboneezen, die wel degelijk arbeiden?

Men spreekt van hun bijgeloof. O ja, ik zou u kunnen verhalen van de Pontianaks of geesten van gestorven kraamvrouwen, die de jonge mannen aanvallen, van Taina Loehoe, een' vrouwelijken geest met een' paardevoet, die menschen, vooral kinderen, doet verdwijnen, van de gouden slang (oelar mas) die hier en daar nog als een voorvaderlijk heiligdom wordt bewaard en vereerd, van de soewangi of toovenaars, van bezweringen om iemand ziek of gezond te maken, en wat dies meer zij. Maar ik heb die dingen juist vernomen van Amboneezen, die er om lachten, en ze als kinderachtigheden verwierpen. En heeft men er dan in Holland niet, die vreezen met zijn dertienen aan tafel te zitten, die aan waarzeggerij, betooveringen, geestverschijningen en tafeldans gelooven? Er wordt, helaas! door de Amboneezen veel misbruik gemaakt van arak en sagoweer, en dat is een ware ramp; maar toch moet ik er onmiddellijk bijvoegen, dat ik gedurende de drie jaren, welke ik hier woon, meer schandalen en verschrikkelijke gevolgen van dronkenschap

gezien heb bij het betrekkelijk kleine getal Europeesche soldaten en lagere ambtenaren hier, dan bij de menigte van inlanders. Ik wil er alleen maar mede zeggen, dat het in dit opzicht bij de Amboneezen is gelijk bij de Europeanen: er zijn dronkaards onder hen, maar ook matige menschen.

Men vindt onder hen velen, die lichtvaardig liegen kunnen, die als getuigen in rechtszaken alles verklaren wat hun negerihoofd of een ander, in wiens macht zij staan, verkiest, die zonder aarzelen morgen herroepen het getuigenis, dat zij heden hebben afgelegd. Zulk een gebrek aan waarheidszin is intusschen wel eene treurige, doch geen uitsluitend Ambonsche kwaal; bij onontwikkelde en in afhankelijkheid verkeerende volksstammen is het een zeer gewoon verschijnsel. En, al zijn er leugenaars onder hen, daarom ontbreekt het toch niet aan Amboneezen, op wier woord men vertrouwen kan.

Buiten huwelijk als man en vrouw samenwonen is bij de lagere klasse van Amboneezen eene zeer gewone zaak. De kosten der bruiloft en andere redenen houden hen dikwijls van het sluiten van een huwelijk terug. Doch er is tot nog toe zeer weinig gedaan, om de nalatigen tot het huwelijk te dringen. Sinds zij met meer nadruk hiertoe aangespoord worden, neemt het aantal echtverbintenissen toe. Te Roemahtiga, na de veeljarige werkzaamheid van Br. LUIJKE, is onwettige samenwoning eene zeldzaamheid. Van andere onzedelijkheden, zooals VAN HOËVELL in zijn boek over „Ambon en de Oeliassers" vermeld, heb ik zeer zeker enkele feiten ontdekt, doch ook niet meer dan enkele feiten, die geen recht geven in dit opzicht het volkskarakter zoo donker te schetsen als in VAN HOËVELL's boek is geschied. In het beschaafde Europa, vooral in groote

steden gebeuren niet minder gruwelen van dien aard. De Heer VAN HOËVELL erkent dan ook terecht (bladz. 137 van genoemd werk) „eene Amboneesche vrouw of meisje (in dit opzicht zijn zij nog verheven boven vele andere rassen in den Indischen Archipel, en het moet tot haar eere gezegd worden) is voor geld, of zelfs voor goud niet veil, enkele sujetten misschien uitgezonderd." Mij dunkt, dit beteekent nog al iets. Publieke huizen van ontucht zijn hier dan ook zeer zeldzaam.

Kleine oneerlijkheden van bedienden, benevens twisten en vechtpartijen in de kampongs komen hier, gelijk overal elders, voor. Maar naar waarheid getuigt de Heer VAN HOËVELL, (bladz. 141) „zoo moet, men hem" (den Amboneés) „ter eere nageven, dat hij zich slechts zelden vergrijpt aan eens anders eigendom, en dat, niettegenstaande veelvuldige twisten en vechtpartijen, moord en doodslag bijna onbekende zaken zijn. Diefstallen van geld en goederen, bijv. met inbraak of in gewapende benden, zooals de ketjoe-partijen op Java, komen hier nooit voor." Inderdaad men leeft te dien aanzien dan ook, zonder veel politiemacht, hier even veilig en gerust als ergens in Holland.

Over 't algemeen kan men zeggen: tegenover de lagere volksklasse, onder welke hoofdzakelijk de genoemde ondeugden schuilen, staat een meer ontwikkeld deel der natie, dat een aantal rechtschapen menschen en goede christenen bevat.

Maak gerust kennis met ANAKOTTA en WATTIMENA, de beide jonge mannen, die dit jaar van hier vertrokken, om bij den hoofdonderwijzer HEKKER te Amsterdam hunne verdere opleiding in het onderwijsvak te ontvangen. Zij zullen u zeer goed in het Hollandsch te woord staan, en ik ben overtuigd, dat gij met zulke Amboneezen

ingenomen zult zijn. Of lees, in Maandbericht 1881 No. 3 wat ik vermeldde van PICAULIJ, den waardigen onderwijzer aan de vroegere kweekschool van ROSKOTT. En zie vooral de „hulde aan de nagedachtenis van een' voortreffelijken Ambonees" door Ds. VAN HASSELT medegedeeld in dit Tijdschrift (D. XVII, bladz. 359 en verv.) Die voortreffelijke Ambonees was ELIZA ROBBERT SOSELISA, eerste commies ter Gouvernements secretarie en lid van den Raad van Justitie alhier, een man, uitmuntende door eene zóó veelzijdige algemeene kennis als men bij een' inlander niet verwachten zou, en die hij aan zijn helder verstand en verbazend geheugen, aan zijne fijne opmerkingsgave en veelvuldige lectuur te danken had." Hij had zichzelven gevormd tot, „een goed jurist," was meermalen waarnemend President van den Raad van Justitie, en dan was de hamer des gezags aan waardige handen toevertrouwd."

Door het lezen van theologische werken was hij „op het veld der godgeleerdheid alles behalve een vreemdeling." De studie van den Koran en boeken als DOZIJ's Islamisme brachten hem op de hoogte ook van den mohammedaanschen godsdienst. Hij was „de vraagbaak van gansch Amboina," en bij dat alles wordt van hem getuigd: „nederig en bescheiden, vriendelijk en gul, degelijk en ernstig, waarheidlievend en bereidwillig, om allen, die zijn' raad of zijne hulp behoefden, ten dienste te staan, vertoonde hij in al zijn doen en laten het beeld van een' waren christen."

Eindelijk wijs ik, met instemming, op de billijke beoordeeling der Amboneezen door den Heer H. C. VAN DER WIJCK, in de Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië D. 1, bladz. 70 en verv. (1)

(1) Overgenomen in de Mededeelingen van het Nederlandsche zendelinggenootschap D. IV, bladz. 195 en verv.

Mijne slotsom is: er moet hier nog veel kwaads uitgeroeid, nog veel goeds bevorderd worden. Maar waarlijk, het Evangelie is onder de Amboneezen niet onvruchtbaar geweest.

Naschrift.

Na de verzending van de statistiek der gemeenten op de Aroe- en Zuidwester-eilanden kreeg ik van Ds. H. Knottnerus, die als Afgevaardigde van het Kerkbestuur de inlandsche christengemeenten in de Minahassa en de Residentie Amboina inspecteerde en in October l. l. de Aroe- en Zuidwester-eilanden bezocht, eene opgave omtrent het aantal christenen daar, welke van de vroegere opgaven verschilt. Ik laat ze hieronder volgen. De cijfers zijn opgegeven door de negerihoofden of schoolmeesters aldaar.

Wanggil (eiland Wammer)	97	christenen.
Doerdjella(»)	110	»
Eiland Wokan. . . .	46	»
» Maejkor	55	»
Gerloerna (eiland Loeang)	68	»
Poepoewini (»)	32	»
Henleli (»)	43	»
Pipoepoen (»)	25	»
Jeroesoe (eiland Roma)	285	»
Wonreli (» Kisser)	700	»
Jewoeroe (»)	100	»
Aboesoer (»)	150	»
Lebelaoe (»)	12	»
Nehawali (»)	25	»
Eiland Moa,		
» Wetter,	kon Ds. Knottnerus niet bezoeken.	
» Dammer.		

De cijfers van de christen-gemeenten op Letti zijn dezelfde als die, door den Hulpprediker Rinnooy opgegeven, en in mijne statistiek reeds vermeld.

Op gemelde reis werden door Ds. Knottnerus gedoopt:

Te Wanggil . . .	4 heid.	1 mohammedaan	7	chr.-kinderen.
» Doerdjella . .	11 »		9	»
» Wokan. . . .	4 »		1	»
» Mejkor. . . .	1 »		8	»
» Serwaroe (eiland Letti)			14	»
» Seraai	»		13	»
» Loeang. . . .	59 Heid.		58	»
» Roma.	24 »		41	»

Verder ontving ik van Ds. Begemann eenige mededeelingen omtrent de christengemeenten op de Banda-eilanden. Ik ontleen daaraan de volgende opgaven, waarmede de statistiek over de inlandsche gemeenten in deze Residentie compleet is.

Behalve de Hollandsche gemeente op Banda-Neira, met 643 zielen, zijn er de volgende inlandsche gemeenten:

Eiland	Banda-Neira met	430	christenen.
»	Lonthoir } »	194	»
»	Groot Banda }		
»	Aij } »	130	»
»	Rhoen }		
»	Rosengain »	66	»
	Te samen . .	820	christenen.

Opmerking verdient, dat in 1880 op Banda-Neira 12 heidenen zijn gedoopt, die van het op aanmerkelijken afstand van daar gelegen Timor-Laut, een der Tenimber-eilanden, waar geen christengemeente bestaat, per prauw naar Banda waren overgekomen, om christen te worden.

Nog kreeg ik onlangs in handen den 1sten druk der Maleische spraakkunst van G. H. Werndleij (1736) waarachter in een aanhangsel de geschiedenis der Maleische Bijbelvertaling van Leijdekker en der Maleische Psalmberijming van Werndleij uitvoerig verhaald wordt. Hieruit vernam ik, dat bedoelde

Maleische Psalmbereijming het eerst werd gedrukt te Amsterdam, bij R. en G. WETSTEIN, in het jaar 1735. (1)

Eindelijk vermeld ik, dat op 19, 20 en 21 October de jaarlijksche vergadering van Hulppredikers te Ambon gehouden is, en dat toen weder vijf door de Hulppredikers opgeleide kweekelingen het examen voor inlandsch godsdienstonderwijzer hebben gedaan, waarvan vier zijn toegelaten, zoodat, met de drie in 1880 geëxamineerden, weldra een zevental behoorlijk opgeleide inlandsche godsdienstleeraars op de Ambonsche eilanden zullen werkzaam zijn. Ook dit opent eene betere toekomst voor de christengemeenten alhier.

F. W. G. K.

---

(1) Van dit werk is een ex. voorhanden in de Bibliotheek van het Nederlandsche zendelinggenootschap. De titel luidt: GEORGE HENDRIK WERNDLY, Maleische spraakkunst uit de eigen schriften der Maleiers opgemaakt. Met een voorreden, behelzende eene inleiding tot dit werk en een dubbeld aanhangsel van twee Boekzalen van boeken in deze tale, zo van Europeërs als van Maleiers geschreven. Te Amsterdam op kosten van de E. A. Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappij, gedrukt bij R. en G. WETSTEIN, drukkers van de E. Maatschappij, 1736. (*Red.*)

De Christelijke zending in de residentie Timor.

De hulpprediker W. M. DONSELAAR trad, tijdens zijn tijdelijk verblijf in het Vaderland, den 6den Maart 1882, in den bidstond van het Nederlandsche zendelinggenootschap, in de Walekerk te Utrecht op, en deed bij die gelegenheid eenige mededeelingen aangaande de zending in de residentie Timor, die hier in hoofdzaak worden wedergegeven.

Geachte H.H.! Uitgenoodigd door het Bestuur der Afdeeling van het Nederlandsche zendelinggenootschap alhier, om in dezen bidstond voor te gaan, verwacht ge van mij hoofdzakelijk eenige mededeelingen over het gedeelte van den zendingsakker in onze Oost, waar ik sinds geruimen tijd mijn' werkkring vond. Dit is de Residentie Timor. Wel was ik de laatste twintig jaren ter hoofdplaats Koepang aan eene gevestigde gemeente verbonden, doch ik kon desniettemin ook als zendeling werkzaam blijven, waartoe de gelegenheid mij dan ook geenszins ontbroken heeft.

Moge het zijn ter bevordering uwer deelneming en volharding in de heilige zaak der zending, als ik u eerst een en ander mededeel aangaande land en volk, vervolgens van hetgeen daar geschiedt voor de uitbreiding des Christendoms, en ten slotte u wijs op de vrucht, die er van het zendingwerk gezien wordt. Wegens de beperktheid des tijds, zal ik mij bij een en ander slechts kunnen bepalen tot enkele bijzonderheden, voor welker

eenvoudige mededeeling ik uwe welwillende aandacht bescheidenlijk inroep.

I.

Zoo als u bekend is, bestaat de residentie Timor uit de helft van het eiland Timor zelf en een aantal omliggende eilanden, waarvan de gezamenlijke uitgebreidheid eene oppervlakte beslaat grooter, dan geheel het Koningrijk der Nederlanden. Om u de voorstelling der grootte van sommige eilanden van den Timoreeschen archipel gemakkelijker te maken, zij opgemerkt, dat het eiland Savoe in grootte ongeveer gelijk is aan de provincie Utrecht; Rotti aan de provincie Gelderland; Soemba of Sandelhout-eiland aan Friesland, Groningen en Drenthe te samen, terwijl het eiland Timor in zijn geheel in oppervlakte vrij wel gelijk is aan Nederland.

Bijzonder vruchtbaar zijn die eilanden niet. De meerendeels rotsige bodem en, over het algemeen, gebrek aan water, zijn daartegen onoverkomelijke hinderpalen. De andere helft van Timor, aan Portugal behoorende, is vruchtbaarder, en daar bestaat eene vrij aanzienlijke koffieproductie. Aanvankelijk met dwang ingevoerd, is later de cultuur vrij gelaten, met de geheel vrije beschikking over het product, waarvan thans de inlander groot voordeel geniet. Ook sommige streken van het Nederlandsch grondgebied zijn voor die cultuur geschikt; doch de verplichte invoering er van strookt niet met de politiek van ons Gouvernement, dat alleen over eene geringe bevolking, langs de baai van Koepang, rechtstreeks gezag oefent, en overigens in de geheele residentie aan de inlandsche vorsten, behoudens erkenning van het Nederlandsch Gouvernement als opperheer, het zelfbestuur overlaat. Ofschoon voor een groot deel geen vruchtbaar

land, is Timor toch in den letterlijken zin „een land vloeiende van melk en honing", want er is overvloed van hoornvee en van bijen, zoodat het was een aanzienlijk artikel van uitvoer vormt. Ook mag de uitvoer van paarden genoemd worden.

De eilanden van den Timoreeschen archipel zijn meerendeels schaars bevolkt. De bevolking van Timor, een eiland, zoo als reeds werd opgemerkt, in zijn geheel zoo groot als Nederland, zal ruim gerekend de 400,000 zielen niet te boven gaan. Bij eene reis eenigszins diep in het binnenland, moesten we bij gemis van eene menschelijke woning, herhaaldelijk ons nachtverblijf onder het geboomte opslaan. Die schrale en bovendien in kleine gehuchten zeer verspreide bevolking, is geen gering bezwaar voor het zendingwerk, dat tot zijn welslagen behoefte heeft aan eene meer samen wonende bevolking.

In verband met den lagen trap van ontwikkeling, waarop het volk staat, is ook de taal nog zeer arm, en, bij gebrek aan woorden om meer afgetrokken denkbeelden uit te drukken, tevens bijzonder beeldrijk. Bij een verblijf onder de Timoreezen, maakte een hunner ons de opmerking, dat zij vóór de komst der Europeanen in hun land zeer onwetend waren. Als ze visch aten wisten ze niet, dat ze de graat moesten verwijderen, en als ze laroe – een gegiste drank van het sap van den lontarpalm bereid – als ze laroe dronken, wisten ze niet, dat ze het bittere bezinksel moesten laten blijven; doch van de Europeanen hadden ze geleerd, wanneer ze visch aten, de graat, en wanneer ze laroe dronken het bezinksel weg te werpen. Voor westersche ooren moge zoo iets vreemd klinken, de landgenooten van den spreker waren geen oogenblik in twijfel aangaande de eigenlijke bedoeling der beeldspraak, die wel geen werkelijkheid, maar toch volkomen waar-

heid uitdrukte. De man wilde eenvoudig te kennen geven, dat de Timoreezen vóór de komst der Europeanen zeer dom en onbedreven waren, maar van hen veel dat goed en nuttig was, hadden geleerd.

De maatschappelijke en zedelijke gesteldheid der eilanden van den Timoreeschen archipel is meestal nog zeer droevig. Wij kennen die nog slechts ten deele. Het maakt een' treurigen indruk, wanneer we in aanmerking nemen, dat Nederland reeds meer dan twee en een halve eeuw in het bezit dier eilanden is, en de binnenlanden van de meesten nog steeds een gesloten boek voor ons zijn gebleven. Alleen van de kuststreken is ons een en ander bekend; doch de binnenlanden van Midden-Flores, van Alor, van Lomblem zijn nog door geen' Europeaan bezocht, en wat daar is en wat daar geschiedt, is ons nog genoegzaam onbekend. Van Soemba werd eerst in den laatsten tijd een tip van den sluier opgelicht, die den donkeren toestand daar voor ons bedekt houdt. Er is dan ook in het binnenland dier eilanden geen vertegenwoordiging van ons gezag, slechts op enkele punten aan de stranden. Wij kunnen thans van elk dier eilanden niet afzonderlijk spreken. Slechts merken we in het algemeen op, dat diepe onkunde, barbaarsche zeden, wreede willekeur der hoofden, onveiligheid van leven en eigendom, aanhoudende onderlinge veeten en bloedige strijd, benevens slavenhandel allerwege heerschende zijn, waar het licht en de hervormende kracht van het Evangelie nog niet zijn doorgedrongen.

Uitgenomen de mohammedanen, die hier en daar aan de kusten gevestigd zijn, bestaat de bevolking uitsluitend uit heidenen. Nevens de geesten der afgestorvenen, vereeren ze een aantal ondergeschikte goden, die de leiding der verschillende natuurkrachten in handen

hebben, terwijl boven allen een Opperste wezen staat, dat over alles heerscht. Dit heet bij de Timoreezen Oesi-Néno, de Heer des Hemels; bij de Rottineezen Manek-toewa-lai, de Heer die boven zetelt; bij de Savoeneezen Déo, de Heer of Allerhoogste.

Gelijk bij het menschdom, overal en ten allen tijde, op hetzelfde standpunt van ontwikkeling, dezelfde verschijnselen worden waargenomen, heerscht ook hier algemeen het geloof aan toovenaars en heksen, die onheil, ziekte en dood kunnen teweegbrengen, en menigeen hiervan verdacht, wordt door een familielid van den zieke of doode heimelijk om het leven gebracht.

De heiden, in gestadige vrees voor allerlei booze machten, die hem belagen, tracht zich daartegen te beveiligen door het dragen van amuletten en voorbehoedmiddelen, doch overigens leeft hij in den regel zonder eenig openlijk godsdienstbetoon. Alleen in tijden van algemeenen nood en druk zoekt hij door offer en schuldbelijdenis, de machten, van welke hij zich afhankelijk gevoelt, te verzoenen en hunnen toorn te stillen. Zóó bij buitengewoon aanhoudende droogte, die den oogst bedreigt, of bij heerschende ziekte, die velen ten grave sleept. Inzonderheid zijn het de pokken, die meermalen groote verwoesting onder de bevolking dier eilanden hebben aangericht. Bij de laatste pokken-epidemie was de sterfte ontzettend groot, namelijk dáár waar geen inenting bestond. Op het eiland Savoe werd bijna de helft der bevolking door die geduchte ziekte weggeraapt. De inenting, toen ook door roomsche geestelijken en protestantsche zendelingen verricht, heeft ontegenzeggelijk haar groot nut bewezen in het stuiten en keeren der pokziekte.

Een jaar na die epidemie bezochten wij het eiland

Savoe en aanschouwden daar nog allerwege de sporen der treurige verwoestingen, door de ziekte aangericht, vooral in de vele ledige en verlaten huizen, waarvan de bewoners uitgestorven waren. Die zware bezoeking werd in Gods hand een zegen voor velen en de aanleiding der stichting van de eerste christengemeente op Savoe. Jammer en geween hadden over het geheele eiland weêrklonken, bij het verlies van zoo vele dierbare betrekkingen, en geen heul, geen vertroosting was gevonden in het geloof aan die bovenaardsche machten, die men zich niet anders dan als vertoornd en verbolgen kon voorstellen, en die zij te vergeefs met offeranden hadden getracht te verzoenen. Nu was hun hart losgemaakt van dien godsdienst, die geen steun in smartelijk lijden, geen troost in grievend leed, geen hope bij den dreigenden dood kon schenken, en zoo was het geopend en vatbaar geworden voor het lieflijk evangeliewoord van Gods vaderliefde in Christus tot redding en behoud van zondaren. Een paar honderd Savoeneezen konden worden opgenomen in de christelijke gemeente, die daar thans tot eenige duizenden is aangegroeid.

Ook in de binnenlanden van Timor richtte de pokziekte hare verwoestingen aan. Bij die gelegenheid woonden wij eene offerande bij aan Oesi-Néno, den hoogsten god gebracht. Eene soort van altaar werd opgericht van houten palen, en boven belegd en rondom behangen met stukken katoen van eigen weefsel. Daarop werden geplaatst een paar gouden amuletten en een paar brandende waskaarsen. Het volk stond om het altaar geschaard met de oudsten vooraan. Een witte buffel en een wit varken werden geslacht tot offeranden. Een der oudsten trad nu voor, ontdeed zich van alle sieraden en ontblootte het hoofd. Met naar den hemel opgeheven rechterhand,

waarin een oor van den geslachten buffel, richtte hij tot Oesi-Néno een gebed, dat van de beeldspraak ontdaan, aldus luidde: „O, onze Heer, die hoog zijt boven allen en over alles regeert, dit offer, dat wij u aanbieden, moge door U aangenomen worden als eene ondersteuning van ons smeekgebed. Wij allen zijn, als onvernuftige dieren voor u, geheel onwetend, en hebben daarbij niet recht gehandeld en leugen en bedrog gepleegd. Daarom zijt Gij tot ons nedergekomen, om met ons te richten, ons te bestraffen, velen van ons doodende en anderen sparende. Wij bidden U om vergeving, en dat Gij uwe straffen van ons wilt wegnemen en ons gezondheid en welvaart schenken in deze wereld, die de uwe is. O, onze Heer! die hoog zijt boven alles, verhoor ons!" De laatste woorden van elken volzin werden door al de aanwezigen met luide stem herhaald.

Opmerkelijk, dat niet alleen in dit gebed het schuldgevoel duidelijk spreekt, maar evenzeer in de toespraak, die de Timorees houdt tot de afgeslagen hoofden zijner vijanden, waarbij hij zich verontschuldigt, dat dit niet is geschied uit persoonlijken haat, maar door de eigen schuld van den verslagene, die er zelf aanleiding toe heeft gegeven. Uit een en ander blijkt het zedelijk bewustzijn ook van deze heidenen, als die toonen het werk der wet geschreven te hebben in hunne harten, hun geweten medegetuigende. En alzoo biedt dit schuldgevoel een aansluitingspunt voor de blijde boodschap der verlossing, die daar is in Christus Jezus.

II.

Vestigen wij het oog op hetgeen in dit gedeelte der heidenwereld wordt verricht tot uitbreiding van het Christendom, dan komt in de eerste plaats in aanmerking

het zendingwerk der Roomsch-katholieke kerk. Reeds lang vóór de Nederlanders, hadden de Portugeezen zich op Timor en de omliggende eilanden gevestigd. Stond bij de Hollanders, waar zij vasten voet trachtten te verkrijgen in de vreemde gewesten, het handelsbelang op den voorgrond en zorgden zij in de eerste plaats voor de oprichting van een handels-etablissement, de Portugeezen beijverden zich tevens al dadelijk om christelijke gemeenten onder de heidenen te stichten. Daarbij werd echter meer gezien op het aantal, dan op het gehalte der gedoopten. Men vergenoegde zich den heidenen eenig oppervlakkig onderwijs te geven in de roomsche kerkgebruiken, en hun het „Onze Vader" het „Ave Maria" en enkele andere gebeden in de Portugeesche taal van buiten te doen leeren. Duizenden heidenen, ook hier en daar in het latere Nederlandsche Timor, werden op die wijze tot het Christendom gebracht. Daarbij schijnen ook wel eens dwangmiddelen te zijn gebezigd. Althans in ons handelsverdrag met het eiland Solor, waar wij den eersten Portugeeschen post in die streken veroverden, werd door de inlandsche bevolking, ten deele mohammedanen, de voorwaarde bedongen, dat niemand hunner tot de aanneming van het Christendom zou mogen worden „gepersuadeerd."

Na de scheiding van Portugal zijn op Nederlandsch grondgebied de uiterlijke kenteekenen der Roomsch katholieke kerk genoegzaam geheel verdwenen. Alleen worden nog bij sommige hoofden crucifixen, Mariabeeldjes en paternosters aangetroffen, waarvan men thans zelfs de beteekenis niet meer weet; maar die toch altijd nog met zekeren eerbied worden bewaard en behandeld. Van christelijke kennis is geen spoor aanwezig en de bevolking

kan niet anders worden beschouwd, dan als volslagen heidensch. Door den Bisschop te Batavia, het hoofd der Roomsch-katholieke kerk in Nederlandsch-indië, is onlangs het verzoek aan het Gouvernement gericht tot plaatsing van een roomsch katholiek geestelijke in midden-Timor, doch wordt daarbij als werkkring van de nieuwe statie niet midden-Timor alleen, maar het gansche Nederlandsche grondgebied op het eiland Timor begeerd. Wij hopen en vertrouwen, dat het tweede gedeelte van dit verzoek niet zal worden toegestaan; want bij inwilliging daarvan, zou tot het begeerde terrein, dan ook behooren de werkkring van de Protestantsche kerk in het westelijk deel van het eiland Timor. Daar het bekend is, dat de Roomsch-katholieke kerk gaarne propageert onder Protestantsche gemeenten nieuwelings uit de heidenen gesticht, zoo dreigt daarbij het gevaar, dat zich hier de tooneelen herhalen, die in de Minahassa van Menado zooveel verwarring hebben aangericht, wat in het belang der bevolking zelve dient te worden vermeden.

Tot de gebruiken der Roomsch-katholieke kerk in Portugeesch Timor behoort ook de jaarlijksche voorstelling van het lijden des Heeren door levende personen. Een vorst uit het binnenland verzocht ons om christelijk onderricht. Daarbij bleek, dat hem nog al eene en andere bijzonderheid bekend was van de lijdensgeschiedenis. Wij vernamen toen, dat hij zulk eene lijdensvoorstelling op Portugeesch gebied bijgewoond en inzonderheid een' sterken indruk verkregen had van het schrikwekkend uiterlijk van KAJAFAS en de leden van den Joodschen Raad, die allen van baarden en wenkbrauwen van geitenhaar waren voorzien.

Toen in 1859 de overeenkomst bekrachtigd werd, waarbij oostelijk Flores en eenige andere plaatsen tot dusverre aan Portugal behoorende, tot Nederland over-

gingen, is van Portugeesche zijde de voorwaarde gesteld, dat Nederland in de godsdienstige behoeften der Inlandsche Roomsch-katholieke christenen zou behooren te voorzien. Aan die voorwaarde wordt door het Nederlandsche Gouvernement op onbekrompen wijze voldaan, in veel ruimer mate zelfs dan immer door Portugal geschiedde, zoodat de Roomsche christenen dáár, bij den overgang veel hebben gewonnen. Was er tijdens hèt Portugeesch bestuur nauwelijks een enkele geestelijke duurzaam werkzaam, thans zijn er van wege ons Gouvernement een viertal pastoors op het oostelijk deel van Flores geplaatst. De Roomsch-katholieke kerk heeft daar eene zending gevestigd, die door hare krachtige organisatie, eene macht onder de inlandsche bevolking wordt, en naar alle zijden in de residentie Timor zich tracht uit te breiden. Behalve de vier door het Gouvernement bezoldigde pastoors, zijn daar nog eenige broeders der Jezuïetenorde werkzaam, ook voor het onderwijs der mannelijke jeugd, terwijl sinds korten tijd een zestal zusters Franciscanessen de opvoeding der vrouwelijke jeugd met veel opoffering en toewijding behartigen. Inderdaad de Roomsche kerk geeft daar in de heidenwereld het voorbeeld van de aaneengesloten kracht en werkzaamheid, die voor de protestanten beschamend is, en dezen wel mag aansporen tot verdubbelden ijver in de kracht des Heeren, opdat daar de Evangelische zending, die door de Roomsche missie ernstig wordt bedreigd, niet overvleugeld worde. Het aantal inlandsche christenen wordt door de geestelijken opgegeven als ongeveer 20,000 bedragende.

Bij den schreienden nood der heidenwereld, willen we den arbeid der roomsche missie geenszins wraken; maar ons veeleer verblijden, als ook door haar, zij het ook „onder een deksel" toch Christus gepredikt wordt, en

die arbeid leidt tot de geestelijke, zedelijke en stoffelijke verheffing der inlandsche bevolking. Alleen moeten wij afkeuren, als de Roomsche kerk, zoo als zij gaarne doet, tot den arbeid der Protestantsche zending ingaat, en daar onder de jeugdige gemeenten verwarring en verstoring aanricht, tot groote schade van vele nog onvaste gemoederen. Daar is, ook zelfs in de residentie Timor, nog plaats genoeg voor den arbeid van roomschen en protestanten, ieder op zijn eigen zendingveld, zonder dat er vooreerst gevaar bestaat tot botsing.

De zendingwerkzaamheid der protestanten bepaalde zich, tot dusverre, tot het eiland Rotti en een klein deel van het eiland Timor, en werd daar verricht door het Nederlandsche zendelinggenootschap. Het kwam daar echter tot geen geregeld voortgezetten arbeid. Herhaaldelijk werd die arbeid, door verschillende omstandigheden – met tusschenpoozen van jaren soms – afgebroken, tot schade van de inlandsche gemeenten, die voor hare ontwikkeling aanhoudende leiding en opbouwing behoeven. Nogtans werden de grondslagen gelegd, waarop later kon worden voortgebouwd. Dat wordt ook door de inlandsche christenen dankbaar erkend. Onder de giften aan het Nederlandsche zendelinggenootschap werd, nog niet lang geleden, er eene vermeld van de gemeente te Babauw op Timor „uit dankbaarheid voor hetgeen dat Genootschap vroeger voor haar deed." Thans is aan het werk dáár en op Rotti meerdere vastheid verzekerd, door de plaatsing, van wege het Gouvernement, van twee Hulppredikers, die tevens als zendelingen kunnen werkzaam zijn. Op Rotti behoorden minstens twee Hulppredikers te zijn. Verblijdend is het, dat het Gouvernement in de behoefte wil voorzien. Maar de personen ontbreken. Wij hopen, dat eerlang voor die betrekking opgeleide en wel toegeruste mannen zullen kunnen worden uitgezonden.

Op het eiland Savoe werd in de laatste jaren eene zending aangevangen door het Nederlandsche zendelinggenootschap, die hare vertakkingen reeds heeft onder de Savoeneezen, die gevestigd zijn aan de kusten van Soemba of Sandelhout-eiland. En nu, dezer dagen, werd op laatstgenoemd eiland door de Nederlandsche Gereformeerde Zending-vereeniging een zendeling geplaatst, die zich voorbereidt tot den arbeid onder de Soembaneezen. Vijf protestantsche zendelingen zijn er nu werkzaam in de residentie Timor. Twee hunner ontvingen hunne opleiding van het Nederlandsche zendelinggenootschap, één van de Utrechtsche zendingvereeniging, één van de Nederlandsche zendingvereeniging en één van de Nederlandsche gereformeerde zendingvereeniging. Dus nog al verscheidenheid van richting gelijk op geen ander zendingveld in Nederlandsch-indië. Tot dusverre mochten deze zendelingen in één' geest en zin samen werken, en wij hopen, dat daarin ook voortaan geene verstoring kome. Bij overeenstemming in de hoofdzaken, treden hier, tegenover de heidenwereld, de verschillen, die de christenen in Europa onderling verdeelen, geheel op den achtergrond. En ook wij wenschen „die zonden van het Westen niet naar het Oosten over te brengen" (Gützlaff). Ze zullen er later wel van zelf ontstaan. Het aantal inlandsche christenen op de Protestantsche zendingposten kan op ongeveer 14000 worden geschat.

Onder de middelen tot bevordering van het Christendom in de residentie Timor, mag ook het schoolonderwijs niet onvermeld blijven. De scholen dáár oorspronkelijk door het Nederlandsche zendelinggenootschap opgericht, bevinden zich thans in handen van het Gouvernement, dat haar getal op Timor en Rotti tot zes en twintig heeft gebracht, benevens ééne op Savoe. De Roomschen ver-

zorgen hunne eigen scholen, en begeeren van de gouvernementsscholen niet gediend. Daartoe ontbreken ons de middelen. Volgens de wet is godsdienstonderwijs in alle gouvernementsscholen in geheel Ned.-Indië verboden. Dat de Regeering geen godsdienstonderwijs toelaat in de door haar gestichte scholen onder eene gemengde of uitsluitend mohammedaansche bevolking, als op Java en Sumatra, is alleszins te billijken. Immers de mohammedanen zouden hunne kinderen naar geen christelijke school zenden, evenmin als hier de israëliet. Maar te veroordeelen is, dat het verbod van algemeene strekking is, zonder onderscheid van land of volk, en derhalve ook dáár, waar onder eene uitsluitend heidensche of protestantsche bevolking geenerlei bezwaar tegen christelijk onderwijs bestaat. Alles hangt echter ook hier van den onderwijzer af. Is die een man van christelijken zin, dan zal ook zijn onderwijs in christelijken geest gegeven worden; en is de onderwijzer zelf geen belangstellend christen, wat is er dan van zijn christelijk onderwijs te wachten, al ware dat ook bij de wet voorgeschreven? Evenwel, wij wenschten, dat in de gouvernementsscholen onder de heidenen en inlandsche protestantsche christenen, het christelijk onderwijs, althans dat in de bijbelsche geschiedenis, werd vrij gelaten. Ook de Inspecteur van het inlandsch onderwijs in de Molukken, dien wij bij de inspectie der scholen op het eiland Rotti in 1880 mochten vergezellen, sprak als zijne overtuiging uit, dat bij eene bevolking als dáár, christelijk onderwijs en schoolonderwijs niet gescheiden maar gepaard moesten gaan.

III.

Vraagt ge, geachte Hoorders, naar de vruchten van den arbeid op den zendingakker, waarheen wij uwe aan-

dacht leidden, dan mag ik in de eerste plaats wijzen op de verbetering van den maatschappelijken toestand dáár, waar de evangelieprediking aanvankelijk ingang mocht vinden. De maatstaf, dien we bij de beoordeeling van dien toestand aanleggen, mag billijker wijze geen andere zijn, dan de naaste heidensche omgeving. Daarbij mag ook niet vergeten worden, dat eerst in den laatsten tijd het zendingwerk dáár eenige meerdere vastheid en uitbreiding verkreeg, terwijl het jaren lang tot zeer beperkte krachten zich bepaalde. En ziet dan, hoe het Evangelie de barbaarschheid doet wijken, de ruwe zeden verzacht, orde en vrede bevordert en den geheelen maatschappelijken toestand allengs hervormt en vernieuwt. Terwijl de heidensche stammen gedurig onderling in oorlog verkeeren, en de hand des eenen steeds opgeheven is tegen die des anderen, heerscht dáár, waar het Christendom zijn' invloed doet gelden, een staat van duurzame rust en vrede. En waar die vrede door strijd soms wordt verbroken, daar wordt de oorlog toch van de zijde der christenen op heel wat minder wreede wijze gevoerd dan voorheen. De heiden is gewoon, den vijand ook in zijne woning verraderlijk te overvallen en zoowel van vrouwen als van mannen, zoowel van kinderen als van grijsaards de hoofden af te slaan en met zich te voeren. Allerwege in de binnenlanden van Timor vindt men zulke hoofden op hooge staken tentoongesteld. Die hoofden der vijanden zijn de grootste roem en eere van den heidenschen Timorees, en naar het getal dier afgeslagen hoofden is ook het getal eereteekenen berekend, waarmede hij het recht heeft zich te versieren. Een inlandsch vorst wees ons met trots op zijn' twaalfjarigen zoon, die zich reeds zulk een eereteeken verworven had door het afslaan van een menschenhoofd. Een enkele van de vele barbaarsch-

heden, die we uit de heidenwereld konden mededeelen, willen we hier vermelden. 't Is nog niet lang geleden, dat op last van een' vorst op het eiland Soemba, 27 mannen, enkel op vermoeden van veediefstal, op wreedaardige wijze werden ter dood gemarteld. Aan elkander gebonden en op eene rij geplaatst, werd aan elk hunner een krissteek toegebracht, die hun niet dadelijk het leven benam; maar na eenige uren en het doorstaan van de smartelijkste folteringen, den dood ten gevolge had. Door denzelfden vorst werd vóór dien tijd, op een halfuur afstands van de woning van den Europeeschen ambtenaar op Soemba, een zijner onderhoorige kampongs, als strafoefening, met al hare bewoners, mannelijke en vrouwelijke tot den laatste toe, uitgemoord. Men zal zich mogelijk herinneren, dat een paar jaren geleden, naar aanleiding van een artikel over dit onderwerp in een vaderlandsch dagblad, deze verregaande wreedheden op Nederlandsch gebied ongestraft gepleegd, in de Tweede Kamer werden ter sprake gebracht. Door den Minister van Koloniën werd toen geantwoord, dat van de zijde der Regeering tegen deze gruwelen wel geen andere middelen konden worden aangewend, dan de zedelijke invloed der enkele ambtenaren op Soemba; doch dat dit eiland bijzonder aan te bevelen was voor het werk der christelijke zending. Hiermede werd een onwillekeurig en gewaardeerd getuigenis gegeven van den heilzamen invloed der zending tot verbetering van den ruwen maatschappelijken toestand der heidensche bevolking. Ook meer dan één ambtenaar op Soemba heeft den wensch naar zendelingen officieel te kennen gegeven.

Dat het daareven bedoelde getuigenis van den Minister van koloniën op de ervaring is gegrond, bewijst de maatschappelijke gesteldheid op Rotti, Savoe en een deel van

Timor, waar door onderwijs en Evangeliepredikiug een betere toestand aanvankelijk is in het leven getreden. Dáár wordt van zulke gruwelen niet meer vernomen; dáár worden geen hoofden van vijanden afgehouwen en ten toon gesteld; dáár, ingeval van oorlog, grijsaards, vrouwen en kinderen gespaard, en, mochten soms nog hier en daar dergelijke wreedheden voorkomen, het zijn uitzonderingen, die wel niemand bevreemden kan, die bedenkt, welke onmenschelijke wreedheden in het beschaafd en christelijk Europa soms nog worden gepleegd.

De verzachting van zeden, door den invloed van het Evangelie, openbaart zich mede in het betoon van menschlievendheid en bijstand aan hulpbehoevenden, anders bij den ruwen heiden zoo ongewoon. Als voorbeeld mag, onder meer, gelden, dat schipbreukelingen op de kust van Soemba door de heidenen onmeedoogend behandeld en van alles beroofd werden, terwijl in gelijk geval op de kust van Rotti een christelijk hoofd met eenige honderden zijner onderhoorigen ter hulp snelde en den schipbreukelingen alle mogelijke hulp en welwillendheid werd bewezen. Tevens mag niet vergeten worden, dat bij de inlandsche christenen eene zeer in het oog vallende meerdere gehechtheid en aansluiting aan het Nederlandsch Gouvernement gevonden wordt, zoodat de Regeering inderdaad op geen goedkooper wijze haar eigen belang behartigen kan, dan door de bevordering van de uitbreiding van het Christendom.

Die uiterlijke maatschappelijke verbeteringen worden wel eens veel te weinig opgemerkt en gewaardeerd als eene weldadige vrucht der evangelieverkondiging, en toch zou ieder menschenvriend, ieder die prijs stelt op beschaving en ontwikkeling, op verheffing uit den laag gezonken en jammerlijken toestand van ruwheid en bar-

baarschheid, reeds daarom alleen zijn' steun en zijne medewerking aan de christelijke zending niet mogen onthouden.

Evenwel de christen, dien het te doen is om de eer zijns Heeren en der zielen behoud, verlangt meer, – verlangt, dat wat hij, als begenadigde in Christus, voor zichzelven zoo hoog heeft leeren waardeeren „vrede door het bloed des kruises", als de grootste weldaad voor tijd en eeuwigheid, ook het deel worde van hen, die dat heil nog missen. Hij, die van eigen schuld en ellende diep doordrongen, in zijn' Heiland vindt, wat zijn hart behoeft, vertroost en verblijdt, – hij wenscht ook den heiden aan de voeten van Jezus te zien gebracht tot de erkentenis en belijdenis van dien eenigen Naam onder den hemel den menschen tot zaligheid gegeven. En ziet, ook deze vrucht der zending wordt niet te vergeefs gezocht, al zouden we haar ook overvloediger wenschen. We zouden u kunnen wijzen op menigeen, die in eenvoudigheid en ootmoed des harten voor den Heer tracht te wandelen en de oprechtheid zijner belijdenis in zijn leven betoont; op menigen lijdende en diep bedroefde, die in het geloof aan Gods Vadertrouw steun en bemoediging vond op den moeielijken levensweg; op menig ziek- en sterfbed, waar de ervaring van Gods genade in Christus het oog verhelderde, het hart vertroostte en den schrik des doods verwon. We zouden u kunnen wijzen op hen, die zelven de parel van groote waarde gevonden hebbende, den verkregen schat nu ook aanwijzen aan anderen. Wij noemen u alleen een inlandsch hoofd onder de Timoreezen, WILLEM TABÉLAKH, dien wij vroeger met vrouw en kinderen, door belijdenis en Doop in de gemeente van Christus mochten opnemen. Toen wij hem later in het binnenland bezochten, was zijne woning ons

inderdaad eene verrassing. Een goed en ruim steenen gebouw, helder gewit van binnen en van buiten, en voorzien van al de gerieflijkheden eener Europeesche huishouding. Beide echtgenooten beijveren zich, hunne onderhoorigen in den weg der zaligheid naar hun vermogen te onderwijzen. Aan 20 personen kon bij ons bezoek de heilige Doop worden bediend, en een grooter aantal zou in het vorige jaar daaraan zijn toegevoegd, indien ons ongedacht en ongewenscht vertrek en tijdelijk verblijf in het vaderland daarin geen verhindering had gebracht. Ook elders in onzen werkkring in het binnenland van Timor ontstond in den laatsten tijd, naar aanleiding van den overgang van eenige hoofden tot het Christendom, eene christelijke gemeente van een paar honderd zielen.

Dat deze eerstelingen uit de woeste Timoreezen reeds allen voorbeeldige christenen zouden zijn, welk verstandige zou het kunnen verwachten? Neen, daar worden nog veel onkunde, bijgeloof en heidensche zeden onder hen gevonden, en dezen zullen ook wel nog niet zoo spoedig geheel onder hen verdwenen zijn. Toch treft het ook dáár reeds, dat de christenen in hunne godsdienstige bijeenkomsten op den dag des Heeren zich kennelijk gunstig onderscheiden van hunne heidensche landgenooten, door voegzame kleeding en zindelijk voorkomen, en ook overigens van velerlei ruwe zeden afstand doen. Hier geldt het inzonderheid den dag der kleine dingen niet te verachten, en waar nog zoo dikke duisternis heerscht, verdient zelfs elk lichtstraaltje, dat die duisternis doordringt, erkenning en waardeering. Het zuurdeeg doorzuurt niet op ééns maar langzaam het geheele deeg.

Het gebeurt niet zelden, dat zendelingen, die pas hun werk aanvangen, veel te klagen hebben over het naam-Christendom van velen, die den naam van Christus be-

lijden, doch in wier wandel nog zooveel onchristelijks overblijft. Ook wij zullen zulke christenen geenszins in bescherming nemen, maar hunne onchristelijke handelingen veeleer met alle kracht bestrijden. Maar toch, men moet billijk oordeelen, in verband met hunne ontwikkeling en omgeving en met de geringe middelen te hunner onderwijzing en opbouwing beschikbaar. Met het oog hierop zou men mogen vragen, of men hun' toestand wel anders kan verwachten? De geschiedenis van de beschaving en het Christendom in Europa kan den zendeling ook dien aangaande veel leeren. En hoe is het dan thans in ons Vaderland gesteld, nadat eeuwen van beschaving en Christendom over hetzelve zijn heengegaan? Bestaat hier de groote massa der protestanten – om alleen dezen te noemen – uit ware christenen, die hunne belijdenis door hunnen wandel versieren en joden en ongeloovigen tot jaloerschheid verwekken? Of worden ook hier nog maar al te veel al die ondeugden gevonden, die ten allen tijde en onder alle hemelstreken het treurig getuigenis geven van de verdorvenheid der menschen? Hoeveel onchristelijks wordt ook nog hier gevonden! Indien we, teruggekeerd tot onzen werkkring, aan de inlandsche gemeenten daar ginds, verslag moesten geven van onze bevinding in het vaderland, zeker zouden we veel kunnen mededeelen, dat tot dankbare blijdschap wekt, maar ook veel dat grievende teleurstelling zou baren. En wat, bij de verschillende richtingen op godsdienstig gebied, de onderlinge christelijke liefde betreft, zouden wij, met het oog op het woord van den Heer: „hieraan zullen allen erkennen, dat gij mijne discipelen zijt, zoo gij liefde hebt onder elkander", liefst maar zwijgen van de liefdelooze beoordeeling en bestrijding onderling van mannen, die toch langs denzelfden weg hopen behouden te worden,

wier scherpe pennen tegen elkander gericht, aan hen, die buiten zijn, stof geven tot lasteren.

Wanneer wij, bij al de gebreken van inlandsche christenen, op het goede wijzen, dat hen onderscheidt, dan mogen wij ook in aanmerking brengen, wat zij over hebben voor de verkondiging van het Evangelie in hunne omgeving. Uit een zendingfondsje te Koepang konden we *f* 2000 schenken aan het Nederlandsche zendelinggenootschap voor de zending op het eiland Savoe, *f* 1000 aan de Gosznersche zendelingen JACKSTEIN en PAPE en *f* 500 voor het Seminarie ter opleiding van inlandsche leeraars te Dépok.

Gezette en volhardende arbeid wordt in de christelijke zending onder de heidenen vereischt, en waar die met het oog op den Heer en in zijne kracht wordt volgehouden, blijkt zij nergens te vergeefs te zijn verricht. Ziet de Zuid-Wester-eilanden, noord-oostelijk van Timor gelegen, en nauw verbonden met de namen van BÄR en LUIJKS bij de vrienden der zending van vroeger dagen. Daarheen zond het Nederlandsche zendelinggenootschap in 1826 sommigen zijner zendelingen. Later verklaarden Bestuurders: „Helaas! na vijftienjarigen zeer getrouwen, maar allermoeilijksten en meestal vruchteloozen arbeid moesten wij onze broeders van daar terugroepen." Daarna werden die eilanden van tijd tot tijd door ambtenaren en schepen onzer marine bezocht. En telkens werd de klacht vernomen en het luide betreurd, dat de zending was opgeheven en de christenen daar van onderwijs en opleiding verstoken, den Islam dreigden toe te vallen. Men vond daar nog zooveel goeds en hulp en welwillende tegemoetkoming, in vergelijking met elders, terwijl de christenen hun' ernstigen wensch uitspraken naar de terugkomst der zendelingen. Eindelijk heeft de Regeering,

op voorstel van het Kerkbestuur te Batavia, zich het lot dezer verlaten christengemeenten aangetrokken en daar een' hulpprediker geplaatst.

BB. en ZZ., tot volharding en lankmoedigheid worden wij geroepen in het werk der zending. „Zie, de landman verwacht de kostelijke vrucht des lands, lankmoedig zijnde over dezelve, tot dat zij den vroegen en spaden regen zal hebben ontvangen." Zijn ook wij lankmoedig, versterkende onze harten in het geloof aan de trouw en de macht onzes Heeren! Dan zullen wij, al blijft ook de vrucht nog voor ons oog verborgen, niet moede worden in hope te zaaien. Voorwaar de strijd is niet licht, de arbeid veelomvattend. Doch van Hem, die het bevel gaf Zijn Evangelie tot al de volken te brengen, is ook de belofte „Ik ben met u." Wat vermogen tegen Hem, den Getrouwen en Waarachtigen, dien alle macht gegeven is in hemel en op aarde, wat vermogen tegen Hem al de krachten en machten van het rijk der duisternis? Die met ons is, is de Almachtige. Sterk in Zijne kracht, volharden wij in het werk des Heeren, wetende, dat onze arbeid niet ijdel is in den Heer, wien zij de lof en de eere in alle eeuwigheid!

1882. W. M. DONSELAAR.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over het jaar 1881.

De Zendelingvereeniging in de Minahassa bleef tot heden bestaan, ofschoon in den loop van het verslagjaar de twee overgebleven zendelingwerkkringen in hulppredikers-ressorten herschapen werden. De tijd zal leeren of zij werkelijk vervangen zal worden door eene Vereeniging van evangeliedienaars. De zending achtte wel hare taak in dit land volbracht, zoodat zij de gestichte gemeenten overdroeg aan de zorg van de gevestigde Kerk, maar zij kon al de banden die haar aan kerk en school onder dit volk verbonden hadden niet op eens verbreken. Het Nederlandsche zendelinggenootschap kan zich niet dan allengs van de Minahassa terugtrekken. Het behield tot heden zijne kweekschool voor inlandsche onderwijzers; het zorgde ook in het afgeloopen jaar voor een 120 tal scholen; zijn onderwijzers aan die scholen bleven als voorgangers en catecheten in de gemeente werkzaam; het bezoldigde gedurende de elf eerste maanden van dat jaar 25 hulpzendelingen bij de inlandsche christengemeenten, terwijl vijf hulpzendelingen (in de twee laatst overgedragen ressorten) benevens twee inlandsche helpers nog steeds voor zijne rekening bleven. De hulppredikers zijn allen door dat Genootschap opgeleid en uitgezonden en waren voor het grooter deel tal van jaren in zijnen dienst werkzaam. Zij vormden steeds de Zendeling-

vereeniging. Als zoodanig willen zij ook thans weder een bericht indienen nopens den voortgang der evangelisatie in dit land. Men bedenke daarbij, dat de werkzaamheden in de Minahassa zich niet meer bepalen tot evangeliseeren onder niet-christenen. Wij berichten meer de uitkomsten der voortgezette evangelieprediking in de gemeenten, dan den voortgang van den arbeid onder nog heidensche stammen.

In haar bericht over 1880 stelde de Vereeniging de vraag, »of niet wellicht de indiening van een bericht (nopens den voortgang der evangelisatie in de Minahassa) behoort gestaakt te worden."

De Vereeniging bracht die vraag tot den Resident van Menado, bij de indiening van dat bericht en de daarbij behoorende statistieke opgaven. Zij ontving daarop ten antwoord, dat de Resident er grooten prijs op stelde, het jaarlijksch bericht geregeld te blijven ontvangen, weshalve Z.H.E.G. zich daarvoor bij voortduring bleef aanbevelen.

Een later schrijven van dat Hoofd van gewestelijk bestuur bevatte, op verzoek van het Bestuur over de Protestantsche Kerken in Nederlandsch indië, de mededeeling aan de Vereeniging, dat van hare berichten door genoemd Bestuur steeds met de meeste belangstelling kennis wordt genomen en het betreurd zou worden, indien de toezending daarvan wierd gestaakt. Reden genoeg om ook over 1881 ons bericht in te dienen.

De tijden zijn echter voorbij, dat telkens na verloop van één jaar van „voortgang der evangelisatie" sprake kon zijn. Dat was mogelijk toen ons volk pas in aanraking gekomen was met het Christendom en dat allengs aannam. Waar wij thans met een gevestigd Christendom te doen hebben, moet het oog meer gericht zijn op den innerlijken wasdom der gemeenten en de ontwikkeling

van het christelijk leven in huisgezin en maatschappij.

„Aan de vrucht wordt de boom gekent," sprak de Heer. Die woorden sluiten eene ernstige waarheid in zich. Maar de boom moet zich eerst ontwikkelen; daarna geeft hij bloesem, en eindelijk vrucht. Zóó is het ook met de evangelieprediking. Men mag geen vrucht verwachten vóór den tijd. Zoo min men een' jongen boom als nutteloos omkapt, wijl hij noch geen vrucht draagt, evenmin mag men de zending, de evangelisatie, de arbeid in jeugdige gemeenten, veroordeelen als met onvruchtbaarheid geslagen, omdat de uitkomsten niet aanstonds beantwoorden aan de hooggestelde verwachtingen. Het zuurdeeg des Christendoms werkt langzaam; het doortrekt onmerkbaar het geheele leven, de zeden en gewoonten, het tempert de hartstochten en wijzigt de gevoelens, het denkvermogen en de verbeeldingskracht van een volk. Zoo wordt het volksleven en het volksbestaan allengs doch zeker gewijzigd, veranderd, geheiligd, naar de eischen van een levend en levenwekkend Christendom. Velerlei invloeden werken samen om de ontwikkeling van dat christelijk godsdienstig leven te belemmeren; vaak moeten wij treuren over bedrogen hoop, vervlogen verwachting. Maar wij weten, dat menige bloesem afvalt vóór de vrucht zich zette, dat donderbui en hagelslag dikwerf halfgerijpte vruchten doen afvallen. Wij weten, dat broeikastplanten uiterst teêr zijn, terwijl de plant, aan weêr en wind blootgesteld, te dieper wortels slaat en zich te krachtiger ontwikkelt, al verliest zij ook tak en twijg en bloesems en vrucht.

Het werk in onze gemeenten ging gedurende 1881 zijn' geregelden gang. Hulppredikers en zendelingen, benevens hulpzendelingen bleven voor het werk gespaard. Dreigde ziekte één' der Hulppredikers met de noodzake-

lijkheid zijn dienstwerk tijdelijk te zullen moeten staken, spoedig gevolgd herstel maakte dat onnoodig. Allen mochten hun dienstwerk geregeld voortzetten.

De Zendeling van Ratahan ontving in den loop des jaars, op zijn verzoek, eene benoeming als Hulpprediker, in welke betrekking hij in zijne eigene gemeenten werkzaam bleef.

Ook de zendeling-werkkring van Koemelemboeaai werd herschapen in een hulppredikers-ressort. De Zendelingleeraar J. BODDÉ, tijdelijk werkzaam geweest in de zending van het Nederlandsche zendelinggenootschap in Oost-Java, werd tot Hulpprediker benoemd, en maakte het getal Hulppredikers in de Minahassa voltallig. Hij werd geplaatst in het ressort Koemelemboeaai. Ultimo 1881 waren derhalve negen Hulppredikers in de negen ressorten werkzaam.

De Zendeling S. ULFERS, sedert 1849 in het Koemelemboeaaische werkzaam, de stichter en verzorger van de gemeenten in die streek, wenschte, wegens gevorderden leeftijd, geen benoeming tot Hulpprediker. Maar ook kon hij niet besluiten zijn dienstwerk geheel neder te leggen, hoezeer hij ook besefte verlichting te behoeven. Hij bleef te Koemelemboeaai werkzaam, en heeft tot heden nog de verzorging van acht gemeenten.

De Zendeling A. DE LANGE te Tanawangko bleef werkzaam aan de drukkerij van het Nederlandsche zendelinggenootschap aldaar en aan de kweekschool voor inlandsche onderwijzers van dat Genootschap dáár ter plaatse. De Directeur van die Kweekschool, de Zendeling N. GRAAFLAND bleef nog steeds afwezig. Het bericht is ontvangen, dat hij van verlof in Nederland is teruggekeerd, zoodat zijne terugkomst eerstdaags mag worden tegemoet gezien. Ofschoon het verre van zeker is, dat hij zijne plannen tot

wijziging van de opleidings-methode en daarmede verbonden wijziging van het inlandsch schoolonderwijs, zal kunnen verwezenlijken, moet de Vereeniging ernstig wenschen, dat hij voor het schoolwezen in de Minahassa, zoo mogelijk in bedoelde richting, opnieuw werkzaam zijn zal.

In November van het verslagjaar kwam de benoeming van 25 hulpzendelingen tot inlandsche leeraars te onzer kennis. Tot ultimo van die maand bleven die medearbeiders in dienst van het Nederlandsche zendelinggenootschap, en ontvingen van dat Genootschap hunne bezoldiging. Heeren Bestuurders van genoemd Genootschap hebben daarmede getoond, dat zij de betrekking met de gemeenten in de Minahassa niet wenschen af te breken, ook al zijn aan eene bestendiging van die betrekking, betrekkelijk aanzienlijke uitgaven verbonden. Zij bleven zorgen voor de bediening der gemeenten, totdat het Kerkbestuur die zorg overnam. En nog is het einde niet. Vijf hulpzendelingen zijn werkzaam in de werkkringen van Ratahan en van Koemelemboeaai. Deze ontvingen noch geen benoeming tot inlandsche leeraars. Het Genootschap blijft in hunne bezoldiging voorzien. Bovendien zijn nog twee inlandsche helpers werkzaam: één in het ressort Tonsea en een in het Koemelemboeaaische. Beiden worden door het Genootschap bezoldigd.

Voor de scholen in de Minahassa werd gedurende 1881 weder eene som van *f* 12.000 door het Genootschap verstrekt. Eene nieuwe regeling van de scholen is aanstaande. De Regeering besloot op nog 43 plaatsen gouvernementsscholen te openen, met de uitgedrukte verwachting, dat het Genootschap zijne scholen op die plaatsen zal opheffen. Dit ligt geheel in de bedoeling. Het laat zich aanzien, dat meer dan 43 genootschapsscholen opgeheven zullen worden, aangezien de Regeering

hier en daar voor ééne school twee plaatsen combineerde. Tien van die 43 gouvernementsscholen zijn in September geopend. Het is te hopen, dat betrekkelijk de 33 anderen weldra hetzelfde zal kunnen plaats hebben. Het ligt in de bedoeling, dat de onderwijzers aan de genootschapsscholen als onderwijzers derde klasse zullen blijven arbeiden in de gouvernementsscholen, en tevens zullen mogen voortgaan als catecheten en voorgangers in de gemeenten te werken. Dit is eene heilzame, alleszins te waardeeren beschikking. Want voor de gemeenten zijn de onderwijzer-voorgangers vooralsnog volstrekt onmisbaar. Eerst, als na verloop van tijd het aantal inlandsche leeraars en evangelisten groot genoeg zijn zal voor de behoefte, zal men de betrekking van voorganger en catecheet van die van onderwijzer kunnen scheiden. Overigens is betrekkelijk de toekomst van het schoolonderwijs, voor zoover dat niet door het Gouvernement behartigd wordt, weinig met zekerheid te zeggen. Meergemeld Genootschap schijnt zich te willen bepalen tot het onderhoud van een vijftigtal scholen in de Minahassa en daarvoor betrekkelijk ruime bezoldiging toe te staan. Het laat zich aanzien, dat, wanneer Gouvernement en Genootschap aldus het aantal scholen respectievelijk door hen te onderhouden, zullen bepaald hebben, niet in alle behoeften aan schoolonderwijs zal voorzien zijn. Voorbarig op zijn minst zou het mogen heeten, nu reeds met zekerheid desaangaande iets te willen verklaren, of te overwegen, op welke wijze alsdan aan de behoefte zal kunnen en behooren tegemoet gekomen worden. Zeker is het, dat de geest der christelijke liefde zich dan in onze gemeenten tot betooning van onderlinge hulp vaardig zal moeten betoonen.

Reeds is gebleken, dat die geest in die richting werk-

zaam wil zijn. Het denkbeeld eener vereeniging tot onderling hulpbetoon wordt allengs meer verspreid, beter begrepen, ernstiger opgevat; het trad in één deel van het arbeidsveld reeds in vorm en gestalte te voorschijn. Reeds nu zijn er scholen, die door onderling hulpbetoon onderhouden worden. Bovendien voorziet hier en daar de christelijke gemeente zelve in de behoeften aan schoolonderwijs door den onderwijzer-voorganger te bezoldigen. Het schijnt wenschelijk, dat één en ander zich vereenige tot één doel.

In alle gemeenten werd geregeld op zon- en feestdagen des morgens godsdienstoefening gehouden. De hulppredikers, hulpzendelingen en onderwijzer-voorgangers waren allen daarin steeds bezig. Geregelde bediening van de gemeente was echter op enkele plaatsen niet wel mogelijk, wegens gebrek aan voldoend personeel. Hier en daar kon daardoor de evangelieprediking niet zoo geschieden als wenschelijk en noodig was. Er zijn gemeenten, die geen' vasten voorganger hebben. Zooveel mogelijk wordt daarin voorzien door personeel van elders. Doch de gemeenteverzorging op die wijze is natuurlijk zeer gebrekkig. Het gebeurt zelfs, dat niet naar alle plaatsen in een ressort, waar hulp noodig is, een voorganger kan gezonden worden. De gemeente vergadert desalniettemin, en wordt dan geleid door dezulken, dien het wel niet ontbreekt aan den goeden wil, doch die vaak de noodige kennis missen. In zulke toestanden moet noodzakelijk verandering komen. Wij hopen daarop, als de tijd van overgang der gemeenten aan de zorg van het Bestuur over de Protestantsche Kerken in Nederlandsch-indië zal voorbijgegaan zijn.

Onberekenbaar groote winsten doet hier het inlandsch hulppersoneel: hulpzendelingen (inlandsche leeraars) en

onderwijzers. Het blijkt steeds duidelijker, dat voor de ontwikkeling van de gemeenten tot zelfstandigheid, tot zelfwerkzaamheid, tot behartiging harer zedelijke en stoffelijke belangen, tot toeneming in geloofsleven en christelijk gedrag, tot betooning van onderlinge liefde en liefde tot allen, de Europesche arbeiders nog steeds hoog noodig zijn. Maar ook treedt allengs helderder aan den dag de noodzakelijkheid van inlandsch personeel. Waar dàt zijne roeping begrijpt, en zich tot op zekere hoogte laat leiden door den Hulpprediker (die zich wel wachten moet dat personeel tot bloote werktuigen te bezigen), daar is het soms verbazend wat zijne werkzaamheid tot stand brengt. Er zijn hulpzendelingen en onderwijzers die aan kennis tact paren, liefde aan geloof, ijver aan moed, die werkend leven onder hun volk, van alle omstandigheden weten partij te trekken, allen alles trachten te zijn. Die uitgelezenen van hun geslacht, hoe betrekkelijk gering hun aantal ook zij, zij zijn de sprekendste getuigen, dat ook dit volk voor hooge ontwikkeling van geestesleven vatbaar is; zij volbrengen in hunnen eenvoud – want eenvoudig zijn zij – groote dingen. Is het noodig, dat de Vereeniging ook spreke van minder ijverigen, minder getrouwen, minder geloovigen onder het inlandsch personeel? Is het niet veeleer natuurlijk, dat er ook dezulken zijn? Van verreweg de meesten mag getuigd worden, dat zij trouw hun dienstwerk verrichten en niet ongezegend arbeiden. Van enkelen moet gezegd worden, dat zij traag zijn.

Op vele plaatsen, vooral in de hoofdgemeenten, wordt bij de godsdienstoefening de maleische taal gebezigd. De hulppredikers bedienen zich altijd en overal van die taal bij de godsdienstoefeningen. Er zijn echter gemeenten, waar het hulppersoneel liefst de landstaal bezigt, wel

overtuigd, dat de hoorders de maleische taal niet verstaan. Daar óók wordt gewoonlijk het door den Hulpprediker gesprokene in de landstaal herhaald. Dat herhalen van de toespraak in de eigenlijke volkstaal is van groot nut. Op vele plaatsen geschiedt dit in afzonderlijke bijeenkomsten, hetzij van de gemeenten als zoodanig in het bedehuis, hetzij - vooral in groote gemeenten – van vereenigingen van mannen of vrouwen in particuliere huizen, maar in beide gevallen des Zondagsnamiddag. Elders wordt de toespraak nog in de morgengodsdienstoefening herhaald. Hier en daar geschiedt dat bij gedeelten, zoodat eenige volzinnen dadelijk overgebracht worden. Het standpunt van ontwikkeling der gemeenten in het algemeen is in deze meestal richtsnoer. Soms ook is het noodig en nuttig, niet eigenlijk gezegd te preêken, of eene geregelde toespraak te houden, maar door vragen gelegenheid tot antwoorden te geven, de aandacht te wekken, en doel te treffen. Over 't algemeen echter worden de godsdienstoefeningen op de gewone wijze gehouden. Er wordt naar gestreefd, steeds naar de bevatting der hoorders te spreken, opdat de godsdienstoefening geen bloote vorm worde, maar in waarheid diene tot stichting en opbouwing.

De noodzakelijkheid van het gebruik der landstaal, in nog vele gedeelten des lands, bewijst, dat velen van het ouder en jonger geslacht de school niet of slechts voor korten tijd en ongeregeld bezochten. Wij mogen niet verzwijgen, dat velen van het aantal gezet opkomende schoolkinderen slechts een paar jaar, en dan nog ongeregeld schoolkomen, zoodat zij het niet verder brengen dan de aanvangsklasse; dat daardoor de algemeene ontwikkeling niet weinig belemmerd, en de gelijkmatige ontwikkeling des volks tegengehouden wordt; dat de

kennis van het Maleisch veel te wenschen overlaat, en daardoor het catechetisch onderricht en de evangelieprediking minder vruchtbaar zijn. Het behoort daarom ons ernstig streven te zijn, voor den bloei der school te zorgen.

Het Heilig Avondmaal werd overal geregeld, twee of driemaal in het jaar, bediend. Waar de geheele bevolking gechristend en de gemeente gevestigd is – zij deze ook klein – daar wordt deze plechtigheid in iedere gemeente gevierd. Elders, waar nog slechts weinig lidmaten zijn, worden voor de bediening des Avondmaals eenige gemeenten gecombineerd. De opkomst bij die gelegenheid is over het algemeen zeer groot. Slechts zeer enkelen blijven uit onverschilligheid verre van den disch des Heeren.

Doopbediening had overal geregeld plaats. De statistieke opgaven wijzen tegenover een cijfer van 683 volwassenen een aantal van 4290 kinderen aan, die gedoopt werden. Die getallen vormen op zich zelf reeds eene getuigenis voor de christelijke, of wil men gechristende Minahassa. De recapitulaties doen zien, dat in sommige streken slechts weinig volwassenen gedoopt werden. In het Tonseasche slechts één persoon; evenzoo in het ressort van Tondano, en die één is iemand van Belang, die zich eenige jaren geleden te Kapataran vestigde. Elders bepaalt zich de Doop aan volwassenen tot enkelen, die uit onverschilligheid tot heden buiten de gemeente bleven, doch van het Heidendom alleen den naam behielden. Of ook, christenouders verzuimden voor hunne kinderen den Doop te verzoeken; die kinderen werden volwassen, in de gemeente onderwezen, en alzoo door den Doop in hare gemeenschap opgenomen. Maar in andere gedeelten van het land hield het Heidendom meer of min krachtig stand. De stam Bantik kleeft den voorvaderlijken gods-

dienst en zijne plechtigheden nog steeds aan. Ernstige pogingen om het Christendom onder dien stam te doen aannemen worden niet in het werk gesteld. De christenen onder de Bantikkers worden nog bij enkelen geteld. De hoop voor de toekomst blijft ook voor de toebrenging van dezen stam gevestigd op de werking van den christelijken geest onder de overige bevolking der Minahassa. Overigens vindt men nog heidenen in Tombariri, Tomohon, Sonder, Ratahan en 't Koemelemboeaaische. De verhouding van het aantal christenen tot dat der heidenen is zeer verschillend. Op vele plaatsen zijn de heidenen nog slechts weinigen, op eenige plaatsen bedraagt hun aantal de helft der bevolking, terwijl het elders, in enkele negeriën, dat der christenen overtreft. Opmerking verdient, dat naar gelang van de betrekkelijke hoegrootheid der christelijke gemeente tegenover de heidenen, veelal de beweegreden om christen te willen worden verschilt. Waar de christenen nog de minderheid uitmaken en de gemeente nog in wording is, mag men over het algemeen aannemen, dat de wensch om christen te worden uit overtuiging des harten, en dus uit het ware beginsel voortkomt. Waar de christelijke gemeente gevestigd is en de heidenen betrekkelijk weinigen zijn, zullen, vreezen wij, velen tot het Christendom overgaan, uit zucht tot navolging of ook uit zekere valsche schaamte, alsof het christen zijn eene eere en het niet christen zijn eene oneere ware. Het is wel de plicht der hulpprediker en van hun medewerkend personeel, terdege acht te geven op de beweegreden tot overgang; maar 't is niet zelden uiterst moeilijk die juist te onderkennen. Raadzaam is het steeds den eisch te stellen, dat de doopcandidaten eenigen tijd onderwezen worden; maar niet altijd kan de hulpprediker dien tijd ruim stellen. Hier is het een jongeling, die

met een christenmeisje wenschte te huwen; ten einde erger te voorkomen, doopt men den jongeling, ofschoon hij nog niet genoeg leerde. Dáár is het een christenman, korter of langer tijd onwettig samenlevende met eene ongedoopte vrouw, die tot inzicht kwam van het verkeerde zijner levenswijs, daarin verandering wenscht te brengen door een wettig huwelijk, en daarom voor zijne vrouw den Doop verzoekt. De vrouw wil dit ook gaarne. Ten einde niet af te schrikken, of ook den opflikkerenden lichtstraal niet uit te blusschen, doopt men de vrouw, al was de tijd van voorbereiding kort. Eén ding moet steeds vast staan: goede getuigenis en instemming van de gemeente. Zij neemt de leden door den Doop in hare gemeenschap op; zij verkrijgt daardoor het recht en de verplichting tevens, om de gedoopten onder haar opzicht en onder hare leiding te nemen. Waar de gemeente die verplichtingen gevoelt en dat recht handhaaft, zal over 't algemeen de gedoopte op den rechten weg geleid worden.

Het aantal kinderen, dat gedoopt werd, is verreweg voor het grootste deel van christen-ouders, wettig gehuwd. Slechts een klein aantal kinderen is daaronder begrepen, die met de ouders in de gemeenschap werden opgenomen. Vroeger gold algemeen de bepaling, dat kinderen van ongehuwde ouders niet gedoopt werden. Die bepaling paste in de lijst van haren tijd, toen de gemeenten wordende waren. Ofschoon zij ook thans nog soms wordt toegepast, doch steeds met de beste bedoeling, geldt zij over het algemeen niet meer. Kinderen van ongehuwd samenlevenden worden gewoonlijk gedoopt als de ouders dat verzoeken. Het gebeurt wel, dat de Doop van een of meer kinderen aanleiding wordt tot het sluiten van een huwelijk.

Bij de beoordeeling van dit ongehuwde samenleven vergete men niet, dat het overal tot de uitzonderingen behoort, dat er overigens op het gedrag niet valt aan te merken, en alleen de vorm der voltrekking van het huwelijk ontbreekt; maar ook, dat de gemeente het terecht veroordeelt en zich plichtmatig beijvert, het te doen eindigen in een wettig huwelijk.

In eene enkele streek werden gedurende het verslagjaar aanmerkelijk minder huwelijken gesloten dan anders, terwijl het aantal van onwettig samenwonenden toenam, echter nog niet, naar het schijnt, in dezelfde verhouding als waarin het sluiten van een christelijk huwelijk verminderde. De reden daarvan schijnt gezocht te moeten worden in de toenemende eischen, die door ouders en familieleden gesteld worden aan den jongman, die een aanzoek doet. In vele gevallen kan daaraan niet worden voldaan. Dat eischen van bruidschat en feestelijkheden is een overblijfsel van den heidenschen zuurdeesem. Het wordt in verscheidene streken door de gemeente veroordeeld. Maar elders wordt het gevoed door zucht naar weelde en grootheid. De christelijke geest moet krachtig daartegen getuigen. Christelijke ontwikkeling, vooral het toenemen in kennis en begrip, zal het doen verminderen, want vaak richt het de jongelui te gronde. In geheele streken bestaat het niet meer, dat is borg voor de toekomst elders.

De opkomst ter godsdienstoefening is over het algemeen goed; hier en daar hoogst verblijdend, elders bedroevend. De viering en heiliging van den rustdag houdt daarmede gelijken tred. Het mag als bekend verondersteld worden, hoe maatschappelijke toestanden, invloeden van buiten en overgeërfde gebruiken vaak het kerkgaan en de heiliging van den rustdag belemmeren. De Vereeniging heeft in

vorige berichten daarop gewezen. Daarin kwam geene verandering. Ook in deze aangelegenheid zij onze hoop op het doordringen van den christelijken geest, die zijne werking in geen enkel opzicht missen zal, als de arbeiders trouw en wakker op hun' post zijn, niet om heerschappij te voeren over de kudde des Heeren, maar om te getuigen van den Christus Gods, die de weg, de waarheid en het leven is, en zichzelf zijnen volgelingen ten voorbeeld stelde.

Het catechetisch onderwijs werd geregeld gegeven, overal, ofschoon, gelijk boven gezegd is, soms zeer gebrekkig, omdat op enkele plaatsen geen vaste voorganger is. Dat onderwijs moet over het algemeen in de avonduren gegeven worden. Het is verschillend voor de gemeente als zoodanig en voor de lidmaat-kandidaten. In het opprijsstellen van dat onderwijs is groot verschil, al naar dat de gemeente wakker is of gedrukt. Op sommige plaatsen moet men meer waardeering wenschen, vooral van de jonge lieden, die lidmaat willen worden. Verscheidenen hunner bezoeken het onderwijs niet geregeld. Anderen nemen daaraan in het geheel geen deel. Oorzaak hiervan moet zijn, dat de jeugd als zoodanig nog weinig opzettelijk in den godsdienst onderwezen wordt. Pogingen tot geregelde catechisaties voor kinderen, en wel afzonderlijk voor de kleintjes en voor half volwassenen, worden in het werk gesteld. Ouders worden opgewekt tot medewerking. Belangstellenden worden aangemaand om het doel te helpen bevorderen. Toch komen die catechisaties slechts tot stand, waar de gemeente leeft en als zoodanig de zaak ter harte neemt; op groote plaatsen krijgt men slechts een deel der jeugd. En toch, de jeugd moet onderwezen worden, voornamelijk in de bijbelsche geschiedenis. Dan mag van de jongelingschap

in 't algemeen meer waardeering verwacht worden van het catechetisch onderwijs in de christelijke leer en verplichtingen.

Intusschen van velen moet getuigd worden, dat zij het onderwijs waardeeren, trouw bezoeken, zich daartoe voorbereiden en een' goeden schat van christelijke kennis verzamelden. De statistieke opgaven vermelden 1870 aangenomen lidmaten, waaronder eenigen van rijperen leeftijd, maar ook een groot aantal jeugdigen. Natuurlijk, ook in deze zal het zijn: oprechten en niet oprechten; maar zeker is het, dat menigeen belijdenis deed wél onderwezen, met waar gevoel en het ernstig voornemen om die belijdenis te bekrachtigen door eenen godvruchtigen wandel.

Over het algemeen mag van de christenen getuigd worden, dat zij naar een christelijk-godsdienstig leven trachten. Eene gemeente zonder vlek of rimpel wordt op aarde niet gevonden, dus ook niet in de Minahassa. 't Is ook hier: kwaden en goeden, rechtvaardigen en onrechtvaardigen worden door elkander aangetroffen.

Zeer onderscheiden zijn de berichten der Hulppredikers, betrekkelijk dit onderwerp bij de Vereeniging ingekomen. Bij den eenen klacht over verminderde opgewektheid, ja gedruktheid van het godsdienstig leven in de gemeenten, over verflauwing en lusteloosheid en kwijning. Bij een' anderen hartelijke blijdschap met dank aan God over opgewekt kerkelijk en godsdienstig leven, over algemeene belangstelling in den godsdienst, over offervaardigheid, zoo ter opluistering van den openbaren eeredienst, als ten nutte der evangelieprediking, en dus over vooruitgang. Een derde erkent, dat niet door alle gemeenten in zijn ressort de christelijke voorrechten naar behooren gewaardeerd worden, dat hier en daar groote onverschilligheid wordt waargenomen; maar tevens mag hij

verklaren, dat pogingen om onverschilligen wakker te schudden, bij sommigen tot verrassende uitkomst leidden; en hij verzekert, dat bij velen oprechte belangstelling en waardeering gevonden wordt, dat in iedere gemeente een grooter of kleiner kern is van leden, die belangstellen in de prediking des Woords, het godsdienstonderwijs waardeeren, de kinderen wèl verzorgen, het huiselijk leven zoeken te heiligen, den Heer dienen in oprechtheid des harten.

Wij mogen niet voorbijzien, dat de persoonlijkheid van den Hulpprediker zijn aard en karakter, grooten invloed oefenen op den blik, waarmede hij de toestanden beschouwt. De een is geneigd de lichtpunten op te zoeken en zich te verheugen in alles wat hem de zekerheid geeft, niet te vergeefs te arbeiden; een ander vestigt den blik meer op de schaduwzijden, op wat naar zijne meening anders worden moet. De een acht het verkregen resultaat reden tot dankbare blijdschap, de ander ontveinst zich niet, dat er nog, o zoo veel! te doen is. Maar toch, het arbeidsveld verschilt grootelijks. De Minahassers, van oudsher onderscheiden door taal, zeden en gewoonten, zijn ook zeer onderscheiden ten opzichte van de waardeering der christelijke zegeningen, en daardoor in de naleving der christelijke beginselen. Over het algemeen geven de toestanden recht tot de hoopvolle verwachting, dat de geest des Christendoms zijne heiligende werking zal voortzetten onder dat volk. Wij arbeiders moeten echter steeds bedenken, dat het geloof uit het gehoor is en het gehoor uit het Woord Gods; dat het zonder geloof in Christus onmogelijk is een Gode welgevallig leven te leiden. Daarom is ons de dure verplichting opgelegd, het Evangelie te prediken met woord en wandel, zooveel mogelijk kennis te verspreiden aangaande den éénigen waarachtigen God, en Jezus Christus, dien Hij gezonden

heeft. School en catechisaties moeten onze hooge belangstelling en ernstige zorg, zoo mogelijk in klimmende mate, ondervinden. De jongelingschap moet opgezocht worden, opdat zij niet verward gerake in de strikken van onverschilligheid, onwetendheid, ijdelheid, pronkzucht en velerlei verleiding. En allen moeten steeds meer opgewekt worden tot waardeering van de zegeningen des Christendoms, en een christelijk godsdienstig leven.

Een blik op de toestanden in godsdienstig en zedelijk opzicht moge ter eener zijde soms aanleiding geven tot de klacht: „de morgenstond is gekomen, en nog is het nacht," ter anderer zijde zal de onpartijdige en zaakkundige beoordeelaar moeten erkennen, dat de gedaante der dingen groote verandering ten goede onderging.

In het afgeloopen jaar, op 14 October, vierden de gemeenten in het ressort van Tondano gedachtenis van de vijftigjarige onafgebroken evangeliepredikiug onder dezen stam. Ten jare 1831 kwam op dien datum de eerste zendeling van Tondano, J. F. RIEDEL, daar ter plaatse aan. Die komst wordt jaarlijks herdacht, en men noemt dien dag niet oneigenaardig: gedenkdag van de komst des Evangelies onder ons volk. Ditmaal werd die gedachtenis met openlijken dankstond gevierd, waartoe uit het geheele ressort belangstellenden waren opgekomen. Met recht mocht Tondano's bevolking worden toegeroepen: „Gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom, een heilig volk, een verkregen volk; opdat gij zoudt verkondigen de deugden desgenen, die u uit de duisternis geroepen heeft tot Zijn wonderbaar licht: Gij, die eertijds geen volk waart, maar nu Gods volk zijt." (1 Pet. 2 : 9, 10a.) Had de Hulpprediker recht, deze woorden tot het volk van Tondano te richten, het is niet ongepast zulks in dit bericht te vermelden. Het feit

toch is een sprekend getuigenis voor de overwinning door het Evangelie behaald, voor den zegen op het werk der zending.

De vrucht der evangelieprediking begint steeds meer te rijpen, in verschillende deelen des land. Met dankbare blijdschap mogen wij gewagen van veel belovenden bloesem. In een gedeelte van het arbeidsveld werd waargenomen, dat aanzienlijken onder de bevolking, vroeger onverschillig omtrent kerk en godsdienstonderwijs, trouw ter godsdienstoefening opkwamen, ijverig gebruik maakten van het voorbereidend onderricht tot het lidmaatschap en eindelijk in hoogen ernst en met waar gevoel belijdenis des geloofs aflegden. Dáár ook een paar gemeenten, die vrijwillig en met blijdschap des harten aanzienlijke sommen bijeenbrachten voor den aankoop van kerkklokken en lampen. Nog was elders bij de overgebleven heidenen verblijdende opgewektheid om christen te worden, en bereidvaardigheid om het voorafgaand onderwijs te ontvangen. Bovendien ééne plaats, – vroeger, tot voor korten tijd, de plaats der duisternis bij uitnemendheid – waar men zich thans met welgevallen laat verkwikken door het licht des Evangelies, en waar de heidenen zich opmaken om dat licht met vreugde te begroeten. In het geheele ressort leven en beweging; een drang naar het Koningrijk der Hemelen en zijne zegeningen.

Vanwaar dit alles? God werkt door menschen. Wij zijn Zijne werktuigen. Waar iets goeds tot stand komt, niet aan ons de eere, maar Hem, die ons Hoofd is, uit wien en tot wien en door wien alle dingen zijn. De Heilige Geest werkt alle dingen naar Zijnen wil. Die werking ondervinden wij, merken wij op, erkennen wij dan klaar, doch niet altijd kunnen wij de oorzaken daarvan opsporen. Zóóveel is duidelijk, dat de arbeiders

wakker op hun' post moeten zijn. Of wat baat de regen en de dauw en de zonneschijn, als de landman zijn' akker onbeploegd laat en niet aanhoudend bewerkt en zuivert? Al zaait hij ook goed zaad, het onkruid zal dat verstikken, en doornen en distels zullen het loon zijner nalatigheid zijn.

Vereenigingen van mannen, van vrouwen, van jongelieden bleven bestaan, waar die vroeger waren. Anderen werden opgericht. Gewoonlijk komen de lieden, die te samen eene vereeniging vormen, op gezette tijden bijeen. Het doel is onderlinge stichting en leering. Hier wordt de laatste toespraak van den voorganger tot de gemeenten besproken; niet om die te beoordeelen, maar tot wederkeerige opwekking en bevestiging. Dáár leest en bespreekt men de Bijbelsche geschiedenis. Ginds wekt men elkander op tot toepassing van de christelijke beginselen in leven en wandel, in huisgezin en maatschappij. Natuurlijk ook hier naloopers, meêpraters; maar over het geheel zijn het belangstellenden, waarheid-, licht- en reinheid-zoekenden. En steeds wordt aan die bijeenkomsten verbonden eenige contributie tot een of ander doel. De groote vrouwenvereeniging te Tondano contribueert voor den kerkbouw, jaarlijks een aanzienlijk bedrag, p. m. *f* 200,–. Andere vereenigingen leveren bijdragen voor onderling hulpbetoon, voor den kerkbouw, voor kerklampen, enz. Wij bedriegen ons niet als wij meenen, dat in dat streven naar vereeniging met gelijkgezinden tot onderlinge opwekking, bevestiging en vertroosting, eene behoefte kenbaar wordt naar gemeenschapsoefening. En zoo leveren die vereenigingen een ongezocht getuigenis voor de echtheid van het Christendom in de Minahassa; want van den tijd der Apostelen af, was het voor de geloovige christenen behoefte, één hart en ééne ziel te zijn, en

de christelijke gemeente verhief het geloof aan de gemeenschap der heiligen tot een van de twaalf artikelen des algemeenen christelijken geloofs. Moge dan ook soms de overtuiging zich aan ons opdringen, dat vaak ten deze de kleinheid der eerste beginselen gevonden wordt, wij worden daardoor niet ontmoedigd, gedachtig aan het woord: „Veracht den dag der kleine dingen niet" en: „Verderft ze niet, want er is een zegen in."

Zal de Vereeniging nog opzettelijk spreken van openlijken en bedekten tegenstand? Zij wil zich liever vergenoegen met het bestaan daarvan te constateeren. Menigwerf is dat zijdelings tegenwerken bron van groot verdriet. Wij willen echter goeden moed houden, en bedenken dat zelfs tegenwerking vóór ons en ons werk getuigt. Ontkiemde het goede zaad niet, de „vijandige mensch" zou geen onkruid zaaien. Scheen het licht niet, men zou niet beproeven het uit te blusschen. Werd het kwade niet door den christelijken geest veroordeeld, men zou niet trachten het goede te vernietigen, opdat het kwade zegeviere. Strijd is leven, en wekt leven. Jammer maar, dat menigeen, die den goeden weg insloeg, uit vrees voor spot en hoon, of ook om menschen te behagen, weder terugtreedt. Wat PAULUS aan de Galatiërs vroeg, mag soms ook hier gevraagd worden: „Wie heeft u betooverd, dat gij der waarheid niet zoudt gehoorzaam zijn?" Maar ook zijn voorbeelden aan te wijzen van moed en volharding, van verdragen en dulden om des Heeren wil. En wij weten: de Heer, die het goede werk onder dit volk begon, zal het ook voleinden. Hij regeert.

En Rome? Wat zullen wij daarvan zeggen? De Heer weet in Zijne ondoorgrondelijke wijsheid, waartoe Hij toelaat dat Rome onder ons volk verdeeldheid en twisting brengt. De propaganda is nog niet algemeen verspreid.

In het Tomohonsche vernam men weinig van overgangen tot de Roomsche kerk. Dit is geen bewijs, dat die niet plaats hadden, want vaak wordt zeer bedektelijk gehandeld. Op ééne plaats werd ten tweeden male een kind van evangelisch-christelijke ouders door de roomsche grootouders heimelijk tot den Pastoor gebracht en door dezen gedoopt. In Tombariri werden verscheidene kinderen gedoopt, zoo van evangelisch-christelijke, als van roomsche ouders. En het schijnt alleszins zeker, dat ook dáár door des Pastoors medewerkend personeel ijverig gewerkt wordt – niet altijd langs den koninklijken weg – om heidenen en christenen voor Rome te winnen.

Alles wat de Vereeniging in dit Bericht mededeelde moet stemmen tot ootmoedigen dank en hoopvol vertrouwen, maar ook tot vurig bidden en ijverige, onverzwakte werkzaamheid. Het werk in den Heer is niet ijdel. Maar er moet overal en ten allen tijde gewerkt worden. Dat allen, die daartoe geroepen zijn, dat steeds levendiger mochten beseffen, en zich beijveren, om met macht te doen wat hunne hand te doen vindt. Wij willen biddend werken, werkend bidden, want des Heeren kracht wordt in onze zwakheid volbracht, en aan Gods zegen is alles gelegen. Gods Geest vure onzen ijver aan, en leide ons steeds meer in het rechte spoor.

De Vereeniging betuigt openlijk haren oprechten dank voor alle ondervonden welwillendheid, belangstelling en waardeering van hooger of lager geplaatsten.

Haren ootmoedigen dank aan het gezegend Hoofd der Gemeente, onzen Heer Jezus Christus, en aan den Vader der lichten, met de hartgrondige bede, dat Zijne genade met ons en ons volk blijve.

De Zendeling-vereeniging in de Minahassa, in haren naam,

De Secretaris, H. ROOKER.

STATISTIEKE OPGAVEN

van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1881, behoorende bij het »Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1881."

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezegg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado	Menado	F. H. Linemann.					
»	Boenaken	»					
»	Tandjoeng-Parigi	»					
Ares	Tongkeina	»					
»	Tikala	»					
»	Sawangan	»					
»	Paniki di atas	»					
»	Kajoewatoe	»					
»	Tomboeloean	»					
Tombariri	Tanawangko	M. H. Schippers.	—	67	67	23	12
»	Lemo	»	34	35	69	—	—
»	Lola	»	32	39	71	5	2
»	Ranotongkor	»	7	25	32	17	1
»	Taratara	»	13	17	30	4	4
»	Woloan	»	5	18	23	7	6
»	Mokoepa	»	4	8	12	—	—
»	Sendoek	»	11	37	48	20	5
»	Poopoh	»	16	14	30	—	—
»	Koemoe-Arakan	»	2	12	14	—	1
»	Sondaken	»	—	4	4	—	—
»	Popareng	»	30	17	47	—	—
»	Maäsin	C. J. van de Liefde.	10	1	11	—	1
Kakaskassen	Kakaskassen	J. Louwerier.	12	50	62	—	7
»	Kajawoe	»	—	7	7	—	—
»	Kenilo	»	—	5	5	5	—
»	Timoör	»	—	6	6	—	1
»	Lotta	»	3	18	21	—	3
»	Koka	»	1	18	19	—	5
»	Waremboengan	»	—	—	—	—	—
»	Kali	»	—	8	8	—	—
»	Tatelie	M. H. Schippers.	1	6	7	—	2
»	Koha	»	6	10	16	8	2
Likoep. Klabat-atas.	Maoembi	F. H. Linemann.					
»	Kolongan	»					
»	Koewiel	»					
»	Kaleosan	»					
»	Lompias	H. J. Tendeloo.	—	26	26	22	4
»	Paslaten	»	—	10	10	10	2
»	Koholé	»	—	10	10	6	2
»	Batoe	»	—	13	13	24	6
»	Negrie-Baroe	»	—	11	11	1	4
Tonsea	Ajermadidi	»	—	38	38	5	14
»	Toemoeloentoeng	»	—	38	38	6	9
»	Kassar	»	—	41	41	3	15
»	Treman	»	—	87	87	72	19
»	Kema	»	1	21	22	39	7
»	Sawangan	»	—	35	35	—	7
»	Tanggari	»	—	6	6	—	2
		Transp.	188	758	946	277	143

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingeseg. huwelijken.
		Transp.	188	758	946	277	143
Tonsea	Soehoer	H. J. Tendeloo.	—	6	6	5	1
"	Laïkit	"	—	42	42	—	3
"	Tatelloe	"	—	44	44	12	11
"	Talawaän	"	-	26	26	—	2
"	Mapangit	"	—	44	44	—	5
"	Teteij	"	—	7	7	1	—
"	Lilang	"	—	29	29	7	6
"	Lansot	"	—	3	3	10	—
"	Tandjong-merah	"	—	4	4	6	3
"	Tonsea-lama	H. Rooker.	—	22	22	—	7
Toulijan	Roöng	"	—	27	27	35	4
"	Toetoe	"	—	19	19	31	2
"	Rinegetan	"	—	28	28	48	4
"	Tounkoeramber	"	—	18	18	32	—
"	Wewalintouan	"	—	16	16	29	2
"	Rerewokan	"	—	23	23	29	4
"	Watoelambot	"	—	23	23	32	3
"	Wewelen	"	—	12	12	20	2
"	Marawas	"	—	9	9	—	—
"	Koija	"	—	24	24	—	4
"	Tandengan	"	—	23	23	20	2
"	Eris	"	—	13	13	—	2
"	Telap	"	—	20	20	—	3
"	Paloloan	"	—	18	18	—	3
"	Watoelanei	"	—	7	7	8	5
"	Kajoeroja	"	—	12	12	—	1
"	Kapataran	"	1	36	37	14	7
"	Seretan	"	—	7	7	—	1
Touloemambot	Kiniar	"	—	25	25	58	7
"	Taler	"	—	21	21	43	1
"	Liningaän	"	—	23	23	23	6
"	Katinggolan	"	—	17	17	39	2
"	Kendis	"	—	22	22	24	6
"	Wengkol	"	—	10	10	21	2
"	Ranowangko-atas	"	—	19	19	17	3
"	Loeaan	"	—	25	25	30	3
"	Papakelan	"	—	12	12	—	2
"	Toulijan-ketjil	"	—	20	20	—	—
"	Watoemea	"	—	19	19	—	3
"	Toe'ap	"	—	11	11	26	2
"	Laloempei	"	—	15	15	—	3
"	Ranowangko-bawah	"	—	5	5	15	2
"	Kombij	"	—	12	12	—	1
"	Sawangan	"	—	13	13	—	—
"	Kolongan	"	—	15	15	14	2
"	Rerer	"	—	13	13	45	6
"	Makalisung	"	—	6	6	—	3
"	Kinaleosan	"	—	4	4	—	2
Tomoh.-Sarongsong	Tomohon	J. Louwerier.	2	122	124	22	28
"	Tataäran	"	—	61	61	52	12
"	Pangolombian	"	—	12	12	—	9
"	Roeroekan	"	2	19	21	19	9
"	Koemelemboeaai	"	—	2	2	—	2
"	Kembes	"	1	21	22	—	3
"	Sarongsong	"	—	35	35	16	5
"	Pinaras	"	—	19	19	2	—
"	Lahendong	"	—	14	14	1	7
"	Tondango	"	—	11	11	5	2
		Transp.	194	1943	2137	1088	363

Tondano. gemeente

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingeszeg. huwelijken.
			Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
		Transp.	194	1943	2137	1088	363
Tomoh.-Sarongsong	Ramboenan	J. A. T. Schwarz.	—	11	11	—	2
"	Sawangan	"	1	5	6	—	—
Langowan	Langowan	M. Brouwer.	23	202	225	43	23
"	Atep	"	—	15	15	9	—
"	Palamba	"	—	17	17	6	—
"	Talawatoe	"	—	3	3	9	—
Kakas-Remboken	Kakas	"	—	189	189	87	16
"	Passo	"	—	56	56	21	7
"	Panasan	"	—	18	18	—	4
"	Toulijan	"	—	14	14	4	—
"	Kaweng	"	—	25	25	11	1
"	Kajoewatoe	"	—	15	15	—	—
"	Karor	"	—	7	7	—	—
"	Sombokei	"	—	2	2	—	—
"	Remboken	"	1	150	151	66	29
"	Kasoeratan	"	—	23	23	11	2
"	Pareipei	"	—	8	8	2	2
Tompasso	Tompasso	"	6	125	131	47	12
"	Tollok	"	—	16	16	1	—
"	Kanonang	"	10	33	43	4	2
"	Pinalin	C. J. van de Liefde.	2	12	14	—	3
"	Tokin	S. Ulfers.	1	17	18	—	3
"	Wanka	"	1	8	9	—	—
"	Motoling	J. Boddé.	1	18	19	—	4
"	Raänan	"	9	24	33	—	8
"	Pontak	"	3	28	31	13	13
"	Poöpoh	"	6	4	10	—	1
"	Mopolo	"	5	12	17	4	1
"	Lompad	"	—	16	16	9	2
"	Pitjoean	"	6	21	27	1	7
"	Ongkow	"	4	6	10	—	—
Kawangkoan	Kawangkoan	M. Brouwer.	2	57	59	36	12
"	Tondegesan	"	—	24	24	1	4
"	Kajoewi	"	—	9	9	15	4
"	Boejongon	C. J. van de Liefde.	6	17	23	—	6
"	Paslaten	"	2	5	7	—	3
"	Kaneian	"	—	22	22	41	2
"	Koreng	"	—	5	5	6	—
"	Pinamorongan	"	—	12	12	8	2
"	Woewoek	"	—	17	17	—	6
"	Lansot	"	—	13	13	2	7
"	Lapi	"	—	9	9	9	6
"	Talaitad	"	—	11	11	17	2
"	Koemelemboesai	S. Ulfers.	—	25	25	—	3
"	Woewoek-Malola	"	—	8	8	—	2
"	Karimbo	"	—	22	22	—	9
"	Wakan	"	3	16	19	—	—
"	Tewasen	J. Boddé.	2	17	19	23	10
"	Teëp	"	—	3	3	—	2
"	Pondas	"	—	—	—	4	—
"	Poigar	"	12	2	14	1	—
Sonder	Sonder	J. A. T. Schwarz.	39	74	113	—	18
"	Kolongan-atas	"	—	35	35	—	11
"	Kiawa	"	29	76	105	—	11
"	Leilem	"	37	65	102	—	5
"	Tintjep	"	12	24	36	—	5
"	Timboekar	"	1	9	10	—	4
"	Tangkoenei	"	1	9	10	—	1
		Transp.	419	3629	4048	1599	640

DISTRIKT.	PLAATS.	Zendeling, Hulpprediker of Wd. Predikant.	Aantal Gedoopten. Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.	Aantal aangen. lidmaten.	Aantal ingezeg. huwelijken.
		Transp.	419	3629	4048	1599	640
Sonder	Soeloeoen	J. A. T. Schwarz.	6	34	40	—	2
"	Pinapalangkow	"	24	32	56	—	—
"	Kapoja	"	11	25	36	—	4
"	Moentei	"	—	11	11	2	4
"	Leleima	C. J. van de Liefde.	—	7	7	—	5
"	Toempaän	"	1	14	15	—	5
"	Matani	"	10	10	20	—	6
"	Popontolen	"	—	8	8	—	1
"	Soeloe	"	3	2	5	2	1
"	Sinengkeian	"	5	5	10	1	6
"	Tengah	J. Boddé.	11	6	17	13	7
"	Pakoe-Weroe	"	30	42	72	25	17
"	Pakoe-Oerei	"	8	12	20	1	11
Tombassian	Amoerang	C. J. van de Liefde.	1	46	47	—	11
"	Bitoen	"	—	8	8	—	2
"	Pondan	"	—	9	9	18	3
"	Ranomea	"	—	11	11	10	4
"	Lopana	"	—	4	4	5	—
"	Ritei	"	—	17	17	27	4
"	Malenos	"	—	5	5	6	3
"	Malikoe	"	—	13	13	30	3
"	Toemaloentoeng	"	3	9	12	9	5
"	Tombassian-atas	M. Brouwer.	16	33	49	12	8
Roemoön	Roemoön-atas	C. J. van de Liefde.	—	20	20	7	3
"	Wijauw	"	—	5	5	1	1
"	Roemoön-bawah	S. Ulfers.	—	33	33	—	12
"	Winajan	"	5	11	16	—	—
"	Toraget	J. Boddé.	—	—	—	—	—
"	Eloesan	"	12	28	40	8	6
"	Radei	"	—	3	3	1	2
"	Raänan	"	6	3	9	9	—
"	Tengah	"	10	1	11	—	—
Pass. Ratah. Ponos.	Passan-Ratahan	J. N. Wiersma.	16	24	40	18	5
"	Pangau	"	9	8	17	3	3
"	Wongkai	"	2	3	5	5	—
"	Benthenan	"	—	3	3	—	—
"	Tatengesan	"	4	5	9	—	3
"	Soemampouw	"	7	6	13	—	—
"	Lisoeng	"	11	2	13	5	—
"	Lindanen	"	2	8	10	2	—
"	Wijau	"	1	8	9	7	2
"	Watoelinei	"	9	9	18	2	1
"	Belang	"	—	2	2	—	—
"	Liwoetong	"	—	23	23	—	8
"	Malompar	"	10	15	25	—	7
Tonsawang	Moendoeng	"	2	6	8	2	5
"	Tombatoe	"	13	16	29	15	3
"	Kali	"	2	2	4	—	2
"	Loboe	"	9	15	24	12	6
"	Silian	"	5	39	44	14	12
		Totaal.	683	4290	4973	1871	833

Uit het ressort van den Wd. Predikant van Menado zijn geene opgaven ingekomen.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE A.

DISTRIKT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
Menado					
Area					
Tombariri	164	294	458	76	32
Kakaskassen	23	128	151	13	20
Likoepang Klabat-atas..	—	70	70	63	18
Tonsea.....	1	493	494	166	111
Tondano-Toulijan	1	335	336	298	49
Tondano-Touloemambot.	—	307	307	355	56
Tomohon-Sarongsong ..	6	332	338	117	79
Langowan	23	237	260	67	23
Kakas-Remboken	1	507	508	202	61
Tompaso	54	340	394	79	56
Kawangkoan	27	294	321	163	80
Sonder.....	228	500	728	44	124
Tombasian	20	155	175	117	43
Roemoön.....	33	104	137	26	24
Pasan-Ratah.-Ponosakan	71	116	187	42	29
Tonsawang	31	78	109	43	28
Totaal.....	683	4290	4973	1871	833

Uit het ressort van den Wd. Predikant van Menado zijn geene opgaven ingekomen.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

RECAPITULATIE B.

ZENDELING, HULPPREDIKER OF Wd. PREDIKANT.	Aantal Gedoopten.			Aantal aangenomen lidmaten.	Aantal ingezegende huwelijken.
	Volwassenen.	Kinderen.	Totaal.		
F. H. Linemann					
S. Ulfers.....	10	140	150	—	29
H. Rooker.....	1	664	665	653	112
H. J. Tendeloo	1	541	542	229	122
J. A. T. Schwarz	161	410	571	2	67
C. J. van de Liefde...	43	317	360	199	101
J. N. Wiersma.....	102	194	296	85	57
J. Louwerier.....	21	428	449	122	93
M. Brouwer.....	58	1041	1099	385	126
M. H. Schippers	161	309	470	84	35
J. Boddé	125	246	371	112	91
Totaal.....	683	4290	4973	1871	833

Gedurende het eerste Semester 1881 werden de gemeenten in het ressort van den Hulpprediker J. Boddé nog bediend door den Zendeling S. Ulfers. In de Statistieke opgaven worden alle gedoopten, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in dit ressort aan genoemden Hulpprediker toegekend. Zóó ook in deze Recapitulatie. Gemelde Zendeling doopte daarvan 40 volwassenen en 47 kinderen, totaal 87, terwijl hij 18 lidmaten aannam en 47 huwelijken inzegende.

Uit het ressort van den Wd. Predikant van Menado zijn geene berichten of opgaven ingekomen.

Voor de waarheid van deze opgaven,

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

STAAT DER GENOOTSCHAPSSCHOLEN
in de Minahassa, op ultimo December 1881.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN. DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
1	*Ares*	Sawangan						
2	"	Pandoe						
3	*Klabat-atas*	Kolongan						
4	*Kawangkoan*	Koemelemboeaai	N. Koliboe	78	47	125	95	
5	"	Woewoek-Malola	M. Rantoeng	22	28	50	30	
6	"	Karimbo	M. Kaligis	48	28	76	35	
7	"	Wakan	F. Lampoes	44	24	68	30	
8	*Tompasso*	Tokin	J. Mowoto	37	25	62	35	
9	"	Wanga	J. Salangka	27	19	46	26	
10	*Roemoön*	Roemoän-bawah	S. Pangkeij	69	40	109	30	
11	"	Winajan	A. Tanor	18	9	27	25	
				343	220	563	306	Ulfers. 8 Scholen. Gezet opkn. 54,3 %.
12	*Tondano*	Tondano	F. Tangkouw	210	86	296	185	
13	"	Kinaleosan	J. Manoppo	18	11	29	21	
14	"	Makalisoeng	S. Roemambi	19	18	37	30	
15	"	Rerer	J. Gerungan	56	16	72	61	
16	"	Kolongan	H. Rotinsoeloe	42	21	63	52	
17	"	Sawangan	G. da Costa	17	20	37	36	
18	"	Ranowangko	J. Regah	28	27	55	48	
19	"	Laloempei	J. Kowaas	26	32	58	52	
20	"	Toelap	E. Togas	32	29	61	40	
21	"	Kajoeroja	E. Koemontoij	19	19	38	32	
22	"	Watoelanei	A. Pangalila	32	28	60	42	
23	"	Telap	P. Makaliwei	52	48	100	57	
24	"	Watoemea	M. Legoh	41	37	78	50	
25	"	Eris	Vakant.	75	41	116	50	
26	"	Tandengan	A. Kawengian	39	33	72	63	
27	"	Toulijan-ketjil	A. Walangarij	49	58	107	90	
28	"	Seretan	E. Limpeleh	24	22	46	29	
29	"	Maoembij	H. Tampi	28	17	45	26	
30	"	Paloloan	A. Pandeilaki	27	18	45	24	
31	"	Papakelan	J. Wageij	43	30	73	57	
32	"	Koija	J. Girott	56	55	111	61	
33	"	Marawas	L. Mailangkaij	14	13	27	17	
				947	679	1626	1123	Rooker. 22 Scholen. Gezet opkomenden 69 %.
34	*Tonsea*	Treman	N. Doemais	130	35	165	99	
35	"	Kassar	H. Tampi	128	35	163	31	
36	"	Toemaloentoeng	J. Loentoengan	118	32	150	30	
37	"	Sawangan	H. Tonteij	76	59	135	49	
38	"	Tanggarij	F. Walanda	27	15	42	34	
39	"	Soekoer	J. Woelloer	40	26	66	33	
40	"	Lahikit	J. Maramis	116	84	200	124	
41	"	Tatelloe	W. Kamagi	93	43	136	54	
42	"	Talawaän	E. Montoeng	54	41	95	68	
43	"	Mapangit	F. Mantiri	51	24	75	36	
44	"	Teteij	S. Tirajoh	30	30	60	34	
45	"	Lilang	A. Maramis	45	20	65	34	
46	"	Lansot	A. Woeisan	20	13	33	14	
47	"	Tandjong-merah	J. Inaraij	15	10	25	17	
48	*Likoepang*	Lompias	A. Dendeng	57	44	101	31	
49	"	Kokole	J. Roendoenoewoe	34	20	54	18	
50	"	Paslaten	J. Roringpandei	44	28	72	32	
51	"	Batoe	D. Tangkilisan	82	41	123	92	
				1160	600	1760	830	Tendeloo. 18 Scholen. Gezet opkomenden 47 %.

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
52	*Sonder*	Sonder	J. Roemokoi	131	55	186	104	Schwarz. 9 Scholen. Gezet opkn. 58,5 °/₀
53	"	Kiawa	S. Kamagi	104	44	148	62	
54	"	Leilem	E. Koho	61	52	113	57	
55	"	Tintjep	N. Ratoe	45	21	66	44	
56	"	Timboekar	N. Roemokoi	20	11	31	25	
57	"	Pinapalongkow	S. Rakian	42	29	71	51	
58	"	Kapoja	F. Sangeroki	33	26	59	56	
59	"	Moente	A. Raoe	18	13	31	18	
60	*Tomohon-Sarongs.*	Ramboenan	P. Moemoe	31	7	38	18	
				485	258	743	435	
61	*Tombassian*	Pondan	P. Ondang	38	31	69	40	van de Liefde. 13 Scholen. Gezet opkomenden 68,3 °/₀.
62	"	Ritei	S. Lapian	54	46	100	72	
63	*Roemoön*	Roemoön-atas	J. Toemiwa	65	61	126	68	
64	*Kawangkoan*	Kanejan	L. Ratag	59	41	100	87	
65	"	Koreng	Z. Sinjal	53	34	87	53	
66	"	Pinamorongan	S. Siwoe	47	40	87	49	
67	"	Woewoek	A. Roemengan	59	55	114	79	
68	"	Lapi	E. Oroh	47	31	78	66	
69	"	Talaitad	O. Ratag	29	29	58	39	
70	"	Paslaten	E. Wecol	25	16	41	20	
71	*Sonder*	Toempaän	D. Jacobus	40	28	68	52	
72	"	Popontolen	J. Ratag	21	10	31	23	
73	"	Leleima	J. Pangkeij	15	18	33	25	
				552	440	992	678	
74	*Passan-Ratahan*	Ratahan	D. Kaligis	35	8	43	26	Wieruma. 14 Scholen. Gezet opkomenden 45,9 °/₀.
75	"	Pangan	M. Woeisan	28	15	43	26	
76	"	Wijan	A. Pondaag	22	16	38	18	
77	"	Wongkai	E. Oentoe	26	10	36	15	
78	"	Tatengesan	C. Rahoetoi	20	14	34	12	
79	"	Soemampouw	A. Lengkei	15	17	32	16	
80	"	Lisoeng	H. Toemoendo	17	6	23	12	
81	"	Lindanen	W. Sandag	45	28	73	27	
82	"	Watoelinei	W. Gijo	29	11	40	18	
83	"	Liwoetoeng	E. Ginsoe	63	31	94	42	
84	*Tonsawang*	Moendoeng	P. Soepit	38	18	56	17	
85	"	Kali	E. Ngongoloi	34	9	43	20	
86	"	Loboe	J. Poloean	67	8	75	33	
87	"	Silian	H. Montol	75	47	122	58	
				514	238	752	340	
88	*Tomohon-Sarongs.*	Tomohon	E. Lasut	149	55	204	116	Louwerier. 14 Scholen. Gezet opkomenden 50 °/₀.
89	"	Tataaran	C. Paler	88	43	131	35	
90	"	Roeroekan	S. Gosal	51	27	78	48	
91	"	Koemelemboeaai	J. Roentoekahoe	9	8	17	5	
92	"	Sarongsong	Vakant.	33	37	70	55	
93	"	Lahendong	J. Lantang	44	18	62	26	
94	"	Toudango	Z. Pijoh	29	24	53	32	
95	"	Pinaras	M. Gosal	35	19	54	27	
96	*Kakaskassen*	Kakaskassen	N. Sandak	39	24	63	34	
97	"	Kajawoe	J. Toerambi	28	20	48	35	
98	"	Kenilo	D. Pangemanan	39	8	47	19	
99	*Tomohon-Sarongs.*	Pangolombian	D. Wajong	39	9	48	20	
100	"	Kembes	S. Rengkoe	47	6	53	16	
101	*Kakaskassen*	Tinoör	S. Lioew	44	10	54	23	
				674	308	982	491	

Nommer.	NAMEN DER DISTRIKTEN.	NAMEN DER PLAATSEN.	NAMEN DER ONDERWIJZERS.	Getal kinderen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.	Onder wiens leiding.
102	*Langowan*	Atep	J. Malingkonor....	34	26	60	52	Brouwer. 20 Scholen. Gezet opkomenden 67,8 °/₀.
103	"	Palamba	J. Tawan	34	20	54	35	
104	"	Talawatoe	J. Geroengan	19	19	38	20	
105	*Kakas-Remboken*	Passo	A. Palit	105	60	165	125	
106	"	Panasen	L. Wawoloemaja.	40	30	70	40	
107	"	Toulijan	N. Monintja	45	25	70	48	
108	"	Kaweng	S. Roemondor	33	24	57	36	
109	"	Kajoewatoe	N. Roemajar	33	23	56	38	
110	"	Karor	K. Soepit	38	31	69	65	
111	"	Sombokei	D. Assah	11	6	17	16	
112	"	Remboken	J. Pangemanan	75	40	115	75	
113	"	Kasoeratan	M. Kaligis	61	48	109	65	
114	"	Pareipei	J. Tampanawas	40	30	70	33	
115	*Tompasso*	Tompasso	G. Tampanawas	109	126	235	75	
116	"	Tollok	M. Mandang	66	45	111	42	
117	"	Kanonang	J. Koemaseh	30	15	45	20	
118	*Kawangkoan*	Kawangkoan	J. Soerentoe	106	55	161	62	
119	"	Tondegesan	A. Koehoe	55	34	89	55	
120	"	Kajoewi	U. Lolowan	24	29	53	45	
121	*Tombassian*	Tombassian-atas	S. Oemboh	76	32	108	66	
				1034	718	1752	1013	
122	*Tombariri*	Woloan	E. Wageij	70	20	90	40	Schippers. 4 Scholen. Gezet opkn. 42,6 °/₀.
123	"	Sendoek	J. Wehantouw	36	25	61	31	
124	"	Mokoepa	J. Pangemanan	26	10	36	10	
125	*Kakaskassen*	Koha	J. Wakarij	49	36	85	35	
				181	91	272	116	
126	*Kawangkoan*	Tewasen	J. Toemoejoe	66	27	93	45	Boddé. 15 Scholen. Gezet opkomenden 43,7 °/₀.
127	"	Teep	J. Lani	14	10	24	13	
128	"	Poigar	J. Tilaar	51	29	80	20	
129	*Tompasso*	Ongkow	J. Warong	35	20	55	20	
130	"	Motoling	A. Lintang	51	29	80	35	
131	"	Raänan	M. Sarongsong	54	28	82	12	
132	"	Pontak	Z. Koemolontang.	52	19	71	50	
133	"	Poöpoh	K. Rantoeng	45	8	53	36	
134	"	Mopolo	J. Rompas	49	33	82	35	
135	"	Lompad	J. Rasoe	23	21	44	35	
136	"	Pitjoean	J. Paät	34	24	58	30	
137	*Roemoön*	Eloesan	D.Roentoenoewoe	27	5	32	18	
138	*Sonder*	Tengah	M. Oembok	33	15	48	20	
139	"	Pakoe-Weroe	N. Rindorindo	48	22	70	25	
140	"	Pakoe-Oerei	A. Loemintang	47	15	62	15	
				629	305	934	409	

RECAPITULATIE.

NAMEN DER HULPPREDIKERS.	NAMEN DER RESSORTEN.	Aantal Scholen.	Getal kinderen.			
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gezet opkomenden.
F. H. Linemann...	Menado....	3				
S. Ulfers.....	Koemelemboesai ...	8	343	220	563	306
H. Rooker.....	Tondano	22	947	679	1626	1123
H. J. Tendeloo....	Ajermadidi	18	1160	600	1760	880
J. A. T. Schwarz..	Sonder	9	485	258	743	435
C. J. van de Liefde	Amoerang.....	13	552	440	992	678
J. N. Wiersma....	Ratahan	14	514	238	752	340
J. Louwerier.....	Tomohon	14	674	308	982	491
M. Brouwer	Langowan.....	20	1034	718	1752	1013
M. H. Schippers...	Tanawangko	4	181	91	272	116
J. Boddé.....	Tengah-Sonder	15	629	305	934	409
	Totaal....	140	6519	3857	10376	6741
					65 %	

AANTEEKENINGEN

bij den Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa op ultimo December 1881.

Aangaande No. 1, 2 en 3 zijn geene opgaven ontvangen.

No. 4 werd opgeheven ten gevolge de opening eener Gouvernementsschool ter plaatse.

No. 12 is eene gemeenteschool. De bijdragen der gemeente zijn echter slechts gering. Dankbaar wordt steeds hulp van elders ontvangen.

No. 29, 30 en 33 worden door „onderling hulpbetoon" bezoldigd.

No. 34, 35, 36, 40 en 41 worden niet meer bezocht sedert op die plaatsen Gouvernementsscholen geopend werden.

No. 59 wordt door de gemeente onderhouden.

No. 72 en 73, vroeger Negerischolen, worden door de gemeenten in stand gehouden.

No. 74 werd niet meer bezocht; derhalve gesloten. De bezoldiging werd gebezigd voor No. 79, vroeger eene Negerischool.

No. 92 was ultimo 1880 tijdelijk gesloten. Sedert October 1881

is die weder geopend De Gouvernementsschool aldaar wordt om onderscheidene redenen weinig op prijs gesteld. Eene Roomsche school werd daar ter plaatse opgericht. De heropening van de Genootschapsschool was geboden. Die school wordt tijdelijk waargenomen.

No. 99, 100 en 101 zijn Negerischolen; het personeel is onbezoldigd. De onderwijzer van No. 101 ontving in 't laatst van 1881 weder *f* 5, 's maands uit de distrikskas, laatstelijk met de boodschap, dat de kas nagenoeg ledig was. De Hulpprediker tracht zooveel mogelijk in de bezoldiging te voorzien.

No. 105 werd gesloten ten gevolge van de oprichting eener Gouvernementsschool ter plaatse.

No. 108 is voor rekening der gemeente.

No. 127, 133, 136, 137 en 138 waren Negerischolen. De Zendeling Ulfers trok zich die aan. Zij ressorteeren thans onder den hulpprediker Boddé.

No. 129 werd geacht gecombineerd te zijn met No. 128; de afstand van de beide plaatsen maakte 't noodig, ook te Ongkow eene school te openen.

Op vele plaatsen komt dagelijks een grooter of kleiner aantal kinderen school, dat niet in de schoolrollen opgenomen is; voor 't meerendeel kinderen beneden de zes jaar.

Het aantal „gezet opkomenden" zou op verscheidene plaatsen een hooger cijfer aanwijzen, indien de marktdagen niet als schooldagen genoteerd werden; op die dagen worden de scholen slechts door een klein aantal leerlingen bezocht. Dit geldt vooral van No. 52, 53, 54, 57 en 58.

De kinkhoest heerschte in verscheidene streken des lands maanden lang. Ook dit werkte nadeelig op de gezette opkomst.

De Secretaris van de Zendelingvereeniging in de Minahassa,

H. ROOKER.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Actenstukken in betrekking tot de geschiedenis der zending in de Nederlandsche koloniën.

Wie zal ons te eeniger tijd eene geschiedenis der zending in onze koloniën leveren? Deze vraag is reeds dikwerf bij mij opgekomen, ook wel uitgesproken. Tot nogtoe bestaat er, naar het schijnt, geen uitzicht, dat een doorwrocht werk van een' onzer geleerden het antwoord op die vraag geven zal.

Er was een tijd, dat velen met mij het oog gevestigd hielden op Professor MILLIES en op Mr. H. J. KOENEN, die bouwstoffen voor zulken arbeid verzamelden. Beide verdienstelijke mannen zijn tot hooger leven opgeroepen, zonder ons van de vruchten van hun onderzoek veel na te laten. Ds. C. A. L. VAN TROOSTENBURG DE BRUYN, laatstelijk predikant te Batavia, zet, naar ik vertrouw, zijne onvermoeide pogingen voort om alles te verzamelen wat op het leven der Indische predikanten van vroegeren en lateren tijd betrekking heeft. Dr. GROTHE, te Utrecht gaf ons onlangs nog de bewijzen, dat hij aan het werk is. Na eerst in „die Allgemeine Missions Zeitschrift", van Dr. WARNECK een opstel geleverd te hebben „Das Seminar des WALAEUS", dat gewijzigd werd geplaatst in de Maandberichten van de Utrechtsche zendingvereeniging, leverde hij de resultaten van zijn belangrijk onderzoek afzonderlijk in zijne brochure „Het seminarie van WALAEUS". Dr. GROTHE wijst daar behalve op de Resolutiën van

de Heeren XVII, de Acten der provinciale Synoden en die van verschillende classen, op het leven van WALAEUS, voor zijne „Opera" geplaatst, op Fabricius, „Salutaris Lux Evangelii" en op andere gedrukte geschriften, wel niet onbekend, maar zeker tot hiertoe weinig gebruikt. Wat zijnen arbeid, mijns inziens, bijzondere waarde bijzet, is, dat hij bij zijn onderzoek, zijne mededeelingen en beschouwingen zich plaatst op het standpunt der zending, het eenige van waar men het rechte oog kan verkrijgen op onzer Vaderen pogingen tot verbreiding van het Evangelie in de koloniën.

Wat tot hiertoe, naar mijne bescheiden meening, een grondig onderzoek in den weg stond, is het versmelten van de zendinggeschiedenis in die der kerk, zoodat dan ook alles wat op de zending betrekking heeft, bij ons, als onderdeel van de kerkgeschiedenis beschouwd wordt. Ik zie niet voorbij, dat de verbreiding van het Christendom noodzakelijk tot de geschiedenis van Christus kerk op aarde behoort; maar ik kan ook niet nalaten op te merken, dat, voor zoo verre die geschiedenis door onze geleerden te boek gesteld is, de zending daarin slechts zeer ter loops behandeld wordt.

Dit mijn oordeel kan ongegrond zijn, daar het mij ontbreekt aan de gelegenheid om de geschriften, die betrekking hebben op de geschiedenis van onze vaderlandsche Kerk, voldoende te raadplegen. Ik zal er mij over verheugen, als ik ten dezen beter wordt ingelicht. Het oordeel door de HH. YPEY en DERMOUT in hunne geschiedenis der Nederlandsche hervormde kerk (o.a. Deel 2, blz. 316 e.v.) uitgesproken zou zeker herziening vorderen. Meer naar waarheid is de schets, ons onlangs door Dr. G. J. VOS AZ. geleverd in zijne geschiedenis der vaderlandsche kerk (1), ofschoon ook deze

(1) Zie aldaar 1ste Deel, blz. 164, e.v.

*

moest verklaren: „Van de verhouding van de Vaderlandsche en van de Indische kerk tot de Compagnie is nog niet veel aan het licht gebracht." Is er waarheid in hetgeen onmiddellijk daarop volgt: „doch wat er van bekend is, stemt niet tot dankzegging," de bladzijde uit de „Litterarische Fantasiën" van BUSKEN HUET moge licht verspreiden, uit zulke fragmenten leert men de geschiedenis niet kennen, en zeker moet men hier wel onderscheiden. De onpartijdige geschiedschrijver zal hier moeten getuigen.

Het werk van Prof. PETRUS HOFSTEDE, „Indische kerkzaken", even als de bekroonde verhandeling van dien geleerde gaat uit van zulke eenzijdige beschouwingen, dat het als bron voor de geschiedenis der zending nauwelijks in aanmerking kan komen. FR. VALENTYN was een bijna ongeëvenaarde verzamelaar, maar geen geschiedschrijver.

Had wijlen Prof. W. MOLL deze geschiedenis bewerkt, wat zouden wij dan niet reeds bezitten! Getuige de voortreffelijke behandeling der zending in zijne „kerkgeschiedenis van Nederland vóór de hervorming".

Engeland is ten dezen gelukkiger dan Nederland. Eén werk althans is mij bekend, dat over de geschiedenis van het Christendom in de Engelsche koloniën een helder licht verspreidt. Ik bedoel hier „Christianity in India, by JOHN WILLIAM KAYE (1859)". Daarin gaan de geschiedenis der verovering van het Vaste land van Indië, die van de Regeeringshandelingen, die der Oost-indische compagnie, die van het leven der volkplanters hand aan hand met de geschiedenis der Evangelisatie. Het is eene lijdensgeschiedenis, veel meer nog dan die onzer zoogenaamde „Indische kerken", maar de wijze van voorstelling leert ons inzien, waar de bronnen lagen van al die ellende en hoe de toestanden ontstonden, die thans in vele op-

zichten stof tot blijdschap en dankbaarheid geven. Daarop komt het aan, en dit moet bij ons nog helder in het licht gesteld worden.

Toen ik in het begin van 1864, onverwachts en nagenoeg onvoorbereid, mij geroepen gevoelde mijne „Geschiedenis tegenover kritiek" te schrijven, had ik het groote voorrecht over eene aanzienlijke verzameling actenstukken, in het archief van ons Genootschap voorhanden, te kunnen beschikken, die mij bezielden en het werk betrekkelijk gemakkelijk maakten. Ik stelde mij toen ten doel aan te toonen, dat de zending in Nederland niet de vrucht was van het Piëtisme of Methodisme, en daar het bij mij vast stond, dat wat men Indische kerkgeschiedenis noemt, eigenlijk zendinggeschiedenis is, schetste ik uit de voor mij beschikbare bronnen het karakter van de zending der Nederlanders in de 17de en in de 18de eeuw. Ofschoon mijn geschrift een eenigszins polemisch karakter droeg, zoo kon het niet anders, bij den afkeer, dien ik steeds gevoed heb van twistgeschrijf, of ik moest, alles vermijdende wat tot nieuwen strijd kon prikkelen, mij bepalen tot de geschiedenis, die alleen het ware standpunt kan bepalen, van waar de beoordeeling van feiten en toestanden kan uitgaan. Ik wilde toen dan ook. niets anders dan geschiedenis leveren, die alleen het pleit kon beslissen.

Waar ik in eene noot (blz. 41) mijne bronnen vermeldde, voegde ik er de opmerking aan toe: „Reeds lang had ik gewenscht voor de „„Mededeelingen van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap"" van een en ander uit die stukken gebruik te maken." Aan dien wensch gaf ik tot hiertoe geen gevolg. De verhandeling van Dr. GROTHE, boven vermeld, bracht mij dien in herinnering, en zoo vertrouw ik den Lezers van dit Tijdschrift geen ondienst te doen met het leveren van eene

eerste proeve uit onze verzameling. Ik moet hier opmerken, dat de bedoelde stukken zeer duidelijke, naar mij voorkomt doorgaans correcte afschriften zijn, van welke ik alleen gemeend heb de spelling te moeten overbrengen in de thans gebruikelijke Uit die afschriften blijkt, dat de bronnen bestaan.

Wie zich begeeft tot het schrijven van eene geschiedenis van de zendingen der Nederlanders zal zeker in de archieven de oorspronkelijke stukken dienen op te sporen, nog zeer veel hebben te verzamelen, te onderzoeken, te schiften, aleer hij zich tot schrijven kan gaan zetten; maar waar men verwachten kan, indien niet alles, dan toch veel te kunnen vinden van wat men zoekt, daar kan men ook met eenig vertrouwen de taak aanvaarden, om weldra al het genot van een' noesten arbeid te smaken. Meer heb ik voor het tegenwoordige niet te zeggen. Mijn doel is op nieuw de aandacht te vestigen, op een nog nagenoeg onontgonnen veld, dat een' rijken oogst kan opleveren.

Ik laat dan nu de eerste stukken volgen, die zich tot de jaren 1614 en 1616 bepalen. Voorcerst kan ik over niet meer ruimte beschikken.

Consideratiën en advies van de Classis van Delft en Delfland, rakende de voortzetting van de christelijke religie in Oost-indiën, mitsgaders van de predikanten daartoe noodig, opgesteld ten verzoeke van de Kamer aldaar den 7den April 1614. (1)

Alzoo de Classis van Delft en Delfland op den 7den April in den jare 1614 door de Gecommitteerden uit de Respectieve Kamer van Delft, van wege de Bewindhebberen der Generale Oost-indische Compagnie was vertoond en geremonstreerd, hoe dat de voorschreven Compagnie tot nogtoe naar haar wensch,

(1) Zie »Geschiedenis tegenover kritiek, blz. 52, e.v.

niet had kunnen gediend worden, van godvruchtige, bekwame predikanten, die met waren christelijken ijver ontstoken, zich zelven niet alleen zouden willen begeven, om in de Oostindische kwartieren alle goede christelijke leeringen, stichtelijken handel en wandel, aan allen die van onze natie in haren dienst aldaar op verscheidene plaatsen in goeden getale zijn, dagelijks te prediken en in te scherpen, maar voornamelijk zich en hunnen arbeid den Heere opofferende, de uiterste vlijt en naarstigheid zouden willen aanwenden, om, de maleische taal geleerd hebbende, de arme blinde leergierige heidenen, door Gods genade te verlichten, en uit de blinde duisternis tot ware, rechte kennis des Heiligen Evangeliums te brengen, waartoe alzoo zich nu groote gelegen- en genegenheid vertoonen, de gemelde Bewindhebberen dezelve in goeder Conscientie aan deze Classis niet konden verbergen, biddende den Broederen der Classis in Gods naam met recht en ernst daarop te letten, en hun de hand te bieden, met het rechte gebruik van 't geestelijke zwaard, terwijl zij willig en bereid zijn, met lijf en goed, volgens last en bevel van de hooge Overigheid, geen middel tot bevordering en bescherming van het zelve werk te sparen, tot Godes eere, en der Landen welvaren; verzoekende over zulks, dat de Broederen der Classis voortaan bij tijds willen dispicieeren bekwame personen, waardoor de kerken in Indië gevorderd en de ware Religie, beter dan voor dezen, mocht voortgeplant worden, ten einde men de Compagnie niet langer van nalatigheid dezen aangaande moge culpeeren, noch den vijanden, (die geen koste noch moeite sparen, om door den band van hunne superstitieuse religie de harten der inwoners tot zich te trekken en te verbinden) occasie geven om met blaam van onze natie, dezelve voor de Indianen odieux, en van deze Landen afkeerig te maken;

Zoo is 't, dat de Classis na lange en eenvoudige overleggingen, ook communicatiën met anderen op zoo een gewichtige zaak, rijpelijk en in de vreeze des Heeren gelet hebbende, goedgevonden heeft, vooral de Bewindhebberen der Generale Oost-indische Compagnie over hunnen christelijken ijver en vurigheid voor de zaligheid, niet alleen van degenen, die

van onze natie in Indiën zijn, maar ook der arme blinde heidenen, ten hoogste te bedanken, en niet min te bidden in een zoo loflijk en christelijk opzet en voornemen, van hetzelve met lijf en goed te vorderen, en geen middelen daaraan te sparen, tot Gods eer en 's Lands welvaren, steeds te willen continueeren, niet twijfelende of zoo een christelijk werk zal van God zonderling gezegend en van alle christlievende harten naar vermogen van elks beroeping (inzonderheid van alle kerkendienaren) met raad en daad ernstelijk gevorderd worden: gelijk tot dien einde de broeders der Classis hebben verklaard, en verklaren mitsdezen, van hunnentwege bereid te zijn, de nood en stichting zulks vereischende, om alle devoiren te doen en middelen aan te wenden, dat zoodanige personen mogen worden uitgemaakt (gevonden), al zou het ook wezen uit midden van hen, waarmede naar gelegenheid der kerken in Indiën gevorderd en de ware religie, zelfs ook onder de heidenen, door Gods genade, zoude mogen voortgeplant worden.

Doch gelijk als de Classis gansch ongaarne en met droefheid heeft verstaan, dat de Bewindhebberen tot nogtoe, naar hunne wenschen in zoo noodige zaken niet hebben kunnen gediend worden van godvruchtige, bekwame predikanten, alzoo kan de vergadering, ook van ambts- en conscientiewegen niet nalaten, door deze gelegenheid de Bewindhebberen te verstaan te geven, dat haars achtens en oordeels, zulks niet zoo zeer door gebrek van goede predikanten, als wel van noodige orders tot beleid van zulke gewichtige zaken dienstig zijnde, schijnt gecauseerd te zijn; gemerkt onwedersprekelijk is, dat zulk eene bezending van predikanten, om in de kwartieren van Indiën, niet alleen die van onze Natie, daar in goeden getale zijnde, maar ook den armen blinden heidenen het Evangelium Jesu Christi, met vrucht en goede stichtinge, te prediken, die uit naam en op last van eenige particuliere kooplieden, hier te lande, noch der Generale Oost-indische Compagnie, maar der gemeene Kerken en hooge Overigheden dezer landen, behoorden afgevaardigd, en gedaan te worden, en dat met zoodanige commissie, macht, en authoriteit, om, naar Gods woord, tot stichting van velen alles te doen, zoo men verstaan zoude uit de dagelijksche gelegenheden en toedracht van zaken te behooren.

Hetwelk elkeen wellicht verstaat, geen werk te zijn van jonge studenten, eerst uit de scholen komende, of andere gemeene ambachtslieden, die ofschoon eenige oefening in de H. Schrift mogen hebben, nogtans der Regeering, en inzonderheid als daar is van den heidenen tot het Christengeloove te bekeeren en de nieuwe Kerken te planten, gansch onervaren zijn. Maar dat daartoe vereischt worden mannen met zulke gaven des H. Geestes, die niet alleen geoefende zinnen hebben in de Schrift, tot onderscheiding des goeds en des kwaads, maar ook neffens de kennis der maleische sprake, ervaren in de regeering, geoefend in der joden, mahumetisten, paganen, en anderer heidenen superstitiën en de hedendaagsche religiën; om niet alleen dengenen, die leerzaam, rechtelijk en gezeglijk zijn, den weg der waarheid bekwaamlijk te mogen leeren, maar ook den tegensprekers en verkeerders der zinnen te wederstaan en den mond te stoppen, dewelken mettertijd anderen uit de aankomende studenten, mochten bijgevoegd en toegezonden worden, nadat zij een' geruimen tijd zich in zoodanige exercitiën van disputatiën en propositiën alhier onder 't beleid van goede Leeraren zouden hebben geoefend, als noodig en dienstig zijn, niet om den geboornen christenen in hunne religie te onderhouden, maar den heidenen, en denzulken, die verre zijn zelfs, te bekeeren van de duisternis ten lichte en van de macht des Duivels tot God, degenen, die de H. Schrift niet kennen, noch voor Gods woord aannemen, met andere redenen, zoo verre te brengen, en te overtuigen, dat zij mochten gedrongen worden, de H. Schrift gehoor te geven, aleer vruchtbaarlijk uit de Schrift zich zouden kunnen overtuigen, dat Jezus zij Christus, de Zoon des Levenden Gods.

Tot hetwelk alzoo goede en langdurige oefening van nooden is (van den H. Geest, te dezen tijd zoo extra-ordinairlijk en wonderbaarlijk, als in de beginselen des N. Testaments niet werd den kinderen der menschen medegedeeld); zoo acht de Classis, onder reverentie gesproken, hoog noodig tot vordering van dit christelijk werk, dat, nevens andere noodige consideratiën, ook de Professors Theologiae in de Universiteit van Leiden mogen worden gebeden en verzocht in hunne dage-

lijksche praelectionibus, disputationibus, propositionibus en andere exercitiis academicis. de Studenten hiertoe aan te leiden, en alzoo te formeeren en onderwijzen, dat ze mettertijd bekwaam mogen worden, om niet alleen de christenen, die de Bijbelsche schriften voor Gods woord houden, maar ook den heidenen, die God en Christus niet kennen, tot den Heere te bekeeren, en de joden, mahumetisten, boucies (boeddhisten?), bramines en anderen verleiders den mond te stoppen en tegen te staan. Gelijk ook ten zelven einde gansch nut ware, dat met authoriteit der Hooge overheid in de voorzegde Universiteit van Leiden een collegium der jonge studenten voor de Oost-indische Compagnie wierde opgericht, daar eigenlijk. tot zoodanigen kerke- en schooldienst, de jonge jeugd mocht worden geformeerd, als de staat der kerken in Indiën zoude vereischen, mitsgaders dat een bekwaam persoon tot de professie der maleische taal mocht worden gevorderd, om ook de aankomelingen van jongs af daarin te onderwijzen, ten einde zij niet in Indiën komende de taal dan eerst beginnen te leeren met groot verlet en verzuim van tijd.

Welk alles, met hetgeen meer nut en noodig geoordeeld zoude mogen worden, bij mannen zich daarop verstaande, wel behartigd en in 't werk gesteld zijnde, door de wettelijke authoriteit der Hooge overigheden dezer landen, met behulp en behoorlijke adsistentie der Generale Oost-indische Compagnie, ganschelijk te verhopen staat, dat door de genadige zegeningen van den Heer des Oogstes in korten tijd vele bekwame arbeiders tot den Indischen oogst zouden mogen uitgestort worden, die niet alleen deze landen, maar ook inzonderheid Gode en Christus zonderling dienst zouden mogen doen, en vooral de blinde en leergierige heidenen den weg des levens tot hunner zielen zaligheid aanwijzen, en over zulks niet meer zwaar vallen het dispatiëeren van bekwame personen, waardoor de kerken in Indiën gevorderd en de ware religie beter als voor dezen voortgeplant worde; alzoo niet te twijfelen is, of op 't gene voorzegd is behoorlijke orde gesteld zijnde, zal de Heere den geest der jonge jeugd tot zoo lofbaar werk verwekken, en zal de plantsoenhof van het Indische Collegie mettertijd zoo-

danige spruiten voortbrengen, die onder de authoriteit en met last der Hooge Overheid en gemeene kerken dezer landen naar de Indiën gezonden en met behoorlijke macht en instructie voorzien zijnde, niet alleen heerlijke Kerken door Gods genadigen zegen aldaar zouden mogen bouwen, maar ook scholen fundeeren, die uit de natiën der Indianen mettertijd herders en leeraars zouden mogen uitleveren. Immers zoowel als men 't onzer schande ziet, dat van de vijanden dezer landen en de wedersprekers onzer religie, (die zoo de Bewindhebbers verklaren geen kosten noch moeite sparen, om door den band van hunne superstitieuse religie de harten van de inwoners tot zich te trekken en te verbinden) zulks dagelijks tot verwondering werd gedaan en gepractiseerd.

Daarom de Classis de Bewindhebberen der Generale Oostindische Compagnie om Godes en Christus wil op 't instantelijkste haar mogelijk zijnde, wil gebeden hebben de goede gelegenheid en de genegenheden, die zich vertoonen tot zoo een heerlijk werk, wel waar te nemen, en de middelen, tot vordering en bescherming van zulks, met lijf en goed naar hare aanbiedingen en volgens den last en het bevel van onze Opper-Overheid te sparen tot Godes eere, der landen welvaren en veler menschen zaligheid, welk doende, noch de Compagnie langer van nalatigheid dezen aangaande zal kunnen culpeeren, noch te vreezen hebben, dat den vijanden zoude occasie gegeven worden om met blaam van onze natie dezelve voor de Indianen odieux en hen van ons afkeerig te maken, verzoekt daarom de Classis, dat de Gecommitteerden uit de Respectieve Kamer van Delft ter eerste vergadering van 17en gelieven hiervan goed rapport te doen en de goede meening der Classis, ten beste der kerken in Indiën bij de Bewindhebberen in 't goede te doen verstaan.

Artikelen bij de Classen van Amsterdam en Walcheren beraamd nopens de kerken en den schooldienst in Oostindien en op de reis, dato 1 *Augustus* 1616.

Alzoo ons van de E.E. Heeren Bewindhebberen van de Oostindische Compagnie der stad Amsterdam zijn ter hand

gesteld zekere projecten, nopens de Kerken en den schooldienst in Oostindiën en op de reis, om daarop ons advies en verklaring te hooren; zoo is het, dat wij Predikanten en Ouderlingen der Gereformeerde kerken binnen Amsterdam, als van de Classis zijnde geauthoriseerd, om in de kerkelijke zaken van de Oostindiën te handelen, in de vreeze des Heeren alles overwogen hebbende, eindelijk nevens onze waarde broederen van de Classis van Walcheren, ons goed advies hierbij gevoegd hebben in de volgende artikelen, om denzelven E.E. Heeren Bewindhebberen tot narichting te dienen, biddende hun E.E. dezen aangevangen ijver te willen continueeren en de goede hand daaraan te houden, dat deze wel en naar Gods Woord gestelde orde zonder eenigen inbreuk achtervolgd en onderhouden moge worden, ten einde dat de zegen des Heeren des te rijkelijker over hunne negotie zich moge vertoonen, en zij hunne conscientie voor den Heere ontlasten.

Artikelen nopens de Predikanten, Ziekentroosters, Schoolmeesters etc., die tot bedieninge van Kerken en Scholen van de Ed. Heeren Bewindhebberen afgezonden zullen worden.

Dewijl al ons doen zonder God ijdel en tevergeefsch is, en geen zegen te verwachten is, zoo is vóór alle dingen op het hoogste van noode, dat ook de negotie of koophandel op de Oostindiën met God aangevangen en gedreven worde.

Hiertoe wordt vereischt, dat zoo wel op de schepen, uitvarende naar Oostindiën, en uit dezelve wederkeerende, als ook in de Oostindiën zelven, de godsdienst met zonderlinge zorg aangesteld en ernstiglijk waargenomen zal worden.

Welken dienst naar Gods ordonnantie door personen bediend wordt, wettelijk daartoe beroepen en uitgezonden zijnde; want hoe willen ze hooren zonder predikant, en hoe zullen ze prediken, is het dat ze niet gezonden worden? (Rom. cap. 10.)

Zoo is het dan van noode, dat naar goede orde altijd eenige bekwame personen, zoo tot predikanten, als ziekentroosters en schoolmeesters derwaarts gezonden worden, welke

personen van de Resp. Classen of Kerken, daartoe van de Classen volmachtigd, met voorweten, advies en approbatie der Ed. Heeren Bewindhebberen zullen worden beroepen, geëxamineerd en in hunnen dienst bevestigd.

Het ambt van deze uitgezondenen zal wezen: der predikanten, des Zondags en ook in de week als 't gevoegelijk kan geschieden, het Woord Gods te prediken, de H. Sacramenten en andere Godsdiensten (*sic!*) te bedienen; – der predikanten en ziekentroosters alle dagen de gebeden des morgens, des middags, en 's avonds te doen, de zieken te vertroosten, de ongeregelden in woorden, of werken zoo in 't gemeen als in 't bijzonder door particuliere aanspraak uit het Woord Gods te bestraffen, te onderrichten en tot alle godvruchtigheid te vermanen; – der schoolmeesters, de onwetenden, zoo ouden als jongen, in het lezen, schrijven, mitsgaders in de kennis van onzen christelijken Catechismus en diergelijken meer te onderwijzen, en waar geen predikanten of ziekentroosters zijn de gemeene gebeden, 's morgens en 's avonds, ook voor en na den eten, te doen; – en hun allen in 't gemeen: een iegelijk met een goed exempel voor te gaan.

Tot dezen einde is noodig, dat dezelve personen zich niet aantrekken eenige zaken, welke buiten hunne beroeping zijn, maar zich naarstiglijk kwijten in hunnen dienst.

Waartoe hun door de Resp. Classen, of kerken, die daartoe van de Classen gevolmachtigd zijn, zekere instructie hunner bediening zal medegegeven worden.

En zullen dezelve gehouden zijn, met alle wederkeerende schepen, de gelegenheid der kerken en scholen, en wat dien aangehoorig is, aan de bovengenoemde Classen of kerken schriftelijk over te zenden, ten einde (des nood zijnde) daarin met kennis der Resp. Kameren, op alles goede orde mag gesteld worden.

En ten tweede, op de andere zijde, is vooral zeer noodig, dat als het scheeps- en krijgsvolk, van wat kwaliteit, staat of conditie hetzelve zij, of ook namaals zoude mogen wezen, zoowel die over anderen gebied hebben, als die onder eens anders gebied staan, beide te water als te land, tot den gods-

dienst verbonden zullen zijn en blijven, niet alleen om wekelijks op elken rustdag des Heeren, maar ook dagelijks, tot de algemeene gebeden en andere christelijke oefeningen der godzaligheid naarstiglijk te komen, ten einde dat niemand zonder hoogdringenden nood daaruit verblijve, tot kwaad exempel dergenen, welke weinige of geen religie hebben.

Deze kerkelijke personen zullen in geenen deele van hun ambt, noch bij schippers, noch bij commiezen, noch ook den Generaal zelven met zijn' raad verhinderd worden.

Alle officieren, beide te scheep en te lande, zullen verplicht zijn, de dienaren des Woords als gezanten des Allerhoogsten in behoorlijk respect, en om huns werks wille in groote waarde te houden, gelijk zij ook schuldig zijn de goede hand te bieden, dat het gemeene volk allen kerkelijken personen behoorlijke eerbiedinge toedragen, en ten bestemden tijd en plaatse ten gehoor van Gods H. Woord en andere goede oefeningen aangehouden worden.

Alzoo dat alle en een ieder, ook zelfs de commiezen, schippers en de andere oversten, beide te scheep en te lande, zoo zij zich kwamen ergens in te vergrijpen, zullen staan onder de vermaningen en bestraffingen van het Woord Gods, hun door den dienaar gedaan, zonder dat de vermaande hun eenige moeite of kwellingen zullen aandoen, of toelaten hun van anderen aangedaan te worden.

Doch indien iemand ('t welk wij niet verhopen), zoo vermeten ware, dat hij bestonde met moedwil, verachting, spot, of met eenige andere insollentiën meer zich tegen den godsdienst, of H. vermaning te verheffen, zullen de Kameren door goede orde over dezelve zoodanigen dwang stellen, als zij in goede conscientie zullen bevinden, tot Gods eere te behooren.

En om dit alles te voorkomen, bidden de Classen de Generale Oostindische Compagnie en derzelver Kameren resp. ernstelijk, dat zij hunne schepen (zooveel mogelijk is) met goede en vrome schippers, commiezen, en het land met eenen godvruchtigen Generaal, Raad en Opperkoopman voorzien, welke de ware religie toegedaan zijn, ten einde zij als hoofden des Volks, den gemeene volke, met een goed exempel en

stichting der gemeente, zoo te schepe als te lande mogen voorgaan;

Is noodig, dat de Kameren zulken orde stellen, dat de kerkelijke personen, onder geen anderen Rechter staan, dan daar onder de schipper en commies gesteld worden, en dat ook geen andere procedure, zoo in 't beschuldigen als overtuigen en straffen gehouden mag worden, als tegen dezelve schipper of commies. En dat de kerkelijke personen niet worden op ijdele beschuldigingen, en ten onrechte, van iemand mishandeld, opdat hun dienst niet worde onvruchtbaar gemaakt.

Opdat nu tot zulken ambt mannen opgezocht en bewogen mochten worden, die daartoe bekwaam zijn, dient bedacht, dat alzoo de dienst des Woords, om den zegen Gods zoo in het tijdelijke te bekomen, als het eeuwige goed te verkrijgen, niet min noodzakelijk is, tot deze negotiatie als de bediening van schippers en commiezen, dat ook de kerkelijke personen niet min als dezelve, zoo te scheep als te lande, met eerlijke gagiën en mondkost verzorgd worden.

Boven dezen zullen zij de tafel gemeen hebben in de kajuit, met schipper en commies, gelijk zij ook in 't schip eene stille plaats tot hunne studiën en meditatie bekwaam, afgezonderd, en in dezelve tot rust, eene slaapstede bereid zijn.

Alhier moet zorg gedragen worden, dat de kerkelijke personen, zullen verblijven tot zulk eene plaats, daar het voor hunne personen allerzekerst, en ook het meeste volk is, opdat hun dienst des te vruchtbaarder worde.

Hiervan zal het oordeel staan bij den Generaal, zijnen Raad en andere kerkelijke personen, daar omtrent zijnde, welke ook de plaats en den tijd van hun verblijf aldaar, hun voorschrijvende, zullen orde stellen op hun vertrek, in diervoege, dat geen bijzondere commiezen of koopmannen, eenige macht zullen hebben, om de kerkelijke personen herwaarts of gindswaarts te verzenden, of in 't minste over hunnen dienst te commandeeren.

Uit welke bestemde plaatsen ook de kerkelijke personen niet vermogen te vertrekken, dan als de verordineerde tijd zal verstreken zijn, of met advies van den Generaal, zijn'

raad en de kerkelijke personen daaromtrent, en dan zullen zij volgen de order hun door dezelven gegeven.

Den tijd, dien zich de kerkelijke personen, tot den dienst der kerken in de Oostindiën aan de Resp. Kameren van de generale Oostindische Compagnie zullen verbinden, zal wezen zeven jaren lang, aldus gerekend: een jaar voor het heengaan, vijf samen aan land verblijven, en een jaar voor het wederomkomen, ten ware dat om gewichtige oorzake bij den Generaal zijnen Raad en de kerkelijke personen aldaar geraden gevonden wierd, iemand eer af te zenden en naar huis te laten komen.

Zoo eenig krankelijk persoon, in de Oostindiën zijnde, begeerde langer te blijven, zulks zal staan te zijnen believe, en blijvende, zal hij jaarlijks zijne ordinaris gagie genieten, alles tot zijne wederkomst of zijn' dood toe.

Is 't dat iemand van de kerkelijke personen op de reis naar de Oostindiën zelve kwame aflijvig te worden, en eene weduwe, kind, of kinderen na liete in deze landen, of in Oostindiën, dezelve weduwe, kind of kinderen zullen alsdan niet alleen genieten de gagie tot den dood van den overledene toe, maar zulke weduwe, kind of kinderen, welke mede op die reis of in Oostindiën geweest zijn, zullen dezelve bekwamelijk, zonder hun koste, te huis gebracht worden, en zullen zoo dezelve, als diegenen, die hier te lande gebleven zijn, eenige erkentenis van de Kameren naar discretie van de Heeren Bewindhebberen genieten.

De nagelatene schriften en papieren, etc. van de overledene kerkelijke personen, zullen bezegeld en den Resp. Classen of kerken onverhinderd overgeleverd worden, dewelke ten overstaan van eenige Gedeputeerden van de E. E. Heeren Bewindhebberen geopend en gelezen zullen worden.

Opdat nu de Resp. Kameren van geleerde en treffelijke mannen, bekwaam tot den godsdienst na dezen altijd wel mochten voorzien zijn, zal 't van noode zijn, dat bij de E.E. Heeren Bewindhebberen eenige middelen worden verzocht (beproefd), waarop goede en vrome studenten, en andere gekwalificeerde personen ten dienste van de generale Oost-

indische Compagnie onderhouden worden, en ware het doenlijk door een' man daartoe geordineerd, in de maleische taal te voren onderwezen wierden.

Dezen zullen ten minste oud zijn 18 of 20 jaren, opdat zij zelf verstonden tot hoedanigen dienst zij zich verbinden.

Van welke verbintenis, zoo namaals eenige derzelven berouw kregen, en eenen merkelijken tijd ten koste van de Oostindische Compagnie gestudeerd hebbende, weigerden de reis te doen, zullen zij gehouden zijn tot contentement van de Kameren restitutie te doen van de penningen, die zij hebben genoten.

En zullen de voorss. Classen of kerken, met voorweten, advies en approbatie der Ed. Heeren Bewindhebberen, zoodanige personen uitvinden, op hun leven, studie en voortgang goed acht nemen, en te zijner tijd van hunne bekwaamheid tot den kerkedienst oordeelen.

(*Wordt voortgezet.*)

Juni, 1882. J. C. NEURDENBURG.

Eene opmerking van JOHN COLERIDGE PATTESON over Taal.

Wat Donselaar blz. 271 ons over de wijze van zich uit te drukken van den Timorees mededeelt, bracht mij in herinnering eene opmerking van Patteson, voorkomende in een' brief aan Prof. Max Müller, dd. 6 Juni, 1866 (1), waarin deze zendeling bij uitnemendheid zegt:

»Alle menschen qua menschen denken en hebben het vermogen hunne gedachten uit te drukken. Zij hebben behoeften en drukken die uit. Zij gebruiken verschillende taalvormen om zulks te doen, als wij de zaak oppervlakkig beschouwen; niet zóó, als wij dieper daarop ingaan, enz. Men moet dus, de gewone inrichting der spraakkunsten latende rusten, de wijze van denken, de eigenaardige methode van over onderwerpen van algemeen belang, zoo als zulks in den geest der Melanesiërs plaats heeft, verklaren.

»Een Engelschman zegt: »»Als ik daar aankom, zal het avond zijn."" Maar een bewoner van een Zuidzee-eiland zegt: »»Ik ben daar, het is avond."" De eerste zegt: »»Ga toch! Het zal spoedig donker zijn."" De andere: »»Ga toch! Het is al nacht!"" . . . . . Een reisgezel roept mij 's morgens te half zes toe: »»Eke! me gong veta"" (Hallo! Het is al nacht). Hij meent: »»Kom! Wij moeten weg, wij zullen onze reis niet voor den avond volbrengen."" Maar hoe net en aardig drukt hij zijne gedachten uit! Ik verzeker u, beschaafde talen, waar zij in het dagelijksch gesprek door reizigers, enz. gebruikt worden, zijn daarbij logge hulpmiddelen."

Patteson drong er altijd met veel nadruk op aan, dat men tot den geest en het karakter der taal zoude ingaan.

Juni, 1882. J. C. N.

---

(1) Zie: Life of JOHN COLERIDGE PATTESON, by CHARLOTTE MARY YONGE, D. II, blz. 188.

LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEÊRLANDSCH INDIË.

Djôkô Kĕṇḍil. (1)

Er was eens, – 't is al lang geleden, – eene arme weduwe. Zij had slechts één kind, een' zoon, die er precies uitzag als een kleine ronde rijstpot. Hij heette dan ook Kĕṇḍil.

Toen hij nog een kleine jongen was, vroeg hij zijne moeder eens om naar de rivier te gaan spelen. Deze wilde dit echter volstrekt niet hebben, en zeide: „Neen, ventje! hoe zou ik zoo iets kunnen toestaan? Een kereltje van jou gedaante geraakt toch allicht onder de hoeven der paarden, of ook de menschen duwen en schoppen tegen je aan. En 't kan niet missen, lieve, je zoudt het besterven. Bovendien, je bent mijn eenigste. Als je eens dood gingt, waar zou ik 't zoeken? Kĕṇḍil bleef evenwel maar al dwingen. »Wees maar niet bang", voegde hij zijne moeder toe; „dat ik zal dood gaan. Ik wil. En al bindt u mij ook met een sterk touw, het zal u niet baten. Ik zal het touw wel stuk krijgen, en dan spoedig wegspringen." Dit gezegde bracht mama tot nadenken. Zij overlegde bij zichzelve: »Ik ben slechts één kind rijk; gesteld ik sta het hem niet toe, en hij trok het zich eens aan en stierf! Geen raad zou ik weten."

Zoo gaf zij dan eindelijk maar toe. Zij sprak: „Als je dan zoo bepaald verlangt, mijn jongen, doe het dan.

Doch ik wil volstrekt niet, dat je lang uit blijft." „Neen, Moêtje," zeî hij, „daar kunt u op aan" en zoo ging, of liever schoof hij voort, tot hij kwam bij de rivier. Daar zat hij nu te kijken. Het duurde niet lang, of er verschenen eenige hemelnimfen om zich te baden. Zij zochten een geschikt plekje om hare kleêren neêr te leggen. Maar het was overal erg modderig en nat, daar het pas geregend had. Zij keken links en rechts, of ze geen droog plaatsje voor hare plunje konden vinden. En zie, daar ontdekten zij op eens een kĕn̤dil. Wat schrikten ze! „Wel, wel, een kĕn̤dil hier!" zeide de eene tot de andere. Nu begonnen zij te overleggen wat haar te doen stond. „Komt, meisjes", zeî er eene, „laten we op dien kĕn̤dil dáár onze kleêren leggen." De overigen keurden dat zeer goed, omdat dan haar gewaad droog kon blijven en schoon. De hemelnimfen ontkleedden zich hierop en ploften in den stroom.

De jonge Kĕn̤dil staarde van den oever dit tooneeltje aan. Maar toen het hem wat te lang duurde, schoof hij er stilletjes met de kleêren van door. Al spoedig bereikte hij het huis zijner moeder. Wat het kereltje te vertellen had, was vooral, dat hij eene kostelijke collectie kleêren meê bracht. De weduwe ontstelde er van. „Wel! wel!" zeî ze, „mijn snoepje, hoe kom je daar toch aan? Wat is dat voor goed? Heb je het soms weggenomen? Zeg me zonder jokkens, hoe kom je er aan?" De jongen vertelde het geheele geval, zooals het zich had toegedragen. Hij verhaalde, hoe er, toen hij aan den kant der rivier speelde, een troepje schoone meisjes kwam om zich te verfrisschen in het snel vlietende water. Die meisjes hadden hem hare plunje in bewaring gegeven. Daar ze echter zoo erg lang baadden, was hij

maar met het boeltje aan den haal gegaan. „Hoe!" sprak zijne moeder, „kind! als je zoo gedaan hebt, ben je dan geen dief? Hoor eens, je moogt vooreerst den weg niet weêr op. Er kon je eens iets ergs overkomen."

De knaap berustte en bleef stilletjes in huis.

Nadat de najaden genoeg hadden van het baden, doken zij op uit den stroom om zich te kleeden. Maar wie beschrijft haren toorn, toen zij hare plunje niet terug vonden. Enkelen wenschten dat de kĕṇḍil mocht bersten, wijl hij met haar goed was weggeloopen. Half gekleed moesten zij nu naar den hemel terugkeeren. Te huis gekomen vroegen de andere schoonen, hoe het toch kwam, dat zij dus ongekleed huiswaarts kwamen? En nu vertelden zij het geval. Siwô (Siwa) sprak, na er even over te hebben nagedacht: „Zoo, meisjes! heeft het zich dus toegedragen? En is die rivier in het bezit van een' geest?" Zij antwoordden: „Wô, hieromtrent zijn wij niet op de hoogte; wij weten het niet."

Kĕṇḍil richtte zich eenigen tijd daarna weder tot zijne moeder met het verzoek, te mogen spelen. Maar de weduwe vroeg verwonderd: „Hoe! zou je nu op nieuw gaan spelen?" „Ja, Moê", zeî Kĕṇḍil. „Nu dan", hernam de weduwe, „maar je zult toch niet weêr met iets t'huis komen?" „Wel neen", zeî hij, „ik heb maar voor eens kwaad gedaan." De knaap ging er hierop al schuivende weêr op los, echter niet, dan nadat zijne bezorgde moeder hem bij herhaling tot voorzichtigheid vermaand had. Zijn gang was naar de woning, waar op dien dag bruiloft gevierd werd. Op de gamĕlan speelde men juist eene zeer levendige melodie. Hij schoof er zoo spoedig mogelijk naar toe. Op de plaats aangekomen, keek hij eerst eens rond in de keuken. Terzelfder tijd zocht de verantwoordelijke vrouw een' geschikten pot, ten einde

het gekookte vleesch er in te doen. Doch zij vond er geen'; die geschikt was. Tot eene harer helpsters eindelijk een' kleinen kĕṇḍil ontdekte. Verwonderd maakte zij de keukenmeesteres er opmerkzaam op. Deze keerde zich nu naar den kant, waar de pot stond, zeggende: „Ja werkelijk! Hoe is 't mogelijk, daar staat een zeer goede kĕṇḍil. Kijk hoe hij glimt. Daar moet je geen bétjek (vleesch met kloewak gekookt) in doen. Dat zou immers jammer zijn. En dan nog, hoeveel zulke potten zouden wij wel noodig hebben? Laten wij hem slechts gebruiken voor rĕmpah (balletjes van vleesch of visch,) dat zal er goed in bewaard zijn." En zoo gezegd zoo gedaan. Dadelijk werd onze kĕṇḍil met rĕmpah gevuld. Maar wat men ook deed, vol maken kon men den pot niet. Al de medehelpsters stonden verbaasd, zeggende: „Wel, die kĕṇḍil, hij ziet er zoo klein uit, en toch kan hij maar niet gevuld raken! Komt, persen wij het er stijf in." Ten laatste bleek de kĕṇḍil dan toch werkelijk vol, en werd nu geborgen in een vertrekje links van de keuken. Zoo gauw mogelijk ging men hierop met de bereiding van het vleesch voort. Wat gereed was, zette men weder in het afgeschoten vertrekje. Zoodra niet kreeg onze Kĕṇḍil daarvan de reuk, of hij schoof weêr van daar. Niemand merkte het, dat hij er ijlings met de rĕmpah van door ging. In een oogenblik was hij t'huis. Daar gekomen, riep hij wat hij maar roepen kon: „Moeder! moeder! kom toch eens naar buiten. Ik breng daar een portie vleesch van belang." De weduwe ontstelde toen zij het zag. „Hoe heb ik het nu? Ben jij het, lieve! of niet?" Meer kon ze niet uitbrengen. Kĕṇḍil zeî: „Ja, zeker ben ik het." „Maar wat breng je daar nu, mijn jongen?" „Vleesch moeder." „En wat is dit dan voor vleesch?" „Wel rĕmpah, Moeder."

„Hoe kom je er toch weêr aan, kind?" Nu vertelde hij hetgeen wij reeds weten. Zijne moeder was er zeer bedroefd over, en sprak: „Je moet de menschen toch niet zoo dikwijls moeite veroorzaken, Kĕṇḍil."

Wat den man betreft, die de bruiloft gaf, men hoorde het hem al spoedig uitschreeuwen, dat de rĕmpah verdwenen was. Toch waren er enkelen van de omstanders, die lachten. Want zij herinnerden zich de snakerijen van dien Kĕṇḍil. Was hij er ook niet met de plunje van de najaden van door gegaan, toen deze zich aangenaam en wel baadden in de rivier? Ze hadden daar even zoo gauw niet aan gedacht. Maar nu kon men het als zeker stellen, dat hij ook thans de dader was.

Doch laat ons nu wat anders omtrent Kĕṇḍil vertellen, hoe hij namelijk zijne moeder dringend verzocht om te mogen trouwen. Zoo waren zijne woorden: »Moeder, ik ben nu meerderjarig." – „Dus je wilt zeggen: ik wenschte wel te trouwen?" hernam de weduwe. – »Ja!" – „Nu, als dat zoo is, met wie wil je dan trouwen?" – „Wel met geen andere, dan met de dochter van den Egyptischen koning." – „Maar, jongen! daar kan geheel niet van komen. Men zal je immers toch niet willen hebben met je kĕṇḍilgedaante?" – „Dat zult u wel mis hebben, moeder! Bovendien, als ik de prinses niet krijg, dan wil ik maar liever sterven." Zoo hield hij maar al aan. De weduwe ziende, hoe zeer Kĕṇḍil er op stond, geraakte met het geval verlegen. Eindelijk gaf zij maar weêr toe. „Nu, toe dan maar, jongen! Wat moet men doen als men zoo'n kind heeft? Doch genoeg. Blijf jij dan maar hier, ventje! Ik zal naar Z.M. gaan, om de hand van zijne dochter voor je te vragen. 't Zou toch kunnen zijn, dat je werdt aangenomen."

De moeder ging er thans op af, echter altijd maar

raad en de kerkelijke personen daaromtrent, en dan zullen zij volgen de order hun door dezelven gegeven.

Den tijd, dien zich de kerkelijke personen, tot den dienst der kerken in de Oostindiën aan de Resp. Kameren van de generale Oostindische Compagnie zullen verbinden, zal wezen zeven jaren lang, aldus gerekend: een jaar voor het heengaan, vijf samen aan land verblijven, en een jaar voor het wederomkomen, ten ware dat om gewichtige oorzake bij den Generaal zijnen Raad en de kerkelijke personen aldaar geraden gevonden wierd, iemand eer af te zenden en naar huis te laten komen.

Zoo eenig krankelijk persoon, in de Oostindiën zijnde, begeerde langer te blijven, zulks zal staan te zijnen believe, en blijvende, zal hij jaarlijks zijne ordinaris gagie genieten, alles tot zijne wederkomst of zijn' dood toe.

Is 't dat iemand van de kerkelijke personen op de reis naar de Oostindiën zelve kwame aflijvig te worden, en eene weduwe, kind, of kinderen na liete in deze landen, of in Oostindiën, dezelve weduwe, kind of kinderen zullen alsdan niet alleen genieten de gagie tot den dood van den overledene toe, maar zulke weduwe, kind of kinderen, welke mede op die reis of in Oostindiën geweest zijn, zullen dezelve bekwamelijk, zonder hun koste, te huis gebracht worden, en zullen zoo dezelve, als diegenen, die hier te lande gebleven zijn, eenige erkentenis van de Kameren naar discretie van de Heeren Bewindhebberen genieten.

De nagelatene schriften en papieren, etc. van de overledene kerkelijke personen, zullen bezegeld en den Resp. Classen of kerken onverhinderd overgeleverd worden, dewelke ten overstaan van eenige Gedeputeerden van de E. E. Heeren Bewindhebberen geopend en gelezen zullen worden.

Opdat nu de Resp. Kameren van geleerde en treffelijke mannen, bekwaam tot den godsdienst na dezen altijd wel mochten voorzien zijn, zal 't van noode zijn, dat bij de E.E. Heeren Bewindhebberen eenige middelen worden verzocht (beproefd), waarop goede en vrome studenten, en andere gekwalificeerde personen ten dienste van de generale Oost-

indische Compagnie onderhouden worden, en ware het doenlijk door een' man daartoe geordineerd, in de maleische taal te voren onderwezen wierden.

Dezen zullen ten minste oud zijn 18 of 20 jaren, opdat zij zelf verstonden tot hoedanigen dienst zij zich verbinden.

Van welke verbintenis, zoo namaals eenige derzelven berouw kregen, en eenen merkelijken tijd ten koste van de Oostindische Compagnie gestudeerd hebbende, weigerden de reis te doen, zullen zij gehouden zijn tot contentement van de Kameren restitutie te doen van de penningen, die zij hebben genoten.

En zullen de voorss. Classen of kerken, met voorweten, advies en approbatie der Ed. Heeren Bewindhebberen, zoodanige personen uitvinden, op hun leven, studie en voortgang goed acht nemen, en te zijner tijd van hunne bekwaamheid tot den kerkedienst oordeelen.

(*Wordt voortgezet.*)

Juni, 1882. J. C. NEURDENBURG.

antwoordde: „Als het uwe goedkeuring, o Majesteit! kan wegdragen, zou ik den optocht gaarne op Maandag a. s. stellen." Hierop sprak de vorst: „Nog iets, oudje! Toen mijne dochter Mĕlati nog een kind was, heb ik haar de toezegging gedaan, als er te eeniger tijd iemand mocht zijn, die aanzoek deed om hare hand, haar niet te geven, zoo die in gebreke bleef den volgenden bruidschat aan te bieden: vierenveertig hemelnimfen, en tot bediening vierenveertig vrouwelijke dĕwô's, en mannen een gelijk getal. Dan een wringinboom, die geroosterde maïskorrels draagt. Een pisangmas, waarvan de jonge uitspruitsels bestaan uit gebloemde zijde. Verder eene vederlooze kip, zoo groot als het zuiderkruis. Een tĕngoe, (een nauwelijks zichtbaar, licht rood insect) ter grootte van een' platten slijpsteen. Dan al de wilde dieren des wouds en al wat er wemelt en krioelt, voortgeleid in den optocht van den bruidegom. Kun je aan dit alles beantwoorden, vrouwtje?" Terwijl de weduwe hare tranen afwischte, zeî ze heel deemoedig: „We zullen het beproeven, o vorst! aan uwe hooge eischen te voldoen." Hierop nam zij afscheid. „Als Z.M. niets meer te vragen heeft, verzoek ik verlof om heen te mogen gaan." Zoo waren hare laatste woorden. – „Ja, wijfje! ga jij maar", hernam de koning goedgunstig. Zij ging nu naar hare woning, en weende den geheelen langen weg over. Te huis gekomen, schreide zij noch. Toen Kĕṇḍil dit merkte, schrikte hij. „Hoe, Moêtje! komt u zoo onsteld binnen? Is uw voorstel gunstig ontvangen of niet? Moê! u schreit maar steeds door." De arme vrouw antwoordde eindelijk al snikkende: „Ja, lieve! zoo goed als niet. De zaak is, dat het aanzoek goedgunstig door den vorst is opgenomen en toch eigenlijk niet." – „Maar wat eischte de koning dan", hernam Kĕṇḍil? Zijne moeder deelde hem dit nu mede,

en vroeg daarop: „Kun je hieraan voldoen, jongen?" „Wel zeker, Moê!" zeide hij, »heel gemakkelijk. Hierover geen zorg. Maar wanneer moet de feestelijke optocht plaats hebben?" - „Aanstaanden Maandag, ventlief!" - „Goed, Moê. Al begrepen. Laat me eventjes gaan om het noodige te zoeken." Kĕṇḍil ging hierop in het midden van het huis, en bad daar ernstig, hoogst eerbiedig met de armen over elkander tegen de borst gehouden, op één been staande, al de negen openingen van het lichaam gesloten, en steeds kijkende in de richting van den neus, om zich zoo beter bij het oneindige te kunnen bepalen. Het duurde niet lang toen de bode der goden naar beneden kwam en voor hem stond. Kĕṇḍil, in het minst niet verlegen, groette hem eerbiedig, en zeide: „O! hoogheerlijk wezen, gezegend zij uwe komst! Uw gering schepsel vermag u, nooit volprezene! niet op de gepaste wijze te ontvangen." Nôrôdô (Narada, de bode der goden) verhief hierop zijne stem, en sprak: „Wat is er toch, mijn jongen! dat je daar zoo op één been stondt, verdiept in het gebed?" Maar vóór de jongeling nog iets gezegd had, brak de dêwô het onderhoud af. „Ja, genoeg", zeî hij, „er is niets, mijn jongen, dat den goden verborgen is. Je gebed is verhoord. De vorst van Egypte heeft hemelsche dingen gevraagd, en ook het wild der wouden; is het niet, mijn jongen?" – „Ja, o hoogheerlijke!" – „Nu, wanneer moet de optocht plaats hebben?" – „Moeder heeft dien gesteld op aanstaanden Maandag." – „Goed, kerel! Ik zal zorgen, dat alles hier ter bestemder tijd is. 't Ga je wel! Ik ga weêr naar het godenverblijf terug. Men zou mij spoedig herkennen, bleef ik langer."

Het geheele dorp was vervuld van al de toebereidselen voor het bruiloftsfeest. Zoodra de Maandag aanbrak, waren de hemelnimfen en dienende dêwô's reeds nedergedaald. Al het wild gedierte der bosschen was voltallig

bijeen. Het huis der weduwe weêrgalmde van het gebrul der tijgers en van het geloei en gegons der andere dieren. De jongeling Kĕṇḍil werd nu uitgedoscht: zijne voorhoofdsharen werden weggeschoren, zijn gezicht en bovenlijf met boreh besmeerd, en bloemen werden gestoken in zijn haar. Hierop verliet men het huis der weduwe. Kĕṇḍil op een paard gezet, zijn' hals aan den zadel vastgebonden, bengelde zoo den geheelen weg over heen en weêr. Eindelooze hoera's doorkliefden de lucht. Er waren er ook, die maar voortdurend in de handen klapten (het bekende metrisch handgeklap). Eene menigte menschen gingen kijken naar dezen zonderlingen optocht, waarin zooveel bijzonders aanwezig was, tot zelfs een kĕṇḍil, die de bruidegom moest verbeelden. Maar de jongeling Kĕṇḍil sprak: „Wees jelui maar zoo verwaand niet; je hebt je zelven toch ook niet gemaakt." In de nabijheid van Egyptenland gekomen, kwamen al de hoofdambtenaren en al de zonen en dochteren van de grooten des rijks den stoet te gemoet. Velen hunner lachten om 't geval. Anderen staarden met verwondering den langen optocht aan, terwijl zij zeiden: „Wat is dit eensklaps opgekomen! Een bruidegom als een rijstpot! 't Is heusch erg jammer voor de prinses."

Toen de optocht eindelijk in 's konings tegenwoordigheid was gekomen, zag ook hij er vreemd van op. Evenwel, de bruidegom werd terstond in het paleis geleid, en ontmoette daar de prinses Mĕlati. De vorst nam hierop het woord, en sprak Mĕlati aldus toe: „Zie hier uw echtgenoot, dien gij nu voor het vervolg hebt te gehoorzamen." – „Het is goed, Papa!" hernam zij. Z. M. liet de jongelui hierop aan elkander over, en ging naar de audiëntiezaal, met het doel al het meêgebrachte in oogenschouw te nemen. Alles werd nu plechtstatig voorbij

gevoerd. Hierna was het feest. Na afloop ging de menigte uiteen. De jongelieden zoo pas door den huwelijksband vereenigd, hadden elkander innig lief.

Een week later was het tournooi op het groote plein van de stad. Tal van ridders en edelknapen, zonen van de hoogste waardigheidsbekleeders des rijks, waren tot het feestelijke ridderspel bijeen. Ook de beide prinsessen Kĕnôngô en Gaḍing bevonden zich onder de toeschouwers. De eerste begaf zich op eens als ter loops even tot Kĕṇḍil, en zeide: „Hoog geëerde broeder! kunt u ook deelnemen aan dezen ridderkamp?" Kĕṇḍil sprak hierop: „Maar, zuster! hoe kun je zoo iets vragen? Hoe zou ik, van gedaante een rijstpot, mij kunnen mengen in het krijgsgewoel?" Kenôngô, verliet hem daarop om weêr te zien naar het spel der edele strijders. Maar Kĕṇḍil had er geen vrede bij. Hoe! hij thans de schoonzoon des konings, kon niet opgaan tot het tournooi! Ja, wel was hij een ongeluk! In deze stemming besloot hij tot het gebed. Om verhooring te ontvangen, lôuterde hij zijn hart, door het van al het eindige af te trekken, en het alleen op het oneindige te vestigen. Na een poosje kon hij zich in eene statiekleeding steken, die onvergelijkelijk schoon was. In geheel Egypte was zoo'n praalgewaad niet. Een prachtig zwart rijpaard stond gereed. Kĕṇḍil riep den stalknecht en gelastte dien het fiere ros voor het steekspel op te tuigen. Welhaast bracht deze den vurigen strijdhengst voor. Kĕṇḍil, gedost in eene korte zwart laken broek, de vorstelijke muts met smal geslagen gouden streepen op het hoofd, voorzien van eene met zilver gemonteerde lans, spoedde zich naar het tournooiveld. Sierlijk trippelend, over langs dansende kwam hij welhaast opdagen, en reed regelrecht op het midden van het plein aan. Verbaasd stonden al de strijders te kijken

naar de verschijning van dezen vreemden en schoonen ridder. 't Was of zijn rijpaard zweefde over den grond. De drie prinsessen nu zaten naast elkander in haren hoogen koepel alles aan te staren. Kĕnôngô verbrak het eerst het stilzwijgen, en sprak: „Mĕlati, die schoone ridder, daar op eens verschenen, is toch niet uw gemaal Kĕndil? Kijk eens goed! Het is waarlijk of een god zelf naar beneden is gekomen. Als je het geheele land doorgaat, zul je ook niet één dappere vinden, die op hem gelijkt. Alleen zijne grootte is niet in evenredigheid met zijne gedaante. Overigens kan ik betuigen, zóó zal mijn echtgenoot er eens uit zien. Moet men een man hebben, men zou er zoo eenen verlangen; zoo schoon en geel! Ik zou niet, zooals jij, met een' kĕṇḍil tevreden zijn. Hoe welgemaakt is hij! Zie toch eens!" Hierop antwoordde Mĕlati: „Het zij zoo! Het is geheel met mijn' wil. Hij gelijke dan op een' rijstpot of wel op een' hond. Het was zoo immers de beschikking van den koning, mijn' vader?" – „Nu dan, zoo je wilt, zuster," hernam Kĕnôngô, „wat mij betreft, ik zou geen man willen hebben, die niet schoon is." – „Goed", zeî Mĕlati, zich verstoutende tegenover hare oudere zuster, „u moet u ook maar niet met mij vergelijken; u zoudt dan wel eens door mijn voorbeeld besmet kunnen worden." - „Nu nog mooier, Mĕlati! Als men zoo'n voorbeeld heeft. Kijk, wil je mijn aanstaande eens zien? 't Is er een als daar voortrent op dat wild steigerend, gitzwarte ros met witte pootjes. Zoo'n man moet men begeeren, niet zooals jij er een hebt genomen: een rijstpot!" Mĕlati, erg beschaamd, kon slechts dit uitbrengen: „Zuster, u moet toch niet zoo tegen mij uitvaren!"

Toen het tournooi was afgeloopen, galoppeerde Kĕṇḍil naar het paleis, om zoo mogelijk nog vóór Mĕlati terug te

zijn. Fluks ontdeed hij zich daar aangekomen van zijn statiegewaad, en kleedde zich weêr als naar gewoonte. Wat zijne gemalin betreft, in gedachten verdiept keerde zij huiswaarts. Het was haar toch net geweest, of die vreemde, dappere ridder het paard van Kĕṇḍil bereed. Zij verhaastte haren tred, om dit te kunnen onderzoeken. Niet naar het paleis begaf zij zich, maar hare schreden richtten zich allereerst naar de stallen. Daar zag zij, hoe het geliefde rijpaard stond te hijgen, terwijl het zweet hem van het lichaam gudste. „Dus is het Kĕṇḍil zelf geweest", overlegde zij bij zichzelve. „Het kan niet missen; want dit is het paard." Zij haastte zich nu het paleis binnen te gaan. Daar ontmoette zij haren gemaal. „Wat! kom jij daar aan?" zei Kĕṇḍil. „Ja, man!" antwoordde Mĕlati, „daar ben ik." – „Zoo", ging hij voort, „en waren er vele toeschouwers bij het tournooi?" – „O ja, man! zeer velen." Den volgenden Maandag wilde de vorst, dat er andermaal zooals gewoonlijk een snènnan (tournooi) zou zijn. Mĕlati trachtte haren echtgenoot te bewegen nu eens meê te doen. Maar hij zeide: „Hoe zou iemand van mijne gedaante zich kunnen bewegen op het tournooiveld?" – „Ik moge dan maar alleen gaan kijken", hernam zij. Z.H. Kĕṇḍil had hier niets tegen. Zij ging dan; maar niet naar het steekspel. Zij verschool zich achter den wand, en gluurde daar door de reten in de kamer. Toen zij er goed en wel stond, deed Kĕṇḍil zijne daagsche kleêren uit, en legde ze neêr op het hangkastje. Hierop deed hij een kostbaar gewaad aan, besteeg het rijpaard en rende naar het tournooiplein. Dit was voor Mĕlati het sein om naar binnen te gaan. Zij liep dadelijk op het hangkastje af. Ja wel, daar zag zij de kleêren van haren gemaal liggen. Of zij blij was! Het bleek nu toch zonneklaar, dat Kĕṇḍil zijne gewone plunje voor een statiegewaad had

verwisseld. Deze was inmiddels op het tournooiveld aangekomen. Zijne gemalin er niet ziende, keerde hij echter dadelijk weêr terug, zoo snel als zijn klepper hem maar dragen kon. Hij vond Mĕlati nog te huis. Zichtbaar beschaamd vroeg hij haar: „Hoe heb ik het nou met je, vrouw! Jij hier? En je zoudt gaan kijken." – „Ja, man", hernam Mĕlati, „maar het is niet doorgegaan!" Kĕṇḍil deed nu onderzoek naar zijne kleêren. Helaas! Alles was aan flarden. Hij was er ontdaan van. „Hoe komt het toch", dus vroeg hij zijn wederhelft, „dat mijne plunje zoo gehavend is?" – „Wel man", sprak zij, „ik haat je kĕṇḍilpakeän" (pakeän = kleeding). Hij begreep er spoedig alles van. Het kwam hem dan ook verder niet goed voor, meer zoo armoedig gekleed te gaan. „Wat zal ik doen?" sprak hij tot Mĕlati. „Als het zoo je wil is; ik ben eenmaal met je getrouwd en zal dus maar toegeven." Zoo zag men vervolgens Kĕṇḍil steeds in schoone gedaante. Daarbij was zijne gemalin een pracht van eene vrouw, zonder 's gelijke in geheel Egypte.

Van de gedaanteverwisseling van Kĕṇḍil waren de prinsessen Kĕnôngô en Gaḍing al spoedig op de hoogte. Zij hadden er nu erge spijt van, dat zij zich wel eens minder aangenaam over hem hadden uitgelaten. Zij zeiden dan ook tot haren vader: „Papa! Al is het ook, dat u ons wilt laten huwen met een' hond of wel met een' rijstpot, wij zullen er ons niet tegen verzetten." Hierop sprak de vorst: „Ja, nu heb je er beiden spijt van, nu je weet, dat je schoonbroeder er zoo goed uitziet. Doch je gezegde raakt evenwel kant noch wal. De eene wil wel trouwen met een' hond, de andere geeft voor wel zin te hebben in een' rijstpot. Ik wil er je aan helpen mijne kinderen." De koning gelastte daarop een' zijner hofgrooten, een' vetten hond te brengen. Zoo-

dra hij dien ontving, gaf hij hem aan zijne dochter Kĕnôngô, die het dier aan den poot van eene tafel vastlegde. Toen het nu weêr tournooidag was, stelde zij den hond voor, zich ook naar het ridderkamp te begeven, zeggende: „Man, zult u niet deelnemen aan het steekspel op het plein?" Maar de hond begon nu allerjammerlijkst te janken. Hoe sterker Kĕnôngô er op aan bleef dringen, des te meer jankte en huilde hij. Thans begon zij het dier te slaan. Doch dit trok zich hierop los, en zette het op een loopen. Nu eerst begrepen Kĕnôngô en Gaḍing wat haar vader haar had willen leeren. Zij waren dan verder ook bereid, zich geheel en al te onderwerpen aan hetgeen over haar beschikt werd.

Malang. J. KREEMER.

Aanteekening.

(1) Dit verhaal had ik in 't Malangsche reeds meermalen, schoon veel gewijzigd, gehoord, toen ik het ook in de keurig bewerkte »Ontjen-ontjen" (zijnde een leesboekje voor de scholen) van den Heer POENSEN vond opgeteekend. Ik waagde het, er hier eene vertaling van te leveren.

J. K.

Wat is tot hiertoe van wege het Genootschap verricht tot het openen eener zending in Bolaäng-Mongondou?

(Rapport, uitgebracht ter Jaarvergadering.)

Raadpleegt men VALENTIJN, dan ontvangt men van de Minahassa en aangrenzende rijkjes geheel andere indrukken, dan wij gewoon zijn daarvan te geven. Bij ons is het steeds de Minahassa met zijne 114000 zielen, van welke ongeveer 80000 christenen zijn, en daaraan laat zich dan niet weinig verbinden. Even buiten de Minahassa acht men zich in terra incognita. Hoe lang niet wordt door ons Bolaäng-Mongondou genoemd, ook wel eens van Gorontalo gewaagd? Maar terwijl Gorontalo altijd nog onder direct bestuur van Nederland staat (door een' assistent-resident en contrôleurs), wordt Bolaäng, worden de verdere rijkjes op het uitgestrekte schiereiland als onafhankelijk en zoo goed als ontoegankelijk beschouwd. Gemakkelijker schijnt het in de binnenlanden van Afrika door te dringen, dan zich een' weg te banen tot deze landen, waar toch de toekomst ligt voor de zending van ons Genootschap.

Niet alzoo bij VALENTIJN. (1) Deze rekent al de landen van de Noordoostelijke landtong van Celebes, eene uitgestrektheid in lengte van ongeveer 5° of 100 uren gaans, tot het gebied van de Oost-indische Compagnie, betoogt nadrukkelijk het recht, dat zij daarop verkregen had, beschrijft gewesten en dorpen, vermeldt leger- en

(1) Zie: Oud en Nieuw Oost-Indiën D. I en daar: Beschrijving der Molucco's, 1ste gedeelte, fol. 63, e.v.

scheepsmacht van de kleine vorsten, deelt nog al een en ander van hunne geschiedenis mede, noemt de voortbrengselen van het land, en laat niet na op te geven waar de Compagnie versterkingen aangelegd heeft, die min of meer geregeld door eenig krijgsvolk bezet waren.

VALENTIJN spreekt ook van christenen. In het dorp, zoo als bij hem de negeri heet, Bwool, dat ongeveer 60 uren bewesten de grenzen van de Minahassa ligt, van waar in 1875 de aanval op Menado uitging, – in het dorp Bwool waren volgens VALENTIJN in 1705, 1618 christenen, „ten minste in naam" voegt hij er bij, „waarom men hier ook, al sedert eenige jaren te voren, een' schoolmeester en in vorige tijden ook een' korporaal, JAN BLAAUW genaamd, die daar om de zaken der E. Maatschappij waar te nemen lag, plag te hebben." Bolaäng had toen volgens denzelfden Schrijver 152, Dauw, weêr iets westelijker gelegen, 472 christenen. En van meer andere plaatsen op het schiereiland wordt een zeker getal christenen vermeld, ofschoon, gelijk wij reeds aanstipten, VALENTIJN dat Christendom zeer laag schatte en meest uit eigenbelang of schijn geboren achtte.

Men heeft wel eenige reden zich te verwonderen, dat terwijl in de binnenlanden van Sumatra, voor een deel in de streken waar de Barmer zendelingen werken, de eene volkstam vóór, de andere na, zich aan het Nederlandsche gezag onderwerpt, de vijandige houding van de bevolkingen van Noord-Celebes zich van jaar tot jaar meer openbaart. Het ligt niet op mijnen weg verklaring van dit verschijnsel te zoeken; doch vrij zeker is het, dat de kleine vorsten met hunne rijksgrooten, gesteund door den Islam, de eigenlijke, wellicht de eenige vijanden van het Nederlandsche Gouvernement zijn. Het rechte weten wij er niet van. Wij kennen thans die gewesten niet.

Hoezeer de kennis van dit gedeelte van Nederlandsch-Indië sedert het midden der vorige eeuw verachterd is, kan o.a. blijken, als men het „Aardrijkskundig en statistisch woordenboek i. v. Bolaäng-Mongondou opslaat. Daar leest men: „Bolang-Mongondo, rijkje op de Noord-oostkust van Celebes, residentie Menado. Het grenst, enz. . . . Het bestuur berust bij eenen Radja en eenige hoofden," (NB.) „die christenen zijn. In 1882 telde het rijkje 25000 zielen. De producten, enz."

De zending heeft sedert het hare gedaan, om althans eenig licht te doen opgaan over het bedoelde rijkje, en zij vond daartoe aanleiding in het verkeer van de Mongondouërs in de Minahassa, reeds door VALENTIJN vermeld, daarbij gedrongen door de begeerte om eene sedert anderhalve eeuw verwaarloosde bevolking tot het rijk van Christus toe te brengen.

Reeds in 1851 vestigde de Zendeling ULFERS de aandacht op Mongondou. Daar er toen echter slechts een tweetal jaren verloopen waren sedert zijne vestiging te Koemelemboeaai, en er buitendien in de Minahassa nog zooveel te doen viel, werd dit meer beschouwd als eene niet onbelangrijke mededeeling, dan als eene vingerwijzing. Ik ben thans zeer geneigd aan te nemen, dat wij toen die vingerwijzing hadden moeten volgen; dat wij ons toen niet hadden moeten bepalen tot de Minahassa; een' weg naar Bolaäng-Mongondou hadden moeten openen; onze Zendelingen als padvinders daarheen hadden moeten laten trekken, en een tweetal van hen hadden moeten aanmoedigen om zich daar te vestigen. Het komt mij voor, dat van Regeeringswege geen bezwaar zou zijn ingebracht, en dat de stemming van den Radja en de grooten toen nog van een' aard was, dat ook zij aan de zending niets in den weg zouden gelegd hebben. Hierbij mag echter niet vergeten

worden, dat de geldmiddelen van het Genootschap op den duur ontoereikende zouden geweest zijn, om in de kosten van eene zóó belangrijke uitbreiding te voorzien.

ULFERS verhaalt, hoe hij van tijd tot tijd Mongondouers ontmoette; hoe zij hem kwamen bezoeken; hoe hij zelf aan een paar ploegen van dat volk, die zich op ongeveer twee uren van de grensplaats Poṗo in de bosschen ophielden, een bezoek bracht, en hoe zich zelfs vier Mongondouers als smids te Koemelemboeaai hadden gevestigd. Hij verhaalt daar ook de sedert meermalen aangehaalde geschiedenis van den kweekeling, die met eenige boeken en kleedingstukken heimelijk naar zijn land terugkeerde, nadat hij van hem lezen en schrijven geleerd had, die den meester te Pako een' Bijbel ontstal en te Mongondou den kinderen en kleinkinderen van den Radja lezen en schrijven leerde. (1)

Er is nog al eens getwijfeld, of ULFERS wel goed was ingelicht, toen hij verhaalde, dat de toenmalige Radja vóór 25 à 30 jaren christen geworden was, dat een paar van zijne onderdanen hem hierin gevolgd waren, doch dat de Radja, toen deze gestorven waren, het ongerijmd vindende alleen christen te blijven, zich in de armen van den meer en meer veldwinnenden Islam geworpen had. Toch is er alle reden om dit verhaal voor in den grond juist te houden. Men mag gerust aannemen, dat de Radja's gedurende geruimen tijd uit politieke beweegredenen, gunstig voor het Christendom gestemd waren, en dat zij eerst later hun heil bij den Islam hebben gezocht. (2)

In de notulen der Zendelingvereeniging van 16 en 17 Februari, 1857 staat te lezen: „Sedert jaren heeft Br. ULFERS het oog gericht naar het aangrenzend Bolaäng-

(1) Zie: »Mededeelingen" D. III, blz. 21 e. v.
(2) Zie: »Mededeelingen" D. XXV, bladz. 83.

Mongondou. Door de nabijheid van zijne woonplaats bij dit rijkje is hij, meer dan een onzer, in de gelegenheid geweest om het volk aldaar te leeren kennen." Dan wordt verwezen naar een schrijven van dezen Broeder aan zijnen Correspondent, dat echter niet in ons archief berust, en, evenals zoo menig schrijven aan correspondenten of particulieren, zeer tot schade van de geschiedenis van ons Genootschap, te loor zal gegaan zijn. Genoeg zij het hier te zeggen, dat de Vereeniging aan Bestuurders in ernstige overweging gaf, eene zending in Bolaäng-Mongondou te openen, en wel aanvankelijk door het stichten van scholen.

Bij de behandeling van dit punt der notulen in de bestuursvergadering van 14 October 1857 werd het verzoek, der zendelingen, dat Bestuurders zich tot de Regeering mogten wenden om verlof te erlangen tot het openen eener zending in B. M. afgewezen, op grond, dat de Resident van Menado wel niet geneigd zou zijn gunstig te adviseeren, en dat van zoodanig advies veel afhing. Besloten werd: „het voorstel van de Broeders in de Minahassa, om ook het rijk van Mongondou in onze zending op te nemen" in een besluit te veranderen, en, even als zulks bij de uitzending van onze Zendelingen geschiedt, aan de Zendeling-vereeniging hiervan kennis te geven, daarbij het verlangen uitdrukkende, dat Br. ULFERS te Koemelemboeaai vooreerst ook dat rijk in zijnen werkkring opname, om daarin met het oprichten van scholen een begin te maken. Voorts aan de Hooge Regeering hier te lande van dit ons voornemen tot oprichting van scholen kennis te geven, en tevens pogingen aan te wenden, om daarvoor ook hare geldelijke hulp te mogen ontvangen."

Br. ULFERS heeft getracht aan deze opdracht gevolg

te geven. Doch toen hij tot de uitvoering zou overgaan, werden van de zijde van den overigens zoo gunstig gezinden Resident JANSEN bezwaren ingebracht. Deze wilde vooraf zichzelf van den staat van zaken in Bolaäng-Mongondou vergewissen. Mij is niet bekend, dat zulks heeft plaats gehad, maar wel, dat de Resident later verklaarde, dat de zending daar niet kon optreden, zoolang er nog geen Kontroleur geplaatst was. (1)

Dezelfde verklaring is later meermalen van wege de Regeering afgelegd. Wij hebben er steeds gaarne in erkend de voorzichtigheid den staatsman voorgeschreven, wanneer het leven van medeburgers in gevaar zou geraken, of wanneer onder eene inlandsche bevolking gisting zou kunnen ontstaan. Het valt echter niet te ontkennen, dat zulk eene voorzichtigheid wel eens wat te ver kan gedreven worden, en dat de zending, mits met het noodige beleid begonnen en voortgezet, juist geschikt is, om de inlanders gunstig voor den Europeaan te stemmen.

ULFERS was eenigen tijd te voren begonnen zijne gemeenten op te wekken tot het leveren van bijdragen „voor de verkondiging van Christus in Mongondou." Een genootschapje, tot dat einde opgericht, had in 1867, sedert een zestal jaren, *f* 130 à *f* 160 's jaars tot dit doel bijeen gebracht. (2)

Bestuurders besloten na eenigen tijd eene poging aan te wenden om de Regeering tot eene eerste, voorzichtige schrede te bewegen. In hun schrijven van 8 October 1863 aan Zijn Exc. den Gouverneur-generaal van Ned.-Oostindië, den Heer SLOET VAN DE BEELE, verzochten zij voor de BB. WILKEN en SCHWARZ verlof tot het doen van een verkenningstocht naar Bolaäng-Mongondou, en op dien-

(1) Zie: „Mededeelingen" D. XII, blz. 18 en 19.
(2) Zie aldaar blz. 19.

zelfden datum ging een schrijven af aan den Resident van Menado, den Heer HAPPÉ, behelzende het verzoek gunstig op dit request te adviseeren.

Het antwoord op bedoeld request ontvangen luidt als volgt:

„*Extract uit het register der besluiten van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-indië.*

No. 7. „Tjipannas, den 6 October 1864.

„Gelezen,

„1ste. het adres gedagteekend 8 October 1863 van het Hoofdbestuur van het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam, strekkende ter erlanging van vergunning voor de in de Minahassa gevestigde zendelingen WILKEN en SCHWARZ, om in het belang eener aanstaande evangelisatie onder het volk van Bolaäng-Mongondou, (residentie Menado) een' verkenningstocht naar dat rijk te ondernemen, tot het inwinnen van nauwkeurige berichten aangaande land en volk;

„2e. Enz.

„Den Raad van Nederlandsch-indië gehoord;

„Is goedgevonden en verstaan:

„Den Resident van Menado aan te schrijven, den bovenbedoelden verkenningstocht te bevorderen, behoudens aanbeveling aan de Zendelingen WILKEN en SCHWARZ, om zich te bepalen tot hetgeen het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Zendelinggenootschap verlangt.

„Extract dezes zal worden verleend aan het Hoofdbestuur van het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam, tot informatie, enz."

Nog voor het ontvangen van dit besluit, in September 1864, kwamen de Notulen van de Meivergadering der Zendelingvereeniging bij de Uitvoerende commissie in be-

handeling. Daarin wordt gemeld, dat de BB. WILKEN en SCHWARZ door de Vereeniging benoemd waren om deze inspectiereis te maken, en worden de kosten aan zulk eene reis verbonden herinnerd, terwijl men het nader verlof van Bestuurders zou afwachten, aleer die te aanvaarden. Dat de Uitvoerende commissie het niet op hare verantwoording durfde nemen, dit verlof te verleenen, is verklaarbaar uit de droevige omstandigheden, waaronder ons Genootschap toen gebukt ging. Het Hoofdbestuur diende dus te beslissen, en dit besloot in zijne vergadering van 12 October 1864, na te hebben overwogen de bezwaren, die zoo wel vóór als tegen het doen doorgaan der inspectie pleitten, haar voorwaardelijk toe te laten, indien namelijk de Vereeniging oordeelde, dat men na de reeds gedane stappen niet zou kunnen terug treden, zonder de goede verstandhouding tusschen de Regeering en de Zendelingen te verstoren.

Later in November werd, op een schrijven van Br. WILKEN, den reizigers vergund een' tolk mede te nemen; maar tevens besloten tot het Nederlandsche Bijbelgenootschap en tot de Regeering te Menado het verzoek om ondersteuning in het dragen der kosten van deze reis te richten. Beide verzoeken bleven zonder gevolg; maar de reis ging door, waarbij de hulp van den Resident van Menado niet ontbrak.

Het reisverhaal van de Broeders WILKEN en SCHWARZ in onze „Mededeelingen" opgenomen (1), is eene hoogst belangrijke bijdrage tot de kennis van land en volk, waarbij ook de taal niet vergeten werd. Wil men zich hiervan overtuigen, men raadplege onze „Mededeelingen."

---

(1) Zie aldaar D. XI, blz. 1 e. v. en 225 e. v., alsmede D. XII, blz. 189 e. v.

Maar voor ons tegenwoordig doel is het belangrijkste, wat de BB. WILKEN en SCHWARZ schreven over het stichten eener zending in Bolaäng-Mongondou. (1) Na een overzicht te hebben gegeven van de geschiedenis van het Christendom in dit rijkje, ontleend aan VALENTIJN, waarbij dus herinnerd wordt, dat het reeds in 1689 daar werd ingevoerd, onder koning JACOBUS MANOPA, zoon van LOLODA, dat er in 1705, 152 gedoopten, doch geen lidmaten waren; na voorts te hebben vermeld, dat het laatste bezoek van een' christen leeraar plaats had in 1832, toen Br. HELLENDOORN daarheen ging, maar dat sedert 1844 de bevolking tot den Islam begon over te gaan, (2) noemen zij de bezwaren op, die tegen de evangelisatie in dit gewest bestaan. Zij achtten deze gelegen in: *a.* Gebrek aan een' eenigszins voldoenden landweg, *b.* het Mohammedanisme, der bevolking opgedrongen, *c.* den tegenstand van den Radja en de Rijksgrooten, die in de Zendelingen tevens gezanten van het Gouvernement zagen, *d.* het heerschende bijgeloof, *e.* de verregaande zedeloosheid, *f.* de afwezigheid van Europeesch gezag.

Doch daartegenover wezen de Broeders op lichtpunten, als: *a.* Eene bevolking van 30 à 40 duizend zielen, in 31 dorpen op betrekkelijk geringen afstand van elkander wonende, *b.* de eenheid van taal, *c.* het aangename en gezonde klimaat, *d.* de genegenheid der bevolking om schoolonderwijs te ontvangen, *e.* de betrekkelijk goedkoope levenswijze, *f.* de nabijheid van de Minahassa.

Zij achtten noodig, dat aanvankelijk reeds drie Zendelingen daarheen wierden afgevaardigd, en stelden voor dezen bepaalde eischen, wat hunne geschiktheid betreft,

(1) Zie Med. D. XI, blz. 42, e. v.

(2) Zie Id. blz. 44, waarmede echter vergeleken behoort te worden wat voorkomt D. XXV, blz. 79, e. v.

terwijl zij de plaatsen opgaven, waar die zendelingen zich zouden te vestigen hebben, hoe zij hun werk zouden hebben aan te vangen, en meer. Over het stichten van scholen, de kosten aan het werk verbonden, de hulp van het Gouvernement en de ondersteuning van het Nederlandsche volk geven zij hunne adviezen.

Kortom, door de BB. WILKEN en SCHWARZ werd geleverd wat tot grondslag van rijpe besluiten voor ons Bestuur dienen kon. Zij zullen daardoor steeds aanspraak behouden op onze dankbaarheid en op den lof van hunne taak met den meesten tact en ware bezieling volbracht te hebben.

Eene Commissie, uit de Uitvoerende commissie benoemd, bracht op den 27sten Mei 1867 een uitvoerig rapport bij deze in. Zij meende, bij al het aanbevelingswaardige van de zaak, den financiëelen toestand van het Genootschap niet uit het oog te mogen verliezen, maar tevens de vraag te moeten beantwoorden, wie van 's Genootschaps Zendelingen voor dit nieuwe werk bestemd zouden worden. De Commissie besloot haar rapport met de volgende adviezen:

„Aangenomen, dat het Hoofdbestuur de uitbreiding onzer zending naar Bolaäng-Mongondou als zeer wenschelijk beschouwt, dan besluite het tot de volgende maatregelen.

„1. Het vragen aan onze Leden en aan welgezinden van bijzondere inkomsten voor Bolaäng-Mongondou, onder herinnering echter, dat die niet kunnen komen ter vergoeding van de gewone uitgaven. Uwe Commissie zou bijna meenen, dat deze alleen dan daartoe konden worden aangewend, als de gewone inkomsten de som van *f* 80,000 bereikt hebben.

„2. Het blootleggen van de zaak bij het Gouvernement, waarbij zal moeten in het licht gesteld worden het gewicht

der zending, de invloed vooral, dien deze heeft op de beschaving van de inlanders, de voordeelen van een bestuur over eene vreedzame, boven dat over eene woelige bevolking, het gevaar dat het Nederlandsche Gouvernement loopt van door buitenlanders te worden aangezocht tot het plaatsen van zendelingen, als het de evangelisatie, door Nederlanders beproefd, niet naar vermogen in de hand werkt, de toekomst voor de Minahassa, wanneer zich eenmaal de Islam voor goed in Bolaäng-Mongondou zal hebben gevestigd.

„Tevens zou dan kunnen herinnerd worden, dat het Genootschap reeds op prijs zou stellen, wanneer het Gouvernement de kosten voor het onderwijs in Bolaäng-Mongondou wilde dragen, en wat dies meer zij.

„3. Het Gouvernement minzaam te herinneren, dat dáár waar gevestigde christengemeenten zijn, de voorgangers hunne bezoldiging van den lande behooren te genieten, en dat in de Minahassa de tijd daarvoor gekomen kon zijn. De Heer VAN HOËVELL was voor eenige jaren van gevoelen, dat het Genootschap volle recht had, deze ondersteuning van het Gouvernement te vorderen.

„4. De inlandsche gemeenten in de Minahassa op te wekken, om iets te doen voor hunne stamgenooten in Bolaäng-Mongondou.

„5. Br. ULFERS, wanneer hij weêr in het vaderland zal terug gekeerd zijn, naar verschillende gemeenten hier te lande af te vaardigen in het belang van Bolaäng-Mongondou. En daar onze Broeder hoogelijk is ingenomen met deze zending, hij er reeds sedert vele jaren sterk op heeft aangedrongen, hij uit ervaring door omgang met Bolaäng-Mongondouers kan spreken en hij zeer ingenomen is met het rapport over deze zending, zoo laat zich van zulk eene bezoekreis nog al iets goeds verwachten.

„6. In een uiterst geval een beroep te doen op de christenen in het buitenland, bepaaldelijk in Engeland en Italië.

„7. Als alleruitersten maatregel, dit nieuwe zendingveld op te dragen aan eene afdeeling. Tegen dezen maatregel zijn zeker gewichtige bedenkingen; maar als men overweegt, dat onze plicht zal eischen Bolaäng-Mongondou aan andere genootschappen aan te bevelen, wanneer wij buiten machte zijn daarvoor het noodige te doen; als men daarbij bedenkt, hoeveel moeilijkheden het samenwerken van zendelingen van verschillende genootschappen op zulk een beperkt terrein zou hebben; als men niet vergeet, dat de nood soms tot maatregelen leidt, die later blijken zeer goed te werken, en die opgeworpen bezwaren te niet doen, dan zal men niet geheel afkeerig zijn van het overwegen van eene methode, waarbij aan de Afdeelingen meer invloed op de zending wordt gegeven."

Dit rapport, door het Hoofdbestuur, in zijne vergadering van 10 Juli 1867 overgenomen, werd in de daaropvolgende Jaarvergadering behandeld en de Commissie uit die vergadering, bij monde van Br. C. P. HOFSTEDE DE GROOT rapporteerende, adviseerde als volgt:

„Wij kwamen overeen, u voor te stellen, te besluiten tot het uitbreiden der zending op Celebes tot Bolaäng-Mongondou en tot uitvoering van dit besluit de volgende maatregelen te nemen:

„1°. De aandacht van de vrienden der zending en van het christelijk Nederland vestigen op Bolaäng-Mongondou en op ons besluit om ook daar het Evangelie te brengen.

„Wij zouden daartoe hetgeen daarover in de „Mededeelingen" voorkomt, in een afzonderlijk geschrift opgesteld, bij duizenden van exemplaren gedrukt, en gratis verspreid willen hebben, o. a. aan alle predikanten en aan alle particulieren. Ook de leden der Koninklijke familie

zouden tot het geven van bijdragen worden uitgenoodigd. Aan Predikanten zouden wij 't verzoek er bij willen richten, om door bijzondere godsdienstoefening, of bij wijze van meeting de zaak bekend te maken. Door een en ander stellen wij ons voor, dat de belangstelling zou worden gewekt van velen, ook die nog niet bijdroegen tot onzen arbeid. De verhoogde en nieuwe bijdragen zouden wij echter niet tot een afzonderlijk fonds willen bijeen houden, met bijzondere bestemming voor Bolaäng-Mongondou. Wat voor eene tijdelijke zaak als de drukpers in de Minahassa, doenlijk is, schijnt ons niet wel uitvoerbaar voor eene blijvende zending, als deze zou worden. Wij meenden, dat het beheer der financiën daardoor noodeloos verward zou worden, zonder dat de inkomsten er door vermeerderden.

„2°. Ook christenen uit het buitenland zouden wij er mede willen bekend maken, met name Hollandsche gemeenten in Petersburg, Londen, Oost-Friesland, en elders; vermogende en welgezinde particulieren zouden ook officieus tot medewerking kunnen uitgenoodigd worden.

„3°. Veel stellen wij ons voor van een bespreken der zaak, ook door enkele begaafde sprekers, die konden verzocht worden om hier en buiten hunne woonplaats op te treden, en de zaak van Bolaäng-Mongondou aan te bevelen; maar vooral door den man, die de vader dezer zending mag heeten en die dat volk lief heeft, er allerwege van te laten verhalen van de kansels onzer gemeenten. En daar Br. ULFERS er moed op heeft, geld en zelfs veel geld voor Bolaäng-Mongondou in te zamelen, zouden wij dan van zijn spreken niet veel verwachten?

„4°. Eindelijk zouden wij eene opwekking van de Inlandsche gemeenten in de Minahassa, om ten behoeve hunner stamgenooten in Bolaäng-Mongondou iets af te zonderen, alleszins wenschelijk achten."

De uitslag der ernstige beraadslagingen over deze adviezen was, dat de vergadering met 82 van de 90 uitgebrachte stemmen, op de vraag door den Voorzitter (Br. VINKE) gesteld: „Zal de vergadering tot de voorgestelde uitbreiding besluiten, dan wel, met het oog op de thans ontbrekende hulpbronnen, alleen de wenschelijkheid daarvan uitspreken?", zich voor het eerste lid der gestelde vraag verklaarde.

Voorts werd besloten, dat men de volgende maatregelen zou nemen, om aan dit besluit uitvoering te geven:

„Wordt besloten: 1°. Tot het bezorgen en verspreiden van een geschrift, en hetgeen verder sub 1 door de Commissie wordt aanbevolen, en de uitvoering daarvan over te laten aan het Hoofdbestuur.

„2°. Wordt goedgekeurd, dat deze zaak aan de christenen in het buitenland zal worden bekend gemaakt, enz.

„3°. Wordt, naar aanleiding van de maatregelen sub 3 opgenoemd, den Broederen een ieder in zijn' kring aanbevolen, naar zulke begaafde mannen om te zien, die de zaak zouden kunnen en willen bespreken.

„4°. De opwekking aan de inlandsche christenen in de Minahassa oordeelt de vergadering niet te moeten aanprijzen, daar zij reeds doen wat hunne kleine kracht vermag. Zij acht het voldoende hen bekend te maken met ons voornemen."

In voldoening aan het besluit der Jaarvergadering, hierboven sub 1 vermeld, noodigde het Hoofdbestuur Br. DE RIDDER uit, het leveren van zoodanig geschrift op zich te nemen, waaraan deze beantwoordde, toen hij in Januari van het volgende jaar zijn stukje „Veertigduizend zielen" bij het Hoofdbestuur inbracht, dat op zóó eigenaardige, krachtige wijze de belangen van Mongondou den Nederlanders voorhoudt.

Intusschen hadden zich eenige Dames te Rotterdam, gesteund door vele anderen daar buiten, vereenigd tot het openen van eene verloting, die levendige belangstelling voor Bolaäng-Mongondou wekte. In de Jaarvergadering van 1868 kon gerapporteerd worden, dat tot ult°. Juni van dat jaar *f* 10455,43 voor deze zending was ingekomen, van welke *f* 8200 de opbrengst van de verloting vertegenwoordigden. Dit laatste bedrag vermeerderde later tot eene som van *f* 14309, terwijl voor B. M. in het geheel werd verzameld *f* 19755,91

De financieele grondslagen waren dus gelegd, en het kwam er slechts op aan, zoo meende men in 1869 een tweetal Broeders voor deze zending te bestemmen. De kweekeling M. BROUWER werd, als jongere, daartoe aangewezen, en als de oudere en reeds ervarene, Br. SCHWARZ, te Sonder. Volgens besluit van 10 Februari 1869 zou men de reiskosten voor Br. BROUWER als voor de nieuwe zending gedaan op de rekening uittrekken.

Sedert is gebleken, hoe groot soms de afstand is tusschen besluiten en uitvoeren. Br. BROUWER, is in de Minahassa gekomen, en dadelijk aan het werk gegaan, doch niet voor Bolaäng-Mongondou. Hem werd opgedragen de tijdelijke vervulling van den werkkring van Langowang, die vacant was geworden uithoofde van het vertrek van Br. SCHAAFSMA. Er was toch nog geen uitzicht, dat de Regeering hare toestemming zou geven tot het openen van den evangeliearbeid in Bolaäng-Mongondou. En Br. BROUWER is te Langowang gebleven. Twee van de kweekelingen, die in 1870 in het Zendelinghuis waren, werden voor de nieuwe zending bestemd. Een van dezen, Br. DE LANGE, werd daarheen afgevaardigd in 1873; doch ook deze is nog te Tanawangko, belast met het bestuur over onze Drukkerij. Br. SCHWARZ bleef zich lang beschikbaar stellen; maar

gaf toch na zijne benoeming tot Hulpprediker te kennen, dat er nu wel niet langer voor hem sprake kon zijn van eene afvaardiging naar Bolaäng-Mongondou.

En men zal moeten erkennen, dat, al kon het Genootschap in dit jaar (1882) eene zending in Mongondou aanvangen, wij, met het oog op de belangen van de gemeenten in de Minahassa, kwalijk zouden kunnen besluiten bij een' der tegenwoordige Hulppredikers pogingen aan te wenden, om zich voor dit werk beschikbaar te stellen. De nieuwe organisatie kan alleen dan vastheid erlangen, als in het werkend personeel zoo min mogelijk afwisseling plaats heeft. Het is niet ongepast dit hier reeds op te merken, omdat het vervolg der geschiedenis lichtelijk aanleiding kan geven tot beschouwingen, die ons niet nader tot ons doel zouden brengen.

Nog in 1871 leefden Bestuurders in de overtuiging, dat bij de Hooge Regeering op den duur geen ernstig bezwaar zou bestaan tegen het toelaten van onze Zendelingen in Bolaäng-Mongondou. Dit blijkt genoeg uit het volgende schrijven aan Z. Exc. den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-indië:

„*Aan Z. Excellencie, den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-indië.*

„Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van het Nederlandsche zendelinggenootschap.

„dat in het jaar 1866 de Zendelingen des Genootschaps N. PH. WILKEN en J. ALB. SCHWARZ, met goedkeuring van den Resident van Menado, een' togt ondernomen hebben naar het aan de Minahassa grenzende Rijkje van Bolaäng-Mongondou, met het doel te onderzoeken; in hoe verre het geraden zou zijn, dáár het Evangelie te verkondigen;

„dat de resultaten van dat onderzoek, van wege het Genootschap, openbaar gemaakt werden in zijn tijdschrift

„Mededeelingen" enz., terwijl sedert door genoemde Zendelingen belangrijke bijdragen werden geleverd voor de kennis der volkstaal van dat gedeelte van den Indischen Archipel, gedeeltelijk opgenomen in het zelfde Tijdschrift, gedeeltelijk in de werken van het „Instituut voor Indische taal-, land- en volkenkunde", en daaronder eene uitvoerige vergelijkende woordenlijst, welk een en ander als bijlage hiernevens gaat;

„dat het Bestuur, na het ontvangen van de bedoelde inlichtingen, zich gedrongen gevoelde te besluiten tot eene uitbreiding der zending in de Minahassa naar het Rijk van Bolaäng-Mongondou, indien het Genootschap over genoegzame middelen kon beschikken;

„dat het daartoe aanvankelijk in staat gesteld, twee der kweekelingen in het Zendelinghuis met het oog op die zending liet opleiden, van welke een reeds in 1869 naar Indië vertrokken, voorloopig, en tot zijne verdere voorbereiding, in de Minahassa werkzaam is, terwijl de andere eene opleiding ontvangt, die hem in staat zal stellen zich vooral door de beoefening van handwerken nuttig te maken;

„dat het Genootschap thans in staat zal zijn, tegen het midden van 1872, drie zendelingen naar het Rijk van Bolaäng-Mongondou af te vaardigen, die, onder goedkeuring van de Hooge Regering, en met het vaste voornemen alle pogingen aan te wenden, om met de Rijksgrooten en Hoofden op goeden voet te komen, zich op nader te bepalen punten zullen hebben te vestigen;

„dat Bestuurders, zich voorbehoudende voor den derden zendeling, zoodra hij in Indië zal zijn aangekomen, gelijk verzoek te doen, thans met verschuldigden eerbied Uwe Excellencie verzoeken, vrijheid te verleenen tot eene vestiging in het Rijk van Bolaäng-Mongondou aan

J. ALB. SCHWARZ, sedert 1861 Zendelingleeraar te Sonder, en

M. BROUWER, sedert 1870 tijdelijk werkzaam als Zendelingleeraar te Langowang.

ROTTERDAM,
11 April 1871.

„'t Welk doende, enz."
(*Volgen de handteekeningen.*)

Ook tot den Resident van Menado wendden zij zich, en wel met het volgende schrijven:

»*Bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap aan den Heer Resident van Menado.*

„Hoog Edel gestrenge Heer!

„Het is U bekend, dat onze Zendelingen N. PH. WILKEN en J. ALB. SCHWARZ, in 1866, een bezoek brachten aan den Radja van Bolaäng-Mongondou, en voorts een gedeelte van dat rijkje in oogenschouw namen, terwijl zij later een uitvoerig verslag van dien togt schreven, dat opgenomen werd in het Tijdschrift „Mededeelingen van wege het Nederlandsche zendelinggenootschap."

„Velerlei omstandigheden, waaronder gebrek aan personeel en fondsen, hebben ons verhinderd zoo spoedig als wij zulks gewenscht hadden, de zending van ons Genootschap tot in Bolaäng-Mongondou uit te breiden. Wij zijn echter thans gereed, om daarmede een' aanvang te maken tegen het midden van het jaar 1872. De Zendelingen J. ALB. SCHWARZ en M. BROUWER zijn met een' derden, thans nog kweekeling in ons Zendelinghuis, voor dien werkkring bestemd, en de beide eersten ontvingen van ons de opdragt, reeds nu alles in 't werk te stellen, wat aan het welslagen hunner zending bevorderlijk kan zijn.

„Wij hebben ons tot Z.Excellencie den Gouverneur-generaal gewend, om voor hen verlof te vragen tot eene nederzetting in dat gedeelte van Celebes. Uw gunstig advies zal kunnen strekken, om ons verzoek met goeden uitslag te bekroonen. Wij zouden het als een groot voorregt beschouwen, wanneer door U zóó geadviseerd werd, dat geen bezwaren ons belemmerden; en wij zouden dit aanmerken, als een bewijs, hoe Gij gezind zijt, ons werk te steunen, daar waar uw ambtspligt U dit niet verbiedt. Met dankbare ingenomenheid zullen wij zoodanig bewijs ontvangen.

„Gij zult U overtuigd houden, dat niet anders dan goede bedoelingen ons bezielen, waar wij ons de belangen der inlandsche bevolkingen aantrekken, en dat niets ons

meer gewenscht kan zijn, dan daarin met de Regering hand aan hand te gaan. Hare hooge bescherming vermag zooveel, om den arbeid van particulieren te doen gelukken! Die bescherming roepen wij in, zonder op eenig prerogatief aanspraak te maken, maar toch wegens de deugdelijkheid der zaak, die wij voorstaan, tot de uiterste grens, die de Regering aan haar gesteld heeft. Omdat wij niet voor ons zelven vragen, hebben wij vrijmoedigheid veel te vragen. Het geldt voor ons de belangen van het Godsrijk, waarmede die van den Staat gelijken tred houden; het geldt den voorspoed van die gewesten, die zulke rijke vruchten afwerpen voor den Nederlandschen staat.

„Hoe gelukkig zouden wij ons rekenen, H.EdelGest. Heer! wanneer Gij met onze gevoelens instemmende, ons uwe veel vermogende hulp wildet verleenen! Wij zullen ons wachten, ooit iets te vragen, dat, op welk redelijk standpunt ook, als onbillijk moet beschouwd worden.

„Met gevoelens van hoogachting en met de beste wenschen voor uw persoon en uw bestuur, hebben wij de eer ons te noemen:

» Uw H.Ed.Gestr. Dienstw. Dienaren

» Namens Bestuurders v. h. Nederl. zendelinggenootschap."

ROTTERDAM, 26 Mei 1871. (*Volgen de handteekeningen.*)

En de BB. SCHWARZ en BROUWER zaten daarbij niet stil. In het laatst van 1870 bezochten zij de grenzen van Bolaäng-Mongondou, om te onderzoeken of eene vestiging aan die grenzen gelegenheid zou geven om met de bevolking van dat rijkje in aanraking te komen. De uitkomst van dit onderzoek, opgemaakt in overleg met Br. ULFERS, was, dat van zoodanige vestiging geene vruchten te verwachten waren, en dat men die alleen kon hopen van het met beleid optreden van zendelingen in een of ander genoegzaam bevolkt gedeelte van die gewesten.

De Broeders verzochten en verkregen (volgens hun schrijven d.d. 26 September 1871) gehoor bij den Resi-

dent, ter zake van hunne bestemming naar Bolaäng-Mongondou, en wel eerst op eene algemeene, daarna op eene afzonderlijke audientie. Bij de eerste voorkwam de Resident hen door de mededeeling, dat hem door den Gouverneur-generaal eene missive van Bestuurders des Genootschaps in betrekking tot deze zaak was toegezonden tot het geven van zijn praeadvies, waartoe hij echter het antwoord moest afwachten van den Radja van Bolaäng-Mongondou op zijn schrijven, aan dezen ter zake gericht; dat hij niet geloofde, dat de Radja zendelingen zou verlangen, en dat in dit geval het Gouvernement moeilijk toestemming tot eene vestiging zou kunnen geven.

In het particulier onderhoud, dat den volgenden dag plaats had, verklaarde de Resident, dat hij niets kon zeggen, alvorens bekend te zijn met den wensch van den Radja; dat deze waarschijnlijk groot bezwaar zou hebben tegen de vestiging van Zendelingen in zijn rijk; dat in dit geval het Gouvernement moeilijk zou kunnen toestemmen in zoodanige vestiging; dat de vestiging van Zendelingen in een rijk, waar de Radja de bevolking mohammedaansch wenscht te zien, slechts twist en oneenigheid zou ten gevolge hebben; dat het jammer was, dat het Genootschap niet dertig jaar geleden de missie in Bolaäng-Mongondou had aangevangen, toen daar alles nog geheel heidensch was; dat hij het Nederlandsche zendelinggenootschap aanraadde, zendelingen naar Gorontalo af te vaardigen, en als hunne standplaats Antigola te bepalen, om dan later van daaruit, zoo mogelijk, de missie naar Bolaäng-Mongondou uit te breiden; dat, in geval het Gouvernement er toch eindelijk toe mocht overgaan, den Broeders verlof tot eene vestiging in Bolaäng-Mongondou te geven, zij volstrekt niet mochten hopen reeds medio 1872 derwaarts te kunnen gaan; maar dat zulks dan op

zijn vroegst in den loop van 1873 zou kunnen plaats hebben; dat de Minahassa nog zeer veel te wenschen overliet; dat daar nog veel meer gewerkt moest worden, en dat het dan wél zoo gepast ware het getal Zendelingen aldaar te vermeerderen, in plaats van het te verminderen; dat het Gouvernement onmogelijk de bescherming en hulp aan de zendelingen in Bolaäng kon verleenen, zoo als Bestuurders van het Nederlandsche zendelinggenootschap dit wel wenschelijk achten en van het Gouvernement verzoeken.

Op dit laatste voerden de Broeders aan, dat zij niet als zendelingen bescherming, en voor hun werk als zoodanig, hulp van het Gouvernement verlangden, maar alleen zoodanige bescherming hoopten, als waarop elk Nederlandsch onderdaan recht heeft, en die het Gouvernement dan ook in Indië aan zijne onderdanen pleegt te verleenen; waarop de Resident hernam, dat Bestuurders des Genootschaps eene geheel andere bescherming voor hen inriepen, dan door de Broeders bedoeld werd.

Hiermede liep dit onderhoud af. (1)

Het schrijven van SCHWARZ en BROUWER kwam bij ons Hoofdbestuur in behandeling in zijne vergadering van 11 Januari, 1872, en daar werd besloten: 1°. Aan de Broeders afschrift te zenden van Bestuurders missive aan Z.Exc. den Gouverneur-generaal; 2°. Aan den Gouverneur-generaal, met beroep op de geschiedenis, die ons tot het aanvangen eener zending naar Bolaäng-Mongondou geleid had, en met vermelding van alles, wat daartoe vooraf, met goedkeuring van de Regeering door ons gedaan was, te kennen te geven, dat Bestuurders in hun genomen besluit moesten volharden en mitsdien de onder-

(1) Zie: Extr.-Act. 1871, blz. 204, 5.

steuning van Z.Exc. verzochten, om hun plan onbelemmerd ten uitvoer te kunnen leggen. De volgende missive werd aan Z.Exc. den Gouverneur-generaal verzonden:

„*Aan Zijn Excellencie, den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.*

„*Excellencie!*

„Op den 11den April des vorigen jaars gaven de ondergeteekenden zich de eer zich tot Z.Exc. den Gouverneur-Generaal MEIJER te wenden, met het verzoek, aan de Zendelingen des Nederlandschen Zendelinggenootschaps, J. ALB. SCHWARZ en M. BROUWER vrijheid te verleenen tot eene vestiging in het rijk van Bolaäng-Mongondou.

„Tot nogtoe is hun op dit verzoek geen antwoord geworden, en de tijd nadert, waarop voornoemde Zendelingen deze hunne bestemming zullen hebben te volgen.

„Met de meeste bescheidenheid verzoeken zij Uwe Excellencie die vrijheid te verleenen, en daarvan aan de Zendelingen kennis te doen geven.

Zij hadden de eer, aan het door hen ingediend request stukken toe te voegen, waaruit, naar zij meenen, duidelijk bleek, met hoeveel zorg en voorzichtigheid de zendelingen WILKEN en SCHWARZ, in 1866, een onderzoek naar de gesteldheid van land en volk instelden.

„Het is Uwe Excellencie bekend, hoe omstreeks 1840 twee Zendelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, zich in een gedeelte van de Minahassa vestigden, dat toen noch weinig door Europeanen bezocht werd, en hoe sedert de zending heeft medegewerkt tot den bloei van dat gewest.

„Door eenen liefderijken omgang met de inlanders, door hulpvaardigheid en eenen stillen wandel gelukte het den Zendelingen langzamerhand de harten van velen te winnen.

„Het ligt in de bedoeling van het Genootschap, dat op gelijke wijze de weg tot de evangelieverkondiging

in Bolaäng-Mongondou worde voorbereid. Daarop zijn zij bedacht geweest bij de keuze hunner Zendelingen.

„De meeste voorzigtigheid is hun voorgeschreven. Door het openen van scholen, door de beoefening van handwerken, door het verleenen van geneeskundige hulp, door de beoefening van de landstaal zullen zij trachten zich ingang te verschaffen in de harten der inboorlingen, zich de welwillendheid van den Radja en van de Rijksgrooten te verwerven

„Kunnen Bestuurders anders verwachten, dan dat Uwe Regering met welwillendheid de pogingen van ons Genootschap zal aanzien, om Christendom en beschaving in dat gewest over te brengen?

„Bestuurders weten, dat sedert eenige jaren de Islam pogingen aanwendt, om zich in Bolaäng-mongondou te nestelen, maar dat het er nog verre van daan is, dat deze bij het meerendeel der bevolking ingang gevonden heeft. Worden zij daardoor tot omzigtigheid gedrongen, zij weten ook, dat de Mohammedaansche propaganda niet bij zal dragen om te bevorderen, wat eene Nederlandsche regering voor de bevolking op prijs stelt, en dat de tijd zal aanbreken, waarin zij die bevolking geheel van Nederland zal vervreemden.

„Zouden Bestuurders niet met vertrouwen mogen verwachten, dat hunnen Zendelingen eerlang het gevraagd verlof zal gegeven worden?

„Mochten zij in dit vertrouwen niet beschaamd worden! Uwer Excellencie worde de zaak eerbiedig aanbevolen!

„De Hemelsche Vader sterke U tot de vervulling uwer moeilijke, hoogst gewichtige taak! Zijn zegen ruste op Uw' persoon en op Uw huis!

„Met verschuldigden eerbied noemen zich adressanten,

„Excellencie!

van Uwe Excell. de dienstw. Dienaren

Namen Bestuurders v. h. Nederl. Zendelinggenootschap."

Rotterdam, 17 Januari 1872. (*Volgen de handteekeningen.*)

Den 27sten Mei, 1872 daarop kwam bij Bestuurders ter tafel het volgende:

„*Extract uit de besluiten van den Gouverneur-generaal van Neêrlandsch-Indië, d.d. Buitenzorg* 10 *Maart* 1872.

„Gelezen.

„1°. de adressen, gedagteekend Rotterdam 11 April 1871 en 17 Januari 1872, van het Hoofdbestuur van het Nederlandsche zendelinggenootschap, houdende verzoek, aan de zendelingen te Sonder en Langowang (residentie Menado) J. A. SCHWARZ en M. BROUWER vergunning te verleenen, om zich in het rijk Bolaäng-Mongondou te vestigen, ten einde aldaar hun dienstwerk te verrigten;

2°. de missive van den Directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, van 12 Februari 1872 n°. 1219, en bijlagen, waaruit blijkt, dat het rijksbestuur van het landschap Bolaäng-Mongondou zeer tegen het denkbeeld eener vestiging van Zendelingen aldaar is ingenomen, terwijl bij de zeer beperkte en moeijelijke communicatie tusschen Menado en meergenoemd landschap geene gelegenheid bestaat, om de eventueel aldaar gevestigde Zendelingen behoorlijk tegen overlast te beveiligen;

„Den raad van Nederlandsch-Indië gehoord;

„Is goedgevonden en verstaan:

„Aan het Hoofdbestuur voornoemd in overweging te geven, af te zien van het denkbeeld tot plaatsing van Zendelingen in het rijk Bolaäng-Mongondou.

„Extract dezes zal worden verleend aan het Hoofdbestuur voornoemd tot informatie."

In zijne vergadering van 11 Juli 1872 (1) kwam op nieuw het schrijven aan den Gouverneur-generaal bij ons Hoofdbestuur ter sprake en werd daar nog eens besloten, zich tot den Gouverneur-generaal te wenden. De Uitvoerende commissie was van gevoelen, dat men zich thans alleen tot de adviseerende autoriteit, den Resident

(1) Zie: Extr.-Act. 1872, blz. 63, 4.

van Menado had te richten. Bij haar leefde de overtuiging, dat geen gunstig besluit van de Hooge Regeering zou te verkrijgen zijn, wanneer de Resident ongunstig adviseerde. Daar intusschen de Jaarvergadering op handen was, en deze toch kennis zou moeten nemen van de Regeeringsmissive, d.d. 10 Maart te voren, zoo bleef de beslissing aan de Jaarvergadering. Deze was blijkbaar met de zaak verlegen. Zij stelde haar in handen van eene Commissie uit haar midden, die het volgende rapport uitbracht:

„De Commissie voor de zaken der scholen en ter bevordering van de zending in Bolaäng-Mongondou heeft de beide brieven aan den Gouverneur-generaal en den Resident van Menado, in hare handen gesteld, met naauwgezetheid overwogen. 't Rapport, dat zij de eer heeft bij u in te brengen, is kort, veel korter dan onze discussiën waren, om het hoog gewicht der zaak. Was van den eenen kant de begeerte levendig bij allen, om deze zaak zoo krachtig mogelijk te steunen, van den anderen kant woog de vrees zwaar, om door een eenigszins onberaden stap, de machthebbenden ongunstig te stemmen en zoo de zaak te benadeelen en te bederven. De Commissie had zich te verblijden in de tegenwoordigheid van den zendeling KRUYT, met Indische toestanden bekend, wiens adviezen ons van grooten dienst waren.

„Besloten werd, u voor te dragen: *a.* den brief aan den Gouverneur-generaal af te zenden met eenige wijziging.

„*b.* Den brief aan den Resident in zoover te veranderen, dat de inhoud van het schrijven zou worden gezonden aan de Zendelingen, om in dien geest persoonlijk bij ZEd. de noodige stappen te doen, en den Heer VAN DER CRAB een particulier schrijven te zenden, niet door den President- en Secretaris geteekend, maar door een bijzonder persoon, om ZEd. niet in moeilijkheden te brengen tegenover zijn' ambtsvoorganger en het Gouvernement te Batavia.

»*c.* De Jaarvergadering geve adhaesie aan 't beginsel, en late de redactie van den brief aan den Gouverneur-generaal over aan het Hoofdbestuur; die van den brief aan den Resident, aan hem, die dien schrijven zal.

»*d.* Bij de stappen, die gedaan worden, achtte uwe Commissie het onraadzaam, nu reeds het publiek er in te mengen. Nadere bepalingen hieromtrent zullen, volgens haar oordeel, moeten afhangen van den uitslag der nu begonnen onderhandelingen.

»God, die de Heer der tijden is, doe te Zijner tijd ons werk in Bolaäng-Mongondou gelukken!"

En het besluit der vergadering luidde daarop als volgt: „De Jaarvergadering, gehoord hebbende het besluit van den Gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië omtrent de voorgenomen zending naar Bolaäng-Mongondou, waarbij die zending wordt ontraden; – gehoord het advies van het Hoofdbestuur en dat van de Commissie, in wier handen de verschillende stukken zijn gesteld, betuigt hare instemming met het voorstel, om ons niet te laten terughouden van het voornemen om die zending tot uitvoering te brengen, en draagt aan de Uitvoerende commissie op, om in den geest van de uitgebrachte adviezen aan de beraamde maatregelen gevolg te geven."

Het zal wel duidelijk geworden zijn, dat de Uitvoerende Commissie zich door dit besluit in eene moeilijke stelling geplaatst zag. Zij was van nabij bekend met het gevaar, verbonden aan een min tijdig beroep op den Gouverneur-Generaal, en al erkende zij, dat deze slechts de zending ontraden had, zoo meende zij dezen term niet anders dan als een beleefde afwijzing te kunnen verstaan. Het gevolg hiervan was, dat de zaak in de vergadering van 29 Juli, 1872 in de Uitvoerende Commissie ter sprake gebracht zijnde, het door deze bedenkelijk werd geacht, de missive aan den Gouverneur-

Generaal, ook met de daarin aangebrachte verandering, af te zenden, zoolang omtrent de voornemens van den sedert opgetreden resident van Menado, den Heer VAN DER CRAB, geen nadere inlichtingen van de BB. SCHWARZ en BROUWER zouden zijn ingekomen. Intusschen zou de Secretaris een particulier schrijven richten aan den Heer VAN DER CRAB, hetgeen dan ook i. d. 5 Augustus 1872 aan dezen verzonden is, terwijl hij ten overvloede aan Ds. VAN STEEDEN, te Batavia, schreef, om dezen te verzoeken de zaak, indien mogelijk, bij de Hooge Regeering te behartigen. Deze particuliere correspondentie behoort niet te huis in dit overzicht.

De Heer VAN DER CRAB heeft zich gedurende de vele jaren van zijn bestuur zoo gunstig ten aanzien van de zending, en bijzonder die van ons Genootschap, betoond, dat het zeker niet aan hem gelegen heeft, dat wij intusschen geen stap voorwaarts konden doen. Afwachten bleef eenigen tijd aan de orde.

In onze brieven aan de Zendelingen werd de gezindheid van ons Bestuur bloot gelegd, en hun opgedragen met alle bescheidenheid en de noodige voorzichtigheid bij den Heer Resident van Menado de zaak levendig te houden. Wij vertrouwden, dat deze, zoodra hem gebleken was, dat de omstandigheden zulks veroorloofden, bereid zou zijn tot gunstig advies aan de Hooge Regeering.

En dat vooral Br. SCHWARZ de man was om de zaak te behartigen, kan blijken uit twee belangrijke brieven, dd. 10 Januari en 2 December 1874. Uit het eerste schrijven blijkt, dat de Radja van Bolaäng-Mongondou niet dan met weêrzin zich, op aandrang van den Resident, naar Menado had begeven, tot hernieuwing van het contract met de Nederlandsche Regeering; dat de BB. SCHWARZ en BROUWER van deze gelegenheid gebruik

hadden gemaakt, om hem te onmoeten, doch daarbij zeer stroef ontvangen waren, verklarende de Radja ten slotte op hoogen toon, dat hij hun geen vrijheid kon verleenen zijn rijk te bezoeken, zoolang hij daarover zijne Rijksgrooten niet geraadpleegd had. (1) In die dagen stond de Radja geheel onder den invloed van zekeren Imâm SAFI, omtrent wiens gedragingen merkwaardige bijzonderheden werden medegedeeld, die later zijnen invloed verloor, zonder dat echter de gezindheid van den Radja verbeterde. Deze verliet Menado zonder het regeeringscontract geteekend te hebben. In dit schrijven wordt op nieuw aangetoond, dat eene vestiging van Zendelingen op de grenzen geen vrucht zou dragen.

De tweede brief was in wederantwoord op het antwoord van Bestuurders, dd. 15 Augustus, 1874. Br. BROUWER was intusschen, op zijn verzoek, van deze zending ontslagen en aan den werkkring van Langowang voor goed verbonden; maar Br. DE LANGE, in 1873, in de Minahassa aangekomen, zou zijne plaats innemen, en nu werd, op voorstel van Br. SCHWARZ, door deze broeders besloten, een' verkenningstocht over land te wagen, met het oogmerk zich te overtuigen of de wegen werkelijk ontoegankelijk waren. De Resident, van dit voornemen verwittigd, drong bijzonder aan op voorzichtigheid, daar hij niet zonder vrees was, dat het leven der Zendelingen in gevaar zou kunnen komen; hij wilde den Radja vooraf kennis geven van het voornemen, en gaf ten slotte de Broeders een aanbevelingsschrijven aan den Radja mede.

Verliep met een en ander heel wat tijd, de Broeders zaten toch niet stil. In de tweede helft van Februari,

(1) Zie: Extr. Act. 1874, bladz. 56 e. v.

1875 deden zij een uitstapje naar het in Mongondou gelegene Popo, waarbij zij ruim gelegenheid hadden, zich te overtuigen, dat de wegen allerminst op heirbanen geleken, ja, dat zij, althans bij ongunstig weder, onbegaanbaar waren. Maar toch, op den 10den April daaraanvolgende, konden zij eindelijk gevolg geven aan hun voornemen, en hoe zij zich toen gekweten hebben; hoe zij den landweg uit de Minahassa naar Bolaäng-Mongondou gevonden hebben; wat zij op dien tocht hebben waargenomen, hoe hunne ontvangst was bij den Radja en zijne Rijksgrooten, dit staat uitvoerig te lezen in onze »Mededeelingen" (1) De schetskaart aan dit reisverhaal verbonden, overgenomen in onze „Mededeelingen", is van bijzondere waarde, en kan reeds op zich zelve als bewijs dienen, dat de onderneming door een' man geleid werd, die voor de gewichtige taak alleszins berekend was.

Wil men zich verder overtuigen van de gezindheid van de Radjas van al deze rijkjes, dan leze men na het artikel uit de Nieuwe Rotterdamsche Courant in onze „Mededeelingen" overgenomen, (2) gedagteekend 20 Maart 1876. Daaruit kan blijken, hoe groot de invloed van den Islam is, en hoeveel reden onze Regeering had tot groote voorzichtigheid, vooral na de in 1873 aangevangen verwikkelingen en den daaruit voortgevloeiden oorlog met Atjeh. En wie zal beweren, dat de toestanden in Indië sedert verbeterd zijn? Wie kan er voor instaan, dat op de gezindheid der mohammedanen in onze buitenbezittingen te rekenen valt? Moet niet veeleer worden aangenomen, dat een enkele vonk genoeg kan zijn, om eene vreeselijke uitbarsting te doen ontstaan? Dat Bestuurders zich niet

(1) Zie deel XX, blz. 145, e. v.
(2) Zie aldaar deel XX, blz. 143.

hebben laten verleiden tot eenigen stap, die bij de Regeering afkeuring zou kunnen verwekken, moet door ieder gebillijkt worden, die Nederlands belangen in Indië ter harte neemt. Wij mogen onze Zendelingen niet naar Bolaäng-Mongondou afvaardigen, zonder dat ons daartoe verlof gewordt van de Hooge Regeering, al moeten wij het ook ten zeerste betreuren, dat intusschen de Islam meer en meer wint in kracht en invloed. Of de tijd niet eerlang geboren zal worden, dat aan de willekeur en den dwang van kleine inlandsche vorsten paal en perk moet gesteld worden, staat aan ons niet te beoordeelen, willen wij althans in het midden laten. Dit schijnt intusschen zeker, dat die vorstjes zich hoe langer hoe minder om onze Regeering bekommeren. En ook dit is genoeg bekend, dat de voorschriften van den Islam zijnen belijders zóólang slechts onderwerping aan de ongeloovigen voorschrijven, als het niet in hunne macht staat hen te verdrijven, ten onder te brengen of te verdelgen. (1)

Het was in verband met de woelingen van de mohammedanen, dat onze Zendelingen aan eene Commissie uit hun midden de behandeling opdroegen van de vraag: „Hoe staan wij tegenover den Islam?" Daar intusschen dezelfde vraag van wege ons Bestuur door den Director tot eenige van de Broeders gekomen was, meenden zij met de door dezen gegeven antwoorden te kunnen volstaan. Zij zijn te vinden in onze „Mededeelingen." (2) Daaruit blijkt wel, dat men in de Minahassa geen vrees koestert voor den Islam; doch niet minder, over welk

(1) Zie over het onderwerp meer in het algemeen „de Islam in Ned. Indië", „Mededeelingen" D. XXII, blz. 313, e. v.

(2) Zie D. XXIII, blz 49, e. v.

eene geduchte macht deze te beschikken heeft, en hoe zwak het Christendom daar tegenover staat, wanneer het niet gesteund wordt door het zedelijk en materiëel overwicht van den Staat.

In het laatst van 1879 ontvingen wij een schrijven, dat ons aanleiding gaf op nieuw op de zaken van Bolaäng-mongondou terug te komen. Men schreef ons: „Het is alsof Bolaäng-mongondou eene geopende deur wil gaan bieden aan de evangelisatie. Belangrijke gebeurtenissen hadden er in den laatsten tijd plaats, die van grooten invloed kunnen zijn op den toestand van dat landje. Op den 6den dezer (November? 1879) werd de Radja te Menado, waar hij reeds sedert twee maanden was, afgezet en naar de gevangenis gevoerd. Reeds sedert vier jaren liepen er allerlei geruchten over den toestand van dat landschap. De Radja werd onder anderen aangeklaagd wegens niet minder dan 27 moorden, die op zijn' last waren gepleegd, en nu laatstelijk te Menado schijnt hij het voornemen gehad te hebben, Menado af te loopen. Dit werd echter den Resident ter kennis gebracht en gepaste maatregelen hebben alles voorkomen." (Een en ander was ons trouwens toen reeds uit de Nieuwsbladen bekend). „De Controleur VAN DE VEN, van Ratahan, is thans met den Djaksa in commissie naar Mongondou . . . Reeds voorlang heb ik bemerkt, dat het volk in Bolaäng-mongondou den toestand aldaar moede is en naar Minahassasche toestanden verlangt. Een Mongondouer vertelt dit hier tot in de afgelegenste negeriën."

Wij schreven in Januari over de zaak aan de Conferentie; doch het antwoord op dit schrijven ontvangen was niet bevredigend; alleen werd door haar aan Br. LOUWERIER opgedragen, de zaak met den Resident te bespreken, en

deze schreef ons, dat de Resident gunstig gestemd was voor het openen dezer zending; maar de tijd daartoe nog niet rijp achtte. (1) Zulks bleek ons in October daaraanvolgende uit een schrijven van den Resident aan ons Bestuur, dat van groote welwillendheid getuigde; maar toch ook duidelijk uitsprak, dat de Zendelingen in Bolaäng-Mongondou niet met vrucht werkzaam zouden kunnen zijn, zoolang niet tegelijkertijd een eenigszins geordend bestuur zou tot stand gekomen zijn. (2)

Noch de Uitvoerende Commissie, noch het Hoofdbestuur vond vrijmoedigheid, om na het ontvangen van deze inlichtingen verdere stappen te doen; doch door het laatste werd, in zijne vergadering van 10 November 1880, besloten, den Resident beleefdelijk te verzoeken, ons nader in te lichten, zoodra hij zou meenen, dat de tijd van vestiging gekomen zou zijn, waarbij de verzekering moest gegeven worden, dat dan van onze zijde het mogelijke zou gedaan worden om de zending te openen. (3)

Het ontbrak intusschen niet aan correspondentie met de Broeders in de Minahassa, uit welke kan blijken, dat én bij dezen, én bij ons Bestuur, hoe wenschelijk zij de zaak ook vonden, toch geen uitzicht bestond voor hare verwezenlijking.

Zóó zouden wij dan ook de zaak, in afwachting, hebben laten rusten, indien niet in Juli 1881 het volgende voorstel bij het Hoofdbestuur ware ingekomen:

„De afdeeling Leiden van het Nederlandsche Zendeling-genootschap, met blijdschap kennis genomen hebbende van het Gouvernementsbesluit ten aanzien der zending Bolaäng-mongondou, neemt de vrijheid U bij dezen te

(1) Zie Extr.-Act. 1880, blz. 151.
(2) Zie Extr.-Act. 1880, blz. 158.
(3) Zie Extr.-Act. 1880, blz. 172.

verzoeken, het navolgende voorstel aan de Jaarvergadering in overweging te willen geven, ten einde daarna een besluit te nemen: „„De Jaarvergadering besluite, om, na den ontvangen wenk van de Regeering, hoe eer hoe beter, met de zending in Bolaäng-mongondou te beginnen."""

Het Hoofdbestuur overwegende, dat van een Gouvernementsbesluit ten dezen nog geen sprake kon zijn; – dat ons voor het tegenwoordige het personeel voor zulk eene zending zou ontbreken; – dat het wel eenigszins bedenkelijk is, Bolaäng-Mongondou gedurig ter sprake te brengen, zonder tot handelen over te gaan, – dat dit echter geen voldoende redenen opleverde, om aan het verzoek der Afdeeling Leiden niet te voldoen, besloot het voorstel ter Jaarvergadering in te brengen. (1)

En zoo kwam dan de zaak op nieuw ter Jaarvergadering in behandeling. De Commissie, benoemd tot het uitbrengen van praeadvies, bracht, bij monde van Br. SCHULLER TOT PEURSUM, een warm rapport ter tafel, adviseerende, „dat de zending, zoo spoedig mogelijk, naar Bolaäng-Mongondou moet gaan." (2) De uitslag was, dat de vergadering van 20 Juli, 1881, na ernstige en langdurige beraadslaging zich eenparig vereenigde met het voorstel van den Voorzitter (Br. FRANCKEN) luidende: „De vergadering, het rapport en de discussie gehoord hebbende, spreekt uit: 1°. dat zij de zending naar Bolaäng-Mongondou nog steeds wenschelijk en plicht acht; 2°. dat het Genootschap, zoodra het Gouvernement toestemming geeft, de zending opene; 3°. dat het Genootschap dan, en niet eerder, de zendingvrienden met ernst aanspreke om hulp en steun." (3)

(1) Zie Extr.-Acten 1881, blz. 54, 5.
(2) Zie Extr.-Acten 1881, blz. 119, e. v.
(3) Zie Extr.-Acten 1881, blz. 124.

In die zelfde Jaarvergadering was aan de orde gesteld het bespreken van het volgende punt: „Is het aan te bevelen, bij het openen van eene zending in Bolaäng-Mongondou, de methode te volgen, in de Minahassa aangewend?" De bespreking van dit punt werd aangehouden tot het volgende jaar, en aan het Hoofdbestuur werd intusschen gelegenheid gegeven, te herzien al wat tot dusverre over Bolaäng-Mongondou werd verhandeld. (1)

En zoo werd het Hoofdbestuur nogmaals geroepen het onderwerp te bespreken, waarvan de uitslag was, dat aan den Secretaris werd opgedragen (D. V.) tegen de volgende Jaarvergadering een overzicht te leveren, van hetgeen tot hiertoe in betrekking tot dit onderwerp verhandeld is; terwijl besloten werd een nader schrijven te richten aan den Resident van Menado. Aan deze laatste opdracht werd 20 Januari 1882 voldaan. Het antwoord daarop is bij ons nog niet ingekomen. Zooveel is zeker, dat tot hiertoe bij de Hooge Regeering hier te lande nog geen voorstellen uit Indië ontvangen zijn tot regeling van het Bestuur in Mongondou. (2) Het thans uitgebrachte rapport moge voldoen aan den last den Secretaris opgedragen!

Juli, 1882. J. C. NEURDENBURG.

(1) Zie Extr.-Acten 1881, blz. 127.
(2) Zie Extr.-Acten 1881, blz. 148.

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag mijner verrichtingen en bevindingen over het jaar 1881, door J. Kruijt, te Môdjô-warnô.

Met diepen weemoed zet ik mij tot het opstellen van dit mijn verslag.

Ach, ik heb zoo veel verloren aan haar, die mij in den loop van dat jaar ontviel!

Niet alleen voor mijzelven en mijne kinderen; maar ook voor mijn werk.

Dan, de Heer alléén weet, wat goed is. Wellicht, dat de arbeid harer liefde ook voor de gemeenten het meest vrucht dragen moet, nadat zij van deze aarde is heengegaan.

Zeker waren de belangstelling en deelneming, die ik van de Javaansche Christenen, zoowel in het Malangsche, als die mijner eigene gemeenten ondervinden mocht, groot.

Ook mag ik roemen op den ijver, de trouw en de liefde, waarmede mij verder mijne naaste omgeving omringde, waaronder ik bijzonder BERNARDUS en zijne vrouw, mijne bedienden en al de meesters noemen mag.

En als bewijs, dat mijne vrouw bij de gemeente niet vergeten wordt, vermeld ik, dat mij van harentwege bij de nadering van het Kerstfeest, een half jaar na het overlijden mijner vrouw, verzocht werd, dit niet met de gewone uitwendige teekenen van vreugde te vieren, „daar zij er thans niet meer was!"

Over 't algemeen mag ik mij in de uitbreiding mijner gemeenten in het afgeloopen jaar verblijden.

Het aantal nieuwelingen of doopelingen overtrof dat van het vorige jaar, en de opkomst in de Zondagmorgen-godsdienstoefening nam in bijna al de gemeenten toe. Te Môdjô-warnô verdubbelde zij zelfs nagenoeg, dat voor 't grootste gedeelte aan den invloed, dien het nieuwe kerkgebouw oefent, moet worden toegeschreven.

Catechisatiën en school werden ook trouw bezocht.

In al de gemeenten werd mij verzocht het Avondmaal te vieren, aan welke verzoeken ik voldeed na herhaalde voorbereidingen, en wel te Môdjô-warnô door mijzelven, en in de andere gemeenten door de Voorgangers geleid, en die ten doel hebben, om aan een ieder, die aan het Avondmaal deelnemen wil, de bedoeling en strekking recht te doen verstaan en die gevoelens en gezindheden in hem op te wekken, die bij den waren avondmaal-ganger niet mogen ontbreken. In de buitengemeenten spreek ik daarna nog vooraf met ieder afzonderlijk, die vroeg tot het Avondmaal toe te gaan. In vorige jaren deed ik dit ook te Môdjô-warnô. Doch het aantal avond-maalgangers is dáár te talrijk geworden, dan dat ik dit kon volhouden, en daarom bepaalde ik mij aldaar dit jaar tot degenen, die zelven verlangden mij te ontmoeten, tot de nieuwelingen en dezulken voor wie het noodig geacht werd, omdat zij minder belangstelling betoond hadden dan billijker wijs scheen verlangd te kunnen worden.

De godsdienstige bijeenkomsten in de verschillende desa's tot de gemeente van Môdjô-warnô behoorende, werden steeds voortgezet. Te Môdjô-rôtô werden onder voorgang van gemeenteleden zelfs drie van die verga-deringen in de week gehouden. Te Kertô-redjô hadden zij gedurende geruimen tijd elken avond plaats en

werden zij ook door vele mohammedanen bijgewoond. De aanleiding tot betooning van dezen bijzonderen ijver was het heerschen der cholera. Ik zette mijne Donderdagavond- en maandelijksche bijeenkomsten geregeld voort, welke beiden steeds door velen bezocht werden.

Behalve de cholera, – schoon, Gode zij dank! niet in hevige mate, zoodat slechts enkele leden der gemeente daaraan bezweken, – heerschte in de gemeente te Môdjô-warnô eene mazelen-epidemie, die vele kinderen aantastte en eenigen, ten gevolge der naziekten, ten grave sleepte. Met dankbaarheid denk ik aan de christelijke gelatenheid, die blijkbaar meer dan één van de ouders, ondanks hunne droefheid bij het verlies van hun kind vervulde, omdat zij gelooven, dat het zalig is in den hemel, en hopen het dáár weêr te zien. Het geloof aan het eeuwige leven door de genade Gods in Christus dringt meer en meer door, en daardoor leert men de liefde Gods in Christus meer verstaan, en dit zal, naar 't mij voorkomt, ook den weg tot dieper zelfkennis banen, als men bedenkt, dat er zooveel noodig geweest is, om ons van zonde en oordeel te verlossen.

De belangstelling in haar kerkgebouw bleef bij voortduring levendig in de gemeente van Môdjô-warnô. Bijdragen, die haar van elders op nieuw toekwamen, wekten haar daartoe te meer op. Zoo schonk het Nederlandsch Oost-indisch Bijbel- en Zendelinggenootschap te Batavia, dat zich al een en andermaal niet onbetuigd gelaten heeft, de aanzienlijke som van *f* 1000. Het Fonds des Vredes te Soerabaja kweet de renten van opgenomen kapitaal, ad *f* 200. Br. ESSER zond mij van Bondô-wôsô *f* 100 over. Het gedachtenisgeschrift door Ds. SCHAGEN VAN ZOELEN na de inwijding der kerk uitgegeven, wierp aanvankelijk reeds eene winst van ruim

ƒ 200 af. Behalve dit bleef een belangstellende uit Grĕsek zijne jaarlijksche bijdrage schenken, en werd ik verblijd door de giften uit Groningen en Amsterdam, in het Maandbericht vermeld. Waarlijk, dankbaarheid en vreugde vervullen mij, als ik aan deze dingen gedenk, en de gemeente en ik zien er het bewijs in van liefde van christenen tot christenen, en dat God ons niet verlaat.

En wat deed de Javaansche Christengemeente? Aan kerkgelden bracht zij te zamen ƒ 520,98½. Voorts werd bij eene inteekening, die van haarzelve uitging en die door haar zelve geschiedde, ƒ 831,55 bijeengebracht, en eindelijk nog 817 bos padi, ter waarde van ongeveer ƒ 300 aan vrijwillige giften verzameld.

Geen der gemeenten bleef achter in de verzorging harer kerken of kerkjes, en te Bongsorĕdjô werd voor het eerst eene kerk opgericht en een voorganger in haar midden aangesteld.

Het is ruim 10 jaar geleden, dat KLAAS WARIDIN en eenige andere Javaansche christenen, meest van Môdjô-rôtô, en ook enkele mohammedanen eene nieuwe ontginning aanvingen, ongeveer 4 paal van Môdjô-rôtô, met het plan daarbij ook eene nieuwe desa te stichten, als de ontginning wel gelukken mocht, welke desa dan Bongsô-rĕdjô (het welvarende volk) genoemd zou worden, waarmede in deze vooral het christenvolk bedoeld was.

Wel mocht de ontginning slagen, daar tot hiertoe reeds 150 bouws (van 500 □ roeden) wildernis in vruchtbare sawahs zijn herschapen, en ook een der schoonste desa's uit den omtrek verrezen is, die geen' anderen naam dan dien van Bongsô-rĕdjô draagt.

Tot hiertoe werden de christenen aldaar, van Môdjô-warnô uit verzorgd. Allen, ruim 30 huisgezinnen, zijn christen, of leeren om het te worden.

Dan op raad van Br. ROSKES, die toen nog op Java was, en ook van mij, hadden de eerste ontginners drie erven in het midden der desa afgezonderd, en wel één voor de kerk, een – daartegenover – voor de school en één – nevens het laatst genoemde – voor den voorganganger, en voorts de bepaling gemaakt, dat twee bouw sawahs ten behoeve van dezen moesten worden ontgonnen.

Dit alles geschiedde. Alléén de gronden zijn nog niet geheel voor den rijstbouw geschikt, dat echter elk jaar meer het geval zal zijn.

Intusschen stichtten zij reeds op het daarvoor bestemde erf een net kerkje, en vroegen mij toen, dat de voorganger voor hen bestemd, JORAM PAK LESTARI, tot hen mocht overkomen, en of ik de kerk wilde inwijden.

Ik wenschte niets liever dan dat, en stond ook gaarne toe, dat PAK LESTARI zich in hun midden vestigde.

De 6de Juni, 2den Pinksterdag was uitgekozen, om de plechtige inwijding der kerk te doen plaats hebben.

Ware mijne vrouw toen niet reeds ziek geweest, helaas! kranker dan iemand onzer vermoedde, zeker ware zij ook medegegaan. Thans wilde Zr. BODDÉ bij haar achterblijven; doch dit wilde mijne vrouw volstrekt niet hebben.

Zoo kwamen de noodige menschen van Bongsô-rĕdjô, om Zr. BODDÉ, die niet anders dan per tandoe gaan kon, te dragen, terwijl Br. BODDÉ en ik te paard stegen. Vele meesters volgden ons, en onderweg sloten zich al meer en meer hoofden van desa's, christenen en niet christenen, te paard en te voet bij ons aan. Het was inderdaad een tocht, die reeds feestelijk stemde.

Niet minder was dit het geval bij het binnenkomen van Bongsô-rĕdjô. Hoe lief zag dat wachthuis met pannendak er uit! Hoe keurig was de houten poort, die tot ingang der desa dient, gewit, en even als al de

ingangen der huizen langs den netten, rechten, breeden weg van 340 roê lang, met vlaggestokken en wimpels versierd. Bij het binnentreden der desa klonken ons de toonen der gammelan in de ooren.

Ten 9 ure begaven wij ons naar de kerk, wier ingang en erf insgelijks versierd waren. Het woord uit Ps. 118: 24 en 25. „Dit is de dag, dien de Heer gemaakt heeft, laat ons op denzelven ons verheugen en verblijd zijn. Och Heer! geef nu heil; och Heer! geef nu voorspoed," had ik tot onderwerp mijner toespraak gekozen, zeker naar veler stemming.

Na kerktijd werden wij en alle opgekomenen ten huize van PAK MANGOEN, zoon van KLAAS WARIDIN en tegenwoordig hoofd der nieuwe stichting, onthaald, waartoe door al de christenen van Bongsô-rèdjô het hunne was bijgedragen.

Opgeruimd en voldaan keerden wij tegen den avond huiswaarts.

Sedert gaat JORAM PAK LESTARI elken Zondag in de godsdienstoefening voor, uitgenomen op feestdagen of bij gelegenheid van Doop of Huwelijk, als wanneer de christenen van Bongsô-rêdjô zich liefst nog met de groote gemeente van Môdjô-warnô blijven vereenigen. Dagelijks leert hij de schooljeugd, die door de hulp weder van het Vredefonds te Soerabaja voor het grootste gedeelte op schoolbanken en aan schooltafels gezeten is. Voorts onderricht hij nieuwelingen en de kinderen der christenen in den godsdienst.

Moge alzoo Bongsô-rêdjô tot eene steeds meer bloeiende gemeente worden, en Môdjô-warnô haar en zij Môdjô-warnô tot jaloerschheid verwekken!

Even als SESAM van Kertô-redjô, komt ook JORAM elken Zaturdag morgen de belangen der gemeente en van het werk met mij bespreken.

Slechts éénmaal in het afgeloopen jaar, van 28 November tot 7 December, was ik in staat al de voorgangers uit mijn' werkkring tot onderwijs en ter bespreking van de belangen der gemeente om mij te verzamelen.

De christenen van Kertô-rĕdjô en Ngôrô bezocht ik meermalen en ging dan bij hunne Zondagmorgen-godsdienstoefening voor. Die van Soerabaja kon ik twee, de anderen slechts éénmaal bezoeken.

Goejangan heeft eene school met ruim 70 leerlingen, waar Warnô Pak Tôkô en Kimas op dezelfde wijs als dit te Môdjô-warnô geschiedt, onderwijs geven. De opkomst, als anderszins, van deze en mijne andere scholen, vindt men vermeld in de staten, die ik als bijlage hier bijvoeg.

Ook te Soerabaja wordt door MATTHEUS, die door DJOESTINOES wordt bijgestaan, schoolonderwijs gegeven. Hij doet dit, zoo als ik vroeger reeds meldde, op zijne eigenaardige wijze, d.i. meer hoofdelijk dan klassikaal. Daar echter de leerlingen bij hem zeer afwisselen, en deze wijze van onderrichten geheel met zijne persoonlijkheid overeenkomt, zoo stoor ik hem daarin liever niet.

De voorgangers van Segaran en Wioeng, SEMSOM en SOELEMAN, onderwijzen de kinderen der christenen zoo ver zij dit vermogen. Daar zij zelven geen schoolonderricht genoten, zoo kan dit niet anders dan gebrekkig zijn en is het al wel, als de kinderen op den duur een weinig leeren lezen en tellen. Ik vermaande hen steeds niet boven hunne krachten te gaan, doch werk te maken van vertellen, mededeelen, aanwijzen, zoo mogelijk iets te laten doen of maken. Dan ook daarvoor is opleiding en gedurige leiding noodig. Dat in allé scholen de Indische platen voorhanden zijn, en ik steeds op niets meer aandring, dan dat men trachte, verstand en gemoed des leerlings te openen, zal ik wel niet met vele woorden behoeven te verzekeren.

De voorgangers SEMSOM en SOELEMAN maakten zich in het afgeloopen jaar in een ander opzicht verdienstelijk, hetgeen ik hier eenigszins uitvoerig mededeel, daar ik meen, dat daaruit veel te leeren is, onder anderen hoe het op Java met de Evangelisatie gaan zou, indien hier niet onder het Nederlandsch Bestuur de vrijheid van godsdienst gehandhaafd wierd; voorts, wat, volgens de mohammedanen op Java, zoo al tot hunnen godsdienst behoort; verder, dat er ook op Java standvastigheid gevonden wordt zelfs bij nieuwelingen, en al moeten zij om huns geloofswil veel lijden; eindelijk dat Javanen door Javanen getrokken worden, en de hulp des zendelings eerst later te stade komt, zoo hij slechts de ziel van alles blijft uitmaken, en misschien nog wel meer. Doch komen wij tot ons verhaal.

JAKOB PAK SADIMIN is één der javaansche christenen, wonende in de desa Soekôramé, niet ver van Môdjôkertô, behoorende tot den werkkring van SEMSOM. Met dezen JAKOB PAK SADIMIN, in de wandeling bij verkorting doorgaans PAK MIN genoemd, kwam zekere KJAI SAIDIN, uit de desa Baloeng Tandjoeng, distrikt Driô of Goenĕng Kĕndĕng, afdeeling Soerabaja, in aanraking en sprak met hem over zijnen christelijken godsdienst. Dit maakte op hem zoodanigen indruk, dat hij tot PAK-RĔSÔ, een' bloedverwant van hem, in de desa Poelé, zelfde distrikt, zeide: „ik heb den waren godsdienst gevonden". Nogtans kwam KJAI SAIDIN sedert niet meer bij PAK MIN, noch wenschte zich verder in den christelijken godsdienst te laten onderwijzen. In PAK RESÔ's gemoed was echter een goed zaad gevallen. Herhaaldelijk ging hij naar Soekôramé tot PAK MIN, die hem weldra met SEMSOM in aanraking bracht. Hij liet zich door dezen onderwijzen, maakte, daar hij ook lezen kon, spoedig vorderingen, en werd in 1880 door Br. BODDÉ te Segaran gedoopt.

Deze PAK RESÔ wekte weder zijn' schoonvader KJAI KARSINAH op, die tot hiertoe grooten ijver aan den dag legt, en tevens zijn oom en tante KJAI en NJAI NGADIMAN, terwijl ook de vrouwen van PAK RESÔ en KJAI KARSINAH weldra volgden. Ja, het had den schijn, als of de meeste der desagenooten tot het Christendom zouden overgaan, en men vroeg SEMSOM om een' eigen' voorganger, dan wel, dat hij in hunne desa even als te Soekôramé zou komen leeren; welk laatste hij gaarne deed.

Niet ver van Poelé ligt de desa Gloendoeng. In deze woont een zwager van KJAI NGADIMAN, met eene zuster zijner vrouw getrouwd, met name PAK en BOK RAIDIN. KJAI NGADIMAN deelde aan dezen van het onderwijs, dat hij genoten had, mede, en weldra gingen zij ook tot nader onderzoek naar Soekaramé, en besloten ten laatste zich ook bij de christenen aan te sluiten. Naar de gewoonte der Javanen gaf PAK RAIDIN daarvan kennis aan den Loerah, doch deze wilde niets daarvan weten, voer heftig tegen PAK RAIDIN uit, riep al de desagenooten bijeen, en verklaarde voor dezen, dat PAK RAIDIN van al zijne desarechten vervallen was, dat hem zijn sawah en tĕgal, schoon de laatste al beplant en bijna rijp voor den oogst was, ontnomen werden, dat zijn erf zou worden ingekort, ja zijn huis omvergehaald, als hij vol hield christen te willen worden, en dat een iegelijk, die rijst of iets anders van hem at, d.i. eenige gemeenschap met hem hield, hetzelfde lot wedervaren zou.

PAK RAIDIN en zijne vrouw schikten zich, doch gaven weldra kennis aan SEMSOM, en deze wendde zich tot mij.

Ik beval SEMSOM hierop aan, onmiddellijk naar de desa Gloendoeng te gaan en den Loerah onder het oog te brengen, dat hij deze dingen niet doen mocht; dat zijne macht in bestuurs-aangelegenheden zich niet tot godsdienst-

aangelegenheden uitstrekte, dat hem zulks door de Regeering niet veroorloofd werd.

Alle betoog bleef echter te vergeefs. De Loerah bleef bij zijn besluit, en hij en het overig desa-bestuur inzonderheid berokkenden PAK RAIDIN en zijn gezin vele moeilijkheden. Zelfs mochten zij niet buiten komen en hunne koeien niet weiden, zoodat één van gebrek stierf.

Ten spoedigste wendde ik mij thans tot het Distriktshoofd met een beleefd schrijven, waarin ik verzocht een onderzoek in te stellen en den rechthebbenden recht te doen wedervaren. Ik liet dit door SEMSOM, gevolgd door PAK RAIDIN, den Wedônô overhandigen.

De Wedônô deed PAK RAIDIN eenige vragen, liet hem een gebed, – waarschijnlijk het Onze Vader – opzeggen, vraagde ook SEMSOM naar den Profeet der christenen, en beloofde den volgenden dag den Loerah van Gloendoeng te ontbieden.

Deze verscheen op den bepaalden tijd met een Kapĕtĕngan, lid van het desa-bestuur, en PAK NOERADI, die eerst ook christen had willen worden, maar zich aanstonds aan de zijde van den Loerah gesteld had, zoodra hij vernam, wat de gevolgen zijn zouden.

In tegenwoordigheid van mijne gezanten werden thans bovengemelde personen ondervraagd. PAK NOERADI verklaarde, dat hem nimmer eenig leed was wedervaren.

De Loerah erkende volmondig, dat hij PAK RAIDIN van zijne rechten ontzet, en hem zijne gronden afgenomen had, omdat hij christen wilde worden. De Kapĕtĕngan echter wist het beter. Het was, omdat PAK RAIDIN de desaregeling niet volgde. En welke was die desaregeling? Het houden van slamĕtans, het geven van djakat-pitrah, het houden van den malĕm moeloed en het feest ngroewah ngrasoelakĕn, zenden naar de graven, barikan, afwerings-

middelen gebruiken, feesten geven met ronggengs (publieke vrouwen), met dezen dansen en bijdragen tot de feesten voor dezen. Zie daar wat tot den godsdienst der mohammedanen op Java gebracht wordt.

PAK RAIDIN ontkende ten stelligste, dat deze zaken tot desaregeling verheven waren.

SEMSOM bracht in 't midden, dat de dingen, die tot den godsdienst en het bestuur behoorden, vermengd werden en hoe het in die desa wel gaan zou, als zich santris, hadjis, doel of pasek in haar vestigden, die al die gebruiken niet konden naleven? Ten slotte staakte de Wedônô het onderzoek, en gelastte den Loerah van Gloendoeng, den volgenden dag met al zijne opgezetenen weder te komen.

Ongelukkig was SEMSOM dien dag ziek, en daar hij sliep, wekte PAK RAIDIN hem niet, toen de menschen zijner desa verzameld waren. Deze stond dus alléén tegenover allen. Allen zeiden, dat al het door den Kapĕtĕngan genoemde desaregeling was. De Wedônô vraagde alzoo aan PAK RAIDIN, of hij die volgen, dan wel van zijn desarechten afstand wilde doen? Zoo niet, dan moest de zaak doorgezonden worden naar Soerabaja. Zelfs dreigde de assistent-Wedônô, insgelijks tegenwoordig, met onmiddellijke gevangenneming, onder voorgeven, dat PAK RAIDIN zonder verlof van den Loerah de desa verlaten zou hebben.

Wat zoude PAK RAIDIN aldus van alle zijden gedrongen, doen? Gode zij dank! hij deed van zijne belofte om christen te worden geen' afstand, maar wel van zijne rechten als desa-genoot! Alléén verzocht hij nog den oogst van zijne drooge gronden te mogen binnenhalen, maar ook dat werd hem niet vergund! Ziedaar dus verdrukkingen, die ongetwijfeld meer zouden plaats hebben, zonder bescherming der Hooge Regeering. Nogtans zouden

zich dan ook sterkere partijen voor en tegen verklaren. Thans echter was de nood mij opgelegd, hooger bescherming te zoeken.

Ik wendde mij alzoo per request tot den Resident.

Deze liet een onderzoek instellen, en blijkbaar ontving de Wedônô den last, PAK RAIDIN in zijne desarechten te doen herstellen, want hij en zijn Loerah werden voor den Wedônô geroepen en den Loerah ten strengste bevolen, PAK RAIDIN zijne gronden terug te geven. Dit geschiedde, doch de arme PAK RAIDIN werd zoodanig met heerendienst belast, dat hij zijne gronden weder in handen van den Loerah stelde. De Wedônô dit vernemende, gelastte op nieuw PAK RAIDIN in het bezit zijner gronden te stellen. Sedert nam hij ze weêr aan, en werden hem en de zijnen vele verdrietelijkheden aangedaan. Toch bleef hij standvastig en verliet tot hiertoe zijne desa niet, om, vooral op aansporing van SOELEMAN, dien ik mede het opzicht over de christenen van Poelé en Gloendoeng opdroeg, omdat zij het dichtst bij zijne gemeente, – die van Wioeng wonen, – om alzoo door geduld en zachtmoedigheid te toonen, wat het Christendom is, en zoo mogelijk den Loerah en vele anderen te overwinnen. Opmerkelijk is, dat al twee menschen van Gloendoeng naar Môdjô-warnô kwamen en zeer het geduld van PAK RAIDIN en de zijnen prezen, al durfden zij zich uit vrees voor den Loerah niet met hen in betrekking stellen. Voorts sloten zich sedert ook van andere nabijgelegen desa's eenigen bij de christenen aan.

PAULUS bleef zwak, ja, werd in het afgeloopen jaar steeds zwakker. Toch spaarde de Heer hem nog tot een hoog gewaardeerden getuige Zijner liefde en trouw.

BERNARDUS had meermalen hevige benauwdheden te doorstaan; doch zijn geduld en geloof wiessen.

Al de meesters en voorgangers deden met trouw en ijver hun werk.

Voor vier kweekelingen, van welken één, Saminô, meester werd, een tweede, na gehuwd te zijn, zich als landbouwer in de desa vestigde, en twee, 't zij wegens gebrek aan volgzaamheid dan wel aan ijver, ontslagen moesten worden, nam ik slechts éénen, KASSIMAN genaamd, in de plaats, van welken ik goede verwachting heb. Aan het eind des jaars had ik alzoo slechts 4 kweekelingen.

Met sommigen van de meesters en eenigen der verstgevorderde leerlingen der school ontvingen zij les van mij in bijbelsche geschiedenis, rekenen, aardrijkskunde en Maleisch met arabisch karakter.

Staten van de gemeenten, scholen en zieken, in den werkkring van den zendeling te Môdjô-warnô. (1881).

A. GEMEENTEN.

1. Zielental op ult°. 1881.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	434	533	449	391	1807
Kertô-redjô	48	59	38	29	174
Ngôrô	40	45	34	39	158
Segaran	29	36	26	22	113
Goejangan	28	29	22	13	92
Wioeng	23	22	25	5	75
Soerabaja	19	22	9	17	67
Semaroeng	2	8	1		11
				Totaal	2497

2. Aantal doopelingen.

Namen der desa's.	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	19	15	32	49	115
Kertô-redjô	1	3	1	4	9
Ngôrô	1	—	1	3	5
Segaran	—	—	1	3	4
Goejangan	5	3	5	3	16
Wioeng	1	—	4	1	6
Soerabaja	—	—	—	1	1
				Totaal	156

3. Catechumenen, die belijdenis deden.

Namen der desa's.	Mannen.	Vrouwen.	
Môdjô-warnô	18	8	26
Kertô-redjô	2	5	7
Ngôrô	2	1	3
Goejangan	1	4	5
Soerabaja	1	3	4
		Totaal	45

4. Afvalligen.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	3	1	—	—	4
Kertô-redjô	1	—	—	—	1
Ngôrô	1	—	—	—	1
Segaran	—	1	—	—	1
				Totaal	7

5. Afvalligen, tot de gemeente teruggekeerd.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	1	—	—	—	1
Kertô-redjô	1	—	—	—	1
				Totaal	2

6. Van elders overgekomen.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Kertô-redjô	1	1	—	—	2
Soerabaja	1	3	1	—	5
				Totaal	7

7. Naar elders vertrokken.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Goejangan	1	2	—	—	3
Soerabaja	1	2	1	1	5
Semaroeng	—	1	—	—	1
				Totaal	9

8. Overleden.

	Volwassenen.		Kinderen.		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjô-warnô	7	7	10	14	38
Kertô-redjô	—	1	—	—	1
Ngôrô	3	—	—	—	3
Segaran	1	—	1	—	2
Wioeng	—	1	1	—	2
Soerabaja	—	—	1	—	1
				Totaal	47

9. Opkomst.

a. In de Zondagmorgen-godsdienstoefening.

	Grootste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	1204	139	444
Kertô-redjô	73	37	54
Ngôrô	77	60	64
Segaran	70	34	47
Goejangan	62	24	42
Wioeng	Geen bericht.		
Soerabaja	42	12	21
Semaroeng	Geen bericht.		

b. In de kinderkerk des Zondagsavonds.

	Grootste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	179	70	107

c. Op de kleine kinder-catechisatie.

	Jongens en meisjes.		
	Grootste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	214	38	108

d. Groote kinder-catechisatiën.

	Jongens.			Meisjes.		
	Grootste.	Minste.	Gem.	Grootste.	Minste.	Gem.
Môdjô-warnô	98	27	57	72	20	47
Kertô-redjô	Geen bericht.					
Segaran	Geen bericht.					
Goejangan	19	7	16	--	—	—
Wioeng	Geen bericht.					

e. Bij de bediening des Avondmaals.

	Aantal malen.	Avondmaalgangers.
Môdjô-warnô en Kertô-redjô	1	221
Segaran	1	29
Goejangan	1	30
Wioeng	1	32
Soerabaja	1	15

10. Huwelijken.

a. Gesloten.

Môdjô-warnô	25	paren (ook burgerlijk).
Kertô-redjô	9	„ (alleen kerkelijk).
Segaran	3	„ „ „
Wioeng	1	„ „ „
Goejangan	2	„ „ „
Soerabaja	1	„ „ „

b. Gescheiden.

Môdjô-warnô ..... 1 paar (gesloten voor de invoering van den burgerlijken stand).

B. SCHOLEN.

1. Aantal leerlingen op ult°. 1881.

	Van Christen ouders.		Van Moham. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	168	102	93	12	375
Kertô-redjô / Ngôrô	Gouvernementsschool.				
Segaran	4	7	—	—	11
Wioeng	9	1	1	—	11
Goejangan	8	4	59	—	71
Soerabaja	2	—	17	—	19

2. Aantal leerlingen gedurende 1881 aangenomen.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	14	18	55	—	90
Segaran	—	1	—	—	1
Goejangan	1	—	46	—	47
Wioeng	—	—	1	—	1
Soerabaja	1	—	39	—	40

3. Aantal leerlingen, dat gedurende 1881 de scholen bezocht en weder verliet.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	2	1	13	—	16
Goejangan	—	—	10	—	10
Soerabaja	—	—	27	—	27

4. Vroegere leerlingen, die de school gedurende 1881 verlieten.

	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		
	Jongens.	Meisjes.	Jongens	Meisjes.	Totaal.
Môdjô-warnô	24	17	85	6	132
Segaran	7	—	—	—	7
Goejangan	2	1	24	1	28
Wioeng	1	—	5	—	6
Soerabaja	—	—	44	—	44

5. Dagelijksche opkomst.

	Grootste.	Minste.	Gemiddeld.
Môdjô-warnô	268	141	223
Segaran	11	6	8
Goejangan	49	12	30
Wioeng	—	4	—
Soerabaja	32	5	16

6. Leeftijden der leerlingen op ult°. 1881 nog op de school.

	4–5 j.		6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	17	18	46	37	101	47	74	12	33	—	—	—	375
Segaran	—	2	1	3	—	—	3	2	—	—	—	—	11
Goejangan	—	—	4	1	29	3	31	—	3	—	—	—	71
Wioeng	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Soerabaja	—	—	1	—	3	—	9	—	6	—	—	—	19

7. Leeftijden der leerlingen, die de school in 1881 verlieten.

	6–8 j.		9–12 j.		13–16 j.		17–20 j.		21–24 j.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	10	3	38	14	52	7	21	—	3	—	148
Segaran	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Goejangan	1	—	12	1	14	1	9	—	—	—	38
Soerabaja	—	—	18	—	26	—	27	—	—	—	71

8. Leerlingen die de school verlieten naar hunne klassen.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Mô ljô-warnô	6	2	7	3	7	2	29	6	63	10	7	3	148
Segaran	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Goejangan	8	1	5	—	23	1	—	—	—	—	—	—	38
Soerabaja	9	—	23	—	39	—	—	—	—	—	—	—	71

9. Verdeeling der klassen op ult°. 1881.

	1e kl.		2e kl.		3e kl.		4e kl.		5e kl.		6e kl.		
	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	33	5	24	6	21	14	58	30	90	25	35	34	375
Segaran	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11
Goejangan	12	3	15	—	40	1	—	—	—	—	—	—	71
Soerabaja	4	—	2	—	13	—	—	—	—	—	—	—	19

10. Stand der leerlingen.

	Kinderen van Hoofden.		Andere Javanen.		
	j.	m.	j.	m.	Totaal.
Môdjô-warnô	1	—	260	114	375
Segaran	—	—	4	7	11
Goejangan	—	—	67	4	71
Wioeng	—	—	10	1	11
Soerabaja	—	—	19	—	19

C. ZIEKEN.

1. Dagelijks behandelde oogzieken.

Aantal.	Hersteld.	Geen bericht of nog onder behandeling.
265	56	209

2. Oogzieken, die geen dagelijksche behandeling behoefden.

Aantal.	Herstelling gemeld.	Geen bericht of nog onder behandeling.
235	57	178

3. Andere zieken.

Aantal.	Aantal malen medicijnen verstrekt.	Herstelling gemeld.	Overleden.	Bedrag der ontvangene vergoedingen.
1680	4255	1002	30	ƒ 416,79

Voor de opgave

J. Kruijt.

Zendeling te Môdjô-warnô.

		ZIELENTAL op ultimo 1881.						GEDOOPT. Belijdenis.		Kinderen.		HUWELIJKEN.		*Aanmerkingen.*
	Gemeenten.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	Zielen.	Totaal.	Mannen.	Vrouw.	Jongens.	Meisjes.	gesloten.	ontbond.	
Distrikt.	Semampir	14	15	21	4	54	54	3	2	3	4	4	—	Ult°. 1880 was het totaal zielental 781 zielen.
	Genengan	3	2	1	2	8		—	—	—	—	1	—	Gedurende 1881 werden gedoopt. 54 "
Kotta. (Sylvanus.)	Sambi-redjô	6	7	6	2	21								Dus zou het zielental Ult°. 1881
	Nambaq'an	1	1	1	2	5								moeten zijn ..... 835 zielen.
	Kwadoengan	1	1	—	—	2								Doch werkelijk ons bekend slechts. 799 "
	Djong-biroe	—	1	—	—	1								
	Ngebraq	1	2	—	1	4								Dus niet in de staten ingevuld..... 36 zielen.
	Sambi-resiq	—	1	—	—	1	42							Namelijk over 12 ziel. overleden.
Môdjô-rôtô. (Juliaan.)	Wônô-hasri	39	49	66	39	193		—	2	2	3	4	—	" " 24 " wier verblijfplaats onbekend is óf die naar andere residentiën zijn verhuisd.
	Selang	5	5	13	6	29								
	Toekangan	1	1	3	1	6	228							
Godéan. (Markus.)	Adi-tojô	16	18	13	10	57	57	—	1	1	—	1	—	
Djambéan.	Tjangaq'an	1	1	2	2	6	6							
Papar.	Djati-wringin	11	15	24	11	61								
	Slamboer	2	2	2	3	9	70							
Soekô-redjô. Levi.	Sambi-rôtô	43	42	52	40	177		—	—	5	8	2	—	
	Pelem	1	—	—	—	1								
	Siman	1	1	—	—	2	180							
Srengat. (Taddeus.)	Maron	15	18	17	21	71	71	2	—	2	7	—	—	
	Totaal: KEDIRI.	161	182	231	144	—	708	5	5	13	22	12	—	
	" MADIOEN.	18	26	47		—	91	—	—	2	7			
								54 zielen.						
	Totaal zielental						799							

C. PENNEN.

DE ZENDINGWETENSCHAP.

Actenstukken in betrekking tot de geschiedenis der zending in de Nederlandsche koloniën.

(*Vervolg van blz.* 337.)

Instellingen, Ordonnantiën en Wetten van het Collegie der studenten in de H. theologia, opgericht bij de geoctroïeerde Oostindische Compagnie dezer Vereenigde Nederlanden (1).

Alzoo ter eere Gods, tot oefening van den godsdienst, en de vermeerdering van de godzaligheid, mitsgaders vordering van het christelijke, alleen zaligmakende geloof onder de heidenen, mahometanen en andere ongeloovigen in Indiën, de Bewindhebberen van de geoctroieerde Oostindische Compagnie noodig en zich verplicht hebben gevonden, om met de vloten naar Oostindiën varende te zenden godvruchtige. en getrouwe dienaren des H. Evangelies, en tot dien einde al over lang en vervolgens eenige jongelieden in de studie van de H. theologie onderhouden en laten oefenen, en als zij tot den dienst des H. Evangelies bekwaam waren gemaakt, dezelven naar Oostindiën gezonden, zonder dat nochtans tot nog toe aangaande hunne voorbereiding en onderwijzing een zekere vaste voet is geobserveerd, en, vermits niet alle studenten en dienaren tot voldoening van zoodanig ambt bekwaam en gewillig zijn, te meer noodig is, dat tot vordering van zoo christelijk werk een vaste en eenparige orde beraamd en onderhouden worde;

(1) Dr. GROTHE geeft ons de vertaling van het advies der Theologische faculteit, waarschijnlijk door WALLAEUS gesteld. De »Instellingen, enz.", die hier volgen komen, grootendeels met dit advies overeen.

Zoo is 't, dat de voorn. Bewindhebberen, met communicatie en advies van de Theologische faculteit in de Universiteit van Leiden, goedgevonden hebben eén' vorm van collegie of kweekerij op te richten, waarin voortaan de herders en leeraars tot zoo goed en groot werk op bijzondere wijze geformeerd, bekwaam en gewillig gemaakt en vervolgens in Oostindiën gebruikt zullen mogen worden, en tot dien einde gearresteerd, de punten, ordonnantiën en wetten, hierna volgende.

1. Eerstelijk zullen in voorz. Collegie geadmitteerd en daartoe uitgezocht en verkoren worden, vrome en eerlijke jongelieden van zoodanigen ouderdom en oordeel, die het gewicht van den last, die hun opgelegd zal worden, bij zich zelven zullen kunnen verstaan, en hunne gemoederen daartegen vastzetten, en namentlijk van den ouderdom van 19 of 20 jaren ten minste, die ook zulken voortgang alreede in de studie hebben gedaan, dat zij academici zijn of kunnen worden, en die met eenen ijver van godzaligheid en de begeerte om de christelijke religie voort te planten gedreven zijn, en dat met goedvinden van hunne ouders of voogden en naaste bloedverwanten, opdat men uit deze beginselen eenig goddelijk beroep tot zulken werk in hen mag bemerken en Gods bijzonderen zegen over hen te meer verwachten.

2. Degenen die hiertoe als voren verkoren zullen worden, zullen van te voren moeten hebben goede getuigenis des levens, van eene geheele Kerk of Classis, of ten minste van eenige vrome en verstandige mannen, wier oordeel hierin niet kan suspect zijn, en zal van hunnen voortgang, en bekwaamlijk in de studie, door voorgaand examen bij den Regent en de Theologische faculteit preuve worden genomen.

3. En opdat van het toekomend goed succes zekerder hoop mag worden genomen, zullen zij in het Collegie zelf ten minste een half jaar worden beproefd, eer zij onder het getal dezer studenten vastelijk aangenomen zullen worden, binnen welken tijd, indien zij zich tot deze toekomende beroeping onbekwaam of onwaardig toonen, zullen zij op 't advies des Regents en der Theologische faculteit van de Bewindhebberen in tijds mogen worden gelicentieerd.

4. Ten einde ook alle jaren eenigen tot dezen dienst mochten gereed zijn, zoo zal voor het eerste naar 6 of 8 zulke studenten uitgezien worden, en zal elk een van dezelven, achtervolgens den voortgang zijner studie, eer zij in 't Collegie komen, met advies des Regents en der Theologische faculteit eenen zekeren tijd worden geordonneerd van drie, vier of vijf jaren ten langste, binnen welken zij zich tot hun beroep zullen gehouden zijn te bereiden.

5. Deze alzoo verkoren zijnde, zullen gesteld worden onder het opzicht en de regeering van een' Regent, die hen in zijne huishouding zal ontvangen, die ook toezicht zal hebben over hun leven en zeden, en hunne studie tot het voorgestelde einde zal richten en vorderen.

6. Het ambt van dezen Regent zal zijn, hen in zijne huishouding van kost en drank behoorlijk te voorzien, achtervolgens de mate van den prijs, waarop de Bewindhebberen met hem zullen accordeeren, en zorg dragen, dat zulk eene orde en wijze van leven bij hen worde onderhouden, als hierna in zekere artikelen zal worden begrepen.

7. Wat hunne studie belangt, zal de Regent toezien, dat zij in 't principaal in hunne kameren en publiekelijk in de academiën zulken orde en manieren achtervolgen, zoowel in 't leeren der talen, als in de theologie, gelijk hij zal oordeelen, dat een ieder van hen naar zijne gelegenheid en begrip bekwaamst en profijtelijkst zal zijn, gelijk hij mede eenige oefeningen onder hen in zijn huis zal aanrichten, waardoor zij in dezelve studie te beter mochten worden gevorderd, als daar zijn lezingen en verklaringen van Gods woord, repetitiën van de hoofdstukken der leer in den Catechismus begrepen, disputatiën, declamatiën en propositiën, op zulke wijzen en wijze, als hij zal betamelijk oordeelen, naar de grootte van hun getal en vordering in de studiën.

8. In 't bijzonder zal hij ook bij alle gelegenheid in hen zoeken te verwekken den ijver om de christelijke religie voort te planten, exempelen uit Gods woord en de kerkelijke historiën daartoe verhalen, en andere redenen meer van Gods zonderlingen zegen en zorg over diegenen, die zich tot zoo groot werk getrouwelijk bereiden.

9. Zij zullen verder van hem bijzonderlijk worden vermaand tot de uitwendige oefeningen der godzaligheid, als daar is onthouding van de begeerte der jonkheid, verdraagzaamheid, zachtmoedigheid, vasten, bidden en het bezoeken van armen en bedrukten, ter vertroosting der zielen. En degenen, die nu verder gekomen zijn, zullen somwijlen, eer zij vertrekken, in deze dingen worden geoefend, eensdeels dat Gods genade over hen verwakkerè, anderdeels ook omdat zulke oefeningen voor de oogen der menschen meer blijkelijk zijn, en de gemoederen van vleeschelijke en ruwe lieden, mitsgaders van degenen, die nog van 't geloof vreemd zijn, zeer bewegen om de leer, van welke zij zulke vruchten voor hunne oogen hebben, des te meer te achten en dezelve met meer vlijt en begeerte te onderzoeken.

10. Gelijk zij nu, omdat allerlei soorten van volk bijeen geraakt in deze reizen naar Indiën naarstelijk moeten gewapend zijn tegen libertijnen, papisten en andere secten, alzoo moeten zij ook, omdat verscheidene soorten van ongeloovigen in Indiën zelf zijn, behoorlijk worden onderwezen tegen mahometanen en heidenen, opdat zij altijd mochten gereed hebben de voornaamste gronden, waardoor de onwaarheid en superstitiën derzelven kunnen worden wederlegd, en waardoor de vastigheid van het christen geloof zal moeten voorgesteld worden, 't gene van treffelijke autheuren als Plessaeo(?) en anderen hiervan is bij geschrifte gesteld.

11. Tot denzelven einde zal men ook arbeiden, dat hun eenigszins bekend zij de natuur van die landen en volkeren, en de manier, hoe men met hen in geloofszaken dient te handelen, gelijk als hiervan ook eenige advertissementen en schriften zijn gemaakt.

12. Hun zal ook, eer zij vertrekken, aangewezen worden, hoe zij met alle voorzichtigheid onder de onzen en wederom onder de ongeloovigen moeten handelen; hoe zij de onwetenden, hoe zij geleerden en die op menschelijke subtielheid steunen, behooren aan te gaan, en van waar zij onder deze soorten van menschen behooren te beginnen, opdat zij door disputen van onnoodige zaken niet worden vervreemd en

afgekeerd van 't geene allereerst en noodwendiglijkst dient voorgesteld, gelijk Gods woord hiervan ook verscheidene exempelen voorschrijft.

13. En opdat zij met te meer vrucht onder de ingezetenen derzelver landen mogen verkeeren, zoo zal men met ter tijd uitzien naar eenig bekwaam persoon, die hen eenigen tijd voor hun vertrek in de Maleische taal zal oefenen.

14. En gemerkt eenige vorm van scholen of kweekerijen in Oost-indiën alreede opgericht zijn, zoo zal de vorm en voortgang daarvan aan den Regent van dit Collegie worden bekend gemaakt, en daarvan somwijlen brieven over en weder worden gezonden, opdat zij in hun beleid, op de forme van dit Collegie hun opzicht mochten nemen, en hun somwijlen door brieven aangewezen 't gene in deze wijze van doen bij hen mocht worden vereischt of goedgevonden, dat toegedaan of veranderd werde.

15. Ja ook indien eenigen onder dezelve aangekweekte jongelingen in vroomheid en verstand uitmuntende, en bekwaam geacht werden om verder in de studie gebracht te worden, en vaster fondamenten in de theologie te leggen, zullen zij daarvan kennis doen aan diegenen, dien deze zorg toekomt, en naar derzelver goedvinden dezulken somwijlen over mogen zenden, zoo om dezelven tot zulken dienst bekwaam gemaakt te worden, als ook om de taal van dat land aan de onzen hier te leeren, mitsgaders de gewoonten en natuur van die volkeren nader bekend te maken.

Wetten en ordonnantiën, naar welker regel de studenten in dit Collegie zullen gehouden zijn zichzelven aan te stellen. (1)

1. De studenten van dit Collegie zullen hun leven eerlijk, zedigliik, matigliik en godvruchtigliik aanstellen, en den tijd,

(1) Onder het opschrift »Leef- of huisregel voor de studenten van het Seminarie" komen deze »Wetten en ordonnantiën" ook voor bij Dr. GROTHE, en wel door hem vertaald uit de opera van WALLAEUS.

die hun voorgeschreven is, in de studien der goede letteren en der philosophie, maar inzonderheid in de H. Schrift en de geheele theologie naar den raad en goedvinden van den Regent besteden.

2. Zij zullen zichzelven naarstiglijk onthouden en zorg dragen, dat anderen in hunne presentie zich ook onthouden van alle blasphemiën, vloekingen, zweringen, vuile woorden, gekijf, tweedracht, leugen en lasteringen, achterklap en diergelijke, mitsgaders ook van alle drinkerijen en brasserijen, die geen christen betamen, veel min dan diegenen, die zich tot zulk een ambt bereiden, waarin zij met hun leven en leer aan anderen een goed exempel moeten geven.

3. Zij zullen alle behoorlijke eer en eerbieding bewijzen den Magistraten, Bewindhebberen, Professoren, Kerkendienaren, Ouderlingen en anderen, die in de Republiek en de Kerk van Christus eenig eerlijk ambt bedienen, en met name zullen zij alle schuldige eerbieding en gehoorzaamheid aan hunnen Regent betoonen en alle beleefdheid jegens zijne familie.

4. In hunne gansche conversatie, zoo wel buiten als binnen het Collegie, zullen zij zich burgerlijk en beleefdelijk gedragen, en zulke manieren van kleeding gebruiken, als met hun toekomend beroep overeen komt. Zij zullen ook bij dag noch bij nacht eenige wapenen dragen.

5. Zij zullen zich zorgvuldiglijk wachten van alle kwaad gezelschap en van alle hanteering van huizen, die met hun beroep niet wel overeen komen, als herbergen, kaatsbanen, schermscholen en diergelijke.

6. Zij zullen noch binnen noch buiten het Collegie zich oefenen met eenige spelen, die van eenen kwaden naam zijn, of ergerlijk, als daar zijn alle teerlingspelen, kaartspelen en danserijen. Edoch eerlijke oefeningen des lichaams en vermaking des geestes zullen hun met goedvinden des Regents somwijlen mogen toegelaten worden.

7. Zij zullen in hunne studiën vlijtiglijk waarnemen de orde, die hun de Regent zal voorschrijven, denwelken daarom zal vrijstaan, als het hem gelieft, op hunne kamers en studiën te komen, en hunne boeken en geschriften te doorzien, en van hun' voortgang onderzoek te doen.

8. Zij zullen de publieke lessen naarstiglijk hooren, die de Regent een ieder naar zijn' voortgang en begrip zal ordonneeren. Zij zullen ook de predikatiën in de week hooren, wanneer de gelegenheid van hunne studiën, naar het oordeel des Regents, zulks zal toelaten; doch des Zondags zullen zij de predikatiën, zoowel na als voor den middag, gehouden zijn te hooren, en niemand zal uit dezelve vermogen te blijven, ten ware met des Regents consent en om goede oorzaak van te voren bij hem te overwegen.

9. Boven de bijzondere gebeden, daar een ieder in zijne kamer is schuldig in te oefenen, zullen zij al te samen in de gemeene gebeden des avonds en des morgens moeten verschijnen, en dat op zulken wijze, als de Regent naar den tijd des jaars zal ordineeren, en zal ook elk van hen, op zijne beurt, een kapittel of twee opentlijk aldaar moeten lezen, en zal den Regent vrijstaan, eenige quaestiën daaruit voor te stellen, daar een ieder van hen zal gehouden zijn op te antwoorden.

10. Tot de gemeene oefeningen van 't lezen van Gods Woord, van de repititiën van de hoofdstukken der leer in de catechismi, van de disputatiën, declamatiën en propositiën, mitsgaders tot de malen van eten en drinken, zullen zij allen in de gemeene kamer moeten bijeenkomen, op al zulke wijzen, als de Regent zal ordonneeren.

11. Niemand zal vermogen des avonds na 10 uren licht in zijne kamer te hebben, maar des morgens zullen zij vermogen, ook vóór het uur van het gemeen gebed, licht, tot hunne studie noodig, te ontsteken.

12. Hunne taal zal in 't Collegie onder malkanderen Latijn zijn.

13. Niemand zal vermogen des middags of des avonds buiten het Collegie te gast te gaan, zonder voorgaand consent des Regents, noch zal iemand vermogen zich tot drinkerijen of slemperijen te begeven, buiten den tijd der maaltijden, in eenige studentenkameren, en niemand zal vermogen, ook zelfs met consent van den Regent, bij anderen ter maaltijd zijnde, na negen uren des avonds uit het Collegie te blijven.

14. Niemand zal vermogen een ander te gast te nooden

of te houden in 't Collegie, noch eenigen wijn, of sterk bier, of eenigen anderen sterken drank. of eenigerlei soort van spijs in zijne kamer te brengen of te laten brengen, of tabak te gebruiken, ten ware met ordonnantie van den Medicijn en met voorgaande kennisse van den Regent.

15. Indien iemand in 't Collegie iets breekt of verderft, die zal gehouden zijn hetzelve te laten vermaken of betalen.

16. Niemand zal vermogen te komen in de kameren, keuken, of andere plaatsen, die de Regent voor zichzelven of zijne familie afgezonderd heeft, zonder nood of consent.

17. Aangezien de tijd, dien zij in 't Collegie wonen, tot de studie is geeigend, zoo zal niemand vermogen zich voor eenige Kerken of Classen te presenteeren, om preparatoir geëxamineerd te worden, of zich bezig te houden met herwaarts en derwaarts te gaan prediken, ten ware hij van te voren bij den Regent daartoe bekwaam wierd geoordeeld, en der Kerken of Classen van hem daartoe gerecommandeerd.

18. Veel minder zal 't geoorloofd zijn, zoo lange den tijd dezer zijner studiën, zich bezig te houden met jonge dochters te bezoeken, of met eenige vrijagiën zijne zinnen van zijne studiën te vervreemden, noch ook eenige belofte van huwelijk aan eenig vrouwspersoon te geven of te verzoeken.

19. Niemand zal vermogen uit te reizen, dan met expres consent des Regents, aan welken van te voren de noodzaak der reis zal moeten worden geopenbaard, en van den Regent wel overwogen.

20. Tot het onderhouden van deze artikelen, zullen de Studenten worden verbonden met eedzwering voor de Gedeputeerden der Bewindhebberen en de Faculteit der Theologie, en verder met solemneele belofte en onderteekeninge van dien, volgens het formulier daarvan zijnde. En zal de Regent de overtreders derzelve artikelen met vermaning censureeren, en andere diergelijke middelen, naar zijne discretie en vereisch der zaak, te rechte wegen zoeken te brengen, en zoo zij in dezelve fouten wederom vervallen, den raad en de hulp der Theologische faculteit mogen verzoeken en gebruiken. Maar indien ze hardnekkig bleven, of de mesure van zulken

gewicht ware, zal hij dezelven, met kennisse van hunne mecenaten, of naar gelegenheid van zaken met kennis der Theologische faculteit, dadelijk met schande uit het Collegie mogen zetten.

21. Die alzoo uit het Collegie zouden gezet zijn, zullen altijd verbonden en schuldig blijven de onkosten te restitueeren, die te vergeefs aan hen zijn besteed, en zullen geene Kerken of Scholen van deze provinciën hen in eenigen dienst toelaten, als begaan hebbende openbare ondankbaarheid en dieverij, en verlaters zijnde van hun beroep, ten ware na voorgaande satisfactie en consent van hunne patronen, en na genoegzame teekenen van leedwezen gegeven te hebben.

22. En zullen de voorz. Studenten verbonden zijn, wanneer hun tijd van studeeren zal eindigen, of wanneer zij anderszins van den Regent of de Faculteit der Theologie daartoe bekwaam zullen geoordeeld worden, zichzelven te laten gebruiken ten dienste van de Comp., om naar orde der Kerken den kerkedienst aan te nemen, en op zulke schepen en plaatsen in Indiën denzelven te bedienen, als de Bewindhebberen zullen bevinden te behooren, en dat voor den tijd van 10 of 12 jaren, mits dat zij, zoo in 't reizen, als in 't bedienen van dezen huhnen dienst, zullen worden getracteerd en onderhouden als andere predikanten derwaarts gaande, en zulks naar gelegenheid van zaken zal goedgevonden worden.

De Ordonnantie op de oeconomie of huishouding.

1. De Studenten van dit Collegie zullen zich zelven verzorgen van bedden en wat daartoe behoort, mitsgaders van noodzakelijk lijnwaad en het wasschen van dien; Item van alle andere dingen tot hunne kamer en handen behoorende.

2. De Regent zal hen in zijn huis ontvangen en doen verzorgen van behoorlijke nooddruft, en zal voor elken Student voor den mondkost genieten de som van twee honderd gulden jaarlijks.

3. Indien iemand van hen kwam ziek te worden, zoo zullen

de onkosten, die aan Medicijn, Chirurgijns en Apothekers, of aan extraordinaire spijzen van meerderen prijs worden gedaan, extraordinairlijk ook worden betaald, mits dat de rekeningen bij den Regent zullen zijn onderteekend.

4. Het licht, dat iemand op zijne kamer of studie zal bezigen, zal door hem zelven ook bekostigd worden.

5. Behalve vorige onkosten voor dezelve studenten te doen, zullen de Bewindhebberen aan elk een van die, voor boeken en kleederen tot een tractement bijleggen de som van zeventig gulden jaarlijks, waarvan de bedeelinge of bestiering, opdat het recht gebruikt worde, zal staan bij den Regent.

6. Daar zal ook bij den Regent of zijne huisvrouwe uitgezien worden naar eene eerlijke oude vrouw, die de bewindhebberen zullen recompenseeren, welke eenigen tijd des daags, die daartoe van den Regent bekwaamst zal geoordeeld worden, de bedden van dezelve studenten zal komen maken, hunne kamers reinigen, hun lijnwaad waarnemen en wasschen, en wat hier meer toebehoort, die hen ook in hunne ziekten zal kunnen bijstaan.

7. De Regent zal voor zijne moeite, zorg en onderwijsing genieten de som van vierhonderd gulden jaarlijks, en zullen de Bewindhebberen zijne huisvrouw daar nevens met eenige specerijen vereeren.

Aldus goedgevonden en gearresteerd bij de vergadering van de Zeventiene te Amsterdam, op den eersten April 1622.

Extract uit de Resolutiën van de Vergadering van de Zeventiene, genomen binnen Amsterdam,

A diš 23 Martii, Anno 1622.

Alzoo voor dezen alle de Kameren is gecommandeerd te willen uitzien naar bekwame personen, die men in de studie eenigen tijd zou mogen onderhouden, om namaals in Indiën voor Predikant gebruikt te worden, en vermaand, dat de Heeren Staten van Holland en Westvriesland in 't zelve ook ernstiglijk hadden begeerd, zoo is in de vergadering voortgebracht zeker concept, met communicatie van de Professoren

van de Theologische faculteit en van de Regenten van de Collegiën van Leiden, ingesteld, en verhaald, dat met Dr. Antonio Waleo, aangaande het opzicht over dezelve studenten, op 't behagen was gehandeld; en alzoo hetzelve concept te voren bij de Kameren niet was gezien, zijn daarvan exemplaren omgedeeld, om daarna daarop geresolveerd te worden.

A dié Primo Aprilis.

Wederom gedelibereerd zijnde op de ingestelde orde en het beraamde onderhoud, eenige jonge studenten te Leiden onder opzicht van Dr. Antonio Waleo, volgens de concepten voor dezen gelezen en overgenomen, en de handelingen met den voorz. Waleo dien aangaande wegens zijne gagie gevallen, heeft de vergadering geordineerd, deze zaak dienstig en noodig te wezen, en den persoon van Waleo dienaangaande voor wel gequalificeerd en aangenaam gehouden, en dienaangaande het geconcipieerde goedgevonden. En is verstaan, dat het onderhoud en de kosten, hiertoe noodig, buiten armgelden en andere extraordinaire penningen en buiten lasten van de Comp. zullen worden gevonden en betaald, mitsgaders, dat de resp. Kameren, die zulks zullen goedvinden, volgens de repititie eenige jongelingen zullen opspeuren en daartoe als voren recommandeeren en emploieeren. En dat de Heeren Staten verzocht zullen worden, hiertoe gelijke exemptiën als andere en ook approbatie te verleenen, en ten aanzien van deze en veel andere onkosten jegens de Comp. wederom hare liberaalheid te willen bewijzen.

De Bewindhebberen zullen, tot versterking en ratificatie van de order van dit Collegie, verzoeken het navolgende:

Dat zulke immuniteiten en vrijheden van gemeene lasten aan dit Collegie werden gegeven, als andere Collegiën genieten en met name het fransche Collegie;

dat het 21ste art. poenaal tegen de Studenten, die met oneere zouden uit het Collegie komen gezet te worden, worde gearresteerd, of bij de Synoden respectivelijk, of bij de Heeren Staten-Generaal.

Aan de achtbare, wijze en zeer voorzienige Heeren, den Heeren Bewindhebberen van de Oostindische Compagnie, vergaderd in 't Collegie van de Zeventiene, tegenwoordig binnen Amsterdam, (1)

Vertoonen met behoorlijke eerbiedinge de Gecommitteerden van de Kerken, daar Kameren zijn van de Oostindische Compagnie.

Alzoo de opgaande Kerken in Oostindiën bij wijlen verzoeken schriftelijk advies en raad in eenige harer kerkelijke zwarigheden, óf aan de kerk van Amsterdam, óf Middelburg, óf eenige andere Kerken, daar de Compagnie hare Kameren heeft, en door deze gelegenheid het lichtelijk kan geschieden, dat over een en hetzelfde gravamen (nadat het bij de eene of de andere ingezien of gevat werd) de adviesen komen te varieeren, uit oorzaak dat de Kerken daarover tot nog toe met malkanderen geen correspondentie hebben kunnen houden, waardoor de stichting der Kerken in Oostindiën niet zoo bekwamelijk als te wenschen ware kan worden gevorderd, ja! oorzaak en occasie kan worden gegeven van eenige confusie, of verwarring aldaar, mitsgaders van oneenigheid onder de Broederen des Kerkeraads zelven, zoo wanneer de eene dit, en de andere dat advies zoude mogen genegen zijn te volgen:

Zoo is 't, dat de Kerken daar de Kamers zijn, noodig achten, dat tot voorkoming van alle zwarigheden en de bevordering van de stichting der opkomende gemeenten in Oostindiën, om eenpariglijk te handelen, dat dezelve Kerken door hare Gedeputeerden mochten hebben eene jaarlijksche bijeenkomst, zoo wanneer de brieven uit Indiën overkomen om over zoodanige zaken eendrachtelijk te disponeeren.

En alzoo hiertoe middelen tot vervulling der onkosten van noode zijn, Zoo is 't, dat de voorn. Kerken bij dezen eerbiedigljk verzoeken aan het Ed, achtb Collegie van de Heeren Zeventiene, dat het hun achtbaren gelieve daartoe eenige middelen te ordonneeren, opdat zoodanig goed werk vruchtbaarlijk tot meerdere stichting der opgaande Kerken in Oostindiën mocht gevorderd worden. 'T welk doende, etc.

(1) Overgegeven ter vergadering van de 17ne op den 12den October 1623 na den middag Fiat punt van beschrijving.

Provisioneele Kerkenorde voor de Kerken in Oostindiën, geëxtraheerd uit de Nederlandsche Kerken-Ordening, in de laatst gehouden Synode Nationaal te Dordrecht, Anno 1619, *en naar de tegenwoordige gelegenheid van de Kerken in Oostindiën geappliceerd* (1).

1. Om goede orde in de gemeente van Christus te onderhouden, zijn daarin noodig: de Diensten, Tesamenkomsten, Opzicht der Leer, Sacramenten en Ceremoniën, en Christelijke straf, waarvan hierna ordentlijk zal worden gehandeld.

Van de Diensten.

2. De Diensten zijn vierderlei: der Dienaren des Woords, der Doctoren, der Ouderlingen en der Diakenen, tot dewelke geen andere dan godzalige personen zullen gevorderd worden.

3. Het zal niemand, alhoewel hij een Doctor, Ouderling of Diaken is, geoorloofd zijn den dienst des Woords en der Sacramenten te betreden, zonder wettelijk daartoe beroepen te zijn, en wanneer iemand daar tegen doet, en, meermalen vermaand zijnde, niet af staat, zoo zal de Kerkelijke vergadering, daartoe hierna genomineerd, oordeelen, of men hem voor een' scheurmaker verklaren, of op eenige andere wijze straffen zal.

4. De wettelijke beroeping dergenen, die te voren in den dienst niet geweest zijn, zoowel in de steden als ten platten lande, bestaat: Eerstelijk, in de verkiezing, dewelke na voorgaande vasten en bidden geschieden zal door den Kerkeraad en de Diakenen, en daar geen Kerkeraad is, door de Gemeente met den naastgelegen Kerkeraad, en dat met approbatie van de Christelijke overheid ter plaatse resp. Ten tweede, in de examinatie of onderzoeking, beide der leer en des levens, de welke staan zal bij den Predikant en den Kerkeraad van de resp. of naastgelegen plaatsen. Ten derde, in de toestemming van de lidmaten der Gereformeerde gemeente van de plaats,

(1) Bij VALENTIJN vindt men dit stuk niet; maar onder 1643 als »Nieuwe Kerk-order": Generale Kerken-ordening en Reglement voor de Predikanten, Krankbezoekers, Schoolmeesters, etc. Item middelen tot bekeering der Heidenen, 1643, 7 December. (Zie: VALENTIJN O. en N. O Ind., IV D. 2de St., fol°. 22, e. v.

wanneer de naam des Dienaars den tijd van veertien dagen, in de kerk verkondigd zijnde, geen hindernis er tegen komt. Ten laatste, in de openlijke bevestiging voor de Gemeente, dewelke met behoorlijke stipulatie en afvraging, vermaning en gebed en oplegging der handen van den Dienaar, die de bevestiging doet (of eenen anderen waar meer Dienaren zijn), toegaan zal naar het formulier daarvan zijnde.

5. Men zal geen Schoolmeesters, Krankbezoekers, Handwerkslieden, of anderen, die niet gestudeerd hebben, tot het predikambt toelaten, tenzij men verzekerd is van hunne singuliere gaven, godzaligheid, ootmoedigheid, zedigheid, goed verstand en discretie, mitsgaders gaven van welsprekendheid. Zoo wanneer dan zoodanige personen zich tot den dienst presenteeren zal de Kerkeraad, met advies van de naastgelegen Kerkelijke vergadering, dezelven eerst examineeren, en naar dat dezelve in 't examen bevindt, hen een' tijd lang in 't privé laten proponeeren, en dan voorts met hen handelen, als hij oordeelen zal stichtelijk te wezen.

6. Dewijl een Dienaar des Woords, eens wettelijk als boven beroepen zijnde, zijn leven lang aan den kerkedienst verbonden is, zoo zal 't hem niet geoorloofd zijn, zich tot eenen anderen staat des levens te begeven, ten zij om groote en gewichtige oorzaak, waarvan de respective of naastgelegen Kerkeraad kennis nemen, en oordeelen zal.

7. Zoo het geschiedt, dat eenige Dienaren door ouderdom, ziekte of anderszins onbekwaam worden tot oefening van hun' dienst, zoo zullen zij nogtans des niet te min de eere en den naam eens Dienaars behouden, en van de Ed. Heeren Bewindhebberen, die ze aangenomen hebben, na hunne discretie eerlijk in hunne nooddruft (gelijk ook de weduwen en weezen der Dienaren in 't gemeen) verzorgd worden.

8. Der Dienaren ambt is in de gebeden en de bediening des Woords, de Sacramenten uit te reiken, op hunne medebroeders, Ouderlingen en Diakenen, mitsgaders de Gemeente goede acht te geven, en ten laatste met de Ouderlingen de kerkelijke discipline te oefenen en te bezorgen, dat alles eerlijk en met orde geschiede.

9. Onder de Dienaars des Woords zal gelijkheid gehouden worden, aangaande de lasten huns diensts, mitsgaders ook in andere dingen, zooveel mogelijk is, hetwelk ook in de Ouderlingen en Diakenen te onderhouden is.

10. De Kerkeraden zullen alom toezien, dat er goede Schoolmeesters zijn, die niet alleen de kinderen leeren lezen, schrijven, maar ook dezelven in de godsdienstigheid en den Catechismus onderwijzen.

11. Waar nog geen Kerkeraad is, zullen de Ouderlingen en Diakenen van den Predikant verkoren worden, en het zal een iedere Kerk vrij zijn, zooveel Ouderlingen en Diakenen van den Predikant te verkiezen, als er van nooden zijn, dewelken in hunnen dienst bevestigd zullen worden, volgens het formulier daarvan zijnde. En zoo ergens, bij afsterven, vertrekken of anderszins, eenige verandering van Ouderlingen of Diakenen zal moeten gedaan worden, zal zulks in maniere als voren geschieden.

12. Der Ouderlingen ambt is, behalve 't geen dat boven gezegd is, met de Dienaren des Woords gemeen te zijn, opzicht te hebben, dat de Dienaren, mitsgaders hunne andere medehelpers en Diakenen hun ambt getrouwelijk bedienen, en de bezoeking te doen, naar dat de gelegenheid des tijds en der plaatsen, tot stichting der Gemeente, zoo voor als na het Nachtmaal kan lijden, om, bijzonder de Lidmaten der Gemeente te vertroosten en te onderwijzen, en ook anderen tot de christelijke religie te vermanen.

13. Der Diakenen eigen ambt is, de aalmoezen en andere armengoederen naarstiglijk te verzamelen en dezelve getrouwelijk en vlijtiglijk, naar den eisch der behoeftigen, beide der ingezetenen en der vreemden, met gemeen advies uit te deelen, de benauwden te bezoeken en te vertroosten, en wel toe te zien, dat de aalmoezen niet misbruikt worden, waarvan zij rekening zullen doen, in den Kerkeraad, en ook, zoo iemand daarbij wil zijn, voor de Gemeente, tot zulken tijd, als de Kerkeraad het goedvinden zal.

Van de Kerkelijke tesamenkomsten.

14. In alle Kerken zal een Kerkeraad zijn, bestaande uit

Predikant of Predikanten, Ouderlingen en Diakenen, dewelke ten minste alle weken eens te samen komen zullen, in denwelken een Predikant presideeren zal, en de actie regeeren, en zullen in dezen Kerkeraad geen andere dan kerkelijke zaken en dat op kerkelijke wijze behandeld worden.

15. Zoo iemand zich beklaagt, door de uitspraak van den Kerkeraad verongelijkt te zijn, dezelve zal zich tot eene meerdere Kerkelijke vergadering beroepen mogen, dewelke gehouden zal worden in de stad Batavia, gelegen in 't koninkrijk van Jacatra. En in deze meerdere vergadering zal men niet handelen, dan 't gene in de resp. Kerkeraden niet heeft afgehandeld kunnen worden, of tot de Kerk in 't gemeen behoort, welke vergadering, ook den staat van de Kerken in Oostindiën, bij alle gelegenheid aan de Kerken in Nederland zal bekend maken.

16. Alle jaren (zoo 't mogelijk is) zal de voornoemde Kerkelijke vergadering in Batavia gehouden worden, door samenkomst van een' Predikant en een' Ouderling uit iederen Kerkeraad, daartoe met behoorlijke credentie en inspectie afgezonden, en, waar zulks niet geschieden kan, door schriftelijke overzending van hunne gravamina en adviesen, mitsgaders van den staat hunner Kerken.

17. Alle zaken, die in de voornoemde vergadering zullen afgehandeld wezen, of niet afgehandeld zullen kunnen worden, zullen van de Kerk, waar Kameren van de Oostindische Comp. zijn, overgezonden worden, die dezelve aan hunne Synoden zullen communiceeren, om de Kerk in Oostindiën met advies en resolutie, daar 't noodig zal zijn, te dienen.

18. In alle tesamenkomsten zal een van de Predikanten, bij de meeste stemmen, tot Praeses, en benevens hem een tot Scriba gekozen worden, om naarstiglijk op te schrijven 't gene waardig is opgeteekend te worden.

19. Het ambt van den Praeses is: voor te stellen en te verklaren, 't gene te verhandelen is, toe te zien, dat een iegelijk zijne orde houde in 't spreken; den knibbelachtigen en die te haastig zijn in 't spreken, te bevelen, dat zij zwijgen, en over dezelve geen gehoor gevende, de behoorlijke censure

te laten gaan. Ook zal de Praeses onder anderen een iegelijk afvragen, of zij in hunne (Gemeente) Kerkeraadsvergadering houden, of de kerkelijke discipline geoefend wordt, of de armen en scholen bezorgd worden. Ten laatste, of er iets is, waarin hij het oordeel, of de hulp der vergadering tot rechte instelling zijner Kerk behoeft, en zal zijn ambt uitgaan, wanneer de samenkomst scheidt.

20. In 't einde van deze vergadering zal men censure houden over degenen, die iets strafwaardigs gedaan, of de vermaning der mindere tesamenkomst versmaad hebben.

Van de Leer, Sacramenten en andere Ceremoniën.

21. De Dienaren des Woords Gods, Krankbezoekers en Schoolmeesters zullen de belijdenis des geloofs der Nederlandsche kerken, en den christelijken Catechismus van Heidelberg onderteekenen, mitsgaders ook de Canones Sinodi Dordracenae des Jaars 1619.

22. Het Verbond Gods zal aan de kinderen der christenen met den Doop, zoo haast als men de bediening deszelven hebben kan, bezegeld worden, en dat in openbare verzamelinge, wanneer Gods Woord gepredikt wordt; doch (zoo) ter plaatse daar niet zooveel predicatiën gedaan worden, zal men ook, te hooger nood, den Doop extraordinairlijk bedienen mogen, zoo nogtans dat hetzelve zonder predicatie, of eene korte vermaning uit Gods Woord, niet geschiede, en dat zoo weinig als mogelijk. En zal de Doop van niemand anders mogen bediend worden, dan van diegenen, die van de Kerk daartoe wettelijk geordineerd zijn.

23. De Dienaars zullen hun best doen, en daartoe arbeiden, dat de vader zijn kind ten Doop presenteere. En in de Gemeente, waar men nevens den vader, ook gevaders of getuigen bij den Doop neemt (welk gebruik in zichzelf vrij zijnde, niet lichtelijk te veranderen is) betaamt het, dat men neme, die de zuivere leer toegedaan en vroom van wandel zijn.

24. De Dienaars zullen in 't doopen, zoo der jonge kinderen, als der bejaarde personen, de formulieren van de instelling en het gebruik des Doops, welke tot dien einde onderscheidelijk beschreven zijn, gebruiken.

25. De bejaarden worden door den Doop de christelijke

gemeente ingelijfd, en voor lidmaten der Gemeente aangenomen, en zijn daarom schuldig het Avondmaal des Heeren ook te gebruiken, waar het Avondmaal in gebruik is, 't welk zij bij hunnen Doop zullen beloven te doen.

26. De namen der gedoopten, mitsgaders der ouderen en getuigen, item de tijd des Doops, zullen opgeteekend worden, en zullen alle jaren de registers van dien aan de Kerken in Nederland toegezonden worden.

27. Men zal niemand ten Avondmaal des Heeren toelaten, dan die van de gewoonheid der Kerk, tot dewelke hij zich voegt, belijdenis der gereformeerde religie gedaan heeft, mitsgaders hebbende getuigenis eens vromen wandels, zonder dewelke ook diegenen, die uit andere Kerken komen, niet zullen toegelaten worden.

28. Een iedere Kerk zal zulken maniere van bedienen des Avondmaals houden, als zij oordeelt tot de meeste stichting te dienen, wel verstaande nogtans, dat de uitwendige Ceremoniën in Gods Woord voorgeschreven, niet veranderd, en alle superstitiën vermeden worden, en dat na voleinding der predicatie en der gemeene gebeden, op den predikstoel, het formulier des Avondmaals mitsgaders het gebed daartoe dienende, voor de tafel zal worden gelezen; en de tijd voor het houden des Avondmaals, mitsgaders hoe menigmaal in 't jaar, wordt gelaten ter discretie van iedere kerk.

29. In tijden van oorlog, pestilentie, duren tijd, zware vervolging der Kerk en andere algemeene zwarigheden, zullen de Dienaars der Kerk de Overheden bidden, dat door hare authoriteit en bevel, openbare vast- en bededagen aangesteld en geheiligd mogen worden.

30. De Gemeenten zullen onderhouden, benevens den Zondag, ook den Christdag. Paschen en Pinksteren.

31. De Dienaars zullen alomme, zooveel als mogelijk, des Zondags namiddags catechiseeren, om de inwoners des te beter de fundamenten van de christelijke religie in te planten.

32. Aangaande de huwelijkszaken zal naarstiglijk gelet worden, dat geen huwelijken gecontracteerd worden, die in Gods Woord verboden zijn, latende de verdere ordonnantie op 't stuk van 't huwelijk bij de dispositie der overheden.

Van de Censure en de Kerkelijke vermaning.

33. Gelijkerwijs de christelijke straffe geestelijk is, en niemand van het burgerlijk gericht en de straffe der overheid bevrijdt, alzoo wordt ook, benevens de burgerlijke straf, de Kerkelijke censure noodzakelijk vereischt, om den zondaar met de Kerk en zijne naasten te verzoenen, en de ergernissen uit de gemeente van Christus weg te nemen.

34. Wanneer dan iemand tegen de zuiverheid der leer, of vromigheid des wandels zondigt, zoo verre het heimelijk is en geen openbare ergernis gegeven heeft, zoo zal de regel onderhouden worden, welken Christus duidelijk voorschrijft, Mattheus 18.

35. De heimelijke zonden, waarvan de zondaar bij een, en in 't bijzonder voor twee of drie getuigen vermaand zijnde, berouw heeft, zullen voor den Kerkeraad niet gebracht worden.

36. Zoo iemand van eene heimelijke zonde, van twee of drie personen in liefde vermaand zijnde, geen gehoor geeft, of anderszins eene openbare zonde bedreven heeft, zulks zal den Kerkeraad aangegeven worden.

37. Van al zulke zonden, die van hare natuurswege openbaar, of door verachting der kerkelijke vermaningen in 't openbaar gekomen zijn, zal de verzoening (wanneer men zekere teekenen der boetvaardigheid ziet) openbaarlijk geschieden door het oordeel des Kerkeraads.

38. Zoo wie hardnekkiglijk de vermaning des Kerkeraads verwerpt, idem die eene openbare of anderszins grove zonde gedaan heeft, zal van het Avondmaal des Heeren afgehouden worden. En indien hij afgehouden zijnde, na verscheidene vermaningen geen teeken der boetvaardigheid bewijst, zoo zal men ten laatste tot het uiterste remedie, namelijk de afsnijding, komen, volgende den vorm, naar het Woord Gods, daartoe gesteld. Doch zal niemand afgesneden worden, dan met voorafgaand advies eeniger naburige Kerk.

39. Aleer men tot de afsnijding komt, zal men de hardnekkigheid des zondaars de Gemeente openlijk te kennen geven, de zonden verklarende, mitsgaders de naarstigheid aan hem bewezen in het bestraffen, afhouden van het Avondmaal en

menigvuldige vermaning, en zal de Gemeente vermaand worden, hem aan te spreken, en voor hem te bidden. Zoodanige voorstellingen zullen er drie geschieden. In de eerste zal de zondaar niet genoemd worden, opdat hij eenigszins verschoond worde; in de tweede zal zijn naam uitgedrukt worden; in de derde zal men de Gemeente te kennen geven, dat men hem, tenzij dat hij zich bekeere, van de gemeenschap der Kerk uitsluiten zal, opdat zijne afsnijding, zoo hij hardnekkig blijft, met stilzwijgende bewilliging der Kerk geschiede. De tijd tusschen de voorstellingen zal in 't oordeel des Kerkeraads staan.

40. Wanneer iemand die geëxcommuniceerd is, zich wil wederom verzoenen met de Gemeente, door boetvaardigheid, zoo zal hetzelve vóór de handeling des Avondmaals of anderszins naar gelegenheid te voren der gemeente aangezegd worden, ten einde hij het naastkomende Avondmaal (zooverre niemand iets weet voort te brengen ter contrarie) openbaarlijk met professie zijner bekeering wederom opgenomen worde, volgende het formulier daarvan zijnde.

41. Wanneer de Dienaren des goddelijken Woords, Ouderlingen of Diakenen eene openbare grove zonde bedrijven, die de Kerk schandelijk, of ook bij de Overheid strafwaardig is, zullen wèl de Ouderlingen en Diakenen terstond door voorgaand oordeel des Kerkeraads derzelve en der naastgelegene Gemeente van hunnen dienst afgezet; maar de Dienaars opgeschort worden. Maar of zij geheel van den dienst aftezetten zijn, zal in 't oordeel van de Generale kerkelijke vergadering te Batavia staan.

42. Voorts onder de groote zonden, die waardig zijn met opschorting of afstelling van den dienst gestraft te worden, zijn deze de voornaamste: valsche leer of ketterijen, openbare scheurmaking, openlijke blasphemie, simonie, trouwlooze verlating zijns dienstes of indringing in eens anders dienst, meineedigheid en breuk, hoererij, dieverij, geweld, gewoonlijke dronkenschap, vechterij, vuil gewin, kortelijk al de zonden en grove feiten, die den autheur voor de wereld eerloos maken, en in een gemeen Lidmaat der Kerk der afsnijding waardig zouden gerekend worden.

43. De Dienaren des Woords, Ouderlingen en Diakenen, zullen onder elkander de christelijke censuur oefenen, en malkanderen van de bediening huns ambts vriendelijk vermanen.

44. Dengenen, die uit de gemeente vertrekken, zal eene attestatie of getuigenis huns wandels bij advies des Kerkeraads meêgegeven worden, onder het zegel der Kerk, of, waar geen zegel is, van twee onderteekend.

45. Geen Kerk zal over andere Kerken, geen Dienaar over andere Dienaren, geen Ouderling of Diaken over andere Ouderlingen of Diakenen eenige heerschappij voeren.

46. In middelmatige dingen zal men de buitenlandsche Kerken niet verwerpen, die andere gebruiken hebben dan wij.

47. Deze artikelen geëxtraheert uit de kerkordeninge van de Nederlandsche kerken, door de Gedeputeerden van de Provinciale Synode van Zuid- en Noord-Holland en geapprobeerd bij de HoogMoog.Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, en de Heeren Bewindhebberen der Oost-indische Compagnie, zullen bij de Kerken in Oost-indiën in alle punten en deelen gepractiseerd en onderhouden worden, en dat bij provisie, totdat in de naast aanstaande Synode nationaal nader op dat stuk zal zijn gelet, en daarin naar kennis van zaken eenige verandering, vermindering of vermeerdering ten dienste derzelve Kerken zal zijn gedaan.

Extract uit de Resolutiën van de vergadering der Heeren zeventiene, de Generale Nederl. Oostindische Comp. representeerende, genomen op den 23sten *October* 1623.

Is voortgebracht het concept van de Kerkordening, getrokken uit die van de Synode van Dordrecht, om in Indiën gebruikt te worden, zoo als die gisteren na den middag ter vergadering is gepresenteerd, bij de Eerw. Lucas Jansz, en Jacobus Trigelandus, bedienaren des H. Evangeliums tot Amsterdam.

Is goedgevonden, dat men ter naaste vergadering van Zeventiene een punt van beschrijving dezen aangaande zal maken, en de

copie van dit concept allen den Kameren toeschikken, om haar E. Gecommitteerden daarop te gelasten naar behooren.

(Het blijkt niet, dat hieraan gevolg gegeven is. Wel blijkt uit latere stukken, dat de kerkelijke vergadering te Batavia, op last van den Gouverneur-Generaal Pieter de Carpentier in 1624 gehouden, haar advies uitbracht op dit stuk, zoo als het intusschen door Gedeputeerden der Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden naar Indië was gezonden, en dat »de kerkorde provisioneel tot nader order en behoorlijke ratificatie van Nederland, alzoo zou achtervolgd en gebruikt worden").

Remonstrantie, door Gedeputeerden van de Classis van Walcheren aan de Vergadering van de 17de gepresenteerd den 9^den^ Mei 1624.

Aan de Eerw. Hoog Geleerde, Wijze en Zeer Voorzienige Heeren Bewindhebberen der Oosti. Comp. vergaderd binnen Middelburg in hunne Kamer van de zeventiene.

Vertoonen met behoorlijke eerbiedigheid de Predikanten van de Classis van Walcheren, gedeputeerd tot opzicht en verzorging der Kerken in Oostindiën, hoe dat nu ettelijke jaren door hunne adviezen en zorg de kerkelijke zaken in dien staat en orde gebracht zijn, dat zij in de gezonde leer overeenkomen met de Kerk hier te lande, ook in de regeering der Kerk hier te lande; want het in Batavia daartoe is gebracht, dat met toestaan en goedvinden van den Generaal Jan Pietersz. Coen, een Presbyterium is opgericht, gelijk ook eene Diaconie, tot verzorging der armen, en alzoo eene welgestelde en geformeerde Kerk zijnde, het Avondmaal des Heeren is daar nu ettelijke maal gehouden, dat te voren niet geschiedde, daartoe zich velen, ook van de ingezeten vrije burgers, met belijdenis des geloofs begaven, de kerketucht gehouden, de armen en gebrekkelijken naar gelegenheid verzorgd en in zulken orde, zulken aanwas des volks, dat men is genoodzaakt geweest de plaats der kerkelijke vergadering te vergrooten, en is daarna de Predikant Johannes Hulsenbos, met goedvinden van voorn.

Heer Generaal ook naar de overkwartieren verreisd, om daar ook al zulke Presbyteria te stellen, maar is door den dood en eenige tegenheden die daar voorgevallen zijn, verhinderd zulks te volvoeren. Maar wij kunnen UWEd. niet verbergen, dat niet alleen de voortgang van zulk een goed werk in de overkwartieren is achtergebleven, maar dat ook met het vertrek van den Heer Generaal Jan Pietersz. Coen, in Batavia de aangevangen en gestelde orde is gestuit, en den Kerkeraad of Presbyterium gelast, geen vergadering te houden, geen resolutie te trekken, noch in geen kerkelijke dingen iets te besoigneeren of iets te doen, dat reuk of schijn had naar vergadering, alles zonder eenige oorzaak of reden te openen, dan dat ze geen vergadering in hunne republiek begeerden, die eenigszins van hen zoude afgescheiden zijn, of gesepareerd, daarin zij ook niet het hoogste gezag en gebied zouden hebben, waardoor de zaken der Kerken daar ten eenenmaal los zijn gesteld, de goede begonnen orde gebroken, en den vijanden des Ministeries de voet gegeven om na hunnen zin onbestraft de kerkelijke personen te behandelen, te verzenden daar, en zóó het hun belieft, en in somma de kerkelijke macht ten eenenmaal tot zich te nemen, alles tot groot achterdeel van Gods eere, tot verstooring van goede orde, verwoesting des volks en eindelijk schade en schande der Comp.

Zoo verzoeken dan met behoorlijke eerbiedinge de Dienaren voorn. tot redres van de vervallen orde, dat het UWEd. gelieve op deze nabeschreven punten te letten, en al zulke orde te stellen, dat de kerkelijke zaken, door kerkelijke personen mochten verzorgd en gemanuëerd worden, die met hunne adviezen en goede voorzorg de zaken met ter tijd daartoe mochten brengen, dat in die landen, daar nu een vaste regeering voor de Nederlanders wordt gesteld, ook een welgestelde kerkelijke Regeering en orde mochte gesteld worden, ter eere Gods, tot voortplanting des Evangelies, en zaligheid veler zielen.

Dit doende, etc.

Onder stond: Uwen E.E. Dienstwillige, de Predikanten der Classis van Walcheren, gedeputeerd tot verzorging en opzicht der Kerken in Oostindiën, en in aller naam, was geteekend: Hermanus Franckelius.

Punten waarop hier te lande dient gelet, tot goeden welstand der Kerken in Oostindiën dienende.

1. Dat hier te lande de oprichting van het Seminarium ('t welk door de Kameren van Amsterdam en Zeeland wel begonnen is) gelijkelijk van alle de Kameren mochte aangenomen en gevorderd worden, opdat allengskens door zulk middel de Kerken in Indiën van geleerde predikanten mochten voorzien worden; want ofschoon eenige, die niet gestudeerd hebben en stichtelijk van leven zijn, wel hunnen goeden dienst doen, en zijn ook aller eere waardig, om huns ambtswille, zoo is 't zeker, dat die bij de wereldwijzen (die ook somwijlen gestudeerd hebben) lichtelijk veracht worden. En de kennis van talen en andere geleerdheid, gelijk zij eenige civiliteit, om wel te kunnen den mensch beleeren, in zich medebrengt, alzoo geeft zij, ik en weet niet hoe, authoriteit en aanzien bij de menschen.

2. Dat in het denomineeren derzelven goede achting worde genomen, dat niet dan stichtelijke en godvreezende jongelingen daartoe gevorderd worden, en dat de wetten en ordonnantiën, die de Heeren Bewindhebberen daarover hebben gesteld, strikt worden gevolgd en onderhouden.

3. Dat dezen hunne studie volbracht hebbende, gelijk ook alle anderen, die in Indië eenig kerkelijk ambt zullen bedienen, niet worden naar Indië gezonden, dan met voorgaand naarstig examen van leere en leven en bevestiging in hun ambt, te doen door de Classis respective, of hare Gedeputeerden en met volkomen kerkelijke authorisatie, attestatie en commissie van dezelve.

4. Tot dien einde ware goed, dat de Heeren Bewindhebberen, van elke Kamer, aan de Classen resp. verzochten, dat eenige Predikanten gecommitteerd wierden, die op de kerkelijke zaken van Indië zouden letten, en bij tijds bekwame mannen uitvinden, die zij lang van te voren mochten oefenen, beproeven en bekwaam maken, tot zulk een kerkelijk ambt, daartoe zij zouden uitgezonden worden. Want 't gene dat in 't gemeen allen bevolen is, wordt van niemand behartigd, en het is ongerijmd, dat men het uitzoeken van zulke personen

dan eerst wil doen, wanneer de schepen nu reisvaardig zijn; want dan is men genoodzaakt te nemen al wat voorkomt, en heeft veroorzaakt voor dezen, dat somwijlen eenige ongeschikte personen derwaarts zijn gezonden, die daar groote ergernis hebben gegeven, met welke men daar ook moeite heeft gehad, en die men eindelijk, met afzetting van hunnen dienst, ad Patriam heeft moeten zenden.

5. En opdat een eenparige voet in dezen gehouden worde, worden de Heeren Bewindhebberen verzocht, dat het hun believe toe te staan en goed te vinden, dat deze Gedeput. der Classen niet alleen onderling correspondentie met malkanderen mochten houden, met schriftelijke adviezen, maar dat die ook somwijlen mochten samenkomen, om met malkanderen te beramen, wat tot noodige stichting der Kerken in Indiën dienen zoude mogen. Dat ook de brieven en vragen, die van daar ons worden voorgesteld, met eenstemmigheid mochten beantwoord worden, opdat niet de eene eens en de andere wat anders adviseere. Want de Heeren verstaan wel, dat eene vergadering, die uit vele leden bestaat, somwijlen per Deputatos moet bijeenkomen, (gelijk deze tegenwoordige vergadering is), om in commune te beraadslagen en te besluiten wat noodig en oorbaar zij gedaan.

Punten waarop dient gelet in Oost-indiën, tot welstand en goede orde der Kerken aldaar, onder verbetering gesteld.

1. Het is noodig, dat de regeering en orde der Kerken in Indië zij gesteld en gehouden ten naastenbij, en zooveel doenlijk is, conform of gelijk de regeering en orde der Kerken in deze landen; want daar het maar alleen komt op het prediken, en anders geen orde nog vorm van regeering is, daar zijn alle dingen los.

2. Tot dien einde is noodig, dat in de kerken van Indië de Presbyteria worden opgericht, waarin, benevens de Predikanten, bekwame mannen, naar kerkelijke orde gekozen, geroepen en bevestigd worden, tot Ouderlingen, doende professie

van de christelijke gereformeerde religie, en die goed van leven, die benevens de Predikanten achting nemen op de kerketucht; want zonder zulke Presbyteria kan het Avondmaal des Heeren kwalijk met stichting bediend worden, noch de kerketucht geoefend. Zoodanige Presbyteria (zijn) op sommige plaatsen op ons advies opgericht, als in Batavia; maar zijn nu (zoo wij verstaan uit de laatste brieven met het schip de »Gouden leeuw") afgesteld, gedisauthoriseerd en verboden gehouden te worden. Op Amboina heeft men geweigerd een Presbyterium (of zoo zij het noemen een Collegie) op te richten, omdat men, ten begeerte van den Gouverneur weigerde een' man tot Ouderling aan te nemen en te bevestigen, die geen professie deed van de gereformeerde religie en op wiens leven ook wat te zeggen was. (Met dezelve brieven en ook uit mondeling rapport dergenen, die daar bij zijn geweest.)

3. Dat ook Diakenen en Armmeesters naar kerkelijke orde verkozen en bevestigd worden, welke de verzorging der armen uit de penningen daartoe te collecteeren opgelegd en bevolen zij.

4. Dat deze Presbyteria de macht en de vrijheid hebben, om wekelijks bijeen te komen, om in hunne vergadering te behandelen al zulke kerkelijke dingen, en dat zij hierin van niemand verhinderd worden.

5. Deze dienen opgericht in alle plaatsen daar eene vergadering van geloovigen is, waartoe altijd de bekwaamste en godvruchtigste personen dienen verkozen te worden, die men krijgen kan naar gelegenheid der plaats.

6. En opdat alle heerschappij der eene Kerk over de andere geweerd en voorkomen worde, zoo wanneer deze particuliere Kerken mettertijd zullen vermenigvuldigd zijn, ware oorbaar, dat deze Kerken of Presbyteria ten minste in drie Classen onderscheiden worden: als eene in Batavia, de tweede op de kust van Coromandel en de derde in Amboina, daaronder de eilanden van Banda en Molukko zouden komen te ressorteeren. En is het doenlijk, 't ware goed, dat alle twee of drie jaren deze drie Classes per Deputatos konden bijeen komen, met goedvinden van de Hooge Overheid, om, als in Synode bij

een, te samen te besluiten, wat tot welstand der Kerken in 't gemeen en ook in 't particulier van noode is.

7. Dat bij deze Presbyteria of kerkelijke vergaderingen sta het ontvangen van zulke personen, die tot predikanten of andere kerkelijke ambten ex Patria gezonden worden, hunne attestatiën en commissiën te zien, het zenden derzelven ter noodigste en bekwaamste plaatse; idem in den nood, Predikanten Ziekentroosters, Proponenten etc. te examineeren, te beroepen, te authoriseeren, te verplaatsen, dewelke ook met rijpen raad in de vreeze des Heeren ziende op de bekwaamheid der personen, en waar de meeste stichting te doen is, met pluraliteit van stemmen der vergadering deze dingen zullen verhandelen. Want op sommige plaatsen hebben de Commiezen op hun eigen hand onderstaan Proponenten te stellen, dezelve macht gegeven om te doopen, zonder eenig kerkelijk examen of oordeel daarover te vragen; op sommige plaatsen heeft de Gouverneur een bekwaam kerkelijk persoon afgezet en doorgezonden, en een ander onbekwaam en verachtelijk persoon gesteld, tot vilependentie van den kerkedienst. Sommigen zijn van hunnen dienst ontslagen, en hebben de Kerk zonder dienst gelaten, daartoe gelicentieërd door de politieken, om ad Patriam te komen, tegen het advies en vertoog van redenen, door de kerkelijke vergadering gedaan, welke twistige handelingen en confusiën dezer ambten, zoo die niet bij tijds naar orde gebeterd worden, zullen veroorzaken, dat nimmermeer eene stichtelijke Kerk in Indië zal gebouwd worden, en het volk zal verwoesten, en de zegen Gods van haar en de Compagnie weggenomen worden.

8. En opdat de orde te beter onderhouden worde, ware goed, dat de Kerken van Indiën, met alle schepen, de Kerken hier te lande adviseerden van den staat der Kerken aldaar, opdat zij door de Kerken hier te lande met goedvinden van de Heeren Bewindhebberen mochten met raad bijgestaan, en ook van bekwame personen en andere noodzakelijkheden verzorgd worden.

Gesteld onder verbetering door de Gedeputeerden der Classen van Walcheren, binnen Middelburg, den 9den Mei A°. 1624.

Extract uit de Resolutiën van de vergadering der Heeren zeventiene, de Generale Nederlandsche Comp. representeerende, genomen op den 10den *Mei* 1624.

Zijn ter vergadering verschenen de Eerw. Gedeputeerden van de Classis van Walcheren, zijnde Mr. Hermanus Franckel, dienaar des goddelijken. Woords te Middelburg, Mr. Ganson Pankel, mede Dienaar aldaar, en Mr. Paschier de Mestere, Predikant te Biggenskerke, en hebben, na eenige prefacie en een lang mondeling verhaal, verzocht, hetgene zij daarna schriftelijk aan de vergadering hebben overgegeven, zooals hier nevens de copie aan de Gecommitteerden van de Kameren gegeven is. En werd wegens de vergadering hun E. toegezegd, dat de Zeventiene hetzelve hunne schrift zal examineeren en daarop hierna hun E. een antwoord te laten geworden, zooals de zaak zal vereischen, en ondertusschen werd goedgevonden met den Heer Generaal Coen van deze zaak te spreken, om van Zijn Ed. eenige informatie te bekomen.

Namiddag is ter vergadering gelezen het schriftelijk verhaal, bij de Gecommitteerden der Classis van Walcheren voormiddag overgegeven, en is daarop namaals gehoord de Heer Gouverneur Generaal Coen op 11 Mei namiddags.

Extract als voren in dato 13 *Mei* 1624.

Aangaande het bovenstaande vertoog van de Eerw. Gecommitteerden van de Classis van Walcheren, gedaan op 10 dezer, van dat iets op of na het vertrek van den Heer Generaal Coen zoude zijn gepasseerd in Batavia, in de kerkelijke zaken, is geresolveerd bij de vergadering, dat, bij den Heer presideerende, de gemelde Gecommitteerden van de Classis zullen worden onderricht van 't gene bij den Heer Generaal Coen daarop te kennen gegeven is, en dat het voorz. vertoog van de Classis van Walcheren gezonden zal worden, en dat ter naaste vergadering van de Zeventiene een punt van beschrijving daarvan gemaakt zal worden, ondertusschen dat met de aanstaande schepen uit Indiën nader advies dezen aangaande bekomen zullen, en dat de Gecommitteerden van de Kameren hunne

principalen zullen informeeren aangaande de redenen, die den Heer Generaal Coen verhaald heeft tot justificatie van 't voorss. gepasseerde van Indiën.

12de punt van September 1624.

Dat iedere Kamer gelieve haar advies in te brengen, op de kerkelijke zaken in Indiën, als zijnde iedere Kamer gegeven copie van 't vertoog door de Gedeputeerden van de Classis van Walcheren overgeleverd.

14 October 1624.

De gecommitteerde Kerkedienaars uit de Classis van Walcheren staan binnen, en aanmanen de vergadering met goede redenen, dat dezelve gelieve bij de hand te nemen het punt van beschrijving aangaande de Kerkenorde (, die) op sommige punten bij Hun E. was overgegeven voor dezen, aan de laatste vergadering van de Zeventiene; en is Hun E. geantwoord, dat zulks zal geschieden.

Ut Supra.

Daarop dadelijk het voorss. punt bij de hand genomen is, en zijn gelezen de geschriften te dien einde successievelijk bij de Resp. Kerkedienaren aan de vergadering van de Zeventiene overgegeven, mitsgaders de missive, van de Ed. Mo. Heeren Staten van Holland, en Westvriesland, in dato 18 September 1624, en het nevensgaande request, van de Gedeputeerden der Synode van Zuid- en Noord-Holland, waarop nader discours en deliberatie gevallen is, en eindelijk na omvrage is geresolveerd, dat de E. Gecommitteerden van de Classis van Walcheren zal aangezegd worden, hoedanige Orde in de Kerk van Batavia en in andere plaatsen van Indiën gesteld is, hoe dat dezelve in trein eenigen tijd gebracht is, en waar op eenige oorzaak is gegeven in Batavia, dat de Kerkvergadering aldaar voor eenigen tijd is gesurcheerd, zelfs mede door oorzaak van eenig schandaal, aangaande den persoon van den Kerkedienaar, gerevoceerd zijnde, een ander in zijne plaats is gesteld, bij welke aanmaning de voorss. surcheange (surséance) weggenomen geweest, en was komen te cesseeren, en dat als nu bij nadere adviezen van de laatste schepen bemerkt werd, bij acte van resolutie des Heeren Gouverneur-Generaal en des

Raads van Indië, dat de Kerkeraad wederom opgericht en ingevoerd is, zulks dat dezelve aldaar nu is in volle vigeur, en exercitie, en de disorder komt te cesseeren, en dien volgende voor alsnog geen andere remedie noodig is, als te zien hoe de zaken zich daarop zullen gedragen, verklarende de Zeventiene, altijd genegen te zullen wezen, (als iets voorkomen zal daar op eenige order dient gemaakt) de goederhand te houden, als zij in conscientie schuldig zijn, tot meeste bevordering van 't licht des H. Evangeliums, en meesten dienst van de Vereenigde Comp.

16 October 1624.

Is gelezen het concept van antwoord, om te geven aan de Eerw. Broederen aangaande het vertoog gedaan aan de Zeventiene in Mei voorleden, en is 't zelve alzoo gearresteerd, met last om 't zelve in Hun Eerw. handen te stellen.

Erntfeste, Wijze, Voorzienige, zeer Discreete Vrienden!

Aan Ons is gepresenteerd het nevensgaande request van de Gedeputeerden van de Synoden van Zuid- en Noord-Holland, op dewelke wij niet goedgevonden hebben te disponeeren, zonder alvorens daarop gehad te hebben, UWE. onderrichting en adviezen, begeerende dat UWEd. gelieven willen, ons daarvan te dienen, om dezelve gezien daarin te mogen disponeeren, als wij tot dienste van den Lande en de ruste der Kerken in de Oostindiën, zullen bevinden te behooren.

Hiermede,

Erntfeste, Wijze, Voorzienige Zeer Discreete Goede Vrienden! blijft Gode in Genade bevolen.

Geschreven in den Hage, den 16den September, 1624.

Onder stond: Ter ordonnantie van de Staten.

Was geteekend C. VAN DER WOLF.

Aan de Ed. Moog. Wijze, Voorzienige Heeren, Mijne Heeren de Staten van Holland en West-Friesland.

Edel Mogende Heeren!

Geven met behoorlijke eerbiedinge en onderdanigheid te kennen de Gedeputeerden van de Synoden van Zuid- en

Noord-Holland, dat de gemeene Synoden in Juli en Augustus dezes loopenden jaars respect. binnen 's Gravenhage en te Enkhuizen, onder U.Ed.Moog. authoriteit, en ten overstaan van derzelver Commissarissen vergaderd, onder andere zaken de eere Gods en welstand Zijner Kerk rakende, ter occassie van zeker gravamen, in beide de voorss. kwartieren gemoveerd, ook mede zijn bekommerd geweest met het stuk van de Kerken, die door den Heere Jezus Christus onzen Zaligmaker, door den evangelischen dienst werden vergaderd in verscheidene kwartieren van Oost-indië. Want alzoo degenen, die aldaar tot Opzieners en Bedienaars van de Kerk besteld zijn, verscheidene zwarigheden en zaken voorkomen, waarin zij gaarne met advies en goeden raad ex Patria gediend waren, en tot dien einde verscheidene quaestiën, allerlei kerkelijke zaken toucheerende, nu deze dan die Classis of Kerk, van dewelke zij afgezonden zijn, alhier over schrijven, en daarop antwoord van dezelve Classis of Kerk verzoeken, zoo gebeurt het wel, dat op alle de overgezondene gravamina van de particuliere Kerken, zoo nauw niet wordt gelet, en doordien de zwarigheden van de eene, anders als van de andere ingenomen worden, dat de particuliere adviezen van de respectieve Classen of Kerken, van malkanderen komen te verschillen, of juist in alles zoo niet overeen komen, dat die van Oost-indiën daar mede zooals zij, en ook de Kerken hier te lande zelfs wel wenschten, ten volle zouden kunnen gediend zijn; waarom in de gemelde Synoden voorgeslagen, en ook van dezelve voor goed, noodig en dienstelijk ingezien is, dat in toekomende tijden, of van nu voortaan, de respectieve Klassen en Kerken, alwaar Kameren van de Oost-indische Compagnie zijn, door zekere hunner Gecommiteerden, op gelegene tijd te samen kwamen, en alzoo gezamenlijk met malkanderen op de afgezondene gravamina uit Oost-indiën overkomende lettende, en over dezelve een eenparig advies formeerden, hetwelk die van Oost-indiën wederom mocht toegezonden worden. En dat ten overstaan van de Gedeputeerden der Synoden, die van alles aan de respectieve Synoden mochten rapporteeren, door welk middel ook UEd.Mogenden tot kennis van het besoigneerde

zouden mogen komen; hetgene dat ook die van Zeeland voor geraden hebben ingezien, als die al voor dezen de Kerken van Holland tot eene zoodanige kerkelijke vergadering op de Oost-indische kerkelijke zaken aan te stellen hebben aangezocht.

Doch alzoo tot het aanstellen van zulken kerkelijke vergadering wordt vereischt UEd.Mogende consent en toestemming, zoo is het, dat de voorss. Gedeputeerden in den naam als boven, zich bij dezen tot UEd Mogende zijn keerende, en dezelve op het allergedienstelijkst verzoeken, dat het UEd.Mogende gelieve, in 't regard van de billijkheid en noodzakelijkheid dezer zaak, den Classen en Kerken, daar de Kameren der Oost-Indische Compagnie zijn, te authoriseeren, om te gelijk met die van Zeeland, ten overstaan van de Gedeputeerden der Synoden, eenmaal des jaars, of tenminste, zoo wanneer het de nood zoude mogen vereischen, tegen dat de schepen ex Patria zouden mogen uitgaan, bijeen te komen, en op de gravamina uit Oost-indiën overkomende naar eisch en gelegenheid van zaken eenparig resolutiën te nemen, waarmede de kerken in Oost-indiën tot hun vaster en zekerder bestelling, wasdom en voortplanting, mitsgaders verbreiding van de zuivere leer der waarheid en onderhouding van de goede orde, ja ook tot meerdere vastigheid van de Republiek en de Politie zelve, ter eere Godes, en veler arme afdwalende menschen zaligheid, dus te beter zouden mogen gediend zijn.

Dit doende, etc.

Onder stond: UEd.Mog. Onderdanige, de Gedeputeerden van de Synoden van Zuid- en Noord-Holland.

Was onderteekend: Martinus Nicolai Evl. Minister, Abrahamus Leuwicis, Pastor Ecclesiae Enckhusanae, Jacobus Triglandius.

(*Wordt voortgezet.*)

J. C. NEURDENBURG.